

Aktuelni problemi visokog obrazovanja i nauke

Aktuelni problemi visokog obrazovanja i nauke, zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa održanog 13. aprila 2018. godine, Prvo izdanje

PIREDILA

Dr. Albina Abidović

IZDAVAČ:

EVROPSKI UNIVERZITET BRČKO DISTRIKT

049-590-605

www.eubd.edu.ba/

ZA IZDAVAČA

Akademik prof. dr Nedeljko Stanković

RECENZENTI:

Akademik prof. dr Zoran Milošević, Akademik prof. dr Nedeljko Stanković

Akademik prof. dr. Rudika Gmajnić, Prof. dr. Drago Tešanović

Prof. dr Anka Bulatović, Prof. dr. Edin Ramić

Prof. dr. Halid Žigić, Prof. dr. Radoslav Galić

Prof. dr. Mithat Tabaković, Prof. dr. Esed Karić

Prof. dr. Kemal Brkić, Prof. dr. Mišo Kulić

Prof. dr. Tešo Ristić, Prof. dr. Zvezdan Stojanović

Prof. dr. Ivan Balta, Prof. dr. Nenad Avramović

Prof. dr. Neđo Danilović, Prof. dr. Velimir Dedić

Prof. dr. Nevenka Nićin, Prof. dr. Dragan Tančić

Prof. dr. Refik Čatić, Prof. dr. Husejn Musić

Prof. dr. Sanda Pribić, Doc. dr. Izet Banda

Doc. dr. Zijad Jagodić, Doc. dr. Dobrila Regoje

Doc. dr. Kojo Simić, Doc. dr. Albina Abidović

Doc. dr. Zlatko Kovačević, Doc. dr. Ilija Stojanović

Dizajn korica:

Mr Smiljana Bijelović

Priprema za štampu i štampa:

Markos, Banja Luka

Tiraž: 200

ISBN 978-99955-99-39-3

***AKTUELNI PROBLEMI VISOKOG
OBRAZOVANJA I NAUKE***

**ZBORNİK RADOVA SA MEĐUNARODNOG NAUČNOG SKUPA ODRŽANOG 13.
APRILA 2018. GODINE**

PIREDILA

Dr. Albina Abidović

TOM I

Evropski univerzitet Brčko distrikt
Brčko, 2018.

NAUČNI ODBOR:

1. Akademik prof. dr Zoran Milošević, Republika Srbija, predsjednik odbora,
2. Akademik prof. dr Nedeljko Stanković, Republika Austrija, zamjenik predsjednika odbora,
3. Akademik univ. prof. dr. dr. habil. Wolfgang Rohrbach, Republika Austrija,
4. Akademik prof. dr Branko Vučković, Republika Crna Gora,
5. Akademik prof. dr. Zdravko Ebling, Republika Hrvatska,
6. Akademik prof. dr. Rudika Gmajnić, Republika Hrvatska,
7. Akademik prof. dr Mladen Bodiroža, Bosna i Hercegovina,
8. Prof. dr Mirko Kulić, Republika Srbija,
9. Prof. dr Nedo Danilović, Republika Srbija,
10. Prof. dr. Vladimir Džatić, Ruska Federacija,
11. Prof. dr. Viktor Mischenko, Ruska Federacija,
12. Prof. dr. Kiril Shevchenko, Republika Bjelorusija,
13. Prof. dr. Aleksandar Anatoljevič Prigarin, Republika Ukrajina,
14. Prof. dr. Miroslav Daniš, Slovačka Republika,
15. Prof. dr. Antoni Mironović, Republika Poljska,
16. Prof. dr. Aleksios Panagopoulos, Kraljevina Grčka,
17. Prof. dr. Dževad Termiz, Bosna i Hercegovina,
18. Prof. dr. Danilo Kapaso, Republika Italija,
19. Prof. dr Zorka Grandov, Republika Srbija,
20. Prof. dr. Žarko Kostovski, Republika Makedonija,
21. Prof. dr Dragan Tančić, Republika Srbija,
22. Prof. dr. Marija Ovsenik, Republika Slovenija,

ORGANIZACIONI ODBOR:

1. Akademik prof. dr. Vesna Vučković,
2. Prof. dr Nevenka Nićin,
3. Prof. dr. Mithat Tabaković,
4. Prof. dr. Jasminka Sadadinović,
5. Prof. dr Drago Tešanović,
6. Prof. dr. Halid Žigić,
7. Prof. dr Anka Bulatović,
8. Prof. dr. Esed Karić,
9. Prof. dr. Edin Ramić,
10. Prof. dr. Adi Rifatbegović,
11. Prof. dr. Kemal Brkić,
12. Prof. dr. Sanda Pribić,
13. Doc. dr. Izet Banda,
14. Doc. dr. Zlatko Ercegović,
15. Doc. dr. Albina Abidović,
16. Dr Nebojša Potkonjak,
17. Mr Darko Stanković.

SADRŽAJ:

Prof. dr Mirko Kulić Doc. dr. Albina Abidović Mr Darko Stanković	Sistem obezbeđivanja kvaliteta visokog obrazovanja u Republici Srbiji	6
Akademik prof. dr Zoran Milošević Akademik prof. dr Nedeljko Stanković Mr. Bego Gutić	Образовање и интелигенција (Да ли су млади све мање интелигентни?)	19
Akademik prof. dr. Branko Vučković Akademik prof. dr. Vesna Vučković	Elektronsko obrazovanje	29
Dr. Dr. Habil. Wolfgang Rohrbach	Die Bedeutung geschichtsorientierter Ausbildung für die Zukunftsplanung	39
Prof. dr. Kirill Shevchenko	In Search of Sustainable Development	52
Prof. dr Neđo Danilović Doc. dr Dragana Lazić Doc. dr Aleksandra Blagojević Danilović	Savremeni koncept doktorskih akademskih studija u sistemu visokog obrazovanja i njihov značaj za nauku	58
Dr. sc. Zlatko Miliša, red. prof. Nemanja Spasenovski, mag. paed. et mag. educ. hist.	Kako se Bolonjom kompromitiraju društvene znanosti i potire kritičko mišljenje	70
Prof. ddr. Aleksios Panagopoulos	Aktuelni problem visokog obrazovanja i nauke u Republici Grčkoj	87
Мищенко Татьяна Александровна	Международное научное сотрудничество как часть стратегии интернационализации высшего образования	105
Мищенко Виктор Васильевич, доцент	Проблемы интеграции систем высшего образования России и Беларуси в рамках Евразийского союза	110
Akademik prof. dr sci. Mladen Bodiroža	Znanje (obrazovanje) kao osnova za primjenu inovacija, sa akcentom na ključnu ulogu za ekonomski i privredni razvoj	114
Белоус Наталья Николаевна, Вакулина Елена Васильевна	Формирование навыков проектной деятельности у студентов педагогического профиля подготовки	121
Prof. dr Mišo Kulić	Temelji krize savremenog univerziteta	125
Prof. dr. Dževad Termiz Mr. Fahrudin Budnjo	Značaj reforme (i) visokoškolskih ustanova iz oblasti društvenih nauka	136
Prof. dr Branko Balj	Duh vremena i obrazovanje	144
Prof. dr. Ivan Balta	Iskustva tzv. Bolonjskog visokoškolskog koncepta s osvrtom na humanističke znanosti u napredovanju kadrova u znanstveno-nastavnim zvanjima	150
Dr. sc. Jusuf Pušina	Normativne pretpostavke i faktički problemi realizacije bolonjskog koncepta obrazovanja u Bosni i Hercegovini	161
Prof. dr Nenad Avramović Prof. dr Miloš Marković	Uloga i značaj nastavnika u poboljšanju kvaliteta visokog obrazovanja	170
Prof. dr Boris Kršev	Uloga nastave istorije u procesu prevazilaženja regionalnih isključivosti i prihvatanja evropskih vrednosti	182
Prof. dr Anka Bulatović Mr Darija Ivanović	Nauka i visoko obrazovanje kao faktor privrednog razvoja	192
Doc. dr. Izet Banda Mr. sc. Edin Glogić	Vještačka inteligencija u računovodstvu	204
Prof. dr. Muhamed Smajić Doc. dr. Sead Muratović	Mogućnosti i projekcije naučno-istraživačke saradnje visokoobrazovnih ustanova i odbrambenih institucija u Bosni i Hercegovini	211

Вакулина Елена Васильевна Белоус Наталья Николаевна Prof. dr Boško Nadoveza	Проблемы формирования системы морально- нравственных ценностей российской молодежи Zahtevi savremenog koncepta obrazovanja i obučavanja	219 222
Prof. dr. sc. Jerko Glavaš Doc. dr. sc. Milan Stanić Dr. sc. Nedeljko Knežević, pred.	Utjecaj veleučilišta na regionalno tržište visokog obrazovanja	235
Prof. dr Mile Matijević Prof. dr Biljana Kozić Rađenović	Kako približiti integritet javnog i privatnog obrazovanja u Republici Srpskoj /Bosni i Hercegovini	247
Doc. dr. Larisa Softić-Gasal Prof. dr. Esed Karić	Globalizacija obrazovanja i kulturni identitet	261
Prof. dr Brano Miljuš	Modernizacija na univerzitetima BiH	267
Doc. dr. Zijad Jagodić	Prednosti i slabosti visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini	273
Prof. dr. Veselin Bunčić Dr Aleksandar Nađ Olajoš	Koncept i tendencija razvoja kvaliteta visokog obrazovanja	281
Prof. dr. Hariz Agić	Profesionalna orijentacija studenata privatnih i državnih fakulteta	291
Doc. dr. Amna Čatić	Kompetentan nastavnik	304
Doc. dr. Nermin Mulaosmanović Doc. dr. Edisa Šljivić Prof. dr. Hazim Selimović	Problemi u visokom obrazovanju iz perspektive studenata	310
Doc. dr. Borko Baraban Doc. dr. Marina Đukić	Novinski naslovi i jezična norma kao doprinos interdisciplinarnosti u znanosti	326
Lidija Getto, prof. univ. spec. Prof. dr. sc. Oliver Andonov	Percepcije hrvatskih i makedonskih studenata prema kulturološkim, obrazovnim i sigurnosnim izazovima migracijskog vala	348
Doc. dr Milomir Čodo Mr Dijana Stevanović	Parnični postupci u BiH vezani za problem visokog obrazovanja	363
Dr Zvezdana Elezović MA Filip Obradović	Development of University Art Education in Kosovo and Metohija	375
Doc. dr Marijana Mladenov Mr Vladimir Avramović	Pravo na obrazovanje kao osnovno ljudsko pravo u svetlu primene međunarodnopravnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava	379
Doc. dr. sci. Admir I. Beganović	Značaj koncepta triple helix u visokom obrazovanju i njegove primjene u razvoju privrede Bosne i Hercegovine	389
Dr. sc. Merima Aljić	Obrazovanje kao bitan faktor turističko-ugostiteljske ponude	401
Mr. Denis Husić Mr. Senad Alić	Uticaj pozitivnih i negativnih faktora na rad visokoškolskih ustanova u Bosni i Hercegovini	407
Mr. Zlatan Lukić	Korupcija u obrazovnom sistemu Bosne i Hercegovine	417
Mr. Adnan Pirić	Doprinos i značaj praktične nastave za studente pravnih fakulteta	426
Mr. Brankica Mijić	Zašto ne/studirati u Bosni Hercegovini	437
Nikša Bulatović Anatolij Milovanović	Monopol u naučnim teorijama kao problem visokog obrazovanja i utvrđivanja naučne istine	448

СИСТЕМ ОБЕЗБЕЂИВАЊА КВАЛИТЕТА ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Апстракт

У раду се обрађује систем обезбеђивање квалитета високог образовања у Републици Србији. Аутор указују да је законодавац одредио неколико субјеката који имају задатак да доприне квалитету високог образовања. Посебно је истакнуто улога Националног савета за високо образовање и Националног акредитационог тела.

Законски уређен систем обезбеђивања квалитета високог образовања у Републици Србији може допринећи да високошколске установе обезбеде стручне кадрове и тако одговоре на потребе друштва и привреде.

Кључне речи: *високо образовање, високошколска установа, квалитет, Национални савет за високо образовање, Национално акредитационо тело, акредитација.*

Abstract

The paper deals with the system of quality assurance of higher education in the Republic of Serbia. Author indicates that the legislator has appointed someone with the task of contributing to the quality of higher education. The role of the National Council for Higher Education and the Accreditation Body of Serbia is especially emphasized.

Key words: *higher education, higher education institution, quality, National Council for Higher Education, Accreditation Body of Serbia, Accreditation.*

1. Увод

Систем високог образовања у Републици Србији уређен је Законом о високом образовању⁴. Делатност високог образовања од посебног је значаја за Републику Србију, део је међународног, а посебно европског, образовног, научног, односно уметничког простора и обухвата академско и струковно образовање.

Влада Републике Србије донела је 2012. године Стратегију развоја образовања у Србији до 2020. године⁵, која се бави утврђивањем сврхе, циљева, праваца, инструмената и механизма развоја система образовања у Републици Србији у наведеном периоду. У Стратегији се наводи: „Пре два века образовање у Србији се развијало на таласима просветитељства обликованог научним напором и настајућом индустријском револуцијом. Данас се образовање у Републици Србији сусреће са бројним изазовима научног, хуманистичког, социјалног и другог развоја; са великим технолошким променама, правим револуцијама; са глобализацијом и општом мобилношћу свега што се може кретати, од капитала до културних образаца. Уз све

¹ Редовни професор Правног факултета за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду.

² Европски универзитет Брчко дистрикт, www.eubd.edu.ba

³ Европски универзитет „Kallos“ Тузла. www.eukallos.edu.ba

⁴ „Службени гласник РС“, број 88/17.

⁵ „Службени гласник РС“, број 107/12.

сачуване слојеве прошлости друштво у Републици Србији се данас драматично разликује од оног пре два века...“.

У Републици Србији високо образовање се може стицати на академским и струковним студијама на основу акредитованих студијских програма. Разлика између ове две врсте студија састоји се у томе што се на академским студијама изводи академски студијски програм, који оспособљава студенте за развој и примену научних, уметничких и стручних достигнућа, док се на струковним студијама изводи струковни студијски програм, који оспособљава студенте за примену и развој стручних знања и вештина потребних за укључивање у радни процес.

Постоје три степена студија. Студије првог степена су: 1) основне академске студије; 2) основне струковне студије и 3) специјалистичке струковне студије. Студије другог степена су: 1) мастер академске студије; 2) мастер струковне студије и 3) специјалистичке академске студије. Студије трећег степена су докторске академске студије.

Постоје четири образовно-научна и образовно-уметничка поља, и то: 1) Природно-математичке науке; 2) Друштвено-хуманистичке науке; 3) Медицинске науке; 4) Техничко-технолошке науке и 5) Уметност. Одговарајуће научне, уметничке и стручне области у оквиру наведених поља утврђује Национални савет, на предлог Конференције универзитета и Конференције академија и високих школа.

2. Циљеви и принципи високог образовања

Законодавац је прописао циљеве и принципе високог образовања. Циљеви високог образовања су: 1) преношење научних, уметничких и стручних знања и вештина; 2) развој науке и унапређивање уметничког стваралаштва; 3) обезбеђивање научног, уметничког и стручног подмлатка; 4) образовање креативне популације која непрекидно усваја и ствара нова знања; 5) обезбеђивање једнаких услова за стицање високог образовања и образовања током читавог живота; 6) битно повећање броја становника са високим образовањем и 7) унапређење међународне отворености система високог образовања.

Принципи на којима се заснива високо образовање су: 1) академске слободе; 2) аутономија; 3) академски интегритет; 4) јединство наставе, научноистраживачког, односно уметничког рада и иновативне делатности, као и стручног рада; 5) отвореност према јавности и грађанима; 6) уважавање хуманистичких и демократских вредности националне и европске традиције и вредности културног наслеђа; 7) поштовање људских права и грађанских слобода, укључујући забрану свих видова дискриминације; 8) усклађивање са европским системом високог образовања и унапређивање академске мобилности наставног и ненаставног особља и студената; 9) учешће студената у управљању и одлучивању, посебно у вези са питањима која су од значаја за квалитет наставе; 10) равноправност високообразовних установа без обзира на облик својине, односно на то ко је оснивач; 11) афирмација конкуренције образовних и истраживачких услуга ради повећања квалитета и ефикасности високошколског система; 12) обезбеђивање квалитета и ефикасности студирања; 13) повезаност са предунверзитетским образовањем и 14) заштита интелектуалне својине у процесима трансфера знања.

Као академске слободе одређене су: 1) слобода научноистраживачког и уметничког рада, укључујући слободу објављивања и јавног представљања научних

резултата и уметничких достигнућа, уз поштовање права интелектуалне својине и 2) слобода избора метода интерпретације наставних садржаја.

Аутономија високошколских институција обухвата: 1) право на утврђивање студијских програма; 2) право на утврђивање правила студирања и услова уписа студената; 3) право на уређење унутрашње организације; 4) право на доношење статута и избор органа управљања и других органа, у складу са законом; 5) право на избор наставника и сарадника; 6) право на издавање јавних исправа; 7) право на располагање финансијским средствима, у складу са законом; 8) право на коришћење имовине, у складу са законом и 9) право на одлучивање о прихватању пројеката и о међународној сарадњи. Ова права остварују се уз поштовање људских права и грађанских слобода и отворености према јавности и грађанима.

Академски интегритет подразумева: очување достојанства професије, унапређивање моралних вредности, заштиту вредности знања и подизање свести о одговорности свих чланова академске заједнице и унапређење људских права и слобода.

Право на високо образовање имају сва лица са претходно стеченим средњим образовањем у четворогодишњем трајању, у складу са законом. Изузетно, под условима одређеним статутом високошколске установе, право на високо образовање има и лице без стеченог средњег образовања које конкурише за упис на студијске програме из уметничких области.

3. Високошколске установе

1. У Републици Србији делатност високог образовања обављају следеће високошколске установе: 1) универзитет; 2) факултет, односно уметничка академија, у саставу универзитета; 3) академија струковних студија; 4) висока школа и 5) висока школа струковних студија. Универзитет, академија струковних студија, висока школа и висока школа струковних студија су самосталне високошколске установе.

Високошколска установа обавља делатност високог образовања у седишту, а може изводити студијски програм на даљину, у складу са дозволом за рад. У оквиру делатности високог образовања високошколска установа обавља научноистраживачку, уметничку, експертско-консултантску и издавачку делатност, а може обављати и друге послове којима се комерцијализују резултати научног, уметничког и истраживачког рада, под условом да се тим пословима не угрожава квалитет наставе и научног, уметничког, односно стручног рада. У циљу комерцијализације научних резултата, уметничког стваралаштва и проналазака, високошколска установа може бити оснивач привредног друштва, при чему остварену добит која јој припада високошколска установа може користити искључиво за унапређење делатности високошколске установе.

На високошколској установи није дозвољено политичко, страначко или верско организовање и деловање.

Универзитет је самостална високошколска установа која у обављању своје делатности обједињује образовну, научноистраживачку, стручну, уметничку и иновациону делатност, као компоненте јединственог процеса високог образовања. Високошколска установа има статус универзитета ако остварује академске студијске програме на свим степенима студија, у оквиру најмање три поља и три области.

Изузетно, универзитет се може основати у пољу уметности, ако има сва три степена студија из најмање три области уметности и наука о уметности.

Универзитет је дужан да установи дигитални репозиторијум у којем се трајно чувају електронске верзије одбрањених докторских дисертација, односно уметничких пројеката, заједно са извештајем комисије за оцену дисертације, подацима о ментору и саставу комисије и подацима о заштити ауторских права, као и да све наведене податке учине јавно доступним. Копију садржаја који се чува у репозиторијуму универзитет је дужан да у року од три месеца од одбране докторске дисертације, односно уметничког пројекта достави у централни репозиторијум који води министарство надлежно за послове високог образовања.

Факултет, односно уметничка академија, јесте високошколска установа, односно високошколска јединица у саставу универзитета, која остварује академске студијске програме и развија научноистраживачки, уметнички, односно стручни рад у једној или више области. Факултет, односно уметничка академија, може остваривати и струковне студијске програме.

Академија струковних студија је самостална високошколска установа која у обављању делатности обједињује образовни, примењено-истраживачки, стручни и уметнички рад, као компоненте јединственог процеса високог образовања. Академија струковних студија може остваривати основне струковне студије, мастер струковне студије и специјалистичке струковне студије. Високошколска установа има статус академије струковних студија ако остварује најмање пет акредитованих студијских програма струковних студија из најмање два поља.

Висока школа је самостална високошколска установа која остварује основне академске студије, мастер академске студије и специјалистичке академске студије, из једне или више области.

Висока школа струковних студија је самостална високошколска установа која остварује основне струковне студије, специјалистичке струковне студије и мастер струковне студије, из једне или више области.

Ради унапређивања научноистраживачке, односно уметничко-истраживачке делатности универзитет у свом саставу може имати научне, односно уметничке институте. За обављање иновационе делатности и пружање инфраструктурне подршке за развој иновација и комерцијализацију резултата научних, односно уметничких истраживања универзитет у свом саставу може имати иновационе центре, центре изузетних вредности, центре за трансфер технологија, пословно-технолошке инкубаторе, научно-технолошке паркове и друге организације, у складу са законом којим се уређује научноистраживачка делатност. На овим установама универзитет може остваривати део акредитованих студијских програма мастер академских студија и докторских студија.

2. Самосталну високошколску установу могу основати Република Србија, правно и физичко лице, у складу са законом. Када је оснивач самосталне високошколске установе Република, одлуку о оснивању доноси Влада.

Високошколска установа може почети са радом по добијању дозволе за рад, коју, на захтев високошколске установе, издаје министарство надлежно за послове високог образовања. Уредан захтев са документацијом Министарство упућује Националном акредитационом телу, ради почетне акредитације, у року од десет дана од дана када утврди да је захтев уредан. Почетном акредитацијом утврђује се да ли високошколска установа и студијски програм испуњавају прописане стандарде. Национално акредитационо тело у року од три месеца од дана пријема захтева сачињава извештај о почетној акредитацији високошколске установе, односно студијског програма и доставља га Министарству са препоруком да: 1) изда дозволу за рад, или 2) да одбије захтев. Министарство одлучује о захтеву у року од 30 дана по достављању извештаја са препоруком Националног акредитационог тела. Решење о одбијању захтева за издавање дозволе за рад коначно је и против њега се може покренути управни спор.

Високошколска установа којој је издата дозвола за рад дужна је да поднесе захтев за акредитацију високошколске установе и студијског програма најкасније у року од годину дана од добијања дозволе за рад. Захтев за акредитацију се подноси Националном акредитационом телу преко Министарства. Високошколска установа може вршити упис студената по добијању уверења о акредитацији високошколске установе и студијског програма, а у случају високошколске установе чији оснивач није Република Србија и обезбеђеног оснивачког капитала, односно банкарске гаранције.

У случају укидања студијског програма, високошколска установа је дужна да затеченим студентима омогући завршетак студија по започетом студијском програму и правилима студија у складу са законом.

4. Субјекти задужени за обезбеђивање квалитета високог образовања

Квалитету високог образовања у Републици Србији нарочито доприносе: 1) Национални савет за високо образовање; 2) Национално акредитационо тело; 3) Конференција универзитета; 4) Конференција академија и високих школа; 5) студентске конференције и 6) Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

4.1. Улога Националног савета за високо образовање

Национални савет за високо образовање образује се ради обезбеђивања развоја и унапређења квалитета високог образовања. Састоји се од 17 чланова, које именује Влада, и то: 1) шест чланова из реда редовних професора, врхунских стручњака у звању научног саветника, односно уметника са међународно признатим радовима или осведоченим доприносом националној култури, водећи рачуна о заступљености образовно-научних, односно образовно-уметничких поља, као и заступљености универзитета, на предлог Конференције универзитета; 2) два члана из реда професора струковних студија, на предлог Конференције академија струковних студија и високих школа; 3) седам чланова из реда врхунских стручњака, односно уметника са међународно признатим радовима или осведоченим доприносом националној култури, водећи рачуна о заступљености образовно-научних, односно образовно-уметничких поља, на предлог министарства надлежног за послове високог образовања и 4) два члана на предлог Привредне коморе Србије.

При именовану чланова Националног савета води се рачуна о заступљености припадника оба пола. Члан Националног савета не може бити лице изабрано,

постављено или именовано на функцију у државном органу, органу аутономне покрајине или локалне самоуправе, у органу политичке странке или на дужност органа пословођења високошколске установе, као ни лице које је члан Комисије за акредитацију и проверу квалитета и лице које је запослено у Националном телу за акредитацију и проверу квалитета у високом образовању.

Када одлучује о питањима која су од значаја за студенте, у раду Националног савета, са правом учествовања у одлучивању, учествују два представника студената које одређују студентске конференције из редова студената који имају просечну оцену студија најмање осам. У раду Националног савета, са правом учествовања у одлучивању, учествује представник националног савета одређене националне мањине, када се на језику те националне мањине изводи настава у оквиру високог образовања, у питањима од значаја за извођење те наставе.

Национални савет надлежан је да: 1) прати развој високог образовања и његову усклађеност са европским и међународним стандардима; 2) предлаже министарству надлежном за послове високог образовања мере за унапређивање система високог образовања; 3) даје мишљење о политици уписа на високошколске установе; 4) даје мишљење у поступку доношења прописа којима се уређују питања од значаја за делатност високог образовања; 5) предлаже Влади нормативе и стандарде рада високошколских установа, као и материјална средства за њихово остваривање, по прибављеном мишљењу Конференције универзитета и Конференције академија и високих школа; 6) одлучује у другом степену по жалбама у поступку акредитације, на основу предлога жалбене комисије, коју образује за сваку појединачну жалбу; 7) утврђује смернице у вези са организацијом, спровођењем кратког програма студија и издавањем одговарајућег сертификата; 8) на предлог Конференције универзитета и Конференције академија и високих школа утврђује научне, уметничке, односно стручне области у оквиру образовно-научних, односно образовно-уметничких поља; 9) утврђује листу стручних, академских, научних, односно уметничких назива са знаком звања одговарајућег степена студија из одговарајућих области и скраћенице стручних, академских, научних, односно уметничких назива двојезично, на српском и енглеском језику; 10) утврђује стандарде за самовредновање и оцењивање квалитета високошколских установа на предлог Националног акредитационог тела; 11) утврђује стандарде за спољашњу проверу квалитета високошколских установа на предлог Националног акредитационог тела; 12) утврђује стандарде за почетну акредитацију на предлог Националног акредитационог тела; 13) утврђује стандарде и поступак за акредитацију високошколских установа на предлог Националног акредитационог тела; 14) утврђује стандарде и поступак за акредитацију студијских програма на предлог Националног акредитационог тела; 15) на предлог Конференције универзитета, односно Конференције академија и високих школа утврђује минималне услове за избор у звања наставника; 16) доноси Основе за кодекс о академском интегритету на високошколским установама у Републици Србији; 17) утврђује листу рецензена и 18) да обавља друге послове у складу са законом.

4.2. Улога Националног акредитационог тела

Национално акредитационо тело образује Влада ради обављања послова акредитације, провере квалитета високошколских установа и јединица у њиховом саставу, вредновања студијских програма и обезбеђивања квалитета у високом

образовању. Ово тело има орган управљања, орган пословођења, стручни орган и стручне службе које обављају административно-техничке послове.

1. Орган управљања Националног акредитационог тела је управни одбор, који има седам чланова, а које именује Влада, водећи рачуна о заступљености припадника оба пола. Једног члана Управног одбора предлаже Конференција универзитета из реда редовних професора универзитета, једног члана предлаже Конференција академија и високих школа из реда професора струковних студија, два члана предлаже Привредна комора Србије, а три члана именују се на предлог министарства надлежног за послове високог образовања. Члан управног одбора не може бити лице изабрано, постављено или именовано на функцију у државном органу, органу аутономне покрајине или локалне самоуправе, у орган политичке странке или на дужност органа пословођења високошколске установе, као ни лице које је члан Националног савета, Комисије за акредитацију или лице које је запослено у Националном акредитационом телу.

Управни одбор је надлежан да: 1) бира и разрешава директора Националног акредитационог тела; 2) бира и разрешава чланове Комисије за акредитацију; 3) усваја годишњи програм рада и финансијски план, уз сагласност Владе; 4) доноси статут и опште акте; 5) усмерава и надзире рад директора; 6) доноси етички кодекс и правила понашања лица запослених у Националном акредитационом телу, чланова Комисије за акредитацију и рецензента; 7) утврђује висину накнаде за акредитацију уз сагласност Владе и 8) да врши друге послове у складу са законом, статутом и актом о оснивању Националног акредитационог тела.

2. Орган пословођења Националног акредитационог тела је директор, који се бира и разрешава у складу са законом, на основу јавног конкурса, из реда редовних професора универзитета који имају искуство у пословођењу и обезбеђивању квалитета у високом образовању.

Директор је надлежан да: 1) заступа и представља Национално акредитационо тело; 2) руководи радом и пословањем Националног акредитационог тела; 3) руководи радом стручних служби Националног акредитационог тела; 4) одлучује о правима, обавезама и одговорностима запослених у Националном акредитационом телу; 5) доноси правилник о унутрашњој организацији и систематизацији радних места; 6) спроводи одлуке управног одбора; 7) именује рецензенте са листа које утврђује Национални савет, на предлог Комисије за акредитацију и 8) да врши друге послове у складу са законом, статутом и актом о оснивању Националног акредитационог тела.

3. Стручни орган Националног акредитационог тела је Комисија за акредитацију, која има 17 чланова. Она спроводи поступак акредитације високошколских установа и студијских програма и поступак спољашње провере квалитета високошколских установа, у складу са законом и прописаним поступком и стандардима за акредитацију и за спољашњу проверу квалитета.

Чланове Комисије за акредитацију бира управни одбор Националног акредитационог тела, на предлог Националног савета, водећи рачуна о заступљености припадника оба пола, као и о заступљености образовно-научних, односно образовно-уметничких поља. Члан Комисије за акредитацију не може бити лице изабрано, постављено или именовано на функцију у државном органу, органу аутономне покрајине или локалне самоуправе, у орган политичке странке или на дужност органа

пословођења високошколске установе, лице које је члан Националног савета, као ни лице које је запослено у Националном акредитационом телу. Лице које је изабрано за члана Комисије за акредитацију, а које је на листи рецензената Конференције универзитета и Конференције академија и високих школа не може обављати послове рецензента у току трајања мандата члана Комисије за акредитацију.

Комисија за акредитацију надлежна је да: 1) одлучује о захтеву за акредитацију и спроводи поступак акредитације установа и студијских програма у области високог образовања; 2) сачињава извештај о почетној акредитацији у поступку издавања дозволе за рад; 3) спроводи поступак спољашње провере квалитета; 4) стара се о хармонизацији примене стандарда и процедура у области акредитације, у оквиру европског простора високог образовања и 5) да обавља друге послове у складу са статутом Националног акредитационог тела.

Поступак спољашње провере квалитета високошколске установе спроводи Комисија за акредитацију редовно у четвртој години акредитационог циклуса, а ванредно на захтев министарства надлежног за високо образовање и Националног савета. Извештај о извршеној спољашњој контроли квалитета високошколске установе Комисија доставља високошколској установи и подносиоцу захтева за ванредну проверу. Уколико високошколска установа не испуни обавезе у погледу квалитета, Комисија јој у извештају одређује мере за исправљање утврђених недостатака и накнадног праћења у трајању од шест месеци од дана достављања извештаја. Комисија у року од 30 дана од дана истека овог рока сачињава завршни извештај о спољашњој контроли и провери квалитета високошколске установе. Извештај, на који високошколска установа није уложила приговор у прописаном року, као и завршни извештај који Комисија усвоји након истека рока од шест месеци за исправљање утврђених недостатака, објављује се на службеној интернет страници Националног акредитационог тела. Уколико је завршни извештај негативан, Национално акредитационо тело у року од 30 дана од дана објављивања завршног извештаја доноси решење о одузимању акредитације студијског програма, односно акредитације високошколске установе. Против овог решења високошколска установа може да изјави жалбу Националном савету, преко Националног акредитационог тела.

Акредитацијом се утврђује да високошколска установа и студијски програми испуњавају прописане стандарде и да високошколска установа има право на издавање јавних исправа у складу са законом. У поступку акредитације високошколске установе утврђује се испуњеност стандарда за акредитацију, да ли установа испуњава и одговарајуће прописане услове и да ли испуњава услов у погледу потребног броја наставника. Услов у погледу потребног броја наставника високошколска установа испуњава ако има наставнике у радном односу са пуним радним временом за извођење најмање 70% часова активне наставе на студијском програму за који се тражи дозвола за рад, а најмање 20 наставника у радном односу са пуним радним временом на високошколској установи. Изузетак су студијски програми у пољу уметности где тај број не може бити мањи од 50%. Од укупног броја наставника потребних за обављање наставе по годинама студија за студијски програм за који се тражи дозвола за рад, академије струковних студија и високе школе струковних студија, изузев у пољу уметности, морају да имају најмање 50% наставника са стеченим научним називом доктора наука. У поступку акредитације мастер академског, односно докторског студијског програма утврђује се и да ли су испуњени услови за обављање научноистраживачког, односно уметничко-истраживачког рада, у складу са законом.

Поступак акредитације спроводи се редовно, у року од седам година, а раније на захтев високошколске установе.

У поступку акредитације Национално акредитационо тело: 1) издаје уверење о акредитацији високошколске установе, односно студијског програма; 2) доноси решење којим се одбија захтев за акредитацију; 3) издаје потврду високошколској установи да је поднет уредан захтев и 4) доноси закључак којим упућује високошколску установу да допуни захтев недостајућом документацијом у року од 30 дана, а ако установа не допуни захтев у року, доноси решење о одбацивању захтева.

Национално акредитационо тело издаје уверење о акредитацији, односно доноси решење којим се одбија захтев за акредитацију у року од девет месеци од дана пријема уредног захтева. На решење Националног акредитационог тела којим се одбија захтев за акредитацију, високошколска установа, може у року од 15 дана од дана пријема решења уложити жалбу Националном савету преко Националног акредитационог тела. У року од 30 дана од дана пријема жалбе, Национални савет именује жалбену комисију од три рецензента из одговарајуће области са листе рецензената коју је утврдио Национални савет, а који не могу бити запослени на високошколској установи која је поднела жалбу, као ни лица која су учествовала у поступку доношења ожалбеног решења. Жалбена комисија доставља Националном савету извештај и предлог за доношење одлуке о жалби у року од 30 дана од дана именовања, након чега, у смислу члана 23 став 15 Закона о високом образовању, Национални савет у року од 30 дана од дана достављања предлога Жалбене комисије доноси решење којим може одбити жалбу или поништити првостепено решење и вратити предмет Националном акредитационом телу на поновно одлучивање. Овом одредбом није предвиђена могућност да Национални савет преиначи првостепено решење. Према томе, ова одредба Закона о високом образовању није усаглашена са одредбом члана 167 став 2 Закона о општем управном поступку⁶, којом је, поред осталог, прописано да другостепени орган може да поништи ожалбено решење у целини или делимично и сам одлучи о управној ствари, као и да измени ожалбено решење.

Национално акредитационо тело је дужно да у року од 30 дана од дана пријема решења Националног савета о поништавању првостепеног решења и враћању на поновно одлучивање донесе решење у складу са правним схватањем Националног савета. Уколико високошколска установа уложи жалбу против решења Националног акредитационог тела донетог у поновном поступку, Национални савет ће сам, у року од 30 дана од дана пријема жалбе одлучити о захтеву за акредитацију. Решење којим се жалба одбија, односно решење којим Национални савет сам одлучује о акредитацији, коначно је у управном поступку. Високошколска установа у овом случају, има право да понови захтев за акредитацију по истеку рока од 90 дана од дана доношења коначног решења којим се одбија захтев за акредитацију.

Испуњеност стандарда за почетну акредитацију високошколске установе и студијских програма утврђује се почетном акредитацијом. У поступку почетне акредитације Национално акредитационо тело сачињава извештај о испуњености стандарда за почетну акредитацију високошколске установе и студијских програма са препоруком за издавање дозволе за рад, односно за одбијање захтева за издавање дозволе за рад високошколској установи.

⁶ Закона о општем управном поступку објављен је у „Службеном гласнику РС“, број 18/16.

4. Високошколска установа спроводи поступак самовредновања и оцењивања квалитета својих студијских програма, наставе и услова рада. Самовредновање се спроводи на начин и по поступку прописаним општим актом високошколске установе, у складу са актом о стандардима за самовредновање и оцењивање квалитета високошколских установа и студијских програма. У поступку самовредновања разматра се и оцена студената. Високошколска установа доставља Националном акредитационом телу извештај о поступку и резултатима самовредновања, као и друге податке од значаја за оцену квалитета у периоду од три године.

4.3. Улога Конференције универзитета и Конференције академија и високих школа

1. Конференција универзитета оснива се ради координирања рада, утврђивања заједничке политике, остваривања заједничких интереса и обављања послова утврђених законом. Чланови Конференције универзитета су сви акредитовани универзитети. Организација и рад Конференције универзитета уређују се статутом. Универзитет у Конференцији универзитета представља ректор. Универзитет има право да на сваких 1.000 наставника и сарадника делегира још по једног представника у Конференцију, као и да на сваких 5.000 студената делегира још по једног представника у Конференцију.

Конференција универзитета надлежна је да: 1) разматра питања од заједничког интереса за унапређивање наставно-научне, односно наставно-уметничке делатности на универзитету; 2) усаглашава ставове и координира активности универзитета, посебно у области уписне политике; 3) даје мишљење о стандардима за оцену квалитета образовног, научноистраживачког, уметничког и стручног рада; 4) предлаже кандидате за чланове Националног савета и управног одбора Националног акредитационог тела; 5) предлаже листу стручних, академских, научних, односно уметничких назива из одговарајућих области, скраћеница и опис квалификације тих назива; 6) предлаже мере ради унапређивања материјалног положаја универзитета и стандарда студената и 7) да разматра друга питања од заједничког интереса за универзитете, у складу са законом.

2. Конференција академија и високих школа оснива се ради координирања рада, утврђивања заједничке политике, остваривања заједничких интереса и обављања послова утврђених законом. Ову конференцију чине акредитоване високе школе, академије струковних студија и високе школе струковних студија. Организација и рад Конференције академија и високих школа уређује се статутом.

Конференција академија и високих школа надлежна је да: 1) разматра питања од заједничког интереса за унапређивање наставно-стручне, односно наставно-уметничке делатности; 2) усаглашава ставове и координира активности академија струковних студија и високих школа, посебно у области уписне политике; 3) даје мишљење о стандардима за оцену квалитета образовног, истраживачког, уметничког и стручног рада; 4) предлаже листу стручних назива из одговарајућих области, скраћеница и опис квалификације тих назива; 5) предлаже кандидате за чланове Националног савета и управног одбора Националног акредитационог тела; 6) предлаже мере ради унапређивања материјалног положаја академија струковних студија и високих школа и стандарда студената и 7) да разматра друга питања од

заједничког интереса за високе школе, академије струковних студија и високе школе струковних студија, у складу са законом.

4.4. Улога студенских конференција

Оснивају се две студентске конференције, и то: 1) Студентска конференција универзитета и 2) Студентска конференција академија струковних студија и високих школа. Оне се оснивају ради остваривања заједничких интереса студената као партнера у процесу високог образовања.

Студентску конференцију универзитета чине представници студентских парламената универзитета. Студентску конференцију академија струковних студија и високих школа чине представници студентских парламената академија струковних студија, високих школа и високих школа струковних студија. Организација и рад ових конференција уређују се статутом, у складу са законом. Студентске конференције имају право да дају мишљење о питањима која се односе на стандарде за самовредновање и оцењивање квалитета високошколских установа.

4.5. Улога Министарства просвете, науке и технолошког развоја

Важну улогу у обезбеђивању квалитета високог образовања у Републици Србији има и Министарство просвете, науке и технолошког развоја. Оно усклађује интересе академске заједнице и других државних органа и тела који учествују у креирању и спровођењу политике високог образовања.

Ово Министарство надлежно је да: 1) предлаже Влади политику високог образовања; 2) планира политику уписа студената на студије које остварују високошколске установе чији је оснивач Република Србија, на предлог Националног савета; 3) прати развој високог образовања; 4) издаје дозволу за рад високошколских установа; 5) расподељује финансијска средства из буџета Републике намењена високошколским установама и контролише њихово коришћење; 6) стара се о укључивању високошколских установа у процес признавања високошколских квалификација у Европи; 7) врши надзор над радом високошколских установа; 8) у складу са законом којим се уређује државна управа врши надзор над законитошћу прописа Националног савета којима се утврђују стандарди који се односе на високо образовање; 9) утврђује поступак за спољашњу проверу квалитета високошколских установа; 10) потврђује, на захтев заинтересованог лица, да је исправа коју је издала високошколска установа јавна исправа и 11) да обавља друге послове, у складу са законом.

Министарство просвете, науке и технолошког развоја се стара о усклађивању система образовања и васпитања Републике Србије са трендовима развоја образовања у Европи. У том циљу, Министарство предузима све потребне радње за: 1) обезбеђење пуноправног учешћа у програмима Европске уније за сарадњу у области образовања и обука и праћење ефеката учешћа у овим програмима и 2) остваривање учешћа представника Републике Србије у радним групама и активностима које се организују у

склопу Отвореног метода координације, Болоњског процеса и других сличних иницијатива које су покренуте на нивоу Европске уније и Европе у целини.

5. Закључак

Обезбеђивање квалитета високог образовања у великој мери зависи од његове усклађености са принципима на којима се заснован европски простор високог образовања, од тога колико се поштују аутономија и академске слободе, као и од тога у којој мери је обезбеђено учешће студената, наставног особља, високошколских установа, научне и стручне јавности и послодаваца у креирању и развоју система високог образовања.

Посебно важну улогу у обезбеђивању квалитета високог образовања у Републици Србији има Национални савет за високо образовање. Национални савет учествује у креирању политике високог образовања и обавља послове који су значајни за обезбеђивање његовог квалитета. У том смислу, нарочито су важни послови утврђивања стандарда и процедура за проверу квалитета рада високошколских установа и студијских програма, чиме се обезбеђује одговарајући ниво квалитета високог образовања.

Увођењем Националног акредитационог тела обезбеђено је да акредитацију и спољашњу проверу квалитета обавља орган који је независан од академске заједнице. Тиме се обезбеђује и пуноправно чланство у међународним асоцијацијама ENQA (Европска асоцијација агенција за осигурање квалитета у високом образовању) и EQAR (Европски регистар агенција за осигурање квалитета у високом образовању).

Слаба ефикасност студирања у Републици Србији указује да реформе нису спроведене темељно и сразмерно оптерећењу просечног студента, како то налажу правила „Болоње“. С друге стране, развој курикулума према исходима учења, а не према расположивом наставном кадру и њиховим капацитетима и преференцијама и даље представља изазов за многе високошколске установе⁷.

Неопходно је усагласити одредбу члана 23 став 15 Закона о високом образовању са одредбом члана 167 став 2 Закона о општем управном поступку, тако што ће се предвидети да Национални савет за високо образовање при решавању по жалби на решење Националног акредитационог тела може, не само да одбије жалбу или поништи првостепено решење и вратити предмет Националном акредитационом телу на поновно одлучивање, него и да поништи решење у целини или делимично и сам одлучи о управној ствари, као и да измени ожалбено решење.

⁷ Ј. Кроња и др., *Водич кроз стипендију – Европа 2020*, Европски покрет у Србији, Београд, 2011, стр. 103.

6. Литература

Јасминка Кроња и др., *Водич кроз стратегију – Европа 2020*, Европски покрет у Србији, Београд, 2011.

Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године („Службени гласник РС“, број 107/12).

Закон о високом образовању („Службени гласник РС“, број 88/17).

Закон о општем управном поступку („Службени гласник РС“, број 18/16).

О ПАДУ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ СТАНОВНИКА ЗАПАДА

Резиме

Истраживачи из Сједињених Америчких Држава, итачније група економиста и статистици из ове државе, саопштила је да су губици у Сједињеним Америчким Државама и Европској унији због пада коефицијента интелигенције становништва огромни: 340 милијарди долара годишње (2,3 посто БНД-а) у Сједињеним Америчким Државама и 163 милијарде евра годишње (1,2 посто БНД-а) у Европској унији. За прагматичне западне умове, био је то довољно добар разлог да се крене у истраживања о узроцима пада коефицијента интелигенције становништва. За сада су набројани следећи узроци: недостатак јода међу популацијом трудница, употреба пестицида, генетско наслеђе (паметни људи, у све већем броју случајева, не остављају потомство, за разлику од оних мање интелигентних), лоше образовање, појава интернета и недостатак у читању «интелектуално захтевнијих» књига или читања уопште

Кључне речи: интелигенција, економија, профит, јод, генетика, образовање, технологија, читање, физичка активност

ON THE DECLINE OF INTELLIGENCE OF THE WESTERN POPULATION

Abstract

Researchers from the United States, specifically, a group of economists and statisticians from this country has recently issued a statement that economic losses in the United States and the European Union, due to the decline of the population's intelligence quotient, are enormous: 340 billion dollars a year (2.3 percent of GNI) in the US and 163 billion euros a year (1.2 percent of GNI) in the European Union. For the pragmatic Western minds, this was a good enough reason to start exploring the causes of the decline in the population's intelligence quotient. For the time being, the following causes are listed: lack of iodine among the population of pregnant women, pesticide impact, genetic heritage (smart people, in many cases, do not leave the offspring, unlike those less intelligent ones), bad education, emergence of the Internet and lack in reading of „intellectually demanding“ books or reading in general

Keywords: intelligence, economics, profit, iodine, genetics, education, technology, reading, physical activity

Западна наука је последњих година посветила велику пажњу проблему пада интелигенције становништва на Западу, при чему су бројне истраживачке установе покренуте да истражују ову тему. Снимљен је и изванредан број документарних

* Академик, редовни професор теоријске социологије

** Академик, ванредни професор кривичног права

*** Магистар права

филмова (из којих су произашли скандали због политички некоректних ставова неких учесника), да би додатно уље на ватру долили руски либерали обавестивши западне колеге да се у Русији појавила «нова интелигенција», која би требала да води Русију у наредном периоду. Питање коефицијента интелигенције је тако постало стратешко, јер ће одредити и политичку премоћ одређених држава, односно центара моћи. Другим речима, питање коефицијента интелигенције становништва из сфере антропологије, социологије и биологије измештено је и у сферу геополитике.

Истраживачи из Сједињених Америчких Држава, тачније, група економиста и статистичара из ове државе, саопштила је да су губици у Сједињеним Америчким Државама и Европској унији због пада коефицијента интелигенције становништва огромни: 340 милијарди долара годишње (2,3 посто БНД-а) у Сједињеним Америчким Државама и 163 милијарде евра годишње (1,2 посто БНД-а) у Европској унији.¹ За прагматичне западне умове, био је то довољно добар разлог да се крене у истраживања узрока пада коефицијента интелигенције становништва. За сада су набројани следећи узроци: недостатак јода међу популацијом трудница, утицај пестицида, генетско наслеђе (паметни људи, у све већем броју случајева, не остављају потомство, за разлику од оних мање интелигентних), лоше образовање, појава интернета и недостатак у читању «интелектуално захтевнијих» књига или читања уопште.

Када се погледају истраживања коефицијента интелигенције, јасно је да ни најразвијеније и најуређеније државе Европе, од којих за пример узимамо Шведску, нису лишене овог проблема. Наиме, шведски научници такође сматрају да је модерна технологија један од главних узрока «дефицита интелекта код деце».² Наиме, IQ тестови показују да интелигенција Швеђана пада, а шведски истраживач Мартин Ингар наводи као главни разлог ове драматичне ситуације – претерану употребу телевизије и компјутера од стране деце. У Шведској је пад интелигенције започео са почетком новог миленијума (2001. године). Деца која су одрасла уз телевизор читање није било приоритет као ни физичка активност. Проблем је у томе што је данашњим друштвима потребно више мозгова, а не мање.³

Немачко-француска телевизија ARTE приказала је немачким гледаоцима документарни филм „Еколошки хормони – да ли губимо интелигенцију?“ (нем. «Umwelthormone — Verlieren wir den Verstand?») Филм почиње са кратком изјавом британског антрополога, професора Универзитета у Оулу (Финска), Едварда Датона (Edward Dutton): «За двадесет година се IQ (коефицијент интелигенције) Европљана умањило, док број оболелих од аутизма и проблема у понашању људи расте. Ми постајемо све глупљи, ако нешто не предузмемо, онда ће наша цивилизација заснована

¹ Сергей Дебрер, От отупения США и Европа теряют \$ 500 млрд. в год, <http://svpressa.ru/world/article/188790/>

² Gabriella Kvarnlöf, Svenske hjärnforskaren: Ipads och tv-tittande ger barn IQ-brist, 30/01/2018, *Svenska Dagbladet*

³ Издање часописа *New Scientist* такође је посветило један број питању пада коефицијента интелигенције у Великој Британији, Данској, Норвешкој и Аустралији, те овај проблем доводи у везу са нефункционисањем „ефекта Флина“. Наиме, новозеландски политиколог, Џејмс Флин, је први приметио везу између животног стандарда и коефицијента интелигенције. Развој науке и образовања, нови изуми, поправљање животних услова, медицинска заштита, здрава храна, смањење нивоа криминала се налазе међу факторима који утичу на развој интелекта. „Ефекат Флина“ потврђују фактички и сва локална истраживања. На пример, у Данској тест за утврђивање коефицијента интелигенције морају проћи сви будући војници и тако је већ 60 година, али данас бројни кандидати не могу да прођу тест, што није било случај још од 1950-их година. Такође, у овој земљи се забележио застој развоја интелигенције 1990-их и 2000-их година, а потом је кривуља пошла низбрдо. Међутим, овакви случајеви нису забиљежени само у Данској. Бројни универзитети такође извештавају о сличној појави у њиховим државама. Има истраживача који пад коефицијента интелигенције повезују са појавом интернета.

на интелекту кренути у супротном смеру, а да је кренула већ постоје индикатори». Потом аутори филма износе друге податке. «Није само проблем са умањењем коефицијента интелигенције, све више и више деце страда од синдрома «дефицита пажње за одређене активности као и хиперактивности или аутизма». На пример, у Калифорнији (САД) број деце са дијагнозом «аутизам» од 1999. до 2001. године увећао се за 600 посто. Слична ситуација је и у другим државама Сједињених Америчких Држава. Зато су лекари покушали да успоставе везу између умањења коефицијента интелигенције, аутизма и хиперативности.

Као један од разлога смањења интелигенције код младих наводи се дефицит јода код мајки за време трудноће (на Западу се највише користи морска со, а она се не јодира), што за последицу има умањење интелигенције деце, тврди професор упоредне физиологије у Паризу Барбара Демене (Barbara Demeneix). И други истраживачи, попут италијанског професора Универзитета у Месини, Франческа Вермилија (Francesco Vermiglio), уводе у разматрање претходно наведени проблем када се расправља о смањењу интелигенције савремене деце, али сматрају да то није главни проблем, већ коришћење по организам опасних хемијских супстанци у свакодневном животу, попут флуора, хлора и брома. Ради се о томе да ови елементи имају аналогну структуру као јод, а организам их често прихвата уместо јод, што нарушава хормонални систем и делује разарајуће на мозак нерођенеог детета. Када смо пратили децу, наглашава професор Франческо Вермилија, чије мајке нису имале довољно јода, имали смо неочекивани резултат: у узрасту од 18 до 36 месеци ова деца су била хиперактивна. Када су деца порасла (8 до 10 година), поново смо их посматрали и показало се да се код 70 посто деце може потврдити и проширити дефиниција дијагнозе, те употребити термин «синдром дефицита пажње и хиперактивност». Управо стапање ова три елемента (флуора, брома и хлора) можемо наћи у антипиренима и пестицидима, који се користе у пољопривреди за производњу хране, али и у свим предметима око нас: телевизорима, компјутерима, мобилним телефонима, намештају, одећи, спрејовима, а такође и у производима за децу и храни. Посебно су опасни пестициди, јер су и били произведени ради напада на функције мозга код живих организама. Не могу се ни побројати сви производи који имају негативан утицај на људски мозак. Козметика, антибактеријски сапуни, шампони, пластика, различити лакови и премази за намештај, кесе... Списак се може продужити са прилично великим бројем производа који су штетни за наш мозак.

Амерички професор, епидемиолог и неуропсихијатар, уз то и доктор филозофије, Бренда Ескенази (Brenda Eskenazi) износи резултате истраживања у којима је она учествовала. Наиме, група америчких истраживача је пратила 600 трудница, а затим њихову децу, да би испитали утицај пестицида на дечији мозак. Запажена је значајна штета коју пестициди наносе дечијем мозгу: умањење коефицијента интелигенције, повећање одсуства пажње и хиперактивност, те проблеми слични аутизму. Закључак је да су главни узроци умањења коефицијента интелигенције деце хемијска средства која се налазе у материци мајке и утичу на развој мозга нерођене бебе.

Следећи закључак који се намеће научницима је тај да њихова истраживања не доспевају до јавности, односно лобисти компанија које су овим истраживањима на неки начин прозване, финансирају нова «истраживања» која негирају прва, тако да праве смутњу у јавном мњењу.

Но, вратимо се Датону који има нешто другачији став од истраживача у области медицинских наука. Наиме, овај аутор сматра да је «екологија само другостепени узрок масовног пада коефицијента интелигенције, док се први крије у генетици», али је његов став избачен из филма, уз образложење да «није политички коректан», што је листу Global Times открио сам професор. Датон сматра да је 80 посто наше

интелигенције наслеђено, али се она временом губи. Ова тенденција се примењује у последњих 100 година и зато смо ми сада мање интелигентни. Суштина је да нема строге селекције људи. У средњем веку постојао је природна селекција најинтелигентнијих људи. У предвечерје индустријске револуције 50 посто богатих слојева становника имао је за 40 посто више преживеле деце у свакој генерацији у односу на сиромашне породице. То значи да се коефицијент интелигенције са сваком генерацијом увећавао и тако је било од средњег века до 1800. године. Те године коефицијент интелигенције је био тако висок да је дао гигантске продоре са многобројним изумима. После индустријске револуције однос снага се променио, јер су успешни људи почели да примењују контролу рађања, па су и имали мање деце него њихови преци до 1800. године. Код сиромашних породица догодило се супротно, уз помоћ савремене медицине већина деце је преживела, а уз то се рађало и много деце са славим генетским потенцијалом. Решење које Датон предлаже да би се поправио коефицијент интелигенције нико не може да примени јер делује „нацистички“: смањити рађање код људи са ниским коефицијентом интелигенције.⁴

Европски и амерички истраживачи покушали су да дају одговор и о интелигенцији раса и народа, при чему признају да нису имали репрезентативне узорке, па су неки народи прошли лошије од других (на пример Срби, тестирани су само припадници нижих социјалних слојева). Водећи истраживач ове проблематике је Ричард Лин, психолог и професор емеритус на Универзитету у Улстеру. Он, политички сасвим некоректно, тврди да бели Европљани имају просечан коефицијент интелигенције 100 јединица, афроамериканци 85, Бушмани Јужне Африке 54, а Кинези 105.⁵

Класична психологија тврди да је главни узрок пада интелигенције код неких људи глад деце, која у време развоја немају довољно хране, као и други социјални услови. Наиме, ако се такав човек (који је растао у неимаштини) премести у добре социјалне услове, већ његов унук има интелигенцију као већина здравих људи. Међутим, Ричард Лин тврди да није тако. Наиме, у његове три књиге „Коефицијент интелигенције и богатство народа“, „Коефицијент интелигенције и глобално сиромаштво“, а посебно у последњој „Расе, народи, интелект“, уз помоћ великог броја података, статистике и теренских истраживања категорички закључује да је, када је у питању развој интелигенције, главно генетско наслеђе. Другим речима, у срединама где људи имају низак коефицијент интелигенције вековима није било одабира по критеријуму „паметни – глупи“.

Чешки лингвиста и математичар Јакуб Мариан направио је мапу Европе у којој је навео коефицијенте интелигенције народа сваке државе (осим Црне Горе). Према његовом мишљењу коефицијент интелигенције зависи од квалитета образовања, те они народи који имају нижи коефицијент немају приступ квалитетном образовању.

Постоје и друга истраживања на које указује Русиња Светлана Кузина, а која говоре у прилог томе да коефицијент интелигенције није објективан показатељ интелектуалног развоја човека.⁶ Наиме, неки људи, ни у приватном животу, а ни у професији, не показују блистави ум, али постижу одличне резултате на тесту интелигенције. Најбољи пример је Џорџ Буш. Када је питање о његовим интелектуалним способностима постало политичко урадио је текст интелигенције и освојио 120 поена (100 је просек, 160 супервисока интелигенција, а 70 веома ниска). Да не говоримо о припадницима «Менсе», у коју улазе људи са високим коефицијентом

⁴ Опширније: Michael Haralambos, Martin Holborn, *Sociologija*, DSZ, Ljubljana, 1999, str. 657-730.

⁵ Виктор Шацких, Расы. Народы. Интеллект, <https://zonakz.net/2016/08/09/rasy-narody-intellekt/>

⁶ Светлана Кузина, Высокий IQ не значит, что вы умны, <https://www.kuban.kp.ru/daily/24425.5/595216/>

интелигенције. Међу њима има милонера, али и људи крајње скромних достигнућа. То јест, коефицијент интелигенције не представља одлучујући фактор за успех у животу, већ ниво рационалности. Наиме, питања где уложити новац, коју храну јести, коју робу купити или не купити итд. питање је које укључује информисаност (којим информацијама веровати, а којим не), образованост, логику и све се то претвара у (не)рационалну одлуку. Истовремено, коефицијент интелигенције појединца показује могућност конкретног човека да оперише одређеним информацијама, логичким шемама и правилима. Још је важно разумети и осећања, емоције, како своје, тако и других људи и умети их контролисати. Постоји још једна чињеница која одређује успех на тесту интелигенције, а она је којом половином мозга човек више размишља. Они који више користе десну половину мозга имају бољу интуицију, више су оријентисани стваралачки, док су они који више користе леву половину мозга рационалнији, боље знају математику, логику и сличне научне дисциплине. По правилу на тестовима људи који користе леву половину мозга имају боље резултате.

Неколико година уназад на Западу се појавио термин «емоционална интелигенција» (EQ) и она подразумева способност да препознамо потребе других људи и помогнемо им, предвидимо њихово понашање и исконтролишемо сопствене и туђе емоције. Ово је посебно важно за пословне људе, менаџере и политичаре. Но, ту је још једна новина коју је осмислио професор психологије са Харварда Хауард Гарднер у његовој књизи «Пет умова за будућност». Гарднер пише о томе да промене које се догађају у свету представљају изазов и захтевају нове обрасце мишљења. Због тога предлаже пет типова мишљења: дисциплинарно мишљење које захтева од човека да овлада само једном професијом, синтетизирајуће мишљење које тражи да човек интегрише различита знања у једну целину, креативно мишљење је способно да осмисли нове послове, уважавајуће мишљење које омогућава прихватање људи различитих култура и рад са њима без обзира којој раси, нацији и професији припадају и, на крају, етичко мишљење које са собом носи одговорност за предузете радње.

Док Запад лута, Руси имају решење. На пример, Татјана Черниговскаја истиче да је потребно научити мозак да учи и развија своје интелектуалне способности. А за то је потребно да човек чита папирне књиге и користи писање руком. Читати „тешку“ литетратуру и вежбати писање руком је решење. Решење није интернет. Мозак не уме ништа да уради, ако то није пре тога научио. Ако ми нешто не памтимо, то не значи да не памти наш мозак. Он све време учи. Но, сада смо дошли у ситуацију да више није тако и зато се бележи пад коефицијента интелигенције. Човек не треба да се дружи са лошим људима, слуша лошу музику, чита безвезне књиге. Људи се плаше да се отрују храном, али олако трују свој мозак, а он треба да изврши тешке задатке. Мозак је гигантска неуронска мрежа (садржи око 100 милијарди неурона), при томе сваки од њих може да има од 50 до 10 хиљада контаката са другим деловима мозга. Број таквих веза је око квадриљона. Ово превазилази број елементарних честица у васиони, при чему је неуронска мрежа динамична, те се стално мења. Доказано је да људи који говоре бар један страни језик, касније почињу да губе памћење (четири до пет година). Талентвана деца се рађају, али да би њихове способности дошле до изражаја морају се наћи у одређеној средини која их прихвата.

У књизи Ричарда Лина и Тату Ванханена, «"IQ and the Wealth of Nations" («Коефицијент интелигенције и богатство народа») наводи се да се IQ наслеђује од родитеља, а веома је зависан и од квалитета хране током детињства. Аутори су дали следеће тезе:

- Селективна миграција поправља коефицијент интелигенције
- Државе Источне Азије имају највећи коефицијент интелигенције на Земљи

- Многе Европске нације такође имају висок коефицијент интелигенције као Кинези, али су суровији услови живота у Централној Азији и Европи довели до селекције по овом питању, док у доста погодним климатским условима (Јужна Азија и Африка) такве селекције није било
- О коефицијенту европских Јевреја који је у просеку 112, аутори мисле да је последица погрома и холокауста, јер су само најумнији умели да избегну уништење.
- Просечни IQ Јевреја у Израелу је доста низак – 94, јер Јевреји из Азије и Африке имају нижи коефицијент интелигенције у односу на европске. У Израелу ови Јевреји чине 50 посто становништва, а уз то у овој држави има и Палестинаца чији се број стално увећава, а њихов просечни коефицијент интелигенције износи 83 (као у Египту).
- IQ становника САД је 98, иако је ова држава међу најразвијенијим и са великим дохотком по глави становника. То је доста ниже у односу на „сиромашне“ државе (Кину, Хонг Конг и Сингапур). Ово се објашњава великим присуством миграната из Јужне Америке и црнаца чији је коефицијент у просеку 85.
- Ефективна миграциона политика Сједињених Америчких Држава има за последицу раст коефицијента становништва и истовремено и повећања благостања у држави, али то доводи до тога да друге државе страдају због „одлива мозгова“.

Ричард Лин, професор Универзитета Улстер (Велика Британија) у своје две књиге «Коефицијент интелигенције и богаство народа» и «Коефицијент интелигенције и глобална неједнакост», а посебно у трећој књизи «Раса, народи, интелект» сасвим политички некоректно изводи закључке о интелигенцији народа планете. Лин закључује: «Коефицијент интелигенције представника различитих народа и раса се веома разликује, чак значајно. Ово се највише објашњава генетским узроцима. Тако амерички црнци чак у десетој и дванаестој генерацији имају мањи интелект од грађана европског порекла, просечно за 15 поена. Због тога се поставља питање да ли је нормално да белци и црнци уче заједно? Када је Лин анализирао тестове интелигенције које су попуњавали млади белци и црнци заинтересовани за службу у америчкој армији дошао је до податка да је међу белцима отпадало пет до шест одсто кандидата, а међу црнцима до 30 одсто.

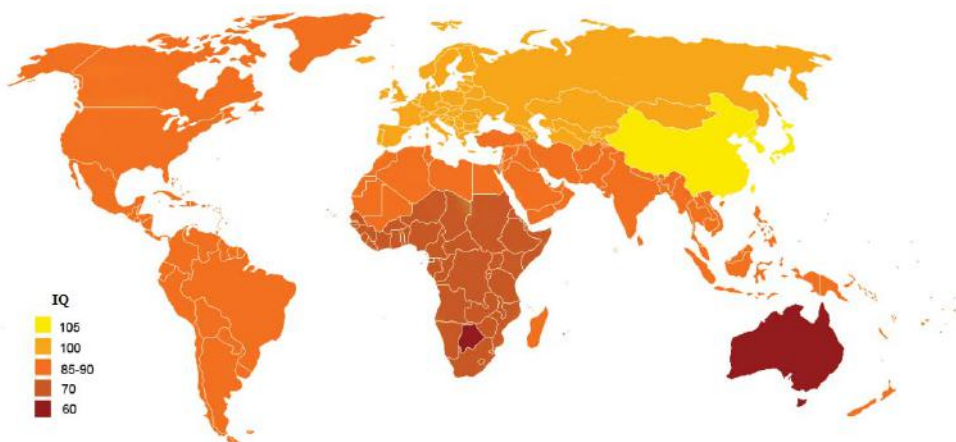
Према истраживањима Лина и његових колега, становници Северне Африке по нивоу коефицијента интелигенције заостају за Европљанима за 15 до 20 поена, ако живе у Африци, а 10 до 15 поена, ако живе у Европи. Ова разлика се очувала и код друге и треће генерације афричких миграната.

Висок коефицијент интелигенције не гарантује успех у животу, јер постоји мноштво примера да људи са високом интелигенцијом нису остварили успех, а они са просечном стотком то успеју.⁷

Низак ниво интелигенције у неким деловима планете сведочи да постоје генетске разлике међу људима, али да у неким срединама током векова није било селекције по критеријуму «паметан – глуп», већ умеш ли да се оријентишеш у пустињи или не умеш. На пример, аустралијски Аборицини и код одраслих и код деце испољавају значајно боље оријентисање у природи у односу на белце. Деца Аборицина

⁷ Види: Хосе Антонио Марина, *Теорија стварачке интелигенције*, Службени гласник, Београд, 2011.

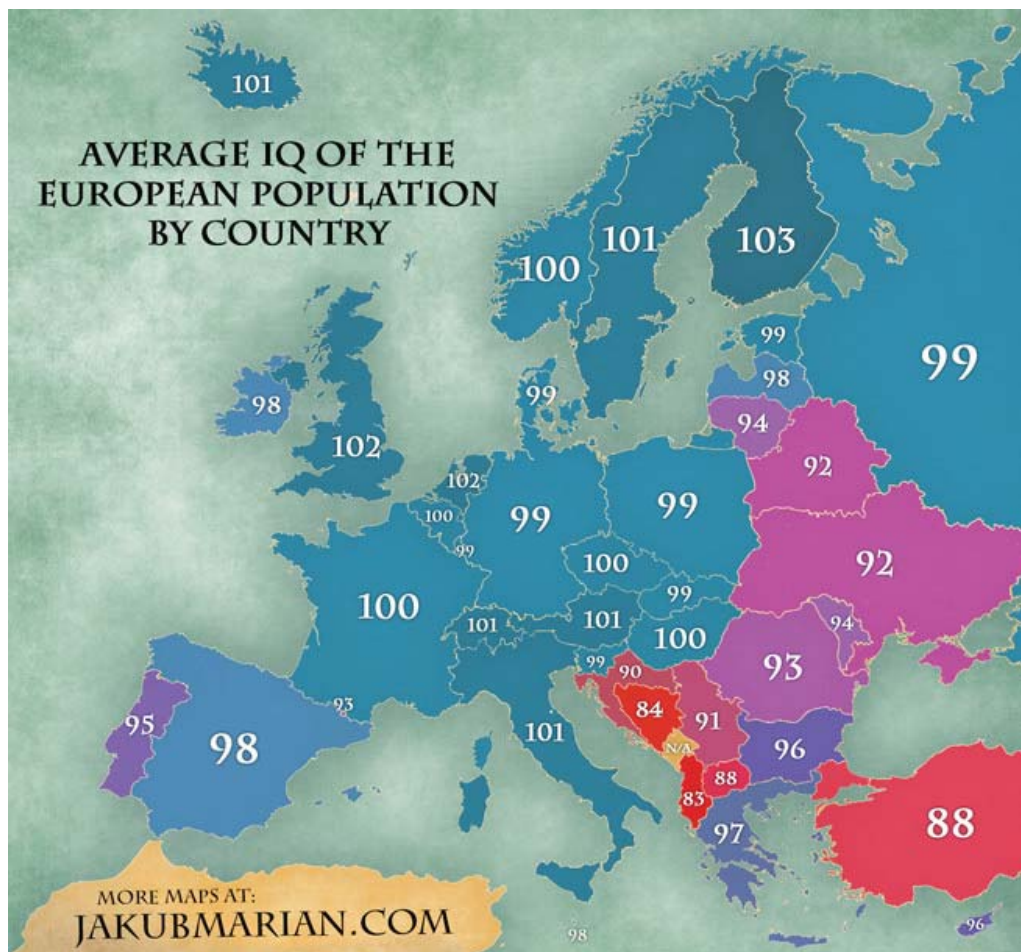
у односу на беле вршњаке (чак у петогодишњем узрасту) боље памте 30 сложених цртежа које овај народ користи за оријентацију. Интересантно је да «просторну памет» задржавају и Аборицини који две или три генерације живе у граду, што су Лин и сарадници назвали «генетско памћење». Сматра се да је потребно да прође 20 генерација да би се ова «просторна памет» заборавила.

Карта «Средний IQ по странам мира» из књиге Ричарда Линна «Расовые различия в интеллекте: Эволюционный анализ»

Такође, нова питања отвара «фантастична спортска талентованост Африканаца», посебно у атлетици и сродним дисциплинама. Ово су наследили и они који одавно не живе у Африци.

Што се тиче Кинеза (исто је са Јапанцима, Корејцима и становницима Сингапура – истини за вољу, четвртина од њих су Кинези, а остали су Малезијци) истраживање је показало да они имају већи IQ од Европљана за пет до шест поена. Ово се објашњава традицијом. Наиме, међу поменутиим народима значај образовања је велики и породице не жале новац за добро образовање, али значајну улогу, према Лину, има и генетика. Лин пише: „Стандард у Кини, Јужној Кореји и на Тајвану је знатно нижи него у Западној Европи, међутим у овим државама IQ је већи за пет до шест поена него код Европљана.“ Лин ово објашњава уз помоћ „детерминизованог расизма“, то јест, достигнућима кинеске цивилизације која траје више од 3000 година. У та давна времена док су Европска деца јахала коње и играла се, кинеска омладина је стрпљиво проучавала хијероглифе. Нижи чиновници су морали знати не мање од 200, а виши чак неколико хиљада кинеских слова. Другим речима, још од давнина млади Кинез који је желео да постигне некакав успех у животу морао је да савлада огромну количину „градске премудрости“, да изоштрава свој ум. Висок социјални статус и лепе девојке у кинеској древној цивилизацији припадали су само паметним и образованим, и онако како је било у педесетој, седамдесетој и стотој генерацији, тако је и сада.

<http://slavanthro.mybb3.ru/viewtopic.php?t=11756>

Чешки лингвиста и математичар, Јакуб Мариан, урадио је карту просечног IQ држава Европе (осим Црне Горе), при чему највећи коефицијент интелигенције имају Финци (103), а најмањи становници Албаније (83). Мариан сматра да коефицијент интелигенције зависи од система образовања, те да ниски IQ сведочи о (не)квалитету образовања.

IQ по државама света

Место	Држава	Оцена IQ	Место	Држава	Оцена IQ	Место	Држава	Оцена IQ
1	 Хонконг	107	28	 Аргентина	96	55	 Фиџи	84
2	 Република Кореја	106	29	 Словачка	96	56	 Иран	84
3	 Јапан	105	30	 Уругвај	96	57	 Маршалова Острва	84
4	 Кинески Тајпеј	104	31	 Португалија	95	58	 Порторико	84
5	 Сингапур	103	32	 Словенија	95	59	 Египат	83
6	 Аустрија	102	33	 Израел	95	60	 Индија	82

7	 Немачка	102	34	 Румунија	95	61	 Еквадор	80
8	 Италија	102	35	 Бугарска	94	62	 Гватемала	79
9	 Холандија	102	36	 Ирска	94	63	 Барбадос	78
10	 Шведска	101	37	 Грчка	94	64	 Непал	78
11	 Швајцарска	101	38	 Малеизија	94	65	 Катар	78
12	 Белгија	100	39	 Тајланд	93	66	 Замбија	77
13	 НРК	100	40	 Хрватска	92	67	 Република Конго	73
14	 Нови Зеланд	100	41	 Перу	91	68	 Уганда	73
15	 Велика Британија	100	42	 Турска	90	69	 Јамајка	72
16	 Мађарска	99	43	 Индонезија	90	70	 Кенија	72
17	 Пољска	99	44	 Мексико	89	71	 ЈАР	72
18	 Шпанија	99	45	 Суринам	89	72	 Судан	72
19	 Аустралија	98	46	 Бразил	87	73	 Танзанија	72
20	 Данска	98	47	 Ирак	87	74	 Гана	71
21	 Аустралија	98	48	 Колумбија	87	75	 Нигерија	69
22	 Француска	98	49	 Сомалија	87	76	 Гвинеја	69
23	 Канада	98	50	 Тонга	87	77	 Зимбабве	68
24	 Чешка	97	51	 Либан	86	78	 Демократска Република Конго	67
25	 Русија	97	52	 Филипини	86	79	 Сијера Леоне	67
26	 Финска	97	53	 Куба	85	80	 Етиопија	66
27	 САД	97	54	 Мароко	85	81	 Екваторијална Гвинеја	66

Проучавање стања интелигенције људи има везе и са програмом који је представљен у форми декларације (Римска декларација, усвојена у јануару 2018. године у Риму од различитих филијала и одељења Института за проблеме глобализације (ИПРОГ) и институту наклоњених структура. Декларација је прихваћена на VI конференцији коју је организовао поменути институт.⁸ Главни проблем је развој информационих технологија и њихов утицај на човека, то јест, могућност стварања новог човека и нове реалности уз подршку технологија. Пошто не постоји целовита теорија која би ово обухватила, а њено одсуство води подривању рационалног мишљења и понашања, зато је главни задатак савремених истраживања – проучавање нове реалности и уопштавање фрагментарних достигнућа.

Институт овим путем намерава да утиче на трансформацију личности, трансформацију друштва, проучи проблем «сувишних људи» (јер нове технологије смањују потребе за људским радом, те се јављају сувишни људи), јер ако се људи поделе на интелигентне и неинтелигентне људе јасно се види ко је сувишан.

⁸ Михаил Дељагин, Тенденции глобальной трансформации человечества, <http://www.dal.by/news/79/22-01-18-2/>

Литература

- Дебрер, Сергей: От отупения США и Европа теряют \$ 500 млрд. в год, <http://svpressa.ru/world/article/188790/>
- Делягин, Михаил: Тенденции глобальной трансформации человечества, <http://www.dal.by/news/79/22-01-18-2/>
- Kvarnlöf, Gabriella: Svenske hjärnforskaren: Ipad och tv-tittande ger barn IQ-brist, 30/01/2018, *Svenska Dagbladet*
- Кузина, Светлана: Высокий IQ не значит, что вы умны, <https://www.kuban.kp.ru/daily/24425.5/595216/>
- Марина, Хосе Антонио: *Теорија стиварачке интелекције*, Службени гласник, Београд, 2011.
- Naralambos, Michael/ Holborn, Martin: *Sociologija*, DSZ, Ljubljana, 1999.
- Шацких, Виктор: Расы. Народы. Интеллект, <https://zonakz.net/2016/08/09/rasy-narody-intellekt/>

ELEKTRONSKO OBRAZOVANJE

„Preplavljeni smo informacijama, a žedni smo znanja.

Preobilje nekontrolisanih i neorganizovanih podataka, činjenica i informacija postaje izvor „informacionog zagadjenja“

Džon Nesbit

Apstrakt

Razvoj telekomunikacionih tehnologija uslovio je da se učenje podigne na jedan novi nivo, da danas nije neophodno da studenti borave u istoj prostoriji, učionici, u istom gradu, niti na istom kontinentu.

Elektronsko obrazovanje predstavlja način sticanja znanja koje ne zahtijeva boravak na fakultetu, u učionici, niti zahtijeva vremenski ograničena predavanja. Cilj je da studenti na jednostavniji način dodju do znanja, uz korišćenje novih multimedijalnih tehnologija i interneta, a sve u cilju poboljšanja kvaliteta učenja.

Ovaj rad predstavlja suštinu elektronskog učenja, obrazovanja, kroz dvije oblasti - informaciono komunikacione tehnologije i oblasti obrazovanja. Bavi se pojmovima učenja na daljinu, prednostima, nedostacima koja oni nude, iako se radi o obrazovanju koje je još u „povoju“.

Ključne riječi: *e-učenje, tehnika učenja, obrazovanje na daljinu, Internet.*

Symmary

Development of telecommunication technologies has conditioned that learning is raised to a new level, that nowadays it is not necessary that students stay in the same room, classroom, in the same city, nor on the same continent.

Electronic education represents the way of knowledge acquisition that doesn't require to stay in faculty, in classroom, neither requires time limited lectures. The aim is that students achieve knowledge in a simpler way, using new multimedia technologies and the internet in order to improve the quality of learning.

This paper represents the essence of electronic learning, education through two areas – the information communication technology and the field of education. It deals with the concepts of distance learning, with the advantages, disadvantages that they offer, although it is a matter of the education which is still in „development“.

Key words: *e-learning, learning technique, distance education, internet.*

¹ Predsjednik Osnovnog suda Kotor, Predsjednik Udruženja za krivično pravo i kriminalnu politiku Crne Gore, Prof. na Evropskom Univerzitetu Brčko Distrikt, Brčko Distrikt, BiH

² Sudija Vrhovnog suda Crne Gore, Prof. na Univerzitetu „Adriatik“ Tivat Kotor, Crna Gora, januar 2018. Godine, e-mail: bvvuckovic@t-com.me

1. Uvod

Pismenost je temelj osnovnog obrazovanja, a stvaranje pismenog okruženja jedan od bitnih činilaca razvoja savremenog društva. Pismenost nije samo čitanje i pisanje, kao elementarna pismenost, već i tercijalna koja se ogleda u načinu komunikacije, sticanju znanja, učenju jezika, informaciona i računarska pismenost. Računarska, informatička pismenost je sposobnost korišćenja računara i računarskih programa, a informaciona pismenost je potreba za informacijom uz posjedovanje znanja o tome kako naći, procijeniti i iskoristiti najbolje i najnovije informacije koje su na raspolaganju da se riješi određeni problem.

Koncept informacione pismenosti razvio se paralelno sa napretkom informacione i komunikacione tehnologije 70 – tih godina, a prvi put ovaj termin se koristi 1974. godine, kada ga upotrebljava nosilac američke informacione industrije Paul Zurovski, definišući informacionu pismenost kao djelotvorno korišćenje informacija u kontekstu rješavanja problema.

Razvoj interneta i uopšte informaciono-komunikacionih tehnologija uticao je na promjenu načina obrazovanja, izvođenja nastave, tako da se iz klasične učionice, obrazovanje seli *online*. Obrazovanje na daljinu od značaja je u globalizaciji visokog obrazovanja, i zbog svojih brojnih prednosti, danas se studenti sve više odlučuju na ovakav način studiranja. Učenje na daljinu posebno je značajan za zemlje Evropske Unije, koje su veoma rano uočile značaj informaciono-komunikacionih tehnologija u obrazovanju.

Inkorporiranjem novih elektronskih tehnologija u nastavno obrazovanje pruža veliki broj mogućnosti za unapređenje metoda učenja.

Jedno od pravila savremenog postmodernog doba može se predstaviti kroz krilaticu „što virtulnije, to realnije“. Naime, ovakav način pristupa učenju otvorio je novi alternativni pristup nastavi, obrazovnom sistemu uopšte i predstavlja proces koji je podložan stalnim promjenama, stalnoj nadogradnji, obzirom da razvoj informacionih tehnologija diktira tempo i brzinu usvanja znanja.

Elektronsko obrazovanje je svaki obrazovni program koji koristi informaciono-komunikacione tehnologije u cilju unapređenja nastavnog procesa. Obrazovanje na daljinu je glavni nosilac razdvojenosti između nastavnika i studenata. Ono mora da obuhvati dvosmjernu komunikaciju između nastavnika i studenata koja ima za cilj da olakša i podrži proces edukacije. Kao posrednik u neophodnoj dvosmjernoj komunikaciji koristi se tehnologija.³

2. Vrste elektronskog obrazovanja

Elektronsko obrazovanje postoji na više nivoa. Može biti potpuno samostalan oblik, ali i kao sastavni dio ili dopuna klasičnog obrazovanja. Nivo razlikovanja od tradicionalnih metoda učenja obično se sagledava kroz dva pristupa:

- a) mješovito ili hibridno obrazovanje – koje predstavlja kombinaciju klasične nastave u učionici i nastave uz pomoć informaciono - komunikacionih tehnologija;
- b) čisto elektronsko obrazovanje – koje predstavlja oblik nastave pri kojem učenici uče samostalno i na daljinu (*online*);
- c) nastava uz pomoć informaciono komunikacijske tehnologije – predstavlja kombinaciju nastave u službi poboljšanja klasične nastave.

³ Giannoni, D.L.-Tesone, D.V., What academic administrators should know to attract senior level faculty members to online learning environments, 2003. g., str. 16.

Klasična ili tradicionalna nastava podrazumjeva učenje licem u lice u učionici, bez korišćenja tehnologije, osim, u slučaju pripreme nastave tekstem procesora, npr. *word*.

Elektronska nastava je uvedena u cilju poboljšanja klasične nastave, upotrebom procesora *power point* prezentacije.

Najviši nivo elektronskog obrazovanja je *on line* obrazovanje, koje se izvodi isključivo uz pomoć tehnologije, bez održavanja nastave.

3. Učenje putem Interneta

Internet predstavlja globalnu mrežu koja povezuje sve javno dostupne računare i prateću opremu. On nudi veliki broj servisa od kojih se najviše koriste e - mail i WWW (*World Wide Web*).

Elektronska pošta ili e – mail omogućava slanje i prijem poruka. U učenju na daljinu, ovaj oblik se koristi za prenos materijala za učenje, za prenos nastavnih poruka, kao i svih dodatnih informacija. Prednost ovog vida komunikacije je što se vrši u vrijeme koje odgovara i nastavniku i učeniku, kao i u mogućnosti postavljanja pitanja, davanja sugestija, predloga i rješenja, bez potrebe da se čeka na vrijeme časa u učionici.

WWW je pored e – maila najčešće korišćena mreža. Predstavlja skup web stranica koje su međusobno povezane tako da omogućavaju korisnicima lak i brz pristup velikom broju informacija iz različitih izvora koji se nalaze na Internetu.

Društvene mreže predstavljaju besplatan online servis koji svojim korisnicima omogućavaju različite vidove komunikacije. Pored toga što se koriste za različite vidove komunikacije, mogu se uspješno koristiti za učenje. Najpoznatije mreže su Facebook, Twitter, Instagram. I preko ovih mreža može se vršiti razmjena materijala za učenje, razmjenjivati iskustva, ideje i iznositi razni predlozi i stavovi. To je i razlog što se sve više koriste kreacije veb stranica od strane nastavnika na kojima se postavljaju nastavni materijali, linkovi sa korisnim sajtovima, kao i sve druge informacije vezane za nastavne aktivnosti. Na ovaj način kontroliše se nastavni sadržaj, a omogućen je i direktan pristup učenicima koji su motivisani na ovakav način komunikacije. Pored pisanog sadržaja uključuju se slike, audio i video zapisi isl.

4. Sistemi za e - obrazovanje

Osnovni sistem za elektronsko učenje je *web* aplikacija kojoj korisnici pristupaju putem web pretraživača na svojim računarima. Pristup se može izvršiti sa bilo kog računara, pod uslovom da je dostupan Internet, a instaliraju se na *serveru* koji se nalazi u obrazovnim institucijama ili drugim organizacijama.

Ovaj vid obrazovanja zahtijeva određena ulaganja u izradi kvalitetnih obrazovnih softvera, kao i troškove na održavanju istih. No i pored toga, njegove finansijske prednosti se ogledaju na dugoročnom planu. Ono je isplativije od klasičnog, štedi se radno vrijeme zaposlenih, zahtijeva se manji prostor za održavanje nastave, izradu nastavnih materijala i izbjegavaju se dodatne edukacije nastavnog osoblja. Glavni razlog za ovakav način obrazovanja treba da bude unapredjenje procesa učenja i podučavanja. Očekuje se da se primjenom ovog učenja osavremeni infrastruktura, poveća primjena tehnološko – komunikacionih tehnologija i da se obrazovanje prilagodi evropskim trendovima.

Elektronsko učenje omogućava unapredjenje obrazovnog procesa u odnosu na klasični način učenja uz pružanje jednostavnijeg i bržeg povezivanja profesora i studenata i studenata međusobno.

Primjena ovog obrazovanja moguća je uz ispunjenje nekoliko uslova:

- a) korišćenje najjednostavnije informacione tehnologije za izvodjenje simulacije u učionicama;
- b) korišćenje kompjuterske učionice za one predmete koji zahtijevaju obavezno korišćenje interneta (statistiku, programiranje, kvantitativne metode isl.) sa korišćenjem web aplikacija kao i realizacija testiranja pomoću interaktivnih testova i automatske evaluacije;
- c) u telekonferencijskim učionicama koristiti opremu sa kamerama i opremu za kodiranje i dekodiranje video signala, izvodjenje nastave na daljinu koja se snima i putem interneta i prenosi se na udaljenim lokacijama gdje se nalaze studenti;
- d) putem interneta objaviti ono znanje koje instituciju čini specifičnom na tržištu obrazovanja i na taj način ono se može ponuditi širem krugu studenata od onoga koji geografski gravitira ka instituciji. To podrazumjeva objavljivanje različitih materijala koji nijesu dostupni u štampanom obliku.⁴

5. Prednosti i nedostaci e – obrazovanja

Izrada kvalitetnog i funkcionalnog sistema za elektronsko obrazovanje zahtijeva znatna sredstva, mnogo vremena i truda ukoliko se želi cijeli nastavni program staviti dostupnim preko web sajta, na internetu. Zato je važno ukazati na prednosti i nedostatke ovakvog načina učenja i obrazovanja.

Prednosti elektronskog obrazovanja su:

- 1) e – učenje uklanja geografska ograničenja – polaznici kursa nastave ne moraju putovati do učionice da bi fizički pohađali nastavu. Potrebno je samo prijaviti se na sistem učenja kako bi se pristupilo materijalu za učenje. Nije bitno mjesto učenja.
- 2) e – učenje uklanja vremenska ograničenja – u poredjenju sa klasičnim učenjem (licem u lice), ovo učenje omogućava polaznicima i nastavnicima da sami organizuju svoje vrijeme učenja, pod uslovom da je Internet dostupan 24 časa dnevno;
- 3) okruženje e – učenja omogućava jednostavan pristup svim dostupnim referensama na internetu;
- 4) online – diskusije omogućavaju povezivanje polaznika različitih kultura i nacionalnosti.⁵
- 5) moćan i besplatan društveni softver;
- 6) bolje pamćenje sadržaja – smatra se da se na ovaj način pamti više materijala na duže vrijeme.
- 7) postojanje globalno prihvaćenog jezika obrazovanja, nauke i privrede – engleskog jezika.
- 8) ušteta – veća količina zapamćenog materijala doprinosi isplativosti ovakvog načina učenja.

Prednost ovog sistema učenja i obrazovanja, generalno bi se sveo na kraće vrijeme učenja, smanjenje troškova za obuku i eliminaciju troškova za iznajmljivanje prostora za obuku.

Pored prednosti koje nudi učenje na daljinu, postoje i određeni nedostaci. Polaznik učenja mora da poznae osnove računarske pismenosti, u protivnom ne može da učestvuje u procesu obrazovanja. Sam polaznik odlučuje o vremenu učenja, uz poštovanje

⁴ Janeska, M – Taleska, S., E – obrazovanje – nova mogućnost realizacije nastavnog procesa, , Zbornik radova sa XVII skupa trendovi razvoja, „Evropa 2020: Društvo zasnovano na znanju“ Kopaonik, 2011, str. 75

⁵ Ćukušić, M - Jandrić, M., E - učenje, koncept i primjena, Zagreb, 2012, str. 15

radne discipline, da ne odustane od pohađanja nastave. Zato bismo mogli navesti neke od nedostataka e – učenja, odnosno sticanja e – obrazovanja.

Nedostaci elektronskog obrazovanja su:

- 1) niske stope polaznosti u kursevima e – učenja;
- 2) visoke stope odustajanja u kursevima e – učenja;
- 3) nisak nivo motivacije za e – učenje;⁶
- 4) nedostatak obrazovnih materijala;
- 5) softver za upravljanje nastavom i obrazovnim ustanovama se ne primjenjuju ili se slabo primjenjuju;
- 6) nedovoljan broj kompjuterskih učionica i ograničen pristup kompjuterskim učionicama.

Medju nedostacima značajno je navesti da su mogući i sigurnosni propusti, s obzirom da određeni dijelovi podataka o nastavi trebaju da budu na odvojenim djelovima sistema za e – učenje (nepovezani sa Internetom), jer bi postojala težnja da se do njih dodje na nelegalan način (testovi za univerzitete, sertifikati, kursevi isl), pa ne bi trebalo da uopšte budu na mašini povezanoj na internet, ili u dobro zaštićenoj bazi podataka, ako je već nužno da budu na internetu.

Problem kod ovakvog načina učenja može se pojaviti u vezi sa autorskim pravima, ali i sa sličnim neloyalnim ili kvalitativnijim kursevima drugih autora, a problem je i postojanje određenog „straha“ od nepoznatog i novog, što može biti razlog za određenu dozu otpora. Za uspješno elektronsko učenje potrebna je edukacija nastavnog osoblja i ona bi, svakako, u prvih nekoliko godina mogla da bude teža, ali svakako da će vremenom e – učenje preći u normu i ovaj problem tada neće biti ozbiljan, kao što je sada, u fazi koja se može nazvati fazom „povoja“ ovog oblika učenja.

U cilju unapređenja obrazovanja, moguće je predložiti rješenja u kojima tehničko osoblje posreduje između profesora (nastavnog osoblja) i programa za učenje i na taj način pomaže im da obave tehnički zahtjevniji dio posla, posebno prvih mjeseci, odnosno, godina.

Ovdje bismo ukazali da se i prilikom ovog učenja moraju uspostaviti pravila o tome koje su informacije provjerene, odnosno, moraju se uspostaviti ista pravila o citiranju radova i ozbiljnosti korišćenja provjerenih informacija, kao što je slučaj prilikom tradicionalnog učenja. Treba integrisati sisteme za e – učenje sa online bibliotekama naučnih radova, kao što je npr. Google scholar, da bi se olakšalo korišćenje dobrih i provjerenih izvora.

6. Obrazovanje na daljinu

Obrazovanje na daljinu (*distance learning*) je način da se različitim sredstvima prenese nastavni sadržaj i omogući komunikacija nastavnik – učenik, u cilju razumjevanja učenja nastavnih sadržaja, bez direktnog kontakta licem u lice. Ovo je novi način koji unapređuje cjelokupan prostor obrazovanja. Programi obrazovanja na daljinu mogu se podijeliti na nekoliko grupa:

- 1) kursevi preko programa koji su imali mogućnost prenosa zvuka i slike, ali im nedostaje interakcija sa nastavnikom; nastavne poruke prenose se jednosmjerno;

⁶ Bekavac, I., Metodološki aspekt odrednice poslovnog e – učenja, pristup na Internetu 14. 12. 2017. adresa <http://eucenje.efst.hr/storytelling>.

- 2) telekonferencije ili video konferencije koje uključuju jednosmjernu ili dvosmjernu audio ili audio – vizuelnu komunikaciju između učenika i nastavnika;
- 3) korišćenje računara i Interneta koje omogućava komunikaciju i prenos nastavnih poruka preko multimedijalnih načina komunikacije.

Prednosti ovakvog načina obrazovanja su mnogobrojne: nastava je individualizovana; studenti mogu sami da biraju programe za sticanje znanja; može se učiti samostalno i povezano u grupama; materijali za učenje su uvijek dostupni i lako se ažuriraju isl.

7. Teorijska polazišta modeliranja e – obrazovanja, e – učenja

U traganju za efikasnim modelom elektronskog obrazovanja, učenja uopšte, krenulo se od razmatranja istorijsko – teorijskih polazišta. Pri tome, važno je razmotriti nekoliko pitanja:

- didaktičko – informatičkih inovacija u savremenoj obrazovnoj tehnologiji;
- stručnog usavršavanja zaposlenih u obrazovanju preko Interneta;
- informatičkih kompetencija nastavnika i učenika;
- različitih modela e – učenja.

Ovom prilikom ukazaćemo na prvo, kao najznačajnije pitanje u traganju za novim modelima učenja i elektronskog obrazovanja.

Didaktičko – informatičke inovacija u savremenoj obrazovnoj tehnologiji

Obrazovna tehnologija od svoje pojave, do danas imala je tri faze: hardversku, softversku i teorijsku.

Hardverska faza najduže je trajala. Prvi koraci u ovoj oblasti zabilježeni su 1873. godine, kada su se na međunarodnoj izložbi u Beču vidjeli prvi eksponati obrazovne tehnike, razna demonstraciona sredstva za povećanje očiglednosti nastavnih sadržaja kao što su raznovrsni grafički materijali, mape, udžbenici i drugo.⁷ Polovinom XX vijeka pojavio se tzv. „vizuelni pokret“ u nastavnom procesu, koji je u prvi plan isticao audio-vizuelna sredstva u nastavi.

Softversku fazu karakteriše shvatanje, da suštinu učenja i nastave čine organizacije i prezentacije nastavnih informacija, da je hardver sredstvo koje će to omogućiti. Danas obrazovna tehnologija podrazumjeva savremene metode, obaveznu primjenu računara, Interneta i raznih softverskih alata u nastavi.

Teorijska faza traje i danas, a bavi se traženjem dokaza da upotreba obrazovne tehnologije poboljšava proces učenja. Obrazovna tehnologija doprinosi racionalizaciji procesa nastave, ekonomisanju nastavnim vremenom, većoj dinamičnosti i individualizaciji nastavnog rada.

Za realizaciju elektronskog obrazovanja nije dovoljno samo posjedovanje informaciono – tehnoloških sredstava, neophodno je i usavršavanje nastavnog osoblja. Potrebno je prevazići otpor prema novim tehnologijama u nastavi koji zahtijeva prekvalifikaciju i stalno stručno usavršavanje obrazovnog osoblja.

Dosadašnji progres u proizvodnji obrazovanja i vaspitanja još uvijek je, velikim dijelom, relativno polagan, ne ide u korak sa progresom u drugim društvenim djelatnostima, ne odgovara našim zahtjevima i stoga, naravno, predstavlja i metu mnogih prigovora od

⁷ Danilović, M., Priznavanje i razvoj obrazovne tehnologije kao naučne oblasti i nastavnog predmeta, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, 2004.g., str. 106-121

strane društva. To se zaostajanje, u ovom ili onom obliku, pojavljuje u čitavom svijetu, u zemljama sa raznim društvenim uređenjem.⁸

Učenje koje je podržano tehnologijom ima velikog uticaja na obrazovanje i to je njegov sastavni dio u budućnosti. Tehnologija se mijenja u kratkom vremenskom okviru i tako se mora mijenjati i obrazovanje, zajedno sa novim didaktičkim pristupima koji se moraju osmisliti da bi se osigurao kvalitet obrazovanja.

8. Multimedijalne tehnologije

Multimedija uključuje u sebi više medija, kao sredstava za prenos informacija, a u nastavi su to nastavne instrukcije.

Razvoj računarske industrije uslovio je razvoj multimedijalnih medija kao što su kompakt diskovi i sadžaji koji se primaju preko računara u kojima je integrisana slika, tekst, zvuk i film sa mogućnošću interakcije između učenika i izvora informacije. Digitalni mediji omogućavaju veliki stepen slobode u realizaciji nastave. Oni približavaju realne situacije ali i fiktivne, koje je često riječima teško opisati.

Da bi se razumjelo kako multimedijalna tehnologija može da pospješi učenje, mora se imati u vidu pet principa multimedijalnog dizajna:

1. princip višestrukog predstavljanja – bolje je predstaviti objašnjenje riječima i slikom, nego samo riječima;
2. princip zajedništva – bolje je predstaviti odgovarajuće riječi i slike zajedno, nego odvojeno;
3. princip podijeljene pažnje – bolje je predstaviti riječi kao zvučnu naraciju nego samo kao tekst na ekranu, vizuelno;
4. princip individualnih razlika – navedeni principi su važniji za učenike sa manje znanja, kao i za učenike koji se bolje snalaze u prostoru;
5. princip konherenosti – bolje je koristiti malo, nego mnogo nebitnih i suvišnih slika i riječi.⁹

Kada se radi o multimedijalnim informacijama, opterećenje servera može da bude vrlo veliko, jer su multimedijalni fajlovi znatno veći od teksta, pa je poželjno da se vrši selekcija, ili prihvatiti tekstualne ili samo audio format. S druge strane, ako nema prepiske audio i vizuelnog sadržaja može doći do poteškoća u korišćenju istih, posebno od strane lica sa invaliditetom (npr. gluvonijemi).

9. E – obrazovanje, e – nastava, e – učenje

Elektronsko obrazovanje, koje obuhvata elektronsku nastavu i elektronsko učenje su oblici nastave podpomognute informaciono – komunikacionom tehnologijom. Za nastavnike to je e – nastava, a za učenike e – učenje. E – nastavu organizuje nastavnik, predavač i on obezbjeđuje uslove za učenike, odnosno e – učenje. Danas su korisnici ovakvog načina obrazovanja studenti, lica koja su završila formalno obrazovanje, zaposleni koji nemaju vremena da pohađaju nastavu, lica sa fizičkim ograničenjima, kao i svi oni koji nijesu u mogućnosti da redovno pohađaju nastavu, kao i lica geografski udaljena od obrazovnih centara.

⁸ Mužić, V., Metodologija pedagoškog istraživanja, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1968.g., str. 10

⁹ Mayer, R. E., Multimedia learning: Are we asking the right questions, Educational Psychologist, Vol. 32, str. 1-19

Ukazali smo u radu na prednosti i nedostatke ovakvog načina obrazovanja, ali ako se uporede prednosti i nedostaci, dolazi se do zaključka da postoje realni problemi, ali i pored toga brojne su njegove prednosti i treba težiti da i pojedinci i obrazovne ustanove koje se bave obrazovanjem teže da što više u obrazovni sistem uključuju ovaj vid nastave.

Ekonomski aspekti ovakvog načina obrazovanja su veliki, ogledaju se u uštedi u odnosu na tradicionalne metode obuke, u smanjenju troškova za naknade za obučavanje, kao i troškove koji se pojavljuju sa svakim ažuriranjem sadržaja. E-učenje donosi ekonomske prednosti jer potpomaže u poboljšanju odnosa na širem društvenom planu. Ono se sve više primjenjuje u poslovnom okruženju jer može poslovnim organizacijama donijeti brojne prednosti (smanjenje troškova, brži rast i razvoj, bržu obuku zaposlenih itd).

10. E- obrazovanje u Evropskoj Uniji

Zemlje Evropske Unije odlučne su da razvijaju učenje na daljinu još od 1992. godine, kada je potpisan Mاستrihtski sporazum (Ugovor o Evropskoj Uniji)¹⁰, u kome je navedeno da je razvoj obrazovanja na daljinu jedan od zadataka Unije. Nakon ovog ugovora, Akcioni planovi Evrope 2002 i Evrope 2005, takodje podržavaju inicijativu za razvojem e – obrazovanja.

Vijeće ministara Evrope je 2001. godine donijelo rezoluciju o e – učenju u kojoj poziva sve zemlje članice da, između ostalog:

- 1) nastave svoje napore integrisanja informaciono – komunikacionih tehnologija u sisteme obrazovanja;
- 2) da iskoriste potencijale interneta, multimedija i virtuelnih okruženja za učenje u cilju realizacije doživotnog učenja;
- 3) nastave da obučavaju nastavni kadar da upotrebljava informaciono – komunikacione tehnologije;
- 4) podstaknu izradu visoko kvalitetnih digitalnih obrazovnih materijala;
- 5) unaprijede istraživanje o e – učenju (naročito proučavanja povećanja performansi učenja kroz upotrebu informaciono – komunikacionih tehnologija) i podstaknu međunarodnu saradnju u ovom pogledu;
- 6) promovišu saradnju između privatnog i javnog sektora u razvoju e – učenja.¹¹

Na nivou Evropske Unije pokrenuto je nekoliko programa obrazovanja:

- 1) Comenius – za podršku predškolskom, osnovnom i srednjoškolskom obrazovanju;
- 2) Erasmus – za podršku visokoškolskom obrazovanju;
- 3) Leonardo da Vinci – za podršku stručnom obrazovanju i usavršavanju;
- 4) Grundtvig – za podršku obrazovanju odraslih.¹²

Može se zaključiti da su zemlje Evropske Unije zainteresovane za razvoj ovog oblika učenja i obrazovanja.

¹⁰ Ugovor je potpisan 07. 02. 1992. godine, a stupio je na snagu 01.11.1993. g.

¹¹ Čamilović, D., Trendovi u obrazovanju na daljinu, International Scientific Conference „GLOBALISATION CHALLENGES AND THE SOCIAL-ECONOMIC ENVIRONMENT OF THE EU“, Zbornik radova, Novo Mesto, pp. 125-132

¹² Ibid.

11. E – obrazovanje u Crnoj Gori

Ministarstvo prosvjete Crne Gore, donijelo je Strategiju razvoja visokog obrazovanja u Crnoj Gori,¹³ u kojoj je ukazano da treba podsticati primjenu savremenih informaciono – telekomunikacionih tehnologija u realizaciji nastavnog procesa (e-learning). Predviđeno je da je u narednom periodu neophodno podsticati primjenu e – learning koncepta u visokom obrazovanju. Visokoobrazovne institucije u Crnoj Gori značajno su napredovale u smislu primjene ovog koncepta, ali je stepen primjene informacionih tehnologija u realizaciji nastavnog procesa i dalje na nezadovoljavajućem nivou. Stoga je i u budućnosti potrebno raditi na obezbjeđenju potrebnih informatičkih resursa, prvenstveno kroz učešće na međunarodnim projektima, ali i usavršavanju nastavnog kadra kada je u pitanju primjena informacionih tehnologija. Za dostizanje ovog cilja neophodno je organizovati obuke za akademsko i neakademsko osoblje i studente, posebno kada je u pitanju e – learning platforme ili LMS (Learning Management System).

Ova Strategija predstavlja jednu od pretpostavki započetih evropskih integracija na polju obrazovanja.

12. Umjesto zaključka

Tradicionalne metode obrazovanja više nijesu dovoljne za uspješno funkcionisanje modernog društva, već se sve više javlja potreba za novijim oblicima sticanja znanja i obrazovanja. Današnje generacije sve više se vezuju za kompjuterski svijet, korišćenjem raznih programa koje su omogućene razvojem informaciono – tehnoloških tehnika. Pojedinaac ima slobodu izbora svog obrazovanja, u području koje ga najviše interesuje, a to postiže upravo korišćenjem ove tehnologije, stalnim razvojem digitalne industrije, što dovodi do povećanja standarda kvaliteta u elektronskom obrazovanju.

Razvoj informaciono – komunikacionih tehnologija omogućava eliminisanje udaljenosti kao prepreke u komunikaciji. Ovo je od presudnog značaja za obrazovanje na daljinu, a sa daljim razvojem tehnologije, možemo očekivati nove pomake u realizaciji ovog vida obrazovanja.

Da bi se obezbjedio kvalitet i konkurentnost obrazovanja, neophodno je uvođenje elektronskog obrazovanja, kao novi model, gdje je Internet pokretačka snaga a informaciono – tehnološka komunikacija bazična infrastruktura za njegovu realizaciju. Ovaj način obrazovanja ima bezgraničan potencijal koji treba da dovede do revolucionarnog preokreta u učenju, prvenstveno na univerzitetima.

Nije sporno da se ovakvim načinom učenja održava komunikacija studenata i nastavnog osoblja koji se mogu nalaziti na udaljenim lokacijama, obrazovanje se izmješta iz klasične učionice. Međutim, pored prednosti ovakvog načina obrazovanja na koje je ukazano u radu, postoje i nedostaci, koji se, posebno, odnose na veliku odgovornost samog polaznika ovog načina obrazovanja, ali i na neke druge koje su navedene u ovom radu.

Elektronsko učenje neće eliminisati postojeće obrazovne metode i tehnologije, već ono njima mora biti primjena i određena nadogradnja, ono će ih učiniti zanimljivijim, vidljivijim i raširenijim. Na nama je da iskoristimo mogućnost koju pruža tehnologija XXI vijeka.

Univerziteti u Crnoj Gori imaju međusobnu infrastrukturu povezanu sa Internetom, koja je još uvijek na niskom nivou u poredjenju sa Evropskom unijom. Zemlje Evropske unije su poznate po dugoj tradiciji ovog načina obrazovanja, što često i privlači studente iz čitavog svijeta da se odluče upravo za neki od evropskih univerziteta. U Crnoj

¹³ Strategija je donijeta u julu 2016. godine za period 2016-2020. godine, tač.1.3.3.

Gori donijeta je Strategija razvoja visokog obrazovanja i kao cilj postavljeno je – podizanje elektronskog obrazovanja na viši nivo, preko poboljšanja infrastrukture, obrazovanja i efikasnog obrazovnog procesa uopšte.

DIE BEDEUTUNG GESCHICHTSORIENTIERTER AUSBILDUNG FÜR DIE ZUKUNFTSPLANUNG

Abstract

Seit der Antike gibt es Diskussionen und Schriften über den Nutzen von Geschichte. Während die einen in ihr den Ausgangspunkt für die Gestaltung der Zukunft bzw. die "Lehrmeisterin des Lebens" sehen, behaupten die anderen, man könne aus der Geschichte keinerlei Lehren ziehen. Mit der Entstehung der neuzeitlichen wissenschaftlichen Grundlagen der Geschichtsforschung seit der Aufklärung wurde auch immer kritischer über die Brauchbarkeit des zu bearbeitenden historischen Materials befunden. Damit reduzierten sich sowohl negative wie übertrieben positive Pauschalurteile über Geschichte.

Da seit den 1980-er Jahren

-gleichsam als Reaktion auf wiederholte Angriffe von "Geschichte-Gegnern" - eine neue Gruppe von Befürwortern im sog. Modell der Wiener Geschichtsdidaktik interessante Auslegungen über den Sinn geschichtsorientierter Ausbildung lieferten, stellt der vorliegende Beitrag u.a. ein Plädoyer für Geschichtsdidaktik dar.

Schlüsselwörter: *Geschichte, G.-didaktik, G.-philosophie, G.-schreibung, Historizismus, Patristik, Skeptizismus*

1. Definitionen

Unter Geschichte versteht man im Allgemeinen diejenigen Aspekte der Vergangenheit, derer Menschen gedenken und die sie deuten, um sich über den Charakter zeitlichen Wandels und dessen Auswirkungen auf die eigene Gegenwart und Zukunft zu orientieren.¹⁾

1.1. Geschichte im engeren Sinn

Im engeren Sinne ist Geschichte die Entwicklung der Menschheit, weshalb auch von Menschheitsgeschichte gesprochen wird (im Unterschied etwa zur Naturgeschichte). In diesem Zusammenhang wird Geschichte gelegentlich synonym mit Vergangenheit gebraucht. Daneben bedeutet Geschichte aber auch die Betrachtung der Vergangenheit im Gedenken, im Erzählen und in der Geschichtsschreibung. Forscher, die sich der Geschichtswissenschaft widmen, nennt man Historiker.

Unter deren Aspekten kann Geschichte als Resultat wissenschaftlicher Forschung gesehen werden. Die Darstellung der Ergebnisse und Zusammenhänge als eine künstlerische Tätigkeit zu betrachten, wird mitunter vorgeschlagen. Der Historiker soll dem Leser auf eine nachvollziehbare, objektive und überzeugende Weise den Gang der Ereignisse sowie deren Ursachen und Wirkungen, ein alltagsweltliches Geschichtsbewusstsein präsentieren.

1.2. Geschichtsdidaktik

Schließlich bezeichnet man mit Geschichte auch Geschichtsdidaktik bzw. das Schulfach Geschichte, das über den Ablauf der Vergangenheit informiert und einen Überblick über Ereignisse der Welt-, Landes-, Regional-, Personen-, Politik-, Religions- und Kulturgeschichte gibt.

1.2.1. Die "Wiener Geschichtsdidaktik"

Das Modell der 'Wiener Geschichtsdidaktik' wurde seit den frühen 1980er Jahren in Zusammenarbeit mit allen fünf historischen Instituten an der Universität Wien entwickelt. Die 'Wiener Geschichtsdidaktik' betont die soziale und kommunikative Dimension des Historischen Lernens. Sie hat damit für die Arbeit an der Entwicklung und Vermittlung von Geschichtsverständnis und Geschichtsbewusstsein zentrale Bedeutung. Alle Lehrenden der Geschichte, Geschichtslehrer/innen im schulischen Unterricht, Historiker/innen, Politik-, Sozial- und Kulturwissenschaftler/innen an den Universitäten, Lehrende in der Erwachsenenbildung oder in Museen sind potentielle Adressaten der Wiener Geschichtsdidaktik.²⁾

Als 'Prozessorientierte Geschichtsdidaktik' hat das an der Universität Wien entwickelte theoretische Modell der Geschichtsdidaktik in den vergangenen Jahren durch mehrere europäische Kooperationsprojekte, durch zahlreiche Publikationen und Vorträge internationale Beachtung erlangt.

Insbesondere auf dem Gebiet der Wirtschaftsgeschichte konnten überzeugende Beispiele "Wie man auch Fehlern der Vergangenheit lernen kann" präsentiert werden.

Behilflich war dabei der Umstand, dass die Wirtschaftsgeschichte eine Brückendisziplin zwischen der Volkswirtschaftslehre und der Geschichtswissenschaft ist. Sie untersucht die historische Wirtschaftsentwicklung in Zusammenhang mit anderen Kulturveränderungen.

Eines der eindrucksvollsten Monumentalwerke in diesem Zusammenhang ist die seit 1988 als Periodikum in Wien und Belgrad erscheinende

"Versicherungsgeschichte Österreichs". Das nunmehr 13-bändige Werk umfasst rund 12500 Text-Bildseiten und wurde von etwa 400 Autoren Europas unter der Leitung Prof. Rohrbachs erstellt. An mehreren Stellen wird der Beweis erbracht, dass ohne genaue Analysen der Schadenfälle der Vergangenheit samt Schadenaufwendungen keine einzige Risikoprämie oder Schadenreserve für die nächste Zukunft berechnet werden könnte.

Lehrreich sind auch die Aufzeichnungen über historische Fehlsteuerungen und dadurch ausgelöste Krisen. Die Sammlung an Kommentaren der Versicherungshistoriker kann helfen, Wiederholungsfehler zu vermeiden.

1.2.2. Der neue Geschichtsunterricht

Somit hat sich Geschichtsdidaktik die Aufgabe gestellt, den Zugang zu den wichtigsten Bereichen von Geschichte zu erleichtern und ein mehrdimensionales Geschichtsbewusstsein zu ermöglichen. Der Geschichtsunterricht ist der Versuch der praktischen Umsetzung von Geschichtsdidaktik. Im Idealfall sollen inhaltlich nicht nur die bisherigen Erkenntnisse der Geschichtswissenschaft, sondern zumindest in Ansätzen auch historisch-kritische

Methodenkenntnisse vermittelt werden - dies umso mehr, als das in der Schule vermittelte Geschichtswissen an sich stets nur eine Rekonstruktion ist, die keinen Wahrheitsanspruch erheben kann.

Paul Matthies betont:

"Die Aufgabe von Geschichtslehrerinnen und Geschichtslehrern ist es, die Ansprüche der Geschichtswissenschaft und der Gesellschaft in ein Arrangement zu übersetzen, das Schülerinnen und Schülern ermöglicht, historisch zu lernen. Diese gesellschaftlichen Ansprüche können z.B. in Rahmenlehrplänen festgeschrieben sein, durch die Fachdidaktik kommuniziert werden, aber auch als ungeschriebene Erwartungen vieler verschiedener Gruppen „im Raum schweben“.³⁾

1.3. Geschichtsschreibung oder Historiographie

Das Wort „Geschichte“ steht also sowohl für das geschichtliche Geschehen als auch -wie im vorliegenden Kapitel gezeigt wird- für seine Darstellung in der Geschichtsschreibung.

Dass Geschichte nicht einfach etwas Geschehenes ist, sondern immer noch geschieht, dass Maßstäbe für die Gegenwart in der Vergangenheit zu finden sind, kurz: dass wir aus der Geschichte Nutzen ziehen können, ist der Tenor des zwar schon vor drei Dezennien erschienenen, aber bis heute bemerkenswerten Buches:

Hagen Schulze, „Wir sind, was wir geworden sind.“⁴⁾

Geschichtsschreibung oder Historiographie bezeichnet die Darstellung von geschichtlichen Ereignissen. Die moderne Geschichtsschreibung mit wissenschaftlichem Anspruch gehört zur Geschichtswissenschaft und definiert den Begriff „Geschichtsschreibung“ als „sprachliche Vermittlung historischer Erkenntnis“.⁵⁾

Geschichtsschreibung ist für Schulze nicht l’art pour l’art, sondern immer auch eine eminent politische Wissenschaft. Und er hält es für eine unabweisbare Pflicht des Historikers, seine Erkenntnisse öffentlich darzulegen, das heißt für ein größeres Publikum anschaulich und lehrhaft zugleich zu schreiben: Geschichte sei beides, Wissenschaft und literarische Kunst, wie bereits der Altmeister der deutschen Geschichtsforschung, Leopold Ranke, oder der renommierte französische Wissenschaftler Marc Bloch feststellten.

Wie für Geschichte lassen sich auch für die Geschichtsphilosophie zwei Ausrichtungen unterscheiden: Zum einen bietet sie Anreiz zum Nachdenken über Verlauf und Ziel der Geschichte, über das Vorhandensein und die Nachweisbarkeit allgemeiner Gesetzmäßigkeiten ihrer Entwicklung und über einen eventuell ihr innewohnenden Sinn. Zum anderen reflektiert sie die wissenschaftlichen Methoden der forschenden und darstellenden Historiker. Soll sie mehr sein als bloße Spekulation, so muss sie auf den einzelnen empirischen Erkenntnissen der Geschichtswissenschaft basieren.⁶⁾

In der ersteren Bedeutung wird sie auch als spekulative, substantielle oder materiale Geschichtsphilosophie bezeichnet; in der letzteren als kritische, analytische oder formale Geschichtsphilosophie.⁷⁾

2. Rundgang durch Jahrtausende der Geschichtsschreibung

Die Geschichte der Geschichtsschreibung befasst sich mit Entstehung und Entwicklung des Darstellens der Vergangenheit.

Ansätze zu einer Geschichtsdokumentation gab es bereits im Altertum bei altorientalischen Völkern wie Babyloniern, Assyrem, Ägyptern und Persern. Erhalten sind insbesondere Inschriften, in denen die Taten der Herrscher gepriesen werden. Diese Zeugnisse sind nur zum Teil Überlieferungen der tatsächlichen Geschichte, größtenteils aber Verteidigungsschriften. Das gilt auch für die Berichte über die Israeliten im Alten Testament.

In der griechischen Antike kam es zum Beginn einer Geschichtsschreibung im heutigen Sinn. Ebenso entstanden in China in der Zeit vor Christi Geburt Geschichtswerke.

Das bekannteste altchinesische Zitat lautet "Erzähle mir die Vergangenheit, und ich werde die Zukunft erkennen" und stammt von Konfuzius, 551 v. Chr. †479 v. Chr. 8)

Das entscheidende Merkmal der Geschichtsschreibung ist die Existenz eines (zumindest vorgeblich) forschenden Verfassers, der die Ergebnisse seiner Erkundungen (griech. *historiē*) organisiert, interpretiert und ausgewählt durch seine Vernunft (*lógos*) darlegt

2.1. Die altgriechischen Väter der Historiographie

Ist bei Herodot, dem „Vater der Geschichtsschreibung“, im 5. Jahrhundert v. Chr. noch Historisches teils stark mit Mythologischem verwoben, obwohl Herodot auch betont, dass die Handlungen der Menschen den Lauf der Geschichte bestimmen, so ist bei den meisten späteren Geschichtsschreibern überwiegend eine Beschreibung des Tatsächlichen, das heißt Historischen, zu erkennen, wobei nur gelegentlich Mythen bzw. religiöse Motive einfließen.

Wichtig sind die Anforderungen an die eigene Arbeit. Herodot nennt sein Geschichtswerk *Historien*, was im Sinne von Darlegung und Erkundung zu verstehen ist, und erwähnt wiederholt sein mündliches Forschen und Fragen. Er betont, dass er nur von Zusammenhängen berichtet, die er selbst erforscht habe (Prooemium I. 15; II. 19, 118).

Thukydides geht noch systematischer und, wie er selbst sagt, nach dem Grundsatz der Genauigkeit vor (Thuk. I. 22,2 f.).

Ihm gelang auch der Sprung zu einer gewissen „Verwissenschaftlichung“, indem er etwa strikt zwischen vorgeschobenen Anlässen und den (seiner Meinung nach) wahren Gründen für den Krieg zwischen Athen und Sparta unterschied und Wert auf eigene Nachforschungen legte. Diese Grundannahme, nach der die tatsächlichen Motive der Menschen stets verheimlicht würden, wurde für die europäische Geistesgeschichte wegweisend.⁹⁾

Thukydides wird denn auch (wohl nicht zu Unrecht) als der bedeutendste Historiker der Antike gerühmt.

Sein Werk hat das politische Denken in Europa seit seiner Wiederentdeckung in der Renaissance massiv beeinflusst.

2.2. Cicero: *Historia magistra vitae*

Marcus Tullius Cicero (*106 v. Chr.; † 43 v. Chr.) war ein römischer Politiker, Anwalt, Schriftsteller und Philosoph, sowie der berühmteste Redner Roms und Konsul im Jahr 63 v. Chr.

Cicero war einer der vielseitigsten Köpfe der römischen Antike. Seine Bedeutung auf philosophischem Gebiet liegt in erster Linie in der Vermittlung griechischen philosophischen Gedankenguts an die lateinischsprachige Welt; oft sind seine griechischen Quellen nur in seiner Bearbeitung greifbar, da sie sonst nirgends überliefert sind. 10)

Von Cicero stammt die lateinische Feststellung "Historia magistra vitae (est)". Sie heißt übersetzt "Geschichte (ist) die Lehrmeisterin des Lebens." (Cicero, De oratore, II 36). Das Prinzip bedeutet, dass aus der Geschichte Lehren zu ziehen sind, um Fehler zu vermeiden.

Die Antithese lautet, dass Lehren aus der Geschichte nicht möglich sind, weil sich jede historische Situation anders darstellt und keineswegs mit anderen vergleichbar ist. Eine weitere Auffassung besagt, dass die Menschen keine Lehre aus der Geschichte ziehen können oder wollen, weil sie intellektuell zu schwach sind. 11)

2.3. *Bibel und Patristik*

Eine besondere literarische Form bildet die Bibel, insbesondere die Evangelien und die Apostelgeschichte des Neuen Testaments.

Zum Teil wirken noch die Kriterien älterer Religionen nach.

Wird Geschichtsschreibung heute in der Regel auf der Grundlage dessen betrieben, was im Abendland als rationalistisch gilt, so wurden viele Geschichten früher anders gedacht, etwa so, dass die Götter in ihnen oft die eine oder andere Rolle spielen durften. Dass es uns seltsam erscheint, liegt an unserem heutigen Verständnis von Geschichte als etwas, in dem nur Menschen wirken können. Aber unsere Schwierigkeit, solche Werke als Geschichtswerke gelten zu lassen, darf uns nicht dazu verleiten, diesen Werken rückwirkend und anachronistisch ihre damalige Funktion abzuerkennen: als ernst gemeinte und ernst aufgenommene Erzählungen über das Geschehene. Auch viele Teile der (vor allem hebräischen) Bibel, die zwar nicht als Geschichte im heutigen, rationalistischen Sinne gelten können, erfüllten damals diese Funktion, naturgemäß nicht im Einklang mit unserem späten, sondern nach dem damals jüdischen Geschichtsbegriff. So war der Entstehungsprozess mancher biblischen Bücher, etwa der Chronik, tatsächlich eine Geschichtsschreibung nach den damals und dort gültigen Maßstäben.

Gerade Lukas erweckt in seiner Vorrede zu seinem Evangelium auf den ersten Blick den Anschein, ein Werk der Geschichtsschreibung verfassen zu wollen, und so wird der Text auch im Zusammenhang mit der Apostelgeschichte missverstanden. Doch keiner der Evangelisten sah sich als Historiker. Lukas' Absicht war nicht die Dokumentation vergangener Ereignisse, er wollte vielmehr die Wahrheit und Überzeugungskraft der von ihm verkündeten Lehre aufzeigen.

Am Ehesten kann die Apostelgeschichte als Geschichtsschreibung betrachtet werden, wenn man berücksichtigt, dass der Verfasser in der antiken griechischen Tradition steht. Es kam ihm nicht auf die aufbewahrende Darstellung historischer Fakten an, sondern auf ein didaktisches Ziel, das mit Hilfe einer darauf hin geformten Darstellung von Ereignissen erreicht werden sollte. Im vorliegenden Fall wird die Ausbreitung des christlichen Glaubens bis nach Rom als Gottes Plan dargestellt. 12)

Die Geschichtsschreibung der Patristik unternimmt den Versuch, Voraussagen über die Zukunft zu machen. Sie vertritt einen Glauben an die Wiederkunft Christi und seine tausendjährige Herrschaft auf Erden, d.h. einen Chiliasmus in seiner

prämilenaristischen Spielart. Die Wiederkunft und das Jüngste Gericht wurden für das Jahr 1000 vorausgesagt.

2.4. *Europäisches Mittelalter*

Die Geschichtsschreibung des Mittelalters unterschied sich erheblich von der antiken Historiographie, auch wenn sie an die spätantike Tradition anknüpfte, die das römische Reich als das letzte Weltreich der Geschichte verstanden hatte. Die Geschichtskonzeption bezog sich, wie schon die der Patristik, auf die eschatologische Erwartung des Jüngsten Gerichts, war damit endlich und stand unter dem Einfluss Gottes.¹³⁾

Haupttypen der Geschichtsschreibung waren Biografien, Annalen, Chroniken und Tatenberichte, wobei die Unterschiede teilweise fließend waren

Durch die Kreuzzüge wurde der geographische Horizont erweitert. Im Hochmittelalter erfreuten sich im römisch-deutschen Reich vor allem die Weltchroniken großer Beliebtheit, die das Heilige Römische Reich mit dem Imperium Romanum gleichsetzten und es wie Bischof Otto von Freising's „*Chronica sive Historia de duabus civitatibus*“ im Sinne der stauferfreundlichen Propaganda in den göttlichen Heilsplan einordnete.¹⁴⁾

2.5. *Neuzeit*

Das besondere Interesse an Kunst und Wissenschaft der Antike gab der Geschichtswissenschaft ab dem 15. Jh. einen neuen Stellenwert. Sie wurde zu einer Disziplin, die neben der Dokumentation von Ereignissen, Rhetorik und Poesie umfassen und zur sittlichen Festigung des Menschen anhand von Beispielen aus der Antike beitragen sollte. Die profane Historiographie löste sich aus der Sichtweise der Kirche.

Niccolò Machiavelli entwickelte Anfang des 16. Jahrhunderts eine Geschichtsschreibung, die sich nicht mit moralischen Fragen beschäftigte, sondern vielmehr aus pragmatischer Sicht die machtpolitischen Instrumente zur Erhaltung und Festigung der jeweiligen Herrschaftsform beschrieb und die Ursachen der Zwietracht zwischen den Völkern aufzeigen wollte.

Im 16. Jahrhundert waren Fürst Niccolò Machiavelli's Abhandlungen nicht nur philosophische Anleitungen zur Leitung eines Staates, sondern aufgrund ihrer historischen Begründungen auch Darstellungen der Geschichtsschreibung. Machiavelli schrieb als Auftragsarbeit der Stadt auch eine Geschichte von Florenz bis zu Lorenzo de Medici, die durch Alfred von Reumont ins Deutsche übertragen wurde. Diese Arbeit gilt als das erste Werk der modernen Geschichtsschreibung. Neben Machiavelli ist Francesco Guicciardini hervorzuheben. Seine Geschichte Italiens blieb jahrhundertlang unangefochten gültig. Erst im 19. Jahrhundert wurden durch quellenkritischen Untersuchungen Leopold von Ranke einige Unrichtigkeiten bei Guicciardini nachgewiesen.¹⁵⁾

Seit Christophorus Cellarius (mit bürgerlichem Namen: Christoph Martin Keller 1638–1707) setzte sich die Einteilung in Altertum, Mittelalter und Neuzeit endgültig durch.

Christophorus Cellarius war ab 1693 Professor für Rhetorik und Geschichte an der neu gegründeten Friedrichs-Universität in Halle (heute Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg).

Er unterschied zwischen der Geschichte Europas und des Mittelmeerraums in historisch datierbaren Zeiträumen von Alter Geschichte, Mittelalterlicher Geschichte und Neuere Geschichte. Diese Periodisierung wird heute als wesentliche methodische Voraussetzung für eine wissenschaftliche Beschäftigung mit der Geschichte angesehen. 16)

Auch die Datierung des Beginns der Geschichte ab Erschaffung der Welt geriet ins Wanken, da die Bibel einerseits verschiedene Datierungen zulässt, andererseits nicht mehr als geschichtliches Werk betrachtet wurde. 17)

An den Herrscherhöfen der frühen Neuzeit diente die Staats- und Reichshistoriographie als Schule der Staatsdiener und der Erziehung der Fürsten, erklärte die Rechtslage der Territorien und legitimierte Macht- und Herrschaftsansprüche. Die Kirchengeschichtsschreibung hatte den Wahrheitsanspruch der jeweiligen Konfession zu begründen. 18)

3. Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben

"Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben." ist ein 1874 erschienenes Werk Friedrich Nietzsches und die zweite seiner vier "Unzeitgemäßen Betrachtungen" Die Abhandlung gilt als wichtiges Werk aus Nietzsches früher Schaffensperiode.

Er kritisiert darin seine akademischen Zeitgenossen, die seiner Meinung nach die Bedeutung der Geschichtswissenschaft entweder überschätzen oder verkennen. 19)

Nietzsche nähert sich dem Thema von unterschiedlichen Seiten. So berührt er, wenn er sich mit den Möglichkeiten der Geschichtswissenschaft auseinandersetzt, die Themen Geschichtsphilosophie und Wissenschaftstheorie. Indem er andererseits die Geschichte mit dem (menschlichen) Leben in Verbindung setzt, betreibt er auch eine Art Anthropologie. Im Rahmen dieser vier Gebiete bewegt sich die Schrift.

Von mehreren Interpreten ist darauf hingewiesen worden, dass besonders Nietzsches Begriff der „Historie“ in der Schrift nicht eindeutig besetzt sei, sondern zwischen den Bedeutungen „Geschichte“ (res, gestae, das eigentlich Geschehene), „Geschichtsschreibung“ (historia rerum gestarum, die Erzählung des Geschehenen) und „Geschichtswissenschaft“ schwanke. Dies ist zu beachten, wenn Nietzsches Terminologie verwendet wird.

Nach einer Einleitung, in der Nietzsche seine persönliche Motivation für das Verfassen der Schrift mitteilt, untersucht das erste Kapitel den Ursprung der „Historie“. Das Tier lebe nur in der Gegenwart – mit bescheidenem Glück– und damit unhistorisch. Der Mensch besitze nun im Gegensatz dazu die Fähigkeit, sich zu erinnern. Dies befähige ihn, Kultur zu schaffen. Andererseits stellten die individuellen Erinnerungen und kollektiven Aufzeichnungen immer auch eine Last dar. Werde diese einmal zu groß, dann sei die Lebensfähigkeit eines Menschen oder Volkes gehemmt. Die Historie ist damit in Nietzsches Augen sowohl eine Notwendigkeit als auch eine Gefahr.

Das zweite und dritte Kapitel behandeln drei Funktionen, welche die Historie innehave. Die monumentalische Historie treibe den Menschen zu großen Taten an, die antiquarische bewahre seine kollektive Identität, und die kritische beseitige schädliche Erinnerungen. Alle drei Funktionen könnten aber ins Krankhafte umschlagen, weshalb sie in einem Gleichgewicht zueinanderstehen müssten. Diese Kategorisierung Nietzsches ist wahrscheinlich der bekannteste Inhalt der Schrift, sie ist vielfältig aufgegriffen und interpretiert worden.

In den Kapiteln 4–8 beschreibt Nietzsche, wie eine Übersättigung mit Historie lebens- und kulturfeindlich wirken könne. Nietzsches Angriffe zielen dabei immer auf seine Zeitgenossen vor allem in Deutschland, beanspruchen aber auch einen allgemein-philosophischen Hintergrund. Er diagnostiziert fünf „Krankheiten“ der Gegenwart, die durch den falschen Gebrauch der Historie hervorgerufen sein sollen: erstens eine gestörte Identität der Deutschen, zweitens ein fehlender Sinn für Gerechtigkeit, drittens eine fehlende Reife, viertens eine Selbstbetrachtung als Epigonen und fünftens ein krankhafter Zynismus. Das neunte Kapitel gehört thematisch ebenfalls zur Kritik an Nietzsches Gegenwart. Es enthält eine Abrechnung mit dem seinerzeit erfolgreichen Werk „Philosophie des Unbewussten“ von Eduard von Hartmann. 20)

Im zehnten Kapitel stellt Nietzsche schließlich das Mittel zur Heilung der seiner Auffassung nach kranken Gegenwart vor: Die Mächte des Unhistorischen und „Überhistorischen“ – er nennt Kunst und Religion – müssten gefördert werden, um schließlich zu einer „wahren Bildung“ statt einseitiger, wissenschaftlicher „Gebildetsein“ zu gelangen.

4. Skeptizismus - Pyrrhonismus

Da die Wahrheit der Geschichtsschreibung nicht mehr am christlichen Dogma gemessen werden konnte, wurden wissenschaftliche Kriterien erforderlich, wozu methodische und wissenschaftstheoretische Überlegungen anzustellen waren. Die Orientierung an den exakten Wissenschaften (Mathematik, Physik) und die Enttäuschung über die romanhaft plaudernde und aus unterschiedlichen Motiven verzerrte Geschichtsschreibung führte an der Wende zum 18. Jahrhundert zum Skeptizismus bzw. Pyrrhonismus (d.h. ethischer Skeptizismus) beispielsweise Jean Hardouins.

Historischer Pyrrhonismus (lat. pyrrhonismus historicus) ist eine Ausprägung des Pyrrhonismus genannten radikalen Skeptizismus, die sich auf die Kritik der Möglichkeit von Erkenntnis über die Geschichte konzentrierte. 21)

Hardouin entwickelte in seinen wissenschaftlichen Werken einige unorthodoxe Ideen. Eine von diesen war, dass bloß Ciceros Schriften, Plinius' Naturgeschichte, Vergils Georgica und Horaz' Satiren (wozu er zeitweise noch Homer, Herodot und Plautus hinzufügte) echte Werke des klassischen Altertums seien, während alle anderen vermeintlich alten Schriftsteller Fälschungen betrügerischer Mönche des 13. Jahrhunderts seien. 22)

Ein weiterer Repräsentant des Skeptizismus war der deutsche evangelische Theologe und kritische Historiker Friedrich Wilhelm Bierling (22. März 1676 in Magdeburg; † 25. Juli 1728 in Rinteln).

Der ultraradikale Flügel seiner Anhänger vertrat die Meinung. Die Geschichte sei ein „einzigster Betrug“. 23)

5. Historizismus

Historizismus ist ein Begriff für Ansätze der Geschichtsphilosophie, nach der historische Vorgänge von sozialwissenschaftlichen Gesetzmäßigkeiten klar bestimmt und vorhersagbar sind. Solche Positionen gehen in der Moderne auf Hegel und den Historischen Materialismus zurück. Neben marxistischen und neomarxistischen Theoretikern ist vor allem Benedetto Croce zu nennen. In Karl Poppers gesellschaftstheoretischen Schriften ist Historizismus ein Irrglaube, der die Gefahr einer geschlossenen Weltsicht und einer

Manipulation gesellschaftlicher Abläufe auf eine scheinbar wissenschaftlich feststehende Zukunft hin mit sich bringt. 24)

Historizismus ist daher streng von einem relativistischen oder hermeneutischen Historismus ebenso zu unterscheiden, wie einem Historismus in Geschichtswissenschaften oder den Sozialwissenschaften und dem Historismus in der Kunstgeschichte, auch wenn die Ausdrücke gelegentlich austauschbar verwendet wurden und die Phänomene gelegentlich gemeinsam auftreten. Im amerikanischen Poststrukturalismus tritt der Begriff des New Historicism in der Literaturkritik auf, der jedoch eine historistische Position bezeichnet, die sich vom New Criticism abgrenzte, der sich wiederum auf Croce bezog. 25)

5.1. Gesellschaftstheorie des Kritischen

Der Historizist will den Sinn des Spiels begreifen, das auf der historischen Bühne aufgeführt wird, indem er versucht, die Gesetze der historischen Entwicklung zu finden. Und wenn ihm dies gelungen ist, so kann er damit auch zukünftige Entwicklungen voraussagen. Er vermag dann die Politik auf einer soliden Grundlage aufzubauen und praktische Hinweise zu geben, welche politischen Handlungen aller Wahrscheinlichkeit nach erfolgreich sein werden und welche nicht.

Der Historizist sei nach Popper gezwungen, unbedingte Voraussagen zu machen, weil er nach Langzeitprognosen für Gesellschaften strebe, nämlich nach einer "historischen Prognose großen Stils" 26)

Die sei jedoch für Gesellschaften nicht möglich, weil Gesellschaften keine isolierten, stationären und zyklischen Systeme darstellen.

Schließlich behauptet Popper, es sei ihm gelungen, eine strenge Widerlegung des Historizismus anzugeben.

Seinen Gedankengang fasste Popper selbst in den folgenden fünf Schritten zusammen. 27)

~"Der Ablauf der menschlichen Geschichte wird stark beeinflusst durch das Anwachsen des menschlichen Wissens.

~Wir können mit rational-wissenschaftlichen Methoden das zukünftige Anwachsen unserer wissenschaftlichen Erkenntnisse nicht vorhersagen.

~Daher können wir den zukünftigen Verlauf der menschlichen Geschichte nicht vorhersagen.

~Das bedeutet, dass wir die Möglichkeit einer theoretischen Geschichtswissenschaft verneinen müssen, also die Möglichkeit einer historischen Sozialwissenschaft, die der theoretischen Physik oder der Astronomie des Sonnensystems entsprechen würde. Eine wissenschaftliche Theorie der geschichtlichen Entwicklung als Grundlage historischer Prognosen ist unmöglich.

~Das Hauptziel der historizistischen Methoden ist daher falsch gewählt und damit ist der Historizismus widerlegt.

6. Geschichtsdidaktische Thesen zu Europa

Die Widerlegung des Historizismus bedeutet nicht, dass damit Sinn und Nutzen der Geschichte insgesamt widerlegt sind.

Wer Europa begreifen will, darf keineswegs ein Quartalsdenker sein, dessen gesamtes Streben nur der nächsten Unternehmensbilanz dient ohne sich an Erfahrungswerten für die

Gestaltung der weiteren Zukunft zu orientieren, die aus bewusst gelebten historischen Ereignissen resultiert.

Antike (griechische) Philosophie, Römisches Recht, Christentum, Humanismus, Aufklärung und Sozialstaat sind die tragenden Säulen (Werte), auf denen der Tempel Europa aufgebaut ist. Im Heiligen Römischen Reich (deutscher Nation) mit der Kaiserstadt Wien präsentierten sich alle diese Werte.

Dennoch erreichte zu Beginn der 1970-er Jahre der Stellenwert der historischen Wissenschaften einen Tiefststand.

Das Printmedium " Die Zeit" zeigte im Artikel "Die sozialen Funktionen der historischen Wissenschaften" die Folgen von Karl Poppers Kritik auf, brachte aber im weiteren eine optimistische Beurteilung:

'Die Geschichtslehrer sind auf dem Rückzug, ihr Fach hat an Prestige verloren, Soziologen und Politologen laufen ihnen den Rang ab. Ein junger Wissenschaftler versucht sich dennoch an einer Verteidigung der Geschichte: Wozu noch Geschichte? " 28)

Auch die einleitenden Aussagen des "jungen" deutschen Historikers Jürgen Kocka sind düster:

"Die Geschichtswissenschaft befindet sich hierzulande in der Defensive. Ihre bürgerlich-ideologische und nationalpolitische Bedeutung, der sie im letzten Jahrhundert ihr hohes soziales Prestige, aber auch ihre größten Schwächen verdankte, hat sie in der Bundesrepublik weitgehend verloren – glücklicherweise. Einer breiten Öffentlichkeit ist sie relativ gleichgültig geworden. Als bevorzugte Orientierungshilfe oder gar Ersatzreligion der Gebildeten dient sie nicht mehr: diese Funktionen hat zum Teil die Soziologie übernommen. Bei der fortschrittlich engagierten Kritik der verschiedensten Richtungen steht das Fach Geschichte ebenfalls in geringem Ansehen,

Auch in Österreich gab es pessimistische Äußerungen

Kritiker wie z.B. der Essayist Michael Scharang negierten, dass aus der Geschichte Lehren gezogen werden und stellte wörtlich fest: "Wer solcherart die Gegenwart verrammelt, blockiert seine Erfahrung und sein Denken... Und nur Kraft eines zureichenden Verständnisses der Gegenwart lässt sich hinreichend über Vergangenes mutmaßen und über Zukünftiges rätseln." 29)

6.1. Zukunft gestalten ohne Aufarbeitung der Geschichte?

Ist es also Zeit, die Vergangenheit endlich abzuwickeln und sich der Zukunft zuzuwenden? Derartige Fragen beruhen -nach Meinung der Repräsentanten der "Wiener Geschichtsdidaktik" (siehe Kap. 1.2.1) auf einem Denkfehler. Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft sind nicht voneinander zu trennen. Im Gegenteil: Sie machen in ihrer Dreidimensionalität erst die Realität aus. Gegenwart und Zukunft meistern kann also nur, wer mit wissenschaftlichen Methoden "sine ira et studio" die Vergangenheit bewältigt und die Geschichte aufgearbeitet hat. Die Bewältigungsaufgabe ist in manchen Bereichen Österreichs nicht oder erst sehr spät abgeschlossen worden. Dazu ein Beispiel: Erst 53 Jahre nach Ende des Zweiten Weltkrieges setzte die Bundesregierung eine internationale Historikerkommission ein, die altes Unrecht an NS-Opfern gutmachen sollte. Die österreichische Versicherungswirtschaft engagierte sich hier übrigens in beispielgebender Weise. Andere, die dies nicht taten, mussten erkennen, dass unbewältigte Geschichte einen verfolgt und einholt.

Nicht selten muss dann teures "Lehrgeld" für die aggressive Ignoranz gegenüber der unbewältigten Geschichte bezahlt werden.

Die populäre Forderung, der Geschichte mit einem Schlusstrich zuleibe zu rücken, negiert den Umstand, dass die menschliche Zivilisation aus der Summe ihrer Erkenntnisse und Erfahrungen besteht. Es käme einer Kappung der eigenen Wurzeln gleich, wollte man auch schmerzhaft Erinnerungen aus dem kollektiven Gewissen streichen. Verdrängung führt zu Neurosen!

Diese Feststellung gilt nicht nur für Einzelindividuen, sondern auch für das Kollektiv. Die Verdrängung der Geschichte ist als Zukunftsstrategie für ein neues und sicheres Europa ungeeignet.

6.2. Wiederholt sich Geschichte?

Mit der Geschichte verhält es sich ähnlich wie mit dem Schachspiel. Wenngleich jedes Spiel für sich einzigartig ist, gibt es doch immer wieder aus der Erfahrung (Vergangenheit) abgeleitete Figurenkombinationen und Spielzüge, die Gefahren ausschalten oder mildern. Auch lassen sich bei bestimmten Konstellationen, die nächsten Züge des Partners ziemlich genau vorhersagen, ohne dass man deswegen gleich ein Prophet sein muss.

Das gilt auch für die Wirtschaft in ihrer gesellschaftspolitischen Vernetzung. So rief der ehem. Professor für Volkswirtschaftslehre an der Universität Wien, Erich W. Streissler, ökonomische Binsenweisheiten der Geschichte in Erinnerung, die gerne verdrängt werden: Höhere Einkommen für alle sind nur bei gleichmäßigem Wirtschaftswachstum möglich. Dementsprechend können Spekulationsgewinne, also Gewinne aufgrund von erwarteten Ertragssteigerungen in der Zukunft, nur dann allgemein resultieren, wenn es nennenswertes Wirtschaftswachstum gibt. Ist jedoch die Steigerung des Sozialprodukts pro Kopf nur gering oder gar nicht vorhanden, dann führt Spekulation lediglich zur Umverteilung von Einkommen und Vermögen. Ja es kann sogar vorkommen, dass bei Spekulationshysterien, so gut wie alle verlieren. 30)

7. Schlussbetrachtung

Wenn sich also Geschichte im Detail auch nicht wiederholt, gibt es doch immer wiederkehrende Regeln und Abfolgen.

Jürgen Kocka beschreibt in seinem Aufsatz "Gesellschaftliche Funktionen der Geschichtswissenschaft" fünf Gedanken:

1. Historische Erkenntnis ist nicht wegzudenken für das Verständnis einzelner Gegenwarterscheinungen, indem sie deren Ursachen und Entwicklungen aufdeckt.
2. Historische Erinnerung dient auch der Legitimation bestehender sozialer und politischer Herrschaftsverhältnisse, bei der Rechtfertigung politischer Entscheidungen, bei der Abwehr von Kritik und bei der Begründung von Protest.
3. Indem die Geschichtswissenschaft die soziale und politische Gegenwart in ihrem Gewordensein und damit in ihrer Wandlungsfähigkeit zeigt, kann sie dazu beitragen, eine Haltung zu erzeugen, die die Wirklichkeit nicht in ihrer scheinbaren Notwendigkeit

akzeptiert, sondern auf dem Hintergrund ihrer genutzten und versäumten, vergangenen und vielleicht noch bestehenden Möglichkeiten begreift.

4. Geschichte schafft Identität. Durch Konfrontation mit dem frappierend Anderen und Erklärung gegenwärtiger Phänomene aus ihren historischen Ursachen kann die Geschichte zur Orientierung von Individuen und Gruppen in ihrer Gegenwart beitragen.

5. Schließlich kann Geschichte auch Gegenstand der Unterhaltung und des Vergnügens sein. Es gibt dümmere, schädlichere und unangenehmere Weisen, seine freie Zeit zu verbringen, als mit der Lektüre eines historischen Buches, selbst wenn dies der reinen Unterhaltung dient.
31)

Fussnoten

- 1) Friedrich Jaeger, Lexikon Philosophie – Hundert Grundbegriffe.; Reclam, 2011, S. 109.
- 2) FDZ: Wiener Geschichtsdidaktik www.geschichtsdidaktik.eu › ...abgefragt am 22.1.2018
- 3) Paul Matthies, "Kreative und innovative Methoden. Geschichtsunterricht einmal anders " lernen-aus-der-geschichte.de › abgefragt am 22.1.2018
- 4) Hagen Schulze, „Wir sind, was wir geworden sind/Vom Nutzen der Geschichte für die deutsche Gegenwart "; Piper Verlag, München 1987; 196
- 5) Ulrich Muhlack, "Theorie und Praxis der Geschichtsschreibung" In: Reinhart Koselleck, Heinrich Lutz, Jörn Rüsen (Hrsg.), Formen der Geschichtsschreibung. (Traditionen der Geschichtsschreibung und ihrer Reflexion. Fallstudien. Systematische Rekonstruktionen. Diskussion und Kritik) (= Beiträge zur [Historik](#). [Bd.](#) 4 div. Wissenschaft 4389). Deutscher Taschenbuch-Verlag, München 1982, ISBN 3-423-04389-X, S. 607–620.
- 6) Vgl. Lorenz B. Puntel: Struktur und Sein. Tübingen 2006, S. 432–476 und Alwin Diemer: Grundriss der Philosophie. Bd. II. Meisenheim am Glan 1964, S. 130–197.
- 7) Vgl. Oswald Schwemmer, "Geschichtsphilosophie". In: Jürgen Mittelstraß(Hrsg.) Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie, Band 1. 1980.
- 8) Erzähle mir die Vergangenheit, und ich werde die Zukunft erkennen. - www.poeteus.de › Zitat › Erzähle-mir-die... abgefragt am 20.1.2018
- 9) Geschichte der Geschichtsschreibung – <https://de.m.wikipedia.org> › wiki › Gesch...abgefragt am 18.1 .2018
- 10) Marcus Tullius Cicero – Wikipedia <https://de.m.wikipedia.org> › wiki › Marc...abgefragt am 21.1.2018
- 11) Vgl. dazu: Mikuláš Teich, Albert Müller (Hrsg.) Historia Magistra Vitae? (= Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften. Jg. 16, H. 2). Studien-Verlag, Innsbruck u. a. 2005, ISBN 3-7065-4118-1
- 12) Klaus Kliesch, " Apostelgeschichte" ; Stuttgart 1986, ISBN 3-460-15351-2
- 13) Hans-Werner Goetz, "Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im hohen Mittelalter", 2. erg. Aufl. Akademie-Verlag, Berlin 2008, ISBN 978-3-05-004506-1
- 14) Johannes Gruber u.a.: Historiographie. In:Lexikon des Mittelalters. Bd. 5, Sp. 45ff
- 15) Eduard Fueter, "Geschichte der neueren Historiographie" ; Zürich 1985 (Reprint der dritten Auflage von 1936), S 37ff

- 16) Christoph Cellarius – Wikipedia <https://de.m.wikipedia.org> › wiki › Christ...:abgefragt am 20.1.2018
- 17) Geschichte der Geschichtsschreibung – <https://de.m.wikipedia.org> › wiki › Gesch...abgefragt am 21.1.2018
- 18) Friedrich Wilhelm Bierling - de Academic deacademic.com › dic. nsf › dewiki; abgefragt am 22.1.2018 Einige seiner Schüler behaupteten später: Die Geschichte sei ein „einzigster Betrug“.
- 19) Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben – Wikipedia <https://de.m.wikipedia.org> › wiki › Vom...abgefragt am 16.1.2018
- 20) Karl Robert Eduard von Hartmann – ... <https://anthrowiki.at> › Karl_Robert_Edua... Auseinandersetzung mit Nietzsche; 01.08.2017
- 21) Historischer Pyrrhonismus – Wikipedia <https://de.m.wikipedia.org> › wiki › Histor...abgefragt am 23.1.2018)
- 22) Jean Hardouin – Wikipedia <https://de.m.wikipedia.org> › wiki › Jean_...abgefragt an 22.1.2018
- 23) Friedrich Wilhelm Bierling - deAcademic <deacademic.com> › dic.nsf › dewiki; abgefragt am 21.1.2018
- 24) Werner Habermehl, "Historizismus und Kritischer Rationalismus. Einwände gegen Poppers Kritik an Comte, Marx und Platon. Verlag Alber, Freiburg (Breisgau) 1980, ISBN 3-495-47427-7 S 25, 48f
- 25) Historizismus – Wikipedia <https://de.m.wikipedia.org> › wiki › Histor...abgefragt am 17.1.2018
- 26) Karl R. Popper: Prognose und Prophetie in den Sozialwissenschaften. In: Ernst Topitsch, (Hg.): Logik der Sozialwissenschaften. Kiepenheuer & Witsch Köln Berlin 1965. S. 115
- 27) Karl R. Popper: Das Elend des Historizismus (1957). Tübingen: Mohr 1987, S. XI f.
- 28) o. A, "Die sozialen Funktionen der historischen Wissenschaften"; in: DIE ZEIT Nr. 09/1972 vom 3. März 1972
- 29) Zitiert in der Einleitung zu Band 6 der "Versicherungsgeschichte Österreichs", Wien 2000).
- 30) Wolfgang Rohrbach, VERSICHERUNGSGESCHICHTE – LUXUS ODER NUTZEN FÜR DIE BRANCHE? Essays im Austria-Forum <https://austria-forum.org> › ... › Geschichte 04.06.2010
- 31) Jürgen Kocka, Gesellschaftliche Funktionen der. Geschichtswissenschaft, In: Willi Oelmüller (Ed.): Wozu noch Geschichte? 1977, ISBN. 3-7705- 1403-.

**IN SEARCH OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT
SCIENCE AND EDUCATION IN POST-SOVIET BELARUS':
CHALLENGES AND AMBIGUITIES**

Abstract

During last decade science and university education in Belarus are facing increasingly urgent and serious problems stemming from insufficient financial support, structural imbalances, rigid and excessive bureaucratic guardianship and organizational miscalculations. In experts' view, deep structural reforms in science and education should be implemented to address those issues and create preconditions for further steady development of science and education in Belarus. However, format of those reforms should take into account all existing economic, social and historical peculiarities of Belarus avoiding negative experience of similar reforms in Georgia and Russia.

Key words: *Reforms, science, education, Belarus, research, academic traditions*

Science and education as historically established social institutions play an increasingly crucial role in contemporary society. Science as a special sphere of human activity aimed at production, accumulation and systematization of scientific knowledge and its practical use and application fulfills the cultural and ideological functions, facilitates the transfer and effective reproduction of social norms and spiritual values in society and, apart from that, science plays an increasingly important role of immediate productive force giving rise to new promising technologies. During recent decades science also acts as a powerful social force, contributing to the solution of various problems arising in the course of the development of human civilization. Thus, science plays an important role in creating the prerequisites for the sustainable development of contemporary human society.

In the words of the leading contemporary Belarusian sociologist E. Babosov, academic knowledge provides people in XXI century with universal password capable of opening access to the most effective methods of comprehension of contemporary world and problems of mankind. Academic science becomes the driving force of development in all important spheres including economics, politics, culture, education and health care.² Therefore, role of science and education in states of the former Soviet Union, which still experience long-term negative consequences of post-Communist transformation, seems to be of crucial importance since social stability and sustainable development of post-Soviet countries are to a larger extent dependent on those social institutions.

During Soviet time Byelorussian Soviet Socialist Republic (BSSR) as a part of the Soviet Union belonged to the most advanced and developed Soviet republics in the field of science and education. In Soviet times Belarus' was considered "an assembly shop" of the whole USSR since it served as the final destination of many advanced industries and technologies. The vast industrial potential of Socialist Belarus' needed an appropriate scientific support. As a result, there was created an extensive network of scientific research institutions and universities in the capital of Byelorussian Soviet Socialist Republic Minsk

¹ Babosov E.M. *Соціологія науки. Мінск: Харвесці, 2008. С. 3.*

and in a number of other major Byelorussian cities. Social status of scientists, researchers and university professors was quite high and prestigious in the USSR attracting those most talented younger people to make successful careers in the field of science and education. In fact, leading scientists and university professors in the USSR were part of Soviet ruling elite.

After the collapse of the USSR in 1991, science and education in post-Soviet republics fell into an extremely difficult situation. Relations between post-Soviet states and academic science changed for the worse since science and academic institutions ceased to be a priority for state. For instance, the amount of funding for academic science by the state fell 10 times in Russia during 1990-ties.³ A sharp drop in the demand for knowledge from the state resulted in unprecedented losses on the part of academic science. Thus, number of those employed in academic science in Russia decreased threefold in the first half of the 1990s, which caused the rapid degradation of science as a social institution.⁴

It should be noted that during post-Communist transformation the scientific and educational potential of Belarus' suffered substantially less than in Russia, Ukraine, Moldova and other post-Soviet states. The reason for that phenomenon was the fact that Belarusian post-socialist political elite adopted generally more cautious and pragmatic approach to implementing market reforms in Belarus and a more careful attitude to the Soviet scientific and industrial heritage. Thus, while in Russia, Ukraine, Moldova and other post-Soviet states many large industrial enterprises either disintegrated, disappeared or went bankrupt, in Belarus' there were preserved and further developed Soviet industrial giants such as car factories *BELAZ* and *MAZ* in the cities of Zhodino and Minsk or tractor factory *BELARUS* in Minsk. In the words of some experts, "to a greater extent, Republic of Belarus' managed to preserve a scientific potential formed in the USSR..."⁵

However, during last decades science and education in Belarus' are facing increasingly urgent problems and challenges. Former President of Belarusian Academy of Sciences Academician A. Voitovich evaluated the state of science in Belarus during early 2000-ties as very hard and difficult. In his words, twenty two years after the dissolution of the USSR science in Belarus remained basically in the same shape and in the same organizational framework as during Soviet times. Moreover, in some aspects situation became even worse. Thus, level of financial investments in academic science in contemporary Belarus is much lower than in the Soviet Union, where investments in science reached around 6% of GDP while in Belarus during last ten years amount of investments in science made up just 0,7-0,8% of Belarusian GDP. At the same time, in countries of European Union amount of investments in science reaches approximately 2% of GDP. In terms of amount of financial investments in academic science Belarus is currently lagging behind not only EU countries, but also some other CIS countries. Experts also indicate that the quality of university education in Belarus is gradually worsening due to insufficient amount of financial and material resources.⁶

Another important indicator of problematic state of science and education in Belarus is the fact that during last 20 years number of researchers working in the sphere of science decreased by 30%. Science and education are no more attractive for younger people and, quite logically, there is a constant negative trend of outflow of labor force from those fields since young people prefer jobs in more profitable places or abroad. Ongoing aging of those

³ Алфимов М.В. Реформа науки. Пути и цели // Реформа науки. Приложение к Вестнику РФФИ. 1997. № 1. С. 4.

⁴ Ibidem.

⁵ Костюкович Н.Н., Толкачев Е.А. Наука в Беларуси // Беларусь – Китай. Образование, наука, культура. Выпуск 1. Минск: Издательский центр БГУ, 2007. С. 83.

⁶ Стражев В.И. Белорусское высшее образование: постсоветские реалии // Беларусь – Китай. Образование, наука, культура. Выпуск 1. Минск: Издательский центр БГУ, 2007. С. 18-19.

employed in education and science is increasingly more and more urgent problem in contemporary Belarus. Thus, in 2009 number of holders of doctor's degree in Belarus older than 60 years made up around 60% of all doctors in the country. Average age of the holders of doctor's degree in contemporary Belarus is 67 years.⁷ The ongoing reduction of scientific personnel engaged in the field of science has a long negative impact on general scientific environment in the country and on academic socialization of young scientists, which is vital factor for successful reproduction of new generations of researchers.

Despite the mounting negative trends in Belarusian science, Belarusian scientists still demonstrate certain successes. Thus, in the framework of Belarusian-Russian Union state researches from Russia and Belarus have made a breakthrough in the field of genetic engineering and created a number of effective high-quality medicines.⁸ However, some successes and achievements of Belarusian science mostly in the field of natural and applied sciences, in the first place in biology, chemistry and information technologies, are the results of Soviet institutional basis and academic infrastructure created in the USSR.

Authoritative experts believe that in order to change situation in science and education in Belarus for better and make it more relevant to current challenges, a number of several important issues needs to be addressed.

1. Increasingly insufficient amount of financial and material investments in science and education. While in the USSR amount of investments in science reached 6-7% of GDP, in contemporary Belarus this indicator is substantially lower and usually does not exceed just 0,7-0,8% of Belarusian GDP, which is insufficient number. Chronic lack of finance and material resources causes a weak inflow of young people in science and education thus making impossible the process of necessary updating of labor force in that sphere.⁹
2. Growing bureaucratization, poor governance and excessive red tape in the management of science and education. Increasing amount of meaningless paper work and all kinds of never-ending bureaucratic checks create an additional amount of work for researchers and university professors. A cumbersome, large and expensive bureaucracy and management in science and education take a lot of financial resources and create unnecessary bureaucratic problems while scientists and professors experience chronic underfunding, lack of time and suffer from inadequately low salaries. For instance, professor in average Belarusian university has approximately three times more teaching hours and at the same time three times less salary than his university colleague in neighboring Poland. Quite logically, labor migration of Belarusian scientists and professors to Polish and other European universities is currently a steady and growing trend, especially in geographically close to Poland border regions of Brest and Grodno in Western Belarus.
3. Extremely low level of academic mobility in Belarus caused by organizational problems, numerous bureaucratic pitfalls, financial problems and insufficient linguistic skills of many Belarusian scientists and university teachers. For instance, academic trips to conferences are usually not paid by universities and those who want to participate in such scientific conferences should pay for transportation from their own modest salaries. This makes problematic a full-scale academic cooperation with foreign research institutions and universities and does not allow using foreign experience in the field of science and education.

⁷ Пальчик Г. Развитие системы аттестации научных кадров высшей квалификации // Беларуская думка. 2017. № 10. С. 6.

⁸ Костюкович Н.Н., Толкачев Е.А. Наука в Беларуси // Беларусь – Китай. Образование, наука, культура. Выпуск 1. Минск: Издательский центр БГУ, 2007. С. 92.

⁹ <https://charter97.org/ru/news/2016/8/14/218325/>

4. Serious and increasing imbalances between different branches of science and education. State and National Academy of Sciences in Belarus set as their priority those branches of science, mostly natural and applied sciences, which are interconnected with the most vital needs of Belarusian industry and state defense, including biology, chemistry, physics and information technologies.¹⁰ Those branches of science are favored by state in terms of financial and material investments. At the same time, humanities and social sciences don't currently belong to state priorities and experience much less favorable financing from Belarusian state. Thus, among all those employed in the field of science in 2006, 59,1% were employed in technical sciences, 20,5% were employed in natural sciences and just 8,8% - in humanities and social sciences.¹¹ In view of authoritative experts, such short sided attitude to humanities and social sciences from state institutions and general underestimation of the role of social sciences can lead to social and historical disorientation, growth of destructive forces and, finally, to a rise of social instability. Far-reaching negative consequences of such short sided attitude to humanities and social sciences were demonstrated in a number of post-Soviet states, which are still suffering from social, political and economic upheavals and disorders.

Deep structural reforms should effectively address all above-mentioned issues and create preconditions for the process of recovery that is much needed for the science and education in Belarus. Discussing the possible format and concrete methods of reforming science and education in Belarus, Belarusian experts emphasize that experience of other post-Soviet states, in the first place Georgia and Russia, should be taken into consideration. Thus, during last several years Georgia took radical steps to reform local system of science and education according to Anglo-Saxon, mostly American, model with its focus on private structures, private sources of funding and limited role of state.

However, such radical reform, which was implemented without taking into account national and historical specifics and peculiarities of Georgia, turned out to be rather counter-productive. In some experts' view, consequences of that reform in Georgia were literally catastrophic resulting in a drastic decline in the overall volume of scientific research, in a sharp decline in the number of those employed in science and in mass unemployment among scientists and researchers.¹² Similar reforms of central academic institutions in Russia based on principles of market economy also had rather negative consequences and are being criticized by authoritative experts and scientists.

Therefore, reform of science and education in Belarus should be implemented in such a format, which, from one side, preserves all best achievements of old Soviet academic tradition and, from the other side, takes into account all new challenges and economic and social specifics of contemporary Belarus. Reformers of science and education in Belarus should also keep in mind that organizational patterns and institutional basis of science and education in the Russian empire and later in Soviet Union were created according to European, mostly German, model. As some experts indicate, reforms of the university education and science are destined to failure if the existing traditions, character of school

¹⁰ Мясникович М.В., Лесникович А.И., Дедков С.М. Наука Беларуси на современном этапе. Минск: Белорусская наука, 2006. С. 208.

¹¹ Костюкович Н.Н., Толкачев Е.А. Наука в Беларуси // Беларусь – Китай. Образование, наука, культура. Выпуск 1. Минск: Издательский центр БГУ, 2007. С. 83.

¹² <https://charter97.org/ru/news/2016/8/14/218325/>

education and social and economic conditions are ignored.¹³ Therefore, mechanical application of the American system as a model of reforming Belarusian science and education is hardly compatible with historically established academic and educational traditions of Belarus.¹⁴

Another serious problem, which should be kept in mind is continuing and even increasing imbalance between natural and applied sciences, from one side, and social sciences and humanities, from the other side. Increasingly marginal status of humanities and social sciences in contemporary Belarus is manifested in the fact that in 2007 the First Congress of Belarusian scientists proclaimed applied sciences the major priority and the most important segment of academic science in Belarus, which for many years became the focal point of state support and investments. It is noteworthy that when state officials in Belarus talk about science, they keep in mind by default mostly applied and natural sciences. Quite convincing indicator of rather marginal status of social sciences and humanities in Belarus is the fact that during the Second Congress of Belarusian scientists held in Minsk in December 2017 eight sections were dealing with various applied and natural sciences while only one section was devoted to the problems of humanities and social sciences.

Draft project of state strategy “Science and technologies: 2018-2040” in Belarus prepared for the Second Congress of Belarusian scientists contains around forty pages and just one page in this document mentions humanities and social sciences reflecting absolutely insufficient attention to that part of academic science. President of Belarus Alexander Lukashenko addressing the delegates of the Second Congress of Belarusian scientists in Minsk on 13 December 2017 stressed that major goal of humanities is to anticipate possible social problems and challenges and to strengthen humanitarian security and stability by using “History and good traditions” as a uniting and integrating factor. However, it seems that without paying much more attention and providing much more institutional state support to social sciences and humanities this goal seems to be hardly attainable.

Literature

1. Алфимов М.В. Реформа науки. Пути и цели // Реформа науки. Приложение к Вестнику РФФИ. 1997. № 1.
2. Бабосов Е.М. Социология науки. Минск: Харвест, 2008.
3. Костюкович Н.Н., Толкачев Е.А. Наука в Беларуси // Беларусь – Китай. Образование, наука, культура. Выпуск 1. Минск: Издательский центр БГУ, 2007.
4. Мясникович М.В., Лесникович А.И., Дедков С.М. Наука Беларуси на современном этапе. Минск: Белорусская наука, 2006.
5. Пальчик Г. Развитие системы аттестации научных кадров высшей квалификации // Беларуская думка. 2017. № 10.

¹³ Стражев В.И. Белорусское высшее образование: постсоветские реалии // Беларусь – Китай. Образование, наука, культура. Выпуск 1. Минск: Издательский центр БГУ, 2007. С. 22.

¹⁴ <https://charter97.org/ru/news/2016/8/14/218325/>

6. Стражев В.И. Белорусское высшее образование: постсоветские реалии // Беларусь – Китай. Образование, наука, культура. Выпуск 1. Минск: Издательский центр БГУ, 2007.

7. <https://charter97.org/ru/news/2016/8/14/218325/>

SAVREMENI KONCEPT DOKTORSKIH AKADEMSKIH STUDIJA U SISTEMU VISOKOG OBRAZOVANJA I NJIHOV ZNAČAJ ZA NAUKU

Rezime

Predmet ovog rada je savremeni koncept doktorskih akademskih studija u sistemu visokog obrazovanja i njegov značaj za nauku. U radu se naglašava da je glavni cilj doktorskih studija, izrada doktorske disertacije koja predstavlja samostalni rad doktoranda uz obavezni naučni doprinos koji se ogleda u otkrivanju nečeg novog, još nepoznatog u naučnoj oblasti iz koje je predmet doktorske disertacije.

Savremeni koncept doktorskih akademskih studija treba da obezbedi da se doktorandi osposobe da samostalno rešavaju određeni naučni problem, što podrazumeva da ga naučno opišu, klasifikuju i tipologizuju, otkriju pravilnosti i zakonitosti pojave koja je predmet doktorske disertacije, naučno objasne uzročno posledične veze među činionicima pojave i same pojave sa drugim pojavama i ponude naučnu prognozu njenog razvoja u budućnosti.

Polazeći od mesta, uloge i značaja doktorskih akademskih studija u sistemu visokog obrazovanja i od ciljeva koje treba dostići njihovom realizacijom, savremeni koncept studija najvišeg nivoa obrazovanja, u svojoj osnovi, treba da ima studijske programe u kojima će se, u prvoj godini, studiozno izučavati opšta metodologija nauka i posebne metodologije naučnih oblasti, kao i dve obavezne fundamentalne naučne discipline koje odražavaju matičnost određenog fakulteta, a u drugoj godini, još dve do tri izborne naučne discipline iz uže naučne oblasti iz koje je predmet doktorske disertacije, u zavisnosti od multidisciplinarnosti teme disertacije.

Ovaj koncept podrazumeva i da doktorandi u trećoj godini studija intenzivno se bave studijskim istraživačkim radom na izradi doktorske disertacije i da tokom studija učestvuju na najmanje dva naučna skupa međunarodnog značaja sa prihvaćenim radovima i da objave najmanje dva naučna članka u referentnim časopisima sa međunarodne sci liste i sci liste nadležnog ministarstva za nauku u matičnoj zemlji.

Savremeni koncept doktorskih akademskih studija omogućava da se doktorandi, kroz trogodišnje studiranje osposobljavaju za samostalni obrazovno naučni rad u sistemu visokog obrazovanja i za realizaciju fundamentalnih, razvojnih i primenjenih, dijagnostičkih i prognostičkih naučnih istraživanja čija je osnovna uloga i funkcija da permanentno doprinose prosperitetnom razvoju savremenih društava i država.

Ključne reči: doktorske akademske studije, sistem visokog obrazovanja, nauka, fundamentalna, razvojna i primenjena istraživanja, dijagnostička i prognostička istraživanja.

* Poslovni i pravni fakultet Univerziteta Union „Nikola Tesla“, danicilovic.nedjo@gmail.com

* Pravni fakultet Megatrend univerziteta, dragana1908@yahoo.com

* Aleksandra Blagojević Danilović, samostalni advokat, advokatska kancelarija: Blagojević Danilović Aleksandra, aleksandra.danicilovic@yahoo.com

MODERN CONCEPT OF DOCTOR ACADEMIC STUDIES IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM AND THEIR IMPORTANCE OF SCIENCE

Abstract

The subject of this paper is the contemporary concept of doctoral academic studies in the higher education system and its importance for science. The paper emphasizes that the main goal of doctoral studies is the preparation of a doctoral dissertation which represents the independent work of the PhD student with a compulsory scientific contribution which is reflected in the discovery of something new, yet unknown in the scientific field from which the doctoral dissertation is the subject.

The modern concept of doctoral academic studies should ensure that PhD students are able to independently solve a particular scientific problem, which involves scientifically describing, classifying and typologizing it, discovering the regularity and legality of the phenomenon that is the subject of the doctoral dissertation, scientifically explain the causal relationship between the factors of the phenomenon and phenomena with other phenomena and offers a scientific forecast of its development in the future.

Starting from the place, role and importance of doctoral academic studies in the higher education system and from the goals that need to be achieved by their realization, the modern concept of higher education studies, in its basis, should have study programs in which, in the first year, general methodology of science and special methodology of scientific fields, as well as two mandatory fundamental scientific disciplines that reflect the maturity of a particular faculty, and in the second year, two to three elective scientific disciplines from the narrower scientific field from which the doctoral dissertation is subject, depending on the multidisciplinary topic of the dissertation.

This concept also implies that PhD students in the third year of studies intensively engage in study research work on the preparation of a doctoral dissertation and that during the studies they participate in at least two scientific meetings of international importance with accepted papers and publish at least two scientific articles in reference journals from the International and domestic scienc and a list of the annoying ministry for science in the home country.

The contemporary concept of doctoral academic studies ensures that PhD students, through three years of study, they are trained for independent educational and scientific work in the higher education system and for realization of fundamental, developmental and applied diagnostic and prognostic scientific research whose basic role and function are to permanently contribute to the prosperous development of contemporary societies and the countries.

Key words: *doctoral academic studies, higher education system, science, foundational, developmental and applied research, diagnostic and prognostic research.*

1. Uvod

Savremene akademske doktorske studije predstavljaju najviši vid naučno-obrazovne delatnosti i čine direktnu vezu između visokog obrazovanja i istraživanja. Ustanovljene su u Bolonjskom procesu (**BP**), na konferenciji evropskih ministara obrazovanja u Berlinu 2003. godine i integrisane u evropski obrazovni prostor kao treći nivo studija².

Doktorske akademske studije, u Evropskom okviru kvalifikacija (**EQF** – *European Qualification Framework*), klasifikuju se u osmi stepen školske spreme. U nacionalnim sistemima obrazovanja kvalifikuju se po različitim nivoima (8, 9, 10...), u zavisnosti od zemlje do zemlje. Iako baštine tradiciju od nepunih 15 godina, predstavljaju novinu u evropskom obrazovnom prostoru čiji je osnovni cilj da se na najvišem nivou akademskog obrazovanja napravi suštinska veza između dve osnovne misije evropskih visokoškolskih ustanova, obrazovanja i istraživanja, koje predstavljaju jedinstven proces usmeren ka razvoju savremenog društva zasnovanog na znanju. U društvu zasnovanom na znanju posoji stalna potreba za intuitivnim i kreativnim naučnicima-istraživačima, koji će moći da zadovolje složene zahteve političkih, pravnih, ekonomskih, socijalnih, bezbednosnih, informativnih i kulturnih sistema savremenih država³.

S obzirom da se takva znanja i veštine stiču permanentnim istraživanjima, bilo je neophodno razviti novi, savremeniji koncept doktorskih akademskih studija, u čijoj osnovi bi se sticala najviša naučna znanja i profesionalna istraživačka iskustva u originalnim istraživačkim projektima u kvalitetnom naučnom okruženju⁴.

2. Analiza postojećih koncepta doktorskih akademskih studija

U sistemima obrazovanja evropskih i drugih država u svetu postoji nekoliko konceptata doktorskih akademskih studija:

Tradicionalni koncept, sa individualnim mentorstvom (*person-to-person*), savremeni koncept *sa strukturiranim programima* (doktorske studije po Bolonjskim principima), i koncept *graduate doctoral school (GDS)*⁵. Ovaj koncept doktorskih studija je preovlađivao do početka 21. veka i on nije uključivao nastavne aktivnosti, već je podrazumevao individualni rad i mentorsko vođenje doktoranada.

Savremeni koncept (tzv. Bolonjski koncept) je preovlađujući koncept doktorskih akademskih studija koje traju najmanje 3 godine i nose 180 *ECTS*. Ovaj koncept podrazumeva kombinaciju akademsko obrazovnih sadržaja i naučnoistraživačkih aktivnosti doktoranada tokom celog trajanja doktorskih studija.

Strukturalno-organizacioni koncept doktorskih studija (Graduate Doctoral School - GDS) je treći koncept doktorskih akademskih studija koji se sve češće pojavljuje na Evropskom akademskom prostoru. Ovaj koncept zahteva uspostavljanje posebne organizacione jedinice sa posebnom administracijom i specifičnim načinom finansiranja koja planira, koordinira i usmerava sve aktivnosti u realizaciji doktorskih akademskih studija. Osnovne karakteristike ovog koncepta su:

² Videti šire: Plančak, M., Marinković-Nedučin, R. (2009) Doktorske studije u evropskom kontekstu, *XV skup trendovi razvoja: "Doktorske studije u Srbiji, regionu i EU"*: 1-7, Kopaonik: Univerzitet u Novom Sadu.

³ Videti šire: Gerhard, D. *The European research area and the european higher education area: where do they meet and produce synergies*, Bologna, Handbook 1 09 08 09, A3.5-1.

⁴ Videti šire: Sedlak, O., Tumbas, P., Matković, P. (2009) *Implementacija novog koncepta doktorskih studija*: 1-4. Novi Sad, Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet u Subotici, Subotica.

⁵ Plančak, M., Marinković-Nedučin, R., *Op. cit.*

- 1) strogi kriterijumi upisa na doktorske akademske studije;
- 2) praćenje nastave isključivo na engleskom jeziku i poznavanje još najmanje jednog svetskog jezika;
- 3) internacionalna orijentacija programa studija;
- 4) kombinacija predavanja, seminara i rada na konkretnim privrednim projektima;
- 5) inovativno obrazovno-istraživačko okruženje za istraživačke zadatke sa savremenom opremom i digitalnim alatima (“fabrika učenja – *Learn Factory*”);
- 6) projekat doktorske disertacije koji se realizuje u mentorskom okruženju i koji je integrisan u društvene *best-practice* primere;
- 7) delimična realizacija doktorskih studija kroz naučno-istraživačke projekte (DFG, Fraunhofer Gesellschaft, industrija, fondacije), i

U nekim zemljama ovaj koncept podrazumeva formiranje doktorskih škola koje objedinjavaju postojeće akreditovane studijske programe doktorskih studija na univerzitetima ili akredituju zajedničke studijske programe doktorskih studija više fakulteta unutar jednog univerziteta ili više univerziteta iz jedne ili više zemalja. Osnivanjem doktorskih škola unapređuje se istraživačko okruženje, stvara širi osnov za razvoj karijere studenata doktorskih studija u akademskom i neakademskom sektoru i poboljšava se mentorski sistem rada.

Osnovna svrha formiranja doktorskih škola jeste postizanje visokog nivoa izvrsnosti, što uključuje povećanje istraživačkih i nastavnih kapaciteta, jačanje međunarodne i institucionalne saradnje u oblasti nauke i visokog obrazovanja i sticanje dodatnih metodoloških kompetencija i prenosivih opštih veština studenata potrebnih u njihovoj daljoj karijeri. Konkretni ciljevi formiranja doktorskih škola usmereni su na podsticanje interdisciplinarnih, multidisciplinarnih i transdisciplinarnih istraživanja, odnosno unapređenje istraživačkih kapaciteta u naučno-istraživačkim oblastima studijskih programa doktorskih studija, kao i objedinjavanje korpusa kurseva (predmeta) na kojima doktorandi stiču prenosive veštine bitne za dalji razvoj karijere, kako u akademskom sektoru, tako i u različitim sektorima društva, industrije, ekonomije i biznisa⁶.

Doktorske škole maksimalno podržavaju mobilnost studenata i nastavnika, kao i međuinstitucionalnu i međunarodnu saradnju, a u nekim slučajevima formiraju se i međunarodne doktorske škole. Pilot projekat takve jedne međunarodne doktorske škole u oblasti društvenih nauka formiran je u Republici Srbiji, 2017. godine.

Doktorska škola ima organizacionu strukturu i organe utvrđene aktom o osnivanju koji obezbeđuju postizanje njenih ciljeva i zadataka. Studijski programi doktorskih studija i kursevi prenosivih veština se realizuju unutar doktorske škole koja je u celini posvećena postizanju visokog nivoa izvrsnosti u nastavnim i naučno-istraživačkim aktivnostima. Doktorska škola objedinjuje studijske programe doktorskih studija u cilju povećanja ukupnog naučnoistraživačkog kapaciteta i sistematski prati uspeh i napredovanje doktoranda i preduzima mere podrške u slučaju njihovog nezadovoljavajućeg uspeha.

Savremeni koncepti doktorskih studija su multidisciplinarni, zbog čega se u mnogim zemljama, raznim merama, ohrabruje i podstiče mentorstvo doktorskih disertacija. Sve su veći zahtevi obrazovnih vlasti i naučnih struktura da ocena doktorske disertacije bude objektivno i transparentno izvršena od strane ekspertske komisije iz uže naučne oblasti iz

⁶ Standardi za uspostavljanje doktorskih škola, Nacionalni savet za visoko obrazovanje Republike Srbije, Beograd, 2016.

koje je predmetna disertacija, po mogućnosti bez mentora. Takva praksa se već primenjuje u mnogim zemljama.

U realizaciji savremenih doktorskih akademskih studija, internacionalizacija studija i mobilnost studenata zauzima visoko mesto prioriteta. U većini zemalja u Evropi i svetu, različitim merama, ohrabruju se univerziteti da razvijaju zajedničke doktorske programe (*double degree, joint degree...*, odnosno *evropske doktorske studije u pojedinim oblastima*), te da se prihvataju internacionalne komisije za odbranu doktorskih disertacija, kao i da se dodeljuju internacionalni mentori doktorandima u izradi njihovih doktorskih disertacija i sl. To umnogome čini kvalitetnijim ove studije, ali istovremeno i usložnjava njihovu realizaciju. Prema mišljenju i iskustvu autora rada, ovaj koncept više odgovara modelu postdoktorskih studija i predstavlja kvalitativnu nadgradnju sistema visokog obrazovanja.

Radi pospešivanja mobilnosti studenata i profesora na doktorskim studijama i internacionalizacije ovih studija i drugih razloga, sve je češći zahtev da se doktorske studije izvode na engleskom i drugim svetskim priznatim jezicima.

U mnogim zemljama na prostoru Zapadnog Balkana u proteklih pet godina održavani su naučno-stručni skupovi čiji je osnovni predmet bio iznalaženje najboljih modaliteta za modernizaciju i osavremenjavanje koncepta doktorskih studija u skladu sa evropskim i svetskim standardima. Rezultati tih skupova mogu se svesti na sledeće sintetičke zaključke:

(1) Da visokoobrazovne ustanove koje organizuju doktorske studije unapred reše finansiranje obrazovanja i istraživanja, koje treba da pokriva obrazovno-istraživački proces i mentorstvo za najmanje 10% studenata koji su u toj godini završili master studije.

(2) Da se studenti doktorskih studija uključe u istraživanja i bez izuzetka angažuju na domaćim i međunarodnim projektima.

(3) Da se broj studenata na milion stanovnika koji završe doktorske studije poveća sa sadašnjih 70 na 200 doktora nauka godišnje, što je i daleko dalje ispod evropskog proseka koji iznosi oko 400 doktora nauka na milion stanovnika godišnje.

(4) Da se podigne kvalitet doktorskih disertacija i da se one realizuju po internacionalnim standardima, po mogućnosti na engleskom i drugim svetskim jezicima, kako bi bile lakše dostupne istraživačima iz inostranstva.

(5) Da se napravi elektronska biblioteka (repositorijum) svih doktorskih disertacija i one učine dostupnim svim istraživačima.

(6) Da se podsticanjem naučno-istraživačkih organizacija u svim zemljama obezbedi konstantan rast istraživačkog procesa.

(7) Da se za kandidate koji žele nastavak karijere u visokom obrazovanju organizuje postdoktorsko usavršavanje.

(8) Da se studijski programi doktorskih studija usaglase sa potrebama javnog sektora, industrije, trgovine, uslužnih i drugih delatnosti.

(9) Da se upis doktoranada na doktorske studije prilagodi istraživačkim kapacitetima i utvrđenim prioritetima naučnog i tehnološkog razvoja, kao i zahtevima poslodavaca.

Objektivnom analizom postojećeg stanja u visokom obrazovanju u zemljama Zapadnog Balkana može se zaključiti da je posle deset godina od uvođenja Bolonjskog procesa napravljen samo početni napredak u suštinskoj modernizaciji i osavremenjavanju doktorskih studija i njihovom približavanju evropskim i svetskim standardima. Samo u nekim zemljama učinjen je nešto veći pomak, pre svega, u organizovanju zajedničkih doktorskih

studija više fakulteta iz istog polja nauke i iste naučne oblasti sa različitih univerziteta i u uspostavljanju repozitorijuma doktorskih disertacija koje su na taj način postale dostupne široj naučnoj i društvenoj javnosti. Praktično, u svim zemljama Zapadnog Balkana još uvek se traga za adekvatnim konceptom doktorskih studija

Uparedna analize postojećih modela doktorskih studija koje se danas realizuju u razvijenim zemljama Evrope i sveta pokazuje da ne postoji intencija da svi doktorski programi imaju isti koncept studija. Različitost modela doktorskih studija jedna je od glavnih vrednosti evropskog obrazovnog i istraživačkog prostora na kojem postoje utvrđeni standardi za organizaciju i realizaciju ovih studija. Osnovna svrha uspostavljenih standarda jeste da se njihovim dostizanjem obezbedjuje kvalitetno osposobljavanje doktoranda za samostalni obrazovno-naučni rad u sistemu visokog obrazovanja i za realizaciju fundamentalnih, razvojnih i primenjenih, dijagnostičkih i prognostičkih istraživanja čija je osnovna funkcija da permanentno doprinose prosperitetnom razvoju savremenih država.

3. Novi model doktorskih akademskih studija

Izložene kraće analize koncepata doktorskih studija koji su prisutni u Evropi i svetu, vidljivo je da je Bolonjski proces radikalno izmenio karakter doktorskih studija. Ovak nivo studija nije isključivo orjentisan samo na istraživačku delatnost, nego poprima mnogo šire dimenzije. Savremeni pristup doktorskim studijama uspostavlja direktnu vezu ovih studija sa prethodna dva ciklusa studija (*Bachelor i Master*), što je dovelo do promena u pristupu, karakteru i strukturi studijskih programa doktorskih studija koji se zasnivaju na kombinaciji akademsko-obrazovne i istraživačke komponente u edukaciji budućih doktoranada.

Promene u pristupu i karakteru doktorskih studija uslovljene su težnjom ka kreiranju „društva znanja“ koje zahteva masovnije studiranje na sva tri ciklusa visokog obrazovanja i mnogo veću orjentisanost doktorskih studija ka multidisciplinarnim i transdisciplinarnim istraživanjima. To je krupna i značajna promena u odnosu na raniji koncept ovih studija i po opštim ocenama evropske naučne javnosti takva promena je bila neophodna ako se želi kreirati savremeno društvo zasnovano na znanju⁷.

Potrebe razvoja savremenog društva zahtevaće uključivanje sve većeg broja visokoobrazovanih ljudi u razvoj privrednih grana i društvenih delatnosti u svim državama. Takav trend je zakonitost u razvoju savremenih država i on će sve više zahtevati od onih koji upravljaju da se doktori nauka zapošljavaju, ne samo na fakultetima i naučnoistraživačkim ustanovama, nego i u javnom sektoru i menadžerskim strukturama privrednih kompanija, u svojstvu nosilaca razvojnih programa i savetnika organa upravljanja u ekonomskim, političkim, socijalnim, bezbednosnim, informativnim i kulturno-umetničkim ustanovama, kao i rukovodilaca velikih naučno-istraživačkih projekata u tim ustanovama, itd.

Na današnjem stepenu razvoja visokog obrazovanja, glavna dilema savremenih koncepata doktorskih studija jeste: da li ove studije treba da budu generator novih, originalnih znanja ili da budu otvoreni sistem u kome se generišu i prenose znanja. Pojednostavljeno rečeno, osnovna dilema jeste da li doktorske studije treba shvatiti samo kao prvi korak u istraživačkoj delatnosti ili kao svojevrsno iskustvo kroz koje se stiče neophodno naučno-

⁷ Videti šire: Plančak, M., Marinković-Nedučin, R. (2009). *Doktorske studije u evropskom kontekstu*, XV skup trendovi razvoja: “Doktorske studije u Srbiji, regionu i EU”: 1-7. Kopaonik: Univerzitet u Novom Sadu

istraživačko znanje i sposobnost povezana sa tim znanjem, da se društveno odgovorno deluje i odlučuje u okviru kompleksnog okruženja u kojem se nalazi savremeno društvo⁸.

Budući da savremeni koncept doktorskih studija u svojoj osnovi ima doktorat nauka u određenoj naučnoj oblasti, stečen kao rezultat dugogodišnjeg, samostalnog i originalnog, profesionalnog naučnog rada i iskustva doktoranda, to je u daljoj elaboraciji savremenog koncepta doktorskih studija, neophodno definisati šta se danas smatra pod pojmom „doktorska disertacija“.

Ovaj pojam, s obzirom na njegov značaj, nije adekvatno definisan, počev od enciklopediskog i leksikografskog značenja ove kovanice, pa do značenja ovog pojma u naučnim monografijama, knjigama i drugim originalnim naučnim delima.

U leksikonu stranih reči i izraza pominju se pojmovi doktor, doktorand i doktorat. Pod pojmom „**doktor**“ (*lat. doctor*) označava se (u teologiji, pravnim naukama, filozofiji i medicini), učen čovek, naučnik, odnosno titula najvišeg akademskog dostojanstva, a u običnom životu ovaj pojam se poistovećuje sa značenjem reči lekar, odnosno doktorska diploma ili svedočba o dobijenoj doktorskoj tituli. Termin **doktorand** (*lat. doctorandus*) označava ono lice koje se sprema da polaže doktorski ispit, odnosno to je kandidat za doktora nauka. Pojam **doktorat** (*nlat. doctoratum*) označava doktorski ispit ili doktorsku titulu, a termin **doktorirati** (*lat. doctor*) znači položiti doktorski ispit, tj. s uspehom odbraniti doktorsku disertaciju, biti proglašen za doktora nauka na jednom fakultetu⁹.

U online Srpskom rečniku – definicije i značenja srpskih reči, pojam „**disertacija**“ je ženskog roda i označava naučnu raspravu, naročito onu koja se podnosi univerzitetu radi habilitacije ili dobijanja doktorske titule (inaguralna disertacija)¹⁰.

U Hrvatskoj literaturi pojam „**doktorat**“ označava najviši stupanj postdiplomskog studija koji traje 3-6 godina i obično se sastoji od seminarsko-obrazovnog dijela i neposrednog rada na izradi doktorske disertacije¹¹.

U drugim hrvatskim izvorima, pojam **doktorska disertacija** označava „izvorno, originalno znanstveno djelo, koje samostalno izrađuje doktorand i koje je po primijenjenoj metodologiji i po doprinosu znanosti prikladno za utvrđivanje doktorandove sposobnosti da bude samostalni istraživač u znanstvenom području i polju za koje se dodjeljuje doktorat znanosti. Disertacijom bi trebalo otkriti nove znanstvene činjenice, pojave ili zakonitosti“¹².

U većini pravilnika o izradi i opremanju doktorskih disertacija na univerzitetima u Hrvatskoj, pojam **doktorski rad** označava “izvorno znanstveno djelo koje predstavlja novi prilog znanosti ... vrijedno za objavljivanje”, odnosno “jedinstveni znanstveni rad, koji je po metodologiji obrade i po doprinosu znanosti prikladan za utvrđivanje doktorandovih sposobnosti za samostalan znanstveni rad u znanstvenom području i polju za koje se dodjeljuje doktorat znanosti. Doktorski rad mora sadržavati nove znanstvene spoznaje, znanstvene činjenice, znanstvene zakone i zakonitosti, znanstvene teorije koje pridonose

⁸ Danilović, N. (2013). *Koncept trećeg ciklusa studija u polju društveno-humanističkih nauka*, pregledno predavanje na VI konferenciji visokog obrazovanja Republike Srpske, „Organizovanje i izvođenje trećeg ciklusa studija na visokoškolskim ustanovama u Republici Srpskoj, Rektorska konferencija Republike Srpske i Akademija nauka i umetnosti Republike Srpske, Bijeljina.

⁹ Vujaklija, M. (1980). *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd.

¹⁰ Online srpski rečnik, definicije i značenje srpskih reči, (web sajt: stznači.com, 09.02.2018).

¹¹ Videti šire: <https://hr.wikipedia.org/wiki/Doktor>, 09.02.2018.

¹² Videti šire: www.unizd.hr/Portals/4/...mat/1.../ZNANSTVENA_DJELA.pdf, 09.02.2018.

razvitku znanosti i rješavanju aktualnih, kompleksnih teorijskih i praktičkih problema koji do tada uopće nisu bili istraženi ili pak nisu bili dovoljno istraženi”¹³.

U Uputstvu za izradu doktorske disertacije, Sveučilišta – Univerziteta "Vitez", u Bosni i Hercegovini, pod pojmom **doktorat znanosti** označava se najviši stepen obrazovanja koji „osigurava njegovu imatelju najvišu razinu znanja o tematici određenoga znanstvenog područja, znanstvenog polja i grane znanosti“, odnosno koji „daje njegovu imatelju licencu da je primjerno osposobljen i znanstveno usavršen za znanstvena istraživanja i znanstveno istraživački rad osigurava primjeren kvantum teorijskih i praktičnih (tj. aplikativnih) znanja o metodologiji i tehnologiji znanstvenog istraživanja (tj. fundamentalnih primjenjenih, disciplinarnih i vešedisciplinarnih istraživanja), odnosno solidan kvantum znanja o metodologiji i tehnologiji izrade znanstvenih i stručnih djela ... odnosno koji daje njegovu imatelju licencu da je znanstveno osposobljen za samostalni znanstveno istraživački rad ili samostalno znanstveno istraživačko stvaralaštvo. Doktorat znanosti vrlo često osigurava njegovu imatelju primjeren kvantum višedisciplinarnih znanja, odnosno interdisciplinarnih, multidisciplinarnih, transdisciplinarnih i pluridisciplinarnih znanja, koja mu omogućuju znanstveno osposobljavanje za voditelja eksperimntnih timova“¹⁴.

Analizom sadržaja navedenih i drugih definicija pojma doktorska disertacija, vidljivo je da ne postoji potpuna i univerzalna definicija ovog pojma, prihvatljiva za većinu sistema obrazovanja u zemljama u okruženju. Otuda u ovom radu nudimo radnu definiciju pojma doktorska disertacija koja glasi: ***doktorska disertacija je samostalno i originalno naučno delo doktoranda u kojoj je dat očigledan naučni doprinos užoj naučnoj oblasti iz koje je predmet doktorske disertacije i u kojoj je doktorand pokazao i dokazao da je osposobljen da samostalno rešava određeni naučni problem, odnosno da ga uz primenu naučnih metoda, tehnika, instrumenata i postupaka, uz striktno poštovanje metodoloških procedura i akademskih veština, na prvom nivou, naučno opiše, klasifikuje i tipologizuje, a na drugom nivou da otkrije i naučno objasni pravilnosti i zakonitosti pojave koju istražuje i da na trećem, najvišem nivou, na osnovu utvrđenih tendencija i otkrivenih trendova u njenom kretanju prognozira razvoj pojave u bliskoj i daljoj budućnosti.***

Izradom doktorske disertacije, doktorandi pokazuju i dokazuju naučnu obdarenost, visprenost, intelektualne sposobnosti i znanje. Osim toga, što ima za cilj da pokaže pomenute osobine, doktorand izradom doktorske disertacije mora da dostigne postavljene naučne i društvene ciljeve koji nisu interpretacija naučenog, nego otkrivanje nečeg novog, još nepoznatog u naučnoj oblasti iz koje je predmet doktorske disertacije.

Budući da doktorska disertacija nije prosta interpretacija naučenog ili prosta deskripcija literature koja je preporučena, nego otkriće nečeg novog unutar naučne oblasti iz koje je predmet disertacije, to u studijskim programima trogodišnjih doktorskih studija nije neophodno imati preveliki broj naučnih disciplina koje će se na studijskom programu izučavati. Na ovom nivou studija je neophodno da doktorand na celovit, potpun i objektivan način istraži određeni naučni problem u okviru uže naučne oblasti iz koje je predmet doktorske disertacije.

¹³ Pravilnik o izradi i opremanju doktorskih radova Sveučilišta u Rijeci. (2013). Upute za izradu i opremanje doktorskih radova na sveučilištu u rijec, Rijeka, str. 3.

¹⁴ Videti dire: Grabovac, N. (2012). Uputstvo za izradu doktorske disertacije, Sveučilište / Univerzitet "Vitez", Vitez.

Polazeći od ovoga nespornog principa, u studijskim programima doktorskih studija neophodno je da se izučavaju fundamentalne naučne discipline iz uže naučne oblasti iz koje predmet doktorske disertacije i izborne discipline iz srodnih naučnih oblasti¹⁵.

Svaka naučna oblast iz naučnog polja prirodnih, tehničko-tehnoloških, medicinskih i društveno-humanističkih nauka ima u svojoj osnovi jednu ili dve prepoznatljive fundamentalne naučno-teorijske discipline koje kao obavezni predmet(i) treba da se izučava(ju) na studijskom programu doktorskih studija. Izborne naučne discipline treba da se biraju i dodeljuju doktorandima iz srodnih naučnih disciplina izabranom predmetu doktorske disertacije. Takav koncept doktorskih studija zahteva široku bazu izbornosti, kojom se u celini pokriva predmet istraživanja u doktorskoj disertaciji, vodeći računa o predmetnosti konkretnog fakulteta ili grupe srodnih fakulteta unutar odgovarajućeg polja nauke, ukoliko organizuju zajedničke doktorske studije¹⁶.

S obzirom da se doktorska disertacija zasniva na striktnoj konceptualizaciji naučnog istraživanja i strogoj sistematizaciji naučne građe, na ovom nivou studija je neophodno da se izučava „Opšta Metodologija naučnoistraživačkog rada“ koja je zajednička za sva naučna polja sa posebnom metodologijom nauka iz okvira predmetne kompetentnosti određenog fakulteta ili grupe srodnih fakulteta kada su u pitanju zajedničke doktorske studije. U okviru opšte i posebne metodologije nauka kao bazičnih naučnih disciplina, neophodno je da se izučava kategorijalno-pojmovni sistem određenog polja nauke; zakoni i postulati nauke; principi dolaska do naučne istine; teorijsko-metodološki pravci u određenom polju nauke; osnovne naučne metode saznanja i istraživanja; opštenaučne metode i metode za prikupljanje podataka sa svojim tehnikama, instrumentima i postupcima; vrste naučnih istraživanja; konceptualizacija i rekonceptualizacija naučnoistraživačkih projekata; etički principi u istraživanju; merenje u istraživanju, kao i praktična pitanja teorijsko-empirijskih istraživanja, kao što su: pravila u definisanju i redefinisavanju pojmova; principi u klasifikovanju pribavljenih podataka, te kako se donose sudovi na osnovu činjenica i podataka dobijenih u istraživanju; kako se zaključuje na osnovu naučnih činjenica; kako se identifikuju i biraju naučni pokazatelji, odnosno indikatori kojima se pribavljaju podaci za potvrđivanje ili opovrgavanje stavova u varijablama; kako se na osnovu podataka i indikatora dokazuju ili opovrgavaju naučne hipoteze istraživanja; kako se sačinjavaju izveštaji o istraživanju i rezultatima istraživanja, te kako se prezentuju, čuvaju i koriste rezultati naučnih istraživanja¹⁷.

Studijski program doktorskih studija predstavlja celinu, koja se realizuje u ograničenom vremenu i ne može se deliti na prekobrojne segmente koji bi se realizovali u dužem vremenski periodu. Tokom doktorskih studija, ne razvija se samo naučno znanje i tehničke veštine, nego i opšte veštine (timski rad, upravljanje vremenom i dr.), kao i specifične veštine potrebne u naučno-istraživačkim aktivnostima. Kao takve, doktorske studije nisu prost nastavak diplomskih akademskih osnovnih i master studija ili nastavak procesa ličnog usavršavanja, nego ozbiljan, završni, najviši nivo akademskog obrazovanja¹⁸.

Otuda, savremeni koncept doktorskih studija zahteva brižljivo pripremljenu i osmišljenu edukaciju doktoranada doktorskih studija putem neposrednih istraživanja, u trajanju od tri do šest godina na originalnim istraživačkim projektima, sa doktorskom tezom

¹⁵ Danilović, N. (2013). *Koncept trećeg ciklusa studija u polju društveno-humanističkih nauka*, pregledno predavanje na VI konferenciji visokog obrazovanja Republike Srpske, „Organizovanje i izvođenje trećeg ciklusa studija na visokoškolskim ustanovama u Republici Srpskoj, Rektorska konferencija Republike Srpske i Akademija nauka i umetnosti Republike Srpske, Bijeljina.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

koja se izrađuje i brani na kraju tog perioda pred ekspertima za užu naučnu oblast iz koje je predmet doktorske disertacije. Ukoliko se doktorske studije posmatraju na ovaj način, tada se mnogi elementi tog procesa teško mogu izraziti upotrebom ECTS kredita¹⁹.

Naučni profil doktoranda doktorskih studija podrazumeva da on u potpunosti ovlada predmetom, metodom i jezikom fundamentalne naučne discipline i njoj srodnih naučnih disciplina kojima pripada predmet doktorske disertacije²⁰.

Savremeni model doktorskih studija, pored izučavanja opšte i posebne metodologije naučnoistraživačkog rada, fundamentalnih i izbornih naučnih disciplina kojima pripada predmet doktorske disertacije i učešća u naučnoistraživačkim projektima, za vreme trajanja doktorskih studija, nužno treba da obuhvata i:²¹

- izradu i publikovanje u referentnim časopisima sa međunarodne i domaće SCI liste najmanje dva naučna rada iz predmeta doktorske disertacije;
- učešće na najmanje dva tematska naučna skupa međunarodnog i nacionalnog značaja sa prihvaćenim i objavljenim radovima u zborniku radova sa tih skupova;
- poznavanje najmanje dva strana jezika na nivou koji doktorandu omogućava uspešno korišćenje naučne literature na tim jezicima i učešće na međunarodnim skupovima;
- obaveznu izradu nacrtu naučne zamisli projekta istraživanja na realnu temu doktorske disertacije, koja podrazumeva javnu odbranu projekta pred kompetentnom tročlanom komisijom iz uže naučne oblasti kojoj pripada predmetna doktorska disertacija, i
- najmanje dva puta tokom četvrtog, petog i šestog semestra studija referisanje pred kompetentnom komisijom dokle je doktorand stigao sa izradom doktorske disertacije, problemima sa kojima se suočava u radu i zahtevima prema fakultetu za pružanjem stručne pomoći u rešavanju identifikovanih problema.

4. Zaključak

S obzirom da je prošla jedna decenija u realizaciji novog koncepta doktorskih studija po Bolonjskoj deklaraciji, neophodno je na svim univerzitetima analizirati dosadašnja iskustva uz istovremeno zadržavanje pune slobode i autonomije univerziteta da kreiraju politiku trogodišnjih doktorskih studija samostalno, poštujući opšteprihvaćene standarde i dobru praksu univerziteta u razvijenim zemljama evrope i sveta.

U prvom kvartalu druge decenije primene Bolonjskog procesa, bilo bi korisno, naučno i društveno opravdano da se, koristeći iskustva najboljih univerziteta u Evropi i svetu, u svim zemljama u okruženju uspostave okvirni standardi za sve modele doktorskih studija sa specifičnim standardima za pojedina polja nauke (prirodne, tehničko-tehnološke, medicinske i društveno-humanističke). Pored toga, od velikog značaja bilo bi da se na različitim univerzitetima pojedinih zemalja primene različiti modeli trogodišnjih doktorskih studija, uključujući i međunarodne doktorske škole i da se posle jednog ciklusa studiranja po tim modelima izvrši objektivna analiza efekata primenjenih modela. Iskustva stečena u primeni različitih modela umnogome bi pomogla prosvetnim vlastima u svim zemljama da se dođe do što prihvatljivijih standarda u organizaciji i realizaciji doktorskih studija u budućnosti.

Iskustva su potvrdila da je ekonomski najracionalnije, naučno i društveno najopravdanije da više fakulteta iz korpus srodnih nauka unutar jednog univerziteta ili više

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem.*

univerziteta u kantonu, entitetu i na nivou država organizuju zajedničke doktorske studije (doktorske škole) uz učešće inostranih univerziteta. Takva orijentacija dala bi novi impuls univerzitetima u svim zemljama u okruženju da zajedničkim resursima doprinose poboljšanju kvaliteta doktorskih studija, a stečenu diplomu doktora nauka u određenoj oblasti nauke učinilo bi priznatijom na domaćem i inostranom obrazovnom tržištu²².

Bez obzira na opšteprihvaćene standarde u razvijenim zemljama, još uvek postoji značajan broj otvorenih pitanja vezanih za doktorske studije na koja se u različitim zemljama primenjuju različita rešenja²³.

U većini zemalja u okruženju, zakonima o visokom obrazovanju definisano je da doktorske studije traju od 3 do 6 godina i da se vrednuju sa 180 *ECTS* kredita. U pogledu *ECTS* kredita ne postoji jedinstvena praksa u razvijenim zemljama Evropske Unije, gde samo oko 30% zemalja primenjuje *ECTS* kredite na doktorskim studijama.

Pored toga, u mnogim razvijenim zemljama Evrope i sveta postoje različiti modeli statusa doktoranada na doktorkim studijama. U nekima zemljama (Holandija i druge) doktorandi doktorskih studija su zaposleni na Univerzitetu (Institutu) i primaju redovnu platu. U drugim zemljama (Engleska i druge) doktorandi imaju status redovnih studenata trećeg ciklusa studija i plaćaju visoke školarine. Ovakvo različito iskustvo ukazuje da je neophodno zakonom na sistemski način urediti status doktoranda na doktorskim studijama²⁴.

Takođe, u pogledu upisa na doktorske studije prisutna je različita praksa. U nekim zemljama u koje spadaju i sve zemalje u okruženju, na doktorske studije upisuju se doktorandi koji završe osnovne i master akademske studije stidije sa 300 *ECTS* bodova. U drugim zemljama ostavljena je izuzetna mogućnost da se posebno nadarenim studentima nakon osnovnih studija omogući direktan upis na doktorske studije. U principu, program takvih doktorskih studija traje duže od tri godine. Poseban problem predstavlja upis na doktorske studije onih doktoranada koji imaju prosek ocena na osnovnim i master studijama manji od 8.00, kao i onih potencijalnih doktoranada koji žele da se upišu na nesrodne studijske programe u odnosu na studijske programe koje su pohađali i završili na osnovnim i master akademskim studijama. Ovaj problem je posebno izražen na privatnim i pojedinim državnim univerzitezima i predstavlja problemsko pitanje koje treba zakonom urediti u svim zemljama.

Pored navedenih problema u realizaciji doktorskih studija, ostaje otvoreno i pitanje finansiranja doktorskih studija koje nije na adekvatan način rešeno u većini zemalja u okruženju. Ovaj problem ne odnosi se samo na različite školarine koje se plaćaju tokom trogodišnjih doktorskih studija, nego i na pitanje statusa studenata na ovom nivou studija i drugih olakšica koje iz tog statusa proizilaze (pravo na korišćenje hotela, studentskih domova i pravo na ishranu doktoranada). U većini zemalja u okruženju ostaje otvoreno i pitanje finansiranja troškova istraživanja koje doktorandi imaju u procesu izrade doktorske disertacije. Rešenje ovog problema zahteva tesnu saradnju ministarstava za nauku i visoko obrazovanje, posebno u predlaganju i usvajanju održivog i jedinstvenog modela finansiranja doktorskih studija na državnim i privatnim univerzitetima.

²² *Ibidem.*

²³ *Ibidem.*

²⁴ *Ibidem.*

5. Literatura

1. Bitusikova, A. (2008) *Doctoral Education in Europe: Emerging Issues and Challenges*, Tempus workshop, Novi Sad, Sept. 2008.
2. Danilović, N. (2013). *Koncept trećeg ciklusa studija u polju društveno-humanističkih nauka*, pregledno predavanje na VI konferenciji visokog obrazovanja Republike Srpske, „Organizovanje i izvođenje trećeg ciklusa studija na visokoškolskim ustanovama u Republici Srpskoj”, Rektorska konferencija Republike Srpske i Akademija nauka i umetnosti Republike Srpske, Bijeljina.
3. Gerhard, D. *The European research area and the european higher education area: where do they meet and produce synergies*, Bologna, Handbook 1 09 08 09, A3.5-1.
4. Grabovac, N. (2012). Uputstvo za izradu doktorske disertacije, Sveučilište / Univerzitet "Vitez", Vitez.
5. Peter, S. *he global context of doctoral education*, Bologna, handbook 1 02 06 12, C4.4-1.
6. Plančak, M. Marinković-Nedučin, R. (2009) Doktorske studije u evropskom kontekstu, *XV skup trendovi razvoja: "Doktorske studije u srbiji, regionu i EU"*: 1-7, Kopaonik: Univerzitet u Novom Sadu.
7. *Postgraduate researcher development programme*, Handbook 2008-2009, Newcastle University
8. Pravilnik o izradi i opremanju doktorskih radova Sveučilišta u Rijeci. (2013). Upute za izradu i opremanje doktorskih radova na sveučilištu u rijec, Rijeka.
9. Sedlak, O., Tumbas, P., Matković, P. (2009) *Implementacija novog koncepta doktorskih studija*: 1-4. Novi Sad, Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet Subotica, Republika Srbija
10. Standardi za uspostavljanje doktorskih škola, Nacionalni savet za visoko obrazovanje Republike Srbije, Beograd, 2016.
11. Online srpski rečnik, definicije i značenje srpskih reči, (web sajt: staznaci.com).
12. www.unizd.hr/Portals/4/...mat/1.../ZNANSTVENA_DJELA.pdf

KAKO SE BOLONJOM KOMPROMITIRAJU DRUŠTVENE ZNANOSTI I POTIRE KRITIČKO MIŠLJENJE?

Sažetak

Potpisivanjem Bolonjske deklaracije većina država u Europi je bez javne rasprave preuzela obvezu reforme nacionalnog sustava visokog obrazovanja u skladu sa zahtjevima Deklaracije. Nametanjem reforme visokog obrazovanja došlo je do brojnih opasnosti po društvene i humanističke znanosti koje su glavni predmet ovog rada. U članku ne zastupamo ideju da je Bolonja jedini krivac za stanje u kojemu se visokoobrazovni sustav nalazi već iznosimo recentne teorijske spoznaje, istraživanja te posljedice koje eskaliraju od uvođenja Bolonje. Na temelju odnosa indikatora demokratičnosti visokog obrazovanja i kritičkog mišljenja te pojedinih kvalitativnih istraživanja ukazujemo kako je od implementacije bolonjskog procesa u Republici Hrvatskoj došlo do opadanja kvalitete studiranja te kako Bolonja nije ostvarila niti jedan od svojih zadanih ciljeva. Argumentiramo činjenice da je Bolonja smanjila kvalitetu studiranja, osobito na društveno-humanističkim studijima.

Ključne riječi: *Bolonjski proces, društvene znanosti, humanističke znanosti, kritičko mišljenje, kvaliteta studiranja*

HOW DOES BOLOGNA PROCESS COMPROMISE SOCIAL SCIENCES AND DESTROY CRITICAL THINKING?

Summary

Most countries within European Union, after signing the Bologna Declaration, without a proper public debate, accepted the obligation to reform their national higher education systems in accordance with the requirements of the Declaration. With the obtrusion of the reform of higher education numerous dangers emerged, especially for the humanities and social sciences which are the main subject of this paper. This paper does not represent the idea that Bologna is the sole culprit for the current state in which the higher education system is. The main aim of the paper is to bring most recent theoretical knowledge, researches and all consequences that escalated since the introduction of Bologna. Based on the indicators of the democratization of higher education and the representation of the process of critical thinking in the system and some qualitative research we show that since the implementation of the Bologna Process in the Republic of Croatia there has been a decline in the quality of the study and that Bologna has not achieved any of its goals. We argue the fact that Bologna has reduced the quality of study, especially in humanities and social sciences.

Key Words: *Bologna Process, social science, humanities, critical thinking, quality of study*

* redoviti profesor u trajnom zvanju, Filozofski fakultet Osijek, Odsjek za pedagogiju (zmilisa@ffos.hr)

* asistent, Filozofski fakultet Osijek, Odsjek za pedagogiju (nspasenovski@ffos.hr)

1. Uvodne napomene

Potpisivanjem Bolonjske deklaracije¹ 19. lipnja 1999. većina je država u Europi bez javne rasprave preuzela obvezu reforme nacionalnog sustava visokog obrazovanja u skladu sa zahtjevima Deklaracije. Jedanaest godina prije toga nastaje Povelja europskih sveučilišta² u kojoj je prvi put iznesena zamisao o stvaranju jedinstvenog europskog sustava visokog školstva. Nju je u ime hrvatskih sveučilišta potpisao tadašnji rektor Sveučilišta u Zagrebu prof. dr.sc. Vladimir Stipetić.³ Pored činjenice o nametnutoj reformi visokog obrazovanja, obrazovne politike upadaju u nove opasnosti (po društvene i humanističke znanosti) od rigidnog pozitivizma, neselektivne ekspanzije fakulteta i studijskih programa, ali i znatnog pada interesa za društveno-humanističke fakultete, do epidemije odlaska stručnog kadra iz Hrvatske i susjednih država. U ovom radu ne zastupamo uzročnu posljedičnu hipotezu iz koje bi se moglo iščitati da je Bolonja isključivi krivac za stanje visokoobrazovnog sustava. Naime za širu analizu sustava visokog obrazovanja potrebna su društvena, demografska i politička istraživanja, no to nije predmet ovog rada. Cilj ovoga rada je povezati neke od aktualnih problema sustava visokog obrazovanja i recentna istraživanja s implementacijom Bolonje, te analizirati aktualna teorijska polazišta eminentnih znanstvenika koji se bave ovom tematikom.

Parlamentarna skupština Vijeća Europe potiče države članice, a posebno njihove obrazovne vlasti, da brane i promiču *objektivno znanje*. Postavljamo pitanje što je to objektivno znanje? Je li znanost superiorna u odgovorima na sva otvorena pitanja? Takva objektivna znanost nije odgovorila na nepisani zakon entropije u sveopćoj krizi autoriteta i identiteta. Objektivno znanje polazi od fikcije da je sve provjerljivo i logično te da u svemu postoji uzročno-posljedična veza. Problemi implementacije bolonjskog procesa nezaustavljivo se množe preopterećivanjem profesora i studenata, snižavanjem kriterija i kvalitete studiranja, iscjepkanosti kolegija, izostankom, u Deklaraciji predviđenog, mentorskog rada, mobilnosti nastavnika i studenata, nepotrebnim administrativnim poslovima, nemogućnošću zapošljavanja prvostupnika, segmentiranjem studija neselektivnim otvaranjem novih fakulteta, veleučilišta i sveučilišta. U vrijeme uvođenja Bolonjskog procesa, 2005. godine, u Republici Hrvatskoj je bilo oko 400 studijskih programa, a prema zadnjim dostupnim podacima iz 2016. godine više ih je od 2.700.⁴ Dosadašnji ministri znanosti i visokog školstva u Bolonji su vidjeli kraće vrijeme studiranja i povećanje mobilnosti. Ništa se od toga nije dogodilo. Mobilnost treba biti dvosmjerna, a nije. U Hrvatskoj ne postoje mehanizmi povratka visokoobrazovanih mladih ljudi koji su otišli u inozemstvo. Ovdje treba spomenuti iznimku mladih kolega docenata kojima se garantira radno mjesto u RH ako se odluče vratiti s inozemnih sveučilišta, ali to je tek maleni postotak visokoobrazovanih iseljenika. Od nametnute reforme u sustavu visokog školstva i znanosti u Hrvatskoj se izvrsnost ne motivira nego, često, sputava. Na sve to, više nego u socijalizmu, mladi ljudi odgovaraju tako da

¹Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Bolonjska deklaracija, <https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/bolonjska-deklaracija.pdf> zadnji posjet (6.veljače 2018.) Republika Hrvatska Bolonjsku je deklaraciju potpisala 2001. godine. Više o povijesti Bolonjske reforme vidjeti u: Ana Proroković, Inga Tomić-Koludrović, *Bolonja u praksi: Doprinis razvoju sustava osiguravanja kvalitete na Sveučilištu u Zadru*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2011, str. 9-10.

² Magna Charta Universitatum je dokument kojeg su potpisali brojni europski rektori povodom 900 godina Bolonjskog sveučilišta, 18. rujna 1988. godine u gradu Bologni, koje je preteča Bolonjske deklaracije. Do danas ga je potpisalo 816 sveučilišta iz 86 zemalja svijeta Usp. Sveučilište u Bolognji, Magna Charta Universitatum, <http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum> zadnji posjet (6.veljače 2018.)

³ Danijel Labaš, Lana Ciboci, Bolonjski proces i visoko školstvo medijskim očima, *Nova Pristunost*, 8:3, 2010, str. 351.

⁴ Agencija za znanost i visoko obrazovanje, Studijski programi u Republici Hrvatskoj, <https://data.gov.hr/dataset/studijski-programi-u-rh> zadnji posjet (6.veljače 2018.)

odlaze "trbuhom za kruhom". Prosječnost ili uravnilovka (p)ostaje formula podobnosti ili uspješnosti. To je one najbolje otjeralo iz Hrvatske⁵. Odlaskom mladih stručnjaka pomažemo gospodarstvu europskih zemalja, SAD-a, Australije, Kanade. Kada se ljudima ubije nada i entuzijizam, mnogi jedini izlaz vide u odlasku iz zemlje.⁶

Broj studenata u javnim visokim učilištima u Republici Hrvatskoj u akademskoj godini 2008./2009. iznosio je 174.576, dok je on 5 godina kasnije u akademskoj godini 2013./2014. pao na 161.947.⁷ Naravno brojni su razlozi opadanja broja studenata, o nekima smo već ranije pisali, ne treba zanemariti niti sveukupnu depopulaciju koja je zahvatila RH, no indikativno je da je broj studenata u prirodnim, tehničkim i biotehničkim znanostima ostao gotovo nepromijenjen dok je broj studenata u društvenom i humanističkom području značajno pao. Primjerice studenata prirodnih znanosti u akademskoj godini 08./09. bilo je 7.779, dok je u 13./14. bilo 7.049 studenata. Iako se broj studenata smanjuje, brojka je neznatna u usporedbi s područjem društvenih znanosti gdje je u 6 godina smanjen broj studenata za gotovo 13.000.⁸ Noviji podaci još uvijek nisu dostupni na stranici Agencije, no za pretpostaviti je da se tendencija pada u društvenim i humanističkim znanostima nastavlja i dalje. Kada analiziramo i ostale zemlje Europske unije dolazimo do sličnih podataka da u gotovo svim državama svake godine imamo sve manji broj studenata u području društvenih i humanističkih znanosti.⁹

2. Od ciljeva bolonjske deklaracije do akademske realnosti

Deklaracije iz Sorbonne je govorila o otvorenom Europskom prostoru studiranja koji zahtjeva razvoj okvira za standardizirano učenje i studiranje, što će povećati mobilnost studenta i još više povezati Europu.¹⁰ Bolonja je na tragu toga donijela velika obećanja, pa je odmah 1999. godine definirano glavnih 6 akcijskih točaka Bolonje:

- Prihvatanje sustava lako prepoznatljivih i usporedivih stupnjeva i uvođenje suplementa (dodatka) diplomi (Diploma Supplement).
- Prihvatanje sustava temeljenog na dvama glavnim ciklusima, preddiplomskom i diplomskom.
- Uvođenje bodovnog sustava, kao što je ECTS, kao prikladnog sredstva u promicanju najšire razmjene studenata.
- Promicanje mobilnosti prevladavanjem zapreka slobodnom kretanju
- Promicanje europske suradnje u osiguravanju kvalitete u cilju razvijanja usporedivih kriterija i metodologija.
- Promicanje potrebne europske dimenzije u visokom školstvu, posebice u razvoju nastavnih programa, međuinstitucionalnoj suradnji, shemama mobilnosti i integriranih

⁵ Od trenutka kada je Hrvatska ušla u Europsku uniju u države Unije se, prema Državnom zavodu za statistiku, odselilo više od 200.000 hrvatskih građana, što je gotovo 5% stanovništva prema popisu iz 2011. godine - dostupno na <https://www.dzs.hr/> zadnji posjet (6. veljače 2018.)

⁶ Jedno od posljednjih istraživanja vidjeti u: Tado Jurić, Iseljavanje Hrvata u Njemačku - EU migracijski val, dostupno na <http://hsk.hr/2017/12/21/iseljavanje-hrvata-njemacku-eu-migracijski-val/> zadnji posjet (6. veljače 2018.)

⁷ Svi podaci o broju studenata dostupni su na web stranicama Agencije za znanost i visoko obrazovanje - <https://www.azvo.hr/hr/visoko-obrazovanje/statistike> zadnji posjet (6. veljače 2018.)

⁸ Broj studenata u akademskoj godini 08./09. bio je 86.925 dok je u 13./14. pao na 74.000 - <https://www.azvo.hr/hr/visoko-obrazovanje/statistike> zadnji posjet (6. veljače 2018.)

⁹ prema podacima dostupnim na stranicama Eurostata - http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_2020_indicators_-_education#Increasing_achievement_at_tertiary_level zadnji posjet (6. veljače 2018.)

¹⁰Bob Reinalda, The Bologna Process and Its Achievements in Europe 1999–2007, *Journal of Political Science Education*, vol. 4., str.464.

programa studija, obuke i istraživanja ¹¹

U Pragu je 2001. doneseno dodatne 3 točke kojima se Bolonjski proces još trebao unaprijediti:

- Cjeloživotno učenje
- Uključenost studenata
- Promicanje atraktivnosti i konkurentnosti Europskog visokoškolskog sustava ostalim dijelovima svijeta ¹²

Konačno je 2003. godine u Berlinu donesena i posljednja 10. točka:

- Sinergija (povezanost) doktorskih studija s potrebama tržišta rada. ¹³

Države koje su potpisale Deklaraciju složile su se time da će u razdoblju od 2000. do 2010. godine provesti konkretne mjere s ciljem stvaranja jedinstvenoga europskog visokoškolskog prostora. Floskula o *Europi znanja* tako je postala prepoznata kao nezamjenjiv čimbenik društvenog i ljudskog razvoja i kao važna sastavnica učvršćenja i obogaćenja pripadnosti Europi, sposobna da svoje građane pripremi za izazove novog tisućljeća.¹⁴ Neosporna je činjenica da je reforma korjenito izmijenila povijesno uvjetovane europske obrazovne sustave te ih standardizirala i prilagodila američkom sustavu. Bolonja je svojim promjenama tradicionalnih obrazovnih sustava suzila prostor za razvijanje kritičkog mišljenja i od visokoškolskog sustava napravila prostor za brzo stjecanje diplome.¹⁵

Ima li dakle (i)jedna "novotarija", od uvođenja Bolonje, koja je unaprijedila kvalitetu studiranja i zapošljavanja? Ako je problem u implementaciji te reforme, zašto su njezini ciljevi neostvarivi? Kako se potiče studiranje i kritičko mišljenje kada studenti, po famoznoj reformi, imaju limitiran popis obvezne literature? Doživljavamo kao svojevrsnu satisfakciju rezultate anketiranja studenata EduCentra 2016., godine gdje se četvrtina ispitanika izjasnila da Bolonju treba ukinuti. Ovo u najvećoj mjeri zagovaraju oni koji su završili studij po starom programu (34 %), u odnosu na ispitanike koji završili po Bolonji (18 %). Prvi navode (u svojim obrazloženjima) isto ono što je Miliša ranije pisao da je Bolonja povratak u srednju školu. Anketirani studenti koji su završili studij po Bolonji (56 %) kao i oni koji su išli po starom programu (69 %) smatraju kako Bolonja ne povećava kvalitetu znanja u odnosu prema starom programu. Jedna od strateških zadaća treba biti povećanje izborne i fakultativne nastave, a smanjenje obveznih kolegija na fakultetu, što se uopće nije ostvarilo.¹⁶ Bouillet i Gvozdanović primjećuju da određene manjkavosti hrvatskoga sustava visokoga školstva uočava nešto više od dvije trećine ispitanika dok pozitivne aspekte Bolonjskog procesa primjećuje nešto manje od polovice ispitanika.¹⁷ Trećina ispitanika smatra da su važni čimbenici neuspješnoga studiranja sadržani u manjkavostima sustava visokoga školstva. Kao najčešće razloge nezadovoljstva navode neprilagođenost procesa provedbe Bolonje. Dobiveni rezultati upućuju na zaključak da je jedan od najslabijih dijelova Bolonje

¹¹ Bolonjska deklaracija i svi vezani dokumenti dostupni su na hrvatskom jeziku na stranici Ministarstva znanosti i obrazovanja: <https://mzo.hr/hr/rubrike/bolonjski-proces> zadnji posjet (6. veljače 2018.)

¹² Laurel S. Terry, *The Bologna Process and Its Impact in Europe: It's So Much More than Degree Changes*, *Vanderbilt journal of transnational law*, Vol.41., 2008., str. 116

¹³ L. S. Terry, *The Bologna Process and Its Impact in Europe: It's So Much More than Degree Changes*, str. 116.

¹⁴ D. Labaš, L. Ciboci, *Bolonjski proces i visoko školstvo medijskim očima*, str. 352.

¹⁵ Bob Reinalda, *The Bologna Process and Its Achievements in Europe 1999–2007*, *Journal of Political Science Education*, vol. 4., str.464

¹⁶ istraživanje dostupno na : <http://educentar.net/Vijest/13118/Polovica-ispitanika-tvrdi-Bolonjski-proces-je-dobra-ideja-ali-lose-provedena-u-praksi/> zadnji posjet (6. veljače 2018.)

¹⁷ Dejana Bouillet, Anja Gvozdanović, (Ne)uspješno studiranje: osobni izbor ili posljedica hrvatskoga sustava visokoga školstva, *Sociologija i prostor*, Vol.46 No.3/4 (181/182), 2009. str. 260.

njezina provedba, koja je najnepovoljnije i ocijenjena u istraživanju.¹⁸ I na primjeru studenata Sveučilišta u Mostaru* prisutna je kritičnost prema provođenju Bolonjskog procesa u postojećim institucionalnim uvjetima. Također je primjetna i određena razina kritičnosti prema univerzalnoj primjenjivosti Bolonjskog procesa. Vidljivo je da je u slučaju uzorka studenata sa Sveučilišta u Mostaru dominantna kritička dimenzija stavova prema Bolonjskom procesu, dok je ona druga, afirmativno-optimistična, relativno niska.¹⁹ Slično nezadovoljstvo visokoškolskim bolonjskim sustavom iskazuju i studenti s hrvatskih veleučilišta.²⁰

Bolonjska deklaracija postavila je velike ciljeve, ali se ništa od toga nije ostvarilo. U mjerama restrikcije na brojnim sveučilištima u Hrvatskoj ukinuta je vanjska suradnja pa se i u tome segmentu pokazala njezina apsurdnost, odnosno nemogućnost (praktične) implementacije. Bolonjski je proces pokrenut bez prethodne akademske rasprave, što je osnova u procesima demokratizacije visokog obrazovanja. Za takvu je reformu trebalo postići opći nacionalni konsenzus, koji je izostao. Rezovima i discipliniranjem u obrazovanju i znanosti ništa se pozitivno ne postiže, sve dok same škole ili fakulteti nisu inicijatori promjena. Od uvođenja Bolonjskog procesa studenti su obvezni prisustvovati nastavi, što otežava studiranje, prvenstveno onima koji su lošijeg imovinskog stanja (ne mogu uz rad i studirati). Osim toga, takvo discipliniranje suprotno je akademskim slobodama, ali i testiranju stvarne kvalitete ili atraktivnosti predavanja sveučilišnih profesora. Velika je i diskrepancija u provođenju Bolonje između teorijskih postavki same reforme i stvarne implementacije koju je ona doživjela na sveučilištima. Dolenc, Baketa i Maasen konstatiraju da se to također uočava i na kvalifikacijskim okvirima²¹, s kojima gotovo sve zemlje zapadnog Balkana imaju velikih problema.²² Niti nakon 5 godina od donošenja Hrvatskog kvalifikacijskog okvira njime nije postignuto ono što se htjelo, jasnije definiranje stečenih kvalifikacija, mobilnost, usuglašavanje opisa zanimanja i slično. Sindikat znanosti i danas upozorava da su i u ovom području hitno potrebne promjene.²³

Treba se pozabaviti i pitanjem anketomanije koju je donijela nova reforma. Jedinствена sveučilišna studentska anketa za akademsku 2016./2017. provedena je na Sveučilištu u Osijeku u rujnu i listopadu 2017. godine. U provedbi ankete sudjelovali su djelatnici Centra za unaprjeđenje i osiguranje kvalitete visokog obrazovanja, članovi Odbora za unaprjeđivanje i osiguranje kvalitete visokog obrazovanja, članovi povjerenstava za unaprjeđivanje i osiguranje kvalitete, djelatnici ureda za kvalitetu i djelatnici studentskih službi

¹⁸ D. Bouillet, A. Gvozdanović, (Ne)uspješno studiranje: osobni izbor ili posljedica hrvatskoga sustava visokoga školstva, str. 260.

* O provedbi Bolonje na drugim Sveučilištima u Bosni i Hercegovini pogledati radove: Vlado Majstorović, Bolonjski proces u BiH: stanje i očekivanja, *Mostariensia*, Vol.18 No.1-2 2014.; Dalibor Musa, Krešimir Rotim, Implementacija upravljanja kvalitetom na sveučilištima u Bosni i Hercegovini, *Poslovna izvrsnost*, Vol.9 No.1, 2015.

¹⁹ Slavo Kukić, Marija Čutura, Mirela Mabić, Bolonjski proces u percepciji studenata Sveučilišta u Mostaru, *Informatologia*, Vol.41 No.1, 2008. str. 8.

²⁰ Goran Kozina, Darko Dukić, Damira Keček, Stavovi veleučilišnih studenata informatike o hrvatskom sustavu visokog obrazovanja, upisanom studiju i uvjetima studiranja, *Tehnički vjesnik*, 21, 2, 2014, str. 359-364

²¹ Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru objavljen je 22. veljače 2013. u Narodnim novinama te se njime definiraju kvalifikacije putem ishoda učenja koji opisuju što učenik zna, razumije i može učiniti na kraju procesa učenja. Prosječno ukupno utrošeno vrijeme za stjecanje kvalifikacija ili određenog skupa ishoda učenja iskazuje se u ECTS (Europski sustav prijenosa i prikupljanja bodova) bodovima u visokom obrazovanju. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_02_22_359.html zadnji posjet (6.veljače 2018.)

²² Danijela Dolenc, Nikola Baketa, Peter Maassen, "Europeanizing higher education and research systems of the Western Balkans", u J. Branković, M. Kovačević, P. Maassen, B. Stensaker, and M. Vukasović, (ur.), *The Re-Institutionalization of Higher Education in the Western Balkans: The Interplay Between European Ideas, Domestic Policies, and Institutional Practices*, Peter Lang, Frankfurt-am-Main, 2014. str. 82.

²³ <http://www.nsz.hr/novosti-i-obavijesti/zakonski-okviri-i-materijalna-prava-poslodavci-i-sindikati-zabrinuti-zbog-zaustavljanja-zakona-o-hko/> zadnji posjet (6.veljače 2018.)

znanstveno/umjetničko-nastavnih sastavnica te informatički tim s Fakulteta elektrotehnike, računarstva i informacijskih tehnologija Osijek. Statistička obrada podataka obavljena je u suradnji s Odjelom za matematiku. Anketi su pristupili studenti svih godina sveučilišnih i stručnih studija sa 17 znanstveno/umjetničko-nastavnih sastavnica sveučilišta, a evaluirali su predmete, nastavnike i suradnike u tekućoj akademskoj godini.²⁴ U anketi je ukupno sudjelovalo 10 965 studenata što je 66,929% od ukupno 16 383 studenata koji su mogli pristupiti anketi. Postotak ispunjavanja ankete kreće se od 52,219% (Poljoprivredni fakultet) do 76,398% (Katolički bogoslovni fakultet). Evaluirano je 1922 nastavnika i suradnika sa svih godina svih studijskih programa koji se izvode na Sveučilištu, a ukupno su studenti ispunili 207 784 anketa i time odgovorili na 1 454 488 pitanja. Ocjena svih nastavnika i suradnika u akademskoj godini 2016./2017. je nevjerojatno visokih 4,58!²⁵ Dodajmo temu da je prosječna ocjena na 4 najveća hrvatska sveučilišta 4,399!²⁶ Tko tome može povjerovati? Anketni upitnici nisu standardizirani, pitanja se redovito mijenjaju. U jednoj anketi sa Sveučilišta u Zadru je bilo pitanje studentima: "Je li predmetni nastavnik/ca favorizira pojedine studente/ce?" Ovo se moglo protumačiti da pojedini profesori ističu najbolje studente, ali pitanje je imalo i konotacije drugačijih oblika naklonosti. Kasnije je to pitanje izbačeno iz ankete. Istraživanja kolegica Proroković i Tomić-Koludrović sa Sveučilišta u Zadru pokazala su da su evaluacije studenata o radu profesora nerealna i/ili lažirana.²⁷ Rezultati su pokazali da čak 10% studenata daje najviše ocjene svojim nastavnicima kako bi se riješili anketomanije. Najviše ocjene dobivaju asistenti, kojima su te evaluacije potrebne radi napredovanja.²⁸ Kolegice zaključuju da: "postoji i značajna razlika u visini studentske evaluacije s obzirom na zvanje nastavnika/ce koje/u su procjenjivali. Najniže ocjene dobivaju nastavnici/e u znanstveno-nastavnom zvanju. Nastavna i suradnička zvanja dobivaju u prosjeku više ocjene. Ti rezultati uputili su na blagu tendenciju nešto nižih procjena koje dobivaju nositelji/ice kolegija (znanstveno-nastavna i nastavna zvanja) u odnosu na nastavnike/ce koji nisu nositelji/ce kolegija. Nije li to možebitni pokazatelj da na primjer asistenti podilaze studentima da bi dobili veću ocjenu koja im treba kod napredovanja? Izuzetak se odnosio na pitanje vezano uz procjenu stručnosti nastavnika/ca za područje koje predaje gdje nositelji/ce kolegija dobivaju više procjene."²⁹ Je li primjereno pitati bruce da procjenjuju stručne kompetencije svojih profesora?! Koliko nam je poznato nitko od nastavnika nije imao nikakve probleme kod napredovanja radi lošijih ocjena. Čemu onda ankete?

Najsnažniji pokret otpora bolonjskoj reformi zabilježen je u Njemačkoj, Austriji, Švicarskoj, Italiji i Francuskoj.³⁰ Intelektualno uvjerljiv prosvjed protiv njezine doktrine i prakse napisao je bečki filozof i sveučilišni profesor Konrad Paul Liessmann u knjizi *Teorija neobrazovanosti*. Liessmann upozorava: "Dok se s jedne strane znanje prodaje kao resurs budućnosti, o čemu svjedoči metafora o eksploziji znanja, dotle s druge strane opće znanje

²⁴ Opširni rezultati dostupni na web stranici Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku -

<http://www.unios.hr/kvaliteta/djelatnosti/jedinstvena-sveucilisna-anketa/> zadnji posjet (6. veljače 2018.)

²⁵ <http://www.unios.hr/kvaliteta/djelatnosti/jedinstvena-sveucilisna-anketa/> zadnji posjet (6. veljače 2018.)

²⁶ Ocjene na 4 najveća hrvatska sveučilišta. Rezultati su dostupni na web stranicama sveučilišta. Treba spomenuti da anketa kojom se istražuje nije standardizirana i da svako Sveučilište ima svoj specijalizirani odjel (Ured za kvalitetu) koji provodi anketu među studentima po završetku semestra.

²⁷ A. Proroković, I. Tomić-Koludrović, *Bolonja u praksi: Doprinos razvoju sustava osiguravanja kvalitete na Sveučilištu u Zadru*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2011 str. 32-38

²⁸ prema: Ana Proroković, Inga Tomić-Koludrović, *Bolonja u praksi: Doprinos razvoju sustava osiguravanja kvalitete na Sveučilištu u Zadru*.

²⁹ A. Proroković, I. Tomić-Koludrović, *Bolonja u praksi: Doprinos razvoju sustava osiguravanja kvalitete na Sveučilištu u Zadru*, str., 85.

³⁰ Tobias Brändle, Only a Matter of Education Policy Ideals? German Professors' Perception of the Bologna Process, *Higher Education Quarterly*, Vol. 70(4), 2016. str. 354-383.

opada".³¹ On misli da se tu reformu može nazvati bijedom europskih škola, i pita: "Zar se iscjepkanim kolegijima potiče studiranje i kritičko mišljenje!?"³² Nastavni predmeti na svim razinama puni su nepotrebnih činjenica i/ili podataka. Studenti nikada manje nisu čitali knjige. Tome su pridonijele i suvremene tehnologije.

Ministarstvo znanosti RH više zadnjih godina nameće rektoratima i upravama fakulteta unisono pitanje: Koliko ste objavili radova u indeksiranim časopisima i koliko ste citirani? Taj se kriterij uspješnosti potom individualizira pitanjem: Koji su vaši članci indeksirani u bazama Web of Science, Scopus, Thomson Reuters i dr.? Znanstvenici kod svojih napredovanja moraju znati koliki je *impact factor* (faktor odjeka) pojedinog časopisa, u odnosu na ranije godine, kakav je danas i kakav će biti sutra? To su glavni parametri kako bi znali jesu li u znanosti "in", postoje li kao evidentirani (indeksirani) brojevi kako bi napredovali. Uprave fakulteta i rektorati u Hrvatskoj su i pod medijskom slikom navodne neuspješnosti, jer nisu na top-listama svjetskih sveučilišta. Ovdje se prešućuje činjenica da je najvažniji parametar uspješnosti i/ili kvalitete studija tzv. Šangajske liste koliko je sveučilišnih profesora dobilo Nobelovu nagradu iz znanosti! To je još jedan primjer kompromitiranja društvenih znanosti. Treba također navesti i anomalije kod izbora u viša znanstvena zvanja iz područja društvenih, a ne prirodnih znanosti. U ovima drugima uobičajena je praksa objavljivanje u inozemnim časopisima na engleskom jeziku, registriranim u prije spomenutim bazama, kao i primjerice, recenziranje bez naknade. No, rješenja iz prirodoslovlja nije moguće slijepo kopirati na ostala područja, što je de facto napravilo Nacionalno vijeće za znanost RH. Raniji Pravilnik o napredovanju znanstvenika Nacionalnog vijeća za znanost donesen je mimo demokratske procedure, a popis publikacija relevantnih pri izboru u viša zvanja preuzeli su od nizozemske Agencije za zaštitu okoliša!³³ Damir Barbarić u Vijencu od 31. ožujka 2016. je napisao: "Današnja znanstvena politika, obilježena forsiranjem birokratski umreženih istraživačkih projekata, rezultati kojih se ocjenjuju isključivo s obzirom na kvantitativne i mjerljive, dakle formalne kriterije, nije drugo do nasilje, kojim se temeljni ustroj metode svojstvene samo prirodnim znanostima bezobzirno nameće svim ostalim područjima znanja... Mogu li u usporedbi i u natjecanju s tom danas mjerodavnom znanošću svoju znanstvenost potvrditi i one znanosti koje nazivamo društvenima i humanističkima, s obzirom na nepobitnu činjenicu da ne mogu udovoljiti osnovnom znanstvenom zahtjevu za mjerljivošću, proračunljivošću i općom provjerljivošću? Smiju li se onda na primjer arheologija, etnologija, povijest, ili pak znanosti o jeziku, književnosti i umjetnosti, uopće nazivati znanostima?"³⁴ Hans-Georg Gadamer je prije više od trideset godina provokativno upitao: "Može li to, sve u svemu, značiti da idemo u susret jednoj novoj epohi, u kojoj će postojati jedinstvena znanost?"³⁵

Neznatan je broj časopisa društvenih znanosti u Hrvatskoj koji se danas referiraju u bazama Scopus-a ili WOS-a.³⁶ Ova činjenica će imati pro futuro poplavu članaka za objavljivanje u (is)tim časopisima. Jedan dio odgovornosti ovdje snose i uredništava te izdavači časopisa društvene i humanističke orijentacije u RH koji nisu postavili kvalitetne i dugoročne ciljeve uz koje bi lakše postali dio spomenutih baza. To će urednicima "referentnih časopisa" dati dodatnu moć (manipuliranje) kod selekcije članaka, osobito onih kojima "gori pod petama", tj. zadržavanje na poslu zbog napredovanja. Akademsko napredovanje ovisno je postalo u

³¹ Konrad Paul Liessmann, *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2008.

³² K.P. Liessmann, *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*, str. 90.

³³ <http://www.glas-slavonije.hr/282028/11/U-vise-zvanje-po-diktatu-politike>

³⁴ Damir Barbarić, *Što s humanističkim znanostima?* Preuzeto s <http://www.matica.hr/vijenac/576/sto-s-humanistickim-znanostima-25489/> zadnji posjet (6.veljače 2018.)

³⁵ Damir Barbarić, *Što s humanističkim znanostima?* Preuzeto s <http://www.matica.hr/vijenac/576/sto-s-humanistickim-znanostima-25489/> zadnji posjet (6.veljače 2018.)

³⁶ Popis časopisa dostupan na web adresi: http://lib.irb.hr/web/hr/vijesti/item/1893-croatian_journals_wos_cc_scopus_databases_2015.html zadnji posjet (6.veljače 2018.)

broju objavljenih radova u relevantnim bazama podataka (Thomson Reuters, Current Contents, Scopus i dr), o citiranosti i tzv. Impact Factoru. Po tim kriterijima napredovanja znanstvenika, možemo zanemariti svjetski renomirane filozofe, sociologije, povjesničare... koji su dali input današnjoj znanosti, a nisu objavlivali u priznatim znanstvenim časopisima. Zanemaruje se kriterij kvalitete, a gleda se samo promjenljive, kvantitativne brojke. Kako bi što prije stekli uvjete za napredak, mladi znanstvenici s "brdovitog Balkana", po diktatu politike, okreću se međunarodnim časopisima, koji postaju presudni kod napredovanja u viša akademska zvanja. Što to znači biti "indeksiran" i biti "vidljiv" u svijetu društvenih znanosti? Tko nam nameće procjene o kvaliteti znanstvenih članaka? Tko određuje kategoriju "priznatih" znanstvenika iz društveno-humanističkih znanosti po kriteriju citiranosti? Ovo su neka od mnogih pitanja koja osobito tište mlađe znanstvenike "humaniste" ili "društvenjake" (koji su ostali u Hrvatskoj). Koje su implikacije kod inzistiranja na iskoristivosti (što nije isto što i korist) društvenih znanosti? Svim režimima opasni su "društvenjaci" zato što odbacuju ovo ili ono jednoulmje pa su zato predvodnici kritičkog razmišljanja. Tako je u Japanu, u lipnju 2015., dekanima i rektorima nacionalnih sveučilišta došao napatuk od ministarstva znanosti da ukinu humanističke i društvene znanosti ili ih transformiraju u "iskoristivije" znanosti. Još u 19. stoljeću radnici su u Engleskoj tražili od poslodavaca usvajanje ne samo vještina koje se koriste u svakodnevnom radu nego i znanja iz društveno-humanističkih područja, koja im daju šire i kritičko opserviranje društva. Ovdje se valja referirati na još jednu nelogičnost kod napredovanja u nekim članicama EU-a: M. Milan, J. Holford, P. Jarvis R. Waller i S. Webb u časopisu *International Journal of Lifelong-Education* objavili su članak naslovljen "Journal listing and rating: who decides which journals 'count'? What can academics do?" (u slobodnom prijevodu: „Popisi i ljestvice časopisa: tko odlučuje koji se časopisi 'računaju'? Što sveučilišni nastavnici mogu učiniti?“).³⁷ Konstatirali su nerazmjer između kvalitete članaka i pokazatelja kojima se boduje određeni časopis u različitim državama. Naveli su četiri časopisa s područja obrazovanja: (1) Obrazovanje odraslih - Tromjesečnik, (2) Internacionalni časopis cjeloživotnog obrazovanja, (3) Istraživanja u obrazovanju odraslih i (4) Istraživanja u obrazovanju. Ti su pedagoški časopisi drukčije ocijenjeni u Danskoj i Italiji. U Danskoj su časopisi pod rednim brojevima jedan i četiri bolje ocijenjeni u usporedbi s onima pod brojem dva i tri. U Italiji se samo časopisu pod rednim brojem četiri daje najveća relevantnost, časopis pod rednim brojem dva niže je vrednovan, a prvi i treći ne navode se kao relevantni za znanstveno napredovanje. Autori navode i druge primjere koji govore o relativnosti kvalitete drugih časopisa, a članak završavaju riječima da je "to priča o nevidljivoj ruci lobiranja pojedinih sveučilišta" ili o rastu sive ekonomije.³⁸ Neki kolege u visokim akademskim zvanjima rekli su mi: "Pa što vam je stalo da (i) to javno kažete, mi ionako imamo svoj status". Tipična je to šutnja akademske zajednice na koju ćemo se referirati na kraju članka.

Mladi znanstvenici s područja društvenih znanosti, koji prihvaćaju ovaj začarani krug indeksiranosti i žele biti vidljivi po citiranosti Thomson Reutersa, Scopusa i drugih, trebaju odvojiti znatna financijska sredstva. Kao prvo, ako se želi aplicirati na većinu međunarodnih znanstvenih konferencija koji zbornike tiskaju u bazama Web of Science, Thomson Reuters ili Scopus, trebali bi znati da su njihovi partneri Svjetska banka, Deutsche Bank i slične institucije. Cijena kotizacije na međunarodnoj konferenciji gotovo u pravilu ne iznosi manje od 400 eura, a pitanje je hoće li i kada će njihov članak biti tiskan u tzv. indeksiranom časopisu. Postoji i druga mogućnost. Ako mladi znanstvenici žele ići na neku od tzv.

³⁷ Marcella Milana, John Holford, Peter Jarvis, Richard Waller, Sue Webb, Journal listing and rating: who decides which journals 'count'? What can academics do?, *International Journal of Lifelong Education*, 34:3, 2015, str. 247-250.

³⁸ M. Milana, J. Holford, P. Jarvis, R. Waller, S. Webb, Journal listing and rating: who decides which journals 'count'? What can academics do?, str. 247-250.

priznatih konferencija, a namjeravaju objaviti članak u nekom od časopisa koje indeksira baza Current Contents, tada, ako nisu vrlo vješti s engleskim, moraju uplatiti novac na račun agencije Wiley Editing. Agencija nudi lektoriranje, formatiranje, prijevod teksta od 250 do 1.600 eura (ovisi o kojem je jeziku riječ i koliki je broj znakova). Tada dobivaju potvrdu da članak ide na recenzentski postupak, a ponovno je pitanje hoće li i kada isti uopće biti tiskan. Nude im opciju da, ako žele žurnu lekturu, trebaju izdvojiti gotovo 50% više novca. Tu agenciju također financira Svjetska banka, koja je umrežena u raznim indeksiranim časopisima. Prof. dr. Zlatko Miliša je suautor dvije znanstvene monografije kod izdavača Lambert Academic Publishing.³⁹ Prije tiskanja knjige je potpisan ugovor u kojemu se odriče autorskih honorara od internetske prodaje (a izdavač sam određuje cijenu monografije). Kao potencijalni autori s Balkana, preporučujemo mlađim znanstvenicima domaće recenzente, jer izdavač će od vas, za recenzentski postupak, tražiti najmanje tisuću USD. Potkraj srpnja 2015. prof. Miliša je dobio ponudu od jednog prestižnog inozemnog časopisa za recenziju jednog članka (Journal of Mathematics), uz napomenu glavnog urednika da ne honoriraju recenzente. Tu diskriminatornu ponudu je odbio. Navodimo još jedan osobni primjer kako se diskreditiraju istraživači iz područja društvenih znanosti od strane međunarodnih uredništava. Dana 9. studenog 2017. godine prof. Miliša dobiva mail naslovljen „Call for papers“, u kojemu mu se obraća Barbara Sun, pomoćnica urednika kanadskog časopisa Journal of Education and Learning. Pretragom otkrivamo kako se radi o priznatom časopisu koji je uključen u brojne baze podataka. Gospođa Sun objašnjava u dopisu kako su pročitali rad kolegice Mirele Tolić i Zlatka Miliše *Research Perspectives on the Impact of Media on Children and Young Adults* koji je 2015. godine objavljen u međunarodnom časopisu Science Journal of Education. Predlaže prof. Miliši, da ukoliko ima novi neobjavljeni znanstveni rad (na engleskom jeziku) da isti pošalje njima te da će biti počašćeni objaviti ga u svojem sljedećem broju časopisa. U dopisu spominje kako postoji mogućnost i suradnje s njima u obliku recenziranja članaka, ali da se radi o volonterskom poslu, kojeg nemaju novca platiti. U dogovoru s mladom kolegicom Sarom Pejaković odlučujemo poslati rad kojeg smo pisali na engleskom jeziku *Teleological links of the values and (goals) of education*, koji gospođi Sun šaljemo 13. studenog. Brzo dobivamo odgovor u kojemu se zahvaljuje što pristajemo surađivati s njima u vidu objavljivanja rada. Već 20. studenog dobivamo mail, u kojemu gospođa Sun još jednom zahvaljuje, te upućuje da se rezultat recenzentskog postupka nalazi u pravitku maila. Naš rad prihvaćaju za objavljivanje uz sitne tehničke dorade, kako bi se udovoljilo formi i formatu časopisa, i predlažu da rad bude objavljen u broju koji izlazi u travnju 2018. Objašnjava da dobivamo dva broja časopisa, besplatno (*free of charge*) na adresu ustanove, ali i prvi puta obavijest da prije objave trebamo uplatiti 400 američkih dolara na njihov račun. Odgovaramo joj da to nećemo napraviti, jer su oni kontaktirali prof. Milišu za suradnju, pri tom tražili da im besplatno recenzira radove u časopisu, i tek nakon dvotjedne prepiske se „sjetili“ spomenuti da postoji naknada koju treba uplatiti prije objave rada. Šaljemo gospođi Sun, isti dan, mail u kojemu joj naglašavamo nekorektnost i podmuklost njihovog postupka, sa zamolbom da nas više ne kontaktira(ju), te da ne želimo imati posla s njima, uz napomenu da nakon svega niti nemaju pravo objaviti naš članak. Barbara Sun šalje posljednji mail 21. studenog u kojemu se kratko i izuzetno službeno ispričava u jednoj

³⁹ Zlatko Miliša, *Anarchism - Protests - Upbringing: Anarchistic implications in student protests and upbringing*, Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG, 2011. i Zlatko Miliša, *How to acquire media competences? – Examples of prevention projects*, Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG, 2012.

rečenici (*I am very sorry for any trouble that has been caused to you*) kao da su „probleme“ uzrokovali neki drugi, a ne oni sami.⁴⁰

Evo još dva primjera koji zorno opisuju manipulacije kod objavljivanja znanstvenih članaka...

Alan Sokal, profesor fizike sa Sveučilišta New York, objavio je 1996. tekst u uglednom časopisu Social Text. U članku Sokal konstatira kako su neke teorije iz psihoanalize potvrdili radovi iz kvantne fizike, što je bila njegova smišljena podvala. Nakon što je članak objavljen, Sokal se odmah oglasio u časopisu Lingua Franca, gdje je priznao kako je njegov tekst parodija kojom je želio provjeriti "hoće li vodeći časopisi iz sociologije i kulturnih studija objaviti rad ako bude dobro zvučao i ako bude podilazio ideološkim stajalištima urednika". Osim toga, pisao je i o neobjektivnosti nekih recenzentskih postupaka renomiranih svjetskih časopisa.⁴¹ Vjerojatno nadahnuti tim primjerom, mladi znanstvenici iz Srbije, Dragan Đurić, Boris Delibašić i Stevica Radišić, informatičari s Fakulteta organizacijskih znanosti iz Beograda, na sličan su način ukazali na hiperprodukciju kvaziznanstvenih radova. Njima je 2013. objavljen članak pod naslovom "*Evaluacija transformativnih hermeneutičkih heuristika za procesuiranje slučajnih podataka*" u rumunjskom časopisu Metalurgia International. Taj časopis nema uobičajeni postupak recenziranja. Za članak u tome časopisu s područja metalurškog inženjerstva plaća se cca. 200 eura. Njihov je članak imao mnoštvo engleskih fraza, nabacanih izraza iz informatike, nesuvislih statističkih analiza, ali je napisan u formi znanstvenog rada. U članku se referiraju na studije iz 2012. godine, dvoje autora preminulih prije dvjesto godina. Vrhunac njihova cinizma bio je istraživanje P. Šilje, čiji je članak "Odgovor na zadatak" objavljen u "znanstvenom" časopisu „Mikijev zabavnik“ 2000. godine! No, u uredništvu toga časopisa ni to nisu opazili. Spomenuti mladi informatičari odlučili su se iz revolta na "Sokalovu podvalu na srpski način" kako bi pokazali apsurdnost novoga sustava akademskog napredovanja i kvalitete određenih tekstova.⁴²

3. Indikatori demokratičnosti visokog obrazovanja

Neovisno o brojnim zahtjevima da se svima omogući studiranje, obrazovne šanse nisu jedini parametar demokratičnosti studija. Studenti trebaju znati da su povlašteni jer mnogi nisu zbog materijalnih prilika mogli upisati fakultete pa bi se trebali boriti za prava onih koji su iz socioekonomskih depriviranih obitelji. Kada je kvaliteta u pitanju⁴³, bolonjska se reforma pokazala lošija od ranijeg sustava studiranja. Studentski su prosvjedi (od 2008.) tek sporedno dotaknuli probleme provedbe bolonjskog procesa – preopterećivanje profesora i studenata, nepotrebne administrativne poslove, proklamirana načela o mobilnosti, nemogućnost zapošljavanja prvostupnika, posljedice ekspanzije obrazovanja na štetu kvalitete. Sedamdesetih godina na hrvatskim je sveučilištima bilo malo više od četrdeset tisuća studenata, a danas ih je oko sto šezdeset tisuća. U posljednjih petnaest godina u Hrvatskoj je otvoreno tridesetak visokih učilišta i četiri nova sveučilišta. Trenutno je devet nacionalnih

⁴⁰ Sun, B. (jel@ccsenet.org), (9. studeni 2017 -21. studeni 2017.), *Call for pappers*. E-mail za Miliša, Z. (zmlisa@ffos.hr)

⁴¹ Tihomir Marjanac, *Podvale u znanosti*, dostupno na: http://www.hpd.hr/priroda/preview/Podvale_u_znanosti.pdf zadnji posjet (6.veljače 2018.) ; Steven Weinberg, Sokal's Hoax *The New York Review of Books*, Vol. XLIII No. 13, 1996, str. 11-15, Također je cijeli slučaj osobno pojasnio profesor Sokal na vlastitoj web adresi : dostupno na <http://www.physics.nyu.edu/faculty/sokal/index.html> zadnji posjet (6.veljače 2018.)

⁴² <https://www.jutarnji.hr/life/znanost/pobuna-u-srbiji-protiv-znanstvenika-prevaranata-maskirali-se-pa-objavili-urnebes-an-rad/1072289/> zadnji posjet (6.veljače 2018.)

⁴³ Zorica Predojević, Ines Kolanović, Osiguravanje kvalitete u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj, *Pomorski zbornik*, Vol.49-50 No.1, 2015. str. 319-332

sveučilišta hrvatskog visokoobrazovanog prostora i to su redom osnivanja, Sveučilište u Zagrebu (1669), Sveučilište u Rijeci (1973), Sveučilište u Splitu (1974), Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku (1975), Sveučilište u Zadru (2003), Sveučilište u Dubrovniku (2003), Sveučilište Jurja Dobrile u Puli (2006), Sveučilište Sjever u Koprivnici/Varaždinu (2015), te jedino sveučilište na hrvatskom jeziku izvan RH, Sveučilište u Mostaru (1977).⁴⁴ Ekspanzija obrazovanja događala se na štetu kvalitete. I to je dokaz da se sintagma *društvo znanja* pretvorila u političku frazu. Demokratizacija visokog obrazovanja ne postiže se krilaticom "obrazovanje za sve". Osim toga indikatora, ovdje ističemo još neke (nikako ne i posljednje): uspjeh i trajanje studiranja, uvjeti studiranja, atraktivnost studijskih programa i predavača, implementacije kriterija izvrsnosti, motiviranost za studiranje, uključenost studenata u procese donošenja odluka, kvaliteta studentskog standarda, postotak diplomiranih u odnosu na upisane, mogućnost (vertikalnog) napredovanja i zapošljavanja, (dis)proporcije radnog mjesta i stečene diplome, odnosa i posljedica ekspanzije obrazovanja i privrednog razvoja. Podsjećamo da se još u ranijem sustavu godinama smanjivalo motiviranost za studiranjem (kako bi se prolongiralo odlazak novodiplomiranih u svijet nezaposlenih), da se povećavao nesklad između radnog mjesta i završenog studija, te utvrdila znatno manja primanja u odnosu na starije kolege na istom radnom mjestu, jer se više vrednovalo radno iskustvo na štetu kriterija uspješnosti ili izvrsnosti. U nekadašnjoj SR Hrvatskoj povećavao se postotak nemotiviranih za studiranje. Godine 1960. bilo ih je 9.1%, 1976. bilo ih je 12.7%, a 1988. čak 23,5% (na uzorku studenata Sveučilišta u Splitu, što je prof. Miliša realizirao s kolegama na tadašnjem Filozofskom fakultetu u Zadru). Danas nemamo mogućnosti usporedbe jer nemamo takvih rezultata! Još nas je 80tih godina Milan Mesić upozoravao da se diploma traži(la) kao formalna kvalifikacija, bez obzira na stvarne zahtjeve radnih mjesta, i što smo po tom pitanju učinili 30 godina kasnije?⁴⁵

Podatci Eurostata pokazuju da je 2016. u Hrvatskoj bilo samo 2,8 posto onih koji napuštaju formalno školovanje i usavršavanje, pa po tome Hrvatska prednjači u Europi. Postotak smanjivanja prekidanja obrazovnog ciklusa je kontinuiran u članicama EU, tako da je 2002. iznosio 17 posto, a 2016. godine je pao na 10,7%. Pored Hrvatske, školovanje se najmanje prekida u Litvi, Sloveniji, Poljskoj i Luxemburgu.⁴⁶ Kroz forsiranje upisivanja visokog školstva za velik broj srednjoškolaca odgađa se nezaposlenost. Sve manji broj osoba koje prekidaju svoje školovanje može značiti "olakšavanje" školskih programa s ciljem "proizvodnje" diploma. Zemlje poput Litve, Slovenije, Poljske i Hrvatske nisu slučajno vodeće na listi ostanka u obrazovnom ciklusu, jer upravo one proizvode jeftinu radnu snagu za bogati Zapad. Porastom broja kvalificiranih stručnjaka neovisno o stupnju obrazovanja, pada vrijednost i cijena rada, osobito nas s Balkana i ex-socijalističkih država.

Sve do danas manipulira se statističkim podacima. Ministri znanosti i obrazovanja u Hrvatskoj posljednjih su se desetak godina hvalili kako su za njihova mandata povećane šanse i uspjeh na studijima, skratilo vrijeme studiranja ili povećao postotak diplomiranih. Nisu navodili koliko se povećao postotak nezaposlenosti, koliko ih radi u struci ni (kao najaktualnije) koliko ih je otišlo u inozemstvo bez namjere povratka? Tko je, primjera radi, prosvjedovao zbog ekspanzije obrazovanja na štetu kvalitete?⁴⁷ Otvaranje novih studija pravdali su brojkama koje navodno potvrđuju demokratizaciju visokog obrazovanja. Prešućivali su činjenicu da u zavodima za zapošljavanje, iz godine u godinu, raste postotak

⁴⁴ Hrvatska Sveučilišta, broj 1, godina 1, 2017. dostupno na : <http://www.unios.hr/wp-content/uploads/2017/12/hrvatska-sveucilista-001.pdf> zadnji posjet (6.veljače 2018.)

⁴⁵ Milan Mesić, *Rad i upravljanje : prilog kritici znanosti o upravljanju*, Globusi, Zagreb, 1986.

⁴⁶ prema podacima dostupnim na stranicama Eurostata http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Early_leavers_from_education_and_training zadnji posjet (6.veljače 2018.)

⁴⁷ Vidjeti u : Janez Vodičar, *University: A Place of Formation for Achievers or Thinkers?*, *Synthesis philosophica*, Vol.28 No.1-2, 2014., str. 107-118

onih s najvišom razinom obrazovanja. Taj negativan trend potvrđuje istraživanje iz 2014. godine, nazvano "Preobrazovanost radne snage na tržištu rada RH", koje je provela Marija Bečić sa Sveučilišta u Dubrovniku.⁴⁸ U Ministarstvu su uzimali samo jedne statističke podatke, a prešućivali druge. Na takve manipulacije brojkama struka nije reagirala. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa u Hrvatskoj dalo je u svibnju 2012. naputak za skraćivanje vremena studiranja. U njemu se navodi podatak da je Hrvatska u 2011. godini imala "dvadeset posto visokoobrazovanih u populaciji od 25. do 64. godine života" (?!), a teži se ispunjenju "strateškog cilja", a to je da najmanje 40% stanovništva u dobi od 30. do 34. godine do 2020. godine u Europi treba imati završen visoki stupanj obrazovanja! Je li to poziv na „štancanje“ diploma?⁴⁹ Ni riječi o izgubljenoj kvaliteti ni o kompetencijama studenata kojima se bolonjskom reformom samo produljilo studiranje (s četiri na pet godina)! Ni riječi o evaluaciji reforme, dakle, o kvaliteti studijskih programa i studiranja. Nigdje ni riječi o činjenici da prvostupnici nemaju kompetencije koje bi ih trebale (a nisu) kvalificirati za konkurentnost na nacionalnom i globalnom tržištu rada. Poslije tri godine studiranja, prvostupnici nemaju se gdje zaposliti. Ovdje valja naglasiti da je bolonjskim programima većinom zadržana stara logika izvođenja praktičnih sadržaja struke iz teorijskih koncepata struke, tako da su teorijski predmeti zadržani u preddiplomskim programima, a praktični predmeti koncentrirani su u diplomskim programima. Stoga Božić primjećuje da u nizu studija uopće "nije proveden standard bolonjskog ustroja studija – nije osigurana prava samostojnost prvostupničkih programa."⁵⁰ Za resorno ministarstvo najveći su problemi broj studenata koji odustaju od studija i prosječno vrijeme potrebno za stjecanje kvalifikacije. Prema izvještaju OECD-a za RH iz 2008., "prosječno vrijeme studiranja predbolonjskih programa u trajanju od četiri godine bilo je 7,5 godina".⁵¹ Dakle, skraćivanje vremena potrebnog za stjecanje kvalifikacije jedini je strateški cilj Ministarstva znanosti u Hrvatskoj, samo zato što su takav nalog dobili iz inozemstva.

Provedba bolonjskog procesa nije ispunila glavne ciljeve: povećanje kvalitete, mobilnosti studenata i mogućnosti zapošljavanja. Sve su to su posljedice nametnute reforme. U zaključku Vijeća EU-a o ulozu obrazovanja i stručnog usavršavanja kod implementacije Strategije do 2020. godine ističe se potreba da se programe visokog školstva modernizira, te poziva zemlje članice da promiču "intenzivnu suradnju između visokoškolskih ustanova, istraživačkih instituta i poduzeća s ciljem znanja kao temelja za inovativan i kreativan razvoj ekonomije".⁵² To su obične floskule bez (nužne) studije izvodivosti. Kako to postići, nigdje se ne spominje. Europska komisija u Priopćenju Europskom parlamentu, pod naslovom "Poboljšanje i modernizacija obrazovanja", samo deklarativno ističe da "u politici razvoja visokog školstva treba poticati mobilnost studenata i eliminiranje nepotrebnih prepreka za prelazak među učilištima, preddiplomskim i diplomskim programima za prekograničnu suradnju i razmjenu".⁵³ U Hrvatskoj su, istodobno, od resornog ministarstva i rektorata došli naputci za radikalno smanjivanje i/ili ukidanje vanjske suradnje (gostujućih profesora). Također je teško doći do potrebnih koeficijenata za napredovanje mladih znanstvenika u suradničkim zvanjima. Time se može objasniti nerijetka pojava da redoviti profesori u

⁴⁸ Marija Bečić, Preobrazovanost na tržištu rada Republike Hrvatske, *Privredna kretanja i ekonomska politika*, Vol.23 No.1 (134) 2014, str. 9-36.

⁴⁹ Vidjeti u: Lev Kreft, Has University to Become an Enterprise?, *Synthesis philosophica*, Vol.28 No.1-2, 2014. str. 45-63.

⁵⁰ Jasmina Božić, Pasijska baština bolonjske reforme: Promjene studijskih programa na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, *Socijalna ekologija*, Vol.23 No.3 2015., str. 255.

⁵¹ Dostupno na : <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/thematicreviewoftertiaryeducation-countryreviews.htm> zadnji posjet (6.veljače 2018.)

⁵² Vidjeti više na : http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework_en zadnji posjet (6.veljače 2018.)

⁵³ Dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=COM%3A2016%3A941%3AFIN> zadnji posjet (6.veljače 2018.)

trajnim zvanjima ne dobivaju od svojih mladih kolega podršku za svoj ostanak na fakultetu, kako bi se njihovim umirovljenjem došlo do potrebnih koeficijenta za napredovanje.

4. Važnost razvoja kritičkog mišljenja

John Taylor Gatto u knjizi *Oružje za masovno poučavanje – putovanje nastavnika kroz mračni svijet obaveznog školovanja* objašnjava kako (američki) obrazovni sustav stvara "ropsku masu mediokriteta". Pita se zašto je učenicima i nastavnicima dosadno, odakle sveopće malodušje i nepostojanje entuzijazma te zašto su obrazovne institucije "tvornice nezrelosti"? Odgovor je pronašao u širem društvenom kontekstu sa strategijom masovnog obrazovanja koje uništava kritičnost i kreativnost. Drastičan pad entuzijazma zahvaća sve veći broj učitelja, nastavnika i profesora jer su objekt promjena obrazovne politike.⁵⁴ Zato Henry Giroux u svojoj knjizi *O kritičkoj pedagogiji*⁵⁵ propituje odnose moći i obrazovanja, indoktrinacije i emancipacije te posljedice nametnutih podjela i napetih tenzija. Konstatira da kritička pedagogija u prvi plan stavlja "različite uvjete u kojima vlast, znanje, vrijednosti i pozicije subjekta nastaju i ulazu u interakciju u okviru neravnopravnih odnosa moći".⁵⁶ Zalaže se za pedagogiju svjesne svoje društvene odgovornosti, od razumijevanja društvenih događanja do njihove interpretacije. Veliki potencijal društva vidi u znanju i sustavu (visokog) obrazovanja. U prvom poglavlju konstatira da je "u demokratskom društvu obrazovanje od suštinskog značenja..."⁵⁷ Opravdano apelira kako znanje nije statično, da je podložno promjenama, od transformacijama do negacija ranijih otkrića, iskustava ili spoznaja. Polazi od pretpostavke da je potrebno stalno provjeravati pouzdanost znanja, informacija i moći. Iz toga izvodi jedan od glavnih zadataka kritičke pedagogije prepoznavanje "gdje i na koji način društveno djelovanje biva onemogućeno."⁵⁸ Tvrdi da se kritičko mišljenje sustavno zanemaruje u društvu i (visokom) školstvu. Interesira ga širi aspekt odnosa moći i znanja, osobito institucionalnih ograničenja obrazovanja. Zalaže se za alternativne modele prenošenja znanja i društvenih odnosa, sukonstruktivno preoblikovanje znanja (a ne dominantno reproduciranje), za razliku od modela koji jednostrano podržavaju postojeće stanje stvari. Britko secira pozitivizam kroz mantru objektivnog znanja. Kada pozitivisti nešto nazivaju činjenicama po sebi, stvara se dogma koja isključuje vrijednosni sud istraživača. Pozitivizam potkopava temelje kritičkog mišljenja, svodeći obrazovanje na tehnicizam. Takav pristup Giroux oštro kritizira stavom da vodi opasnom "nadhistorijskom i nadkulturnom pozicioniranju."⁵⁹ Njegova kritička pedagogija se opire konačnim odgovorima otvarajući ključna pitanja (kao otklone od dogmatizma i pozitivizma): "Što se podrazumijeva pod znanjem društvenih znanosti? Kako nastaje znanje i kako postaje validno? Čijim interesima ono služi? Kako se znanje prenosi i reproducira u nastavnom procesu? Kakve sve proturječnosti postoje između ideologije ugrađene u postojeće forme znanja društvenih znanosti i društvene stvarnosti?" Njegova kritička pedagogija implicira i pitanje: Ono što mislimo da znamo, kako to argumentiramo? Ovo su neka od najvažnijih njegovih pitanja koje smo izdvojili u demistificiranju "objektivnog znanja", a u kojima autor vidi kako se treba razvijati obrazovna teorija i praksa. Suprotno tendenciji kvantificiranja obrazovanje, nastava i učenje nije moguće vrednovati sa stajališta praktične koristi, jer čovjek nije samo biće koje privređuje. Nastava je kvalitetna kada se respektira autonomija svakog pojedinca, škole ili

⁵⁴ John Taylor Gatto, *Oružja za masovno poučavanje - putovanje nastavnika kroz mračni svijet obaveznog školovanja*, Algoritam, Zagreb, 2010.

⁵⁵ Zbirka eseja - kompilacija njegovih ranijih radova

⁵⁶ Henry Giroux, *On Critical pedagogy*, Continuum International Publishing Group, New York, 2011., str. 1.

⁵⁷ H. Giroux, *On Critical pedagogy*, str. 3.

⁵⁸ H. Giroux, *On Critical pedagogy*, str. 19.

⁵⁹ H. Giroux, *On Critical pedagogy*, str. 22-31.

sveučilišta, no ona je danas, više nego ikada koordinacijski odnos zamijenila subordinacijskim. Atribut "slobodnog (akademskog) obrazovanja" može pripadati samo razvojem akademskih sloboda, a nikako unificiranim i nametnutim modelom Bolonje. Marijan Krivak s Filozofskog fakulteta u Osijeku aktualni primjer današnjeg totalitarizma vidi u bolonjskom sustavu obrazovanja. "Nisu li njegove čarobne formule sljedeće: planiranje i umrežavanje pa onda discipliniranje i kontrola?"⁶⁰ Nametnuti i strogo standardizirani način studiranja, gušenje kritičkog mišljenja (s ograničenom obveznom literaturom na društveno-humanističkim studijima) i društvo znanja "sveto su trojstvo totalitarizma danas".⁶¹

5. Zaključak

Bolonjska je reforma unazadila sustav studiranja, osobito na društveno - humanističkim studijima. Podupiremo njemačke, francuske, austrijske i švicarske studente, koji su tražili njezino dokidanje. Vrijeme pokazuje da je to poguban eksperiment, koji ni u jednom cilju nije izvediv. Neselektivna ekspanzija visokih učilišta utjecala je na porast nezaposlenih, upropastila kvalitetu studiranja. te doprinijela odlasku mladih stručnjaka u inozemstvo. Novi privatni fakulteti, veleučilišta i sveučilišta u Hrvatskoj niču kao gljive poslije kiše, a u nekim sredinama to već graniči s hiperprodukcijom diploma. Omjer studenata i nastavnika nepovoljniji je nego prije uvođenja Bolonje. Mogućnost zapošljavanja u odnosu na stručnu spremu prije je bila znatno veća negoli danas. Bolonja je upropastila sustav studiranja, osobito na društveno-humanističkim studijima. Ako je obrazovanje "obraz" nacije, onda smo ga bolonjskom reformom definitivno izgubili. Nudimo povratak na sustav studiranja kakav je postojao prije nametnute reforme. Kanadski znanstvenici L. Stoll i D. Fink u knjizi Mijenjajmo naše škole nude pretpostavke za promjene: "Provesti željene konzultacije s prosvjetnim djelatnicima, saslušati njihove sumnje i reagirati na njih te ih informirati nakon što promjene budu uvedene! Osigurati sredstva za potporu reformi. Prihvatiti postavku da je promjena proces, a ne događaj! Stvarne promjene događaju se u školama i na fakultetima, a ne u zakonskim propisima."⁶²

6. Literatura:

1. Bečić, Marija, Preobrazovanost na tržištu rada Republike Hrvatske, *Privredna kretanja i ekonomska politika*, Vol.23 No.1 (134) 2014, str. 9-36.
2. Bouillet, Dejana, Gvozdanović, Anja, (Ne)uspješno studiranje: osobni izbor ili posljedica hrvatskoga sustava visokoga školstva, *Sociologija i prostor*, Vol.46 No.3/4 (181/182), 2009. str. 241-264.
3. Božić, Jasmina, Pasijska baština bolonjske reforme: Promjene studijskih programa na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, *Socijalna ekologija*, Vol.23 No.3 2015., 237-260.
4. Brändle, Tobias, Only a Matter of Education Policy Ideals? German Professors' Perception of the Bologna Process, *Higher Education Quarterly*, Vol. 70(4), 2016. str. 354-383.

⁶⁰ Marijan Krivak, Totalitarizmi danas Od Izvanrednog stanja do Društva znanja, u: Marijan Krivak, Željko Senković (ur), *Zapisi o totalitarizmu*, Filozofski Fakultet Osijek, Osijek, 2014. str. 280.

⁶¹ Marijan Krivak, Totalitarizmi danas Od Izvanrednog stanja do Društva znanja, u: Marijan Krivak, Željko Senković (ur), *Zapisi o totalitarizmu*, Filozofski Fakultet Osijek, Osijek, 2014. str. 280.

⁶² Louise Stoll, Dean Fink, Mijenjajmo naše škole, Educa, Zagreb, 2010.

5. Dolenc, Danijela, Baketa, Nikola, Maassen, Peter, Europeanizing higher education and research systems of the Western Balkans, u J. Branković, M. Kovačević, P. Maassen, B. Stensaker, and M. Vukasović, (ur.), *The Re-Institutionalization of Higher Education in the Western Balkans: The Interplay Between European Ideas, Domestic Policies, and Institutional Practices*, Peter Lang, Frankfurt-am-Main, 2014. str. 61-90.
6. Gatto, John Taylor, *Oružja za masovno poučavanje - putovanje nastavnika kroz mračni svijet obaveznog školovanja*, Algoritam, Zagreb, 2010.
7. Giroux, Henry *On Critical pedagogy*, Continuum International Publishing Group, New York, 2011.
8. Kukić, Slavo, Čutura, Marija, Mabić, Mirela, Bolonjski proces u percepciji studenata Sveučilišta u Mostaru, *Informatologia*, Vol.41 No.1, 2008. str. 1-9.
9. Kozina, Goran, Dukić, Darko, Keček, Damira, Stavovi veleučilišnih studenata informatike o hrvatskom sustavu visokog obrazovanja, upisanom studiju i uvjetima studiranja, *Tehnički vjesnik*, 21, 2, 2014, str. 359-364
10. Kreft, Lev, Has University to Become an Enterprise?, *Synthesis philosophica*, Vol.28 No.1-2, 2014. str. 45-63.
11. Krivak, Marijan, Totalitarizmi danas: Od Izvanrednog stanja do Društva znanja, u: Marijan Krivak, Željko Senković (ur), *Zapisi o totalitarizmu*, Filozofski Fakultet Osijek, Osijek, 2014. str. 263-283.
12. Labaš, Danijel, Ciboci, Lana, Bolonjski proces i visoko školstvo medijskim očima, *Nova Pristunost*, 8:3, 2010, str. 351.
13. Liessmann, Konrad Paul, *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2008.
14. Majstorović, Vlado, Bolonjski proces u BiH: stanje i očekivanja, *Mostariensia*, Vol.18 No.1-2 2014.
15. Milana, Marcella i sur., Journal listing and rating: who decides which journals 'count'? What can academics do?, *International Journal of Lifelong Education*, 34:3, 2015, str. 247-250.
16. Miliša, Zlatko, *Anarchism - Protests - Upbringing: Anarchistic implications in student protests and upbringing*, Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH, 2011.
17. Miliša, Zlatko, *How to acquire media competences? – Examples of prevention projects*, Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH, 2012.
18. Musa, Dalibor, Rotim, Krešimir, Implementacija upravljanja kvalitetom na sveučilištima u Bosni i Hercegovini, *Poslovna izvrsnost*, Vol.9 No.1, 2015.
19. Mesić, Milan *Rad i upravljanje : prilog kritici znanosti o upravljanju*, Globusi, Zagreb, 1986.
20. Predojević, Zorica, Kolanović, Ines, Osiguravanje kvalitete u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj, *Pomorski zbornik*, Vol.49-50 No.1, 2015. str. 319-332.
21. Proroković, Ana, Tomić-Koludrović, Inga, *Bolonja u praksi: Doprinos razvoju sustava osiguravanja kvalitete na Sveučilištu u Zadru*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2011.

22. Reinalda, Bob, The Bologna Process and Its Achievements in Europe 1999–2007, *Journal of Political Science Education*, vol. 4., 2008.
23. Stoll Louise, Fink Dean, *Mijenjajmo naše škole*, Educa, Zagreb, 2010.
24. Terry, Laurel S., The Bologna Process and Its Impact in Europe: It's So Much More than Degree Changes, *Vanderbilt journal of transnational law*, Vol.41., 2008.
25. Vodičar, Janez, University: A Place of Formation for Achievers or Thinkers?, *Synthesis philosophica*, Vol.28 No.1-2, 2014., str. 107-118
26. Weinberg, Steven, Sokal's Hoax *The New York Review of Books*, Vol. XLIII No. 13, 1996, str. 11-15.

Internet izvori:

- <https://mzo.hr/hr/rubrike/bolonjski-proces> zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- <https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/bolonjska-deklaracija.pdf> zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- <http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum> zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- http://lib.irb.hr/web/hr/vijesti/item/1893-croatian_journals_wos_cc_scopus_databases_2015.html zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- <https://data.gov.hr/dataset/studijski-programi-u-rh> zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- <https://www.azvo.hr/hr/visoko-obrazovanje/statistike> zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- <https://www.dzs.hr/> zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- Tado Jurić, Iseljavanje Hrvata u Njemačku - EU migracijski val
<http://hsk.hr/2017/12/21/iseljavanje-hrvata-njemacku-eu-migracijski-val/> zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- Damir Barbarić, *Što s humanističkim znanostima?* Preuzeto s
<http://www.matica.hr/vijenac/576/sto-s-humanistickim-znanostima-25489/> zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- Zlatko Miliša, Kako se kompromitira znanost i medicina, Preuzeto s:
<https://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/ostalo/prilozi-graana/21200-z-milisa-kako-se-kompromitira-znanost-i-medicina2.html>
- Tihomir Marjanac, *Podvale u znanosti*, dostupno na:
http://www.hpd.hr/priroda/preview/Podvale_u_znanosti.pdf zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_2020_indicators_-_education#Increasing_attainment_at_tertiary_level zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Early_leavers_from_education_and_training zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- <http://educentar.net/Vijest/13118/Polovica-ispitanika-tvrdi-Bolonjski-proces-je-dobra-ideja-ali-lose-provedena-u-praksi/> zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_02_22_359.html zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- http://www.nsz.hr/novosti-i-obavijesti/zakonski_okviri_i_materijalna_prava/poslodavci-i-sindikati-zabrinuti-zbog-zaustavljanja-zakona-o-hko/ zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- <http://www.unios.hr/kvaliteta/djelatnosti/jedinstvena-sveucilisna-anketa/> zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- <http://www.physics.nyu.edu/faculty/sokal/index.html> zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- <https://www.jutarnji.hr/life/znanost/pobuna-u-srbiji-protiv-znanstvenika-prevaranata-maskirali-se-pa-objavili-urnebesna-rad/1072289/> zadnji posjet (6.veljače 2018.)
- <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/thematicreviewoftertiaryeducation-countryreviews.htm> zadnji posjet (6.veljače 2018.)

http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework_en zadnji posjet (6.veljače 2018.)
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=COM%3A2016%3A941%3AFIN> zadnji
posjet (6.veljače 2018.)

**AKTUELNI PROBLEM VISOKOG OBRAZOVANJA I NAUKE U
REPUBLICI GRČKE
THE CURRENT PROBLEMS OF HIGHER EDUCATION AND SCIENCE IN
THE GREEK REBUBLIC
ΣΗΜΕΡΙΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

Abstract

Interventions for quality assurance in Higher Education in Greece that will include actions to support its work to respond to its operation as an independent Quality Assurance Authority for Higher Education and to support Quality Assurance Units of Higher Education Institutions for their evaluation. Measures to develop new upgrading of existing infrastructure in tertiary education, building interventions, equipment modernization, focusing on individual needs as recorded at regional and local level, where it is proven that there is a need to strengthen existing infrastructures. Measures to improve quality in teaching that include pilot projects aimed at improving the quality of teaching in the era of unrestricted access to information and research into the expected learning outcomes, further integration of ICT in teaching, digital platforms . in all regions in co-operation with the supervised bodies of the Ministry and the research centers implementing respective projects, training of teaching staff on new forms of teaching and curriculum design, including the internationalization dimension, as well as completion of actions for the necessary legislative arrangements the National Qualifications Framework for Higher Education.

Keywords: *Higher Education in Greece, Measures to develop new upgrading of existing infrastructure in tertiary education.*

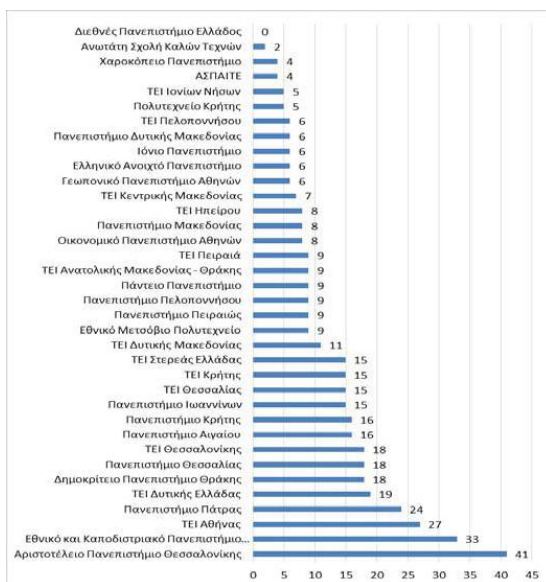

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ.

Η Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα έχει αναπτυχθεί με ταχύτατους ρυθμούς τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Αντιμετωπίζει σήμερα προκλήσεις και χρειάζεται Εθνική Στρατηγική ώστε να τεθούν στόχοι και να καθοριστούν προτεραιότητες. Η Ελλάδα χρειάζεται να καθορίσει μια στρατηγική σε μια περίοδο παρατεταμένης οικονομικής κρίσης σε συνδυασμό με σοβαρές διαρθρωτικές και θεσμικές αδυναμίες στην παραγωγική βάση της οικονομίας, για το μέλλον της οικονομίας και την νέα γενιά. Η Στρατηγική για την ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα οφείλει να λάβει υπόψη τις συνθήκες και τις προκλήσεις, τα δυνατά και αδύνατα στοιχεία του συστήματος, των παραγόντων της πολιτικής, τις ανάγκες των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων, το Ευρωπαϊκό και Εθνικό περιβάλλον πολιτικής, αλλά και τις σοβαρές οικονομικές δυσκολίες.

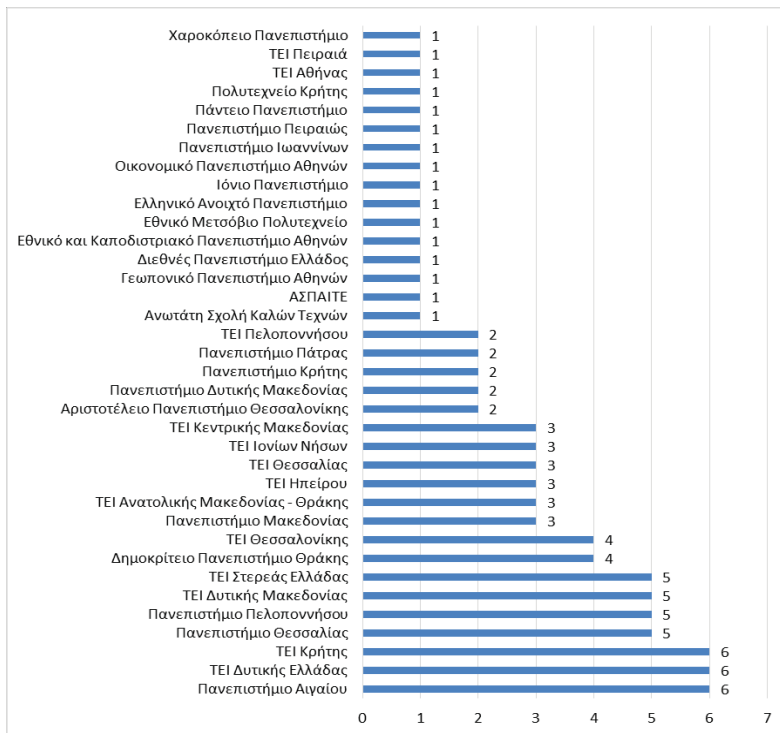
Πτυχές της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα

Η Ανώτατη Εκπαίδευση παρέχεται από τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα τα οποία είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου πλήρως αυτοδιοικούμενα και διακρίνονται σε δύο παράλληλους τομείς: τον Πανεπιστημιακό Τομέα, που περιλαμβάνει τα Πανεπιστήμια, τα Πολυτεχνεία και την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών, τα οποία αναφέρονται ως «Πανεπιστήμια» και τον Τεχνολογικό Τομέα, που περιλαμβάνει τα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και την Ανώτατη Σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης. Είναι κατανοητό ότι σε όλες τις μεγάλες πόλεις της χώρας, με παραρτήματα στους περισσότερους νομούς και με το μεγαλύτερο μερίδιο των Ιδρυμάτων, των τμημάτων, των φοιτητών να είναι στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη (βλ. σχήματα). Τα πανεπιστήμια ποικίλουν σημαντικά ως προς το μέγεθος, την ηλικία, την εξειδίκευση και την ικανότητα, με τα παλαιότερα και μεγαλύτερα Ιδρύματα να βρίσκονται κυρίως στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Τα νεότερα Ιδρύματα βρίσκονται συνήθως σε μικρότερες και περιφερειακές πόλεις της χώρας.

Πηγή: Α.ΔΙ.Π. Επεξεργασία: Μονάδα Α, Επιτελικής Δομής ΕΣΠΑ - Τομέα Παιδείας, ΥΠ.Π.Ε.Θ.

Εδώ φαίνεται η γεωγραφική ανάπτυξη της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ελλάδα το 2014.

	2003/0 4	2004/0 5	2005/0 6	2006/0 7	2007/0 8	2008/0 9	2009/1 0	2010/1 1	2011/1 2	2012/1 3	2013/1 4
Διδακτικό προσωπικό ⁽¹⁾	11.074	11.794	12.684	13.143	13.328	13.722	13.299	12.626	11.531	11.076	10.801
Τακτικοί Φοιτητές	169.188	168.660	170.629	166.960	165.463	163.718	165.443	168.478	168.804	168.637	174.039
Τακτικοί Φοιτητές Ανδρες	68.483	69.268	69.568	67.780	66.494	65.268	66.273	68.248	69.056	70.474	73.731
Τακτικοί Φοιτητές Γυναίκες	100.705	99.392	101.061	99.180	98.969	98.450	99.170	100.230	99.748	98.163	100.308
Φοιτητές ν ⁽²⁾	106.925	117.694	139.493	155.595	161.591	173.161	176.393	178.826	183.986	182.034	193.207
Πτυχιούχοι	28.113	34.489	32.781	29.483	33.719	31.353	31.602	31.711	31.516	32.430	32.982
Πτυχιούχοι Ανδρες	10.121	12.319	11.693	10.374	11.860	11.020	11.306	11.108	11.400	11.896	12.433
Πτυχιούχοι Γυναίκες	17.992	22.170	21.088	19.109	21.859	20.333	20.296	20.603	20.116	20.534	20.549
Μεταπτυχιακοί φοιτητές	16.972	21.990	24.165	26.508	27.497	30.346	31.071	32.247	32.255	33.687	36.572
Μεταπτυχιακοί φοιτητές Ανδρες	7.456	9.906	10.990	11.649	11.842	13.420	13.255	13.406	13.615	14.142	15.132
Μεταπτυχιακοί φοιτητές Γυναίκες	9.516	12.084	13.175	14.859	15.655	16.926	17.816	18.841	18.640	19.549	21.440
Κάτοχοι Μεταπτυχιακού ⁽³⁾	4.283	5.425	6.191	7.067	7.578	8.352	8.127	8.366	9.695	8.900	9.231
Κάτοχοι Μεταπτυχιακού Ανδρες	1.827	2.585	2.540	3.031	3.307	3.673	3.482	3.445	3.720	3.568	3.632
Κάτοχοι Μεταπτυχιακού Γυναίκες	2.456	2.840	3.651	4.036	4.271	4.679	4.645	4.921	5.975	5.332	5.599
Διδακτορικοί φοιτητές	12.169	16.572	18.193	21.641	21.547	23.841	22.636	22.563	23.371	22.931	23.795
Διδακτορικοί φοιτητές Ανδρες	7.072	9.810	10.652	12.452	12.109	13.339	12.404	12.376	12.512	12.040	12.589
Διδακτορικοί φοιτητές Γυναίκες	5.097	6.762	7.541	9.189	9.438	10.502	10.232	10.187	10.859	10.891	11.206
Κάτοχοι Διδακτορικού	949	1.589	1.187	2.348	1.404	1.797	1.892	1.685	1.726	1.522	1.596
Κάτοχοι Διδακτορικού Ανδρες	617	1.145	708	1.375	857	1.059	1.100	1.041	969	836	815
Κάτοχοι Διδακτορικού Γυναίκες	332	444	479	973	547	738	792	644	757	686	781

Πίνακας : Ανώτατη Εκπαίδευση (Πανεπιστήμια): Διδακτικό προσωπικό, φοιτητές και πτυχιούχοι, λήξη ακαδημαϊκών ετών 2003/04 - 2014/15

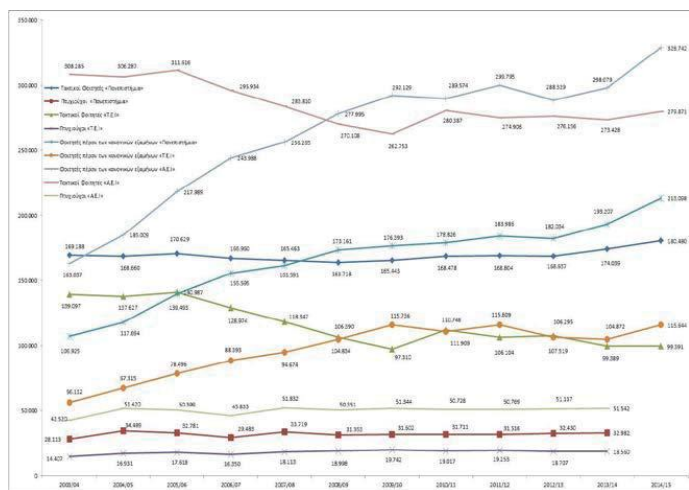
Πηγή: Διεύθυνση Κοινωνικών Στατιστικών ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία: Μονάδα Α, Επιτελικής Δομής ΕΣΠΑ - Τομέα Παιδείας, ΥΠ.Π.Ε.Θ. (1) Αφορά στο διδακτικό προσωπικό που ανήκει στο τμήμα και διδάσκει σε αυτό.

(2) Φοιτητές που έχουν τελειώσει τα προβλεπόμενα από το νόμο έτη σπουδών και οφείλουν μαθήματα. (3) MSc, MA, MBA κλπ.

Κάθε χρόνο, τα ελληνικά πανεπιστήμια δέχονται περίπου 70.000 με 80.000 νέους φοιτητές μέσω ενός κεντρικού συστήματος επιλογής εθνικών εξετάσεων. Ο συνολικός αριθμός των τακτικών φοιτητών μειώθηκε κατά 15,7% από το μέγιστο των 311.616 φοιτητών του 2005/06 στο ελάχιστο των 262.753 φοιτητών του 2009/10 για να σταθεροποιηθεί την τελευταία πενταετία στο επίπεδο των 270.000 - 280.000 φοιτητών. Ωστόσο, ο αριθμός των φοιτητών που έχουν τελειώσει τα προβλεπόμενα από το νόμο έτη σπουδών και οφείλουν μαθήματα έχει διπλασιαστεί την τελευταία δωδεκαετία στα Πανεπιστήμια και στα Α.Τ.Ε.Ι. Όπως φαίνεται από το Σχήμα η διαχρονική εξέλιξη του τακτικού φοιτητικού πληθυσμού διαφοροποιείται μεταξύ

Πανεπιστημίων και Α.Τ.Ε.Ι. Συγκεκριμένα, ο φοιτητικός πληθυσμός των Πανεπιστημίων παραμένει περίπου σταθερός στο επίπεδο των 167.500 φοιτητών, την περίοδο 2003/04 - 2012/13, για να αυξηθεί κατά 7% τα τελευταία δύο χρόνια στο επίπεδο των 180.000. Απεναντίας, ο τακτικός φοιτητικός των Α.Τ.Ε.Ι. μειώνεται κατά 30% την περίοδο 2003/04-2009/10, από 139.097 σε 97.310, για να σταθεροποιηθεί στο επίπεδο των 99.500 τα τελευταία δύο χρόνια. Μεταξύ των ιδρυμάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης παρατηρούνται σημαντικές διαφορές στα ποσοστά αποφοίτησης. Ο μέσος ρυθμός αποφοίτησης, ο οποίος είναι κρίσιμος παράγοντας στην αύξηση του αριθμού πτυχιούχων Ανώτατης Εκπαίδευσης, παρουσιάζει σχετική σταθερότητα τελευταία στα Α.Ε.Ι. Συνολικά, από το 2004 έως το 2014 λαμβάνουν πτυχίο κάθε χρόνο, κατά μέσο όρο, περίπου πενήντα χιλιάδες (50.000) φοιτητές που αντιστοιχεί περίπου στο 66,6% των εισακτέων κάθε έτους. Το ποσοστό όμως των αποφοίτων ανά έτος, τα τελευταία χρόνια, ανέρχεται στο 18% περίπου του συνόλου των ενεργών φοιτητών, με αποτέλεσμα, όπως αναφέρθηκε, την ραγδαία αύξηση του συνολικού αριθμού των φοιτητών πέραν των κανονικών εξαμήνων. Για αυτή τη σχετικά χαμηλή επίδοση στα έγκαιρα ποσοστά αποφοίτησης σημαντικό ρόλο έχουν παράγοντες, όπως το οικονομικό, κοινωνικό περιβάλλον, η δημοσιονομική κρίση, προβλήματα διοίκησης διαχείρισης ιδρυμάτων, δομή ποιότητα διδασκαλίας, ελλειμματική φοιτητική μέριμνα και συρρικνωμένη υποστήριξη των φοιτητών καθώς και ιδρύματα σε απομακρυσμένες περιοχές..

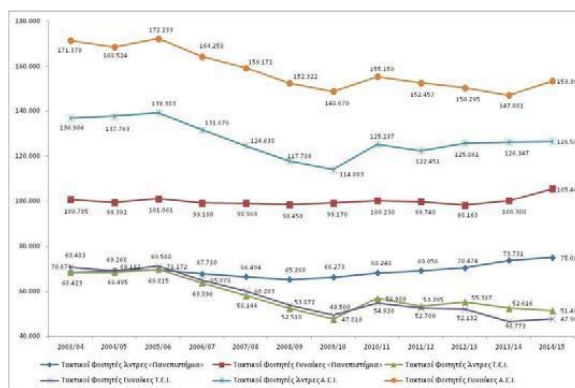
Σχήμα : Εξέλιξη του πληθυσμού των φοιτητών ανά κατηγορία, περίοδος 2003/04 - 2014/15

Πηγή: Διεύθυνση Κοινωνικών Στατιστικών ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία: Μονάδα Α, Επιτελικής Δομής ΕΣΠΑ - Τομέα Παιδείας, ΥΠ.Π.Ε.Θ.

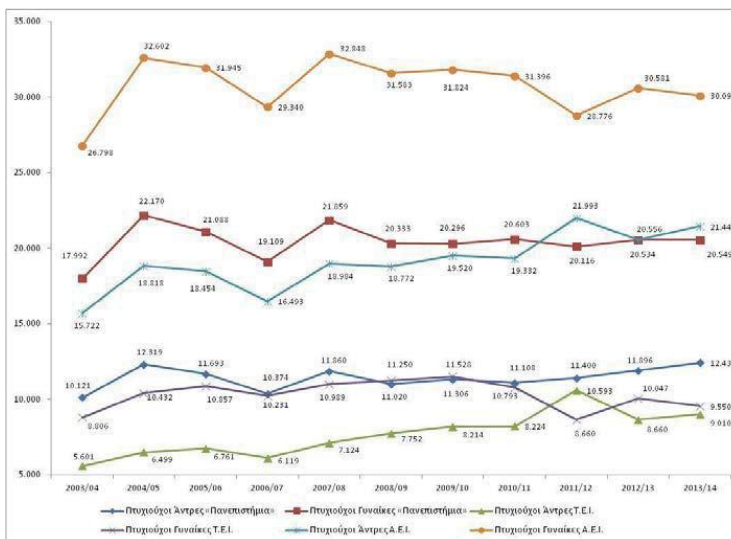
Από τους τακτικούς φοιτητές των Πανεπιστημίων, κατά μέσο όρο την τελευταία δωδεκαετία, το 40,9% είναι άντρες και το 59,1% γυναίκες, με τα ποσοστά στους πτυχιούχους να διαμορφώνονται σε 35,8% και 64,2% αντίστοιχα. Στο σύνολο των Πανεπιστημίων, την τελευταία δωδεκαετία, είχαμε 350.179 πτυχιούχους από τους οποίους οι 125.530 είναι άνδρες και οι 224.649 γυναίκες. Δηλαδή, έχουμε 99.119 περισσότερες γυναίκες πτυχιούχους έναντι των αντρών. Από τους τακτικούς φοιτητές Α.Τ.Ε.Ι., το 50,2% είναι άντρες και το 49,8% γυναίκες με τα ποσοστά στους πτυχιούχους να διαμορφώνονται σε 42,8% και 57,2% αντίστοιχα. Στο σύνολο των Α.Τ.Ε.Ι., την τελευταία δωδεκαετία, είχαμε 197.696 πτυχιούχους από τους οποίους οι 84.555 είναι άνδρες και οι 113.141 γυναίκες. Δηλαδή, έχουμε 28.586 περισσότερες γυναίκες πτυχιούχους έναντι των αντρών. Στο σύνολο των Α.Ε.Ι. για τους τακτικούς φοιτητές/τριες, κατά μέσο όρο την τελευταία δωδεκαετία, το 44,7% άντρες και 55,3% γυναίκες με τα ποσοστά στους πτυχιούχους να διαμορφώνονται σε 38,3% και 61,7% αντίστοιχα. Στο σύνολο των Α.Ε.Ι., την τελευταία δωδεκαετία, είχαμε 547.875 πτυχιούχους από τους οποίους οι 210.085 είναι άνδρες και οι 337.790 γυναίκες. Δηλαδή, στο σύνολο των Α.Ε.Ι. την τελευταία δωδεκαετία έχουμε 127.705 περισσότερες γυναίκες έναντι των αντρών.

Σχήμα: Εξέλιξη του πληθυσμού των φοιτητών/τριών ανά κατηγορία και φύλο, περίοδος 2003/04 - 2014/15

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία: Μονάδα Α, Επιτελικής Δομής ΕΣΠΑ - Τομέα Παιδείας, ΥΠ.Π.Ε.Θ.

Σχήμα: Εξέλιξη του πληθυσμού των πτυχιούχων, ανά κατηγορία και φύλο, περίοδος 2003/04-2014/15

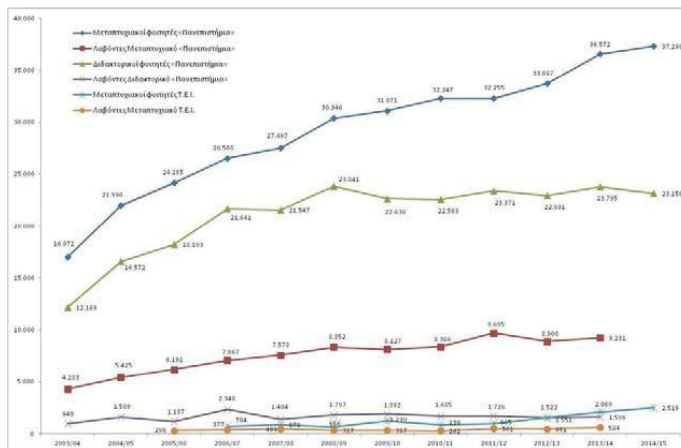
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία: Μονάδα Α Επιτελικής Δομής ΕΣΠΑ - Τομέα Παιδείας, ΥΠ.Π.Ε.Θ.

Τα Πανεπιστήμια έχουν ιδρύσει την τελευταία δωδεκαετία έναν αυξανόμενο αριθμό μεταπτυχιακών προγραμμάτων που προσελκύουν αυξητικά σημαντικό αριθμό φοιτητών, ο οποίος και έχει υπέρ-διπλασιαστεί την τελευταία δωδεκαετία (αύξηση 119,8%), με το 1/4 περίπου αυτών όμως να λαμβάνει τελικώς μεταπτυχιακό δίπλωμα. Παρομοίως, οι υποψήφιοι διδάκτορες φοιτητές έχουν σχεδόν διπλασιαστεί από το 2003 στο 2014 (αύξηση 90,3%), με λιγότερο από το 1/10 αυτών όμως τελικά να ολοκληρώνει τη διδακτορική διατριβή.

Από τους φοιτητές των μεταπτυχιακών προγραμμάτων των Πανεπιστημίων, κατά μέσο όρο την τελευταία δωδεκαετία το 42,9% είναι άντρες και το 57,1% γυναίκες με τα αντίστοιχα ποσοστά σε εκείνους που λαμβάνουν τελικά μεταπτυχιακό τίτλο να διαμορφώνονται σε 41,8% και 58,2% αντίστοιχα. Στο σύνολο των Πανεπιστημίων, την τελευταία δωδεκαετία, είχαμε 83.215 κατόχους μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, από τους οποίους οι 34.810 είναι άνδρες και οι 48.405 γυναίκες. Δηλαδή, έχουμε 13.595 περισσότερες γυναίκες πτυχιούχους μεταπτυχιακού έναντι των αντρών.

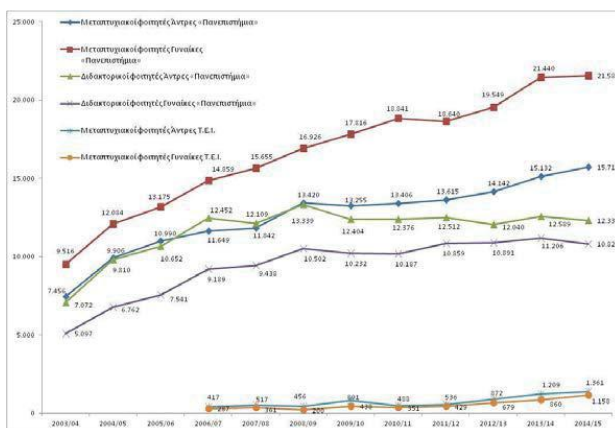
Στους υποψήφιους διδάκτορες των Πανεπιστημίων της τελευταίας δωδεκαετίας, τα αντίστοιχα ποσοστά διαμορφώνονται σε 55,3% για τους Άντρες και 44,7% για τις Γυναίκες και σε 59,5% και 40,5% σε εκείνους που λαμβάνουν διδακτορικό. Στο σύνολο των Πανεπιστημίων, την τελευταία δωδεκαετία, είχαμε 17.695 κατόχους διδακτορικού τίτλου σπουδών, από τους οποίους οι 10.522 είναι άνδρες και οι 7.173 γυναίκες. Δηλαδή, έχουμε 3.349 περισσότερους άντρες κατόχους διδακτορικού τίτλου, έναντι των γυναικών.

Συνολικά παρατηρείται κυριαρχία του γυναικείου φύλου στα προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών, ενώ στο επίπεδο διδακτορικών σπουδών κυριαρχεί το αντρικό φύλο, με το γυναικείο φύλο να παρουσιάζει υψηλότερα ποσοστά μη ολοκλήρωσης των διδακτορικών σπουδών.

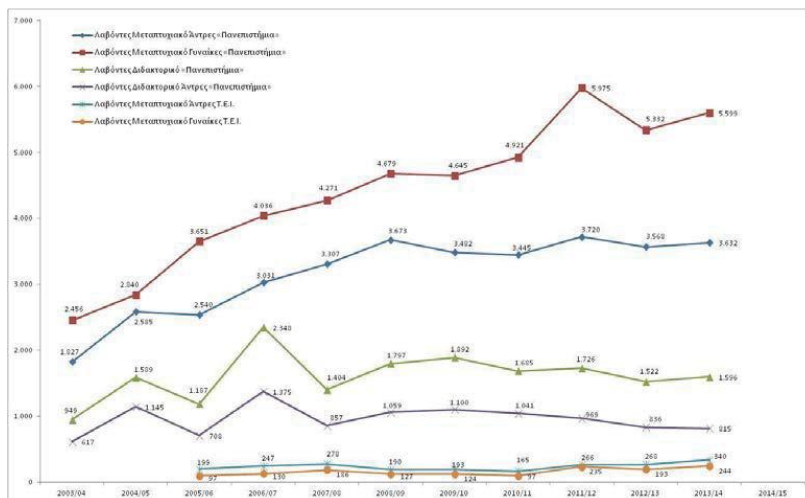
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία: Μονάδα Α Επιτελικής Δομής ΕΣΠΑ - Τομέα Παιδείας, ΥΠ.Π.Ε.Θ.

Σχήμα 7: Εξέλιξη του πληθυσμού των μεταπτυχιακών φοιτητών/τριών και υποψήφιων διδασκόντων, ανά κατηγορία και φύλο, περίοδος 2003/04-2014/15

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία: Μονάδα Α Επιτελικής Δομής ΕΣΠΑ - Τομέα Παιδείας, ΥΠ.Π.Ε.Θ.

Σχήμα: Εξέλιξη του πληθυσμού των πτυχιούχων μεταπτυχιακών και διδακτορικών, ανά κατηγορία και φύλο, περίοδος 2003/04-2014/15

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία: Μονάδα Α Επιτελικής Δομής ΕΣΠΑ - Τομέα Παιδείας, ΥΠ.Π.Ε.Θ.

Αυτή η αλματώδης αύξηση του αριθμού των μεταπτυχιακών προγραμμάτων και των προσφερόμενων διδακτορικών σχετίζεται με την αυξανόμενη ικανότητα των Α.Ε.Ι. να προσφέρουν ποιοτικές σπουδές με βάση την έρευνα σε πιο προχωρημένο και απαιτητικό επίπεδο, αλλά επίσης οφείλεται και σε ένα πιο αποκεντρωμένο και με βάση το Πανεπιστήμιο σύστημα που θεσπίζει νέα προγράμματα και ελέγχει τις εισαγωγές.

Η ολοκλήρωση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης των νέων ηλικίας 30-34 ετών αποτελεί έναν από τους δείκτες για την «Ευρώπη 2020». Σύμφωνα με τη στρατηγική «Ευρώπη 2020», το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 30-34 με πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης πρέπει να είναι, τουλάχιστον, 40%. Από το 2003 μέχρι το 2015 καταγράφεται στην Ελλάδα μια σημαντική αύξηση του ποσοστού αυτού από 23,0% το 2003 στο 39,4% το 2015, το οποίο όμως εξακολουθεί να είναι, αν και ελάχιστα, χαμηλότερο από τον Ευρωπαϊκό στόχο του 40,0%.

Οι περικοπές στον προϋπολογισμό για τα τρέχοντα έξοδα καθιστά την λειτουργία δύσκολη. Μέρος των λειτουργικών εξόδων καλύπτεται από τις γενικές δαπάνες των ερευνητικών προγραμμάτων, όπως επίσης και από έσοδα από άλλες δραστηριότητες, όπως αμοιβές από μεταπτυχιακά προγράμματα, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ή υπηρεσίες εργαστηρίων. Στον τομέα των επενδύσεων σε υποδομές και επιστημονικό εξοπλισμό διατρέχουν πραγματικό κίνδυνο. Σύμφωνα με τον Νόμο 4009/2011, οι προϋποθέσεις, τα κριτήρια και οι διαδικασίες της Εσωτερικής αλλά και της Εξωτερικής αξιολόγησης και Πιστοποίησης του εσωτερικού συστήματος διασφάλισης της ποιότητας αναλύονται και δημοσιοποιούνται. Η διαδικασία της εσωτερικής αξιολόγησης επικουρεί. Οι εξωτερικοί αξιολογητές πρέπει να ετοιμάσουν μια εμπειριστατωμένη έκθεση που κατατίθεται στην Α.ΔΙ.Π.

Αντίθετα με τα υπόλοιπα ιδρύματα του δημόσιου τομέα όπου οι επικεφαλής διορίζονται από τον Υπουργό, όλα τα Α.Ε.Ι. στη Ελλάδα είναι αυτόνομα, υπό την έννοια ότι τα όργανα λήψης αποφάσεων αποτελούνται από μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας: Σύγκλητος-Συνέλευση, Όργανα Συνελεύσεων Σχολών και Τμημάτων ή εκλέγονται αποκλειστικά από μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας: Πρύτανης-Πρόεδρος Ιδρύματος, Κοσμήτορας-Διευθυντής Σχολής, Πρόεδρος Τμήματος. Η διοικητική αυτονομία επιτρέπει στην Σχολή, αλλά και σε κάποιο βαθμό στους φοιτητές και το προσωπικό, να παίρνουν μέρος στην λήψη αποφάσεων, να κάνουν τις δικές τους επιλογές μέσα στο υπάρχον νομικό πλαίσιο. Παρά την αυτονομία, εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις αποφάσεις του Υπουργού Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων για την λειτουργία τους, καθώς και ο ετήσιος προϋπολογισμός του κάθε ιδρύματος. Αυτή η έξωθεν επιβλημένη γραφειοκρατία, σε συνδυασμό με την εσωτερική γραφειοκρατία ανθίσταται στην απλοποίηση των διαδικασιών και επιβάλλει μια τεράστια διοικητική επιβάρυνση στην εκπαίδευση και τις ερευνητικές δραστηριότητες. Πραγματοποιήθηκε μια απλοποίηση τα τελευταία χρόνια με την εφαρμογή των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών στη διαχείριση των φακέλων των φοιτητών: εγγραφή, βαθμοί, επίβλεψη προόδου, κλπ., η εισαγωγή της ηλεκτρονικής πλατφόρμας υποστήριξης της διδασκαλίας και η ηλεκτρονική πρόσβαση στις βιβλιοθήκες και τα διεθνή επιστημονικά περιοδικά. Όμως, είναι προφανές ότι απαιτούνται πιο δυναμικές ενέργειες για την απλοποίηση και την μείωση της γραφειοκρατικής επιβάρυνσης.

Η Στρατηγική ως το όραμα

Η επένδυση στη γνώση αναγνωρίζεται ως ένας αξιόπιστος δρόμος για την πρόοδο της κοινωνίας ώστε η σύγχρονη παραγωγική βάση να μπορέσει να διατηρήσει ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο και να δημιουργήσει προοπτικές οικονομικής ανάκαμψης μέσα στις υπάρχουσες συνθήκες κρίσης. Η ανώτατη εκπαίδευση μπορεί και πρέπει να συμβάλλει τα μέγιστα στην ώθηση της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Το όραμα για την ανάπτυξη ενός ποιοτικού, αποτελεσματικού και ανοιχτού χαρακτήρα συστήματος για τη Τριτοβάθμια Εκπαίδευση ώστε να καταστεί ικανή να ανταποκριθεί θετικά

στις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η χώρα στο υπάρχον δυσμενές κοινωνικό-οικονομικό περιβάλλον και παράλληλα να συμβάλλει στη στήριξη των εγχώριων αναπτυξιακών αναγκών και να προετοιμάσει ένα ανθρώπινο δυναμικό νέων επιστημόνων ικανών να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις του σύγχρονου κόσμου της αγοράς εργασίας. Σκοπός της Στρατηγικής είναι να ληφθούν υπόψη οι υπάρχουσες συνθήκες στην Ανώτατη Εκπαίδευση με βάση τα πραγματικά δεδομένα και να καθοριστούν τα επόμενα βήματα/δράσεις μέσω ρεαλιστικών στόχων και σχεδίου δράσης που θα καθορίσουν το μέλλον της. Καταγράφονται συγκεκριμένες παρεμβάσεις, οι οποίες θα υλοποιηθούν σε συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο ξεκινώντας άμεσα και προχωρώντας με ορίζοντα το 2020. Αυτή η στρατηγική οφείλει να απαντά σε δύο ερωτήσεις: Πού βρισκόμαστε σήμερα και πού θέλουμε να πάμε μέσα στην επόμενη δεκαετία. Πώς σχεδιάζουμε να φτάσουμε εκεί, ποιος συνδυασμός πολιτικών ή δράσεων που πρέπει να εφαρμοστούν προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι με το ελάχιστο δημοσιονομικό κόστος και σε εύλογο χρονικό διάστημα. Λαμβάνοντας υπόψη το ρόλο που δύναται να διαδραματίσει στην αναγέννηση της παραγωγικής βάσης και την ενίσχυση του κοινωνικού ιστού της χώρας, τίθενται για τα έτη 2016 - 2020 οι ακόλουθοι Στρατηγικοί Στόχοι στα πλαίσια επίτευξης του οράματος: Βελτίωση της ποιότητας των σπουδών και της μάθησης και ενίσχυση της πρόσβασης και του ανοικτού χαρακτήρα της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Ενίσχυση της αποτελεσματικότητας και του ρόλου της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην αναπτυξιακή διαδικασία της χώρας.

Οι Επιχειρησιακοί Στόχοι είναι η διδασκαλία και τα μαθησιακά αποτελέσματα, η έρευνα-καινοτομία, η σύνδεση με την κοινωνία και τον κόσμο εργασίας. Συνυπολογίζοντας την υπάρχουσα οικονομική κατάσταση της χώρας, την υφιστάμενη χρηματοδότηση αλλά και τη διερεύνηση νέων πηγών χρηματοδότησης, όπου αυτό είναι εφικτό, σχεδιάζεται ακολούθως ένα πλάνο μέτρων για τα έτη 2016-2020, που ικανοποιούν τους Επιχειρησιακούς Στόχους της στρατηγικής. Πρώτος Στρατηγικός Στόχος *Βελτίωση της ποιότητας των σπουδών και της μάθησης και ενίσχυση της πρόσβασης και του ανοικτού χαρακτήρα της Ανώτατης Εκπαίδευσης* εξειδικεύεται μέσα από τους ακόλουθους επιχειρησιακούς στόχους: Αναβάθμιση και διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση και ενίσχυση του ανοικτού χαρακτήρα της.

Η Ελλάδα παρέχει ανοιχτή πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση σε όλους τους πολίτες λόγω της απουσίας διδάκτρων στον πρώτο και τρίτο κύκλο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Σε διεθνές επίπεδο, η συνεργασία των πανεπιστημίων και οι ανταλλαγές σε επίπεδο φοιτητών, καθηγητών θα συνεχιστούν και θα διευκολυνθούν, ενισχύοντας τις διαδικασίες διεθνοποίησης των ελληνικών πανεπιστημίων. Μια σειρά μέτρων για τη διεθνοποίηση προτείνεται με στόχο: να προωθηθεί η δημιουργία διμερών σχέσεων σε τομείς της ακαδημαϊκής δραστηριότητας, συμπεριλαμβανομένων προγραμμάτων ανταλλαγής φοιτητών και ακαδημαϊκού προσωπικού, κοινών ερευνών, συνεδρίων, εκπαιδευτικών δράσεων ή ανταλλαγής εμπειριών και καλών πρακτικών, να αυξηθεί το ποσοστό της κινητικότητας των φοιτητών αλλά και του ακαδημαϊκού προσωπικού στα πλαίσια του προγράμματος ERASMUS+, να βελτιστοποιηθεί η

ποικιλία του συστήματος Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης με τον σχεδιασμό και την υλοποίηση Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων Σπουδών σε ξένες γλώσσες σε τομείς στους οποίους η χώρα μπορεί να έχει ή μπορεί να αναπτύξει μια ειδικευση ή ένα πλεονέκτημα στην διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα. Τα Προγράμματα σπουδών θα πρέπει είναι αναγνωρισμένα από την Α.ΔΙ.Π, σύμφωνα με το νομοθετικό πλαίσιο που υπάρχει και όπως αυτό θα εξελίσσεται για να καλύψει ανάγκες ποιοτικής αναβάθμισης, για τη διδακτέα ύλη, το προσωπικό και την συνολική οργάνωση ώστε να ανταποκρίνονται και να διατηρούν πολύ υψηλά διεθνή πρότυπα, και να ενισχυθούν τα Κέντρα Διδασκαλίας της Ελληνικής εκμάθησης ελληνικών ως ξένης γλώσσας σε επισκέπτες φοιτητές ή/και αλλοδαπούς φοιτητές που ενδιαφέρονται.

Προς την κατεύθυνση της αναβάθμισης της ποιότητας, προβλέπεται σειρά μέτρων που θα ενισχύσουν την ποιότητα σπουδών και έρευνας στην Ελλάδα. Τα μέτρα αφορούν σε υποδομές έρευνας και εκπαίδευσης και συνιστούν αδιαμφισβήτητα επένδυση στη γνώση προκειμένου να καλύψουν τις υφιστάμενες ελλείψεις τόσο σε πλαίσιο υποδομών όσο και επιστημονικού εξοπλισμού που όπως είδαμε είναι σημαντικές στα περισσότερα πανεπιστημιακά ιδρύματα της χώρας. Επιπλέον προβλέπονται μέτρα για την ανάπτυξη νέων αναβάθμιση υφιστάμενων υποδομών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με επικέντρωση στις επιμέρους ανάγκες όπως καταγράφονται σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, όπου αποδεδειγμένα προκύπτει ανάγκη ενίσχυσης υφιστάμενων υποδομών.

Στην κατεύθυνση της ποιότητας της ανώτατης εκπαίδευσης σχεδιάζεται επίσης μια σειρά μέτρων που θα ενισχύσει την παραγωγή του ερευνητικού έργου ώστε να διατηρηθεί αλλά και να αυξηθεί το παραγόμενο ερευνητικό έργο της χώρας μας. Ενδεικτικές δράσεις μεταξύ άλλων περιλαμβάνουν την οικονομική ενίσχυση με τη μορφή υποτροφιών σε προπτυχιακούς, μεταπτυχιακούς φοιτητές και διδακτορικούς και μεταδιδακτορικούς ερευνητές. Η διάσταση της ισότιμης συμμετοχής των δυο φύλων περιλαμβάνεται στο σχεδιασμό των παρεμβάσεων που αφορούν στο ερευνητικό πεδίο ώστε τα μειωθούν οι διαφορές που παρατηρούνται ανάμεσα στη συμμετοχή ανδρών και γυναικών. Παράλληλα, μέσω του επιχειρησιακού στόχου επιδιώκεται η ανάπτυξη και βελτίωση του εθνικού συστήματος διασφάλισης ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση που θα σχετίζεται με την αξιολόγηση της παρεχόμενης ποιότητας του διδακτικού και ερευνητικού έργου, των προγραμμάτων σπουδών και λοιπών υπηρεσιών διοικητικών υπηρεσιών, φοιτητικής μέριμνας, υποδομών, διαφάνειας στη διαχείριση των οικονομικών πόρων, κ.λπ.

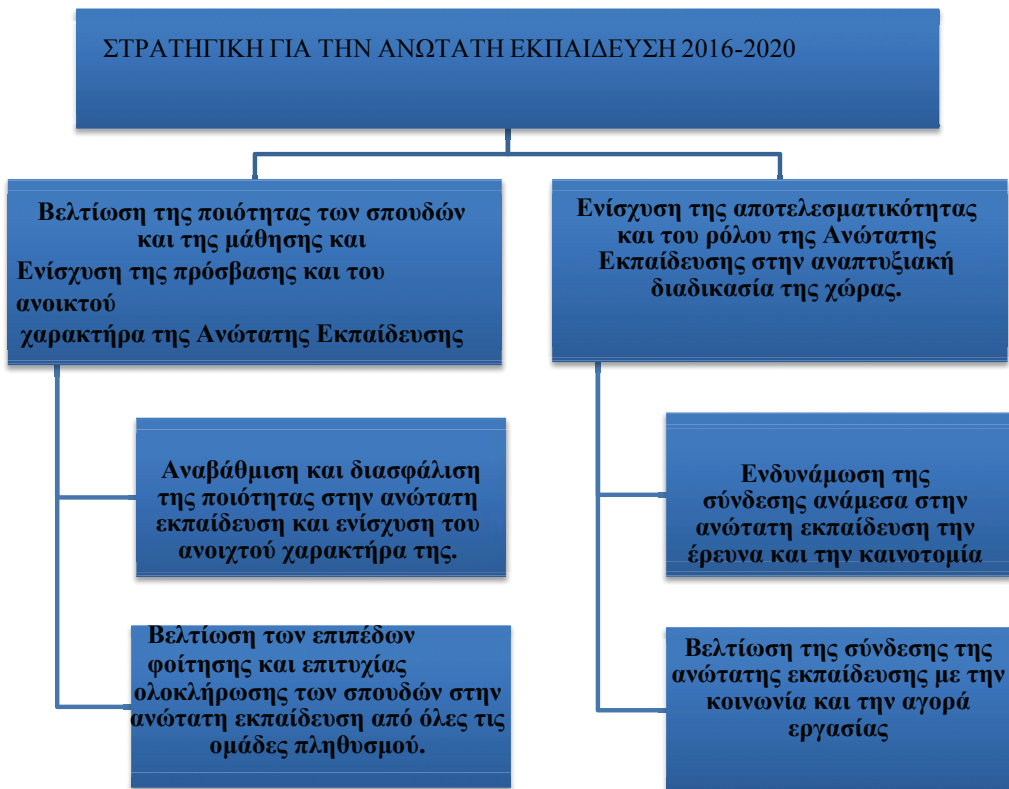
Βελτίωση των επιπέδων φοίτησης και επιτυχίας ολοκλήρωσης των σπουδών στην ανώτατη εκπαίδευση από όλες τις ομάδες πληθυσμού. Η εξασφάλιση της ισότιμης συμμετοχής και πρόσβασης των πολιτών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση οφείλει να είναι μια από τις βασικές προτεραιότητες της στρατηγικής. Δεδομένου ότι η εκπαίδευση καθορίζει σημαντικά την ανάπτυξη ευκαιριών ζωής στον άνθρωπο, η ενίσχυση της ισότητας στην εκπαίδευση ενισχύει συνακόλουθα και την ισότητα των ευκαιριών στη ζωή (ΟΟΣΑ, 2007α). Φοιτητές στην Ευρωπαϊκή Ένωση εγκαταλείπουν τις σπουδές τους πριν ολοκληρώσουν τον κύκλο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στους παράγοντες που ωθούν τους φοιτητές να εγκαταλείψουν τις

σπουδές τους περιλαμβάνονται οι κοινωνικοί-οικονομικοί, διαθρωτικοί, πολιτικοί, θεσμικοί, προσωπικοί και μαθησιακοί παράγοντες. Η θεωρείται βαρύνουσα σημασίας η εγκατάλειψη σπουδών και προβλέπεται να καλυφθεί με την υιοθέτηση συγκεκριμένων δράσεων που θα προσφέρουν μια πληρέστερη αξιολόγηση και εκτίμηση του φαινομένου που εμφανίζει ανησυχητικές διαστάσεις ήδη σε πολλές χώρες. Παρά την έλλειψη στοιχείων που αποτυπώνουν τα επίπεδα εγκατάλειψης σπουδών στην ανώτατη εκπαίδευση σε εθνικό επίπεδο, υπάρχουν επαρκή στοιχεία που διαφωτίζουν ως προς τις διαστάσεις του ζητήματος όπως οι ιδρυματικές εκθέσεις αξιολόγησης των ΜΟΔΠ. Στην έκθεση της ΜΟΔΠ του ΕΚΠΑ για το 2015 <http://modip.uoa.gr/ek8eseis/ek8esh-aytoa3iologhshs-ekpa.html>, αναφέρεται: όπως προαναφέραμε, ο αριθμός των φοιτητών που έχουν τελειώσει τα προβλεπόμενα από το νόμο έτη σπουδών και οφείλουν μαθήματα έχει διπλασιαστεί την τελευταία δωδεκαετία στα Πανεπιστήμια και στα Α.Τ.Ε.Ι. Η μη έγκαιρη ολοκλήρωση των σπουδών των φοιτητών αποδίδεται κατά κύριο λόγο σε δύο σημαντικούς παράγοντες: Στον μεγάλο αριθμό φοιτητών με ελάχιστα προσόντα που εισάγονται στο Πανεπιστήμιο. Η διαδικασία των Πανελλαδικών Εξετάσεων δυστυχώς δεν ελέγχει μια σειρά από γνωστικές, ερευνητικές αλλά και κοινωνικές δεξιότητες, απαραίτητες για την παρακολούθηση ακαδημαϊκών σπουδών αλλά απλώς την σειρά απομνημόνευση μερικών σελίδων. Αποτέλεσμα αυτού πολλοί νέοι φοιτητές να μην μπορούν να ανταπεξέλθουν στο υψηλό επίπεδο σπουδών και να εγκαταλείπουν το Πανεπιστήμιο. Επίσης σε ορισμένες περιπτώσεις επιλέγονται σχολές οι οποίες εντάσσονται στο μηχανογραφικό δελτίο σε συγκεκριμένες κατευθύνσεις. Οι υποψήφιοι μπορεί να επιτύχουν σε μια σχολή, όμως το πρόγραμμα σπουδών να περιλαμβάνει μαθήματα άσχετα με τα μαθήματα στα οποία εξετάστηκαν στις πανελλαδικές. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι ο φοιτητής να έχει σημαντικά κενά και να μην μπορεί να καταλάβει θεμελιώδη μαθήματα και έννοιες του προγράμματος σπουδών στο οποίο επέτυχε και εγγράφηκε. Επίσης, ειδικά σε ξενόγλωσσα τα ξενόγλωσσα τμήματα αφενός η βάση εισαγωγής διαμορφώνεται σε χαμηλά επίπεδα αφετέρου το επίπεδο γλωσσομάθειας στις ξένες γλώσσες, που απαιτείται δεν είναι ιδιαίτερα υψηλό με αποτέλεσμα να εισάγονται φοιτητές με μέσο όρο κάτω από 10.000 μόρια. Αυτό οδηγεί με βεβαιότητα στη διαμόρφωση ομάδων φοιτητών με αυξημένο κίνδυνο μη ολοκλήρωσης των σπουδών τους λόγω αντικειμενικής αδυναμίας ανταπόκρισης. Τα τελευταία πέντε χρόνια, η παρατεταμένη οικονομική κρίση έχει επιδράσει αρνητικά στην προσπάθεια των φοιτητών να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους. Πολλοί εξ αυτών, εγκαταλείπουν τις σπουδές τους επειδή η οικογένεια δεν μπορεί πλέον να συνδράμει, υποαπασχολούνται σε εργασίες άσχετες με τις σπουδές τους για να εξοικονομήσουν εισόδημα, επιλέγουν να μην παραστούν σε εξεταστικές λόγω του κόστους διαμονής και μετακινήσεων φοιτητές από την επαρχία. Αποτέλεσμα η περαιτέρω επιβράδυνση του ρυθμού ολοκλήρωσης σπουδών ή / και η εγκατάλειψη της φοίτησης.

Τα τελευταία χρόνια, η δραματική αύξηση των ποσοστών της ανεργίας και των νοικοκυριών που διαβιούν κάτω από τα όρια της φτώχειας δεν μπορεί παρά να επηρεάζει αρνητικά τα ποσοστά επιτυχούς ολοκλήρωσης των σπουδών. Έτσι, παρότι οι σπουδές στη χώρα μας παρέχονται δωρεάν, δεν είναι λίγοι οι νέοι που αναγκάζονται να αναβάλλουν τη φοίτηση τους ή αδυνατούν

να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους λόγω του επιπλέον κόστους που επιφέρει η φοίτηση ως προς θέματα σίτισης και στέγασης, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις όπου απαιτείται μετεγκατάσταση από το μόνιμο τόπο διαμονής των φοιτητών. Οι υπάρχουσες ελλείψεις σε υποδομές φοιτητικής μέριμνας αλλά και οι ανάγκες αναβάθμισης υφιστάμενων κτηριακών υποδομών επιβάλλουν το σχεδιασμό παρεμβάσεων ώστε να καλυφθούν καλύτερα οι ανάγκες μεγαλύτερου αριθμού φοιτητών, με προτεραιότητα στα άτομα με χαμηλά εισοδηματικά κριτήρια και από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, με καλύτερη αξιοποίηση της υφιστάμενης χρηματοδότησης και των δημοσίων δαπανών ως προς τις παροχές φοιτητικής μέριμνας. Η ενίσχυση της υποστήριξης προς τους φοιτητές ώστε να επιτύχουν την ολοκλήρωση των σπουδών τους περιλαμβάνει επίσης μια δέσμη ενεργειών για την παροχή οικονομικής ενίσχυσης (βλ. δράσεις υποτροφιών και υποστήριξης στέγασης) σε άτομα που προέρχονται από ειδικές κοινωνικές ομάδες πληθυσμού και αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα δυσμενείς κοινωνικές-οικονομικές συνθήκες, ιδιαίτερα όσον αφορά τον πρώτο κύκλο σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση.

Μέτρα – παρεμβάσεις και απεικόνιση στρατηγικού και επιχειρησιακού προγραμματισμού

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΩΣ το 2020.

Παρεμβάσεις για τη διασφάλιση της ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση που θα περιλαμβάνουν δράσεις για την υποστήριξη του έργου της ώστε να ανταποκριθεί στη λειτουργία της ως ανεξάρτητη Αρχή Διασφάλισης της Ποιότητας για την Ανώτατη Εκπαίδευση και την υποστήριξη των Μονάδων Διασφάλισης Ποιότητας των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων για την αξιολόγησή τους.

Μέτρα για την ανάπτυξη νέων αναβάθμιση υφιστάμενων υποδομών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, κτιριακές παρεμβάσεις, εκσυγχρονισμός εξοπλισμού, με επικέντρωση στις επιμέρους ανάγκες όπως καταγράφονται σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, όπου αποδεδειγμένα προκύπτει ανάγκη ενίσχυσης υφιστάμενων υποδομών.

Μέτρα για την βελτίωση της ποιότητας στη διδασκαλία που περιλαμβάνουν πιλοτικά προγράμματα με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας της διδασκαλίας στην εποχή της απεριόριστης πρόσβασης στην πληροφόρηση και έρευνα για τα αναμενόμενα μαθησιακά αποτελέσματα, την περαιτέρω ενσωμάτωση των Τ.Π.Ε στις διδασκαλίες, ψηφιακές πλατφόρμες κ.λ.π. σε όλες τις περιφέρειες σε συνεργασία με τους εποπτευόμενους φορείς του Υπουργείου και τα ερευνητικά κέντρα που υλοποιούν αντίστοιχα έργα, κατάρτιση εκπαιδευτικού προσωπικού σε θέματα νέων μορφών διδασκαλίας και σχεδιασμού προγραμμάτων σπουδών συμπεριλαμβανομένης της διάστασης της διεθνοποίησης, καθώς και ολοκλήρωση ενεργειών για τις απαιτούμενες νομοθετικές ρυθμίσεις ως προς το Εθνικό Πλαίσιο Προσόντων της Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Μέτρα για την ενίσχυση της ποιότητας του ερευνητικού έργου, όπου συμπεριλαμβάνονται δράσεις για την ανανέωση της ηλεκτρονικής πρόσβασης σε διεθνή περιοδικά και εκδότες(HEALink).

Νέων υποδομών διδασκαλίας και έρευνας, έργων αποκατάστασης και ενεργειακής αναβάθμισης και έργων φοιτητικής μέριμνας με βάση τις υφιστάμενες ανάγκες και τα πορίσματα τεχνικών μελετών. Στόχος είναι να δοθεί έμφαση στην παροχή κινήτρων για την μείωση του ποσοστού εγκατάλειψης των σπουδών μέσα από παροχές φοιτητικής μέριμνας προς τους φοιτητές ώστε σταδιακά να μειωθούν οι παροχές οικονομικής στήριξης στέγασης.

Παροχή οικονομικών κινήτρων, που περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων δράσεις για την παροχή υποτροφιών σε προπτυχιακούς φοιτητές καθώς και παροχή οικονομικής υποστήριξης της στέγασης των φοιτητών. Τα μέτρα στοχεύουν να ενισχύσουν την αύξηση του ποσοστού της έγκαιρης ολοκλήρωσης των σπουδών, ιδιαίτερα σε φοιτητές που ανήκουν σε χαμηλότερες εισοδηματικές τάξεις ή και προέρχονται από εκπροσωπούμενες ή μειονεκτούσες ομάδες, ΕΚΟ, συμπεριλαμβανομένου των ΑΜΕΑ. Στην κατηγορία μέτρων προβλέπονται και υποστηρικτικές ενέργειες όπως η κατάρτιση οικονομοτεχνικών μελετών που αποτυπώνουν την υφιστάμενη κατάσταση στην φοιτητική μέριμνα των Α.Ε.Ι., κόστος παροχής υπηρεσιών, προτάσεις για καλύτερη αξιοποίηση των χρημάτων που δαπανούνται ετησίως, προτάσεις θεσμικών αλλαγών.

Βελτίωση του θεσμικού και διοικητικού πλαισίου των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων. Προτεραιότητα δίνεται στις ενέργειες που θα στοχεύουν στην εύρυθμη λειτουργία των Α.Ε.Ι., στη μείωση των γραφειοκρατικών διαδικασιών που απαιτούνται από τους φοιτητές για εγγραφή, σίτιση, στέγαση, κάρτα μετακινήσεων και θα μπορούν να παράγουν σημαντικά στοιχεία για την ανώτατη εκπαίδευση που τώρα ελλείπουν στη χώρα μας, όπως είναι, για παράδειγμα, τα επίπεδα επιτυχούς φοίτησης, εγκατάλειψης των σπουδών σε σχέση και με δημογραφικά από υπάρχοντα πληροφοριακά συστήματα και θα συμβάλει στην αντιμετώπιση του φαινομένου της πρόωρης εγκατάλειψης των σπουδών.

Ενίσχυση της κινητικότητας και της διεθνοποίησης της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Σχεδιάζεται η αξιοποίηση του πλαισίου του νέου Erasmus+ για τους φοιτητές, τις σχολές των ανώτατων ιδρυμάτων και το προσωπικό και επέκταση των δικτύων των συνεργαζόμενων Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης με φορείς από την διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα. Ιδιαίτερη βαρύτητα θα δοθεί στην κινητικότητα των φοιτητών ώστε ως το 2020 να συμμετέχει τουλάχιστον το 20% των φοιτητών σε προγράμματα κινητικότητας Erasmus+ ή σε κάποιο άλλο ευρωπαϊκό ή διεθνές πρόγραμμα πρακτικής άσκησης π.χ. Horizon 2020. Μέτρα επίσης θα ληφθούν με στόχο τη χάραξη πλαισίου και ορισμού συνθηκών και απαραίτητων προϋποθέσεων θα επιτρέψουν την λειτουργία Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων σπουδών σε ξένες γλώσσες.

Ενίσχυση του ερευνητικού έργου που περιλαμβάνουν ένα σύνολο δράσεων με στόχο την υποστήριξη γραφείων μεταφοράς τεχνολογίας, την ενδυνάμωση του ανθρώπινου ερευνητικού δυναμικού, την ενίσχυση των ερευνητικών δεξιοτήτων των νέων ερευνητών με στόχο στην παραγωγή ερευνητικών αποτελεσμάτων υψηλής ποιότητας αλλά και ερευνητών σε μεταπτυχιακό επίπεδο, και σε επίπεδο διδακτορικής και μεταδιδακτορικής έρευνας, ιδίως σε τομείς που συνδέονται θετικά με τις αναπτυξιακές ανάγκες της Ελλάδας. Ιδιαίτερη μέριμνα σε επιμέρους παρεμβάσεις θα δοθεί ώστε να ενισχυθεί η συμμετοχή των γυναικών στον ακαδημαϊκό και ερευνητικό πεδίο καθώς και σε άτομα που πληρούν χαμηλά εισοδηματικά κριτήρια, ΕΚΟ και ΑμΕΑ.

Υψηλής ποιότητας έρευνα, την ενίσχυση στη συμμετοχή των Α.Ε.Ι. σε εξέχοντα Ευρωπαϊκά και Διεθνή Ερευνητικά Δίκτυα, την αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας και καινοτομίας προς όφελος των αναγκών της δημιουργίας και ανάπτυξης συστάδων ή συμπράξεων επιχειρήσεων- ερευνητικών και εκπαιδευτικών οργανισμών, και τη ενίσχυση συνεργασιών με εργαστήρια Α.Ε.Ι. και ερευνητικών ιδρυμάτων.

Δημιουργία ενιαίας υποστηρικτικής δομής ΔΑΣΤΑ, ως μοναδικό σημείο εξυπηρέτησης one-stop-shop για στα ανώτατα ιδρύματα. Μεταξύ άλλων η δομή μεριμνά για την ενίσχυση της σύνδεσης με την αγορά εργασίας σε τοπικό και εγχώριο επίπεδο, την ανάπτυξη συμπράξεων με τον επιχειρηματικό κόσμο, την επέκταση και δημιουργία σύγχρονης βάσης δεδομένων καταγραφής θέσεων εργασίας. Στη λειτουργία της ενιαίας δομής υποστηρίζονται προγράμματα επιμόρφωσης με στόχο την ανάπτυξη οριζόντιων δεξιοτήτων διαχείρισης ζωής και σταδιοδρομίας, την κατάρτιση φοιτητών σε θέματα επιχειρηματικότητας συμπεριλαμβανομένου θεμάτων κοινωνικής οικονομίας ΚΟΙΝΣΕΠ και την υποστήριξη των φοιτητών-αποφοίτων για ένταξη στην αγορά εργασίας. Παράλληλα η δομή θα παρέχει υπηρεσίες συμβουλευτικής για φοιτητές για την ομαλή ένταξή τους και την διευκόλυνση επιτυχούς ολοκλήρωσης των σπουδών. Κατά περιπτώσεις προβλέπεται και υποστήριξη με το απαιτούμενο προσωπικό και εφαρμογές ΤΠΕ, της συμβουλευτικής των φοιτητών.

Βιβλιογραφία.

1. Altbach, P.G., Reisberg, L. and Rumbley, L.E., 2009. Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution, Report Prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education. Paris: UNESCO.
2. Brennan, J., Naidoo, R. and Patel, K., 2009. Quality, Equity and the Social Dimension: The Shift from the National to the European level. In: Kehm, B.M., Huisman, J. and Stensaker, B. eds, The European Higher Education Area: Perspectives on a Moving Target. Rotterdam/Boston/Taipei: Sense Publishers, pp.141- 162.
3. Browne, J., 2010. Securing a sustainable future for higher education. An independent review of higher education funding & student finance. London: Department of Business, Innovation and Skills.
4. Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area. [pdf] Available at: http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Budapest-Vienna_Declaration.pdf [Accessed 17 November 2010].
5. Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ψήφισμα του Συμβουλίου, σχετικά με τον εκσυγχρονισμό των πανεπιστημίων χάριν της ανταγωνιστικότητας της Ευρώπης στην παγκόσμια οικονομία της γνώσης 16096/1/07. Βρυξέλλες: Συμβούλιο της ΕΕ. [pdf] Διαθέσιμο στο: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/07/st16/st16096-re01.en07.pdf> [Πρόσβαση 24 Ιουνίου 2011].
6. Tessler, L.R, et al., 2010. Affirmative action and academic achievement in Brazil: a comparison of two models [pdf] Available at: <http://www.oecd.org/dataoecd/49/57/46130202.pdf> [Accessed 5 January 2011].
7. Usher, A. and Cervenak, A., 2005. Global Higher Education Rankings 2005. Toronto: Educational Policy Institute.
8. Varghese, N.V., 2010. Running to Stand Still. Higher Education in a Period of Global Economic Crisis. Paris: IIEP, UNESCO.

Мищенко Т.А.
к.и.н., доцент
ФГБОУ ВО «Брянский государственный
университет имени академика И.Г. Петровского»,
филиал БГУ в г. Новозыбков

Stručni rad
UDK 378:37.014

МЕЖДУНАРОДНОЕ НАУЧНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАК ЧАСТЬ СТРАТЕГИИ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Оценка потенциала международного сотрудничества научных коллективов региональных вузов из России и стран Европы указывает на неиспользованные возможности данной страны. Автор обращается к одной из форм международного сотрудничества студентов и преподавателей высшей школы – участию в конкурсных программах и получению грантовой поддержки для реализации гуманитарных этнокультурных исследований. Предложенный анализ программ поддержки показывает, что вне крупной консорциума из ведущих российских вузов и европейских партнеров сложно организовать научное сотрудничество.

Ключевые слова: интеграция, высшее образование, студенческая мобильность, интернационализация, этнокультурная основа, гуманитарные исследования.

Современной тенденцией развития образования является процесс интеграции национальных образовательных систем. В интеграционных процессах находит выражение характерная для современного мира объективная тенденция к интернационализации общественной жизни, к сближению стран и народов, к решению глобальных проблем, выходящих за национальные и государственные рамки.

Следует учитывать, что системы образования в каждой стране отличаются культурно-историческим своеобразием, специфическими формами, которым сложно подобрать аналоги в других образовательных системах. Однако интеграционные процессы все заметнее в современном высшем образовании. Интеграция осуществляется главным образом в масштабах геополитических регионов, объединяющих страны со сходными условиями исторического развития и более или менее аналогичной социально-экономической структурой. Мы считаем, что одной из основ интеграции могла бы стать этнокультурная основа, объединяющая славянские регионы, не имеющие общих границ и наднациональных политических структур. Речь идет о государствах Юго-Восточной и Восточной Европы, этнической основой которых являются две ветви славян: южные и восточные. Современные сербы, черногорцы, хорваты, македонцы, боснийцы, болгары и русские, украинцы, белорусы обладают мощной традиционной основой этнической культуры. Изучение различных сторон традиционной культуры южных и восточных славян (жилище, праздники, одежда, утварь, гигиена и народная медицина, взаимоотношения поколений, общинные и семейные традиции) возможно не только на академическом уровне, но и на уровне интеграции вузов и организации мобильных исследований студентов с помощью различных учебных практик гуманитарных учебных программ.

Интернационализация образования стимулируется рядом международных организаций и, прежде всего ЮНЕСКО, в рамках или в тесном сотрудничестве с которой функционируют Советы, Ассоциации и научные центры, занятые такими проблемами развития образования, которые выходят за национальные рамки. Они организуют и финансируют соответствующие исследования, проводят конгрессы, конференции и рабочие совещания руководителей ведомств просвещения и специалистов, издадут педагогическую литературу.

Наибольшее развитие интеграция получила в Западной Европе. Главную роль в определении основных направлений общей социально-экономической и политической стратегии западноевропейских государств играет Европейский Союз и его программа сотрудничества в сфере образования, получившая название Болонский процесс.

Решение участвовать в добровольном процессе создания Европейского пространства высшего образования было оформлено в Болонье представителями 29 стран. На сегодняшний день процесс включает в себя 47 стран-участниц, которые ратифицировали Европейскую культурную конвенцию Совета Европы (1954). Болонский процесс открыт для присоединения других стран. Все вышеперечисленные страны Юго-Восточной Европы и Восточной Европы в период с 1999 по 2005 гг. присоединились к Болонскому процессу, кроме Беларуси, которая условно присоединилась в 2015г. на условиях выполнения «дорожной карты» до 2018г.

В марте 2010 года в Вене министры образования стран участниц Болонского процесса объявили об официальном создании Европейского пространства высшего образования (ЕПВО). В этом смысле Болонский процесс можно считать завершенным, так как именно к этому он и должен был привести. В то же время, министры образования признали, что далеко не все цели Болонского процесса полностью реализованы, поэтому было решено продолжить работу над ними для более полной гармонизации образовательных систем, улучшения мобильности и занятости, обеспечения доступа к качественному высшему образованию всем желающим.

В 2012 г. в соответствии с положениями Бухарестского коммюнике министрами образования стран ЕПВО была одобрена «Стратегия мобильности для европейского пространства высшего образования», направленная на улучшение качества обменов и устранение препятствий для академической мобильности в Европе. Также поставлена задача активизации образовательного и научного сотрудничества с неевропейскими регионами, в том числе в рамках реализуемой с 2007 г. стратегии «Европейское высшее образование в глобальном измерении». Поставленная в рамках Европейского пространства высшего образования задача достичь к 2020 г. уровня студенческой мобильности в 20% от контингента студентов в настоящее время выглядит не совсем реалистичной – в большинстве стран в настоящее время не более 5% студентов участвуют в академической мобильности¹.

Как видим, проблемы интеграции образования заключаются в реализации мер финансовой, организационной и законодательной поддержки государством академической мобильности (в частности, создания структур по координации обучения и исследований в конкретных странах). Практической возможностью включиться в совместные образовательные практики и студенческие научные

¹ http://www.acur.msu.ru/docs/Russia_in_european.pdf

исследования является получение гранта на исследование из международных европейских и российских научных фондов.

Обратимся к анализу программы Erasmus+, одна из целей которой - повышение уровня знаний и умений сотрудников высших учебных заведений в различных областях деятельности по модернизации высшего образования и реализации основных положений Болонского процесса.

Erasmus+ охватывает так называемые «страны Программы», куда входят: страны-члены Европейского Союза, Исландия, Лихтенштейн, Норвегия, Бывшая Югославская Республика Македония, Турция, а также «страны-партнеры», поделенные на 13 географических регионов. Российская Федерация относится к региону «4» стран-партнеров. Программой предусмотрены Совместные проекты (Joint Projects) – проекты межинституционального сотрудничества, которые реализуются на уровне университетов продолжительностью 24-36 месяцев с размером гранта от 500 тыс. до 1 млн. евро.

Для участия в программе и реализации Совместного проекта университеты и другие заинтересованные организации создают проектный консорциум с соблюдением требований к его количественному и качественному составу и формируют проектную заявку. Затем, организация, которая выбрана участниками в качестве грантозаявителя, подает проектную заявку на конкурс от имени консорциума в соответствии с установленными процедурами. Далее, происходит поэтапное рассмотрение поданных заявок, и, по результатам, принимается решение об их поддержке или отклонении. Если проектная заявка поддержана, то грантозаявитель становится грантодержателем, подписывает соответствующий договор и отвечает за реализацию, результаты и расходование средств по проекту.

В 2018 г. можно подать заявку на финансирование академической мобильности молодых людей и молодежных работников, а также для стратегического партнерства в области молодежи. В этой программе могут в полной мере принять участие государства-члены Европейского Союза, страны ЕАСТ европейской экономической зоны: Исландия, Лихтенштейн и Норвегия, Страны-кандидаты в ЕС: Турция и бывшая Югославская Республика Македония.

В 2018г. действует несколько программ: Студенческая мобильность с признанием зачетных единиц (отсюда общее название – Credit Mobility) и Capacity building in the field of Higher Education – сотрудничество в целях развития потенциала высшего образования (продолжение программы Tempus). В рамках конкурса российские вузы имеют право участвовать в Credit Mobility, но заявку должен заполнять и подавать от своего имени университет из страны Программы.

Capacity building in the field of Higher Education – проекты в области развития потенциала, межинституционального сотрудничества университетов стран Программы и стран-Партнеров, направленные на:

- модернизацию, расширение доступности и развитие интернационализации высшего образования в странах-партнерах;
- создание платформы для развития и укрепления сотрудничества между странами ЕС и странами-Партнерами (а также между странами-Партнерами);
- содействие добровольному сближению с тенденциями развития высшего образования в странах ЕС;
- содействие межкультурному и межличностному обмену;

по условиям конкурса 2018 г. по направлению Capacity Building участие России несколько ограничено. А именно:

- российские организации не могут выступать в качестве грантозаявителей

- российские организации могут участвовать только в многострановых проектах (Multi-country projects) с участием нескольких стран-Партнеров.

В консорциум многостранового проекта должны войти, как минимум:

- 2 университета из 2-х разных стран Программы
- по 2 университета из 2-х разных стран-Партнеров

В проектном консорциуме можно приглашать страны-Партнеры при наличии у них общего приоритета (национального или регионального).

Для России, поскольку ее участие в национальных проектах (с участием стран Программы и 1 страны -Партнера) в конкурсе 2018 года не актуально, нужно оперировать только региональными приоритетами (для региона 4). Так, для реализации Совместного проекта по разработке образовательной программы в консорциуме можно пригласить: 2 вуза из стран Программы, 2 вуза из России, 2 вуза из Беларуси.

Несомненно, Программы Erasmus+ в России не рассчитаны на обращения небольших научных коллективов из провинции, даже если они находят зарубежных партнеров в европейских странах. Так, совместный консорциум с Сербией и Боснией и Герцеговиной невозможен, так как это страны-партнеры, а не участники Программы.

Привлечем для анализа потенциальной грантовой поддержки возможности Российского фонда фундаментальных исследований. В РФФИ объявлено в 2017 г. 43 конкурса. Из них планируется сотрудничество с Бразилией, Китаем, Индией и ЮАР - участниками Рамочной программы БРИКС в сфере науки, технологий и инноваций. Одной из сторон финансирования гранта могут выступить: Шанхайская академия общественных наук, Фонд «Дом наук о человеке» (Франция), Фонд «За русский язык и культуру» (Венгрия), Министерство образования, науки и культуры Монголии, Национальный центр научных исследований Франции, Лондонское Королевское общество, Национальный исследовательский совет Италии, национальный научный фонд Болгарии, Белорусский республиканский фонд фундаментальных исследований. Как видим, славянские страны Южной и Центральной Европы (за исключением Болгарии и Беларуси) не поддерживают совместные конкурсы с РФФИ. Из отдельных актуальных конкурсов, предлагающих исследования ученым из России можно отметить Центр последипломного образования Софии, который приглашает молодых ученых со всего мира принять участия в конкурсе грантов на исследования в области гуманитарных и социальных наук сроком от 2 до 5 месяцев. Программа будет проходить в 2 периода, кандидаты могут подать заявку на любой из них:

- с 1 марта по 31 июля 2018
- с 1 октября 2018 по 28 февраля 2019

Размер гранта

- ежемесячная стипендия в размере €700
- оплата проживания в Софии
- оплата транспортных расходов (€400)
- возмещение затрат на проведение исследование (€250)

Требования к кандидатам

Участвовать могут как молодые, так и уже зарекомендовавшие себя ученые

- Кандидаты на момент подачи заявки должны уже иметь степень PhD или ее эквивалент в области гуманитарных или социальных наук
- Опыт проведения исследований
- Наличие публикаций

Общим местом является утверждение о том, что в последние годы сотрудничество между западными и российскими университетами стало более

активным, при этом подразумеваются ведущие вузы: 2 – национальных, 8 – федеральных и 29 национальных исследовательских университетов. «Их стратегические приоритеты в области международных связей – переход к равному и взаимовыгодному сотрудничеству, развитие стабильных связей между консорциумами университетов, институционального партнерства и особое внимание не только к исследованиям, но и социальным функциям высших учебных заведений»². Итак, вне крупного консорциума, созданного ведущими российскими вузами и европейскими партнерами в рамках Болонского процесса, сложно организовать научное сотрудничество на уровне провинциальных вузов, даже если они обладают потенциалом проектной деятельности, профессиональными навыками и предметной специализацией в отдельных областях.

Список литературы:

1. http://www.acur.msu.ru/docs/Russia_in_european.pdf
2. http://www.akvobr.ru/shans_dla_rossiiskih_universitetov.html

² http://www.akvobr.ru/shans_dla_rossiiskih_universitetov.html

Мищенко Виктор Васильевич,
к.и.н.,
директор филиала
Брянской государственной
университетской в г. Новозыбкове.

Stručni rad
UDK 337.014+378(47+57)

ПРОБЛЕМЫ ИНТЕГРАЦИИ СИСТЕМ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РОССИИ И БЕЛАРУСИ В РАМКАХ ЕВРАЗИЙСКОГО СОЮЗА.

В статье дается анализ систем высшего образования России и Беларуси. Выявляются проблемы несовершенства правовой образовательной поля в рамках Евразийского союза: наложения сроков сдачи ЦТ и ЕГЭ, различных сроков подачи документов, различных условий приема документов и т.д.

29 мая 2014 г. в казахстанской столице Астане лидеры России, Казахстана и Беларуси подписали исторически важный договор о создании ЕАЭС. Создание Евразийского экономического союза (ЕАЭС), обозначило дальнейшее развитие интеграции, направленной на взаимодополняющее и взаимовыгодное сотрудничество государств внутри ТС и ЕЭП и с другими странами, на полную реализацию потенциала указанных интеграционных проектов – обеспечение свободы перемещения и трудоустройства граждан на территории стран ЕАЭС, свободы движения услуг и капитала, осуществление согласованной политики в энергетике, сельском хозяйстве, транспорте, промышленности. Евразийский союз как региональная международная организация без преувеличения стал субъектом международного права и экономики, объединение обладает международной правосубъектностью.

Как и любой другой международно-правовой акт, Договор имеет свои недостатки и противоречия. Из договора исключены важнейшие социально-гражданские аспекты: единая миграционная политика, вопросы гражданства, общая охрана внешних границ Союза, межпарламентское сотрудничество, паспортно-визовая сфера, экспортный контроль, большая часть вопросов образования.

Не лишен противоречий раздел Договора о трудовой миграции. Рассмотрим пункт о взаимном признании документов об образовании. Часть пунктов ст. 97 дают повод для умышленной бюрократизации: «Признаются документы об образовании, выданные образовательными организациями (учреждениями образования, организациями в сфере образования) государств-членов, без проведения установленных законодательством государства трудоустройства процедур признания документов об образовании» и далее юридическая погрешность: «Претендующие на занятие педагогической, юридической, медицинской или фармацевтической деятельностью в другом государстве-члене проходят установленную законодательством государства трудоустройства процедуру признания документов об образовании и могут быть допущены соответственно к педагогической, юридической, медицинской или фармацевтической деятельности в соответствии с законодательством государства трудоустройства».

Здесь необходимо было сослаться и взять за основу ряд базовых межгосударственных договоров: Соглашение между правительством Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации о взаимном признании и эквивалентности документов об образовании, ученых степенях и званиях от 1998 г.; Соглашение о механизме взаимного признания и установления эквивалентности документов об ученых степенях в государствах — членах Евразийского экономического сообщества от 2005 г.; Соглашение о взаимном признании и эквивалентности документов об образовании, ученых степенях и ученых званиях в Евразийском экономическом сообществе от 2013 г.

Одной из задач при создании Евразийского Экономического Союза была провозглашена гармонизация национальных законодательств стран Союза. Если ЕАЭС обеспечивает свободу перемещения, взаимного признания документов об образовании и трудоустройства граждан на территории Союза, то как в национальных государствах происходит процесс поступления граждан государств, входящих в ЕАЭС, в свои высшие учебные заведения?

Рассмотрим Правила приема в ФГБОУ ВО «Брянский государственный университет имени академика И.Г. Петровского» (г. Брянск, Россия) на обучение по образовательным программам высшего образования – программам бакалавриата, программам специалитета, программам магистратуры на 2018/2019 учебный год и Порядок приема для получения высшего образования I ступени в Белорусский государственный университет (г. Минск, Беларусь) на 2018 год.

Сроки подачи документов в российские вузы происходит с 20 июня по 20 июля. БГУ проводит единый конкурс для лиц, поступающих на обучение по программам бакалавриата, программам специалитета на базе различных уровней образования по одинаковым условиям поступления и одинаковым основаниям приема. Согласно Правилам приема п.1.5. «К освоению программ бакалавриата или программ специалитета допускаются лица, имеющие среднее общее или среднее профессиональное образование, высшее образование. К освоению программ магистратуры допускаются лица, имеющие высшее образование любого уровня».

Поступающие иностранные граждане в любой российский вуз имеют право участвовать в конкурсе на основании результатов ЕГЭ, либо указанные вступительные испытания проводятся вузом самостоятельно в соответствии с Порядком. Сроки проведения вступительных испытаний с 12 по 25 июля 2018 г.

Таким образом, если иностранные граждане, не имеющие результатов ЕГЭ, должны подать документы до 11 июля.

Исходя из «Правил приема лиц для получения высшего образования I ступени», утвержденными Указом Президента Республики Беларусь от 07.02.2006 № 80 иностранные граждане могут поступать в белорусские вузы для получения высшего образования:

- за счет средств бюджета или на платной основе – в соответствии с международными договорами Республики Беларусь;
- на платной основе – по результатам итоговой аттестации при освоении содержания образовательной программы подготовки лиц к поступлению в УВО;
- на платной основе – по результатам собеседования, устанавливающего уровень владения ими языком, на котором осуществляется образовательный процесс, в объеме, достаточном для освоения содержания образовательной программы высшего образования, а также дополнительного собеседования (для лиц, поступающих в соответствии с частью одиннадцатой пункта 16 настоящих Правил).

Документы подаются для лиц, претендующих на обучение за счет средств бюджета — в срок с 12 по 17 июля, причем в пакет документов входит оригинал документа об образовании. Зачисление происходит до 28 июля. Затем абитуриенты не прошедшие конкурсный отбор претендуют на поступление на платно-договорной основе. Зачисление таких абитуриентов происходит до 3 августа.

Анализ нормативно-правовых документов показывает, что и в России, и в Беларуси созданы условия для поступления абитуриентов из Евразийского Союза (иностранцы студенты). Но если рассмотреть ситуацию поступления абитуриента из России в белорусский вуз, то можно увидеть некоторую не гармоничность существующих законных актов.

Итак, если российский абитуриент хочет поступить в белорусский вуз на бюджет, он должен сдать централизованное тестирование (ЦТ) в те же сроки что и единый государственный экзамен (ЕГЭ) – июнь. Совпадение сроков сдачи экзаменов накладывает на абитуриента лишнюю эмоциональную нагрузку.

Если российский абитуриент успешно сдал ЦТ, он имеет право подать документы, согласно Правилам приема, только в один белорусский вуз, так как он при подаче документов обязан подать оригинал документа об образовании. Сроки подачи документов строго ограничены (12-17 июля) в отличии от российских (20 июня – 20 июля). Приказ о зачислении на бюджетную форму обучения в белорусский вуз издается 28 июля, а приказ о зачислении об обучении на платно-договорной основе – 3 августа.

Если российский абитуриент по результатам ЦТ не проходит в белорусский вуз ни на бюджетную форму обучения, ни на платно-договорную, он должен до 3 августа для зачисления в российский вуз успеть положить оригинал документа.

1 августа в российских вузах завершается прием заявлений о согласии на зачисление от лиц, включенных в списки поступающих на основные конкурсные места и желающих быть зачисленными на первом этапе зачисления на основные конкурсные места и в рамках каждого списка поступающих выделяются лица, подавшие заявление о согласии на зачисление, до заполнения 80% основных конкурсных мест (с учетом округления). А 3 августа издается приказ (приказы) о зачислении лиц, подавших заявление о согласии на зачисление, до заполнения 80% основных конкурсных мест. завершается прием заявлений о согласии на зачисление от лиц, включенных в списки поступающих на основные конкурсные места. 6 августа в рамках каждого списка поступающих выделяются лица, подавшие заявление о согласии на зачисление, до заполнения 100% основных конкурсных мест. 8 августа издается приказ (приказы) о зачислении лиц, подавших заявление о согласии на зачисление, до заполнения 100% основных конкурсных мест.

А раньше 3 августа, когда будет издан приказ, у российского абитуриента нет никакой возможности узнать точно свои шансы. Так как белорусская система рейтинга абитуриентов обезличена, в отличии от российской. Остается только рассчитывать российскому абитуриенту на зачисление на оставшиеся 20% конкурсных мест или на зачисление на платно-договорную основу.

Таким образом, исходя из анализа нормативно-правовых актов, касающихся поступления в российские и белорусские высшие учебные заведения и анализа конкретной ситуации, мы видим, что созданы условия для взаимного поступления граждан Евразийского союза. Но есть проблемы совмещения дат календаря абитуриента, невозможности поступления на бюджетную основу в белорусских вузах без результатов ЦТ, обезличенной системы рейтинга абитуриента в белорусских вузах. Эта работа требует усилий правительств стран Евразийского союза по гармонизации нормативно-правовых актов в области образования.

Список литературы:

1. Порядок приема для получения высшего образования I ступени в Белорусский государственный университет на 2018 год.
2. Приказа Министерства образования и науки Российской Федерации от 04 сентября 2014 г. № 1204 «Об утверждении перечня вступительных испытаний при приеме на обучение по образовательным программам высшего образования - программам бакалавриата и программам специалитета».
3. Приказа Министерства образования и науки Российской Федерации от 14 октября 2015 г. № 1147 «Об утверждении Порядка приема на обучение по образовательным программам высшего образования - программам бакалавриата, программам специалитета, программам магистратуры»
4. Приказа Министерства образования и науки Российской Федерации от 5 апреля 2017 г. № 301 «Об утверждении Порядка организации и осуществления образовательной деятельности по образовательным программам высшего образования – программам бакалавриата, программам специалитета, программам магистратуры»;
5. Правила приема в федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Брянский государственный университет имени академика И.Г. Петровского» на обучение по образовательным программам высшего образования – программам бакалавриата, программам специалитета, программам магистратуры на 2018/2019 учебный год
6. Указ Президента Республики Беларусь от 07.02.2006 № 80 «Правила приема лиц для получения высшего образования I ступени».
7. Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 21.07.2011 № 980 «Об утверждении положения о факультете довузовской подготовки, подготовительном отделении, подготовительных курсах».
8. Федерального закона от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации»
9. Постановления Правительства РФ от 15.08.2013 г. № 706 «Об утверждении Правил оказания платных образовательных услуг»;
10. Постановления Правительства РФ от 27.11.2013 г. № 1076 «О порядке заключения и расторжения договора о целевом приеме и договора о целевом обучении»;
11. Федеральный закон Российской Федерации от 5 мая 2014 г. № 84-ФЗ «Об особенностях правового регулирования отношений в сфере образования в связи с принятием в Российскую Федерацию Республики Крым и образованием в составе Российской Федерации новых субъектов – Республики Крым и города федерального значения Севастополя и о внесении изменений в Федеральный закон «Об образовании в Российской Федерации».
12. Постановление Министерства образования РБ от 30 июня 2015 г. № 72 (ред. 28.08.2017) «О вступительных испытаниях при поступлении на I ступень высшего образования».

ZNANJE (OBRAZOVANJE) KAO OSNOVA ZA PRIMJENU INOVIACIJA, SA AKCENTOM NA KLJUČNU ULOGU ZA EKONOMSKI I PRIVREDNI RAZVOJ

Sažetak

U pristupu razmatranju, obzirom na naslovljenu temu, našu pažnju u tekstu koji slijedi usredsređićemo na jedan broj prema našem slobodnom opredjeljenju ključnih pitanja. To su: Koja je uloga znanja i inovacija u oblasti Međunarodnih ekonomskih odnosa, uz poseban osvrt na sferu privrede sa akcentom na zemlje u tranziciji. Obzirom na kompleksnost teme koja je premet rasprave na ovom eminentnom skupu, opredjelio sam se da vašu pažnju pokušam motivisati na sljedeća tri pitanja:

Prvo, danas najveću vrijednost imovine sačinjavaju upravo ljudi, tačnije njihov kapital baziran na znanju i primjeni inovacija koje stiču obrazovnim procesom, vještinama, umijeću i sl. Tim načinom ljudski kapital se usmjerava na proizvode i usluge koje stvaraju novu vrijednost.

Drugo, pitanje odnosi se na aktuelna i praktična nastojanja da se prepoznaju prioritetne i neodložne potrebe pokretanja procesa oporavka i moderniziranja ekonomije i privrede u cilju jačanja održivog, efikasnog, socijalnog i pravednog i stabilnog ekonomskog rasta, te otvaranje novih radnih mjesta, bolje i pravilnije raspodjele, posebno u sferi socijalnih davanja, uz poseban akcenat na stvaranje održivog društvenog bližeg i šireg okruženja. Sa razlogom posebno mjesto u prezentiranom tekstu zauzima pitanje o ključnom obilježju Azijskog modela ekonomskog i privrednog rasta "karakteristike HPAE-sove" obrazovne politike i šta je to Istočno-azijsko čudo?

Treće, kada je riječ o zemljama Zapadnog Balkana u kome je Bosna i Hercegovina, pred kojima je zadaća i cilj, pa usudili smo bismo se izreći konstataciju po kojoj proizilazi da se u narednom vremenu poseban akcenat kao prioritet da na stvaranju velikih preduzeća i kompanija, kao okosnice privrednog rasta i razvoja za šta postoje realne pretpostavke za savremeno prestrukturiranje uz primjenu znanja i inovacija koje su zemlje Zapadnog Balkana, pa prema tome i BiH imale u nedavnom vremenu, koristeći prednost savremenih trendova i preduzetništvu i menadžmentu.

Ključne riječi: obrazovanje, inovacije, uzroci, kapital, ekonomija, savremeni trendovi, rast, nauka

¹ Internacionalni univerzitet Travnik

TOPIC: KNOWLEDGE (EDUCATION) AS A BASIS FOR APPLICATION INNOVATION, WITH EMPHASIS ON THE KEY ROLE FOR ECONOMIC AND ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract

In the approach of consideration, considering the theme, we will concentrate our attention in the following text on a number of key issues according to our free choice. These are: What is the role of knowledge and innovation in the field of International Economic Relations, with a special focus on the sphere of economy with emphasis on countries in transition. Considering the complexity of the topic that is the subject of debate at this eminent gathering, I have chosen to try to motivate you to the following three questions:

First, today the highest value of property is made up of people, more precisely their knowledge-based capital and the application of innovations that they acquire through the educational process, skills, etc. In this way, human capital is focused on products and services that create a new value.

Secondly, the issue refers to current and practical efforts to identify the priority and immediate needs of launching the recovery and modernization process of economy in order to strengthen a sustainable, efficient, social and just and stable economic growth, and to create new jobs, better and more proper allocation, especially in the sphere of social benefits, with particular emphasis on creating a sustainable closer and wider social environment. With a reason, a special place in the presented text takes up the question of the key characteristic of the Asian model of economic growth "the characteristics of the HPAE's" educational policy and what is the East Asian wonder?

Thirdly, when it comes to the countries of the Western Balkans, where Bosnia and Herzegovina is located, they have atask and goal ahead of them, and we dared to say a conclusion stating that in the coming time a special emphasis is given as a priority on the creation of large companies, as the backbone of economic growth and development, for which there are realistic preconditions for modern restructuring, with the application of knowledge and innovations that the countries of the Western Balkans, and therefore Bosnia and Herzegovina, had in recent times, using the advantage of modern trends and entrepreneurship and management.

Key words: *education, innovation, causes, capital, economy, contemporary trends, growth, science*

1. Uvod

Obzirom na kompleksnost i aktuelnost današnje teme o kojoj se vodi rasprava ja sam se opredjelio da vašu pažnju pokušam motivisati na sljedeća dva po mome shvatanju najznačajnija pitanja. To su:

Danas najveću vrijednost imovine čine upravo ljudi tj. njihov kapital zasnovan na znanju i inovacijama, umijeću, vještinama i obrazovanju. U tom smislu ljudski kapital treba usmjeravati ka znanju i inovacijama i time razvijati proizvode i usluge koje stvaraju novu vrijednost. Ovdje imamo na umu kompanije, mala, srednja i velika preduzeća koja su pred stalnim izazovom promjena. Ulaganje u znanje, inovacije i vještine su jedini način da se odgovorio tom izazovu. Znanje je osnova za primjenu inovacije, a one pomažu svim privrednim i ekonomskim subjektima da se razvijaju u skladu sa promjenama bližeg i šireg okruženja.

To znači da je tradicionalna ekonomska teorija i praksa zasnovana na materijalnoj osnovi kroz zemljište, opremu i novac i usmjereno tržište sa ciljem efikasne raspodjele rada i

kapitala. No, danas se više od 50% bruto društvenog proizvoda (BDP) u razvijenim ekonomijama bazira na znanju i inovacijama, na intelektualnoj svojini i stručnosti ljudi. Tako se na primjeru SAD-a može sagledati uloga i značaj znanja, inovacija i ljudskog kapitala sa posebnim naglaskom da usluge u SAD-u čine 76% BDP-a.

Da podsjetimo da su u doba mašina proizvod i oprema bili u centru pažnje. Danas u doba informatike, znanje zasnovano na inovacijama je u centru pažnje i vrijednost se stvara iz znanja, umijeća i uz primjenu inovacija i sposobnosti. To je sve sadržano u ljudima i može se reći da ekonomija danas zapravo ekonomija znanja, jer se bogatstvo stvara upravo efikasnim menadžmentom znanja. Ulaganje u kompaniju znači okupljanje talenata, sposobnosti, vještina i ideja što je intelektualni kapital, a nisu fizički i finansijski resursi.

Dobar primjer je firma General Electric u SAD-u koja svake godine angažuje 200 predavača, 30 službenika, 30 direktora za ljudske resurse i mnogo mladih menadžera koji aktivno učestvuju u programu obuke za profesionalnu orijentaciju. Teme su konkurencija, pobjeđivanje na globalnom tržištu kao i ocjenjivanje najvažnije vrijednosti u odnosu na vrijednosti kompanije. Obuka podstiče zaposlene da se sukobe sa sopstvenim vrijednostima.

Ovo znači da je u pitanju koncept "organizacije koja uči" jedna od osnovnih karakteristika, obilježje sadašnjeg vremena u kome se promjene dešavaju neprestano u svim oblastima života, a posebno u ekonomiji i privredi. Znači da su promjene uslov opstanka i glavna karakteristika razvoja. One treba budu stalne i brojne u svim segmentima organizacije. Pored promjena, druga bitna karakteristika ovog vremena jeste da je ovo vrijeme usluga jer činjenica da usluge u razvijenim zemljama već čine preko 60% ukupnog prihoda, a broj zaposlenih u ovom sektoru je prešao 70%. Za organizaciju koja uči ovi trendovi su posebno bitni jer su usluge i njeni atributi; pouzdanost, ljubaznost, komunikativnost, maniri itd. i u velikoj mjeri zavisni od obuke i osposobljavanja.

Da se vratimo na skoro 40 godina unazad tokom perioda od 1970. godine pa sve do 2008. godine, Južna Koreja je svoj BDP uvećala čak osam puta i dostigla 25.500 dolara po stanovniku. U isto vrijeme zaposleni u uslužnom sektoru su doživjeli dramatičnu transformaciju povećanjem sa 31% na 69%. Ono što je značajno, posebno podsticati je da se broj proizvodnih radnika takođe povećao i to sa 19% na 37% u 1991. godini da bi u 2009. godni taj broj iznosio 24%. Tokom prošle dekade Južna Koreja je imala jednu od najnižih stopa nezaposlenosti na svijetu.

Na osnovu prethodnih prezentovanih pitanja tim slijedom dovedeni smo pred zadaću pokušavamo inicirati sljedeće svakako među najznačajnijih koje se odnosi na:

2. Ključna obilježja Azijskog modela ekonomskog i privrednog rasta², obrazovne politike i šta je to Istočnoazijsko čudo?

U pristupu odgovora na naslovljeno pitanje stavljeni smo pred zadaću da učinimo konačni osvrt uz naglasak da je početak visokih dostignuća i kasnije ostvarenih rezultata u ekonomijama zemalja Azije vezan za period nakon Drugog svjetskog rata ili za početak HPAE³. U tom smislu sa ciljem da da odgovor na ovo ključno pitanje Svjetska banka je u drugoj polovini devedesetih godina uradila sveobuhvatnu studiju i analizu o osnovnim karakteristikama koje se odnose na osam istočnoazijskih ekonomija odnosno na Hong Kong, Japan, Indoneziju, Koreju, Maleziju, Singapur, Tajvan i Tajland. Nakon što su prevaziđene

² karakteristike HPAE -sove

³ HPAE je skraćenica za osam razvijenih ekonomija zemalja jugoistočne Azije, a to su Hong Kong, Japan, Indonezija, Koreja, Malezija, Singapur, Tajvan i Tajland

posljedice ekonomske krize iz 1997. godine ove zemlje su se prestrojile u pravcu reformisanja obrazovanja i ka čvrstim stopama rasta i stabilnim tokovima ekonomskog razvoja.

Druga činjenica po kojoj se ovaj region razlikuje od ostalih regiona posebno Latinske Amerike jeste da postoji snažna i vjerodostojna zalaganje za dijeljenje ekonomskog rasta sa svim slojevima društva, dijelom putem pristupa obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i zemljišnoj reformi. Pokazalo se da ovo nosi višestruke koristi, uključujući brzo stvaranje sposobne i obrazovane radne snage.

Treća razlika je da su HPAE zemlje unaprijedile svoj izvozni sektor, dok su u isto vrijeme bile više otvorene za uvoz nego što je to slučaj za većinu zemalja u razvoju. Ovo je takođe imalo brojne druge prednosti uključujući pristup tehnologiji, inovativnim primjenama u oblasti obrazovanja, visokim izvoznim prihodima i podsticanje stanih ulaganja.

Četvrto, investicija i ljudski faktor bile su jednako važne za akumulaciju fizičkog kapitala. Tako jedna od ključnih karakteristika HPAE-ove reformisane obrazovne politike je u tome što su državna ulaganja u obrazovanje bila fokusirana na osnovne i srednje nivoe. Dolar za obrazovanje ide dalje kada je na tom nivou, a time je i društveni uticaj mnogo veći, kada je potrošen na ovom srednjoškolskom nego na univerzitetskom nivou. Zatim, ovim investicijama bitno je porasla stopa pismenosti i položeni temelji uz primjenu inovacija za visokosposobnu radnu snagu koja je bila osposobljena za rad na sve sofisticiranijim oblicima proizvodnje. U stvarnosti stalno povećanje investicija u ljudski kapital je stvorilo stalnu promjenu u komparativnim prednostima ovih zemalja, tako da se nove investicije mogu kontinuirano unositi u nove proizvodne linije.

3. Kretanje proizvodnog izvoza

Uz konstataciju da je svaka od osam HPAE-s zemalja aktivno i uspješno angažovana na unapređenju svog izvoza što je imalo značajnu ulogu u industrijskim strategijama svake od HPAE-s zemalja. Politika zamjene za uvoz (ISI politika) je brzo bila zamijenjena naglašenim unapređenjem izvoza. Japan je počeo unapređivati izvoz kasnih 50-ih i početkom 60-ih godina. Četiri tigra⁴ su započeli krajem 60-ih godina i novoindustrijalizovane ekonomije NIE⁵ početkom 80-ih.

Drugo ime za radne produktivnosti koje nije detaljnije objašnjeno pri analizi kapitala ili pod obrazovanjem jer se odnosi na ukupni faktor produktivnosti ili TFP⁶. Ovim je pokretač uspjeha na unapređenju izvoza bi prvorazredan rezultat obrazovne politike koja je favorizovala osnovno i srednje obrazovanje. Ova politika stvorila je rasprostranjenu pismenost i lako prilagodljivu i obučavanu radnu snagu.

Ovdje nam se sa pravom postavlja jedno od ključnih pitanja, a to je: Postoji li azijski model ekonomije? Što znači da li su HPAE i Kina uspjele da postignu izvanredni rast visoke stope putem politike koja se u osnovi razlikuje od savjeta koje zastupaju zagovornici Vašingtonskog konsenzusa. Zatim, zagovornici novog azijskog modela ekonomskog rasta dokazuju da su selektivne intervencije takve kao industrijska politika i unapređivanje izvoza povećale produktivnost.

⁴ Četiri tigra su Hong Kong, Koreja, Singapur u Tajland. Ekonomski rast u ovim zemljama počeo je poslije Drugog svjetskog rata. Sve je Svjetska banka kalsifikovala kao visokodohodovne ili više od srednjedohodovne ekonomije.

⁵ NIE je skraćenica za novoindustrijalizovane ekonomije

⁶ Ukupni faktor produktivnosti TFP je mjera količine proizvoda po jedinici ulaza. Porast TFP-a znači da je cjelokupna produktivnost poboljšana i da će dati viši nivo ulaza tj. stvoriti više izlaznih jedinica proizvodnje, kao što su nova tehnologija ili organizacije preduzeća koja mora biti osavremenjena.

Ovo znači da je rast zabilježen u istočnoj Aziji i Kini veoma važan pošto daje čvrstu iako iznenađujuću sliku posebno podvlačimo "istočnoazijskog čuda". Ono što oni istina uzgredno govore je da možda i nije bilo čudo, već samo naporan rad i žrtvovanje koje dolazi od uzdržavanja od potrošnje kako bi se uvećala štednja i stope ulaganja.

U tom smislu nakon prethodnih razmatranja ustanovili smo da se ključ u poimanju istočno Azijskog čuda temelji na ključnim činjenicama: da su glavne karakteristike ekonomskog rasta u azijskim ekonomijama sa visokim rezultatima, porast jednakosti, brz porast nivoa školovanja, brza kumulacija štednje i visoke stope investicija, stabilno makroekonomsko okruženje i brži rast proizvodnog izvoza.

Drugo, pitanje odnosi se na aktuelna pitanja i praktična nastojanja, a ovdje imam na umu sljedeće: Da je već prepoznala hitnu potrebu pokretanja procesa oporavka i moderniziranja ekonomije u cilju jačanja održivog, efikasnog, socijalno pravednog i stabilnog ekonomskog rasta, otvaranja radnih mjesta povećanja i bolje ciljane raspodjele socijalnih davanja te stvaranja održivog i pravičnog društvenog okruženja.

Kako bi se stabilno krenulo putem održivog rasta Srbija, Bosne i Hercegovina i zemlje Zapadnog Balkana se moraju prihvatiti svojih strateških prednosti. One uključuju značajan potencijal u radnoj snazi koji trenutno nije dovoljno iskorišten. Niska stopa aktivnosti radno sposobnog stanovništva i visoka stopa nezaposlenosti koja je u značajnoj mjeri posljedica neusklađenosti ponude i potražnje za kvalifikovanom radnom snagom ograničava mogućnosti razvoja.

Da podsjetimo da prema nalazima Izvještaja o napretku za 2014. godinu BiH je ostvarila visok nivo trgovinske integracije sa Evropskom unijom. EU je i dalje glavni trgovinski partner Bosne i Hercegovine, dodatno ojačan pristupanjem Hrvatske Evropskoj uniji od 1. jula 2013. godine. Shodno tome se udio izvoza u Evropsku uniju povećao 73,5%, dok se uvoz iz EU blago smanjio na 60% od ukupnog izvoza. Najvažniji partneri iz EU su Njemačka i Hrvatska. Zemlje CEFTA⁷ sporazuma ostaju drugi najvažniji trgovinski partneri i na njih otpada nekih 16% izvoza robe i 11% uvoza.

Predstavništvo Njemačke u BiH je u aprilu 2017, predstavilo rezultate privrednog istraživanja koje se godišnje provodi među članovima udruženja Wirtschaftsverein BiH. Cilj je detektovanje zadovoljstva njemačkih i drugih investitora u BiH, te kompanija koje se angažuju u bilateralnim privrednim odnosima s Njemačkom.

Prvi put od kada se vrši ovo istraživanje ni jedan od ispitanika ne očekuje pogoršanje vlastitog poslovnog razvoja. Čak 72% posto od ukupnog broja očekuje bolji poslovni razvoj. Ni jedna od firmi koje su učestvovala u istraživanju ne očekuje smanjenje prometa, dok 71 posto ispitanih smatra da će povećati promet.

Ističe se da je geografska pozicija naših ekonomija Zapadnog Balkana, BiH odlična, jer sve kompanije koje ovdje rade su faktički u centru Evrope, ali i da se takva pozicija mora bolje iskoristiti.

Uprkos svim izazovima tržišta, 73 posto ispitanika bi BiH opet izabralo kao lokaciju za poslovanje. Kada su u pitanju osnivači malih, srednjih i velikih preduzeća, to su uglavnom domaći investitori i to njih 1.233 dok je broj novoosnovanih preduzeća čiji su strani investitori 468.

Možda mi to ne vidimo, ali u Bosni i Hercegovini se i dalje otvaraju nove firme. Tako je prema podacima Zavoda za statistiku, u protekloj godini otvoreno 1.780 novih tržišno orijentisanih preduzeća, ne uzimajući u obzir obrte/fizička lica. Od toga je 1.716 preduzeća koja imaju manje od 10 zaposlenih, 58 njih sa 10 do 50 i šest preduzeća sa 50 do 250 zaposlenih radnika.

⁷ Eng: Central European Free Trade Association, Centralna evropska asocijacija za slobodnu trgovinu

Činjenica je da prema podacima koje su nam dostupni, vidimo da su preduzeća uglavnom osnovali domaći investitori i to njih 1.233 dok je broj novoosnovanih preduzeća čiji su strani investitori 468, a broj mješovitih preduzeća gdje su strani i domaći investitori je 79. Najviše stranih investitora je iz Ujedinjenih Arapskih Emirata sa ukupno 83 osnovana preduzeća, zatim iz Turske 62, Kuvajta 45 i iz Hrvatske 31 preduzeće.

Da podsjetimo da je u protekloj godini ugašeno ukupno 595 tržišno orijentisanih preduzeća i to 583 preduzeća ispod 10 zaposlenih i 12 preduzeća sa 10 do 50 zaposlenih. Po oblastima najviše ugašenih preduzeća je bilo u trgovini na veliko i malo popravak morotnih vozila i motocikala 241- preduzeće, u prerađivačkoj industriji 72, u području stručne, naučne i tehničke djelatnosti 52 i u građevinarstvu 51 preduzeće.

Da podsjetimo da je prošle godine u jednom kvartalu Bosna i Hercegovina ostvarila izvoz u vrijednosti većoj od 2.5 milijardi KM, te je ostvareno povećanje izvoza veće za 14 posto u odnosu na isti period prethodne godine. Uvoz u prvom kvartalu iznosio je gotovo 4,1 milijardu KM, što je za 17% više u odnosu na isti period prošle godine. Ovakve promjene rezultirale su pokrivenošću uvoza izvozom od 63,10 posto, a ukupan obim spoljnotrgovinske razmjene povećan je i njegova vrijednost iznosi oko 6,61 milijardu KM.

Bosna i Hercegovina je 2016. godine ostvarila rast industrijske proizvodnje za oko 4,3 posto u odnosu na 2015. godinu. Ovaj rast praćen je i povećanjem broja zaposlenih. Najznačajniji doprinos rastu ukupne industrijske proizvodnje BiH ostvaren je u okviru prerađivačke industrije koja je zahvaljujući pozitivnim ekonomskim kretanjima na izvoznim tržištima ostvarila povećanje od 3,1 posto.

Međutim, kada je riječ o stopi nezaposlenosti, izuzetno važnom indikatoru stanja u kojem se društvo nalazi, a može se govoriti o čitavom nizu uzroka koji generiše visoku nezaposlenost odnosno strukturalni poremećaj na tržištu rada, između ostalog ponude radne snage i potražnje za radnom snagom.

Uz konstataciju da sa evidentiranih 7,3% prema podacima iz 2016. godine Slovenija ima namjanju stopu nezaposlenosti u regiji, dok prema posljednim podacima najlošija je Bosna i Hercegovina sa 27,5 % registrovane nezaposlenosti. Prosječan broj zaposlenih lica u BiH u 2015. godini se nastavio uvećavati po nešto bržoj stopi rasta (1,8) u poređenju sa prethodnom godinom i iznosio 713,6 hiljada. Iako je u većini područja djelatnosti broj zaposlenih lica uvećan najznačajniji doprinos rastu broja zaposlenih je u djelatnostima koje zapošljavaju najveći broj lica u BiH-industrija i trgovina. Uz povećanje obima industrijske proizvodnje u BiH prosječan broj zaposlenih lica u području djelatnosti prerađivačke industrije je uvećan za 2%.

Ono što je ključni problem za zemlje kao što su Srbija i BiH je što današnje firme nemaju svoj proizvod, već su osuđene da rade tzv.lohn poslove. Od prijeratnih više od 100.000 radnika u sektoru tekstila i obuće u Bosni i Hercegovini do danas je ostalo oko jedne četvrtine. Drastičan pad broja radnika posljedica je uništavanja privrede u toj djelatnosti s počinjanjem tranzicije i privatizacije.

No, ključni problem predstavlja što današnje firme u djelatnosti tekstila, kože, obuće i gume, nemaju svoj proizvod već su osuđene da rade tzv.lohn poslove, odnosno poslove dorade proizvoda za velike strane firme koje isporučuju sav materijal, a naši radnici samo svoju radnu snagu. Istine radi nije na odmet posebno naglasiti da su u nedavnom vremenu bile vodeće firme-preduzeća u BiH kao što su Borac Travnik, Aida, KTK ili Viteks i dr. ali da više ne postoje, a novonastale imaju potpuno drugačiji odnos.

Ono što je posebno značajno naglasiti je da je socijalno preduzetništvo veoma aktuelna tema, te se treba okrenuti prema tome, jer je to izlaz za nezaposlenost i siromaštvo posebno ranjivih i ugroženih kategorija. Primjer da je 14 miliona ljudi u evropskim zemljama zaposleno kroz socijalno preduzetništvo realno ukazuje da je na neki način budućnost u tome.

Sa podsjetimo da svaki biznis danas konfrontiran je s globalnom konkurencijom i učestalim i kompleksnim promjenama u okruženju. Svjedoci smo sve kraćih životnih ciklusa proizvoda i različitih želja kupaca što predstavlja kontinuirane prilike, prvenstveno novim kompanijama i startup⁸-ima, da zauzmu svoje mjesto na tržištu čak i u industrijama u kojima dominira dobro organizovana i resursima dobro utemeljena konkurencija.

Ovo znači da posebno velika preduzeća i kompanije koje imaju pretenziju da rastu moraju konstantno da razvijaju svoju strategiju i samim time da pronalaze metode i načine kako će se nadmetati u dinamičnom okruženju.

Nažalost mi imamo dosta nepovoljnu strukturu ekonomije gdje dominiraju mala i srednja preduzeća. Ona u ukupnoj strukturi učestvuju sa 99.5% od čega mala preduzeća čine 95%. To je rezultat neuspješnih reformi i transformacije vlasništva koje nije uspjelo da domaću ekonomiju sačuva u jednom liberalizovanom pristupu ekonomiji i tržištu koji je dosta forsiran iz inostranstva u procesima evrointegracija.

Međutim, sa razvojem poslovanja malih i srednjih preduzeća, preduzetnici su naišli na izazove opstanka ili daljeg rasta preduzeća za koje nisu više dovoljni entuzijazam, srpečnost za preuzimanje rizika i fleksibilnost. Sve više pažnje posvećuje se razvoju fundamentalnih menadžerskih znanja, vještina i programa, što jasno pokazuje da će preduzetniku današnjice omogućiti da kvalitetno upravlja rastom i razvojem vlastitog preduzeća. Potrebna znanja i vještine preduzetnika razlikuju se zavisno o fazi razvoja preduzeća. Zato je interesantno posmatrati kako se potrebe za određenim znanjima i vještinama mijenjaju s fazom razvoja preduzeća i pozicijom preduzetnika unutar samog preduzeća.

Na kraju može se reći, imajući u vidu ukupnost naše ekonomske stvarnosti, da je najvažniji cilj ekonomske politike Srbije i BiH povećanje ukupnog broja zaposlenih, prije svega mladih u proizvodnim sektorima putem razvoja i podrške u primjeni savremenih inovativnih dostignuća sa ciljem da se u budućnosti stvaraju velika preduzeća i kompanije kao okosnica privrednog rasta i razvoja za što postoje svi uslovi i pretpostavke, bazirajući se pri tome na privrednoj infrastrukturi koji smo imali prije tri decenije i koristeći prednost novih trendova u preduzetništvu i menadžmentu u okviru znanja, inovacija i vještina sa kojima raspolaže Bosna i Hercegovina, Srbija i druge zemlje ili Republike koje činile državu Jugoslaviju.

4. Literatura

- Mladen Bodiroža, Međunarodna ekonomija, šesto izdanje, Internacionalni univerzitet Travnik, 2012
- Mladen Bodiroža, Međunarodne finansisjke i trgovinske institucije, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Srpsko Sarajevo, 2003
- Mladen Bodiroža, Evropska unija, Glas Srpske, 2008
- Ibrahim Jusufrić. Menadžerska ekonomija, Internacionalni univerzitet Travnik, 2012
- Čarls V. Kegli, Jr., Jurđžin R. Vitkof, Svetska politika - trend i transformacija - Centar za studije Jugoistočne Evrope, Beograd 2006.
- internet izvori

⁸ Startup je firma ili organizacija (razvojna firma) stvorena s namjerom da istraži repetitivne i skalabilne poslovne modele. Nije svaka novoootvorena firma startup već je to specifičan podskup novoootvorenih firmi koji ima posebna pravila, novosonovano ili nedavno osnovano preduzeće sa globalnim ambicijama i globalnim potencijalom.

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ ПОДГОТОВКИ

Аннотация: в статье рассматривается одно из направлений развития Российской системы образования, приводится общий обзор базовых элементов проектной деятельности в целом и описывается опыт включения проектной деятельности студентов в общую структуру учебного процесса по направлению подготовки «Педагогическое образование» профилей «Математика и физика»

Ключевые слова: инновационные подходы в образовании, реформирование системы образования, проектная деятельность, учебный проект, метод проектов, непрерывное образование.

THE FORMING OF PROJECT ACTIVITY SKILLS BY THE PEDAGOGICAL TRAINING STUDENTS

Annotation: In this article it is said about one of the development directions of Russian Education System. The author brings an overview of the basic elements of the project activity as a whole. This article describes the experience of introduction of project activity into the general structure of the learning process for Pedagogical Training Students, “Mathematics and Physics” profile.

Keywords: innovative approaches in education, reform of the education system, project activity, educational project, method of projects, continuing education

Реализация новых подходов к развитию высшего образования в России идет путем трансформации традиционных университетов в университеты инновационного типа. Стратегия такого перехода основана на реализации концепции вуза как учебного, научного и инновационного комплекса. Вузы с одной стороны, готовят специалистов нового поколения для рынка интеллектуального труда, а с другой стороны, становятся полноправными субъектами рыночной экономики как разработчики, поставщики объектов интеллектуальной собственности, продукции и услуг с новым качеством, востребованным потребителями.

Университеты проходят через жесткую систему аккредитации, в которой на первое место выходят показатели эффективности по научной и инновационной деятельности, организованной каждым вузом. Особую роль среди аккредитационных показателей стали играть показатель коммерциализации интеллектуального труда профессорско-преподавательского состава (ППС) вуза, участие в грантовой и хозяйственной деятельности, а так же публикация ППС в журналах, входящих в международные базы цитирования Web of Science или Scopus и другие.

В настоящее время проблемы формирования инновационной политики университетов достаточно широко обсуждаются в научной литературе. Анализ публикаций по данной проблеме приводит к выводу, что в настоящее время недостаточно разработана теоретическая и особенно правовая база процессов формирования и управления инновационной стратегией вузов.

В контексте образовательной деятельности инновация предполагает введение преобразований в цели, содержание, методы и формы обучения и воспитания, организацию педагогического процесса.

«Инновационные механизмы развития системы образования должны обеспечивать создание творческой атмосферы, социокультурных и экономических условий для принятия и действия разнообразных нововведений, инициирование развития поисковых образовательных систем, интеграцию наиболее перспективных нововведений и продуктивных проектов в реально действующие образовательные системы». [3]

Данный широкий подход к определению инноваций, позволяет рассматривать проектную деятельность как инновационную, так как она, предполагает преобразование реальности, строится на базе соответствующей технологии, которую можно унифицировать, освоить и усовершенствовать. «Актуальность овладения основами проектирования деятельности обусловлена, во-первых, тем, что данная технология имеет широкую область применения на всех уровнях организации системы образования. Во-вторых, владение логикой и технологией социокультурного проектирования позволит более эффективно осуществлять аналитические, организационно-управленческие функции. В-третьих, проектные технологии обеспечивают конкурентоспособность специалиста». [3]

Другой подход к определению проектной деятельности студентов, указывает, что она является одной из составляющих развивающего обучения, направлена на выработку самостоятельных исследовательских умений (постановка проблемы, сбор и обработка информации, проведение экспериментов, анализ полученных результатов), способствует развитию творческих способностей и логического мышления, объединяет знания, полученные в ходе учебного процесса и приобщает к конкретным жизненно важным проблемам». [2]

Проектное обучение и учебное проектирование категории близкие по смыслу, но имеющие принципиальные отличия.

Учебное проектирование – категория, обозначающая использование «проектирования в учебных целях, имеющего специфику, и отличие от проектирования в других сферах человеческой деятельности, - это образовательный процесс, в основе которого лежит использование учебного проекта как дидактического средства». [4]

«Проектное обучение - категория, объединяющая представление об использовании учебного проектирования для решения различных образовательных задач, в том числе и по формированию и развитию собственно проектной деятельности студентов» (проектной компетентности) [4]

Принципиальная отличительная характеристика проектного обучения определяется тем, что проектное обучение – как учебная модель, не укладывается в рамки традиционной организации учебного процесса, ориентированного на классическое преподавание и строгую иерархию аудиторных занятий. Отметим, что при традиционной организации учебного процесса в ВУЗе, вопрос организации внеаудиторной работы преподавателя и студента остается крайне не регламентированным. Что не способствует широкому распространению проектных методик, поскольку данная модель обучения требует организации взаимосвязи между изучаемыми дисциплинами, проблемами и запросами теории и практики организации обучения, обеспечения поддержки индивидуальных образовательных траекторий обучающихся.

Традиционно, в качестве теоретических основ проектного обучения, выдвигают следующие позиции:

- приоритет развития творческих способностей студентов;
- построение учебного процесса в логике деятельности, а не учебной дисциплины;
- обеспечение индивидуального темпа работы над проектом;
- комплексный подход к разработке учебных проектов;
- освоение универсальных компетенций в ходе разработки и выполнения проекта.

К несомненным достоинствам проектного обучения можно отнести следующие факты: студенты приходят к осознанию своей деятельности с позиций ценностного подхода; становится более осмысленным процесс целеполагания; формируется способность к синтезированию дидактического материала, интеграции и обобщению информации, содержащейся в различных источниках. Нельзя не отметить, что проектные технологии способствуют формированию таких компетенций как за счет развития умений делать выбор и принимать решения, а в целом формирования навыков самообразования и самоорганизации

На кафедре математики физики и информатики (МФИ) Новозыбковского филиала БГУ реализован инновационный проект, который представляет собой сложную систему взаимообусловленных и взаимоувязанных по ресурсам, срокам и исполнителям мероприятий, направленных на достижение конкретных целей учебно-воспитательного процесса. Проектная деятельность осуществлялась на двух уровнях: в ходе учебного процесса и на педагогической практике, в процессе проведения внеклассных культурно-массовых мероприятий.

В результате осуществления проекта «Информационное обеспечение внеклассных мероприятий радиационно-гигиенической направленности и по пропаганде здорового образа жизни в учебных учреждениях Юго-Западного региона Брянской области», во всех школах – базах практики региона осуществлено проведение внеклассных мероприятий для подростков и лекториев для их родителей по вопросам радиационно-экологического и радиационно-гигиенического просвещения, пропаганды ЗОЖ среди населения, проживающего на радиоактивно-загрязненных территориях Брянской области. Разработка системы лекториев и внеклассных мероприятий, была реализована через систему индивидуальных проектов, которые выполнялись студентами под руководством методистов.

Для повышения наглядности и информационного сопровождения проектов студентами были разработаны вебсайты на темы: профилактика вредных привычек, о зрении, стресс-контроль, память и внимание, здоровое питание, эмоциональная устойчивость, здоровье.

Материалы сайтов включают большую подборку теоретического и иллюстративного материала, статьи, тесты, видеоролики, иллюстрации и фотоматериалы, высказывания великих, пословицы и поговорки по теме, и т.п. материалы сайтов можно использовать и для проведения мероприятий и для оформления газет, буклетов, памяток и т.п.

В ходе работы над индивидуальными проектами, студенты обосновывали целевые ориентиры и задачи, разрабатывали матрицы мероприятий, разрабатывали информационные материалы для проведения лекториев и внеклассных мероприятий по направлениям: здоровое питание; психологическое здоровье; профилактика вредных привычек; здоровый образ жизни, а так же радиационно-гигиенической направленности.

Включение студентов в творческую поисковую, исследовательскую проектную деятельность, не ограниченную только рамками учебных дисциплин, позволяет создавать условия, обеспечивающие субъект-субъектные отношения, отражающие суть

сотрудничества, взаимопомощи и взаимопонимания и способствующие целостно-личностному развитию студента, формированию опыта творческой исследовательской деятельности.

Литература

1. Боровская Н.Н., Шарыгина Н.В., Кирилова А.П. Учебные экологические проекты в современном образовании / Под ред. Н.Н. Боровской. – Архангельск, 2015.
2. Проектная деятельность как способ организации образовательного пространства. URL: <https://studfiles.net/preview/5764802>
3. Проценко М.В. Управление инновациями в образовательном учреждении: образовательные практико – ориентированные технологии. – Волгоград: Учитель, 2016.
4. Система проектного обучения в образовательном учреждении. URL: <http://www.pandia.ru/sitemap/archive/notuse>

ТЕМЕЉИ КРИЗЕ САВРЕМЕНОГ УНИВЕРЗИТЕТА

Резиме

Аутор сматра да је савремени универзитет у кризи и да се темељи те кризе налазе у неолибералној, болоњској десекструктури хуманистичкој европској универзитету. У раду аутор, с једне стране показује како је почетком 19. вј. настао модерни хуманистички универзитет на основу филозофских идеја о филозофском факултету Канта, Фихтеа, Хејела, Шеллинга, Гетеа, Шилера, Шлегела, Шлајермахера. То је идеја која је јасно диференцирала науку као критичко и слободно мишљење од апликативних, техничких знања. С друге стране, показује аутор, савремена, оријентација болоњске концепције универзитета ка тржишним принципима довела је прогору специјалистичких и техничких студија на универзитету, а тиме и до потпуно потпуне легализације бирократске и технократске интерпретације науке. Тржишна, корпоративна, техничко-специјалистичка концепција високог образовања, које инсистира на томе да је знање само оно знање које доноси профит, ствара претпоставке за укидање друштвених и хуманистичких наука, односно филозофских факултета и тиме суштински значи оријентацију ка укидању идеје науке као слободне и критичке мишљења.

Кључне ријечи: *идеја Филозофског факултета, Хумболтов универзитет, неолиберални универзитет, Болоњска декларација, филозофија, наука, критика, слобода, тржиште, профит, квантификација знања, губитак теорије*

THE BASIS OF THE MODERN UNIVERSITY CRISIS

Summary

The author thinks that the modern university is in crisis and that the foundations of this crisis are found in the neoliberal, based on Bologna Declaration, destruction of the humanistic European University. The author's work, on one hand, shows that at the beginning of the 19th century, a modern humanistic university emerged based on the philosophical ideas of the philosophical faculties of Kant, Fichte, Hegel, Schelling, Gете, Schiller, Schlegel, and Schleiermacher. It is an idea that clearly differentiated science as a critical and free thought from applied, technical knowledge. On the other hand, the author shows the contemporary orientation of the Bologna concept of the university to adopt market principles, which led to the penetration of specialist and technical studies at the university, and thus to the almost complete legalization of the bureaucratic and technocratic interpretation of science. The market, corporative, technical-specialistic concept of higher education, which insists that knowledge, can only be the knowledge that brings profit, creates the preconditions for the abolition of social and humanistic sciences, that is, the philosophical faculties, and essentially means the orientation towards the abolition of the idea of science as a free and critical thought.

Key words: *idea of the Faculty of Philosophy, Humboldt University, neoliberal university, Bologna Declaration, philosophy, science, criticism, freedom, market, profit, quantification of knowledge, loss of theory*

Идеја¹ модерног слободног и критичког универзитета у Европи је у основи проистекла из разумијевања смисла и улоге филозофије у филозофији класичног њемачког идеализма Канта и Фихтеа, прије свих, али је исто тако несумњиво да је то цивилизацијско достигнуће снажно прикупљало своје духовне претпоставке и у моћним промишљањима Хегела, Шелинга, Гетеа, Шилера, Шлегела, Шлајермахера, Новалиса, Хумболта, једном рјечју идеја новог универзитета израстала је на плодном тлу широке филозофско-идеалистичке и просвјетитељско-хуманистичке традиције.

Средњовјековни концепт универзитета је почивао на догматском концепту науке као вјере у којем се истина утврђивала само самјеравањем са ставовима Светог писма, а није био заснован, као што је то био енергичан захтјев новог доба, на рационалном схватању научне истине до које би се долазило путем критичке потраге за аргументацијом, на основу које би човјеков разум стварно једино и могао да прихвати неку истину као научну истину. То је и разлог зашто су вјера и знање, односно, ауторитет и наука крајем XVIII почетком XIX вијека на универзитету, али и уопште у рационалистичко-просвјетитељској интелектуалној јавности тога доба, све више биле супротстављене. Кант је својим трима расправама које су тематизовале спор филозофског факултета са теолошким, правним и медицинским (које је касније објединио под заједничким називом Спор између факултета) поставио духовне претпоставке реформе традиционалног средњовјековног универзитета. У тим текстовима Кант је својим образложењем критеријума подјеле факултета, односно успостављењем критичког насупротив апликативном критерију, иницирао измјену односа између виших факултета: теологије, права и медицине спрам нижег филозофског факултета, који је и схватан нижим управо због тога што је имао улогу припремног факултета за оне више. У том погледу од посебног је значаја Кантова расправа Спор филозофског са теолошким факултетом у којој он утврђује да сва три виша факултета темеље своја учења на Светом писму које им је влада повјерила, а не на уму. Заправо, Кант под ауторитетом религије разумије тај ауторитет много шире, наиме мисли га у значењу сваке императивности која захтјева прихватање без аргументације, дакле, чак и када он није непосредно везан за религијска учења. Управо због тога, каже Кант, библијски теолог не црпи своја учења из ума, него из Библије, професор права не црпи своје учење из природног права, него из обичајног права итд. Виши факултети су тако у основи владини факултети путем којих влада утиче на народ успостављајући и захтијевајући провођење одређене норме, те утолико ни дјелатност тих факултета није ствар слободног ума, већ нечег што је влада претходно санкционисала и поставила као обавезну норму коју они у својој дјелатности морају да преносе и примјењују. При томе Кант, привидно оправдавајућу неопходан неумни, а то за њега одмах значи догматски и некритички темељ виших факултета, иде и корак даље у својој прикривеној иронији, те износи став да се ни један од виших факултета не би никада требало да одважи на слободно умно промишљање, јер би се тиме огријешо о ауторитет владе и ушао у простор филозофског факултета који би му, увјерен је Кант, без поштеде одмах скинуо од владе посуђено сјајно перје и с њим поступао на темељу једнакости и слободе. Отуда, каже Кант "виши факултети морају највише пазити на то да се не упусте с нижим у неприличан брак, него да га пристојно

¹ Идеје и дијелови текста овог рада су у краћем облику послужили за уводно излагање које је аутор саопштио на савјетовању једног дијела филозофских факултета Републике Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине на тему Идеја филозофског факултета и савремени универзитет, одржаном на Филозофском факултету Пале, Универзитет у Источном Сарајеву 13 децембра 2017 г.

држе далеко од себе на одстојању пуном поштовања, како углед њиховог статута не би трпио штету услијед слободног умовања потоњег"².

У контексту оваквог образложења Кант успоставља захтјев да поред три виша факултета на универзитету безусловно мора постојати још један, филозофски факултет, који је слободан од владиних заповијести и који има слободу не да свему издаје заповијести, већ да све просуђује. То је факултет који има посла само са научном истином, те без таквог факултета, филозофског факултета истина никада не би ни изашла на видјело, каже Кант. Једини *credo* ума на којем почива филозофски факултет је *credo* слободе, те је утолико он само привидно нижи факултет, јер не издаје заповијести, али је, имплицира Кантов став, он заправо виши, јер почива на слободи критичког мишљења као најдубљем интересу ума. Тиме је Кант из темеља разрушио архитектонику средњовјековног, догматског универзитета и филозофски факултет поставио темељем свих наука на универзитету. Филозофски факултет је од тада све мање био само припремни факултет, већ се, како каже Карл Јасперс тај положај промијенио. "Од припремања он је постао основа. Он сам за себе обухвата све науке. Три друга факултета имају свој смисао на основу додира са основним наукама које су обухваћене на филозофском факултету. Тако је филозофски факултет, ако се поглед усмери једино на истраживање и теорију, већ за себе цео универзитет. Подела наука која обухвата све што постаје предмет на филозофском факултету јесте потпуна"³.

Пресудну улогу у изградњи таквог од Канта замишљеног филозофског факултета који почива на слободи ума имао је Фихте. Кантово полазно одређење филозофског факултета Фихте је промислио у још једном важном аспекту који је смјерао да управо из темељног одређења бића филозофије изведе умно, слободно јединство наука које треба да постоје на филозофском факултету. Без сумње Фихте полази од оног разумијевања филозофије које већ од Аристотелове Метафизике казује да је *prote philosophia* или једноставно само: филозофија, она изузетна наука која једина међу свим другим наукама мисли биће као биће, дакле, тоталитет бића а не неку посебну регију бића. Тако филозофија једина мисли оно што је прво, темељно, па је отуд и њен једини предмет ум. Управо зато што је једино филозофија она наука која мисли тоталитет бића, Фихте је и могао да је постави као фундаменталну науку за све друге посебне науке на филозофском факултету, али уједно и ону науку која почивајући на тоталитету слободе ума може да успостави њихово суштинско јединство. Тако Фихте утемељује идеју филозофског факултета у потреби да сви студији посебних наука који се на њему изучавају нужно започну студијем филозофске методе која им, са своје стране, омогућава да у њеном тоталитету јасније разумију мјесто њихове посебне науке, односно, да филозофијом дохвате оно што је темељно, прво и заједничко за суштину свих наука, па тако и за њихову посебну науку. Тако студиј филозофије посебним наукама омогућава увид у цјелину и јединство наука, као и што пружа јаснији поглед о њиховом посебном научном мјесту у тој цјелини. Студијем филозофије посебне науке долазе до свог критичког темеља, до ума, или што је исто: до слободе која чини њихово јединство. Због тога је темељ науке само критички ум, а његова суштина и циљ јесте само слобода, односно, наука почива на критичком уму и слободи, а уколико није таква, није ни наука.

² I. Kant, *Spor fakulteta* u: I. Kant, F.W.J. Schelling, F. Nietzsche, *Ideja univerziteta*, Globus, Zagreb, 1991, str. 38

³ K. Jaspers, *Ideja univerziteta*, Plato, Beograd, 2003, str. 102

То је Фихтеова идеја филозофског факултета, али с обзиром на чињеницу да Фихте филозофски факултет посматра као цјелину наука, то се одмах и види да је у идеји филозофског факултета од почетка била положена идеја новог универзитета, односно идеја оног духовно интегрисаног мјеста које обухвата студиј свих посебних наука. Нови универзитет је исто што и идеја филозофског факултета, те је то уистину идеја науке утемељене на потпуној слободи ума. Због тога што је супстанца науке слобода, сматрао је Фихте, дјелатности филозофског факултета, односно универзитета се нужно морају дати гаранције да они неће бити владиним мјерама или неким другим спољашњим факторима угрожени. Зато је аутономија филозофског факултета или што је у нераскидивој вези: аутономија Хумболтовог универзитета у Берлину, на којем се у тренутку његовог оснивања и појавио први Филозофски факултет 1810.г, од почетка и била постављена као неприкосновени услов и брана сваком спољашњем диктату који би желио да укине слободу мишљења и истраживања.

Тако филозофски факултет утемељући се на филозофској, хуманистичкој идеји удахњује живот универзитету, иако је филозофски факултет већ сам универзитет за себе, па се утолико и вриједи запитати: зашто Фихте идеју филозофског факултета није одмах и назвао идејом универзитета, што је она по свом карактеру недвосмислено била? Кант макар и привидно задржава више факултете у идеји универзитета, без обзира што филозофски факултет поставља као основу без које виши факултети не би имали смисао. С друге стране Фихте је, бар када је о теологији ријеч, радикално отворенији те, за разлику од Канта који не жели да до краја изведе консеквенце свог мишљења, искључује теологију из корпуса наука, јер је сматра догматском, некритичком, док у цјелини теологију, право и медицину сматра нечим што припада специјалистичким школама, корисним за функционисање државе, али чини се, управо због овог става, као оним наукама које суштински не припадају духу универзитета. Међутим, уколико је размишљао на овај начин, Фихтеу је морало бити сасвим јасно да се ти факултети не могу лако искључити са универзитета, те без обзира на став да универзитет треба да почива на критичком уму, слободи мишљења, а да ове три науке почивају на апликативности која је идеји универзитета супротна, он ће се стога задовољити само критиком специјалистичких студија. У основи Фихте универзитет мисли само као цјелину и јединство критичких наука, па зато и идеју универзитета поима изван сваког специјалистичког одређења, односно, специјалистичког образовања, јер специјалистичко образовање за њега није научно, с обзиром на чињеницу да у основи има само положен захтјев да се оно научено примјени.

Наука је наука само ако је критичка - то је мисао на којој почива филозофија ума и њена идеја универзитета. Зато је Фихте, теоријски и свакако најзначајнији креатор идеје филозофског факултета као идеје новог, хумболтовског универзитета, и био енергично против сваког схватања универзитета као школе за праксу, јер је сматрао да таква једностраност уништава темељну сврху образовања. Универзитет не треба да служи диктату за образовањем компетенција, специјалистичком образовању, већ је његова улога да се на еманципаторском таласу знања - до којег се долази само критичким промишљањем - досегну хуманистички идеали, наиме, студира се знања ради; студира се ради идеала који нам налажу да управо карактером тог знања постанемо бољи људи. У супротном, рецимо одмах и то: не би било могуће спријечити данас већ отпочети процес нестајања филозофског факултета, а то значи друштвених наука уопште, на његовим историјским и научним темељима, јер би то нестајање суштински било исто што и пристајање на апликативну, специјалистичку, профитну, дакле искључиво меркантилну идеју човека и друштва каква без сумње доминира

савременим европским и нашим филозофским факултетом и универзитетом. Без идеје човјека као бића слободне и хумане заједнице, нема ни хуманистичког универзитета, већ постоји само сурова прагма профита као јединог критерија вриједности човјека.

Ипак, овај моменат Фихтеове идеје филозофског факултета као идеје универзитета, наиме, онај који из филозофског појма критике успоставља темељ и филозофског факултета и универзитета, чини се, да у једном важном аспекту у савременим расправама о кризи универзитета није довољно тематизован. Штавише, проблематизацију појма критике унутар модерних дискусија о питањима науке не сусрећемо ни у оним најзначајнијим расправама које у двадесетом вијеку пратимо у радовима Јасперса, Хајдегера, Хабермаса, Лиотара или Дериде. Критика је за филозофију класичног њемачког идеализма оно подразумијевајуће, синоним за суштину науке, па управо можда зато значење појма критике и није довољно дошло до гласа о својој важности, посебно у оним токовима савремених дискусија којима се чини да је хумболтовска идеја универзитета мртва, наиме да је рационалистички, просвјетитељско-хуманистички идеал универзитета капитулирао. Најчешћа аргументација је да сва три принципа хумболтовског универзитета: о јединству науке, јединству наставе и истраживања, те академским слободама професора и студената у дјелатности савременог универзитета више не постоје, те да је стога сваки говор о идеји универзитета без икаквог смисла.

И заиста, према бројним критичким увидима стварност универзитета данас је управо супротна свему ономе што је била некадашња идеја филозофског факултета и универзитета. Све су гласнији критички тонови који изражавају бојазан да су западноевропски и наши универзитети постали погон специјалистичког образовања за прагматичне потребе државе и привреде, односно да је њихова улога сведена само на функцију сервиса оних потреба бизниса које уважавају само знање које може донијети профит. Многи међу нама ће казати да су факултети постали стручне школе, па да се и данашњи универзитет у цјелини, дакле, и код нас и у свијету резимира само као један неповезани скуп стручних школа које се само још традиционално зову факултетима. Питање о универзитету као да је у владајућој неолибералној пројекцији друштва постало искључиво техничко, организационо питање, па се чини да се универзитети уопште поимају само као неке техничко-технолошке и менаџерске институције. Модерни универзитет је постао меркантилни универзитет. То је универзитет који привидно обједињује науку и образовање, па се ту у први мах чини да се ради о неком наставку принципа хуманистичког хумболтовског универзитета.

Међутим, пажљиви увид ће веома брзо утврдити да се у појму високог образовања налази једно необично разликовање научних и образовних области, односно, критичком увиду ће се одмах показати да на универзитету додуше постоји научно образовање, што се и подразумијева, али и неко друго, које није научно, већ специјалистичко и које свој ненаучни статус прикрива и изражава синтагмом о високом образовању. Свакако, образовање уопште не мора да буде научно да би било образовање, али је проблем у томе шта траже ненаучна, специјалистичка образовања на универзитету који почива на научном образовању? Због тога се чини као да је данашњи универзитет престао да разликује науку и вјештине, дакле, критичко знање и специјалистичке студије, па и изгледа као да је наука ту схваћена само као нека "вјештина да се у праксу пренесе и у њу примијене теоријска знања". Без сумње такво схватање представља један од аутентичних израза кризе данашњег универзитета, па је отуд заиста разложно да се и запита да ли је овако прагматички, технички замишљен

универзитет заиста модеран универзитет коме се комплиментира да почива на логици стварности здравог разума. Можда би било корисно подсјетити да је Шелинг давно написао да разум који нефилозофија назива здравим захтјева "звезкав новац истине" и да је тај здрав разум онај који у "филозофији рађа чудовиште једне сирове догматичке филозофије"⁴ која свој непосредни интерес узима као једино чиме може да самјерава оно опште. У том Шелинговом смислу данашњи универзитет би се заиста могао назвати "универзитетом здравог разума", јер је то универзитет који само успјешност у стварању профита сматра посљедицом успјешног образовања и оним што је "здрavo", наиме, оним што је "изван привида стварности". Зато броју специјалистичких студија готово да нема краја на данашњем универзитету, па се чини да се уистину ради о неком космосу учења различитих вјештина, специјалистичким образовањима која са науком суштински немају никаквог додира, те изгледа као да се ради о неком образовању за које постоји само један захтјев: "да се пренесе и примијени у пракси". То је управо оно против чега су били и Фихте и Шлајермахер, наиме, против универзитетског образовања за одређену професију, односно, образовања за потребе механичких, тј. специјалистичких занимања, јер оне уништавају дух науке и дух слободе којима треба да је наука прожета. Тако је специјалистичко образовање постало стварност која жели да се прикаже као једина могућа стварност науке, наиме стварност која тражи само примјену знања, а као сувишно и скупо, заправо безвриједно вреднује свако критичко мишљење које, уистину, једино долази и једино може да дође из филозофије и филозофских, друштвених наука.

Зато се и може рећи да се из односа према стварности утемељује и различито поимање науке и њене стварности. С једне стране, она може да се појави у својој догматској, ауторитарној и аподиктичкој форми која свој смисао заснива у пукој примјени задатих норми, прописа и процедура, дакле у једном дисциплинованом формализму којим се заправо тврди да је стварност непромјенљива и упућује на то да је смисао науке само у техничком развоју постојеће стварности. Међутим, с друге стране, стварност која се поима као она који није једноставно само дата у својој непромјенљивости, већ је човјеку задата, упитна, вишезначна, дакле, гдје се сматра да стварност увијек зависи од нашег критичког разумијевања онога што је стварно, те се стога може мијењати, успоставља појам нововековне науке која, као што смо жељели да нагласимо, почива не на апликативној примјени знања, већ управо супротно: на критичком и слободном разумијевању. То је она идеја науке која је признавала науку само ако је она критичка, дакле, слободна, а не апликативна - те је управо то она темељна мисао која произлази из филозофије ума и израста у идеју филозофског факултета и хумболтовог универзитета. Зато и изгледа као да се након двије стотине година наука на неолибералном универзитету поново враћа у једну стварност у којој се игнорише слободно критичко промишљање, па се насупрот само дисциплинована примјена знања у пракси, послушна немисаоносно подстиче и поима као једини истински смисао и задатак универзитета.

То је исто оно стање које у много чему недоречени и неодлучни Карл Јасперс у својој Идеји универзитета назива добродушном синтагмом "ширење универзитета", али је то "ширење" заправо смрт једног хуманистичког концепта не само науке и универзитета, већ уопште човјека и друштва, које Јасперс најалост не помиње. "Ширење универзитета" се оправдава схватањем да је свака потреба за неким знањем истовремено и наука, па се тако - ипак не може Јасперс да благо критички не примијети - "астрономија и наука о предузећима, филозофија и хотелијерство"⁵ држе у

⁴ F.W.J. von Schelling, *O metodi akademiskog studija* u: I. Kant, F.W.J. Schelling, F. Nietzsche, *Ideja univerziteta*, Globus, Zagreb, 1991, str. 172-173

⁵ K. Jaspers, *Ideja univerziteta*, isto, str. 103

истој научној и универзитетској равни. Јасперсу се чини да се ширење универзитета не може зауставити, те да универзитет мора том ширењу специјалистичког образовања изаћи у сусрет. Спасоносно рјешење Јасперс види у уједињењу универзитета и техничког факултета, и мада се то касније стварно и десило, универзитет није превладао своју кризу. Занимљиво је да у овом Јасперсовом приједлогу посредно и даље исијава Кантова, Фихтеова и Хумболтова идеја универзитета, јер Јасперс сматра да би уједињење универзитета и техничког факултета одуховило технички свијет тако што би овај "постао мисаонији, његов смисао би постао озбиљно питање; његово потврђивање и његова ограниченост, његова необузданост и његова трагика дошли би до дубљег схватања"⁶. То је иста она идеја филозофског факултета и универзитета која претпоставља студиј филозофске методе у којој се сопствена посебност огледа у цјелини, само с том разликом што су техничке науке сада ступиле на некадашње мјесто посебних наука на филозофском факултету, а филозофија заузела позицију универзитета. Међутим, Јасперс чини се не примјећује да би за један такав подухват претходно требало тематизовати стање самог филозофског факултета унутар данашњег универзитета, јер у противном би се радило само о механичком спајању, заправо, припајању, против чега се иначе Јасперс изричито изјашњавао. У међувремену технички факултети су доспјели на универзитет, те не само да се тиме није десило одуховљење техничког факултета, већ сасвим супротно, меркантилни, неолиберални концепт друштва их је трансформисао у сам универзитет, односно, њихову доминацију учинио готово неупитном на болоњском универзитету. Ко се на новом универзитету више уопште бави односом природних и филозофских, друштвених наука када филозофија и друштвене науке не стварају никакав профит. А, када је то тако, наиме, када дух апликативности и бирократске формуларности представља науку и чине темељ новог универзитета, онда и канцеларијски приручници као рецимо Фраскати приручник (*Frascati Manual*, 2002), који је припремила и објавила Организација за економску сарадњу и развој и који се препоручује као основа за праћење статистичких индикатора у Европској Унији, волшебно може на појединим универзитетима да постане Правилник о класификацији научних области, иако уопште не одговара научној и образовној традицији европског универзитета, и разумије се, нашег. Када се има у виду да је та међународна организација створена за потребе тржишног развоја, онда је питање о утицају који има универзитет на класификацију научних области поразан, јер у његово име одлучује организација за унапређење тржишта. Уједно, тиме се посредно казује и шта је то што се сматра науком која треба да се изучава на универзитету. Тако се и овдје јасно виде размјере процеса меркантилне и на тој основи израсле бирократске доминације и тумачења смисла науке и улоге универзитета. Тиме се, разумије се, укида и слобода одлучивања, јер формуларна примјена норме постаје једини принцип.

Бирократија посредно укидајући слободу одлучивања у готово свим важним областима живота, уистину ефикасно намеће сопствени бирократски принцип као демократски принцип. Нажалост, више не звучи нестварно чињеница да данас научним институцијама није довољно сопствено знање о предмету свога рада, већ је постало неопходно стећи и знања које у облику процедуралног императива једино пружа захтјевно бирократско школовање или одговарајући курс у неком "work shop-u". Учи се не само како треба попуњавати безбројне формуларе за добивање средстава потребних неком научном истраживању, већ је, штавише, постало обавезно и стицање формуларних знања како би се уопште знала пронаћи одговарајућа адреса код које

⁶ K. Jaspers, *Ideja univerziteta*, isto, str. 111

научна институција или појединац може аплицирати. Када је попуњавање формулара постала нова наука, тада нужно и демократија мора постати нешто церемонијално, ритуална друштвена игра формализованих компетенција или "статистичког шарлатанства" (К. Раковски). Већ одавно постоје специјализоване агенције које посредују између бирократских захтјева разноразних фондова и интереса науке и образовања, јер је очигледно да научне и образовне институције, уколико би се још бавиле таквим бирократским оспособљавањем, на крају не би имале простора да се уопште баве својим примарним задацима. Када се ради о овим питањима, чини се да је више него уочљиво да неолиберална производња демократије као суштински производња бирократије чини, између осталог, да наука и универзитет не само да више не утичу на предмет свог научног истраживања, већ да им се све више затварају могућности да без бирократског посредовања прибављају средства за своја истраживања. То свакако има за посљедицу успостављања бирократске и технократске структуре научних и образовних институција, у крајњем и друштва у цјелини. Из тога се, не треба посебно наглашавати, и изводи теза о смрти хумболтовског универзитета.

Аргумент о смрти идеје хуманистичког, хумболтовског универзитета допуњује се такође и чињеницом да јединство науке више нико не тематизује, посебно након спора око методе почетком XX вијека који је довео до подјеле наука на природне и духовне (друштвене). Међутим, какав год у филозофским расправама увид у стварност универзитета био, не може се избјећи утисак да се ни Јасперс, ни Хајдегер, ни Хабермас, као ни Лиотар или Дерида потпуно не одричу изворне Фихтеове, односно, Хумболтове идеје универзитета. Све те расправе на различите начине пледирају за универзитетом који ће на нов начин изградити своју идеју универзитета, али тим њиховим драгоцјеним увидима у стварност данашњег универзитета некако непрестано измиче критика савременог универзитета као меркантилног универзитета.

Како се десило да се стварност хумболтовског универзитета у Европи промијенила? Прије свега, принципи хумболтовског универзитета су принципи на којима је требало да се изгради и развија дјелатност универзитета, те то никада и нису били принципи који су били остварени, поготово не у димензији схватања потпуне финансијске независности и аутономије универзитета. И управо зато што универзитет никада није био стварно финансијски независан и политички и научно аутономан, а тиме и суштински аутономан, принцип профитне основе дјелатности универзитета је након другог свјетског рата постао све присутнији.

Стварност данашњег универзитета као да је коначно довршила већ раније започети процес меркантилизације универзитета и коначно је у свом чистом неолибералном облику израсла из начина спровођења европских реформи универзитета постављених на Болоњској конференцији министара Европске Уније 1999 г. Увођење принципа, које је уједињена Европа формулисала у Болоњској декларацији, у суштини је био захтјев за реформом сопственог, традиционалног, хумболтовског универзитета, којем је, разумије се, за посљедњих двије стотине година у највећој мјери дуговала свој епохални друштвени, политички и културни развој. Међутим, захтјев за реформом универзитета у одређеном смислу је у консеквенци значајно и захтјев за другачијим односом према сопственој хуманистичкој, филозофској и либерално политичкој идеји којом се перципирала суштина науке и друштва, што је, с друге стране, имало и има крупне друштвене посљедице. Разлог због којег се тражила реформа универзитета, састојао се наводно у очекивању да ће реформа битно допринијети рјешавању економских и политичких потреба Европске Уније, тако што би се новим концептом

образовања премостиле унутрашње разлике и створила тржишна мобилност радне снаге и капитала на цијелом европском простору.

У основи примјена болоњских принципа показала се само као примјена концепта универзитетског образовања у САД, које су почетком двадесетог вијека увеле процес евалуације и акредитације високошколских установа, а што је опет имало за посљедицу бројна упоређивања високошколских институција и мјерења различитих научних и образовних активности. Потреба да се објективира квалитет образовања је била и остаје разумљива, али амерички технократски концепт друштва који рационалност признаје само у оствареном профиту, трансформисао је традиционални европски универзитет у универзитет који је схваћен као корпорација факултета, односно као предузеће које производи знање и на тржишту продаје наставне и научне услуге. Ректори и декани се посматрају као директори предузећа који своју успјешност треба да потврђују првенствено на тржишту. Тиме је универзитет по први пут у својој историји отворено и недвосмислено постао тржишна чињеница, која искључиво треба да се оријентише према тржишним потребама, па и све што није добило статус такве потребе треба да се сматра непотребним. Свакако, ту се налази и почетак продора технократске и бирократске праксе на европским и свим другим универзитетима који слиједе ове принципе, а према којима је научна и друштвена јавност и у Европи и код нас све више критична.

Бирократизација универзитета је посљедица опште примјене профита као кључног критерија успјешности науке и образовања, а садржана је у познатом захтјеву да се цјелокупна научна и образовна дјелатност универзитета може и мора квантификовати, укључујући и оно што није могуће стандардизовати и бројчано упоређивати. Тако је Болоњски процес подстакао и омогућио меркантилни концепт универзитета који је законито трансформисао универзитет из мјеста на којем се стиче научно образовање у школу у којој се стиче специјалистичко образовање. То је омогућило огроман степен бирократизације универзитета у којем се готово сваки корак наставника и студената мора квантификовати, научни радови бодовати у часописима који су добили категоризацију на научним листама, што је отворило простор и научној корупцији, дакле, стварност универзитета је у значајном мјери постала бирократска стварност бесмислених квантификација и упоређивања.

При томе, филозофски факултети као факултети на којима се готово у цјелини изучавају друштвене науке стављени су у ситуацију да противно свом научном критичком духу развијају специјалистичке студије, за које најчешће једино и постоји тржишна потреба. Тако је примјена логике тржишног принципа на филозофском факултету потпуно маргинализовала њихову научну, и посебно треба казати: критичку улогу, свела је на неку врсту слушкиње специјалистичког образовања, јер филозофске науке и нису науке које могу, нити су икада и могле да служе профиту, већ само најдубљим интересима друштва у цјелини. Пристајање за дух науке неприхватљиве захтјеве о тржишној као јединој вриједности научног знања, и на самом филозофском факултету је подстакло дух редукције сопствених наука на специјалистичке студије, а све у нади да ће такви поступци допринијети њиховој тржишној успјешности. Међутим, не треба посебно истицати да нема ни једне друштвене науке која се изучава на филозофском факултету, а да на тржишту може да буде профитабилна.

То је имало и има за посљедицу губитак теорије у готово свим филозофским или друштвеним наукама, изузев у самој филозофији, мада се и ту могу запазити

тенденције отклона од критичке рефлексije стварности. Ипак, само теоријска мисао може бити критичка мисао, јер једино теоријска мисао није обавезна да слуша императив профита, или ауторитет тзв. "неумољиве праксе стварности", управо зато што теоријска мисао почива на слободи мишљења и хуманог идеала. Теоријска мисао није изван стварности праксе, она стојећи на тлу слободе и критичког мишљења непрестано, својом сопственом стварношћу, демонстрира отпор идеолошкој слици свијета која тврди да је постојећа пракса једина стварност у којој се човјеков живот и наука дешавају.

Редукција на имитацију специјалистичких студија допринијела је и имитацији метода прогностичности у филозофским наукама, при чему се заборавило да филозофске, друштвене науке нису прогностичке, јер је природа њиховог предмета људски дух, а не природа. Закони природе нису закони људског духа. Тако се имплиците, не дакле сасвим гласно и развила свијест о непотребности филозофских наука, штавише филозофског факултета уопште, па и подстакао унутрашњи, додуше још увијек латентни сукоб на универзитету између природних и друштвених наука. Непријатељство према друштвеним наукама као да никада на универзитету није било присутније.

С друге стране, универзитет је постао универзитет без икакве, осим бирократско-технократске идеје о својој наводној друштвеној мисији, али у основи бирократском духу који је њим овладао је једино важно да у табеларним упоређивањима прикаже фиктивни напредак. Квантификовање и формуларност успостављају обману и самобману некаквог научног напретка који се најчешће доказује спорским упоређивањем заузетог мјеста на некој Шангајској или каквој другој листи. Никада више у историји није било простора за образовање, али никада ни више необразованих. Није без разлога Конрад Паул Лисман (Konrad Paul Liessmann) савремени универзитет дефинисао као онај који почива на теорији необразованости⁷. Наиме, наше питање је да ли тржишни принципи на којима почива нови болоњски универзитет уопште могу да допринесу развоју науке и високог образовања, или је то ипак у супротности са темељном европском научном и хуманистичком традицијом? То стога, јер принцип профита захтјева да се универзитет више не бави само науком и образовањем, већ се тражи да се бави продајом знања на тржишту, односно универзитет се све више разумијева само као пуки сервис потреба државе и бизниса. Због тога се у стварности у којој су универзитети регистровани чак и за спољнотрговачке послове, осликава концепт универзитета који треба да функционише као привредна корпорација, те је као и у свакој корпорацији те врсте централизација, односно, у овом случају идеја да универзитет гдје год нема отпора треба да буде интегрисан, само израз директивне воље за меркантилним владањем духом науке, односно, одређивањем оних идеја које треба да успоставе критеријуме наводно хуманог и праведног друштва. Интегрисани универзитет је за идеју универзитета императивна пракса бирократско-технократског принципа којом се одузима и преостала аутономија факултета. Утолико се ни критичка, слободна и на тим основама креативна улога универзитета и не може пробити даље од идеје ректора као генералног менаџера корпорације, и декана као директора предузећа у корпорацији. Заправо, не може се пробити идеја универзитета, јер идеје више нема, јер нема ни претходне идеје филозофског факултета која је принцип хуманог друштва стављала изнад принципа профита.

⁷ Konrad Paul Liessman, *Teorija neobrazovanosti*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009.

У основи ради се о неолибералном концепту профита као врховне регулативне идеје друштва, која је природно непријатељска према филозофији и свим друштвеним наукама. Она жели стварност која се не мијења, не жели слободну и критичку мисао, јер не жели да мијења своју профитабилну стварност. Насупрот, цијела нас досадашња историја учи да стварност није никада само затечена стварност, да стварност може да се мијења, али да не може да се мијења без слободног, критичког мишљења и идеала хуманог друштва. То такође значи да у модерном времену она не може да се мијења без филозофских, друштвених наука. Ипак, универзитет не може бити хуманистички универзитет уколико се у њему филозофија и друштвене науке маргинализују и практично доводе до институционалног укидања, јер не задовољавају принципе профитабилног знања. То значи да стварност не може да се мијења и без хуманистичког идеала, јер без хуманистичког идеала нема науке и хуманог смисла друштва, односно, постоји само друштво технолошке послушности, а не слободно друштво које не пристаје да знање има људску вриједност само ако доноси профит. Због тога је криза идеје филозофског факултета не само израз кризе универзитета, већ је у свом темељу то криза идеје хуманог друштва. Отпор неолибералној концепцији науке и друштва зато може започети само критичким мишљењем, наиме, слободним филозофским мишљењем, једнако као и мишљењем које живи у умјетности и друштвеним наукама у цјелини. Њихов историјски задатак је да покажу да непријатељство између филозофских, друштвених и природних наука у хуманистичком научном темељу суштински не постоји, већ да је само посљедица империјалне прагматичне логике неолибералног концепта доминације и профита која би идеју човјека путем тржишне или "банкарске концепције универзитета", као што то зове Паоло Фреира, желила да сведе на идеју некритичког бића којем је једино дозвољено да по принципима технолошке рационалности послушно, без питања, без сумње, без критичког, дакле, слободног мишљења примјењује научено знање у пракси.

ZNAČAJ REFORME VISOKOŠKOLSKIH USTANOVA IZ PODRUČJA DRUŠTVENIH NAUKA

Sažetak

Osnovni ciljevi visokog obrazovanja nužno moraju biti saglasni ciljevima društvenog razvoja, a cilj reforme visokog obrazovanja, prema Bolonjskom konceptu obrazovanja, je standardizacija znanja i njegova inovacija. Dakle, ključna riječ razvoja je promjena, odnosno reforma koja sadrži i obuhvata sistem pozitivnih promjena.

Međunarodno tržište rada, međunarodna podjela rada, međunarodno znanje zahtijeva određene standardizacije (sa)znanja i sposobnosti primjene naučnog i saznanog što je suština reforme visokog obrazovanja.

Standardizacija i inovacija su suština reforme visokog obrazovanja i odnose se na sadržaje i jezgra nastave, metode realizacije nastave i metode provjere znanja.

Reforma obrazovanja obuhvata sve navedene segmente kako parcijalno, tako i integralno i cjelovito.

Ključne riječi: *Nauka, Društvene nauke, Obrazovanje, Reforma, Reforma obrazovanja, Uloga, Značaj, Funkcije, Visokoškolske ustanove-fakulteti, univerzitet*

1. Cilj, svrha i zadaci reforme

Zašto uopšte reforma?

Doprinos visokoobrazovnih ustanova napretku, progresivnom razvoju društva je opšti cilj. On se kreće u dva osnovna pravca. Jedan pravac je napredak, rast i razvoj, kvalitativno-kvantitativnih dimenzija naučnih saznanja koja se stiču naučnim istraživanjima, a koja omogućavaju valjanu naučnu dijagnozu i prognozu (Termiz, Dž.: Problemi meta metodologije, str. 127-134.). I drugi pravac obezbjeđivanje primjenjivosti tih naučnih saznanja u najrazličitijim situacijama prakse rješavanja raznovrsnih problema društvene stvarnosti.

Dok se prvi pravac (rast naučnog saznanja) ostvaruje stalnim-kontinuiranim i permanentnim naučno-istraživačkim i teorijskim radom², ovaj drugi pravac se ostvaruje razvojem metodike struke³ i osposobljavanjem subjekata prakse za primjenu znanja.

Nažalost, mnogi ne prave razlike između metodologije i metodike, pa nerijetko ih tretiraju i kao sinonimne pojmove, što je pogrešno. Ali nije pogrešno shvatanje o nužnosti povezanosti metodologije i metodike. Ne ulazeći u širu raspravu o metodologiji i metodici i njihovoj međuzavisnosti i povezanosti dovoljno je podsjetiti da je metodologija samostalna i

¹ Fakultet političkih nauka Univerzitet u Sarajevu

² U tom smislu postoji metodologija (shvaćena kao jedinstvo) koja ima svoj predmet i metod i postoje razne nauke i naučne discipline koje imaju svoje predmete i metode, a time i sopstvenu metodologiju kojom ih proučavaju. Šire o tome vidi: Termiz, Dž.; Milosavljević, S.: Uvod u metodologiju politologije; Milosavljević, S.; Radosavljević, I.: Osnovi metodologije političkih nauka; Termiz, Dž.: Osnovi metodologije nauke o socijalnom radu; Termiz, Dž.: Osnovi metodologije socijalne psihologije.

³ O odnosu metodologije i metodike šire vidi: Termiz, Dž.: Osnovi metodologije nauke o socijalnom radu; Rot, N.: Osnovi socijalne psihologije, IX izdanje, Zavod za izdavanje udžbenika i nastavnih sredstava, Beograd, 1964, na str. 123. o zanimanju; Kulić, R.: Sadržaj rada i obrazovanja, Institut za pedagogiju i andragogiju, Beograd, 1977, str. 27-28.

posebna nauka usmjerena na sve aspekte istraživanja, odnosno naučnog istraživanja i instruiranja o tome kako steći istinito naučno saznanje, dok metodika svoje napore usmjerava u pravcu primjene stečenog naučnog saznanja u određenoj oblasti društvene prakse. Prema tome, metodika operacionalizuje, pretače stečena saznanja u praksu (posredstvom određenih metoda i njihove primjene primjerene situaciji i mogućnostima rješavanja problema koji određuje i uslovljava izbor i primjenu metoda) i vrši vrednovanje znanja i njegove praktične primjene na osnovu verifikovanog saznanja o procesima primjene pravila struke i postignutih rezultata. Metodika istovremeno istražuje nauku, stručna pravila (pravila struke), njihovu primjenu i rezultate. U ljudsko djelanje je preko struke ugrađeno naučno saznanje, te je stepen njegove ugrađenosti bitan činilac uspjeha, ako je primjena valjana.

Iz navedenog saznanja proizilazi bitno stanovište i sljedeće pitanje: ako je u struku ugrađeno određeno i odgovarajuće naučno saznanje, kakav je onda stvarni odnos nauke i struke? Iskazano stanovište i postavljeno pitanje otvaraju niz drugih, novih pitanja, kao što su pitanja profesije, struke, zanimanja i njihovog odnosa.

Profesija podrazumijeva više međusobno funkcionalno povezanih stručnih znanja, pri čemu neka od njih mogu biti i specijalna. Profesija ne zahtijeva podjednaku osposobljenost u svim strukama koje obuhvata, zato što se u praktikovanju profesije koriste neke stručne osposobljenosti više, a neke manje. Tako je struka i profesija jedna vrsta pojava, a faktičko zanimanje je druga pojava. Zanimanje je skup poslova i zadataka koje neki subjekt obavlja, bilo da su ti poslovi iz oblasti njegove struke i profesije, bilo da su izvan nje. Kad je pojedinac u pitanju i njegovo zanimanje, ono može biti uže i šire od struke i profesije (Alispahić, B.: Teorijsko metodološki aspekti istraživanja rada obavještajno sigurnosnih službi, odbranjena doktorska disertacija na FPN u Sarajevu, 2007. g.).

Trajni problem ljudskog društva je sticanje i korištenje ljudskog istinitog saznanja. Stoga se metodologija, kao bitan činilac nauke uopšte, posebnih i specijalnih nauka i naučnih disciplina, može shvatiti i definisati kao nauka koja obuhvata skup naučnih saznanja o procesima i procedurama sticanja istinitog naučnog saznanja o predmetu i metodu nauke-naučne discipline, odnosno nauka o svim aspektima naučnog istraživanja kao opšteg i osnovnog metoda sticanja naučnog saznanja.

Nauka i metodologija nauke, odnosno naučna metodologija je klasifikacijom istraživanja izrazila stanovište da se sva naučna saznanja ne mogu neposredno primjenjivati, već je potreban proces konkretizacije. Tako je jedna od podjela naučnih istraživanja (kriterij uloge i funkcije naučnih istraživanja u procesu sticanja saznanja) podjela na fundamentalna, primjenjena i razvojna istraživanja, a za odnos metodologije i metodike značajna su razvojna, odnosno akciona istraživanja. Može se govoriti o opštevažećim pravilima, ali je nužno primjenu opštih pravila razmotriti u okvirima faktičke situacije i faktičkih mogućnosti.

To dalje podrazumijeva postojanje valjane ocjene o našoj situaciji koja se tiče nauke i visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini.

2. Odgovor na pitanje o ocjeni stvarnog stanja jeste i osnov za meritornu raspravu o stvarnim aktivnostima na reformi.

Ovo je bitno zbog toga što je svaka reforma veoma složena, jer naučno zadire u sljedeće oblasti: prvo, u koncepciju visokog obrazovanja kao procesa - kontinuiranog, sukcesivnog, višekratnog, itd.

Koncepcija visokog obrazovanja je iskazana u Okvirnom zakonu o visokom obrazovanju ("Sl. glasnik BiH", br. 59/07), koji je usklađen sa relevantnim odredbama Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njihovih protokola i drugim relevantnim dokumentima (u formi protokola i preporuka), kao i sa Konvencijom Vijeća Evrope/UNESCO-a o priznavanju kvalifikacija u visokom obrazovanju u evropskoj regiji. Da bi se u praksi sprovele odredbe Okvirnog zakona o visokom obrazovanju, a s ciljem

implementacije Bolonjskog obrazovanja u BiH (Berlinski kominike 2003. g.), za izvršenje Konvencije o priznavanju kvalifikacija koje se odnose na visoko obrazovanje u evropskoj regiji (br. 165. "Sl. glasnik BiH", "Međunarodni ugovori" br. 16/03 i izvršenje Programa realizacije prioriteta iz Evropskog partnerstva sa BiH, Vijeće ministara BiH (32 sjednica od 27.12.2007. g.) je donijelo odluku kojom je usvojeno sedam dokumenata potrebnih za izvršenje Okvirnog zakona. Ti dokumenti su:

- (1) Okvir za visokoškolske kvalifikacije;
- (2) Provođenje Okvira za kvalifikacije za visoko obrazovanje;
- (3) Standardi i smjernice za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju u BiH;
- (4) Preporuke za implementaciju osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju u BiH;
- (5) Državni akcioni plan za priznavanje kvalifikacija u BiH;
- (6) Model dodatka diploma za BiH;
- (7) Priručnik za korisnike modela Dodatka diploma za BiH;

- Prvo, obrazovanje je podijeljeno na tri, odnosno četiri nivoa vlasti-država, entiteti, kantoni u FBiH i Distrikt Brčko, a za usvajanje relevantnih propisa je nadležno 13 (trinaest), odnosno 14 (četnaest) zakonodavnih tijela.

Tako se sistem visokog obrazovanja uređuje sa 13 (trinaest) zakona o visokom obrazovanju. Polazeći od navedenog, potrebno je istražiti i izvršiti analizu konzistentnosti, koherentnosti i korespondentnost predmetnih zakona kojima su artikulirane osnovne postavke koncepcije.

- Drugo, zadire u sadržaje obrazovanja, odnosno nastavne planove, programe, načine realizacije, itd.

S tim u vezi, nameće se pitanje da li su Nastavni planovi i nastavni programi zasnovani na rezultatima vlastitih i relevantnih dotadašnjih istraživanja artikuliranih u Nastavnim planovima i programima čija se naučna saznanja određenog sadržaja i na odgovarajući način izučavaju u visokoškolskim ustanovama, kao i da li ona predstavljaju rezultat praćenja savremenih tokova nauke i njenog razvoja ili se radi o nekritičkom preuzimanju tuđih planova i programa uz manje ili veće njihove dorade i/ili prerade.

- Treće, ono otvara pitanje svojstava i osobina nastavno-naučnog kadra i njegovog položaja, kao i u mnoga pitanja tog obrazovnog procesa.

- Četvrto, postavlja se niz organizacionih pitanja povezanih sa statusnim pitanjima npr. Univerzitet treba da čini sve visokoobrazovne institucije (fakulteti, više i visoke škole) uključujući neke institute ili treba da Univerzitet bude sastavljen od fakulteta srodnih nauka, naprimjer fakulteta srodnih nauka, recimo fakulteta koji se bave izučavanjem društvenih nauka i sl.

Navedena pitanja otvaraju nova, kao što su, da li imamo uslove za realizaciju Okvira visokog obrazovanja u aktuelnim društvenim, političkim, pravnim, ekonomskim i drugim uslovima i drugi krug pitanja, da li imamo dovoljno naučno kompetentnih subjekata-profesora, asistenata i saradnika koji će savjesnim i odgovornim ponašanjem i djelanjem obezbijediti realizaciju definisanih ishoda učenja programskih sadržaja visokoškolskih ustanova, kao što su:

- (a) razvoj znanja i kritičkog mišljenja;
- (b) osposobljavanje studenata za naučna istraživanja u raznim naukama-naučnim disciplinama i primjenu stečenih znanja u nauci i raznim oblastima ljudskog života i društvene prakse;
- (c) koherentnost i korespondentnost naučnog (sa)znanja (teorije) i prakse sa tržištem rada;

(d) objektivizacija valjanosti i vrijednosti kvaliteta rada na visokoškolskim ustanovama i univerzitetima putem interne i eksterne evaluacije i njen uticaj na poboljšanje kvaliteta rada.

Podsjećamo na princip da ne postoji stručnjak za sve – znalac i poznavalac svega, te ne postoji univerzitetski nastavnik/profesor za sve.

U tom smislu potrebno je voditi računa o faktičkim naučnim kompetencijama zasnovanim na rezultatima konkretnog, jasnog i očiglednog naučnog doprinosa i normativnim pretpostavkama, uslovima i procedurama:

(1) ispunjavanja definisanih uslova za izbor u određena nastavnička zvanja na univerzitetu od docenta do redovnog profesora, uključujući i asistente;

(2) formiranje komisija od naučno kompetentnih profesora (dva profesora-člana komisije iz uže naučne oblasti, a jedan profesor-član komisije iz šire naučne oblasti) za izbor u određeno nastavničko zvanje na fakultetu, odnosno univerzitetu;

(3) izbor za određenu-konkretnu naučnu disciplinu (nastavni predmet), a ne za naučnu oblast (čitaj i tumači nauku) u okviru koje je više naučnih disciplina-nastavnih predmeta i predmeta, čime se u formalnom smislu obezbjeđuje formalna pretpostavka za angažovanje izabranog nastavnika u izvođenju nastave u visokoškolskoj ustanovi na svim disciplinama-nastavnim predmetima, jer mu to obezbjeđuje takav izbor, čime se zadovoljava forma, a na štetu sadržaja i suštine, pa se postavlja pitanje da li tako izabrani nastavnik može dati kvalitetan doprinos u obrazovanju studenata i njihovom osposobljavanju za naučno-istraživački rad (“kao stručnjak za sve!”) ili je time otvoren prostor za manipulaciju u procesu visokog obrazovanja i dodjele nastavnih predmeta “podobnim” i “poželjnim kadrovima”, a ne naučno kompetentnim i sposobnim;

(4) s tim u vezi je i problem preopterećenja nastavnika u izvođenju nastave (čak i kad je u pitanju naučna srodnost) ili njihovo formalno zaduženje tzv. pokrivanje, a izvođenje nastave od strane asistenata, što sve prethodno navedeno za posljedicu ima: prvo, bitno smanjeni kvalitet predavanja i njihove ciljnosti, svrishodnosti i efektivnosti i drugo, objektivno reducirane mogućnosti angažovanja i aktivnosti profesora/asistenta u naučnim istraživanjima-personalnom i timskom istraživačkom radu.

Ukoliko se navedeni problem i pitanja prenebregnu i ukoliko se reformi visokog obrazovanja u visokoškolskim ustanovama ne pristupi cjelovito, sistemski, planski, ciljano racionalno i svrishodno, sistem obrazovanja-visokog obrazovanja u BiH neće ostvariti definisane ciljeve i zadatke utvrđene koncepcijom visokog obrazovanja i smisleno i dovoljno jasno artikulisane postojećim zakonskim i podzakonskim aktima i time ispuniti društvenu funkciju i društvena očekivanja i svrhu.

Ovo pitanje je da li se iste mjere, ista naučna promišljanja mogu primijeniti na “mamutske” univerzitete, odnosno univerzitete uopšte, univerzalne koji obuhvataju sve i na specijalističke univerzitete koji izražavaju specifičnosti naučnih oblasti. Npr. da li je potrebno istovjetno znanje sociologije ili stranih jezika, prava, statistike, itd. onima koji studiraju ekonomiju i onima koji studiraju hemiju i onih koji studiraju istoriju.

Od odgovora na ovo pitanje zavisi, organizacija univerziteta i njegove funkcionalnosti i organizacija izvođenja nastave, realizacije nastavnih planova i programa.

3. Sve reforme uvijek nužno postavljaju pitanje materijalno-finansijske osnove, njihovog sprovođenja i ostvarivanja efekata te reforme. Stoga mi upravo i postavljamo pitanje koji društveni i materijalno-finansijski efekti treba da se ostvare kroz ostvarivanje reforme.

Šta reforma donosi u sferi sticanja, raspolaganja i korištenja tih sredstava, kao i pitanja koja su vezana za vlasništvo. U vezi s tim, postavljaju se i statusna pitanja: prvi krug pitanja odnosi se na statute državnih(javnih) i privatnih univerziteta i fakulteta. Posebno na ona pitanja koja su vezana za kriterijume formiranja univerziteta, uslova rada i realizacije naučnog i obrazovnog procesa i vrednovanja društvenog doprinosa.

Iz sadržine ovako formulisanog i višestruko složenog pitanja nužno se nameću bar tri međusobno povezana krucijalna pitanja koja se tiču univerziteta-visokoškolskih ustanova:

- prvo, uslovi pod kojima se formiraju (nastaju) organizuju i funkcionišu univerziteta polazeći od zahtjeva (očekivanja) faktičkih i normativnih, ciljeva-realnih i zamišljenih u procesu ostvarivanja osnovne djelatnosti-obrazovne i naučno-istraživačke. U tom smislu evidentan je akcenat na obrazovnoj (edukativnoj) komponenti procesa, a naučno-istraživačka na čijim rezultatima se zasniva obrazovna je skoro potpuno zapostavljena. U prilog tome dovoljno je podsjetiti na oblike i visinu fonda za nauku i naučna istraživanja što je pokazatelj odnosa društva-države politike i vlasti prema nauci koja simbolično finansijski podržava istraživanja, a pritom uvodi i PDV na knjigu! Zar navedenom primjeru i iskazanom stavu treba bilo kakvo dodatno objašnjenje;

- drugo, to je pitanje društvenog naučnog doprinosa; i

- treće, odnos uslova i rezultata naučno-obrazovnih kojima se ostvaruje društveni doprinos. I naravno, koji su to subjekti društva i u društvu koja iskazuju interesovanje za taj društveno naučni doprinos i koji subjekti ocjenjuju doprinos?

Nije suvišno podsjetiti na nešto što je opštepoznato, posebno naučnicima-istraživačima, a to je da bez nauke i razvoja nauke nema razvoja društva-države.

Nažalost, u savremenom društvu u kome vladaju tržišni odnosi i u malim i siromašnim društvima-državama, kao što je Bosna i Hercegovina, radi rješavanja određenih društvenih problema izražena je orijentacija i sklonost za realizaciju akcionih i primijenjenih istraživanja, a odbojnost prema fundamentalnim i prognostičkim istraživanjima zbog nedostatka sredstava i kadra. Na taj način bez sopstvene nauke, naučno istraživačkih kadrova, metodologije i obrazovanja, male zemlje postaju "duhovne, a na duži rok ne samo duhovne kolonije. (Termiz. Dž.: Osnovi metodologije socijalne psihologije, str. 53).

Navedena pitanja, opservacije manifestacija problema i njegovih aktuelnih posljedica i tendencija, konsultacija sa ekspertima za dotičnu problematiku, uvidom u naučno-saznajni fond, kao i prikupljenih obavještenja iz raznih izvora o postojećim saznanjima o (imenovanim) problemima u funkciji su identifikacije složenog društvenog odnosno istraživačkog problema. Na osnovu stečenih saznanja može se donijeti sud o svojstvima problema i njegovom naučnom i društvenom značaju, odnosno sud o podobnosti istraživačkog problema čijem rješavanju može da doprinese naučno istraživanje. Naučna saznanja stečena naučnim istraživanjem predstavljaju valjan i pouzdan saznajni osnov za pristupanje rješavanja društvenog problema naučnim istraživanjem.

Odnos društva-države-politike i vlasti BiH i u BiH je takav da ne postoji razvijena kultura i praksa da se društveni problemi rješavaju naučnim istraživanjem.

Problemi društvenih i političkih procesa, kretanja i razvoja rješavaju se sa osloncem na metodu pokušaja i grešaka i na saznanjima tzv. kvazi eksperimenta, njegovog oblika prirodnog eksperimenta. Tendencija razvoja društvenih pojava nauke i obrazovanja razvija se u procesu stvaranja dugoročno nesagledivih posljedica za bosanskohercegovačko društvo i državu.

Politika obrazovanja i nauke zahtijeva posebna istraživanja, a odnos politike i političara prema nauci i obrazovanju i njihovom tretiranju kao potrošačke, a ne razvojne i proizvodne najznačajnije društvene djelatnosti je poznata.

4. Nakon svega ovog možemo da izrazimo stanovište da bitni kriterijumi i efekti reforme moraju da budu

- prvo, društvena svrsihodnost (doprinos društvenom progresu);
- drugo, društvena efikasnost;
- treće, društvena racionalnost u svakom pogledu (po obuhvatu subjekta-davalaca i korisnika usluga, ciljevima, koštanju i efektima obrazovanja). Kriterijumi koje smo naveli su u suštini samo drukčije iskazani pristupni stavovi.

5. Način na koji se to može ostvariti podrazumijevaju strogu selektivnost:

- a) u plansko-programskim sadržajima;
- b) u nastavnom-kadrovsko nastavno-naučnom potencijalu;
- c) u prijemnoj – upisnoj politici slušalaca-studenata;
- d) viši stepen posvećenosti i povećane odgovornosti u naučno-istraživačkom i nastavno-obrazovnom procesu;
- e) viši stepen uvažavanja faktičkih i perspektivnih potreba;
- f) znatno poboljšanje materijalno-finansijskih uslova rada proširivanjem i boljim efektuiranjem izvora prihoda.

Obrazovanje je sistem koji prožima sve druge sisteme društva. Školstvo, univerzitsko obrazovanje je formalno najorganiziranije.

Aktuelni svjetski trend je globalizacija i ona nema brane. Međutim, globalizaciji u svim sverama ne može se podjednako pristupiti. Šta je budućnost? Koje su to i zašto su vezane profesije budućnosti? U najvećem obliku one se svode na:

- 1) informatiku, paket informacionih produkcija, obrade i prenosa informacija;
- 2) u sferi tehnologija budućnost su komunikacije;
- 3) u sferi menadžmenta;
- 4) u sferi servisnih-uslužnih djelatnosti u svim segmentima.

Nesumnjivo je da nauka i obrazovanje čine poseban segment. Iz ovog slijedi pitanje gdje smo mi kao mala zemlja u procesima globalizacije? Za razvoj nauke, kao što smo ranije naveli, neophodna su fundamentalna istraživanja (Termiz Dž.: Metodologija društvenih nauka, str. 47; Milosavljević, S.; Radosavljević I.; Osnovi metodologije političkih nauka, V izdanje), a za njih su nužno potrebna velika materijalno-tehnička i finansijska sredstva. Sljedeće pitanje, može li BiH u svim oblastima izgraditi vrhunske stručnjake? Opšte je poznato da bez znanja, odnosno ulaganja u obrazovanje ne možemo očekivati prosperitet zemlje. Aktuelno i novonastajuće znanje je oduvijek profesionalna tajna. Ulaganje u obrazovanje donosi veliki profit (npr. Japan), pri čemu se rezultati obrazovanja, o čemu je već bilo riječi, vidljiviji na duži rok, ali isto tako i posljedice.

Sada je znanje tržišta kategorija i stoga treba vidjeti gdje je Bosna i Hercegovina najača, šta razvijati, a za ozbiljna naučna posebno fundamentalna istraživanja male su mogućnosti Bosne i Hercegovine.

Do sada smo u obrazovanju imali solidarističku koncepciju svojstvenu socijalizmu, a sada je znanje tržišna kategorija i kao takva biva verifikovana na tržištu znanja.

To ima evidentne implikacije podređivanje i podređenost slabijeg jačem. Stoga, Bosna i Hercegovina ne može biti kapija s polja, već je nužno razvijati obrazovanje primjereno potrebama i svojstvima Bosne i Hercegovine.

Ciljevi obrazovanja trebaju biti saglasni ciljevima društvenog razvoja, a cilj reforme obrazovanja (visokog obrazovanja), prema konceptu bolonjskog obrazovanja, je standardizacija i inovacija. Dakle, ključna riječ razvoja je promjena-reforma koja sadrži sistem pozitivnih promjena.

Imajući u vidu međunarodno tržište, međunarodnu podjelu rada, međunarodno znanje zahtijeva određene standardizacije, standardizacije znanja i sposobnosti primjene naučnog i saznanjog, što je suština reforme obrazovanja (visokog obrazovanja).

To zahtijeva da se utvrdi šta se mora znati, a to znači da se utvrdi standard znanja koji predstavlja rezultat procesa učenja i saznanja-naučnog saznanja do koga se došlo naučnim

istraživanjima i teorijskim istraživačkim radom. U okviru visokoškolske kvalifikacije u Bosni i Hercegovini jasno su definisani standardi znanja (ishodi učenja) po nivoima ciklusima studija (I, II, III).

Standardi su potrebni zbog lakše komunikacije, zbog kretanja znanja, ljudi, kapitala i drugo što pruža mogućnosti pozitivnih kretanja i društvenog naučnog razvoja.

Standardizacija i inovacija su suština reforme obrazovanja i odnose se na sadržaje i jezgra nastave, metode realizacije nastave i metode provjere znanja (Milosavljević, G.: Projektovanje obuke, FON, Beograd, 2002.).

Reforma obuhvata sve ove, navedene, segmente, kako parcijalno, tako i integralno.

Stanovište osnove za Nastavni plan i program, potrebni modaliteti nastave da bi se “utopili”, integrirali u tokove – modeliranje nastave su:

- (1) Za svaki fakultet osnovno, opšte jezgro-grupa osnovnih sadržaja kojima se obezbjeđuju, trebaju obezbjediti fundamentalna saznanja;
- (2) Drugo jezgro, dva ili više posebnih jezgra kojima se tretiraju i utvrđuju posebne naučne discipline;
- (3) Treće jezgro, pojedinačni nivo kojim se razrađuju posebni modaliteti sa više pojedinačnih, a koji mogu, ali i ne moraju imati veze sa posebnim.

Potrebno je imati u vidu da nema nepotrebnih, suštinskih saznanja.

Prednost sa stanovišta studenta ogleda se u tome što svako jezgro donosi određen broj bodova – opšte, posebno, pojedinačno i što omogućava studentu ličnu profilaciju. Iz svakog jezgra ili ukupno student treba da postigne, obezbijedi i ostvari određeni broj kredita (ECTS bodova) da bi završio studij.

Specijalističke studije zahtijevaju i teže praktikovanju, primjeni znanja.

Opasnost za razvoj nauke je što student zbog mogućnosti izbora neće uzimati teže nastavne predmete, naprimjer metodologiju jedne naučne discipline, pa neće moći istražiti ni jedan proces, pojavu u okviru iste.

Suštinsko pitanje je utvrđivanje kroz jezgra (niveo) fundamentalnih nauka, naučnih disciplina po kojima se stiču fundamentalna znanja. Pitanje koje se prenebrgava je pitanje smjerova, usmjerenja, odjeljenja, katedri itd. i njihova uloga u tome.

Podsjećamo da se reforma ne odnosi samo na sadržaje nastavnog plana i programa nego na kompletnu organizaciju, način realizacije i način provjere znanja. Prema tome, jedno od pitanja je i sadržaj i način rada. Za sadržaj i metod rada važi generalno povezivanje saznanja i iskustva međusobno preko mreže kako? To se može uraditi unutar fakulteta preko interneta. Drugo, preko extraneta povezivanje sa komitentima i saradnicima preko interneta. Suštinska izmjena, koja je osnova svih, odnosi se na obrazovanje preko mreže-distancirano obrazovanje (obrazovanje na distancu) (Milosavljević, G.; Vukanović, S.: Profesionalno obrazovanje na distancu, FON, Beograd, 2000.).

Distancirano obrazovanje je obrazovanje posredovano tehnologijama kojima se omogućuje posredovanje subjekata-profesora i asistenata međusobno u bilo kojoj kombinaciji. Dakle, sve nabaciti na mrežu, sve infotehnologije-komunikacije u funkciji nastave. Info-komunikaciona tehnologija doprinosi promjenama u organizaciji izvođenja nastave. Info-komunikacione tehnologije samo su pomoćne u nastavi, one oslobađaju od tehnike memorije-pamćenje napamet, a ne bi ni u kom slučaju mogli zamijeniti standardne, klasične sadržaje načina realizacije nastave kroz proces neposrednog odnosa pojedinca-pojedinca, pojedinca-grupe- “face to face”.

Ne može se intenzivirati nastava iz razloga što stečeno znanje treba primijeniti. U tom smislu organizacija visokog obrazovanja u visokoškolskim ustanovama na Univerzitetu se može organizovati prema sljedećem modelu:

- koledži tri godine (pretvaranje viših škola – 5 semestara u 6 semestara);
- specijalističke studije 1 godinu (dva semestra);

- master studije 1 godinu (dva semestra), što uključuje i izradu i javnu odbranu master teze;

- doktorske studije od 4-6 godina, koje se završavaju izradom i javnom odbranom doktorske disertacije na temu koja pripada određenoj nauci-naučnoj disciplini.

Specijalističke studije predstavljaju aktuelni trend (nema više studija opšteg tipa) su uske studije kojima se vrši osposobljavanje za najkonkretnije poslove.

Potrebna je stalna inovacija znanja, negdje čak svake tri godine, što se obezbjeđuje i postiže organizacijom određenih kurseva. Poznate su i tzv. ljetnje škole, itd.

Jedno od pitanja koje se postavlja i na koje treba dati valjan odgovor je pitanje provjere znanja. Ako je cilj kreacija, stvaranje i razvijanje stvaraoca, kreativnih ljudi-da li se to može postići putem testa. Testom se ne može provjeravati mišljenje, već samo memorisanje i prepoznavanje poznatog. Nesumnjivo je da nam trebaju stvaraoci a ne interpretatori, što kao cilj koji sebi postavljamo treba postići i ostvariti kroz, ne samo provjeru znanja, već i kroz realizaciju nastave.

Očigledno je da svaku od pojedinih stvari treba razraditi za svaku nauku i naučnu disciplinu posebno.

Korištena literature i izvori podataka (saznanja)

A) Korištena literature

Termiz, Dž.: Metodologija društvenih nauka, drugo dopunjeno i prošireno izdanje, "Grafit", Lukavac, 2009.

Termiz, Dž.; Milosavljević: Uvod u metodologiju politologije, "DAX, Trade, Sarajevo, 1999.

Milosavljević, S.; Radosavljević, I.: Osnovi metodologije političkih nauka, V izdanje, Sl. Glasnik, Beograd, 2013.

Termiz, Dž.: Osnovi metodologije socijalnog rada, "Grafit", Lukavac, 2001.

Termiz, Dž.: Osnovi metodologije socijalne psihologije, AMOS GRAF, Sarajevo, 2013.

Termiz, Dž.: Problemi meta metodologije, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, 2016.

Rot, N.: Osnovi socijalne psihologije, IX izdanje, Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva, Beograd, 1964.

Kulić, R.: Sadržaj rada i obrazovanja, Institut za pedagogiju i andragogiju, Beograd, 1977.

Milosavljević, G.: Projektovanje obuke, FON, Beograd, 2002.

Milosavljević, G.; Vukanović, S.: Profesionalno obrazovanje na distance, FON, Beograd, 2000.

Alispahić, B.: Teorijsko-metodološki aspekti istraživanja rada obavještajno sigurnosnih službi (doktorska disertacija odbranjena na FPN Univerziteta u Sarajevu 2007. godine)

B) Izvori saznanja (podataka)

1. Kvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik BiH, broj 59/07, Sarajevo, 2007.

2. Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo;

3. Bolonjska deklaracija, Bolonja, 1999.

4. Dokumenta potreba za dalju implementaciju Bolonjskog procesa u BiH (Sl. Glasnik, Sarajevo, 2007.):

a) Izjava o visokoškolske kvalifikacije;

b) Provođenje Okvira za kvalifikaciju za visoko obrazovanje u BiH;

c) Standardi i smjernice za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju u BiH;

d) Preporuke za implementaciju osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju u BiH;

e) Državni kvirni plan za priznavanje kvalifikacija u BiH;

f) Model Dodatka diploma za BiH;

g) Priručnik za korisnike modela Dodatka diplomama;

5. Izjava Ganić, E. i saradnici, Primjena Bolonjske deklaracije u bosanskohercegovačkom sistemu visokog obrazovanja-procjena uticaja-Konačni izveštaj.

Sektor za strategiju i integraciju, direkcije za evropske integracije, Sarajevska škola za nauku i tehnologiju, Sarajevo, 2007.

ДУХ ВРЕМЕНА И ОБРАЗОВАЊЕ

Резиме

Дух времена је епохални контекст који захтева и приређује претпоставке за производњу образовања са којим настоји да се лежишмише на начин лејализовања укујној школској сисџема и медијској просџора. Будући да је са-времени дух времена неолиберални џо масовно образовање џосџаје кријички обесмишљено са џио више симболичкој језика и вејишина (џехнеа) чијим савладавањем се сџиче уџисак да свако може све да ради. На џај начин масовно образовање џосџаје средсџвом калкулативно-инсџрументјалној мишљења/делања чија је сврха једнодимензионално знање одређене вејишине са одређеним џроцедурама. Тај вид образовања сведочи о знању мерења чија мешода џроисходи из логичкој џозијивизма, која је истиа како за друшџивено-хуманисџичке џако и за џриродне науке, а џеорија истиине означена је као џрајмајичка џеорија.

Посџавља се џишње: Шџа је смисао мерења, а џиме и џоџребе џревредновања неолибералној духа времена и џему џријадној образовања које би мојло да у џрвом кораку означи реафирмацџу социјалне државе и масовне демократије које омоџуђују најаву хуманисџичкој оразовања које џочива на комуникајивном дијалоју џосредсџвом језика као медијума бивсџивовања са друјим кулџурама.

Кључне речи: неолиберални дух времена, образовање као калкулативно-инсџрументјално мишљење, социјална држава, кријичко-хуманисџичко образовање.

¹ Ekonomski fakultet u Subotici

I Уводна разматрања

Са-времени дух времена приредио је битан раскид са временом од 1945. до 1989. године, то јест година пада Берлинског зида, односно од времена масовне демократије и социјалне државе приређено је време неолибералног капитализма који има другачији приступ и самом образовању. Са пуно права Јирген Хабермас сагледава промењене услове размене „... који постоје између система (привреде и државе) и света живог (приватна сфера и јавност) око којих се кристалишу улоге радника и потрошача, клијената јавних бирократија и државног апарата“² Савремени дух времена обележен је глобализацијом економских интереса и похлепе чији произвођачи су мултинационалне компаније подржане од стране ММФ, СБ и СТО. Тај процес глобализовања неолибералне природе под своје ноге је подастро: политику, право, морал и естетику на начин урушавања масовне демократије и социјалне државе управо са наративом да је држава у овом времену ограниченог суверенитета. Као последица јавља се, империјална етика, хегемонијално право и нестајање политике као делања за јавно добро, а на плану националне економије: свако јавно добро треба да се приватизује и да се изврши либерализација, стандардизација и дерегулација будући да је тзв. слободно тржиште једина ваљана мера. Такав начин производње живота све сфере светова живота учинио је инструменталним средствима логоса моћи-профита. Дакако, ни образовање није изостављено из тог процеса будући да је на делу нов наратив кога образовање треба да подржи на начин да ће масовно образовање посредством комуникативног мишљења/делања озбиљно изаћи у сусрет новом неолибералном виду социјализације.

Имајући то у виду са-времени дух времена карактеришемо као неолиберални дух времена од 1989. године који је већ 2008. у САД и 2013/14 у ЕУ приредио озбиљну економску, политичку и социјалну кризу.

II Разрада проблема

Шта је образовање?

Наше проблемско питање гласи: Шта се догађа са образовањем људи у времену чија мера је профит као глобална фасцинација?

Етимолошки образовање значи давање образа, које као процес учења и социјализације има своје адресате: учитеља који настоји да да образ посредством одређених медија и ученика коме се даје образ као примаоца. Требало би поћи од претпоставке активног односа свих актера. Наиме, у први мах ради се о сазнајно-моралном односу у процесу учења/вежбања људи као разумних бића. Тај процес има своје исходе који платоновски речено су подложни мерењу али и смислу мерења, или аристотеловски речено ради се о разборитости или знању. Ради појашњења: платоновско образовање почива на дијалогу који подразумева разговор чија сврха је приближавање; лепом, истинитом и добром, док аристотеловско образовање почива на логичком учењу/вежбању, чија сврха је разборито знање као сврховито знање. То грчко заснивање, или још прецизније ради се о својеврсној систематизацији, образовања се креће у распону у методолошком смислу од Анаксагориног мишљења ума, математичког код Питагорејаца, или, пак, мисаоно-теоријског код Парменида, или

² Јирген Хабермас, Теорија комуникативног делања, Академска књига, Нови Сад, 2017. (Књига II стр. 432).

крајњег субјективизма код Софиста које беспоштедној критици излаже Сократ утемељујући појмовно мишљење врлине као знања, односно да је знање исто што и добро. Према томе, Грци утемељују пут европском образовању у смислу две могуће стазе: математском рационалном знању образовању и смислу мерења знања које је разборито. Другим речима: објективном знању и знању које је посредовано смислом ваљаних вредности.

Европски пут образовања иде тим двама стазама и кроз средњовековље, а поготову од нововековља до данашњег дана и критичког односа постмодерне према модерни огледаном у критици логоцентризма, односно у захтеву деконструкције логоцентризма чији весници су били Ниче и Хајдегер. При томе, треба имати у виду медолошке расправе у XX веку од логичког позитивизма и хтења утемељења тзв. објективног знања лишеног било којих вредности на чије изворе се наслања и Карл Попер са захтевом да се до раста знања долази конституисањем хипотетичко-дедуктивне методе која је важећа и универзална како за природне тако и за друштвене науке коју критикује Кун рехабилитујући вредности, односно поглед на свет. Та изражена воља за растом знања као да је испустила из видокруга питање смисла раста знања и таквог вида истраживања и образовања, коју са пуно права критикује Адорно и Хоркхајмер, са избореног становишта критике инструменталног мишљења па тиме и делања.

Сви ти духови времена практиковали су и практикују неке медије и средства посредством којих се стиче образовање. Основни медији су; језик, текстови и технике како истраживачке (попут квантитативних истраживања) уз помоћ информacionих технологија које заговарају „информатички језик“.

Будући да је Сократ говорио, Платон писао у дијалозима, Аристотел истакао да је основна разлика између човека и животиње то што човек говори то се поставља питање шта је језик, говор као медијум образовања? Човек је неоспорно биће мишљења и језика – говора и као такав је биће питања и трагања за одговором. Управо тиме човек ступа у однос са другим човеком, а што се назива разговором који подразумева трагање за знањем и тежњу ка разумевању чији исход је истина-добро-обострана корист. Исходи носе на себи посредованост духа времена као и различитост културних идентитета. Тиме се хоће рећи да језик није само средство будући да надилази хоризонт средстава на начин хајдегеријски речено: да је језик „окућавање куће бивства, а Ханс-Георг Гадамер мисли још темељније када каже да је језик најтоплија просторија човекове куће.³ Са тим херменеутичким увидима Хабермас није у потпуности сагласан будући да истиче комуникативно-делање у средишту напетости система и светова живота, који опет нужно полазе од разговора међу људима који су: когнитивне, нормативне и експресивне природе али посредовани различитим вредностима који долазе из различитих култура. Говорим дакле јесам је неопходан услов да би се било човеком као бићем заједнице који је оријентисан и на себе и на другога, што данас, заиста, бива великим изазовом: „У ствари, озбиљан је проблем

³ „Полазим од тога да се језик састоји у разговору. Он је форма бивања – с – другим, како у одржавању старог тако и у обнови . Имајмо на уму да разговором не информисемо само једни друге већ се и зближавамо. Када један разговор заиста и успе, онда партнери тог разговора након расанка више нису сасвим исти као пре. Они су један другом ближи. Говорити значи говорити – са – неким и то успоставља нешто заједничко. Значи, сви ми једни са другима и једни уз друге вежбамо своју моћ суђења. Кант има право када сматра да се моћ суђења не може учити, већ само практиковати. Свако мора да се увежба у себи – то смо сви искусили ... Говорим значи говорити са другим – а на тај начин радимо на образовању појмова и на својој оријентацији у свету“. Ханс-Георг Гадамер, Ум у доба науке, Плато, Београд, 2000. стр. 250

како уопште унапредити и неговати моћ суђења у друштву чији се систем комуникације све више усавршава у вештачким симболичким језицима".⁴

На тај начин долазимо до другог медија: средстава: текстова и техника. Текст захтева разумевање које подразумева и критичко читање, будући да све има своју сенку, и различите техника, које се увежбавају, као и различите симболичке „језике“ – математско-информатичке-дигиталне природе који оперишу са датама али не и са идејама. Питање гласи да ли симболичке технике и језици доприносе нашој моћи суђења или постају средства манипулације који одавају привид сувишних комуникације које се бодријаровски речено претварају у „уклети део“ који воде ка интелигентном злу?! Није ли неолиберализам произвео интелигентно зло које прети да постане глобално које се намеће као природан, нужан, закон под који се подводе све „мале земље“, односно сви „мали народи“ и њихови језици а тиме и култура. У таквим кретањима језик се своди на пуко инструментално средство који је подложен утицајима глобално владајућег језика, који данас слови као енглески језик, или, пак језицима земаља одакле долазе највећи инвеститори. Рекло би се ништа нарочито, будући да се историја понавља у своме повратку. Наиме, на пример српски језик је био под утицајем: Османског царства, Германске групе језика, руског језика, француског језика, а данас енглеског језика. Језик јесте живо догађање и управо због тога га и треба неговати будући да један народ постоји док му постоји језик. Данас смо сведоци ново уведене мантре о насушној потреби „дуалног образовања“, дакако на захтев послодаваца (инвеститора). Исход таквог практиковања образовање није само једнодимензионалност него утирање стазе за постмодерно ропство наметнуто од стране заговорника неолибералне економије као система који ограничава државу – њене социјалне функције с једне стране, а с друге стране светове живота људи и њихово слободно време претвара у радно време натрпано различитим неолибералним програмима, те оно постаје ресурс за моћење моћних. Дуално образовање као вештина нужно је потребно за оне врсте радног делања које то и захтевају, али се, нажалост, јавља поама да и универзитетско образовање постаје дуално образовање што је радикална супротност од идеје Универзитета.

Према томе, данашњи свет радних људи не само да је постварен него је и фрагментизован, на основу уског круга образовања-знања, до крајњих граница тако да се стиче утисак да је излишно и постављати питање о могућем субјекту отпора, па се капитализам почиње мислити као „крај историје“. Међутим, то тако изгледа на површини ствари, а докле ће то да траје то је већ питање/проблем будући да у историји људског друштва све има своје границе јер свако саображавање има свој крај, а који се назире већ самим мишљењем које поставља питање и трага за одговорима. Као пример наводимо. образовање и делање на трагу „отаца“ неолибералне доктрине: Хајека и Фридмана сматрао се коначно пронађеним одговором за све економске проблеме будући да их овај корпус знања и образовања дефинитивно разрешава, што се показало као неодрживо с обзиром на све веће социјално, образовно и свако друго раслојавање грађанског друштва и производња све већих напетости уопште.

Сви ови проблеми представљају нови епохални изазов за ствар мишљења, а управо то је и први корак на путу битно потребног превредновања неолибералног духа времена и самог образовања сведеног на симболичко стицање вештина. Ако је то тако онда пут ка превредновању неолибералног капитализма како га сугерира Штиглиц или Пикети са сврхом пацификовања „шизоидног капитализма“ посредством смањења социјалних и других неједнакости има инструмент фискалне политике је само мали

⁴ Ханс-Георг Гадамер, ибид.

корак који личи на повратак Кејнзу и социјално-демократском уређењу грађанског друштва, а које ће бити осуђено на неуспех уколико се не поведе други разговор међу људима о потреби пуне реафирмације хуманистичког образовања будућих генерација и на том трагу градњи ваљаних односа међу људима различитих обичајно-моралних-културних вредности.

III Закључна разматрања

Епохална потреба за хуманистичким образовањем доводи у питање оно образовање које почива на логичком позитивизму и прагматичкој теорији истине који глорификује универзалну методу истраживања а која почива на симболичком језику, односно датата које су лишене свих вредности, изузев мерно-прагматичких вредности. Хуманистичко образовање почива на увиђању веза и односа који су философско-социолошке и психолошке природе а који постоје између: политике, економије, права, морала и естетике са сврхом превредновања корпоративне политике и економије у политику за јавно добро и економију за добро свих људи, а право и морал превредновати од хегемонијалног права у међународно право и империјалног морала у морал универзалних вредности. Дакако, о је ствар захтева превредновања духа времена и конституисања новог вида социјализација у којој образовање задобија свој хуманистички значај посредством језика као комуникативног праксиса.

Дакако, нико није априори против дуалног образовања које има своје границе, а што значи да универзитетско образовање мора бити изузето од дуалног образовања будући да му је сврха учење и вежбање хуманистичких вредности теоријске, практичне и поиетичке природе.

Литература

1. Баљ Бранко, Од практичне философије ка философији економије, ИП Београд, 2016.
2. Бодријар, Жан, Пакт о луцидности или интелигенције зла, Архипелаг, Београд, 2009.
3. Хабермас, Јирген, Теорија комуникативног деловања, Академска књига, Нови Сад, 2017.
4. Ханс-Георг Гадамер, Истина и метода ИП Веселин Маслеша, Сарајево, 1978.; Ум у доба науке, Плато, Београд, 2000.
5. Хајдегер, Мартин, Мишљење и певање, Нолит, Београд, 1982.
6. Хабсбаум, Ерик, Глобализација, демократије и терориза, Архипелаг, београд, 2008.
7. Пикети, Тома, Капитал у XXI веку, Академска књига, Нови Сад, 2015.

**ISKUSTVA TZV. BOLONJSKOG VISOKOŠKOLSKOG KONCEPTA S
OSVRTOM NA HUMANISTIČKE ZNANOSTI U NAPREDOVANJU
KADROVA U ZNANSTVENO-NASTAVNIM ZVANJIMA**

Promjenom političkog sustava i u skladu s novim ideologijama, mijenjao se i obrazovni sustav u južnoslavenskim zemljama, kroz sve društveno-ekonomske sustave od 19. stoljeća do danas, u posljednje vrijeme više pod utjecajem međunarodne zajednice, odnosno Europske unije.

Kako bi se razumjela današnja nastojanja u sustavu hrvatskog školstva, nužno je prikazati kontinuitet njezinog razvoja školskog sustava kroz 19. i 20. stoljeće.

Sustav školstva u Hrvatskoj (crkveni ili srednjovjekovni skolastički sustav), uglavnom je zadržan do 17. stoljeća, do 1669., od kada se započinje s temeljitim školskim reformama.²

Carica Marija Terezija od 1768. u cijeloj Habsburškoj carevini, tako i u Hrvatskoj, započinje izradom školskog zakona 1774. „*Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen im sämmtlichen kais. königl. Erblanden*,³ te je u istom „*Allgemeine Schulordnungu...*“ zatražila da se u svakom mjestu, gdje postoji župna crkva osnuje trivijalna (osnovna) škola.⁴ No u svezi toga bilo je hrvatskih, a posebno mađarskih negodovanja jer je po njima „...*bila nakana toga školskog reda da zatara pleme mađarsko, jer se htjelo uzgajati u njemačkom duhu...*“.⁵ Stoga je sastavljen novi zakon „*Ratio Educationis*“, uveden 1777., koji je kasnije, 1806. zamijenio stari „*Ratio Educationis*“, tj. bio je prerađen u novi „*Ratio Educationis*“, sadržavajući propise za uređenje cijeloga školstva u cijeloj tadašnjoj monarhiji.

Novim zahtjevima gospodarskog i tehničkog razvoja više nije odgovarao službeni latinski jezik, pa se vremenom njegova uporaba ograničavala uglavnom na javnu upravu i pravosuđe te ponegdje i u nekim drugim znanostima (npr. medicini,..). No bilo je i pokušaja uvođenja talijanskog te mađarskog jezika kao protuteža njemačkom jeziku,⁶ koja će u Hrvatskoj tijekom 19. stoljeća prouzročiti mnoge političke probleme.⁷

Visoko obrazovanje se studiralo izvan zemlje do 19. stoljeća jer tada nije bilo svjetovnih sveučilišta u Hrvatskoj,⁸ pa se uglavnom studiralo na austrijskim,⁹ mađarskim,¹⁰

¹ Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

² Antun Cuvaj, *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, I. dio, Zagreb, 1910., str. 57.

³ (Sveukupni školski red za njemačke normalne, osnovne i trivijalne škole u svim kraljevskim krunskim nasljednim zemljama Habsburške Monarhije)

⁴ Ivan Balta, *Julijanska akcija u Slavoniji s osvrtom i na ostale hrvatske krajeve te na Bosnu i Hercegovinu početkom 20. stoljeća*, DMZUH, str. 32-73.

⁵ A. Cuvaj, *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, I. dio, str. 378.

⁶ Magyar Országos Levéltár (MOL), Budapest, I., 50., *Diarium*, I., svezanj br. 63., Totalbericht, 22.XII.1825., str. 262-265.

⁷ Imre Röss, *Adamićevo doba 1780-1830.*, Muzej grada Rijeke, 2005., str. 214-215.

⁸ U Zagrebu djeluje (horvát egyetem ili Sveučilište „*Franje Josipa*“) od 1874. godine (ali su diplome do početka 20. stoljeća priznavane uz polaganje dodatnih ispita)

⁹ U Beču (Wien-u) postojali su univerziteti ili sveučilišta (*Wiener Universität*): Wien Univerzität osnovan 1365., Wien Technical Univerzität osnovan 1815., Wien Univerzität Commerce osnovan 1898. te Wien Academy Fine Arts osnovan 1692., Graz Univerzität osnovan 1586. te Graz Technical Univerzität osnovan 1811., Salzburg Univerzität osnovan 1622., Innsbrück Univerzität osnovan 1669., Montanuniverzität Leoben osnovan 1840., itd.

¹⁰ U Budapešt-u postojali su: univerzitet (*Tudomány Egyetem*) od kada je József II. királyi (Nagy Szombáth) iz Trnave prenio u Buda 1777., pa u Pest 1784., u Pécs je sveučilište Nagy Lajos királyi osnovano 1367., kasnije zvano *Janus Pannonius Tudományegyetem (JPTE)*, u Szeged-u Ferenc József királyi osnovan je 1872., kasnije

talijanskim¹¹ i drugim univerzitetima.¹² Danas u Hrvatskoj djeluju četiri starija veća univerziteta: u Zagrebu (osnovan 1874.), u Rijeci (1974.), Splitu (1975.) i Osijeku „J. J. Strossmayera“ (1976.), a odnedavno i manji univerziteti od početka 21. vijeka: u Zadru, u Puli „Juraj Dobrila“, Dubrovniku i tzv. univerzitet „Sjever“ Koprivnica (Varaždin, Bjelovar, ...) te nekoliko veleučilišta.

U 19. stoljeću školstvo i studiji su se zapostavili i uglavnom djelovali borbom oko jezika,¹³ no 1844. zajednički ugarsko-hrvatski Sabor je odlučio izdati školske propise koje je potvrdio 1845. austrijski car/kralj Ferdinand V. kao naredbu „*Systema scholarum elementarium*“, odnosno *Sustav početnih učionica*,¹⁴ koji će prestati važiti 1849. godine¹⁵ za Bachovog apsolutizma, ali se ponovno vraća 1861. godine, kada je Kraljevsko Namjesničko vijeće Hrvatske, Slavonije i Dalmacije osnovalo 1861. *Školski odbor*, koji će nakon rasprava donijeti 1861. *Školski sustav*, a 1874. će ban Ivan Mažuranić potpisati za čitavu Hrvatsku „*Zakon ob ustroju pučkih škola i preparandija za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*“.¹⁶

Nedugo zatim, u Hrvatskoj i Slavoniji¹⁷ za vrijeme bana Khuena Héderváryja, počinje se „pojavljivati“ tzv. „stara“ i „nova“ pučka škola,¹⁸ sve do 1888. godine, kada je car Franjo Josip I. potvrdio „*Zakon o uredjenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*“.¹⁹

U isto vrijeme se u Hrvatskoj i Slavoniji uvodila se nastava i na drugim jezicima na temelju postojećih zakona u svrhu opismenjavanja stanovništva, koji je katkad izazivao nesporazume i političke nesuglasite, kao npr. kada je tzv. „Željezničarskom pragmatikom“ mađarski jezik neizravno uveden kao službeni jezik u Hrvatskoj i Slavoniji.²⁰ Mađarska vlada je to opravdavala zaštitom mađarske manjine u drugim zemljama, od 1903. javno osnivajući u Hrvatskoj i Slavoniji mađarske škole.²¹

Slijedio je veliki politički manevar radi suzbijanja mađarskog političkog utjecaja u Hrvatskoj i Slavoniji,²² naime tzv. politikom „novoga kursa“ na saborskim izborima je 1906. pobijedena Khuenova „mađaronska“ *Narodna stranka* od *Koalicije hrvatsko-srpskih*

zvan *József Atilla Tudományegyetem (JATE)*, u Debreczén (Egyetem) od 1400. postoji visoka škola (*főiskola*) i prva trgovačka škola (*kereskedelmi iskola*), ali univerzitet modernog tipa postoji od 19. stoljeća, zvano *Kossuth Lajos Tudományegyetem (KLTE)*. U posljednjih 20-tak godina univerziteti (sveučilišta) u Mađarskoj uglavnom izostavljaju svoje ranije nazive po imenima poznatih povijesnih osoba!

¹¹ Università di Bologna (XI. vijek) (obnovljen 1317.), Università di Padova od 1202., Università di Genova od 1243., Università di Roma od 1303., Università di Firenze od 1321. (obnovljen 1364.), u Università di Pisa od 1343., Università di Pavia od 1361., Università di Milano od XV. vijeka, Università di Venezia od 1868.,

¹² U Prag (Praha) je osnovan *Karlov univerzitet* (Univerzita Karlova v Praze) 1348., u Krakow *Jagelowski univerzitet* osnovan 1364., u Bratislavi (*Pozson, Pressburg*) *Mátyás Corvin királyi* osnovao je prvi ugarski univerzitet (*Academia Istropolitana*) Bratislava *Comenius University* 1467., *Trnavská univerzita* od 1635., u L'viv (Lemberg, Lavov, Lvov) osnovan je univerzitet (danas nazvan: Ivan Franko univerzitet) 1784., u Olomouc je univerzitet osnovan 1569. (obnovljen Olomouc *Palacky Univerzita* 1573.) itd.

¹³ Vladimir Stipetić, *Povijest hrvatske ekonomske misli (1298-1847.)*, Zagreb, 2001., str. 653.

¹⁴ A. Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, II. dio, Zagreb, 1910., str. 133-146.

¹⁵ Dragutin Pavličević, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 2000., str. 270.

¹⁶ A. Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije...*, III. dio..., str. 392-411.

Kada je izglasan „*Školski zakon*“ u tadašnjoj civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji (bez Vojne Krajine ili Vojne Granice, Istre i Dalmacije), pismenost je bila vrlo slaba, jer je prema popisu 1869. od 1.509.153 stanovnika, pismeno bilo samo 259.000 osoba te su se zbog tih razloga otvarale nove škole.

¹⁷ nominalno se (službeno) naziva: Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije

¹⁸ A. Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije...*, III. dio..., str. 431.

¹⁹ A. Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije...*, III. dio..., str. 1060-1083.

²⁰ D. Pavličević, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 2000., str. 301.

²¹ I. Balta, *Julijanska akcija u Bosni i Hercegovini s osvrtom i na Hrvatsku i Slavoniju*, HKD Napredak, Zagreb, 2009., str. 231-296.

²² Ferencz Bernics, *Julian akció (Julijanska akcija)*, Pécs, 1994., str. 7-8.

stranaka, čemu su prethodili dogovori hrvatskih i srpskih stranaka i političkih prvaka u Riječkoj rezoluciji i Zadarskoj rezoluciji 1905., no uskoro je uslijedio razdor u Kolaciji i Prvi svjetski rat.²³

Nova država od 1918. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca,²⁴ a od 1929. Kraljevina Jugoslavija,²⁵ uglavnom je provodila represije te ju je pisac i književnik Miroslav Krleža nazvao „tamnicom naroda“ u knjizi *Deset krvavih godina*.²⁶

Tijekom Drugog svjetskog rata pod izravnom ili neizravnom upravom njemačkih i talijanskih nacista i fašista stvorena je tzv. Nezavisna Država Hrvatska, sa svojom politikom i obračunom sa političkim protivnicima, no paralelno sa tom državom stvarala se i nova partizanska vlast u istoj zemlji. I jedna i druga vlast uvodile su u svojem interesu nove koncepcije visokoškolskog obrazovanja.

Poslije Drugog svjetskog rata nije se favorizirala npr. u povijesti / istoriji / historiji pojedinačna nacionalna povijest / historija / historija, jezična posebnost i kultura jugoslavenskih naroda, tako ni službeni jezik npr. u Hrvatskoj i Srbiji nije bio hrvatski i srpski, nego hrvatsko-srpski ili srpsko-hrvatski.

Nacionalni bunt je kod jugoslavenskih naroda kulminirao 1971., posebno u Srbiji i Hrvatskoj, kao npr. u hrvatskom republičkom vodstvu Komunističke partije (Savezu komunista Hrvatske) u traženju konfederativnog sustava, u tzv. masovnom pokretu „hrvatskom proljeću“ ili „maspokretu“, no represijom je bunt bio ugušen, kao i u Srbiji.²⁷

Iako je predsjednik Josip Broz Tito dao 1974. izglasati novi jugoslavenski Ustav, kojim se svim republikama daje u suštini status pravnih država s pravom na odcjepljenje, njegovom smrću je od 1980. navješten raspad Jugoslavije.

Tragičnost neriješenih mnogobrojnih pitanja kao i granica, na primjer između Srbije i Hrvatske, plaćena je bolno u trenucima raspada južnoslavenske državne zajednice 1990., te ratom do 1995.²⁸

Sve te političke promjene praćene su školskim promjenama u 19. i 20. stoljeću, koji je prolazio većoj ili manjoj mjeri antagonizmom između sustava školovanja i kreativnog izražavanja učenika i studenata.²⁹ Na primjer, u nastavi i studiju povijesti / istorije / historije stavljalno se težište na učenje pomoću vanjskih predložaka u kojem se zanemarivalo učeničko ili studentsko istraživanje, izražavanje i mišljenje kao preduvjet kreativnog ponašanja.³⁰

Nije se to sve moglo promijeniti „preko noći“, jer su škole i fakulteti u posljednja dva stoljeća bili u službi društva, tj. politike, koja je željela ljude „oblikovane po potrebi“, koji su trebali osigurati društveni kontinuitet i stabilnost, a u kojoj je škola uglavnom bila element društvenog konzervativizma više, a u manjoj mjeri faktor progresa, dok je današnja opća tendencija i studija povijesti / istorije / historije, odgoj i poticanje kreativnosti pojedinaca,

²³ Grupa autora, *Jugoistočna Europa 1918-1995.*, međunarodni simpozij, Zadar, 1995., str. 6-13.

²⁴ Bogdan Krizman, *Građa o stvaranju jugoslavenske države*, Beograd, 1964., str. 325-326.

²⁵ Charles Jelavich, *South Slav Nationalism-Textbooks and Yugoslav Union before 1914.*, Ohio State University Press, 1990. (prevedeno na hrvatski, Zagreb, 1992.)

Ljubo Boban, *Croatian Borders 1918-1993.*, Zagreb, 1993., str. 68.

Jere Jereb, *Pola stoljeća hrvatske politike, 1895-1945.*, Zagreb, 1995., str. 180. (prvo izdanje na španjolskom jeziku u Buenos Airesu, 1960.)

²⁶ Miroslav Krleža, *Deset krvavih godina i drugi politički eseji*, Zagreb, 1971., str. 670.

²⁷ „Deklaracija o hrvatskom jeziku“, koju je u Hrvatskoj objavila Matica hrvatska

²⁸ Josip Jurčević, *Srbijanska oružana agresija na Hrvatsku 1990-1995. godine*, Zagreb, 1995, str. 214-229.

²⁹ I. Balta, *Kreativnost u tradicionalnom egzemplarnom i problemskom pristupu nastavi povijesti XIX. i XX. stoljeća*, Zbornik radova, Sveučilište u Rijeci i Hrvatsko-pedagoški književni zbor Zagreb (znanstveni skup - kvalitetna edukacija i stvaralaštvo), knjiga 1., Pula, 2002., str. 69-83.

I. Balta, *Povijest - stvarno logičko obrazloženje, Život i škola*, Osijek, 2/1990., str. 26-36.

³⁰ I. Balta, *Vrjednovanje odgojno-obrazovnog procesa društvene skupine predmeta u osnovnoj i srednjoj školi, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa "Vrjednovanje odgojno-obrazovnog procesa"*, Osijek, 1998., str. 197-202.

inicijativa, maštovitost, kritičko mišljenje, kritički odnos prema tradicionalnim vrijednostima kao temeljima sigurnosti i stabilnosti. Osmišljen ljudski život, stvaralačka ličnost trebali su postati osnovno polazište i cilj nastave povijesti, istorije ili historije.³¹ S time u vezi važna je interpretacija povijesnih / istorijskih / historijskih zbivanja, naročito u nacionalnoj povijesti ili historiji te istoriji nacionalnih manjina u nastavnom procesu od osnovnih i srednjih škola do visokih škola i fakulteta.

Nadolazeći, tzv. Bolonjski proces uz neke nedostatke uglavnom je imao pozitivnu stranu jer je uveliko promjenio sveučilišni / univerzitetski obrazovni sustav, te ga približio i ujednačio s visokobrazovanim sustavom Europske unije.

S obzirom na predviđenu provedbu reforme europskog visokoobrazovnog prostora (*European Higher Education Area - EHEA*), te na temelju *Bolonjske deklaracije* i drugih dokumenata,³² uspostavio se cjeloviti studij povijesti / istorije / historije s novim programima na sveučilištima u Hrvatskoj i novom *Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*.

Kroz obrazovnu vodoravnu pokretljivost studenata na prostoru „hrvatskih“ i europskih sveučilišta te ustanova i institucija, omogućila bi se izobrazba savremenijih profila stručnjaka za potrebe škola, arhiva, muzeja, istraživačkih institucija i ustanova, politološko-diplomatskih i diplomatskih priprema za rad te za područje potreba informacija i gospodarstva.

Akademski programi obrazovanja kroz preddiplomski, diplomski i postdiplomski studij stručnjaka iz povijesnih / istorijskih / historijskih znanosti, kroz jednopredmetni i dvopredmetni studij, zasnivaju se na konceptu istraživanja, upotrebi novih naučnih tehnologija te proučavanju i upotrebi historijskih izvora i historiografije, na aktivnom sudjelovanju studenata u nastavi i aktivnijem mentorskom radu nastavnika.

Svakako da postignuto fakultetsko nastavno znanje nije nikada bilo dovoljno, stoga je potrebno motivirati studente za samostalni rad i bavljenje sa poviješću / istorijom / historijom kroz historijske izvore, historiografiju i znanstvenu literaturu. Sveučilišni nastavnici najbolje će učiniti, ako u sadržajnoj i metodičkoj mnogostranosti studentima daju uvijek nove prilike njihove kreativnosti. Studentima treba dozvoliti, odnosno poticati da problemsko rješenje historijskog procesa u slikovitom procesu doživljavaju na svoj način.

Nadalje, na sveučilištima bi nastavnikova posebna briga trebala biti da pusti mnogostrukost vremenski uvjetovanih motiva pred pozadinom sveopćih studentskih načina doživljavanja.³³

S obzirom da je historijskih sadržaja i događanja veoma mnogo, a vremena u nastavi malo, treba pribjegavati raznim nastavnim sustavima, oblicima i metodama rada, gdje posebnu važnost ima egzemplarna³⁴ i problemska nastava.³⁵

I heuristika je važna, ali tako da student vodi heuristički postupak, a ne nastavnik u heurističkoj nastavi te se proces treba zasnivati na samostalnom radu studenata u postavljanju

³¹ I. Balta, Povijest i zašto je potrebno proučavati vlastitu prošlost, *Metodički časopis županije Baranja u Mađarskoj*, Pécs, 1/1991., str. 27-33.

I. Balta, Doživljajni aspekt u nastavi povijesti, *Zbornik radova Zavoda za školstvo i Instituta pedagogijskih znanosti Filozofskog fakulteta* Zagreb, 1989., str. 26-30.

³² *Magna charta universitatum*, 1999. (Bolonjski proces na europskim sveučilištima), *Lisabon Recognition Convention*, 1997., *Sorbone Declaration*, 1998. (o usklađivanju strukture visokog obrazovanja), *Bologna Joint Declaration*, 1999., *Salamanca Convention*, 2001. (o oblikovanju europskog prostora visokog obrazovanja), *Göteborg Deklaration*, 2001., *Prague Comunique of Ministers*, 2001. (o usvajanju sustava bodovanja obrazovnog procesa i unapređenju pokretljivosti), *Graz Declaration of the European University Association*, 2003., *The Berlin Comunique of Ministers*, 2003. (o kvaliteti, mobilnosti, sustavu prijenosa ECTS bodova), ...

³³ Hans Glöckel, *Geschichtsunterricht*, Bad Heillbrunn/Obb, 1979., str. 125-167.

³⁴ Martin Wagenschein, *Ursprüngliches Verstehen und exahtes Denken*, Stuttgart, 1965.

lat. *exemplum* = primjer, ograničenje na bitno, odnosno iz mnoštva izdvojiti bitno

³⁵ I. Balta, Povijest u kreativnom radu mladih povjesničara, *Osječki zbornik, XXII.-XXIII., Muzej Slavonije Osijek*, 1997., str. 435-441.

hipoteza na zadani problem te uz pomoć historijskih izvora, literature i historiografske građe istu ili drugu hipotezu provjeriti i potvrditi, što se može postići različitim nastavnim metodama.³⁶

Postavlja se uvijek i iznova pitanje, zašto je tzv. Bolonjski proces isforsiran na sveučilištima, a vjerojatno i zato što su sveučilišta ili univerziteti u posljednja dva stoljeća bili u najvećoj mjeri element društvenog konzervativizma, stoga što je i nastava povijesti / istorije / historije bila dijelom ideologizirana, a u manjoj mjeri faktor progresa, „oblikovajući ljude po potrebi“ trenutnog društvenog sustava, gdje je nastava povijesti / istorije / historije uglavnom realizirana na tradicionalni skolastički, reprodukcijski, odnosno predavački način.

Bolonjski proces je zamišljen tako što bi nastava trebala biti i odgojna u smislu poticanja kreativnosti pojedinaca tj. studenata, koji bi trebali time imati inicijativu, maštovitost, kritičko mišljenje, kritički odnos prema tradicionalnim vrijednostima kao temeljima sigurnosti i stabilnosti. Svakako, možda najvažnije jest da bi povijesna / istorijska / historijska znanost / nauka na sveučilištima / univerzitetima trebala u tom procesu inzistirati na objektivnosti kao „regulativnoj ideji“ koja spoznaji daje smjer i moralni postulat.

Bivši sveučilišni školski sustavi u 19. i 20. stoljeću, tj. austro-ugarski i jugoslavenski školski sustavi zamijenjeni su novim nacionalnim sustavima, koji su stalno evoluirali, uglavnom poboljšavanjem kako dodatnih planova i programa tako i dodatnom edukacijom nastavnih kadrova, zaduženih za brigu oko visokog obrazovanja od osnovnih, preko master do doktorskih studija.

U tzv. Bolonjskom procesu u sveučilišnoj nastavi pozitivne strane su tzv. protočnost studenata, od osnovnih studija preko mastera do doktorata, usporedivost studija s drugim studijima u Europi, mogućnost dobijanja stipendijskog studiranja studenata i rada i usavršavanja nastavnika na inozemnim europskim sveučilištima. Proces bi trebao biti dvostran, tj. omogućiti studiranje stranih studenata na domaćim sveučilištima.

Važan je kratkoročni i dugoročni *Strategijski plan*, dakle planiranje na svim razinama za dobro i kvalitetno studijsko obrazovanje, a na temelju čega fakulteti djeluju, dobijaju pojedine studijske programe - dopusnice za rad te se tako stalno valorizira nastavni plan i program, osmišljavaju se kreativni predmeti i izborne nastave, njihov smisao i važnost.

Planiranje treba biti rezultat razgovora i dogovora svih djelatnika u znanstveno-nastavnom procesu, koji donose svi fakulteti, kao na primjer na Filozofskom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku (na Fakultetskom vijeću), koji je 2011. usvojio novi Strategijski plan, a za proteklo razdoblje 2011-2015.³⁷

Unapređenje nastavnog procesa u visokoškolskom obrazovanju svakako i prvenstveno ovisi o kvaliteti nastavnog kadra u svom permanentnom znanstvenom i nastavnom obrazovanju.

Ustrojstvo i način djelovanja te unapređenje sustava visokog obrazovanja i znanosti u Republici Hrvatskoj se stalno poboljšava u interesu korisnika. Naravno da isti sustav treba pratiti trendove istog obrazovanja u svijetu, naročito Europske unije te da je sastavni dio

³⁶ Thomas F. Stanton, *How to instruct successfully*, New York 1960. (*Uspješno učenje*, Zagreb, 1965., str. 203.)

³⁷ Bivši *Strategijski plan* Filozofskoj fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku za razdoblje 2011.-2015. samo po naslovima podtema (svojevremeno objavljen 2011. na vijeću F. f. Osk.)

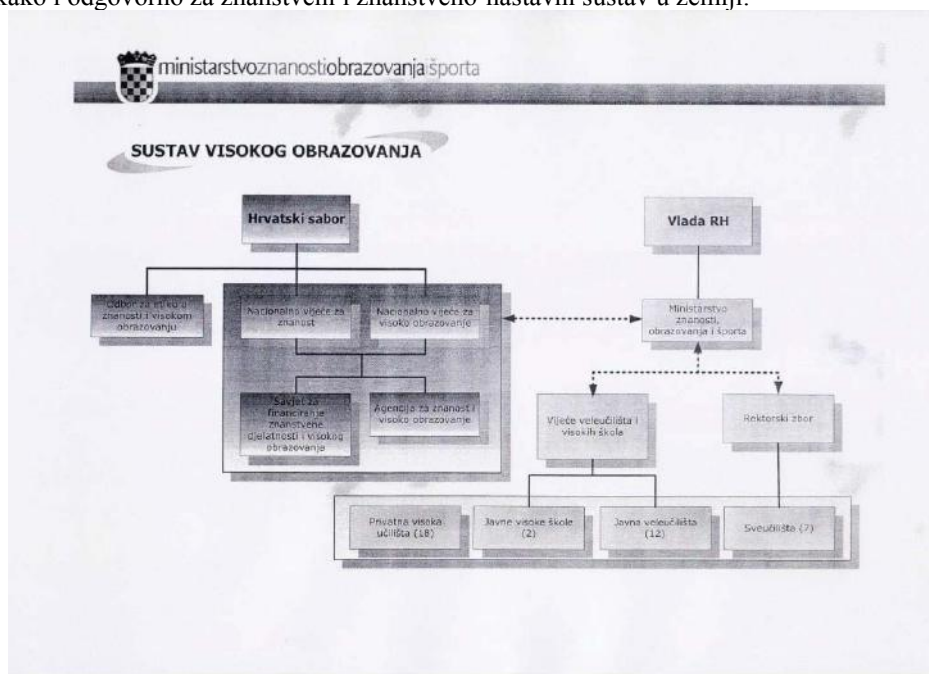
1. Planiranje ciljeva (1.1. Misija, 1.2. Vizija, 1.3. Vrijednosti, 1.4. Mandati),

2. Planiranje strategije (2.1. Procjena okruženja, 2.2. Postavke Strategijske namjere, 2.3. Konkurentnost, 2.4. SWOT analiza -prednosti, -prilike, -slabosti, -prepreke, 2.5. Ključne strategije i strategijski ciljevi - 2.5.1. Studijski programi, 2.5.2. Studenti, 2.5.3. Nastava i nastavnici, 2.5.4. Znanstveno-istraživački rad i međunarodna suradnja, 2.5.5. Razvojno-stručni rad, 2.5.6. Unapređivanje i osiguravanje sustava kvalitete visokog obrazovanja),

3. Plan resursa za postizanje Strategijskih ciljeva, (3.1. Potrebni resursi - 3.1.1. Ljudski resursi, 3.1.2. Prostor i oprema, 3.1.3. Financijski resursi).

4. Monitoring/Procjena implementacije plana i rezultata od 2011. do 2015. godine

zakonodavne i izvršne vlasti u zemlji, direktno pod okriljem Hrvatskog sabora, koje je dakako i odgovorno za znanstveni i znanstveno-nastavni sustav u zemlji.

Prilog: Ustrojstvo sistema visokog obrazovanja Republike Hrvatske³⁸

Naročito su važna neka tijela u odnosu na kvalitetu visokoobrazovno-znanstvenog sustava u sklopu Vlade Republike Hrvatske u Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske, kao što su: Nacionalno vijeće za znanost, Nacionalno vijeće za visoko obrazovanje i Agencija za znanost i visoko obrazovanje.

Naime, kao i u mnogim zemljama, mnogim znanstvenim ustanovama, najvažniji segment kvalitetnog razvoja znanosti i visokog obrazovanja su ljudi, tj. kvalitetni znanstveno-nastavni kadar koji stalno prolazi kroz etape svoga stručnog usavršavanja, napredovanja u znanstveno-nastavnom zvanju, a na dobrobit školstva u cjelini, studenata i razvoja društva. Sveučilišni / univerzitetski nastavnici se stalno znanstveno pedagoško-metodički obrazuju koje se verificira kroz njihovo napredovanje.

Nastavnici na sveučilištima u Hrvatskoj, kao i drugim zemljama su u napredovanjima stalno na izborima na natjecanjima na određeno vrijeme (u Hrvatskoj svakih pet godina), tako da moraju i trebaju nastaviti sa stručnim i znanstvenim usavršavanjima (objavlivanjima znanstvenih radova, aktivnim sudjelovanjima, izlaganjima svojih dostignuća na znanstvenim simpozijima i savjetovanjima), tako sve do postignuća najvišeg znanstveno-nastavnog zvanja redovitog profesora u trajno zvanje.³⁹

Provjere usavršavanja kandidata na sveučilištima (u institucijama i zavodima samo jedan kriterij - znanstveni kriterij ili znanstveno zvanje), preko natječaja moraju proći dvostruki sustav i znanstveni i nastavni kriterij, koji se skraćeno naziva znanstveno-nastavni kriterij ili zvanje.

³⁸ "skinuto" s internet stranice o ustrojstvu znanosti i visokog obrazovanja u RH ... (dok. Nac. vij. za znan.)

³⁹ ukoliko sveučilišni kandidati u izborima za znanstveno-nastavna zvanja ne prođu svoje izbore (tolerancija je samo još jedan izbor u isto zvanje), mogu izgubiti svoj status i radno mjesto na sveučilištu / univerzitetu i fakultetu te u visokim znanstvenim institucijama u kojima su do tada imali radni odnos

Kriterije za znanstveno zvanje donosi, određuje i provodi *Nacionalno vijeće za znanost u Agenciji za znanost i visoko obrazovanje*, skraćeno: AZVO), odnosno njezina dva važna organa, prema područjima znanosti, od koje je jedno, npr.: *Područno znanstveno vijeće za humanističke znanosti*, koje donosi, mijenja, poboljšava, uspostavlja kriterije za napredovanja u znanstvena zvanja te određuje forme, kao i kategorizira znanstvene časopisa (u kriterijima rangiranja i bodovanja znanstvenih radova u časopisima A1 ili A2 ili A3 koje čine uglavnom znanstveni zbornici).⁴⁰ Bodovanje znanstvenih radova i kriteriji mogu katkad biti složeni.^{41,42}

⁴⁰ časopisi preko kojih se vodi rangiranje znanstvenih radova su: stručni rad, pregledni članak, prethodno priopćenje, izvorni znanstveni rad

⁴¹ Napomena: *Pravilnik o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja* je iz 2005., koji se kasnije mijenjao i nadopunjavao (od 2017. vrijedi novi izmijenjeni Pravilnik ...)

NACIONALNO VIJEĆE ZA ZNANOST

1633

Na temelju članka 32. stavka 5. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (»Narodne novine«, broj 123/03, 105/04 i 174/04), Nacionalno vijeće za znanost donosi

PRAVILNIK O UVJETIMA ZA IZBOR U ZNANSTVENA ZVANJA

Članak 1.

Uvjeti se utvrđuju posebno za svako znanstveno područje kako slijedi.

6. Humanističke znanosti

Za izbor u znanstveno zvanje pristupnik mora imati objavljene radove u međunarodnim, stranim ili s njima izjednačenim domaćim časopisima (a1), a može imati dio i u drugim vrijednim domaćim znanstveno-stručnim časopisima (a2), (ti radovi mogu zamijeniti samo dio radova u ukupnome zbroju). Za zvanja višega znanstvenog suradnika i znanstvenog savjetnika očekuje se i jedna odnosno dvije knjige (a3).

znanstveni suradnik

Očekivanje: Doktorat i najmanje dva znanstvena rada u časopisima na međunarodnoj razini (a1), tri rada ukupno (a1 + a2).

Uvjet: 16 bodova.

viši znanstveni suradnik

Očekivanje: Knjiga (a3) i najmanje dva znanstvena rada u časopisima na međunarodnoj razini (a1), četiri rada ukupno (a1 + a2).

Uvjet: (16) + 18 bodova.

znanstveni savjetnik

Očekivanje: Knjiga (a3) i najmanje tri znanstvena rada u časopisima na međunarodnoj razini (a1), pet radova ukupno (a1 + a2).

Uvjet: (16 + 18) + 20 bodova.

Ako pristupnik očito zadovoljava očekivane uvjete, stručno povjerenstvo ne mora bodovati radove.

No ako pristupnik zadovoljava po broju radova, ali ne i po opsegu ili vrsnosti, na to stručno povjerenstvo mora upozoriti.

S druge strane, ako pristupnik ne zadovoljava po očekivanu broju radova (npr. ako pristupnik za zvanje znanstvenoga savjetnika nema dvije knjige), predlaže se formula po kojoj se može izračunati jesu li mu radovi istovrijedni (ekvivalentni) očekivanima.

Očekivani se radovi mogu zamijeniti ekvivalentnim radovima, tj. radovima koji prema općim načelima nose isti broj bodova.

Knjige se također trebaju vrednovati po vrsnosti (očekuje se npr. da udžbenik bude pregledni rad, a ne izvorni znanstveni rad; rječnik, gramatika ili kritičko izdanje mogu biti izvorni znanstveni radovi, ali češće su pregledni ili stručni radovi; radovi u katalogu izložbe ili zborniku mogu biti stručni, ali mogu biti i znanstveni).

U slučaju da veći broj autora potpisuje rad, opseg će se pri bodovanju računati ovako: do dva autora 100%, do tri autora 75%, do četiri autora 50%, od pet autora opseg se dijeli brojem autora.

Radovi se navode i ocjenjuju kumulativno (ne stečena se prava ne ukidaju) i od posljednjega izbora.

Opća načela – Elementi za formulu vrijednosti (ili istovrijednosti) u bodovima

Opseg rada (O):

Jedan autorski arak teksta (računa se da obuhvaća 16×1.800 slovnih mjesta) vrednovat će se kao jedinica opsega ovako:

– Matični odbor za filologiju: 1 bod (znanost o književnosti), 2 boda (jezikoslovlje, filologija u užem smislu);

– Matični odbor za filozofiju i teologiju: 1,5 bodova;

– Matični odbor za povijest, povijest umjetnosti, znanost o umjetnosti, arheologiju, etnologiju i antropologiju: 1 bod.

Mjesto objavljivanja (M):

– Domaći znanstveni časopis ili nakladnik, s recenzijama uglednih stručnjaka (a2): koeficijent 1;

– Strani ili međunarodni časopis ili nakladnik, časopis na međunarodnoj razini, zastupljen u uglednim bibliografijama ili s recenzijom uglednih stručnjaka (a1): koeficijent 1,5.

Vrsnoća rada (V):

– Stručni rad: koeficijent 0,5;

– Pregledni rad: koeficijent 0,75;

– Prethodno priopćenje: koeficijent 0,9;

– Izvorni znanstveni rad: koeficijent 1.

Zbrajaju se autorski arci izvornih znanstvenih, preglednih te stručnih radova, boduju i množe s koeficijentom po mjestu izdavanja (prema skupinama s istim koeficijentom). Za svaki rad (ili poddarnu skupinu radova) vrijedi formula istovrijednosti očekivanima po broju bodova:

$$N^b = O \times V \times M.$$

Ukupan zbroj bodova radova pristupnika:

– za znanstvenoga suradnika mora iznositi najmanje 16 bodova;

– za višega znanstvenog suradnika 34 boda;

Proces napredovanja u znanstvena zvanja može započeti Natječajem (Konkursom) koje raspisuje fakultet, institucija uz prethodno odobrenje Sveučilišta i Ministarstva znanosti i visokog obrazovanja.⁴³

Ukoliko postoji kritična masa nastavnog kadra (odobrena od Ministarstva znanosti i visokog obrazovanja Republike Hrvatske) na pojedinim fakultetima, sveučilištima ili institutima, a kritična masa se određuje dovoljnim brojem iz svoje ustanove visokoznanstvenih statusa (nekoliko znanstvenih savjetnika, viših znanstvenih suradnika i znanstvenih suradnika) i visokoznanstveno-nastavnih statusa (nekoliko redovitih profesora u trajno zvanju, redovitih profesora, izvanrednih profesora i docenata).⁴⁴

Ukoliko je navedeni uvjet ispunjen, fakultet, sveučilište ili institut predlaže *Stručno povjerenstvo* (uglavnom od tri člana, a članovi ne smiju biti u nižem znanstvenom ili znanstveno-nastavnom zvanju od kandidata u natječaju), koje će prikupiti sve dokumente kandidata i napisati Izvješće s prijedlogom izbora u znanstveno ili znanstveno-nastavno zvanje.⁴⁵ Ako fakultet nema kritičnu masu tj. dovoljan broj nastavnika u znanstvenom ili znanstveno-nastavnom zvanju na fakultetu / sveučilištu, to će ono zamoliti drugo sveučilište da provede postupak pisanja Izvješća. Fakultetsko vijeće, institut ili sveučilište će na svojoj sjednici tada potvrditi (moguće i odbiti) Izvješće s prijedlogom izbora kandidata u zvanje.

– za znanstvenoga savjetnika 54 boda.

Moguće je još u iznimnim slučajevima razlikovati u kategoriji vrsnoće (V) i ove stupnjeve:

– Nova utemeljena teorija: koeficijent 1,5;

– Znanstveno otkriće: koeficijent 2.

Napomena: Područno vijeće smatra da se, radi poticanja interdisciplinarnosti, pri izboru u znanstvena zvanja pristupnicima mogu računati i radovi u publikacijama s drugih znanstvenih područja prema kriterijima nadležnih područnih vijeća i Nacionalnoga vijeća za znanost.

Popis kategoriziranih domaćih časopisa koji se uzimaju u obzir pri vrednovanju radova za izbor u znanstvena zvanja iz područja humanističkih znanosti (do 2015., s vremenom na vrijeme se mijenjaju statusi znanstvenih časopisa u kategorijama):

a1:

Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Arhivski vjesnik, Arti musices, Bašinski glasi, Bogoslovska smotra, Collegium Antropologicum, Crkva u svijetu, Croatica Christiana Periodica, Časopis za suvremenu povijest, Dubrovnik Annals, Filologija, Filozofska istraživanja, Folia Onomastica Croatica, Historijski zbornik, Hortus artium medievalium, Književna smotra, Narodna umjetnost, Opuscula Archaeologica, Povijesni prilozi, Prilozi Instituta za arheologiju, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, Rad HAZU, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Slovo, Starine, Studia ethnologica Croatica, Studia Romanica et Anglica Zagabiensia, Suvremena lingvistika, Synthesis Philosophica, Umjetnost riječi, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Zagreber germanistische Beiträge.

a2:

Acta Iadertina, Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU, Arheološki radovi i rasprave, Asseria, CRIS časopis povijesnoga društva Križevci, Croatian Journal of Philosophy, Čakavska rič, Diacovensia, Diadora, Disputatio philosophica, Ethnologica Dalmatica, Etnološka tribina, Fluminiensia, Gazophylacium, Govor, Histria Antiqua, Histria archaeologica, Hrvatski filmski ljetopis, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Jezikoslovlje, Kačić, Nova prisutnost, Numizmatičke vijesti, Obnovljeni život, Osječki zbornik, Peristil, Podravina, Problemi sjevernog Jadrana, Prolegomena, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Riječ, Riječki teološki časopis, Rijeka, Služba Božja, Starohrvatska prosvjeta, Strani jezici, Sveta Cecilija, Tonovi, Vjesnik Arheološkoga muzeja u Zagrebu.

Članak 2.

Publikacije koje nemaju ISBN oznaku (za monografske publikacije ili zbornike radova) ili ISSN broj (za periodiku) ne uzimaju se u obzir za vrednovanje znanstvenog rada.

Članak 3.

Ovaj pravilnik stupa na snagu danom objave u »Narodnim novinama«, a uvjeti za izbor u znanstvena zvanja propisani ovim pravilnikom započeti će se primjenjivati od 1. siječnja 2006. godine.

Do početka primjene uvjeta propisanih ovim pravilnikom primjenjivat će se uvjeti koji su vrijedili do stupanja na snagu ovog pravilnika.

Klasa: 640-03/05-08/0003 Urbroj: 533-08-05-1

U Zagrebu, 27. lipnja 2005.

Predsjednica

Nacionalnog vijeća za znanost prof. dr. sc. Marija Ivezić, v. r.

⁴³ Fakultet ili institucija mora i treba opravdati zašto traži novo radno mjesto (ili popunu postojećeg ranije odobrenog radnog mjesta) i točno odrediti za koje znanstveno područje, za koje znanstveno polje i za koji znanstveni status, tj. za koje radno mjesto.

⁴⁴ Ukoliko na fakultet, sveučilište ili institut nema ispunjeni navedeni kriterij, fakultet, sveučilište ili institut umoljava i traži drugo sveučilište, fakultet ili instituciju, da provede postupak izbora u znanstveno ili znanstveno-nastavno zvanje.

⁴⁵ *Stručno povjerenstvo* mora pisati Izvješće u skladu s Pravilnikom napredovanja kandidata u znanstvenim ili znanstveno nastavnim zvanjima, koje je izdalo i potvrdilo Nacionalno vijeće za znanost, odnosno jedno od njegovih područnih vijeća, npr. *Područnim znanstvenim vijećem za područje humanističkih znanosti*.

Isto Izvješće će institucija uputiti u daljnji postupak u Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske, i to u jedan od *Matičnih odbora*, npr. *Matični odbor za područje humanističkih znanosti - polje povijesti, povijesti umjetnosti, arheologije, znanosti o umjetnosti, etnologije i antropologije*, koje će pomno razmotriti i utvrditi činjenice navedene u Izvješću Stručnog povjerenstva i dati svoj sud i rješenje (pozitivno ili negativno o kandidatovom znanstvenom zvanju) te uputiti natrag na postupak u instituciju koje je poslalo i koje je započelo postupak izbora kandidata.

Postupak će time završiti (Odlukom tijela Sveučilišta ili Fakultetskog vijeća ili Vijeća instituta) ako je u pitanju tražen izbor samo iz znanstvenog zvanja, ali ako je tražen izbor u znanstveno-nastavno zvanje, postupak se nastavlja na sveučilištu i fakultetu primjenom kriterija *Rektorskog zbora o uvjetima izbora u znanstveno-nastavno zvanje*.⁴⁶ I tu postoje

⁴⁶ Napomena: Kriteriji Rektorskog zbora o nužnim uvjetima za ocjenu nastavne i stručne djelatnosti u postupku izbora u znanstveno-nastavno zvanja je iz 2006., koji se kasnije mijenjao i nadopunjavao (od 2017. vrijede novi izmijenjeni Kriteriji ...)

REKTORSKI ZBOR

Na temelju odredbe članka 105. stavka 4. podstavka 1. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (»Narodne novine« br. 123/03., 105/04. i 174/04.), te sukladno članku 5. stavku 2. Poslovnika Rektorskog zbora, Rektorski zbor na 7. sjednici u akademskoj 2005/2006. godini održanoj 25. srpnja 2006. godine uz suglasnost Nacionalnog vijeća za visoko obrazovanje od 12. srpnja 2006. godine donosi

ODLUKU

O NUŽNIM UVJETIMA ZA OCJENU NASTAVNE I STRUČNE DJELATNOSTI U POSTUPKU IZBORA U ZNANSTVENO-NASTAVNA ZVANJA (NN 106/06)

OPĆI UVJETI

I.

Pristupnici koji se prvi put biraju u znanstveno-nastavno zvanja moraju imati potvrdno ocijenjeno nastupno predavanje pred nastavnicima i studentima. Oblik i način provedbe nastupnog predavanja za znanstveno-nastavno zvanje docenta propisat će Rektorski zbor uz suglasnost Nacionalnog vijeća za visoko obrazovanje.

Pristupnici koji su u postupku re izbora ili izbora u više zvanje moraju priložiti pozitivno ocijenjene rezultate institucijskog istraživanja kvalitete svog nastavnog rada ili pozitivno ocijenjene rezultate studentske ankete, koju provodi visoko učilište.

DOCENT

II.

U znanstveno-nastavno zvanje docenta može biti izabrana osoba koja ispunjava uvjete iz članka 93. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (»Narodne novine« 123/2003., 105/04. i 174/04.) te opće uvjete i sljedeće uvjete:

Pristupnik treba ispuniti dva (2) od sljedeća četiri (4) uvjeta:

1. da je u suradničkom ili nastavnom zvanju, uključujući i status znanstvenog novaka, računajući razdoblje od pet godina prije datuma pokretanja izbora sudjelovao u izvođenju nastave na nekom visokom učilištu od barem devedeset (90) norma sati;
2. da je pomogao studentima preddiplomskih/diplomskih studija pri izradi završnih/diplomskih radova i pri tome da je objavio barem jedan rad u koautorstvu sa studentom;
3. da se u svom znanstvenom području, struci ili nastavi usavršavao u međunarodno prepoznatim institucijama u zemlji ili inozemstvu u trajanju od najmanje tri mjeseca;
4. da je kao autor ili koautor prezentirao najmanje tri rada na znanstvenim skupovima, od kojih jedan na međunarodnom znanstvenom skupu.

IZVANREDNI PROFESOR

III.

U znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora može biti izabrana osoba koja ispunjava uvjete iz članka 93. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (»Narodne novine« 123/2003., 105/04. i 174/04.) uz opće uvjete i sljedeće uvjete:

– da je u svojstvu nastavnika (stalnog ili gostujućeg) na nekom visokom učilištu ukupno izvodio nastavu od barem tristo (300) norma sati.
– da ispunjava tri od sljedećih šest (6) uvjeta:

1. da je autor ili koautor jednog objavljenog sveučilišnog udžbenika, znanstvene knjige ili priručnika, odnosno da je na web stranici visokog učilišta postavio svoja predavanja kao nastavni tekst, koji je pozitivno ocijenjen od stručnog povjerenstva;
2. da je predložio ili uveo novi, ili inovirani sadržaj predmeta, ili uveo nove eksperimentalne ili praktične nastavne metode na preddiplomskom, diplomskom ili poslijediplomskom studiju uz odobrenje nadležnog stručnog tijela visokog učilišta;
3. da je pod njegovim mentorstvom izrađeno najmanje sedam (7) završnih ili diplomskih radova, te da je pri tome objavio barem dva rada u koautorstvu sa studentom;
4. da se nakon stjecanja doktorata usavršavao u svom znanstvenom području, struci ili nastavi u uglednim institucijama u inozemstvu u ukupnom trajanju od najmanje jedne godine;
5. da je kao autor ili koautor prezentirao najmanje pet (5) radova na znanstvenim skupovima, od kojih dva na međunarodnim znanstvenim skupovima;
6. da se dokazao kao sposoban mentor/komentor u poslijediplomskom (doktorskom) studiju, što dokazuje objavljivanjem barem jednog znanstvenog rada u znanstvenom časopisu u koautorstvu sa studentom koji je završio poslijediplomski (doktorski) studij.

REDOVITI PROFESOR

IV.

U znanstveno-nastavno zvanje redoviti profesor može biti izabrana osoba koja ispunjava uvjete iz članka 93. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (»Narodne novine« – 123/03., 198/03., 105/04. i 174/04.) uz opće uvjete i sljedeće uvjete:

kriteriji koje treba ispuniti, negdje 10-tak, a negdje i više propisanih kriterija. Novo *Izješće o izboru kandidata u znanstveno-nastavno zvanje* dostavlja se vijećima na sveučilištu i fakultetu na glasovanje i izbor i time bi postupak (ako je svim kriterijima udovoljeno) trebao biti završen, proglašenjem kandidata u novo znanstveno-nastavno zvanje, opet na mandat na određeno vrijeme (do narednih pet godina).

Trenutno se izrađuju u Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske novi pravilnici i kriteriji za napredovanja u znanstveno-nastavnim zvanjima, u kojima se revalorizira kategorizacija postojećih znanstvenih časopisa A1 i A2, ali i razmišlja u vođenju kategorizacija znanstvenih časopisa prema europskim domenama u kojima jesu, npr. Scopus, Erih+, Ebsco, Doar, Ceeas, Inist, Dyabola, Indeks... itd, kao i u brojnim drugim zemljama.

– da je u svojstvu nastavnika (stalnog ili gostujućeg) na nekom visokom učilištu ukupno izvodio nastavu od barem šesto (600) norma sati.

– da ispunjava četiri (4) od sljedećih osam (8) uvjeta:

1. daje autor ili koautor dva (2) sveučilišna udžbenika, dvije (2) znanstvene knjige ili dva (2) priručnika, odnosno da je na web stranici visokog učilišta postavio svoja predavanja iz dva (2) kolegija, kao nastavne tekstove koji su pozitivno ocijenjeni od stručnog povjerenstva;
2. da je pod njegovim mentorstvom obranjeno najmanje deset (10) završnih ili diplomskih radova i da je pri tome objavio barem četiri (4) rada u koautorstvu sa studentom;
3. da se dokazao kao sposoban mentor/komentor u poslijediplomskom (doktorskom) studiju, što dokazuje objavljivanjem barem dva (2) znanstvena rada u znanstvenom časopisu u koautorstvu sa studentom koji je završio poslijediplomski (doktorski) studij;
4. da je održao najmanje sedam (7) priopćenja na znanstvenim skupovima od toga najmanje četiri (4) priopćenja na međunarodnim znanstvenim skupovima, ili barem jedno pozvano predavanje na međunarodnom znanstvenom skup;
5. daje bio najmanje četiri godine član uređivačkog odbora znanstvenog časopisa ili daje bio urednik najmanje dvaju zbornika radova sa znanstvenih skupova ili zbirnih znanstvenih knjiga;
6. da je recenzirao barem deset članaka u znanstvenim časopisima ili zbornicima radova sa znanstvenih skupova;
7. da je vodio najmanje jedan znanstveno-istraživački projekt ili sudjelovao u barem jednom međunarodnom znanstveno-istraživačkom projektu;
8. da je kao gostujući profesor ili znanstvenik boravio ukupno dvije godine na uglednim inozemnim sveučilištima ili institutima, te održao pozvana predavanja.

REDOVITI PROFESOR U TRAJNOM ZVANJU REDOVITOG PROFESORA

V.

U reizboru u znanstveno-nastavno zvanje redovitog profesora (trajno zvanje) pristupnik treba ispuniti šest (6) od dvanaest (12) uvjeta, od kojih su osam navedeni za redovitog profesora, te prošireni još sljedećim uvjetima:

1. da je bio pozvani predavač na barem dva međunarodna znanstvena skupa;
2. da je bio recenzent (izvjestitelj) za barem dva studijska programa, ili barem dva sveučilišna udžbenika ili znanstvene knjige;
3. daje obnašao čelnu dužnost u strukovnoj asocijaciji iz svojeg znanstvenog područja, ili čelnu dužnost na visokom učilištu ili u široj akademskoj zajednici;
4. da je dobio istaknutu domaću ili međunarodnu nagradu za svoj znanstveni ili nastavni rad.

VI.

Pri reizboru provjeravat će se samo drugi uvjet naveden pod Općim uvjetima u točki I. ove Odluke:

»Pristupnici koji su u postupku reizbora, moraju priložiti pozitivno ocijenjene rezultate institucijskog istraživanja kvalitete svog nastavnog rada ili pozitivno ocijenjene rezultate studentske ankete koju provodi visoko učilište.«

Pristupnici koji se biraju u isto znanstveno-nastavno zvanje: docenta ili izvanrednog profesora u skladu s člankom 102. stavkom 3. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju trebaju ispuniti sljedeće uvjete:

- za ponovni izbor u znanstveno-nastavno zvanje docenta, pristupnici trebaju ispuniti tri (3) uvjeta, koje biraju među uvjetima za izbor u znanstveno-nastavno zvanje docenta, a i također među uvjetima za izbor u izvanrednog profesora;
- za ponovni izbor u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora, pristupnici trebaju ispuniti pet (5) uvjeta, koje biraju među uvjetima za izbor u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora, a i također među uvjetima za izbor u redovitog profesora.

VII.

U prijelaznom razdoblju do završetka preddiplomskih, diplomskih i poslijediplomskih (doktorskih studija) prema Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, uvjeti navedeni u točkama II., III. i IV. ove Odluke odnose se na dodiplomske i poslijediplomske studije (magistarske i doktorske) studije koji se završavaju prema prijašnjim propisima.

VIII.

Ova Odluka stupa na snagu danom objave u »Narodnim novinama«, a primjenjuje se od 1. siječnja 2006. godine.

Do 31. prosinca 2005. godine u postupku izbora ili reizbora u znanstveno-nastavna zvanja primjenjivat će se Odluka o utvrđivanju minimalnih uvjeta za ocjenu nastavne i stručne aktivnosti u postupku izbora u znanstveno-nastavna zvanja i nastavna zvanja Rektorskog zbora visokih učilišta Republike Hrvatske od 25. listopada 1996. (»Narodne novine« br. 94/96.)

Danom objave u »Narodnim novinama« prestaje važiti Odluka o nužnim uvjetima za ocjenu nastavne i stručne djelatnosti u postupku izbora u znanstveno-nastavna zvanja objavljena u »Narodnim novinama« br. 129/2005.

Urbroj: RZ-01-01-1500/83-2005.

Zadar, 25. srpnja 2006.

Predsjednik Nacionalnog vijeća
za visoko obrazovanje prof. Frano Parać, v. r.

Predsjednik
Rektorskog zbora prof. dr. sc. Damir Magaš, v. r.

Isto je lako provodljivo moguće, npr. u prirodnim ili tehničkim znanostima, ali i mnogo teže u društvenim i humanističkim znanostima, jer u njima postoje, jezične, tradicijske, nacionalne, kulturne tradicije i posebnosti.

NORMATIVNE PRETPOSTAVKE I FAKTIČKE MOGUĆNOSTI REALIZACIJE BOLONJSKOG KONCEPTA VISOKOG OBRAZOVANJA U BIH

Rezime

Osnovne normativne pretpostavke za realizaciju Bolonjskog koncepta obrazovanja u BiH su ostvarene, jer je na konferenciji ministara visokog obrazovanja u Berlinu, od 19. septembra 2003. odobren zahtjev BiH za članstvo u porodicu potpisnica Bolonjske deklaracije, nakon čega je usvojen set normativnih akata u cilju organizacije visokog obrazovanja u BiH u skladu s osnovnim pretpostavkama definisanok koncepta.

U normativnoj regulativi (zakonima i podzakonskon aktima) evidentni su problemi zbog organizacije visokog obrazovanja i nadležnosti, koje su definisane ustavom BiH, država – entiteti, kantoni i FBiH i distrikt Brčko, te pitanje njihove koherentnosti, konzistentnosti i (korepodentnosti su faktičkom situacijom i ustavima i mogućnostima njihovog subjektivnog različitog shvatanja, tumačenja i posebno sprovođenja – primjene.

Očigledno je da utvrđeni standardi i norme realizacije Bolonjskog koncepta obrazovanja u praksi ne dozvoljavaju odgovornu primjenu i podsticanje – ostvarivanje kvalitete u visokom obrazovanju zbog nedostatka kvalitetnih i kompetetnih naučnih kadrova, prostora, opreme i nedovoljnih finaciskih sredstava.

Ključne riječi: *Obrazovanje, koncept obrazovanja, Bolonjska deklaracija, normativne pretpostavke, faktičke mogućnosti, realizacija, BiH.*

1. Istorija i tok bolonjskog procesa visokog obrazovanja

Bolonjski proces, u oblasti visokog obrazovanja, Bolonjskoj deklaraciji su predhodili:

(1) Magna Charta Universitatum iz septembra 1988, to je dokument koji je u Bolonji, u čast devetstote (900) godišnjice najstarijeg Evropskog Univerziteta, potpisan od strane rektora 388 evropskih univerziteta, kojima se na temelju načela, promovišu:

- (1) autonomija univerziteta,
 - (2) međusobna i neodvojiva povezanost nastave i istraživanja,
 - (3) uloga univerziteta u ostvarivanju znanja koje nadilaze geografski i politički prostor i njegove granice,
 - (4) upoznavanje i povezivanje kulturnih razlika kao predmet, a ne nedostatak;
- (2) Lisabonska konvencija o priznavanju visokoškolskih kvalifikacija na prostoru Evrope iz 1997. Lisabonskom konvencijom, zajednički su je definisali Vijeće Evrope i UNESCO, zemlje potpisnice se obavezuju na priznavanje stečenih kvalifikacija (uz obavezu izdavanja dodatka diplomi, kako bi im bilo olakšano priznavanje već stečenih kvalifikacija) u drugim zemljama, a koje su slične sticanju kvalifikacija u svojoj zemlji. Isto tako otvorena je mogućnost nastavka obrazovanja u zemlji u kojoj je priznata stečena kvalifikacija, kao i mogućnost korištenja stečenog akademskog znanja i pristup tržištu rada.
- (3) Sarbonska deklaracija, je dokument, potpisan u maju 1998., a potpisali su je ministri zaduženi za visoko obrazovanje u Francuskoj, Njemačkoj, Italiji i Velikoj Britaniji. Navedena deklaracija je promovisala duh Magna Charta i istovremeno je afirmisala

¹ Predsjedavajući Opštinskog vijeća Opštine Stari Grad Sarajevo

nekoliko fundamentalnih principa i načela u oblasti visokog obrazovanja kao što su: mobilnost univerzitetskih profesora i studenata, dvociklični (dvostepeni) međunarodno uporediv sistem studija, bodovni (ECTS) sistem, raznolikost programa studija, razvoj jezičkih vještina i sposobnost korištenja novih informacijskih tehnologija, te cjeloživotni sistem učenja.²

Bolonjska deklaracija u oblasti visokog obrazovanja je potpisana u Bolonji u junu 1999. Dokumentom Bolonjske deklaracije se daje prioritet u obrazovanju evropskog prostora visokog obrazovanja. Predmetnim dokumentom su utvrđeni osnovni akteri u oblasti visokog obrazovanja:

- (1) osiguranje kvaliteta visokog obrazovanja;
- (2) sistem bodovanja;
- (3) trociklički (trostepeni) sistem obrazovanja;
- (4) uporedivost stepena obrazovanja;
- (5) mobilnost;
- (6) cjeloživotno obrazovanje;
- (7) evropska dimenzija;
- (8) socijalna dimenzija, i
- (9) priznavanje stepena i razdoblje studiranja.

2. BiH i bolonjski proces

Na konferenciji ministara visokog obrazovanja, u Berlinu 19. Septembra 2003. odobren je i potpisan zahtjev BiH za članstvo u porodici potpisnica Bolonjske deklaracije.

U proteklih petnaest (15) godina vidljivi su rezultati primjene Bolonjske deklaracije koji se ogledaju u trocikličkom (trostepenom) nivou organizovanja visokog obrazovanja. Tako su na univerzitetima u BiH izvršene reforme nastavnih planova i programa i njihovo prilagođavanje trocikličkom (trostepenom) procesu visokog obrazovanja (osnovnog – prvog ciklusa studija i posdiplomski studij – drugi ciklus (MA) i trećeg ciklusa (doktorski studij), te je uveden Evropski transfer kreditni sistem (ECTS) – za sve – po novom konceptu obrazovanja – studijske programe.

Međutim, za organizaciju i sprovođenje Bolonjskog koncepta neophodno je obezbjediti i druge pretpostavke, kao bitne uslove i mogućnosti faktičkog organizovanja realizacije i implementacije potpisane Bolonjske deklaracije u oblasti visokog obrazovanja u BiH.

U tom smislu, Vijeće ministara je parlamentu BiH uputilo prijedlog Zakona o visokom obrazovanju, koji uređuje oblast visokog obrazovanja, shodno principima i načelima Bolonjske deklaracije³, a u duhu stvaranja evropskog prostora visokog obrazovanja. Tako se, pored ostalog, prijedlogom Zakona akcentira načelo autonomije univerziteta, integracije univerziteta – integrisani, a ne centralizirani univerzitet (npr. Univerzitet u Tuzli), mobilnost profesora i studenata, formiranje državnih tjela nadležnih za visoko obrazovanje, jedinstvene obaveze za sistem visokog obrazovanja u cijeloj BiH, trociklični (trostepeni) proces u sistemu visokog obrazovanja, dodaci diplomi, uspostava sistema osiguranja kvaliteta i dr.

² (Milosavljević, G.: Projekcija obuke, Beograd, 2002.)

³ Bolonjska deklaracija

Za primjenu Bolonjske deklaracije nužno je ostvariti određene, prije svega, normative, ali i druge organizacione, faktičke, kadrovske, materijalno-tehničke i finansijske pretpostavke.

Do 2007. nije usvojen Zakon o visokom obrazovanju, a što je normativno regulisano podijeljeno i organizovano visoko obrazovanje na nivou entiteta i Distrikta Brčko, te u Federaciji BiH na nivou Kantona.

Pošto na nivou države BiH ne postoji Ministarstvo za obrazovanje, to je ono u nadležnosti Ministarstva civilnih poslova. Stoga je formirana Radna grupa za visoko obrazovanje u okviru čijeg mandata je nadležnost razmjena informacija o visokom obrazovanju, zakonodavstvu, tekućim i novim projektima, kao i uspostavljanje novih tjela u visokom obrazovanju. Poseban zadatak ove radne grupe je praćenje razvoja Bolonjskog procesa i podrška njegovog uvođenja u BiH. Pored radne grupe, formiran je Tim Bolonja promatrača, te u skladu sa obavezama Bergenskog Communigue-a, započeta je aktivnost na izradi nacionalnog okvira kvalifikacije u BiH. Pod pokroviteljstvom Vjeća Evrope i Evropske komisije (CoE/EC), a u okviru zajedničkog projekta, formirana je Radna grupa za osiguranje kvalitete koja je radila na izradi boljih standarda i smjernica za interno i eksterno osiguranje kvalitete.

Na inicijativu Svjetskog univerzitetskog servisa BiH – SUS BiH i Svjetskog univerzitetskog servisa Austrije – WUS Austria, a u okviru Tempus projekta pod naslovom „Jačanje osiguranja kvaliteta u BiH“, na svim javnim univerzitetima u BiH supostavljeni su Centri za osiguranje kvalitete.

3. Okvir za visokoškolske kvalifikacije

Na osnovu svega predhodno navedenog osnovano se može zaključiti: (1) da je visokoškolski sistem u BiH fragmentiran, i (2) da je za isti neophodna reforma. U tom smislu je potreban visokoškolski okvir „koji će biti koegzistentan principima i vrijednostima Evropskog područja visokog obrazovanja (EHEA) onako kako ga gradi Bolonjski proces⁴, uključujući ENQA standarde i smjernice za osiguranje kvaliteta u Evropskom području visokog obrazovanja“.

Zamisao je da se Novim okvirom³, za kvalifikacije u BiH jača visokoškolsko obrazovanje, pomažu organi u donošenju odluka o visokom obrazovanju i radi na reformama koje imaju za cilj reformu (preoblikovanje) akademske zajednice, njihovih institucija i procesa.

Osnovna funkcija okvira je njegovo djelovanje „kao vodiča i reformske tačke na stvaranju novih kvalifikacija i revidiranju postojećih, sa novim sistemom osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju“.

Cilj Okvira za visokoškolske kvalifikacije je promocija reforme visokog obrazovanja u kojoj će unaprijediti postojeći kvalitet i priznavanje kvalifikacija.

Našim Okvirom se obezbjeđuje transformacija visokoškolskog sistema koji je u potpunosti konzistentan sa Evropskim prostorom visokog obrazovanja.

⁴ Provođenje okvira za visokoškolske kvalifikacije jačanja visokog obrazovanja u BiH i odobren od strane upravnog odbora 22. juna 2007.

Zajednički projekat VE, EK „Jačanje visokog obrazovanja u BiH“ i on ima tri elementa:

- (1) stvaranje okvira za visokoškolske kvalifikacije;
- (2) plan rada savremenih procedura i struktura za priznavanje kvalifikacija;
- (3) uspostavljanje standarda i smjernice za osiguranje kvalitete u visokom obrazovanju.

Okvirom za visokoškolske kvalifikacije u BiH su utvrđeni ciljevi, kojima se ostvaruje:

- (1) značenje osnovnih kvalifikacija znanja;
- (2) napredovanje i prenos bodova u kontekstu cjeloživotnog učešća;
- (3) opis kvalifikacije – stečenog znanja (uspješan završetak ciklusa (nivoa) studija), definisanim ishodom učenja i stečenim (sticanju) bodova (ECTS);
- (4) priznavanje BH kvalifikacija i mogućnosti zapošljavanja prema iskazanim potrebama domaćeg i međunarodnog tržišta rada;
- (5) visoko obrazovanje u BiH zasnovati na principima i vrijednostima demokratskog društva;
- (6) izgradnja povjerenja – domaćeg i međunarodnog u BH visokoškolske kvalifikacije i standarde.

U skladu sa definisanim ciljem Okvira kvalifikacije, definisane su kvalifikacije po nivoima studija sa određenim ishodom učenja i stečenim brojem bodova. Tako stečene kvalifikacije nakon uspješno završenog prvog ciklusa studija obezbjeđuju studentima 180 – 240 ECTS, koji:

- (1) „pokažu znanje i zanimanje u području studija, koji se nadovezuje na njihovo srednješkolsko obrazovanje..., uz podršku odgovarajućih resursa za učenje... koji će se temeljiti na poznavanju najnaprednijih dostignuća u datom području studija“.

U vezi sa navedenim ishodom učenja zahtijeva se kontinuitet obrazovanja (u obrazovanju). Ne upuštajući se u analize, kontinuiteta obrazovanja u BH društvu i njegovog sistema obrazovanja postavimo samo jedno pitanje: Da li srednje škole, i koje to srednje škole, pripremaju učenike – buduće studente za uspješno studiranje zasnovano na odredbi kontinuiteta? Ili, možemo ovo pitanje i drugačije iskazati, a ono bi moglo da glasi - Kakva je to srednja škola i kakav je odnos visokoškolskih ustanova univerziteta i srednjih škola, osim u vrijeme kampanje za upis studenata – bruća? itd.

Reforma obrazovanja ne može biti segmentarna i parcijalna, već cjelovita koja obuhvata cjelovit kompleks sistema obrazovanja od osnovnog, srednjeg, do univerzitetskog.

- (2) Mogućost da stečeno znanje i kritičko razumijevanje iz određenog područja studija/discipline primijene u profesionalnom radu ili struci.

I ovaj ishod učenja (reintepretacije) otvara sljedeće pitanje: da li se obrazovanje u području studiranja/disciplini zasniva na saznanjima istraživanja koje zahtijeva tržište rada, da li se to stečeno saznanje može primijeniti u profesionalnom radu ili struci?

- (3) Preostali ishodi učenja stavljaju akcent na osposobljavanju za istraživanje u području nauke/studija, primjenom odgovarajućih metoda naučnog saznanja i metoda naučnog istraživanja, prezentacije stečenog saznanja i izbora odgovarajućeg pristupa u rješavanju problema;

Realizacija ovakvih ishoda učenja zahtijeva valjano i društveno kvalitetno izučavanje sadržaja Metodologije naučne discipline, pa, u vezi s tim, nameće se sljedeće pitanje: da li se izučava metodologija na I ciklusu studija svih visokoškolskih ustanova? Na osnovu čega se izučava, koja je i kakva to metodologija? Ko od nastavnog osoblja predaje – drži predavanje iz Metodologije i da li taj nastavnik/nici imaju faktičke naučne kompetencije za izvođenje nastave i osposobljavanje studenata za naučno – istraživački rad?

- (4) Obezbijediti temelje samousmjeravanja za cjeloživotno učenje i stečene određene vještine – personalne i timske primjene potrebama tržišta rada – zapošljavanja ili/i nastavka studija.

Kvalifikacije koje predstavljaju uspješan završetak drugod ciklusa studija (60 – 120 ECTS bodova) dodjeljuju se onim studentima koji ostvare sljedeće fundamentalne ishode učenja:

- (1) Pokažu sistematično razumijevanje i usvojeno (savladano) znanje u području studija/discipline koja predstavlja rezultat kontinuiteta u obrazovanju kojim se proširuje i/ili nadograđuje već stečeno znanje na prvom ciklusu studija (dodiplomski studij) u funkciji određenih istraživanja i naučnih istraživanja.
- (2) Dakle, (osposobljavanje za istraživački i naučno – istraživački rad, primjena stečenog znanja u praksi, a što je predmet metodologije) da stečeno znanje primijene pri rješavanju problema u okviru struke, profesije i zanimanja, a što je predmet metodike određene djelatnosti, u čijoj osnovi je praksa, životna praksa ljudi, i one su u odnosu međuzavisnosti.
- (3) Razvijanje sposobnosti prenošenja stečenih saznanja na odgovarajućem jeziku, specijalizovanom i nespecijalizovanom auditoriju.
- (4) Produblivanje i razvoj stečenog znanja i premanentno razvijanje sopstvenih vještina za samostalno učenje i razvoj koji će omogućiti kontinuitet nastavka studija.
- (5) Interpersonalne vještine i vještine timskog rada u različitim kontekstima učenja i zaposlenja i pokretanje, rješanja i doprinos pozitivnim promjenama razvoja.

Navedeni ishodi učenja su visoki nivo zahtjeva, pored kojih se kao jedan od ishoda navodi i „kritička ocjena trenutnog istraživačkog i akademskog rada na najvišem nivou u datoj disciplini“. Osnovno se može postaviti pitanje da li su na ovom nivou studiranja to realni ishodi učenja i da li su ovako definisani objektivno ostvarljivi?

I na kraju na trećem ciklusu studija (doktorski studij) ovim Okvirom su utvrđeni ishodi učenja na najvišem nivou, a to je odgovarajuće naučno teorijsko znanje i metodološko - istraživačka osposobljenost u predmetnoj naučnoj disciplini koja omogućava izradu naučno-istraživačkih projekata, organizuje realizaciju naučnih istraživanja, saopštavanje stečenog saznanja u formi izvještaja o istraživanju i rezultatima istraživanja kojima se daje doprinos razvoja nauke/discipline i razvoju društva.

Očigledno je da se na ovom ciklusu studija kao značajan ishod učenja ogleda u poznavanju metodologije nauke/discipline – izradi projekta naučnog istraživanja poznavanje, saznanje i odgovorna primjena i naučnih metoda istraživanja kao bitnih (komponenti) naučnog istraživanja u procesu sticanja, primjene i razvoja naučnog saznanja.

4. Osnovni problem u realizaciji bolonjskog koncepta obrazovanja

Osnovni problem u sprovođenju Bolonjskog koncepta obrazovanja imaju svoj faktički osnov i normativne pretpostavke.

Kada su u pitanju normativne pretpostavke treba imati u vidu da se ovlaštenja za obrazovanje dijele između različitih nivoa vlasti, pri čemu je trinaest (13) zakonodavnih tijela nadležno za usvajanje relevantnih propisa. Tako se sistem visokog obrazovanja uređuje sa 13 zakona o visokom obrazovanju, koji donose nadležne institucije na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou.

- 1) Bosna i Hercegovina je u septembru 2003. stavljanjem potpisa na relevantne dokumente prihvatila eropske strateške ciljeve u oblasti visokog obrazovanja izražene u Deklaraciji evropskih ministara visokog obrazovanja iz Bolonje (1999), kao i kasniji razvoj ovog koncepta.

U cilju reforme visokog obrazovanja,30.jula 2007. donesen je Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini usklađen sa relevantnim odredbama Evropske konvencije o zaštiti ljutskih prava i osnovnih sloboda (ETS No. 5, 1950) i njenih protokola. Protokolom Komiteta ministara Vjeća Evrope o priznavanju i ocjeni kvaliteta privatnih visokoškolskih ustanova [R (98) 1] Preporukom o pristupu visokom obrazovanju [R (98) 3] 3), Preporukom o izdavačkom zadatku univerziteta [R (2000) 8] i drugim relevantnim podacima međunarodno priznatih pravnih instrumenata, čija je država ugovornica i Bosna i Hercegovina, te u skladu sa konvencijom Vjeća Evrope/UNESCO-a o priznavanju kvalifikacija u visokom obrazovanju u evropskoj regiji (ETS No. 165,1997).

Tokom 2017. Univerzitet u Sarajevu svoje je redovne aktivnosti iz svog djelokruga rada realizirao u skladu sa sljedećim zakonskim i podzakonskim propisima:

1. Okvirni zakon o visokom obrazovanju Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br.59/07 i 59/09)
2. Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.22/10, 15/13, 42/13 i 33/17)
3. Zakon o naučno-istraživačkoj djelatnosti Kantona Sarajevo („Službene novine kantona Sarajevo, br.10/04)
4. Standardi i normativi za obavljanje djelatnosti visokog obrazovanja na području Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.4/06)
5. Pravilnik o korištenju akademskih titula i stjecanje naučnih i stručnih zvanja na visokoškolskim ustanovama u Kantonu Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.34/08, 27/09 i 50/16)
6. Pravilnik o sadržaju javnih isprava koje izdaju visokoškolske ustanove u Kantonu Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.34/08)
7. Pravilnik o akreditaciji visokoškolskih ustanova i studijskih programa („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.26/13)
8. Odluka o davanju saglasnosti na visinu participacije cijena usluga upisnina i drugih troškova studija Univrziteta u Sarajevu, te fakulteta i akademija u njegovom sastavu („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.19/09, 36/12, 04/15 i 15/15)
9. Odluka o usvajanju Elaborata o integraciji Univerziteta u Sarajevu („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.37/09)
10. Odluka o davanju saglasnosti na Akcioni plan integracije Univerziteta u Sarajevu („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.4/10)

(2) BROJ ASISTENATA I PROFESORA

	Redovni profesori	Vanredni profesori	Docenti	Viši asistenti	Asistenti	Ukupno UNSA
2008/2009	214	200	246	312	330	1302
2012/2013	242	248	313	338	194	1335

2016/2017	270	357	422	228	165	1442
-----------	-----	-----	-----	-----	-----	------

(3) POTREBE:

Imajući u vidu standarde i normative nastavnici i saradnici u toku jedne nastavne godine ne mogu biti opterećeni više od dvostrukog broja sati nastave, odnosno vježbi sedmično, koji je utvrđen kao optimalno sedmično opterećenje.

Raspored obaveza nastavnika, asistenta i laboranta u okviru 40-sati radne sedmice:

	Opis	Profesori	Asistenti	Laboranti
1.	Predavanja i nadzor vježbi/vježbe	4 – 6	12	20
2.	Pripreme	10 – 8	10	18
3.	Konsultacije	10	10	
4.	Komisije, NNV, radna tjela	4	2	2
5.	Naučno-istraživačka djelatnost	12	6	
	Ukupno:	40	40	40

(4) Postojeće stanje UNSA

Amfiteatar	Učionica/predavaonica	Laboratorije	Kancelarije	Biblioteke	Čitaonice
67	334	306	1.556	59	30

*Ukupan broj prostornih jedinica na fakultetima i akademijama Univerziteta u Sarajevu, po kategorijama prostornih jedinica 2016.g.

Amfiteatri	Učionice/ predavaonice	Laboratorije	Kancelarije	Biblioteke	Čitaonice	Ostale prostorne jedinice
8.037 m ²	22.276 m ²	13.965 m ²	31.023 m ²	3.993 m ²	2.038 m ²	40.245 m ²

*Ukupna površina prostornih jedinica na fakultetima i akademijama Univerziteta u Sarajevu, po kategorijama prostornih jedinica, 2016.

(5) Površina

	Društvene nauke	Humanističke nauke	Medicinske nauke	Pmi nauke	Biotehn	Tehničke nauke	Umjetnost
Ostali sadržaji	8.051,00	10.007,81	4.737,00	7.584,48	9.684,88	180,00	
Čitaonice	524,22	410,26	249,80	249,96	576,82	26,98	
Biblioteke	1.212,00	3.682,30	309,60	538,94	674,00	284,00	
Kanc. Prostor	7.805,98	423,60	7.322,92	4.761,85	7.154,41	296,00	
Laboratorije/ Radionice	311,00	2.932,67	2.780,39	4.734,47	5.152,96	562,25	
Učionice	4.057,00	599,01	3.164,72	2.046,18	6.228,92	3.847,00	
Amfiteatri	1.210,00		2.163,17	987,27	2.634,30	443,08	

*Ukupna površina i realni udjeli različitih kategorija prostornih jedinica, prikaz po grupacijama Univerziteta u Sarajevu, 2016.

POTREBE:

Prema standardima i normativima u cilju zadovoljavanja osnovnih pedagoških standarda, sanitarnih, zdravstveno-higijenskih i drugih uslova, utvrđuje se optimalna površina ukupnog prostora po jednom studentu, pri čemu struktura prostora mora zadovoljiti osnovne preduoslove za odvijanje naučno-nastavnog procesa, ali i druge životne uslove u pogledu kubature, svjetlosti, temperature, funkcionalnosti, bezbjednosti i slično.

(6) Optimalna površina po jednom studentu i odgovarajuću vrstu-oblasti studija utvrđuje se kako slijedi:

	OBLAST STUDIJA-NAUKA	Optimalna površina po jednom studentu
1.	Umjetničke nauke	20 m ²
2.	Medicinske nauke	17 m ²
3.	Tehničke nauke	15 m ²
4.	Prirodno-matematičke nauke	
	- matematika	8 m ²
	- fizika i geografija	10 m ²
	- hemija, biologija i informatika	12 m ²
5.	Biotehničke nauke	12 m ²
6.	Humanističke nauke	8 m ²
7.	Društvene nauke	
	- pravne	5 m ²
	- ekomske i političke	6 m ²
	- kriminalističke	7 m ²

(7) FINANSIJE – STANJE PREMA 2016/2017 GODINE

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Budžetski prihodi	65.534.880,00	65.151.929,00	65.162.921,00	64.353.850,00	64.557.238,00	65.093.056,00	64.761.062,00
Vlastiti prihodi	48.457.994,01	47.189.531,22	42.078.435,37	40.274.188,00	40.444.855,00	42.114.340,00	39.642.419,00

5. Zaključak

Na osnovu svega gore navedenog, možemo zaključiti da su osnovni problemi u sprovedbi Bolonjskog sistema na Univerzitetu u Sarajevu nedovoljnost nastavnog kadra, prostora, opreme i dovoljnog finansiranja, kako bi se mogla kvalitetnije organizirati nastava, kvalitetniji „ulazni materijali“, optimalni odnos broja nastavnika/saradnika i studenata, te laboratorijske vježbe u grupama koje će omogućiti neophodan interaktivan odnos nastavnog osoblja i studenata.

6. Literatura

1. Bolonjska deklaracija, Bolona, 1999
2. Provođenje okvira za visokoškolske kvalifikacije jačanje visokog obrazovanja u BiH i odobren od strane upravnog odbora 22. juna 2007.
3. Kukić, S. Bolonjski proces studenata Sveučilišta u Mostaru, Informatologija, 2008.
4. Milosavljević, G. Projekcija obuke, Beograd, 2002.

Izvori:

1. Izvještaj Univerziteta u Sarajevu o sprovođenju Bolonjske deklaracije 2016/17. godine
2. Okvirni zakon o visokom obrazovanju Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br.59/07 i 59/09)
3. Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.22/10, 15/13, 42/13 i 33/17)
4. Zakon o naučno-istraživačkoj djelatnosti Kantona Sarajevo („Službene novine kantona Sarajevo, br.10/04)

5. Standardi i normativi za obavljanje djelatnosti visokog obrazovanja na području Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.4/06)

6. Pravilnik o korištenju akademskih titula i stjecanje naučnih i stručnih zvanja na visokoškolskim ustanovama u Kantonu Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.34/08, 27/09 i 50/16)

7. Pravilnik o sadržaju javnih isprava koje izdaju visokoškolske ustanove u Kantonu Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.34/08)

8. Pravilnik o akreditaciji visokoškolskih ustanova i studijskih programa („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.26/13)

9. Odluka o davanju saglasnosti na visinu participacije cijena usluga upisnina i drugih troškova studija Univerziteta u Sarajevu, te fakulteta i akademija u njegovom sastavu („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.19/09, 36/12, 04/15 i 15/15)

10. Odluka o usvajanju Elaborata o integraciji Univerziteta u Sarajevu („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.37/09)

11. Odluka o davanju saglasnosti na Akcioni plan integracije Univerziteta u Sarajevu („Službene novine Kantona Sarajevo“, br.4/10)

ULOGA I ZNAČAJ NASTAVNIKA U POBOLJŠANJU KVALITETA VISOKOG OBRAZOVANJA

Apstrakt

Nezaobilazno pitanje svih rasprava o obrazovanju, posebno visokom, bez obzira na vremensku determinisanost konkretnog obrazovnog procesa aktuelnim društvenim odnosima je uloga i značaj nastavnika u obrazovnom procesu. Zato se autori u ovom radu, polazeći od aktuelnih društvenih, političkih, ekonomskih determinanti obrazovnog procesa, te međunarodnih "kriterija" bave upravo "večitom" temom – doprinosom nastavnika unapređenju obrazovnog procesa.

Delatnost visokog obrazovanja od posebnog je značaja za svaku državu i deo je međunarodnog, a posebno evropskog, obrazovnog, naučnog, odnosno umetničkog prostora i obuhvata akademsko i strukovno obrazovanje. Normativnim preciziranjem ciljeva zakonodavac je naveo i osnovna načela na kojima će se odvijati delatnost visokog obrazovanja.

Najvažniji faktor od kojeg zavise rezultati vaspitno-obrazovnog rada svih obrazovnih sistema je nastavnik. Od savremenog nastavnika danas se očekuju i zahtevaju mnogobrojne pozitivne moralne osobine ličnosti, koje će omogućiti kvalitetno izvršavanje njihove delatnosti. Nastavnik treba da poseduje opštu kulturu i stručno-pedagošku spremu, ljubav prema pozivu i vaspitanicima, da poboljša svoj rad, da motiviše vaspitanike i deluje podsticajno. Uloge savremenog nastavnika su kompleksne jer objedinjuju brojne funkcije, koje odlikuje konstantnost, istorijsko-društvena determinisanost, profesionalna postojanost i teleološka usmerenost na realizaciju vaspitnog i obrazovnog rada. Pedagozi i didaktičari sistematizovali su širok spektar nastavnčkih funkcija. Nastavnik koji izvodi nastavu na nekom od fakulteta potrebno je da pre svega ima kompetencije i stručnost za oblast iz koje je dati predmet. Stručnost nastavnika je preduslov za realizaciju zadataka ovog poziva.

Ključne reči: nastavnik, kompetencije nastavnika, učenje, kvalitet, visoko obrazovanje.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF TEACHERS IN IMPROVING THE QUALITY OF HIGH EDUCATION

Abstract

An inevitable issue of all debates regarding education, particularly high education, regardless of the temporal determination of a specific education process by actual societal relations is the role and the significance of teachers in the educational process. That is why, in this paper, the authors deal precisely with this "continuous" topic – the contribution of teachers to the improvement of educational process, by taking current societal, political, economic determinants of the educational process as well as international "criteria" as the starting point.

¹ Redovni profesor na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu.

² Redovni profesor na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu.

The activity of high education is of particular importance for every country and is a part of the international, especially European, educational, scientific and artistic space, and it includes both academic and vocational education. By normatively specifying the goals, the legislator has also listed the basic principles of the activity in high education.

The most important factor impacting the results of educational work of all education systems is the teacher. Numerous positive moral personality traits that can enable quality performance are expected and demanded from the modern teacher. The teacher should have general education and expert-pedagogy vocation, love for their calling and students, desire to improve their work, to motivate and stimulate their students. The roles of a modern teacher are complex as they include numerous functions characterized by constancy, historical-social determination, professional integrity and theological focus on realizing the educational activity. Pedagogues and didacticians have systematized a wide spectrum of teacher functions. The teacher teaching at one of the faculties must primarily have the competencies and expertise from the area of their subject. Expertise of the teacher is a pre-condition to realize the aim of this calling.

Key words: *teacher, teacher competencies, learning, quality, high education.*

1. Uvod

Priča o obrazovanju nalik je na priču o zdravlju male dece ili o važnosti mira u svetu. Gotovo uvek mu se pristupa kao nečemu beskrajno vrednom, kako za svaku osobu pojedinačno, tako i za društvo kao takvo. Svako će vam reći da je steći diplomu važna stvar: Sine, učiš li školu - uglavnom je prva stvar koju žele da znaju o vama još od trenutka kad ste napunili sedmu godinu i pratiće vas verovatno dok vi sami ne počnete da ista pitanja postavljate omladini oko sebe.

Visoko obrazovanje i dalje igra posebno bitnu ulogu budući da još vlada uverenje da ste „bez fakultetske diplome niko i ništa“ i da su vam životne opcije bez nje dosta ograničene, ali i uverenje da će ti budući visokoobrazovani naraštaji i trustovi mozgova nekako preko noći uspeti i da pokrenu celu državu.³

Kao prelomni trenutak u našoj skorijoj istoriji u pogledu politike visokog obrazovanja svakako treba uzeti pristupanje Srbije Bolonjskom procesu i potpisivanje „Bolonjske deklaracije“ 2003. godine (premda proces sprovođenja „Bolonje“⁴ u pravom smislu počinje tek 2005). Zapravo se radi o jednom vrlo kratkom i načelno napisanom dokumentu, zavodljivog imena koji je malo ko ikada pročitao, a onima koji jesu, nije mnogo toga rekao. „Bolonja“ tako postaje glavna reč u svakoj raspravi o obrazovanju, studentski protesti uvek se tiču posledica ovog procesa, a strategije o visokom školstvu pokušavaju da preciziraju i odrede put, načine i ciljeve koje bi njenom implementacijom trebalo postići. Jednu stvar vrlo lako možemo izolovati iz svega ovoga: otkad imamo „Bolonju“, rasprave o visokom obrazovanju postale su nikad manje razumljive, jer uključuju u sebe sintagme poput „ESPB bodova“ i beskrajnu priču o komplikovanim procedurama koje je Bolonjski proces doneo sa sobom. Stvar je do te mere komplikovana da o „jednom od najvažnijih društvenih pitanja“ malo ko zapravo može ili bolje reći - ume da govori.⁵

No, nezaobilazno pitanje svih rasprava o obrazovanju, posebno visokom, bez obzira na vremensku determinisanost konkretnog obrazovnog procesa aktuelnim društvenim odnosima je uloga i značaj nastavnika u obrazovnom procesu.

³ Jovanović Andrea: *Analiza stanja obrazovanja u Srbiji: Za čije babe zdavlje?* Nedeljnik, arhiva LMD, 06.07.2016. godine

⁴ Bolonja je u stvari najstariji univerzitetski grad u svetu.

⁵ Jovanović Andrea, op. cit.

Otuda se i ovaj rad, polazeći od aktuelnih društvenih, političkih, ekonomskih determinanti obrzovnog procesa, te međunarodnih “kriterija” bavi upravo “većitom” temom – doprinosom nastavnika unapređenju obrazovnog procesa.

2. O visokom obrazovanju uopšte

Delatnost visokog obrazovanja od posebnog je značaja za svaku državu i deo je međunarodnog, a posebno evropskog, obrazovnog, naučnog, odnosno umetničkog prostora i obuhvata akademsko i strukovno obrazovanje.

Ciljevi visokog obrazovanja jesu: prenošenje naučnih, umetničkih i stručnih znanja i veština; razvoj nauke i unapređivanje umetničkog stvaralaštva; obezbeđivanje naučnog, umetničkog i stručnog podmlatka; obrazovanje kreativne populacije koja neprekidno usvaja i stvara nova znanja; obezbeđivanje jednakih uslova za sticanje visokog obrazovanja i obrazovanja tokom čitavog života; bitno povećanje broja stanovnika sa visokim obrazovanjem; unapređenje međunarodne otvorenosti sistema visokog obrazovanja.⁶

Normativnim preciziranjem ciljeva zakonodavac je naveo i osnovna načela na kojim će se odvijati delatnost visokog obrazovanja.

Delatnost visokog obrazovanja zasniva se na sledećim *principima*: akademske slobode; autonomija; akademski integritet; jedinstvo nastave, naučnoistraživačkog, odnosno umetničkog rada i inovativne delatnosti, kao i stručnog rada; otvorenost prema javnosti i građanima; uvažavanje humanističkih i demokratskih vrednosti nacionalne i evropske tradicije i vrednosti kulturnog nasleđa; poštovanje ljudskih prava i građanskih sloboda, uključujući zabranu svih vidova diskriminacije; usklađivanje sa evropskim sistemom visokog obrazovanja i unapređivanje akademske mobilnosti nastavnog i nenastavnog osoblja i studenata; učešće studenata u upravljanju i odlučivanju, posebno u vezi sa pitanjima koja su od značaja za kvalitet nastave; ravnopravnost visokoobrazovnih ustanova bez obzira na oblik svojine, odnosno na to ko je osnivač; afirmacija konkurencije obrazovnih i istraživačkih usluga radi povećanja kvaliteta i efikasnosti visokoškolskog sistema; obezbeđivanje kvaliteta i efikasnosti studiranja; povezanost sa preduniverzitetskim obrazovanjem; zaštita intelektualne svojine u procesima transfera znanja.⁷

3. Nastavno osoblje kao faktor unapređenja rada visokoškolskih ustanova

Nastavno osoblje visokoškolske ustanove čine lica koja ostvaruju obrazovnu, naučnu, umetničku, istraživačku i inovacionu delatnost. Nastavno osoblje su: nastavnici, istraživači i saradnici.

Popularnost određenih nastavnika u naučnim ili stručnim krugovima, ili čak u široj javnosti, može rezultirati željom potencijalnih studenata da se baš posredstvom te ličnosti upoznaju sa nastavnim sadržajem. Stručnost, kako u oblasti u kojoj nastavnik drži predavanje, tako i oblasti didaktike, mora da bude predmet stalnog razvoja i usavršavanja. Ona je toliko bitna za kvalitet nastavnog procesa, da je regulisana i Zakonom o visokom obrazovanju (ko i pod kojim uslovima može da ima nastavničko zvanje i obavlja funkciju nastavnika na fakultetima), kao i statutima visokoškolskih ustanova.

⁶ Član 3. Zakona o visokom obrazovanju Republike Srbije („Sl. glasnik RS“, br. 88/2017)

⁷ Član 4. Zakona o visokom obrazovanju Republike Srbije („Sl. glasnik RS“, br. 88/2017)

Nastavno osoblje treba da se dodatno edukuje, da učestvuje na međunarodnim konferencijama, objavljuje radove u renomiranim časopisima, kao i da pohađa treninge kojim će unaprediti metodiku nastave i uopšte nastavni proces.⁸

4. Profesija Nastavnik

O nastavniku, njegovoj ulozi, o značaju njegove funkcije mnogi su pisali. Zapravo, razna mišljenja i ocene o ovom pozivu davana su u različitim periodima, na različitim stepenima razvijenosti i u različitim društvenim sistemima, ali se sva mišljenja i ocene iz bilo kog perioda da dolaze slažu u jednom – „da nastavnik zauzima jedno od značajnih mesta u procesu obrazovanja i vaspitanja, da se udeo koji on može dati i koji on daje u oblikovanju mlade ličnosti ne da ničim zameniti, pa se često i kaže da kakav je nastavnik, takva je i škola.“⁹ Stara je pedagoška istina da škola vredi koliko vrede i nastavnici koji rade u njoj. Osavremenjeni planovi i programi, dobro urađeni udžbenici, opremljeni kabineti i nova nastavna tehnologija, neće mnogo pomoći ako nastavnik nije osposobljen da kvalitetno i sa zadovoljstvom obavlja svoj zadatak.

Nastavnički poziv je verovatno najstariji poziv koji svoje temelje ima još i pre nastanka škole kao institucije. Najvažniji faktor od koga zavise rezultati vaspitno-obrazovnog rada svih obrazovnih sistema je nastavnik. Formiranje ljudi oduvek je bio najodgovorniji i najozbiljniji društveni zadatak. Iz toga proizilazi mišljenje da je i nastavnički poziv izuzetna i značajna društvena delatnost. Društvena očekivanja i zahtevi su mnogo veliki kada je u pitanju nastavnička profesija.

U prošlosti su nastavnici bili elita nekog grada, varoši, sela, pa i država, a danas skoro ih retko ko i zapaža i poštuje. Oni su izgubili moć autoriteta od strane društva, roditelja, pa i samih vaspitanika.¹⁰

Društvo danas očekuje i zahteva od nastavnika da poseduje oko 200 pozitivnih moralnih osobina, da vrše oko 195 uloga i funkcija, da poseduju 50 vrsta i oblika kompetencija, da poseduju znanja iz najmanje 10 naučnih oblasti i disciplina, i da mogu da ostvaruju 80 vrsta i oblika učenja tj. vrsta nastave i podučavanja, što se ni za jednu postojeću profesiju ne očekuje i ne zahteva, a koje se više cene i imaju veći autoritet u javnosti.

Od savremenog nastavnika danas se očekuju i zahtevaju mnogobrojne pozitivne moralne osobine ličnosti, koje će omogućiti kvalitetno izvršavanje njihove delatnosti tj. obučavanje i pripremu učenika za život i rad, postojanje i permanentno učenje.¹¹ Dobar

⁸ Brkanlić, S., Milosavljević, M., Gardašević, J., Zdjelarić, P., Vučurević, T., Drakulić-Neziri, A. (2017). Zaposleni kao faktor unapređenja rada visokoškolskih ustanova. U V. Katić (Urednik), *Položaj visokog obrazovanja i nauke u Srbiji: zbornik radova sa XXIII skupa*, str.175. Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka.

⁹ Grupa autora, 1969. *Pedagogija I*, Matica Hrvatska, Zagreb, str. 253.

¹⁰ Danilović, M. (2011). Nastavnik kao uzor, model, idol, ideal, simbol, vrednost, tj. mera savršenog i svestrano obrazovanog čoveka, *Tehnologija, informatika i obrazovanje za društvo učenja i znanja, 6. Međunarodni simpozijum*. Čačak: Tehnički fakultet, UDK: 371.12

¹¹ **Društvo i pedagogija smatraju i zahtevaju da nastavnik treba da bude:** moralan, karakteran, kreativan, fleksibilan, vredan, tačan, susretljiv, samokritičan, principijelan, vedar, staložen, optimista, entuzijasta, sistematičan, pouzdan, strpljiv, neposredan, komunikativan, radoznao, autonoman, skroman, razuman, siguran, velikodušan, nesebičan, brižan, pošten, jednostavan, dobronameran, smeran, ponizan, servilan, pristupačan, energičan, vitalan, snažna ličnost, jednostavan, agiln, odan svom pozivu, radoznao, solidaran, da ima potrebu za istraživanjem i posmatranjem novih i nepoznatih predmeta, pojava, događaja, procesa, osetljiv za probleme učenika i roditelja, da voli decu, otporan na neizvesnost, spremnost za samostalno odlučivanje, učenje i rad, objektivn, precizan, kritičan, uredan, marljiv, odgovoran, tolerantan, human, istinoljubiv, solidaran, predusretljiv, učitv, miroljubiv, dobar partner i sposoban za saradnju, odgovoran, i da prihvata moralne, socijalne, demokratske, religiozne norme, zahteve, običaje u zajedničkom životu sa drugim zajednicama, tj. narodima, da ima pozitivan odnos prema radu, ljudskim pravima, nauci, porodici, domovini, orijentisan prema

nastavnik treba da poseduje moralne i karakterne osobine ličnosti u koje spadaju: čestitost, iskrenost, pravičnost, principijelnost, samokritičnost, tačnost, urednost i sl. Treba da poseduje opštu kulturu i stručno-pedagošku spremu, ljubav prema pozivu i vaspitanicima, da poboljša svoj rad, da motiviše vaspitanike i deluje podsticajno.

Uloge savremenog nastavnika su kompleksne jer objedinjuju brojne funkcije: od planera, programera, organizatora, realizatora i evaluatora vaspitno-obrazovnog rada preko funkcija vaspitača, savetnika, prognostičara, dijagnostičara, terapeuta, do funkcija saradnika, usmerivača i istraživača. One su brojne, raznovrsne, kompleksne, međuzavisne, i zahtevaju ulaganje energije, izdržljivost, dobru koncentraciju, emocionalnu stabilnost, mentalni integritet ličnosti.

Navedene funkcije odlikuje konstantnost, istorijsko-društvena determinisanost, profesionalna postojanost i teleološka usmerenost na realizaciju vaspitnog i obrazovnog rada. Pedagozi i didaktičari sistematizovali su širok spektar nastavničkih funkcija.

U vaspitno-obrazovnom procesu nastavnik vrši niz osnovnih tradicionalnih uloga, kao što su: 1) Didaktičko-metodičke, 2) Nastavno-dijagnostičke, 3) Organizatorske, 4) Motivacione, 5) Konsultantske, 6) Socijalne (u kom nastavnik prenosi moralne vrednosti i norme, i vrši socijalizaciju učenika), 7) Dijagnostičke, 8) Terapeutske, 9) Kolegijalne, 10) Službeničke, itd.¹²

5. Kompetencije Nastavnika

Čitajući noviju pedagošku literaturu ne možemo da se ne zadivimo i začudimo velikom broju zahteva društva i pedagoških stručnjaka koji se postavljaju pred nastavnike. Ne osporavajući ono što zahtevaju, uvek se možemo pitati mogu li oni tj. nastavnici uopšte sve to znati, kako će sve to naučiti, ko će ih obučiti, koliko vremena i obuke im za to treba. Ako nastavnik treba ili će vršiti preko 195 uloga i funkcija u savremenoj nastavi, ostaje otvoreno pitanje ko će ih u svemu naučiti i ko će naučiti one koji će ih učiti, na kojim fakultetima i sa kojim sadržajima. Mnogi navedeni zahtevi postavljeni nastavnicima u odnosu na njihove kompetencije nisu u pedagoškoj nauci ni u praksi dovoljno ni obrađeni, ni definisani, ni u stručnoj pedagoškoj literaturi dovoljno proučeni. Problem ko će nastavnike obučiti o svim elektronskim, komunikacionim, psihološkim, terapeutskim, dijagnostičkim, savetodavnim i

demokratskim vrednostima, uverenjima, moralnim normama ponašanja, stavovima, saradnik, ljubazan, veseo, pravičan, druželjubiv, fleksibilan, demokatičan, dosledan, strpljiv, plemenit, nepristrasan, nepokolebljiv, otvorenog duha, prirodan, društven, postojan, blag, prijatan, dobro raspoložen, human, bronameran, simpatičan, uredan, superioran, dobrog izgleda, savremen, kulturno, uglađen, snalažljiv, istrajan, pristupačan, temeljan, saosećajan, odlučan, nepokolebljiv, zanimljiv, odgovoran, realan, iskren, pametan, taktičan, čvrst, da ima dobre manire, ozbiljan, zabavan, intelektualno izuzetan, fizički privlačan, komunikativan, humorističan, prijateljski raspoložen, spreman da pomogne, visoke intelektualne sposobnosti, visoku pedagošku i psihološku stručnost, ispoljenu motivaciju za posao, obrazovan, razvijene stilove i strategije podučavanja, široka interesovanja, zadovoljan poslom, empatičan, jednostavan, dinamički karakter, sposoban, intelektualno samostalan, socijalno zreo i integrisan, uverljiv, precizan, druželjubiv, emocionalan, topao, nepristrasan, dosledan, disciplinovan, zanimljiv, stabilan, da se prijateljski odnosi, saradljiv, zreo, odgovoran, imaginativan, politički orijentisan, produktivan, suportivan, ekstravertan, razgovorljiv, vedar, spokojan, altruističan, pažljiv, pravičan, odličan (izuzetan), inovativan, kosmopolit, interkulturalan, internacionalan, nekonformista, elitista, socijalno funkcionalan, da ima emancipatorski potencijal, delotvoran, pedagoški reflektivan, inicijativan, prihvatanje različitosti, samokompetencije, emancipacije, produktivan, ekonomičan, participativan, inventivan, kompetitivan, kooperativan, da ima veštine samoorganizacije, celovitosti, esencije (razumevanje bitnog), marljiv, istrajan, čestit korektan, tačan, požrtvovan, racionalan, objektivno, dosledan, savestan, disciplinovan, odgovoran, blag, smiren, velikodušan, srdačan, nepristrasan, ozbiljan, nepodmitljiv, nasmejan, talentovan, dobrodušan, kulturno, snalažljiv, realan, pravedan, plemenit, učtivo, vedar, iskren, staložen, itd. (Citirano prema: Danilović, M., op. cit.)

¹² Danilović, M., op. cit.

informatičkim kompetencijama, ili o raznim oblicima oblikovanja učenja i nastave u elektronskom okruženju, o socijalnim, etičkim, humanim, psihološkim principima, istraživačkim pristupima, da umeju da procenjuju, evaluiraju i primenjuju odgovarajuće informacije, o opštim standardima korišćenja informacionokomunikacione tehnologije, itd.

Pod pojmom kompetencija podrazumeva se skup znanja, sposobnosti, veština i vrednosti tj. merodavnost, nadležnost, osposobljenost, kvalifikovanost nekoga tj. nastavnika za kvalitetno vršenje svoje profesije i poziva.¹³

Učenje na svim obrazovnim nivoima će se zasnivati, pored ostalog, na učenju putem otkrića, učenju putem rešavanja problema, eksperimentisanju, samostalnom istraživanju, radu u većim i manjim istraživačkim timovima, primeni kompjutera u sakupljanju podataka i učenju, itd.

Prema zahtevima Evropske unije nastavnici trebaju da razvijaju, poseduju i poznaju sledeće kompetencije:

- Upotrebu i razvoj profesionalnog znanja i vrednosti - ove kompetencije odnose se na to da nastavnik poznaje sadržaje, obrazovne ciljeve, da razume odnos između procesa istraživanja i sadržaja, da razume procese razvijanja znanja u konstruktivističkom okviru, da deluje u skladu sa etičkim standardima profesije, poštuje različitosti i slično.

- Komunikaciju i interakciju sa učenicima, roditeljima, kolegama i lokalnom zajednicom.

- Nastavnik treba da prepozna individualne razlike i reaguje u skladu sa njima, prihvata odgovornost za obrazovanje učenika, konstruktivno saraduje sa kolegama, roditeljima i lokalnom zajednicom itd.

- Planiranje, programiranje i upravljanje nastavom i učenjem (usklađivanje sadržaja, nastavnih strategija i pristupa sa predznanjima, potrebama i osobinama učenja učenika, kreiranja nastavnog procesa, motivacija učenika, fleksibilnost, podsticanje kooperativnog učenja, itd);

- Praćenje, evaluacija i ocenjivanje napredovanja učenika (primena različitih strategija ocenjivanja, kontinuirano praćenje napredovanja učenika, itd);

- Planiranje i evaluacija kontinuiranog profesionalnog usavršavanja (procenjivanje programa nastave i učenja, usklađivanje ličnih ciljeva sa ciljevima škole i društva, promišljanje vlastite prakse, razvijanje profesionalnih veština i kompetencija itd.¹⁴

Dakle, ono što posebno utiče na kvalitet studijskog programa i ishode učenja koje on nudi, jeste kompetentan i mobilan nastavnički kadar. ***Nastavnik koji izvodi nastavu na nekom od fakulteta potrebno je da pre svega ima kompetencije i stručnost za oblast iz koje je dati predmet.*** Šta je kompetencija koja preporučuje nastavnika za dati predmet?

¹³ U odnosu na to, od nastavnika se realno i nerealno zahteva i očekuje:

temeljna stručnost za vršenje posla, pedagoško i psihološko obrazovanje, didaktičko–metodička, socijalno–etička pripremljenost i obučenost, kulturno ponašanje, moralne i opšte ljudske osobine, opšta informisanost, opšta kultura, poznavanje filozofije pedagoškog rada i razumevanje funkcionisanja postojećeg sveta i života u njemu, posedovanje odgovarajuće motivacije za nastavnički poziv, posedovanje potrebnih intelektualnih sposobnosti, mogućnost prilagodavanja i komuniciranja sa učenicima, roditeljima, kolegama, institucijama, poštovanje tradicije, postojećih ljudskih vrednosti i kvaliteta, razvijanje humanističkih odnosa i humanitarnog društva, vrednovanje ljudskih ulaganja i postignuća, shvatanje značaja i uloge nastavne delatnosti za razvoj mlade generacije i društva, razvijanje slobode i mogućnosti izražavanja ljudskih mogućnosti i sposobnosti, poznavanje kompjuterske, informatičke i medijske tehnike i tehnologije itd. Od njega se zahteva da ima znanja iz gnoseologije koja proučava puteve, oblike i forme saznavanja tj. učenja, logike koja proučava zakone mišljenja u sticanju naučnog znanja, ontologije kao nauke o opštim svojstvima postojećih stvari i bića, i metodičke kulture u podučavanju vaspitanika. (Citirano prema: Danilović, M., op. cit.)

¹⁴ Danilović, M., op. cit.

Kompetenciju treba da shvatimo kao ličnu sposobnost da se izvodi nastava iz određene oblasti na nivou potrebnih znanja, umeća i sposobnosti odnosno veština. Složenost i odgovornost nastavničke profesije, njen značaj za razvoj studenata (pojedinaца) i društvene zajednice ogleda se u osposobljenosti za upotrebu i interakciju postojećih, ali i u sticanju i usavršavanju novih znanja i veština. Da bi neko bio nastavnik u nastavi potrebno je da ima kompetencije koje su veza njegovog znanja, sposobnosti, vrednosti i motivacije na funkcionalnom nivou. Kako se određuje da li je neko kompetentan ili stručan da izvodi nastavu na nekom predmetu? Određuje se prilikom izbora u neko od zvanja nastavnika na univerzitetu.¹⁵

Zakon o visokom obrazovanju Republike Srbije definisao je koja su zvanja nastavnika visokoškolske ustanove. Propisana je mogućnost izbora u zvanje: predavač, viši predavač, profesor strukovnih studija, docent, vanredni profesor i redovni profesor. Nastavnici u zvanju predavača, višeg predavača ili profesora strukovnih studija mogu da izvode nastavu samo na strukovnim studijama. Nastavnici u zvanju docenta, vanrednog i redovnog profesora mogu da izvode nastavu na svim vrstama studija.

6. Uslovi za izbor u zvanje nastavnika i Zasnivanje radnog odnosa

U zvanje nastavnika može biti izabrano lice koje ima odgovarajući stručni, akademski, naučni, odnosno umetnički naziv stečen na akreditovanom studijskom programu i akreditovanoj visokoškolskoj ustanovi i sposobnost za nastavni rad.¹⁶ Bliži uslovi za izbor u

¹⁵ Bojanić, R., Konjović, Z., Kovačević, I., Nikolić, D., Radumilo, B., Milašinović, L. (2017). Postupak izbora nastavnika u visokoškolskim ustanovama u Republici Srbiji. U V. Katić (Urednik), *Položaj visokog obrazovanja i nauke u Srbiji: zbornik radova sa XXIII skupa*, str. 198. Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka.

¹⁶ Član 74. Zakona o visokom obrazovanju Republike Srbije („Sl. glasnik RS“, br. 88/2017): U zvanje predavača može biti izabrano lice koje ima akademski naziv magistar, odnosno najmanje stručni naziv specijaliste akademskih studija.

U zvanje višeg predavača može biti izabrano lice koje ima naučni naziv doktora nauka, odnosno umetnički naziv doktora umetnosti.

U zvanje profesora strukovnih studija može biti izabrano lice koje ima naučni naziv doktora nauka, odnosno umetnički naziv doktora umetnosti i ima naučne, odnosno stručne radove objavljene u naučnim časopisima ili zbornicima, sa recenzijama, odnosno umetnička ostvarenja.

U zvanje predavača, višeg predavača i profesora strukovnih studija iz polja umetnosti može biti izabrano i lice koje ima visoko obrazovanje prvog, odnosno drugog stepena i priznata umetnička ostvarenja.

U zvanje docenta može biti izabrano lice koje je prethodne stepene studija završilo sa prosečnom ocenom najmanje osam (8), odnosno koje ima najmanje tri godine pedagoškog iskustva na visokoškolskoj ustanovi, ima naučni naziv doktora nauka, odnosno umetnički naziv doktora umetnosti, i ima naučne, odnosno stručne radove objavljene u naučnim časopisima ili zbornicima, sa recenzijama, odnosno umetnička ostvarenja.

U zvanje docenta iz polja umetnosti može biti izabrano i lice koje ima visoko obrazovanje master akademskih studija i priznata umetnička ostvarenja.

U zvanje vanrednog profesora može biti izabrano lice koje pored uslova iz stava 6. ovog člana ima i više naučnih radova od značaja za razvoj nauke, u užoj naučnoj oblasti, objavljenih u međunarodnim ili vodećim domaćim časopisima, sa recenzijama, odnosno više umetničkih ostvarenja u umetničkoj oblasti originalno stručno ostvarenje (projekat, studiju, patent, originalni metod, novu sortu i sl.), odnosno rukovođenje ili učešće u naučnim, odnosno umetničkim projektima, objavljen udžbenik ili monografiju, praktikum ili zbirku zadataka za užu naučnu, odnosno umetničku oblast za koju se bira i više radova saopštenih na međunarodnim ili domaćim naučnim skupovima.

U zvanje vanrednog profesora iz polja umetnosti može biti izabrano i lice koje ima visoko obrazovanje master akademskih studija i umetnička dela koja predstavljaju samostalan doprinos umetnosti.

U zvanje redovnog profesora može biti izabrano lice koje pored uslova iz stava 8. ovog člana ima i veći broj naučnih radova koji utiču na razvoj naučne misli u užoj oblasti objavljenih u međunarodnim ili vodećim domaćim časopisima, sa recenzijama, odnosno veći broj priznatih umetničkih ostvarenja značajnih za razvoj umetnosti, veći broj naučnih radova i saopštenja iznetih na međunarodnim ili domaćim naučnim skupovima, objavljen udžbenik ili monografiju ili originalno stručno ostvarenje, ostvarene rezultate u razvoju naučno-

zvanje nastavnika utvrđuju se opštim aktom visokoškolske ustanove, u skladu sa minimalnim uslovima za izbor u zvanja nastavnika na univerzitetu.

Izbor nastavnika regulisan je aktom koji je 2007. godine usvojio Nacionalni savet za visoko obrazovanje pod naslovom *Preporuke o bližim uslovima za izbor u zvanja nastavnika*. Ovaj akt nije bio obavezujući za univerzitet i pretrpeo je dosta promena uslovljenim interesima pojedinačnih univerziteta. Nije postignuto ono što se želelo – isti minimalni kriterijum za izbore u ista zvanja na nivou Republike Srbije, što bi olakšalo mobilnost nastavnika među univerzitetima. U međuvremenu, Nacionalni savet za visoko obrazovanje je 2015. godine usvojio novi akt pod naslovom *Minimalni uslovi za izbor u zvanja nastavnika na univerzitetima* u kojem postoji još veća semantička nejasnoća, jer se u uslovima za izbore navode uslovi iz: a) načne oblasti, b) uže oblasti i c) uže naučne oblasti, bez definisanja ovih pojmova. Problem koji čine početna i krajnja faza izbora nastavnika je da konkurs raspisuje fakultet, kao autonomni pravni subjekt, dok odluku o izboru donosi drugi pravni subject – univerzitet. Pravnih problema praktično nema do trenutka kada univerzitet ne izabere predloženog kandidata. Ko treba da snosi posledice? Zašto fakultet ako on nije doneo takvu odluku? Zašto univerzitet ako on nije raspisao konkurs za svoje potrebe?

17

Visokoškolska ustanova raspisuje konkurs za sticanje zvanja i zasnivanje radnog odnosa nastavnika za uže naučne, stručne, odnosno umetničke oblasti utvrđene opštim aktom visokoškolske ustanove.

Univerzitet vrši izbor u sva zvanja nastavnika, na predlog fakulteta, odnosno druge visokoškolske jedinice, a akademija strukovnih studija za nastavnike u zvanju predavača, višeg predavača i profesora strukovnih studija, na predlog odgovarajuće visokoškolske jedinice akademije strukovnih studija. Visoka škola vrši izbor u sva zvanja nastavnika, a visoka škola strukovnih studija vrši izbor u zvanja predavača, višeg predavača i profesora strukovnih studija.

Lice izabrano u zvanje predavača, višeg predavača, docenta i vanrednog profesora stiče zvanje i zasniva radni odnos na period u trajanju od pet godina. Lice izabrano u zvanje profesora strukovnih studija i redovnog profesora stiče zvanje i zasniva radni odnos na neodređeno vreme.

Sa licem izabranim u zvanje nastavnika ugovor o radu zaključuje organ poslovođenja visokoškolske ustanove. Način i postupak zasnivanja radnog odnosa i sticanja zvanja nastavnika uređuju se opštim aktom samostalne visokoškolske ustanove.

Prilikom izbora u zvanja nastavnika, univerzitet i visokoškolska ustanova ceni sledeće elemente: ocenu o rezultatima obrazovnog, naučnog, istraživačkog odnosno umetničkog rada, ocenu o angažovanju u razvoju nastave i razvoju drugih delatnosti visokoškolske ustanove, ocenu o rezultatima pedagoškog rada, kao i ocenu rezultata postignutih u obezbeđivanju naučno-nastavnog, odnosno umetničko-nastavnog podmlatka.

Ocena o rezultatima naučnoistraživačkog rada daje se na osnovu uslova koji su utvrđeni opštim aktom visokoškolske ustanove, u skladu sa minimalnim uslovima za izbor u zvanja nastavnika na univerzitetu. Ocenu o rezultatima angažovanja u razvoju nastave i drugih delatnosti i ocenu o rezultatima postignutim u obezbeđivanju naučno-nastavnog, odnosno umetničko-nastavnog podmlatka daje se na osnovu uslova koje definiše

nastavnog podmlatka na fakultetu, učešće u završnim radovima na specijalističkim i master akademskim studijama.

U zvanje redovnog profesora iz polja umetnosti može biti izabrano i lice koje ima visoko obrazovanje master akademskih studija i izuzetna umetnička dela koja su značajno uticala na razvoj kulture i umetnosti.

¹⁷ Simić, M., Vujović, D., Kulidžan, M. (2016). Novi zakon o visokom obrazovanju – potreba i neke dileme. U V. Katić (Urednik), *Nove tehnologije u nastavi: zbornik radova sa XXII skupa*, str. 153. Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka.

visokoškolska jedinica u okviru koje nastavnik izvodi nastavu, a u skladu sa opštim aktom samostalne visokoškolske ustanove. Pri ocenjivanju rezultata pedagoškog rada uzima se u obzir mišljenje studenata, u skladu sa opštim aktom samostalne visokoškolske ustanove.

Visokoškolska ustanova dužna je da raspiše konkurs najkasnije šest meseci pre isteka vremena na koje je nastavnik biran i da ga okonča u roku od devet meseci od dana raspisivanja konkursa.¹⁸

7. Osobine poželjnog nastavnika

Nastavnik je nesumnjiva pedagoška veličina sa izuzetnom vaspitnom težinom. Za studente je ličnost nastavnika povezana sa nastavom i učenjem pa je razumljivo da odosobina i karakteristika te ličnosti jednim delom zavisi i to kako će se studenti odnositi prema učenju, kako će ga vrednovati i kakve doživljaje imati tokom učenja.

Prvo i osnovno što bi nastavnik trebalo da poseduje jeste *ljubav prema svom poslu i prema vaspitanicima*¹⁹. Plejada pedagoških klasika je zapravo iz ljubavi prema deci napisala mnoge knjige koje će poslužiti kao priručnici onima koji se bave poslom vaspitanja i obrazovanja. Svaki od njih je ostavio lični pečat u istoriji i mnoge njihove upute i misli se i danas prožimaju kroz vaspitno-obrazovni proces.

Da bi nastavnik stekao poverenje i poštovanje treba da bude *dosledan*. Celokupnu aktivnost nastavnika prati doslednost u pravom smislu. Poštuju se pravila pri pokazivanju, posmatranju, objašnjavanju... Doslednost (*principijalnost*) je važna osnova ovog poziva. Može se s pravom govoriti o doslednom i nedoslednom nastavniku. Doslednost se potvrđuje u poštovanju principa vaspitanja i nastave, pravilnoj i odgovarajućoj upotrebi vaspitnih i nastavnih metoda, izboru sredstava, traženju i izboru oblika rada.

Dosledan nastavnik poštuje postavljene zahteve, izvršava data obećanja, kažnjava prema meri krivice, nikada se ne oslobađa potrebe za vršenjem posrednog ili neposrednog nadzora. Nastavnik je strogo principijelna ličnost, što bi značilo da su principi polazne osnove života i rada u zanimanju.

Stručnost nastavnika je preduslov za realizaciju zadataka ovog poziva. Svesni da ovaj rad traje do kraja radnog veka nastavnika onda ne može imati rutinski karakter. Stručni rad nastavnika redovno prate tri osnove: „prva se odnosi na nastavnikovo pedagoško-psihološko i didaktičko obrazovanje i vaspitanje, druga pripada potrebi opštekulturnog razvoja nastavnika kao prave dnevne ali trajne neophodnosti. Nastavnik se trajno oplemenjuje dostignućima ljudskog uma i dela. Treća pripada oblastima nastavnog plana i programa za čije je ostvarenje nastavnik zadužen.”²⁰

Kada je reč o stručnosti nastavnika, može se govoriti i o slučajevima da zbog nedostatka iste dovodi do gubljenja ugleda nastavnika. „Prava, klizavica, na kojoj nastavnik može da padne jeste područje stručnog rada. Isto tako svoj ugled samouništava i nastavnik, koji sve zna, sveznajući samodržac, a u suštini je zvono koje bruji ali se brujanje ne razume... I taj ugled, najzad, se potapa u rutini, koja papagajski ubija i nastavnika ali i vaspitanika...”²¹ Dobar nastavnik potroši više vremena na planiranje nastavnog i vaspitno – obrazovnog rada, te predviđanja, a manje vremena utroši na samu realizaciju nastavnog časa.

¹⁸ Član 75 Zakona o visokom obrazovanju Republike Srbije („Sl. glasnik RS“, br. 88/2017)

¹⁹ „Ako učitelj voli samo posao, on je dobar učitelj. Ako učitelj voli učenika kao otac ili majka, on je bolji od onog učitelja koji je pročitao sve knjige ali ne voli svoj posao, ni đake. Kad učitelj sjedini ljubav prema poslu i prema učenicima – to je savršen učitelj.“ (L av Tolstoj)

²⁰ Marković, Ž. (2002). Nastavnik je vaspitač, Kragujevac, str. 40.

²¹ Marković, Ž. (2002). Nastavnik je vaspitač, Kragujevac, str. 40.

Šta se može očekivati od nastavnika na univerzitetu, kakva njegova stručnost i kompetencije ako je osnovnu i srednju školu završio sa lošim prosekom ocena, a zatim osnovne akademske studije sa prosečnom ocenom 6,0, pa su mu na master i doktorskim studijama „poklonjene” ocene 6 (šest) i da mu je neko drugi pisao master rad i doktorsku disertaciju? Smatramo dobrim rešenjem u Zakonu o visokom obrazovanju Republike Srbije propisivanje uslova za izbor u zvanje docenta - da je lice prethodne stepene studija završilo sa prosečnom ocenom najmanje osam (8).

Od nastavnika se oduvek očekivalo da svojim primerom (radom, zalaganjem, ponašanjem) **bude primer ne samo vaspitanicima, već i celom društvu**. Najbolji primer je lični primer, jer ipak je nastavnik osoba s kojom se vaspitanici identifikuju. Nastavnik treba da **bude uzor svojim vaspitanicima**. „Pre nego što rešite da budete vaspitač, setite se da i sami budete čovek, da dajete primer, na koji se treba ugledati.”²²

8. Promene u procesu učenja

Vreme u kome živimo karakteriše brzi razvoj nauke, tehnike i tehnologije kao i naglo povećanje znanja. Eksplozija i ekspanzija naučnih znanja je sve veća i snažnija. Savremeno obrazovanje nalaže promene tradicionalnog vaspitno-obrazovnog sistema, metoda, oblika i principa. Uvođenje inovacije u vaspitno-obrazovni proces, što znači i u nastavu, je reakcija na tradicionalno školsko učenje u kome dominira frontalni oblik rada sa jednosmernom komunikacijom između nastavnika i studenta. Najbolja postaje ona nastava koja najmanje liči na tradicionalnu.

Jedan od najznačajnijih faktora u obrazovanju koji zahteva promenu je način prenošenja znanja. Ne samo zato što su nove tehnologije omogućile brojne načine uvećanja i približavanja znanja na vizuelnim i auditivnim nivoima, već i zbog potrebe da se znanje prenosi načinima koji najviše odgovaraju mogućnostima onih koji ih usvajaju. Od velikog značaja za usvajanje novih znanja je i razvoj stilova učenja. Stilovi učenja se odnose na individualne razlike u pristupima učenju, zavisno od preferencija osobe, odnosno kao karakteristike kognitivnih, efektivnih i fizioloških faktora, koji služe kao relativno stabilni pokazatelji toga kako osoba doživljava, ima interakciju i reaguje na okruženje za učenje.²³

Uvažavajući činjenicu da je učenje studenata zasnovano i na njihovom načinu razmišljanja, iskustvu, okruženju i trenutnoj situaciji, od suštinskog značaja u procesu obrazovanja je raditi na individualizaciji usvajanja znanja u odnosu na preferirani stil učenja. Stil učenja se takođe može odnositi na metode, koje student koristi za sticanje i zadržavanje informacija. Postoje brojna istraživanja u razvijenim zemljama koja ukazuju na razlike u načinima na koji osoba stiče, zadržava i obrađuje informacije, koristeći metod procesuiranja informacija, koji opisuje jedinstven pristup osobe u njihovom prijemu, kodiranju, čuvanju i pretraživanju.

Uvođenje praktičnih sadržaja u proces obrazovanja je od suštinskog značaj, pre svega zbog načina na koji se praktični sadržaji pamte i prepoznaju. Teorija o iskustvenom učenju, učenje posmatra kao proces, dok se znanje kreira transformacijom iskustva, a znanje rezultira kao kombinacija sticanja i transformacije iskustva.

Promene u potrebama za obrazovanjem, obukom i veštinama posledica su niza promena, koje se svakodnevno dešavaju na tržištu i u organizacijama, koje na njemu posluju.

²² Ruso, Žan Žak (1950). *Emil ili o vaspitanju*, Beograd-izdavački grafički zavod, str. 126.

²³ Mitrović, S., Brkljač, N., Nešić, A., Nikolić, J. (2017). Primena savremenih koncepata obrazovanja i tehnologija u visokoobrazovnim ustanovama u cilju jačanja konkurencije. U V. Katić (Urednik), *Položaj visokog obrazovanja i nauke u Srbiji: zbornik radova sa XXIII skupa*, str. 206. Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka.

Promene se dešavaju i u obrazovnim ustanovama, načinu njihovog organizovanja, pre svega nastavnog procesa, studijskih programa i načina “emitovanja” znanja primarnim korisnicima usluga – studentima, što je direktno uslovljeno potrebama kako tržišta, tako i studenata budućih stručnjaka.²⁴

Tradicionalni način obrazovanja, što je kod nas naročito izraženo u poslednjoj deceniji, biva sve više zamenjen modernim pristupom, *učenjem na daljinu*. Učenje na daljinu podrazumeva integraciju računarskih, video i komunikacionih tehnologija, odnosno interaktivno “*online*” okruženje za komuniciranje studenata sa nastavnim osobljem i međusobno, kao i prenos tekstualnih, video i drugih oblika nastavnih materijala, u cilju sprovođenja obrazovnog procesa, kada su učesnici procesa (nastavno osoblje i student) fizički udaljeni. Sve veća zastupljenost učenja na daljinu, odnosno elektronskog učenja (*e-learning*) ne znači odbacivanje postojećih, tradicionalnih oblika učenja i prenošenja znanja, već prilagođavanje aktuelnim potrebama učesnika u procesu obrazovanja. Razlog za primenu ovog koncepta na visokoobrazovnim ustanovama nalazi se u činjenici da je usluga učenja na daljinu postala konkurentna prednost tih ustanova i način povišenja nivoa zadovoljstva studenata i povećanja njihovog broja. Očekivanja i svest studenata o rastućim mogućnostima primene savremenih tehnologija svakako su pokretač ovih aktivnosti.

Elektronsko učenje čini proces učenja efikasnijim i atraktivnijim za studente, ali mogućnost pristupa nastavnim materijalima u bilo kom trenutku, sa bilo kog mesta i bez fizičkog prisustva nastavnika, zahteva dodatnu pažnju po pitanju održavanja nivoa motivisanosti studenata za sticanje znanja i korišćenje tih sadržaja.²⁵

9. Zaključak

Delatnost visokog obrazovanja od posebnog je značaja za svaku državu i deo je međunarodnog, a posebno evropskog, obrazovnog, naučnog, odnosno umetničkog prostora i obuhvata akademsko i strukovno obrazovanje. Zakonodavac je precizirao ciljeve, kao i principe na kojima se zasniva delatnost visokog obrazovanja. Jedan od ciljeva dugoročnog razvoja visokog obrazovanja jeste poboljšanje kvaliteta procesa i ishoda obrazovanja do maksimalno dostižnog nivoa, odnosno do obrazovanja i učenja tokom čitavog života. Poboljšanje kvaliteta obrazovanja je imperativ savremenog društva. Kvalitet je značajna komponenta svih obrazovnih sistema, pa i visokog obrazovanja.

Dakle, ono što posebno utiče na kvalitet studijskog programa i ishode učenja koje on nudi, jeste kompetentan i mobilan nastavnički kadar. Nastavnik koji izvodi nastavu na nekom od fakulteta potrebno je da pre svega ima kompetencije i stručnost za oblast iz koje je dati predmet. Uloge savremenog nastavnika su kompleksne jer objedinjuju brojne funkcije, koje odlikuje konstantnost, istorijsko-društvena determinisanost, profesionalna postojanost i teleološka usmerenost na realizaciju vaspitnog i obrazovnog rada.

U zvanje nastavnika na univerzitetu može biti izabrano lice koje ima odgovarajući stručni, akademski, naučni, odnosno umetnički naziv stečen na akreditovanom studijskom programu i akreditovanoj visokoškolskoj ustanovi i sposobnost za nastavni rad. Nastavnik je nesumnjiva pedagoška veličina sa izuzetnom vaspitnom težinom. Za studente je

²⁴ Mitrović, S., Brkljač, N., Nešić, A., Nikolić, J. (2017). Primena savremenih koncepata obrazovanja i tehnologija u visokoobrazovnim ustanovama u cilju jačanja konkurencije. U V. Katić (Urednik), *Položaj visokog obrazovanja i nauke u Srbiji: zbornik radova sa XXIII skupa*, str. 207. Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka.

²⁵ Gorbunovs A., Kapenieks A., Cakula S., *Self-discipline as a Key Indicator to Improve Learning Outcomes in e-learning Environment*, Procedia – Social and Behavioral Sciences, Volume 231, Pages 256-262, 2016. Citirano prema: Mitrović S. i ostali, op. cit. str. 207.

ličnost nastavnika povezana sa nastavom i učenjem pa je razumljivo da odosobina i karakteristika te ličnosti jednim delom zavisi i to kako će se studenti odnositi prema učenju, kako će ga vrednovati i kakve doživljaje imati tokom učenja.

Motivacija i ljubav prema svom poslu i studentima čine osnovu nastavničke delatnosti. Oni određuju manje ili više karakteristike svih oblika njihovog rada. Studentima više treba ljubav tj. osećaj sigurnosti nego znanje u smislu posedovanja različitih informacija. Siguran čovek mnogo može i da radi i da uči. On retko stiže negativne osobine po sebe i druge. Od nastavnika se oduvek očekivalo da svojim primerom (radom, zalaganjem, ponašanjem) bude primer ne samo vaspitanicima, već i celom društvu. Najbolji primer je lični primer, jer ipak je nastavnik osoba s kojom se vaspitanici identifikuju. Nastavnik treba da bude uzor svojim vaspitanicima.

10. Literatura:

1. Bojanić, R., Konjović, Z., Kovačević, I., Nikolić, D., Radumilo, B., Milašinović, L. (2017). Postupak izbora nastavnika u visokoškolskim ustanovama u Republici Srbiji. U V. Katić (Urednik), *Položaj visokog obrazovanja i nauke u Srbiji: zbornik radova sa XXIII skupa*, str. 198. Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka.
2. Brkanlić, S., Milosavljević, M., Gardašević, J., Zdjelarić, P., Vučurević, T., Drakulić-Neziri, A. (2017). Zaposleni kao faktor unapređenja rada visokoškolskih ustanova. U V. Katić (Urednik), *Položaj visokog obrazovanja i nauke u Srbiji: zbornik radova sa XXIII skupa*, str. 175. Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka.
3. Gorbunovs A., Kapenieks A., Cakula S., *Self-discipline as a Key Indicator to Improve Learning Outcomes in e-learning Environment*, Procedia – Social and Behavioral Sciences, Volume 231, Pages 256-262, 2016.
4. Grupa autora, 1969. *Pedagogija I*, Matica Hrvatska, Zagreb
5. Danilović, M. (2011). Nastavnik kao uzor, model, idol, ideal, simbol, vrednost, tj. mera savršenog i svestrano obrazovanog čoveka, *Tehnologija, informatika i obrazovanje za društvo učenja i znanja*, 6. Međunarodni simpozijum. Čačak: Tehnički fakultet, UDK: 371.12
6. Jovanović Andrea: *Analiza stanja obrazovanja u Srbiji: Za čije babe zdavlje?*, Nedeljnik, arhiva LMD, 06.07.2016. godine
7. Marković, Ž. (2002). *Nastavnik je vaspitač*, Kragujevac
8. Mitrović, S., Brkljač, N., Nešić, A., Nikolić, J. (2017). Primena savremenih koncepata obrazovanja i tehnologija u visokoobrazovnim ustanovama u cilju jačanja konkurencije. U V. Katić (Urednik), *Položaj visokog obrazovanja i nauke u Srbiji: zbornik radova sa XXIII skupa*, (str. 206-207). Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka.
9. Ruso, Žan Žak (1950). *Emil ili o vaspitanju*, Beograd-izdavački grafički zavod
10. Simić, M., Vujović, D., Kulidžan, M. (2016). Novi zakon o visokom obrazovanju – potreba i neke dileme. U V. Katić (Urednik), *Nove tehnologije u nastavi: zbornik radova sa XXII skupa*, (str. 153-154). Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka.
11. Zakon o visokom obrazovanju Republike Srbije („Sl. glasnik RS“, br. 88/2017)

ULOGA NASTAVE ISTORIJE U OBRAZOVANJU U PROCESU PREVAZILAŽENJA REGIONALNIH ISKLJUČIVOSTI I PRIHVATANJA EVROPSKIH VREDNOSTI

Sažetak

Gotovo dve decenije je prošlo od poslednjeg sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, a antagonizmi i dalje opterećuju njene narode. Politički akteri i dalje svoj opstanak na sceni temelje širenjem isključivosti i ksenofobije, uz zdušnu podršku istorije - nauke koja svoj osnovni metod treba da temelji na istini. Da „zlo“ bude veće i sadržaji udžbenika iz istorije ispunjeni su stereotipima koji diskriminišu ili dovode u neravnopravan položaj grupe i pojedince ili podstiču na takvo ponašanje. Iako su se svi narodi Zapadnog Balkana deklarativno izjasnili da će slediti „evropske vrednosti“, čini se da će one biti prihvatljive tek sa „otvaranjem polja“ o usaglašenosti prosvetne politike sa Evropskom unijom. U protivnom bi odavno prihvatili preporuke Komiteta ministara EU o ulozi nastave istorije u obrazovanju. Ovako, sve je ostalo kao „mrtvo slovo“ na papiru, da sačeka „bolja vremena“.

Ključne reči: *istorija, obrazovanje, Evropska unija, Zapadni Balkan*

THE ROLE OF HISTORY IN EDUCATION IN THE PROCESS OF REVIEW OF REGIONAL EXCLUSION AND ACCEPTANCE OF EUROPEAN VALUES

Summary

Nearly two decades have passed since the last conflict in the former Yugoslavia, and antagonisms and exclusiveness continue to burden its people. Political actors continue to base their survival on the scene with the expansion of exclusivity and xenophobia, with the enthusiastic support of history - a science whose basic method is based on truth. That "evil" is greater and the contents of textbooks from history are filled with stereotypes that discriminate or lead to an unequal position of the group and individuals or to encourage such behavior. Although all have declared declaratively that they will follow "European values", it seems that they will only be acceptable with the "opening of the field" on the harmonization of educational policy with the European Union. Otherwise, the people of the Western Balkans would long ago accept the recommendations of the Committee of Ministers of the EU on the role of teaching history in education. Thus, everything remained as a "dead letter" on paper, waiting for "better times".

Key words: *history, education, European Union, Western Balkans*

Istorija je jedna od najstarijih nauka, s obzirom da je njen „otac“ Herodot živeo u V veku p.n.e., a šest vekova kasnije Gaj Kornelije Tacit definisao njen osnovni naučni metod - *Sine ira et studio*. Tako je gotovo pre dve hiljade godina otpočela borba za istorijsku istinu,

¹ Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad

koja nalaže kritički pristup svim istorijskim faktima i preispitivanje čak i onoga što podvodimo pod „proverenom istinom“.

Međutim, vremenom se historiografija počela instrumentalizovati i to od strane politike koja se takođe izgradila kao nauka i svrstala istoriju kao u svoju pomoćnu disciplinu. Postavilo se pitanje kako sinhronizovati dve naučne discipline koje imaju potpuno različite metode i postulate – politika: „cilj opravdava sredstvo“, a istorija „bez mržnje i pristrasnosti“.²

Na kraju, istorija je izgubila bitku i postala osnovna alatka u rukama politike, i to one najordinarnije – makijavelističke, koja ne bira sredstva kako bi došla na vlast. Otuda se gotovo po pravilu svi aktuelni društveni problemi pokušavaju rešiti na “istorijskoj empiriji”, dovodeći u vezu njihovo postojanje kao recidiv prošlosti, koju treba “promeniti”, a ako ne – onda osuditi i prekinuti svaki dodir s njom. Prirodno, da su takva “objašnjenja” ispunjena populizmom, ksenofobijom, revizionizmom i često plasiranjem lažnih istorijskih činjenica. Na ovaj način se kroz simbiozu politike i istorije ostvarivao najlakši put do “nacionalne zablude”, i umesto da *ratio* bude linija vodilja - mitomanija počinje da zauzima najveći prostor u našoj svesti, do te mere da je potpuno iskrivi.³

Da se istorija piše na osnovu autentičnih i verodostojnih materijalnih dokaza, a ne na osnovu pesničkog deseterca, mitskog predanja ili u novije vreme „pomoću dva svedoka“, među prvima je na ovim našim prostorima ukazivao Ilarion Ruvarac (1832-1905). Iako je profesionalno bio arhimandrit manastira u Grgetegu, to mu nije smetalo da prvi kritički preispita dotadašnju historiografiju zasnovanu na „kosovskom mitu“. Pre više od sto godina, Ruvarac je uspeo da objasni „kako se mit o Vuku Brankoviću održao više od pet vekova“ – jednostavno, jer je legenda o izdaji na Kosovu postala nepresušni izvor i opravdanje za sve promašaje u vođenju nacionalne politike.⁴ I zaista, kada god bi se Srbija našla na velikim istorijskim iskušenjima, otvarao bi se “konkurs” za nekog novog Vuka Brankovića, koji bi postajao narodni izdajnik - “dežurni krivac” za sve poraze i promašaje.

Otuda se i stvara utisak da nam se događa „već viđeno“ i da nam sudbina neda da se otrgnemo od sopstvene prošlosti. Neko je rekao da smo narod sa „viškom“ istorije, odnosno da živimo u prošlosti koja nas sputava i neda da objektivno sagledamo sadašnjost, a kamo li da projektujemo budućnost.

Istorija se kod nas hrani zabludama i često je nije lako odvojiti od dogmatskog taloga predrasuda. Zato je ovo podneblje pogodno za brojne stereotipe i zloupotrebe o događajima iz prošlosti. Može se reći da je istorija kod nas prerasla u neku vrstu religije, koja želi da postane univerzalna zamena za sve propale ideologije i politike. Istorijske zablude su toliko ukorenjene u naučno poimanje historiografije, da je svaki pokušaj da se naša istorijska svest oslobodi od mitomanije više nego dragocena.

Kako onda postići objektivnost?

Kako u zemljama koje su razočarane svojom prošlošću, jer ih je na to “primorala” surova sadašnjost i neizvesna budućnost, stvoriti objektivnu sliku o njima, a da za to ne budu okrivljeni neki drugi. Erik Hobsbaum (1917-2012) kaže da je istorija “sirovi materijal” pogodna za nacionalističke i fundamentalističke ekstremizme – ona je “osnovni element” svih ideologija, i ako ne postoji objektivna, uvek može biti izmišljena. Otuda su

² Јирген Кока, *О историјској науци*, СКЗ: Београд 1994, 13-21.

³ Boris Kršev, *Securitas res publica* – kratka istorija bezbednosti, Prometej: Novi Sad 2017, 253-254. Zabluda kao stanje istorijske svesti prisutna je većinom kod malih naroda, koji na taj način „leče“ svoje komplekse i ističu svoju „veličinu“. Međutim, nje nisu bili pošteđeni ni veliki narodi, pogotovo Francuzi, koji su nakon poraza juna 1940. govorili da ih je „istorija prevarila“, dok je na hiljade Nemaca nakon kapitulacije maja 1945. i izneverenih očekivanja o *Endsieg*-u („konačnoj pobedi“) izvršila samoubistvo.

⁴ <https://pecanik.net/kosovski-mit/>

nacionalistička uverenja nespojiva sa profesijom istoričara, jer nacionalizam podrazumeva verovanje u mnoštvo stvari za koje istoričar zna da nisu tačne.⁵

Međutim, istorija je nauka čije znanje nikada nije konačno, kako je to zapazio poznati nemački filozof Karl Jaspers (1883-1969), pa čak i onda kada postoji vremenska distanca s koje se mogu objektivnije posmatrati određene pojave i događaji iz prošlosti.⁶ U potrazi za što objektivnijim pristupom u oceni prošlosti, otišao je korak dalje britanski istoričar Erik L. Džouns, koji je primetio da se još bolja objektivnost postiže i s “geografskom distancom”.⁷ Zapravo, teško je postići istorijsku objektivnost (istinu), kad se “prašina nije slegla” i kada ste svojim bićem vezani za zemlju o kojoj treba dati kritičku ocenu.

Ovo je i te kako važno, jer ako samo pogledamo „kratki“ XX vek, u kom je Srbija na ovaj ili onaj način učestvovala u osam ratova (Prvi i Drugi balkanski rat, Prvi i Drugi svetski rat i četiri ratna sukoba za „jugoslovensko nasleđe“), promenila devet ustava (1901, 1903, 1921, 1931, 1946, 1963, 1974, 1990, 1992), sedam naziva država (Kraljevina Srbija, Kraljevina SHS, Kraljevina Jugoslavija, Demokratska federativna Jugoslavija, FNRJ, SFRJ i Savezna Republika Jugoslavija), dve dinastije, tri društveno-ekonomska sistema (monarhija, socijalistička republika, demokratska republika) i dva uređenja kao centralizovane i decentralizovane države federalnog i konfederalnog tipa, sve ovo dovoljno govori da je politika presudno uticala na njen diskontinuitet, a sa njime i na događanja iz prošlosti. Kratki su razmaci između događaja koji su imali gotovo revolucionarni karakter, da bi nauka distancirala od njih. Svako „novo“ je gotovo redovno na najgrublji način raskidalo sa onim prethodnim („starim“), proglašavajući svojevrzni *damnatio memoriae* („zabranu sećanja“), a kamo li racionalan i objektivni pristup.⁸

U poslednjoj deceniji XX veka bili smo svedoci apsolutne tragičnosti zloupotrebe istorije u vođenju nacionalne politike. Posebno mesto zauzima dogma o večitoj istini i istorijskoj ispravnosti sopstvene nacije, kao i teza o iskonskom pobedniku i žrtveniku. Umesto istorijskog kritizma nastupila je dogmatska istorija, koja za razliku od nauke ne istražuje da bi dobila odgovore na pojedina pitanja, nego ih unapred zna. Tako se dogodilo da i udžbenici iz istorije budu u funkciji trenutnih političkih potreba – dogmatskog populizma koji sve zna. Njihov sadržaj predstavlja posledicu nagle promene “istorijske svesti” (ako je uopšte i postojala) i opšte ideološke konfuzije koja je nastala u devedesetim godina XX veka.

Vladajuće političke elite videle su u istoriji “čuvara nacionalnog identiteta”, a preko sadržaja nastavnog plana i programa, poslale su poruku generacijama koje se školuju kakve treba da budu. A kako su se menjali režimi, menjala se i istorija u skladu s potrebama političkog trenutka. Tako je jedna generacija slavila Jugoslaviju kao najbolje rešenje za nacionalno pitanje na Balkanu, a sledeća je optuživala kao najveću grešku i “grobnicu” pojedinih naroda. Slična je situacija i sa datumima, ličnostima, događajima i pokretima. Identitet jednog naroda se sve više gradi na osudi drugog naroda i stvaranjem negativne slike o njemu.

A kada se u udžbenicima iznose netačne tvrdnje i poluistine koje treba prezentovati generacijama koje uče, onda su reakcije burne i neretko završavaju i na samom sudu. Tako smo svedoci da istoričari iz jednog regiona osporavaju činjenice objavljene u udžbenicima u

⁵ Erik Hobsbaum, *O istoriji – O teoriji, praksi i razvoju istorije i njenoj relevantnosti za savremeni svet*, Otkrovenje: Beograd 2003, 12-21.

⁶ Karl Jaspers, *Svetska istorija filozofije*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1992, 37-38. U Grčkoj se još vode polemike oko Peloponeskog rata, iako je završen pre skoro 2500 godina.

⁷ Eric L. Jones, *Ekonomski rast u svjetskoj povjesti*, Politička kultura: Zagreb 2003, 144-155. Džouns je jedan od prvih istoričara koji je (na sebi) uočio, da tek pošto je napustio V. Britaniju i Evropu i preselio se u Australiju, da su njegova naučna promišljanja i zaključci dobili na kvalitetu.

⁸ Samo se u izuzetnim slučajevima priznavao kontinuitet – u Kraljevini Jugoslaviji sa oslobođenjem i ujedinjenjem nakon Prvog svetskog rata i u FNRJ/SFRJ sa oslobođenjem i socijalističkom revolucijom tokom i nakon Drugog svetskog rata.

drugom regionu.⁹ Pojedini udžbenici ispunjeni su su ksenofobijom, stereotipima i etničkim diskvalifikacijama i uvredama na račun nacionalnih i verskih manjina, da se prosto postavlja pitanje kako su ih recenzenti pozitivno ocenili, odnosno kako ih je Ministarstvo prosvete odobrilo.¹⁰ Umesto da su sledili primer ostalih zemalja u tranziciji, koje su stavile naglasak na napuštanje komunističke ideološke matrice, u našem slučaju je ta matrica zadržana sa primesama nacionalizma i svih oblika isključivosti.¹¹

Istorijske činjenice za generacije koje stasavaju u XXI veku nemaju mnogo uticaja ukoliko im ona ne donesu određene poruke koje bi mogli interpretirati u svetlu vlastitog položaja. Većina mlade populacije gleda na istoriju kao na dosadno nabranje podataka (koje im samo po sebi ništa ne kazuje), ili kao na zabavu (kao niz zanimljivih istorijskih priča koje nisu povezane, nego samo istrnute iz konteksta). Retko ko istoriju posmatra kao kontinuiran, složen i dugotrajan proces - duboko kauzalno povezan. Istorija je odavno prestala da bude nauka o „faktografskom pozitivizmu“, odnosno da predstavlja nauku koja se svodi na puku činjeničnu rekonstrukciju prošlosti. Otuda njen primarni zadatak ne predstavlja samo sakupljanje i spajanje podataka, nego razumevanje istih. A za razumevanje istorijskih činjenica neophodna je primena kauzalnog i komparativnog metoda, odnosno potrebno je znati šta svakoj činjenici prethodi i šta iza svake sledi. Tek na ovaj način istorija dobija svoj koherentni smisao i značaj.¹²

Kako bi prevazišli nastavak „rata za jugoslovensko nasleđe“ kroz udžbenike iz istorije, predstavnici međunarodne zajednice (Komitet ministara EU) usvojili su 31. oktobra 2001. godine *Preporuku o nastavi istorije u XXI veku* u cilju jačanja razumevanja i poverenja među evropskim narodima, posebno kroz takav program nastave istorije koji će imati za cilj uklanjanje predrasuda i postizanja većeg stepena jedinstva, poverenja i tolerancije između različitih nacija i konfesija.¹³

Preporuka br.15

(usvojena od strane Saveta ministara na 771. sastanku zamenika ministara)

1. Ciljevi nastave istorije u XXI veku

Nastava istorije u demokratskoj Evropi treba da:

- ima vitalno mesto u pripremi odgovornih i aktivnih građana i razvoju uvažavanja svih vrsta različitosti, zasnovanog na shvatanju nacionalnog identiteta i principa tolerancije;
- bude odlučujući faktor u pomirenju, prihvatanju, razumevanju i poverenju među narodima;
- igra glavnu ulogu u unapređenju osnovnih vrednosti kao što su tolerancija, uzajamno razumevanje, ljudska prava i demokratija;
- bude ključni činilac slobodne izgradnje Evrope na osnovama zajedničkog istorijskog i kulturnog nasleđa, obogaćenog kroz različitosti, čak i u onim aspektima koji su konfliktni i ponekad dramatični;

⁹ Novi magazin, br. 347, 21. decembar 2017, Milan Šćekić, *Ne učite istoriju Crne Gore iz Antićevih knjiga*

¹⁰ <https://pescanik.net/vidovdanska-etika-poturcenjaci-i-milosnice/>;
http://www.helsinki.org.rs/serbian/aktuelnosti_t279.html

¹¹ Tako su na primer svi projugoslovenski procesi apriori osuđeni i proglašavani za jeres, a sve faktografske činjenice koje su tim procesima išle u prilog prekrajane ili potpuno izostavljane. Tumačenje da je stvaranje jugoslovenske države označilo istorijsku prekretnicu u društvenom razvoju srpskog naroda, kao i da se posle njenog definitivnog raspada "pokazala najvećim srpskim državnim promašajem u dva veka dugoj istoriji srpske državnosti", bili su izraz političkih, a ne naučno utemeljenih mišljenja i analiza.

¹² Georg G. Igers, *Istorijska nauka u 20. veku*, Arhipelag: Beograd 2014. 110-112.

¹³ <https://rm.coe.int/16804ba53b>

- bude deo takve obrazovne politike koja neposredno doprinosi razvoju i napredovanju mladih ljudi u pogledu njihovog aktivnog učešća u izgradnji Evrope, kao i mirnom razvoju ljudskog društva u globalnoj perspektivi i u duhu međusobnog razumevanja i poverenja;
- omogućiti razvoj intelektualnih sposobnosti učenika potrebnih za kritičku i odgovornu analizu i tumačenje informacija, kroz dijalog, traganje za istorijskim svedočanstvima i otvorenu raspravu koja se zasniva na multiperspektivnosti, posebno kad je reč i kontroverznim i osetljivim pitanjima;
- omogućiti građanima Evrope jačanje njihovog individualnog i kolektivnog identiteta kroz poznavanje zajedničkog istorijskog nasledja u svim njegovim dimenzijama - lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj, evropskoj i globalnoj;
- bude instrument za sprečavanje zločina protiv čovečnosti.

2. Zloupotreba istorije

Nastava istorije ne sme biti sredstvo ideoloških manipulacija, propagande, niti se sme koristiti za zagovaranje ideja netolerancije, ultra-nacionalizma, ksenofobije, rasizma i anti-semitizma. Istorijska istraživanja, kao i nastava istorije u školama, nisu ni na koji način i bez obzira na nameru, spojive sa osnovnim vrednostima i propisima Saveta Evrope, ukoliko dopuštaju ili promovišu zloupotrebu istorije kroz:

- krivotvorenje ili sastavljanje lažnih svedočanstava, statističkih podataka, montiranih slika itd;
- striktno vezivanje za jedan događaj da bi se opravdali ili prikrili drugi;
- iskrivljavanje prošlosti za potrebe propagande;
- izrazito nacionalističku verziju prošlosti koja može da stvori podelu «mi»-«oni»;
- zloupotrebu istorijskog zapisa;
- negiranje istorijskih činjenica;
- zanemarivanje istorijskih činjenica.

3. Evropska dimenzija nastave istorije

Kako je izgradnja Evrope izraz i slobodne odluke samih Evropljana koji su u nju ušli i istorijske realnosti, bilo bi prikladno:

- pokazati postojanje trajnih istorijskih veza na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i evropskom nivou;
- podstaći nastavu o onim periodima i zbivanjima koja imaju očevidnu evropsku dimenziju, posebno one istorijske i kulturne događaje i tendencije koje su oslonac evropske svesti;
- koristiti sva raspoloživa sredstva, posebno informacionu tehnologiju, za unapređenje zajedničkih projekata i međuškolskih razmena o temama vezanim za istoriju Evrope;
- razvijati zanimanje učenika za istoriju drugih evropskih zemalja;
- uvoditi i razvijati nastavu o samoj istoriji izgradnje Evrope.

U unapređivanju evropske dimenzije nastave istorije u jednoj uvećanoj, demokratskoj i mirnoj Evropi, prikladno je:

- uzeti u obzir postignute rezultate u okviru projekta «Učenje i nastava evropske istorije dvadesetog veka» i to kako sadržinske tako i u domenu metodološkog pristupa, koji je izveo Savet za kulturnu saradnju;
- osloniti se na programe Saveta Evrope za reformu nastave istorije i pripremu novih udžbenika i metodoloških vodiča u aktivnostima razvoja i konsolidacije demokratske stabilnosti;
- osloniti se na programe Saveta Evrope za podizanje svesti o značaju i nastavi u domenu kulturnog nasledja;

- što je više moguće širiti upotrebu nastavnih materijala nastalih u okviru projekta «Učenje i nastava evropske istorije dvadesetog veka» odgovarajućim korišćenjem tehnologija informacija i komunikacije;
- pojačati pomoć u procesu pripremanja novih nastavnih programa i standarda u nastavi istorije, posebno u Ruskoj Federaciji, zakavkaskim državama, jugoistočnoj Evropi (Zapadnom Balkanu) i crnomorskom regionu;
- iskoristiti prednosti Programa usavršavanja nastavnika koji je Savet Evrope namenio zaposlenim u obrazovanju u sticanju novih znanja u evropskom kontekstu koja će im pomoći da upoređuju stanovišta i iskustva.

4. Sadržaj nastavnih programa

Iako nastava istorije mora izbegavati akumulaciju enciklopedijskih znanja, ona ipak mora obuhvatiti:

- podizanje svesti o evropskoj dimenziji koje će biti uzeto u obzir prilikom sastavljanja novih programa, da bi se učenicima usadila «evropska svest», otvorena prema ostatku sveta;
- razvoj kritičkih sposobnosti učenika, sposobnost samostalnog razmišljanja, objektivnost i otpornost na manipulacije;
- događaje i trenutke koji su ostavili trag na istoriji Evrope kao takvoj, koji se izučavaju na lokalnom, nacionalnom, evropskom i globalnom nivou a kojima se pristupa iz perspektive posebno značajnih perioda ili činjenica;
- istraživanje svih dimenzija evropske istorije, ne samo političke, nego takodje i ekonomske, socijalne i kulturne;
- razvijanje radoznalosti i istraživačkog duha, naročito kroz korišćenje metoda otkrivanja u istraživanju kulturnog nasleđa što u prvi plan ističe međjukulturne uticaje;
- uklanjanje predrasuda i stereotipa isticanjem u nastavnim programu istorije pozitivnih međusobnih uticaja različitih zemalja, religija i škola mišljenja tokom istorijskog razvoja Evrope;
- kritičko preispitivanje zloupotreba istorije, bez obzira da li do njih dolazi zbog poricanja istorijskih činjenica, falsifikata, prećutkivanja, neznanja ili prilagodjavanja ideološkim ciljevima;
- istraživanje kontroveznih pitanja uzimajući u obzir različite činjenice, mišljenja i stanovišta, isto kao i traganjem za istinom.

5. Metodi učenja

Upotreba izvora

Potrebno je koristiti najraznovrsnije izvore nastavnog materijala u prenošenju i prikazivanju istorijskih činjenica da bi one bile naučene kroz kritički i analitički pristup, a posebno:

- arhive koji su dostupni za javnost, posebno u zemljama srednje i istočne Evrope, u kojima sada postoji slobodan pristup autentičnim dokumentima kao nikada ranije;
- dokumentarne i igrane filmove i druge audiovizuelne izvore;
- materijale koji su proizvod informacione tehnologije, a koje je potrebno proučavati i individualno i grupno, u čemu nastavnik ima ključnu ulogu;
- sve vrste muzeja posvećenih dvadesetom veku u celoj Evropi i mesta od istorijskog značaja, koji mogu pomoći realnom sagledavanju nedavnih događaja od strane đaka, posebno njihove svakodnevnice dimenzije;
- usmene istorije, putem koje izgovoreno svedočenje o nedavnim istorijskim događajima mladima može približiti istoriju i ponuditi gledišta i stanovišta onih koji su izostavljeni iz «istorijskog zapisa».

Samostalno istraživanje

Đake treba podstaći da vrše samostalna istraživanja, odgovarajuća za njihov uzrast i okolnosti, čime se kod njih podstiče radoznalost i inicijativa u pogledu prikupljanja podataka i sposobnost uočavanja važnih podataka;

Grupno istraživanje

Potrebno je podstaći grupe đaka, razrede i škole da se bave istraživačkim projektima ili aktivnim učenjem da bi se stvorili uslovi za dijalog i otvoreno i tolerantno poređenje mišljenja.

Interdisciplinarni i mutidisciplinarni pristup

U nastavi istorije treba uvek koristiti obrazovni potencijal interdisciplinarnog i multidisciplinarnog pristupa, uspostavljajući veze sa drugim predmetima u programu u celini, uključujući književnost, geografiju, sociologiju, filozofiju, umetnosti i prirodne nauke.

Međunarodni i prekogranični pristup

U zavisnosti od okolnosti, treba podstaći primenu međunarodnih, prekograničnih projekata, koji se zasnivaju na proučavanju zajedničke teme, uporednim pristupima ili izvršavanju zajedničkog zadatka od strane nekoliko škola u različitim zemljama, koristeći prednosti, između ostalog, novih mogućnosti koje pružaju informacione tehnologije kao i uspostavljanje veza i razmene među školama.

6. Nastava i sećanje

Naglašavajući pozitivna dostignuća dvadesetog veka, kao što je upotreba nauke u cilju poboljšanja životnih uslova i širenja demokratije i ljudskih prava, potrebno je učiniti sve što je moguće u sferi obrazovanja, da se spreči ponavljanje ili poricanje strašnih događaja koji su obeležili vek, pre svega Holokosta, genocida i drugih zločina protiv čovečnosti, etničkog čišćenja i masovnog kršenja ljudskih prava i osnovnih vrednosti koje Savet Evrope posebno podržava. Ovo treba da obuhvati:

- pomoć đacima da steknu znanje i svest o događajima – i njihovim uzrocima – koji spadaju u najmračnije događaje evropske i svetske istorije;
- razmišljanje o ideologijama koje su do njih dovele i načinima kako da se spreči njihovo ponovno pojavljivanje;
- oblikovanje, razvoj i koordinisanje relevantnih programa usavršavanja za zaposlene u obrazovanju u zemljama članicama Saveta za kulturnu saradnju;
- olakšavanje pristupa postojećoj dokumentaciji o ovom predmetu upotrebom, između ostalog, nove tehnologije i kroz razvijanje mreže centara za nastavne materijale u ovom domenu;
- primenu i praćenje odluke ministara obrazovanja (Krakov, 2000.) da se u školama odredi dan, u skladu sa istorijom svake zemlje, koji će biti posvećen sećanju na Holokost i sprečavanju zločina protiv čovečnosti;
- poseban obrazovni doprinos Saveta Evrope Grupi za međunarodnu saradnju u učenju, istraživanju i sećanju na Holokost.

7. Obrazovanje i usavršavanje nastavnika istorije

Obrazovanje i usavršavanje nastavnika istorije treba da:

- osposobi i podstakne nastavnike istorije da koriste složene, na procese usmerene i promišljene metode nastave istorije;
- upozna buduće nastavnike i one koji već predaju o svim najnovijim proizvodima, sredstvima i metodima, posebno u pogledu upotrebe tehnologija informacija i komunikacija;

- upozna nastavnike sa tehnikom nastave koja, uzimajući u obzir činjeničke podatke ide i dalje od njih sa ciljem da ih osposobi da tumače i analiziraju istorijske činjenice i njihov uticaj na sadašnjost, u različitim kontekstima, na primer, socijalnim, geografskim, ekonomskim, itd.;

- pomogne nastavnicima da se osposobe u korišćenju tehnika ocenjivanja koje obuhvataju ne samo podatke koje su đaci memorisali, već i aktivnosti koje su u stanju da obave na osnovu svog poznavanja određenih podataka, uključujući istraživanje, diskusiju i analizu kontroverznog pitanja;

- pomoć u planiranju i oblikovanju interdisciplinarnih situacija za učenje u saradnji sa svojim kolegama;

S obzirom da tehnologije informacija i komunikacija dovode do preobražaja uloge nastavnika, važno je da:

- se stvore prilike za razmenu koje će pomoći nastavnicima da saznaju o raznovrsnim situacijama za učenje u kojima može da se ispolji ta nova uloga;

- podrži osnivanje diskusionih grupa u okviru kojih bi se razmatrale teškoće profesije, nedoumice i sumnje u pogledu ovih novih metoda u nastavi;

- osnuju banke podataka koje se odnose na veb sajtove, dokumente koje oni sadrže, kao i valjanost podataka sadržanih na sajtovima i u dokumentima.

Da bi se ostvarili ovi ciljevi i ustanovio određen profil nastavnika istorije bilo bi uputno:

- obezbediti institute za obrazovanje nastavnika istorije i podršku koja je potrebna da bi se održao i unapredio kvalitet njihovog obrazovanja, razvila profesionalnost i društveni položaj;

- pokloniti posebnu pažnju obuci instruktora za nastavnike istorije na osnovu principa sadržanih u ovoj preporuci;

- unaprediti uporedno istraživanje ciljeva, strukture i standarda obrazovanja i usavršavanja nastavnika istorije, i u tome unaprediti međuinstitucionalnu saradnju i razmenu potrebnih podataka u reformi obrazovanja i usavršavanja nastavnika istorije i usavršavanja njihovih instruktora

- razvijati i negovati partnerstvo među institucijama koje se bavi obrazovanjem nastavnika istorije ili su za njega zainteresovane (posebno medija) sa ciljem naglašavanja njihove posebne misije i odgovarajućih dužnosti koje u tome imaju.

8. Tehnologije informacija i komunikacija

U skladu sa zakonom i poštujući slobodu govora, potrebno je preduzimanje određenih koraka u sprečavanju širenja rasističkog, ksenofobičnog i revizionističkog materijala, posebno preko Interneta.

U kontekstu rasprostranjene upotrebe tehnologija informacija i komunikacija među mladima, i tokom boravka u školi i van nje, važno je da nastavni metodi i tehnike omoguće da ove tehnologije:

- postanu važan izvor u nastavi istorije;

- zahtevaju jednu temeljno promišljanje koje se odnosi na raznovrsnost i pouzdanost izvora;

- omoguće nastavnicima i đacima pristup autentičnim izvorima i raznovrsnim tumačenjima;

- u mnogome prošire pristup istorijskim podacima i činjenicama;

- omoguće i prošire prilike za razmenu i dijalog.

Štaviše, bilo bi uputno obezbediti uslove u kojima nastavnici mogu da:

- u procesu odabira, pomognu svojim đacima da sami procene pouzdanost izvora podataka i samih podataka;

- u nastavu uvedu praksu koja podstiče kritičku analizu, uvažava postojanje mnoštva gledišta i koja usvaja transkulturni pristup tumačenju činjenica;

- pomognu đacima da steknu veštine kritičke analize i analoškog rasuđivanja.¹⁴

*

Da Preporuke ne ostanu “mrtvo slovo” na papiru, postarao se Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi, koji je ubrzo zatim pokrenuo projekat uporednog istraživanja i pisanja “istorijskih čitanki” iz svih zemalja jugoistočne Evrope – od Slovenije do Turske i Kipra. U izradi „čitanki“ korišćen je metod multiperspektivnosti, koji podrazumeva da se uporedo objave sva različita viđenja sadržana u istorijskim izvorima, bez nametanja jedne istine.¹⁵

Tako je započela bitka protiv falsifikovanja istorije i stvaranja iskrivljene istorijske svesti naročito u udžbenicima za osnovno i srednjoškolsko obrazovanje.¹⁶ Zadatak je težak, ali вреди se boriti, jer što više budemo širili prava saznanja o sopstvenoj istoriji i kulturi, sve manje će biti na udaru njihova zloupotreba od strane politike u dnevno populističke svrhe protkane „patriotskom megalomanijom“. Jedino istorija oslobođena stereotipa, omogućuje da se kritički sagledaju nacionalni interesi, razume multikulturalnost i razvije tolerancija. Tek tada ćemo shvatiti da se nacionalni interesi ne meri kvadratnim kilometrima, nego životnim standardom i dostojanstvom građana, kao i da nismo sami, nego da nam je istorija isprepletana sa istorijom drugih naroda – kako na regionalnom, tako i na globalnom nivou.

Jedan Fernan Brodel (1902-1985) je još pre 50 godina rekao: „zemljina kugla stalno smanjuje i više no ikad su ljudi primorani da žive zajedno - pod istim krovom, stisnuti jedni uz druge - a usled takve bliskosti moraju da dele čak i zajedničke predrasude“. ¹⁷ Poruka je jasna - put do istine i pomirenja zavisi od spremnosti naroda Zapadnog Balkana da počnu misliti izvan ideoloških (nacionalnih) granica. Zasiurno da sa prihvatanjem evropskih vrednosti u procesu pridruživanja Evropskoj uniji, da će u tome i uspeti.

LITERATURA

- Hobsbaum Erik, *O istoriji – O teoriji, praksi i razvoju istorije i njenoj relevantnosti za savremeni svet*, Otkrovenje: Beograd 2003.
- Igers Georg G., *Istorijska nauka u 20. veku*, Arhipelag: Beograd 2014. 110-112.
- Jaspers Karl, *Svetska istorija filozofije*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1992.
- Jones Eric L., *Ekonomski rast u svjetskoj povjesti*, Politička kultura: Zagreb 2003.
- Kršev Boris, *Preporuke komiteta ministara EU o ulozi nastave istorije u formiranju društvene svesti kod evropskih naroda*; u zborniku radova “Društvo znanja” (ur. D. Soleša, I. Gerlić), Pedagoški fakultet u Somboru, Pedagoška fakulteta v Mariboru: Sombor-Maribor 2008.

¹⁴ Boris Kršev, *Preporuke komiteta ministara EU o ulozi nastave istorije u formiranju društvene svesti kod evropskih naroda*; u zborniku radova “Društvo znanja” (ur. D. Soleša, I. Gerlić), Pedagoški fakultet u Somboru, Pedagoška fakulteta v Mariboru: Sombor-Maribor 2008, 49-57.

¹⁵ <https://pescanik.net/istorijske-citanke-2/> Gotovo neverovatno zvuči da projekat nije osmišljen u Vašingtonu ili Briselu, kao ni Oslu, Tokiju ili Ženevi, nego da je od starta bio produkt balkanskih naroda – finansijski potpomognut od Evropske unije, Centralnoevropske inicijative, nacionalnih vlada i privatnih fondacija.

¹⁶ Саша Станојевић, *Актуелна заставиљеност Историје Југославије на универзитетима бивше СФРЈ*, у тематском зборнику радова међународног значаја „Методолошки изазови историјске науке“, Филозофски факултет Универзитета у Приштини: Косовска Митровица 2018, 382-397. Све гласније се чују предлози да се настава историје - посебно XX века (која би обухватла и историју Југославије) uvede (макар) као изборни предмет на свим факултетима на простору бивше СФРЈ (попут социологије). Овакav облик присутности историје у систему високог образовања одавно је заживео у САД, Великој Британији, Француској, Немачкој, Италији, Русији и Чешкој, па чак и у земљима с много мањом универзитетском традицијом.

¹⁷ Фернан Бродел, *Сису и историју*, СКЗ: Београд 1992.

- Kršev Boris, *Securitas res publica* – kratka istorija bezbednosti, Prometej: Novi Sad 2017.
- Novi magazin, br. 347, 21. decembar 2017, Milan Šćekić, *Ne učite istoriju Crne Gore iz Antićevih knjiga*
- Бродел Фернан, *Списи о историји*, СКЗ: Београд 1992.
- Кока Лирген, *О историјској науци*, СКЗ: Београд 1994.
- Станојевић Саша, *Актуелна ситуација Историје Југославије на универзитетима бивше СФРЈ*, у тематском зборнику радова међународног значаја „Методолошки изазови историјске науке“, Филозофски факултет Универзитета у Приштини: Косовска Митровица 2018.
- http://www.helsinki.org.rs/serbian/aktuelnosti_t279.html
- <https://pescanik.net/istorijske-citanke-2/>
- <https://pescanik.net/kosovski-mit/>
- <https://pescanik.net/vidovdanska-etika-poturcenjaci-i-milosnice/>;
- <https://rm.coe.int/16804ba53b>

NAUKA I VISOKO OBRAZOVANJE KAO FAKTOR PRIVREDNOG RAZVOJA

Sažetak

Zahvaljujući razvoju ekonomije znanja, znanje postaje jedan od najvažnijih ekonomskih resursa. Njegova implementacija igra jednu od ključnih uloga za rast i razvoj privrednog sistema. Zemlje koje ne realizuju ekonomiju zasnovanu na znanju ne mogu ići u korak sa vremenom i ostvariti zavidan ili bar održiv nivo privrednog razvoja koji postoji u vodećim privrednim sistemima. Primjena savremenih tehnologija u svim privrednim granama zahtijeva primjenu naučnih dostignuća i odgovarajućeg stepena obrazovanja. Zbog toga je u svakom privrednom sektoru neophodno iskoristiti ovaj ekonomski resurs (znanje) kako bi se ostvario prosperitet. Predmet istraživanja je koncentrisan na prikazivanje stepena visokog obrazovanja stanovnika BIH i drugih zemalja i uticaj koji visoko obrazovanje ima na održavanje i/ili unapređenje ekonomske situacije u zemlji. Istraživanje će se sprovesti primjenom naučnih metoda indukcije, dedukcije i komparacije koje će omogućiti prikaz korelacije između visokog obrazovanja i privrednog razvoja.

Svrha rada jeste da ukaže na važnost primjene naučnih dostignuća, savremenih tehnologija i motivisanja stanovništva na uključivanje u sistem visokog obrazovanja kako bi se nauka i tehnologija mogle efektivno primjeniti i doprinjeti zadovoljstvu svih članova državnog uređenja. Rezultati istraživanja treba da doprinesu podizanju svijesti pojedinca i društva u cjelini o značaju koji visoko obrazovanje može da ima za privredni sistem i tako da podstaknu uključivanje članova društvene zajednice u visokoškolske ustanove.

Ključne riječi: *Nauka, visoko obrazovanje, privredni razvoj, društveni prosperitet*

¹Anka Bulatović: Profesor na Ekonomskom fakultetu „Evropskog Univerziteta“, Brčko Distrikt

²Darija Ivanović: Student trećeg ciklusa na Ekonomskom fakultetu „Evropskog Univerziteta“, Brčko Distrikt

SCIENCE AND HIGH EDUCATION AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract

Thanks to the development of the knowledge economy, knowledge becomes one of the most important economic resources. Its implementation plays one of the key roles for the growth and development of the economic system. Countries that do not implemented a knowledge-based economy can not keep pace with time and achieve an enviable or even sustainable level of economic development that exists in the leading economic systems. The application of modern technologies in all industries requires the application of scientific achievements and the appropriate level of education. For this reason, every economic sector needs to use this economic resource to gain prosperity. The subject of the research is focused on presenting the higher education level of BiH residents and other countries and the impact that higher education has on maintaining and / or improving the economic situation in the country. The research will be carried out using scientific methods of induction, deduction and comparisons that will enable the correlation between higher education and economic development.

The purpose of of this study is to point to the importance of applying scientific achievements, modern technologies and motivating the population to include in the higher education system so that science and technology can effectively be applied and contribute to the satisfaction of all members of the state. The results of the research should contribute to raising awareness of the individual and the society as a whole about the importance that higher education can have for the economic system and to encourage the inclusion of community members in higher education institutions.

Key words: *Science, Higher Education, Economic Development, Social Prosperity*

1. Uvod

Globalna ekonomska dešavanja zahtijevaju naučni i tehnološki napredak. Za ostvarivanje naučnog i tehnološkog napretka, neophodno je obezbijediti polaznu osnovu, a to je obrazovanje. Kako bi se ekonomija na mikro i makro nivou mogla da razvija, potrebno je da članovi društvene zajednice budu uključeni u obrazovni sistem. Visoko obrazovanje predstavlja prekursor za prilagođavanje postojećim dostignućima i stvaranje novih u svim privrednim i kulturnim oblastima. Cilj nosilaca ekonomske politike jeste da, prije svega, obezbijede životne uslove građanima, a zatim i stvore uslove za dostizanje višeg nivoa životnog standarda. Kako bi se navedeni cilj ostvario, potrebno je raditi na intelektualnom razvoju pojedinaca i društva. Intelektualni razvoj se ostvaruje zahvaljujući čitanju, učenju i primjeni stečenih znanja. Primjena znanja ne stvara samo beneficije za lica koja njima raspolazu, nego šire utiču na društveni prosperitet. Odgovarajući pokazatelj za društveni prosperitet jeste BDP, koji se može mjeriti kako na nivou države, tako i na nivou pojedinca.

Postoji veza između visine ostvarenog BDP i stepena obrazovanja. Istraživanja pokazuju da u državama čiji stanovnici imaju nadprosječan životni standard, takođe imaju i nadprosječan nivo obrazovanja. Visoko obrazovanje nije jedini uslov za visok nivo BDP-a, međutim ekonomije koje imaju viši BDP takođe više i investiraju u edukaciju na svim nivoima, a zahvaljujući edukaciji i razvoju intelektualnih vještina mogu da realizuju progresivnu stopu privrednog rasta. Intelektualne vještine predstavljaju nepresušan izvor ljudskog kapitala koji, uz pravo usmjerenje, ima potencijal da se progresivno akumulira i neograničeno troši. Upravo, tu sposobnost i treba iskoristiti, jer koristi nastale kao rezultat visokog obrazovanja mogu biti višestruke.

2. Nauka, tehnologija i znanje u službi privrednog razvoja

Jedan od najvećih umova ljudskog društva, Nikola Tesla, rekao je da društveni napredak zavisi od pronalazaka. Da bi pronalasci imali smisao, potrebno je da se koriste za napredak ljudi i svijeta.

Značaju i ulozi nauke za ekonomski rast i efikasno korišćenje sredstava svjedoči pojava industrijskih - tehnoloških revolucija počevši od XVII vijeka pa sve do danas. Prva industrijska revolucija nastaje krajem XVII vijeka pojavom parne mašine od strane čuvenog engleskog pronalazača Džejmsa Vata. Primarna uloga ljudskog faktora pripala je fizičkim radnicima koji su u to vrijeme opsluživali primitivna oruđa za rad. Druga industrijska revolucija nastaje oko 1860³ pojavom mašina za proizvodnju sirovog željeza, čelika, elektriciteta, radija, telefona... U srcu ove revolucije primarno mjesto zauzimali su stručnjaci, jer je osnova tehnološkog napretka istraživanje i pronalazanje boljih rješenja, koja nastaju iz razmišljanja školovanih pojedinaca. Kako bi se ostvarila primjenljiva otrica, nastoje se obrazovati veći broj inženjera putem osnivanja većeg broja tehnoloških fakulteta, a sve u svrhu razvijanja znanja koja daju odgovor na pitanje „kako“.⁴ Velika otkrića u ovom periodu pripadaju razvoju autoindustrije pronalaskom i konstrukcijom motora sa unutrašnjim sagorijevanjem tj. automobila, kamiona i traktora koji je i danas, a pogotovo tada od posebnog značaja za razvoj poljoprivrednog sektora koji omogućava mehanizaciju žetve, čime rastu prinosi, a smanjuju se troškovi. Četvrtu tehnološku revoluciju obilježava pojava računara, raketa, mikroprocesora...gdje ključnu ulogu igra informatičar u projekciji i upravljanju navedenim pronalascima. Informatička era je značajna za svaku privrednu granu. Širenje tržišta i povećanja broja stanovnika, koje je karakteristično za prethodnu industrijsku revoluciju, informatička era olakšava prenos informacija za privredne učesnike, posebno poljoprivrednike koji se nalaze na prostorno većim udaljenostima od samog centra dešavanja. Razvoj informatičke ere omogućio je približavanje visokom obrazovanju putem platformi koje omogućavaju studiranje na daljinu. Pojavu četvrtе industrijske revolucije karakteriše otkriće mikročipa, biotehnologija, genetičkog inženjeringa.

Tehnološki progres omogućava da se proizvedu veće i kvalitetnije količine outputa korišćenjem iste količine inputa, pri čemu ekonomija ostvaruje rast proizvodnje po radniku, rast nadnica i rast standarda življenja⁵.

Razlike u sticanju znanja i tehnološkoj upotrebi znanja jesu jedan od fundamentalnih faktora koji utiču na stvaranje jaza između razvijenih i nerazvijenih zemalja, bogatih i siromašnih, jaza između visokog i niskog standarda življenja⁶. Međutim, da bi se shvatila uloga znanja u stvaranju vrijednosti potrebno je da se napravi razlika među pojmovima *podatak*, *informacija* i *znanje*. U odnosu na ostale proizvodne resurse, znanje ima sposobnost da omogućí rast prinosa, jer ideje mogu neograničeno da se stvaraju, umnožavaju, dijele i upotrebljavaju onoliko puta koliko postoji potreba za njima. Podaci predstavljaju činjenice koje su prikupljene i date na upotrebu u eksplicitnom obliku. Podaci postaju informacije samo kada se činjenice upotrijebe u kontekstu odgovarajuće ekonomske situacije, a znanje ipak predstavlja viši stepen upotrebe informacija koji podrazumijeva stvaranje novih vrijednosti putem jedne ili više

³Bićanić I., (2017): *Kraj dugog XIX stoljeća: Druga industrijska revolucija*. Dostupno na: <http://arhivanalitika.hr/blog/kraj-dugog-19-stoljeca-druga-industrijska-revolucija/> , 10.01.2018.

⁴Ibidem.

⁵Stern D., (2004): *Economic Growth and Energy*, Rensselaer Polytechnic Institute Troy, New York, United States, str. 39.

⁶Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, (2004): *Deklaracija o znanju Hrvatska temeljena na znanju i primjeni znanja*, Zagreb.

ekonomskih aktivnosti. Može se reći da znanje predstavlja efikasnu kombinaciju informacije, iskustva i promišljanja. Ekonomija zasnovana na znanju podrazumijeva da njen učesnik tj. radnik kroz ekonomske aktivnosti donosi odluke i generiše novu vrijednost upotrebljavajući znanje, prvo naučno znanje koje je karakteristično za djelatnost kojom se bavi, a drugo lično tj. iskustveno znanje. Na ovaj način stižu se nova znanja i stvaraju nove vrijednosti.

Realizacijom naučnoistraživačkog rada stvara se i povećava kvantum znanja, ne laičkog već naučnog i zakonomjernog.⁷ Istraživanjem se dolazi do saznanja, a skup tih saznanja, bilo da su manja ili veća, formiraju nauku i doprinose širenju svjetske naučne riznice. Da bi se naučna riznica permanentno širila, potrebno je da se obezbijedi saradnja učesnika naučne zajednice. Mreža javnih i privatnih institucija i organizacija, koja se oslanja na sistem cjelokupnog životnog obrazovanja, koja omogućava efikasan prenos znanja, tehnologija i informacija, te čini osnov za inoviranje i modernizaciju⁸ mora biti uspostavljena.

Pored volje i želje pojedinaca i društva za sticanjem novih i proširenjem postojećih znanja, veliku ulogu igraju i akteri ekonomske politike koji ne smiju mjerama politike koju vode negativno uticati tj. gušiti promjene, nego trebaju raditi na stvaranju i/ili unapređenju institucionalnog okvira koji podstiče širenje znanja i stvaranje novih ideja. Nedostatak obrazovanja degradira ekonomiju nacije, jer prvenstveno sprečava njen rast i čak onemogućuje postojeće stanje. Da bi u uslovima svjetske privrede jedna nacionalna ekonomija opstala mora da se prilagođava promjenama koje su sve brže i učestalije, a osnovni preduslov za to jeste znanje. Krizni ekonomski periodi nisu samo posledica finansijskih nemogućnosti, nego šire gledano, predstavljaju i posledicu obrazovnih nedostataka.

Nauka i tehnologija i odgovarajuće obrazovanje postaju mnogo potrebnije sadašnjim nego prethodnim generacijama. Nove tehnologije ne mogu biti lokalno primjenjene ukoliko ne postoje članovi radne snage koji su upoznati sa postojećim istraživanjima, naučnim dostignućima i inovacijama. Razvojem robotike, nastaju roboti za obavljanje zadataka umjesto ljudske snage, potreba za fizičkim i kognitivnim vještinama se smanjuje, a raste potreba za ekspertizom i komunikacijskim vještinama svih vrsta.⁹ Brza ekspanzija novih tehnologija i njihova upotreba prilikom učenja i sticanja novih znanja mogu povećati kvalitet nastave u kombinaciji sa nastavnicima ili prilikom samostalnog učenja.¹⁰ Posebno je veliki potencijal za ekspanziju novih tehnologija u zemljama u razvoju.

Aktivnosti koje se sprovode na univerzitetima i u naučnim institucijama mogu dati svoj doprinos lokalnim zajednicama na različite načine¹¹:

- Putem obrazovanja i obuke.
- Povećanjem kodifikovanog znanja (npr. publikacije, patenti).
- Povećanjem lokalnih kapaciteta za rešavanje naučno-tehnoloških problema.

⁷Gulan B., (2016): *Obrazovanje za modernu poljoprivredu u Srbiji*. Dostupno na: <https://www.makroekonomija.org/poljoprivreda/obrazovanje-za-modernu-poljoprivredu-u-srbiji2016-prvi-deo/>, pristupljeno 20.01.2018.

⁸Federalno Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, (2015): *Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2015-2019. godine*, Sarajevo.

⁹Pillay P., (2011): *Higher Education and Economic Development*, Centre for Higher Education Transformation (CHET), Cape Town, str.33.

¹⁰Christensen, Horn, and Johnson, (2008): *How disruptive innovation will change the way the world learns*, New York.

¹¹Pillay P., (2011): *Higher Education and Economic Development*, Centre for Higher Education Transformation, Cape Town, str.46.

- Obezbjedivanje prostora za otvorene razgovore o putanji razvoja industrije i novih tehnoloških i tržišnih mogućnosti.

Ekonomisti Freeman, Dosi i Ludvall naglašavaju da ekonomskom razvoju osim tehnološkog napretka doprinose i različite socijalne vještine koje su neophodne da bi osigurala djelotvorna difuzija i usvajanje tehnologije,¹²¹³ a koje se opet rezultat nivoa stečenog obrazovanja.

3. Visoko obrazovanje kao faktor privrednog razvoja

Visoko obrazovanje da bi ispunilo svoj osnovni zadatak, mora biti u funkciji privrednog razvoja. Ljudski kapital svoju vrijednost uvećava oblikovanjem i usavršavanjem na visokoškolskim ustanovama i naučno-istraživačkim institucijama. Zbog svoje različite svrsishodnosti, on nema samo ekonomsku, nego sociološku i kulturološku značajnost. Kao važan faktor održivog razvoja, Evropska Unija je 2000.-te godine kreirala strategiju razvoja u Lisabonu, koja je po mjestu nastanka i nazvana Lisabonska strategija. U okviru te Strategije formirana su tri segmenta¹⁴: 1. Ekonomski segment, 2. Socijalni segment i 3. Ekološki segment. Za ovaj rad važno je isticanje suštine ekonomskog i socijalnog segmenta, koji su međusobno povezani. Zadatak zemalja članica EU kako bi se ostvarili postavljeni ciljevi ekonomskog i socijalnog segmenta, jeste da izdvoje značajan dio investicionog kapitala u razvoj, istraživanje i obrazovanje kako bi se proširio i ubrzao proces formiranja ekonomije zasnovane na znanju, a sve u svrhu praćenja tehnoloških promjena i održavanja na sceni globalne konkurentnosti.

Visoko obrazovanje može da doprinese privrednom rastu na različite načine: pomaže brzoj industrijalizaciji ekonomije tako što obezbjeđuje ljudski faktor sa profesionalnim, tehničkim i menadžerskim vještinama.¹⁵ U postojećem kontekstu transformacije društva prema društvu i ekonomiji zasnovanom na znanju, visoko obrazovanje ne kreira samo obrazovane radnike, nego radnike znanja za rast ekonomije. Pomaže stvaranju stavova i prilagođavanju stavova u svrhu socijalizacije pojedinaca i modernizacije kao i sveukupne transformacije društva. Teorija endogenog rasta¹⁶ pretpostavlja da su visoko kvalifikovani radnici preduslov rasta u okviru ekonomije znanja, ne samo jer zarađuju veće doprinose, nego jer predstavljaju i preduslov za adaptaciju i transfer tehnologije. Konačno, i najvažnije visoko obrazovanje daje svoj najveći doprinos kroz učenje i istraživanje, primjenu i razmjenu znanja. Doprinos visokog obrazovanja privrednom rastu obavlja se kroz niz različitih, ali ipak međusobno povezanih funkcija. Prvo, vjeruje se da visoko obrazovanje doprinosi privrednom rastu kroz „proizvodnju znanja“, te da se u velikoj mjeri odvija na univerzitetima preko profesora i istraživačkih i kreativnih aktivnosti samih studenata. Drugo, uopšteno se smatra da fakulteti i univerziteti pridonose nacionalnom rastu kroz „širenje znanja“ što može rezultirati vanjskim uslužnim aktivnostima samih fakulteta, njihovog osoblja i studenata. „Proizvodnja znanja“ i „širenje znanja“ omogućuju „prenos znanja“ koji se obavlja prvenstveno putem obrazovnih, ali i naučno-istraživačkih institucija i tehnoloških inovacija. Međusobna korisnost infrastrukture i tehnologije zahtijeva

¹²C. Freeman, (1995): *The national system of innovation in historical perspective*, Cambridge Journal of Economics, str. 5-24.

¹³B. Lundvall, B. Johnson, E. Andersen, B. Dalum, (2002): *National systems of production, innovation and competence building*, Res. Policy, 31 str. 213-231

¹⁴Direkcija za evropske integracije, (2010), *Lisabonska strategija*. Dostupno na: <http://www.dei.gov.ba/dokumenti/default.aspx?id=4723&langTag=bs-BA>, pristupljeno 16.01.2018.

¹⁵J. Tilak, (2003): *Higher Education and Development*, International Seminar: University XXI, Brasilia, Brazil, str. 3.

¹⁶Teorija endogenog rasta predstavlja novih teorija privrednog rasta koja je zasnovana na istraživanju uloge kapitala, rada i tehnologije na privredni prosperitet. Prema ovoj teoriji tehnološki napredak smatra se fundamentalnim faktorom za privredni razvoj. Privredni prosperitet može da se ostvari samo kao rezultat istraživanja i inovacija.

vodeću ulogu visokog obrazovnog sistema u regionalnom ekonomskom razvoju.¹⁷ Visoko obrazovanje pored svega omogućuje i stabilnije državno uređenje, ali istovremeno doprinosi i internacionalizaciji. Sa socijalnog stanovišta, doprinosi razvoju ljudske svijesti, nudeći društvu kako kulturne tako i političke beneficije kroz dijapazon usluga.¹⁸

Evropska Komisija 2006. godine kreirala je dokument „Efikasnost i pravednost u Evropskim sistemima obrazovanja i obuke“ u kome se Evropski sistemi obrazovanja i obuke naglašavaju kao „ključni faktori za razvoj dugoročnog potencijala EU za konkurentnost kao i za socijalnu povezanost“. U istom dokumentu visoko obrazovanje je predstavljeno kao glavni sektor ekonomije i društva zasnovanog na znanju koje objedinjuje obrazovanje, istraživanje i inovacije koji čine „trokut znanja“.¹⁹

Tercijalno obrazovanje postaje mnogo potrebnije sadašnjim nego prethodnim generacijama. Razvojem robotike kao nauke, koja nas uči da manipuliramo robotima u svrhu obavljanja zadataka umjesto upotrebe ljudske snage, potreba za fizičkim i kognitivnim vještinama se smanjuje, a raste potreba za ekspertizom i komunikacijskim vještinama svih vrsta.²⁰ Analitičke i integracijske vještine postaju neophodne čak i za osnovne funkcije zahvaljujući povećanim zahtjevima za razumijevanje i interakciju sa slikama i podacima. Ovi zahtjevi dovode do širenja obrazovnih i organizacionih sistema koji imaju za cilj da obuče kadar opštim i specijalizovanim znanjima. Povećanjem obima znanja kreira nova radna mjesta. Brinkley i Lee su proučavali stepen stvaranja novih poslova u privrednim sektorima zasnovanim na znanju i privrednim sektorima zasnovanim na više fizičkoj radnoj snazi. Analiza se sprovodila na području SAD-a i EU tokom desetogodišnjeg perioda (1995-2005) pri čemu su došli do zaključka da su industrije zasnovane na znanju stvorile za 21% više poslova u SAD-u i za 24% više poslova u EU.²¹

Izvor²²

Iskustvo u vezi ostvarenja nacionalnog dohotka u razvijenim zemljama dokazuje tezu da je visoko obrazovanje u uskoj vezi sa privrednim razvojem. Prema podacima iz tabele, može se zaključiti da su u 2012. godini zemlje koje spadaju u prvih deset zemalja po broju stanovnika sa visokim obrazovanjem, takođe se ubrajaju i među zemlje koje su ostvarile visok BDP po stanovniku tj. između 25.000\$ i 45.000\$ po stanovniku, što bi činilo prosjek od 35.000\$.

Tržište rada, vođeno tehnološkim promjenama zahtijeva ljudski faktor rada sa visokom stručnom spremom. Standardi visokog obrazovanja mogu zahtijevati više troškove, međutim

¹⁷Schlottmann, A. M. (2010): *Higher education and Economic Development: the Necessary Foundation*. University of Nevada, Las Vegas, str.5.

¹⁸Posljednjih godina, definicija „usluga“ širi svoje značenje i uključuje doprinos znanja vladi i industriji, a takođe raste i njena povezanost sa državnim prihodima, kao što je zapošljavanje članova visokoškolskih ustanova u funkciji konsultanata za vladine aktivnosti.

¹⁹Dumciuviene D., (2014): *The Impact Of Education Policy To Country Economic Development*, University of Technology, Lithuania, str. 2430.

²⁰Pillay P., (2011): *Higher Education and Economic Development*, Centre for Higher Education Transformation (CHTE), str. 33.

²¹Brinkley R., Lee K., (2006): *The Knowledge Economy in Europe*, A Report Prepared for the 2007 EU Spring Council. The Work Foundation, str. 15.

²²Sauter B., Hess E., Alexander M., (2012): *The Most Educated Countries in the World./24/7 Wall St-Mon*. Dostupno na: <http://247wallst.com/special-report/2012/09/21/the-most-educated-countries-in-the-world/2/> , pristupljeno 17.01.2018.

povećavaju efikasnost radne snage posmatrano u dužem vremenskom periodu.²³ U zemljama koje su bliže tehnološkim granicama, povrati na uložene investicije u visoko obrazovanje su čak i jedni od najviših.²⁴

Koristi obrazovanja ne pripadaju samo pojedincima, jer kritična masa obrazovanih i sposobnih pojedinaca, često nastalih na osnovu visokog obrazovanja stečenog na akreditovanim institucijama, takođe može donijeti koristi i ostalim radnicima nižeg obrazovnog ranga. Teorija ljudskog kapitala sugeriše da obrazovanje radnika povećava produktivnost i da radnici sa višim stepenom obrazovanja treba da ostvaruju više plate kao kompenzaciju za njihovu veću stopu produktivnosti. Prema ovoj teoriji smatra se da investicija u visoko obrazovanje obezbeđuje pojedinačni povrat, jer omogućuje pojedincu bolji životni standard na osnovu više zarade, i socijalni povrat, jer obezbijuje državi ekonomski rast kroz rast radne produktivnosti. Jedna od studija o analizi povrata na investicije u visoko obrazovanje na području Veliki Britanije pokazuje da samo jedna dodatna godina fakulteta donosi prosječan godišnji povrat od 5,5% za muškarce i 9,3% za žene.²⁵ Analiza proizvodnje u SAD-u pokazuje da 1% povećanja visoko obrazovanih profila u ukupnom broju zaposlenih je povezano sa povećanjem od 0,5% autuputa (rezultata rada).²⁶ Daljom analizom se dolazi do zaključka da je veće povećanje produktivnosti bilo u industrijskim granama koje više koriste razvijene tehnologije i znanja vezano za efikasnu upotrebu tih tehnologija koje je stečeno na visoko-obrazovnim institucijama. Broj naučnika i inženjera po glavi stanovnika takođe je povezan sa ekonomskim rastom.²⁷

Studija na Tajvanu pokazala je da je visoko obrazovanje igra snažnu ulogu u ekonomskom rastu zemlje.²⁸ Utvrđeno je da je povećanje visokog obrazovanja od 1% doveli do povećanja industrijske proizvodnje od 0,35 % i 1 % povećanje broja diplomaca inženjera ili prirodnih nauka dovelo je do povećanja poljoprivredne proizvodnje od 0,15 %. Ovaj rad ispitao je efekte koncentracije u različitim disciplinama i zaključio da je proučavanje prirodnih nauka i inženjering imalo najveći uticaj na proizvodnju.

Da bi ukazala na beneficije znanja, Svjetska banka je kreirala Indeks ekonomije znanja (KEI). Ovo upoređuje učinak zemalja sa četiri aspekta ekonomije znanja - povoljnost za razvoj znanja u okviru ekonomskog i institucionalnog režima; obrazovanje; inovacije; i informacionih i komunikacionih tehnologija (ICT).

Izvor^{29,30}

²³Economic Commission, (2009), *Sustainability Report*, str. 17. Dostupno na: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication15998_en.pdf, pristupljeno 15.01.2018.

²⁴Vandenbussche, Jérôme, Philippe Aghion, Costas Meghir (2004): *Growth, Distance to Frontier and Composition of Human Capital*. Harvard University, str. 34.

²⁵Dearden, Lorraine (1998): *Ability, families, education and earnings in Britain*, IFS Working Papers, No. W98/14, str.25.

²⁶Unesco (2014): *Sustainable development begins with education*, str. 12. Dostupno na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002305/230508e.pdf>, pristupljeno 10.01.2018.

²⁷Wolff and M Gittleman (1993): "The role of education in productivity convergence: does higher education matter?", Explaining Economic Growth. Amsterdam: North-Holland, str.147-167.

²⁸T-C Lin, (2004): *The Role of higher education in economic development: an empirical study of Taiwan case*, Journal of Asian Economics, str. 355–371.

²⁹KEI ili Indeks Ekonomije Znanja se izračunava na osnovu prosjeka rezultata performansi zemlje ili regiona za sva četiri osnovna nosioca ekonomije znanja: ekonomski podsticaj i institucionalni okvir, obrazovanje i ljudski resursi, sistem inovacija i informaciono-komunikacione tehnologije.

³⁰Grafikon je napravljen na osnovu podataka sa web stranica: <http://minsvyaz.ru/en/activity/statistic/rating/indeks-ekonomiki-znanij/#tabs|Compare:Place>,

Zemlje koje imaju viši rezultat na KEI imaju više nivoe ekonomskog razvoja i obratno. U stvari, ekonometrijski testovi otkrivaju statistički značajnu uzročnu vezu koja se odvija iz nivoa akumulacije znanja koju mjeri KEI na budući ekonomski rast. Dijapazon podrazumijeva vrijednosti od 0 (najniži KEI) do 10 (najviši nivo KEI). Jasno je da su veće vrednosti KEI povezane sa višim stopama budućeg ekonomskog rasta, ako se drugi faktori drže konstantni. Ovo ukazuje na to da veći nivo znanja u društvu zapravo dovodi do viših nivoa ekonomskog rasta. Poboljšanje u jednoj jedinici KEI-a, što je ekvivalentno pomicanju jednog decila ili 13 pozicija na rangiranju zemlje, dovodi do povećanja ekonomskog rasta od 0,46 procentnih poena, nakon što se obračunaju početni uslovi.³¹ Na osnovu grafikona može se vidjeti da zemlje za najvećim KEI indeksom u 2012.godini su bile Norveška, Švajcarska, Holandija, Danska... Ove zemlje ujedno imaju i zavidan nivo društvenog standarda zahvaljujućim visokom BDP-u. Svih deset zemalja koje se nalaze na samom vrhu ljestvice pripadaju među prvih 20 zemalja u svijetu 2012.godine prema nivou ostvarenog BDP-a po glavi stanovnika, osim Finske koja se nalazi na 24.mjestu.³² U analizu su takođe uključene i zemlje našeg regiona, kako bi se vidjelo stanje u odnosu na najviše i najmanje razvijene zemlje svijeta.

Kritički osvrt: Dakle, pored visokog obrazovanja koje predstavlja osnovu za stvaranje ekonomije zasnovane na znanju, potrebno je posvetiti pažnju i drugim nosicima znanja kao što su: ekonomski podsticaji i institucionalni režim, sistem inovacija i informacione i komunikacione tehnologije. Međutim, za razvoj navedena tri elementa, visoko obrazovanje iz odgovarajućih oblasti (ekonomije, prava, tehnologije...) ipak predstavlja polaznu tačku.

4. Potreba za visokim obrazovanjem u BiH

Bosna i Hercegovina spada u red najnerazvijenijih zemalja u Evropi. Strategija razvoja, koju sastavljaju relevantne institucije BIH uz pomoć Vlade, značajnim dijelom se odnosi i na isticanje važnosti visokog obrazovanja. Poštujući zatjeve i prijedloge Evropske Unije Bosna i Hercegovina statistička evidencija o visokom obrazovanju u BIH pokazuje sledeće podatke za BIH:

Grafikon je kreiran na osnovu podataka sa web stranice www.bhas.ba i www.data.oecd.org

Grafikon pokazuje da BIH ima značajno niži stepen visokoobrazovanog stanovništva u odnosu na zemlje članice OECD-a (Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj). OECD članice imaju takođe i značajno visok nivo BDP-a po glavi stanovnika od 42.000\$³³, što predstavlja jedan od razloga zbog kojih bi sve zemlje, a ne samo BIH, trebale da teže dostizanju višeg stepena obrazovanja svojih stanovnika. BIH se nalazi na samom dnu liste tj. na 39. mjestu od ukupno 45 evropskih zemalja, prema nivou ostvarenog BDP po glavi stanovnika u 2016.godini.³⁴

Kritički osvrt: Prema prikazanim podacima može se reći da BIH ima visok procenat neiskorištenog ljudskog kapitala u oblasti visokog obrazovanja. S obzirom na podatke iz

<http://hdr.undp.org/en/content/gdp-per-capita-2011-ppp> , <https://knoema.com/WBKEI2013/knowledge-economy-index-world-bank-2012> , pristupljeno 28.01.2018.

³¹The World Bank (2007): *Building knowledge economies: Advanced strategies for development*, Washington DC, str. 33.

³²<http://hdr.undp.org/en/content/gdp-per-capita-2011-ppp> , pristupljeno 28.01.2018.

³³Informativni portal: <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm>, pristupljeno 15.01.2018.

³⁴<http://statisticstimes.com/economy/european-countries-by-gdp-per-capita.php> , pristupljeno 28.01.2018.

Ankete o radnoj snazi u BIH³⁵, 37,9% radno sposobnog stanovništva ima samo osnovno obrazovanje i 52,1% radno sposobnog stanovništva ima samo srednje obrazovanje, može se reći da je želja za studiranjem u BIH na niskom nivou i da bi uključivanje više lica u sistem visokog obrazovanja bilo od pomoći za privredu BIH.

BIH ima visok stepen nezaposlenosti tj.25,4%³⁶ u 2016.godini i 27,7%³⁷ u 2015.godini, što je čini državom sa najvišim stepenom nezaposlenosti u regiji. Najveći procenat nezaposlenih osoba se odnosi na KV radnike 33,2%, radnike sa SSS 28,1%, a lica sa visokom stručnom spremom imaju najmanje učešće među nezaposlenima tj.9,4%³⁸. Podaci pokazuju da je potreba za licima sa tercijalnim obrazovanjem veća nego potreba za licima sa sekundarnim obrazovanjem, što navodi na zaključak da je potrebno motivisati veći broj maturanata da nastave sa školovanjem na visokoškolskim ustanovama.

Prema savjetima Evropskog Savjeta bar 40% ljudi od 30-34 godine treba da ima tercijalno obrazovanje.³⁹Visoko obrazovanje ima sposobnost da prati tehnološki razvoj i na taj način omogućiti rast i samoj ekonomiji. Ulaganje u visoko obrazovanje može pomoći manje razvijenim zemljama, između ostalog Bosni i Hercegovini, da ubrza primjenu tehnologije, što bi redukovalo nedostatak naučnih informacija i znanja i kao rezultat pomoglo da se smanji stopa siromaštva⁴⁰ i podstakne napredak u ekonomskom smislu.

Stvaranje novih radnih mjesta smanjuje stopu siromaštva i povećava stopu BDP-a. Porast prosječnog nivoa pohađanja fakulteta za jednu godinu u nekoj zemlji može podići BDP za 2% do 2,5%. Ovo je ekvivalentno povećanju prihoda po glavi stanovnika za 26% za period od 45 godina.⁴¹ Pri ovoj analizi se uzima u obzir nivo prihoda po glavi stanovnika na početku perioda, učešće javnog sektora u ukupnoj ekonomiji države i nivo obrazovanja stanovnika.

Obrazovanje ima i svoj uticaj na socijalni stanje u državi. Viši stepen obrazovanja budi veću moralnu svijest. Postojanje čestih zločina i kriminalnih radnji su jedna od negativnih posljedica života u urbanim sredinama. Školovanje povećava motivaciju za traženje novog ili zadržavanje postojećeg posla i na taj način može smanjiti stopu kriminala čineći bezakonje manje privlačnim, posebno ako postoji sigurna kazna i svijest o negativnim posljedicama nezakonitog ponašanja. U SAD-u završetak srednje škole je povezan sa smanjenjem stope kriminalnih radnji, posebno za ozbiljne zločine, kao što su ubistva ili napadi. U Holandiji, viši stepen obrazovanja je povezan sa jačom željom za poštovanje moralnih normi u slučaju činjenja zločina nižeg ranga. Sa psihološke strane, obrazovani ljudi su strpljiviji i manje skloni rizicima.

Druga istraživanja pokazuju da visoko obrazovane osobe žive duže - što ima značajnu ekonomsku vrijednost - i oni su boljeg zdravstvenog stanja u određenom dobu. Obrazovanje je često potrošnja dobrog, što zauzvrat omogućava potrošnju i uživanje ljudskog kapitala kao što

³⁵Agencija za statistiku BIH (2016): *Anketa o radnoj snazi*, Sarajevo, str. 115.

³⁶Statistički portal *Statista*. Dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/453933/unemployment-rate-in-bosnia-herzegovina/>, pristupljeno 15.01.2018.

³⁷Ibidem.

³⁸Program ekonomskih reformi za 2017-2019. godinu, (2017), Sarajevo, BIH, str.119.

³⁹Portal *Eurostat*. Dostupno na: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/education-and-training/eu-benchmarks/indicators>, pristupljeno 20.01.2018.

⁴⁰Pillay P., (2011): *Higher Education and Economic Development*, Centre for Higher Education Transformation (CHET), str. 4.

⁴¹*Sustainable development begins with education*, (2014), Unesco, str. 10. Dostupno na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002305/230508e.pdf>, pristupljeno 22.01.2018.

su informacije, književnost i ideje. Sve ove koristi od obrazovanja uživa direktno obrazovana osoba, i to su elementi "privatnih" vraćanja koje bi ljudi hteli platiti.⁴² Za BIH, kao i ostale zemlje pored privrednog razvoja važan je kulturni i zdravstveni prosperitet. Zbog toga se koristi koje se steknu na obrazovnim institucijama smatraju višestrukim i nezamjenljivim.

5. Zaključak

Nedostatak obrazovanja degradira ekonomiju nacije, jer prvenstveno sprečava njen rast i čak unazađuje postojeće stanje. Da bi u uslovima svjetske privrede jedna nacionalna ekonomija opstala mora da se prilagođava promjenama koje su sve brže i učestalije, a osnovni preduslov za to jeste znanje. Krizni ekonomski periodi nisu samo posledica finansijskih nemogućnosti, nego šire gledano, predstavljaju i posledicu obrazovnih nedostataka.

Institucije visokog obrazovanja i istraživačke institucije u zemljama sa niskim prihodima trebalo bi da se usredsrede na stvaranje grupe stručnjaka sposobnih za usvajanje nauke i tehnologije i prilagođavanje lokalnom kontekstu. Ulaganje u nauku i obrazovanje predstavlja investiciju koja će se na dugi rok višestruko isplatiti, posmatrano i na pojedinačnom i na društvenom nivou. Iako u početnim fazama, istraživanja ipak daju svoj doprinos dokazivanju uticaja visokog obrazovanja na društvene i ekonomske prilike. Zemlje sa razvijenim ekonomijama uveliko razumiju da protekom vremena raste i potreba za visoko kvalifikovanim radnicima i da zahvaljujući njima prosperiraju i zadržavaju ili osvajaju pozicije vodećih ekonomskih sila.

Grčki filozof Aristotel je rekao: *Korijenje obrazovanja je gorko, ali su plodovi slatki*. Manje razvijene zemlje kao što je Bosna i Hercegovina, treba da prate primjer vodećih sila. Iako ne raspolažu sa finansijskim sredstvima kao trenutno najbogatije zemlje, mogu na različite načine podsticati ljude, posebno mlađe generacije da teže obrazovanju i da se ulažu u svoj umni potencijal. Sticanje visokog obrazovanje koje se nastavlja kroz cjeloživotno učenje, nije kratkotrajan proces, međutim vrlo je značajno za sadašnje, a naročito buduće generacije. Vrijeme koje je sve više prožeto tehnološkim inovacijama, pokazuje značaj koji visoko obrazovanje ima na privredni napredak. Što se prije shvati međuzavisnost ove dvije varijable, to čini društvo jedan korak bliže napretku.

6. Literatura

1. Agencija za statistiku BIH (2016): *Anketa o radnoj snazi*, Sarajevo.
2. Bićanić I., (2017): *Kraj dugog 19. vijeka: Druga industrijska revolucija*.

⁴²R. Topel, (2004): *The Private and Social Values of Education*, A Federal Reserve Bank of Cleveland Research Conference Proceedings of a Conference Held in Cleveland, str. 47-48.

3. Brinkley R., Lee K., (2006): *The Knowledge Economy in Europe: A Report Prepared for the 2007 EU Spring Council*. The Work Foundation.
4. Christensen, Horn, and Johnson, (2008): *How disruptive innovation will change the way the world learns*, New York.
5. Dearden, Lorraine (1998): *Ability, families, education and earnings in Britain*, IFS Working Papers, No. W98/14.
6. Direkcija za evropske integracije (2010), *Lisabonska strategija*. Dostupno na: <http://www.dei.gov.ba/dokumenti/default.aspx?id=4723&langTag=bs-BA>
7. Dumciuviene D., (2014): *The Impact Of Education Policy To Country Economic Development*, University of Technology, Lithuania.
8. Dosi G., Freeman C., Nelson R., Silverberg G., Soete L., (1988): *Technical Change and Economic Theory*, Pinter, London.
9. Economic Commision (2009): *Sustainability Report*.
10. Federalno Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, (2015): *Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2015-2019.godine*, Sarajevo.
11. Freeman C., (1995), *The national system of innovation in historical perspective*, Cambridge Journal of Economy.
12. Gulan B., (2016): *Obrazovanje za modernu poljoprivredu u Srbiji*.
13. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, (2004), *Deklaracija o znanju - Hrvatska temeljena na znanju i primjeni znanja*, Zagreb.
14. Lin T-C, (2004): *The Role of higher education in economic development: an empirical study of Taiwan case*, Journal of Asian Economics.
15. Lundvall B., Johnson B., Andersen E, Dalum B, (2002): *National systems of production, innovation and competence building*, Res. Policy.
16. Pillay P., (2011): *Higher Education and Economic Development*, Centre for Higher Education Transformation (CHET).
17. *Program ekonomskih reformi za 2017-2019. godinu*, (2017), Sarajevo, BIH.
18. Sauter B., Hess E., Alexander M., (2012): *The Most Educated Countries in the World*./24/7 Wall St-Mon. Dostupno na: <http://247wallst.com/special-report/2012/09/21/the-most-educated-countries-in-the-world/2/>
19. Schlottmann, A. M., (2010): *Higher education and Economic Development: the Necessary Foundation*. University of Nevada, Las Vegas.
20. Stern D., (2004): *Economic Growth and Energy*, Rensselaer Polytechnic Institute Troy, New York, United States.
21. Tilak J., (2003): *Higher Education and Development*, International Seminar: University XXI, Brasilia, Brazil.
22. The World Bank (2007), *Building knowledge economies: Advanced strategies for development*, Washington DC.

23. Topel R., (2004): *The Private and Social Values of Education*, A Federal Reserve Bank of Cleveland Research Conference Proceedings of a Conference Held in Cleveland.
24. Unesco , (2014), *Sustainable development begins with education*, str. 10. Dostupno na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002305/230508e.pdf>
25. Vandenbussche J., Aghion P., Meghir C., (2004): *Growth, Distance to Frontier and Composition of Human Capital*. Harvard University.
26. Woessmann L., Schuetz G., (2006): *Efficiency and Equity in European Education and Training Systems*, EENEE Analytical Report No. 1 Prepared for the European Commission, European Expert Network on Economics of Education (EENEE)
27. Wolff and M Gittleman (1993): “*The role of education in productivity convergence: does higher education matter?*” ,Explaining Economic Growth. Amsterdam: North-Holland.
28. Statistički i informativni portal *OECD Data*: www.data.oecd.org
29. Statistički i informativni portal *Statista* : www.statista.com
30. Statistički i informativni portal *Eurostat*.www.ec.europa.eu

VJEŠTAČKA INTELIGENCIJA U RAČUNOVODSTVU ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ACCOUNTING

Sažetak

Cilj ovog rada je da pokaže ulogu i značaj primjene vještačke inteligencije u računovodstvu. Ovaj rad će pokušati prikazati uticaj koji vještačka inteligencija ima na savremenu računovodstvenu funkciju, odnosno različita područja primjene vještačke inteligencije u poslovanju, sa fokusom na računovodstvenu funkciju u preduzeću.

Namjera je da se istraživanjem pokaže kako vještačka inteligencija utiče na unapređenje kvalitete računovodstvene funkcije, kroz segment podrške i unapređenja.

Provodeći istraživanje doći ćemo do rezultata i spoznaja kako i na koji način vještačka inteligencija utiče na povećanje kvaliteta računovodstvene funkcije unutar preduzeća. Samo povećanje kvalitete ove funkcije unutar preduzeća za rezultat ima povećanje kvalitete poslovanja preduzeća na tržištu i ostvarenje kvalitetnijih poslovnih rezultata.

Ključne riječi: vještačka inteligencija, računovodstvo, ekspertni sistemi, preduzeće

Abstract

The aim of this paper is to emphasize the role and importance that application of artificial intelligence has in accounting. This article will attempt to show the impact that artificial intelligence has on contemporary accounting function, and various applications of artificial intelligence in business, with a focus on the accounting function in the company.

The intention of research is to show the effect of artificial intelligence on improvement of quality of accounting functions, through support and promotion segment.

By conducting this research we'll get the results and insights on how business intelligence affects the increase in quality of accounting functions within the enterprise. The increase of quality in these functions within the company also results in an increase in quality of business enterprises on the market and furthermore on achieving better business results..

Key words: artificial intelligence, accounting, expert systems, enterprise

1. Uvod

1.1. Ekspertni sistemi

Na samom početku rada potrebno je bliže upoznavanje sa ekspertnim sistemima uopšte. U teoriji postoji mnogo definicija ekspertnih sistema, tako da možemo reći da su ekspertni sistemi računarski programi koji sadrže određena specifična znanja iz jednog ili više određenih područja nauke. Ovakvi programi su komercijalizovani kroz 80-e godine prošlog stoljeća, a razvili su ih naučnici u području umjetne inteligencije u 60-im i 70-im. Najčešći oblik ekspertnih sistema sastoji se od seta pravila po kojima se analiziraju informacije (koje su najčešće pružene od strane korisnika) o specifičnoj vrsti problema, ali i pružanja matematičke analize problema. Ovisno o njihovom dizajnu tj. izvedbi, pružaju

¹ Dekan na Ekonomskom fakultetu, Evropski univerzitet KALLOS Tuzla

² Doktorant na Ekonomskom fakultetu, Evropski univerzitet KALLOS Tuzla

korisniku određene povratne informacije koje je potrebno poduzeti da bi se riješio zadani problem³.

Ekspertni sistemi su od najveće pomoći za organizacije koje imaju visok nivo iskustva i znanja u direktnom i pravilnom rješavanju problema koje je teško prenijeti na druge članove te iste organizacije ili na nekog trećeg. Takvi su sistemi dizajnirani za lakše „prenošenje inteligencije“, znanja i informacija koje posjeduju stručnjaci prema drugim članovima organizacije u svrhu rješavanja problema⁴.

Ekspertni sistemi kao najzastupljenije područje umjetne inteligencije definišu se na različite načine, jedna od najjednostavnijih definicija je: (Jožef Štefan, Ljubljana) Ekspertni sistemi su sistemi koji oponašaju znanje eksperta.

Ekspertni sistemi su inteligentni programi na računarima koji koriste znanja i postupke zaključivanja, kako bi se riješili teški zadatci, kad oni zahtijevaju znatnu ljudsku stručnost. Kao model znanja nužnog za taj nivo može se zamisliti sveukupno stručno znanje najboljih praktičara na nekom polju rada (Lujčić, 1993).

S obzirom da je IT tehnologija, pa tako i poslovna inteligencija doživjela ekspanziju u svijetu i pozitivne efekte primjene iste u praksi u ovom radu ćemo pokušati dokazati hipotezu koja glasi:

H1: „ Vještačka inteligencija u računovodstvu unapređuje računovodstvenu funkciju u preduzeću i samim time predstavlja značajnu i pouzdanu potporu prilikom donošenja poslovnih odluka“.

1.2. Računovodstveni ekspertni sistemi

Računovodstveni ekspertni sistemi (engl. Accounting Expert Systems – AES) jesu sistemi koji koriste umjetnu inteligenciju na način da upotrebom programa koji integrišu određeni splet znanja – znanja menadžera, informacije dobijene iz raznih izvora kao što su časopisi, razne baze podataka, posmatranja, intervjua, poslovni dokumenti i sl. oponašajući vještine ljudskih eksperata tako rješavaju određeni računovodstveni problem ili donose odluke.⁵

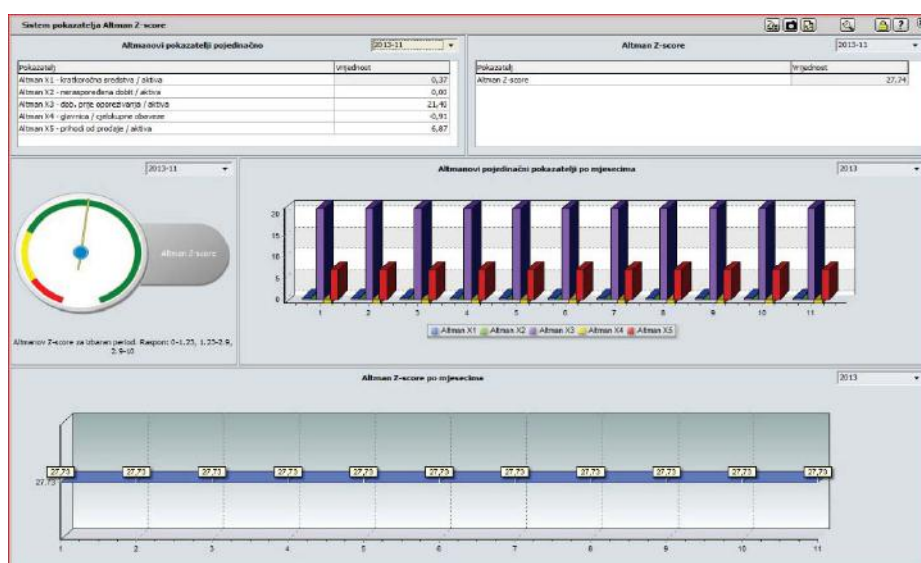
Računovodstveni ekspertni sistemi tokom svog rada i korištenja vještačke inteligencije za rješavanje postavljenog problema, zadatka i nudeći ekspertna rješenja korisnicima stvaraju u isto vrijeme i novu vještačku inteligenciju, odnosno u takvom sistemu se pohranjuju nova rješenja, odluke i alternative koje će u budućem radu biti korištene za donošenje novih odluka. Tako za računovodstveni ekspertni sistem možemo reći da je sistem sa vještačkom inteligencijom koja se konstantno razvija, raste i nadograđuje novim spoznajama i znanjima, a sve u cilju donošenja kvalitetnih rješenja u budućnosti na osnovu spoznaja iz prošlosti. Na osnovu napisanog nameće se zaključak da računovodstveni ekspertni sistemi imaju veoma svijetlu budućnost u računovodstvenoj, finansijskoj i menadžerskoj profesiji i moguće je iste posmatrati u dugoročnom smislu kao obećavajući i olakšavajući faktor u računovodstveno – finansijsko – menadžerskoj profesiji. Kako se razvijaju i unapređuju informacione tehnologije analogno tome će se razvijati i unapređivati računovodstveni ekspertni sistemi.

³ <http://wikipedia.org>, (preuzeto 18.01.2018. g)

⁴ Ibidem

⁵ Ivana Mamić Sačer i Katarina Žager – „Računovodstveni Informacioni Sistem“ Hrvatska zajednica računovoda i finansijskih djelatnika, Zagreb, 2008. godine, str. 276.

Računovodstveni ekspertni sistem funkcioniše tako da se temelji na principu lanaca tj., zaključivanja prema naprijed ili prema nazad. Pri tome kao okosnicu ovog sistema predstavljaju pitanja i odgovori korisnika kako bi se na osnovu toga došlo do određenog zaključka.⁶ Lanac zaključivanja unaprijed polazi od podataka, odnosno činjenica o postojećoj situaciji i problema koji treba riješiti. Kao prikazivanje primjer jednog takvog lanca možemo krenuti od postojećih finansijskih podataka, a kao problem koji treba riješiti postavlja se problem izračunavanja Altmanovog sistema pokazatelja⁷ kako bi sagledali finansijsku sliku preduzeća. Računovodstveni ekspertni sistem prilikom izračunavanja Altman Z-faktora će nam ponuditi kao rješenje rezultat u rasponu od -4 do 8 na osnovu kojeg mi kao korisnik računovodstvenog ekspertnog sistema možemo zaključiti da naše preduzeće ukoliko ima rezultat tri i veći od tri ono je s finansijskog aspekta stabilno i velika je vjerovatnoća da će u budućnosti rasti i razvijati se. Međutim, ako je dobijeni rezultat prema Altman analizi manji od 1,80 tada je vjerovatnoća 95% da će preduzeće u roku od dvije godine otići u stečaj. Na sljedećoj slici je predstavljena Altman analiza u računovodstvenom ekspertnom sistemu.

Slika 5.4. - Primjer interfejsa Pantheon - Sistem pokazatelja Altman Z-score

2. Komponente računovodstvenig ekspertnog sistema

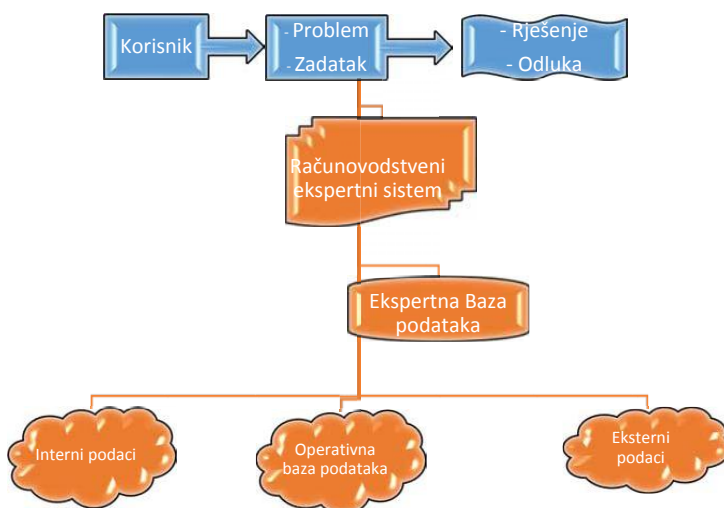
Svaki ekspertni sistem se sastoji od nekoliko osnovnih komponenti, pa tako i računovodstveni ekspertni sistem. Osnovne komponente računovodstvenog ekspertnog sistema su [6]:

- Baza znanja (knowledge base),
- Postupci izvođenja zaključaka (procedures for making inferences),
- Korisnički interfejs (user interface)
- Komponente koja objašnjava zašto su i kako izvedeni zaključci (components).

⁶ Mamić i Žager – op. cit (bilj.5), str. 276.

⁷ Ibidem

Računovodstveni ekspertni sistem u svom radu prvo kreće od baze podataka (knowledge base), dakle činjenica, pravila i definisanih odnosa kao bi se primjenom znanja eksperata pružili prijedlozi, dali savjeti, te oblikovala rješenja koja bi bila podrška odlučivanju ili bi sistemi donosili sami odluke.

Slika 1 – Grafički prikaz funkcionisanja Računovodstvenog ekspertnog sistema

Na prethodnoj slici je prikazana osnova funkcija računovodstvenog ekspertnog sistema koji služi kao podrška u poslovnom upravljanju i odlučivanju, odnosno prikazuje primjenu poslovne inteligencije u računovodstvu. Iz ovog prikaza modela računovodstvenog ekspertnog sistema je vidljivo da se kod rješavanja problema i iznalaženja odluke ne koriste operativni podaci iz računovodstva i finansije, odnosno podaci iz operativne baze podataka već se operativni podaci i informacije iz operativne baze smještaju kasnije u ekspertnu bazu podataka. Tako dobijeni podaci se dalje ekstrahuju, transformišu, obrađuju i nadopunjuju iz raznih vanjskih izvora i drugih eksternih baza podataka i tek nakon toga služe kao podrška poslovnom odlučivanju i upravljanju. Kod pohrane podataka u ekspertnu bazu podataka nije u prvom planu ažurnost podataka kao što je slučaj u operativnoj bazi gdje su ažurnost i tačnost na prvom mjestu jer iz ove ekspertne baze trebamo dobiti dovoljnu količinu podataka da bi smo mogli iznaći rješenje problema ili odabrati najprihvatljiviju alternativu. Kod ekspertnog računovodstvenog sistema je potrebno imati ekspertnu bazu podataka iz koje ćemo crpiti potrebne informacije za donošenje odluka i iznalaženje rješenja. Ekspertnom računovodstvenom sistemu ne smije biti dopušteno da direktno koristi podatke iz operativne baze podataka jer bi takav vid korištenja znatno opteretio operativnu bazu podataka i uveliko

usporio rad operativne baze što bi za rezultat imalo probleme u svakodnevnom radu. Kvalitet ekspertnog računovodstvenog sistema zavisi od nekoliko faktora, a to su:

- Količina i kvalitetu informacija i podataka koji se nalaze u bazi,
- Ekspertizi – kvalitetu stručnjaka koji su uključeni u proces stvaranja računovodstvenog ekspertnog sistema (inženjeri, analitičari, menadžeri, računovođe itd.),
- Novčana sredstva (budžet) za izradu ovakvog sistema.

Svaki od nabrojanih faktora su važni i predstavljaju važnu kariku u lancu izrade kvalitetnog računovodstvenog ekspertnog sistema jer samo ako su svi faktori sinergijski učestvuju u izradi ekspertnog sistema tek tada ćemo imati kvalitetan ekspertni sistem. Vrlo često ekspertni sistemi koriste se neuronskim mrežama te u takvim slučajevima nemoguće prepoznati granice ovih sistema⁸.

2.1. Primjena računovodstvenih ekspertnih sistema

Primjena ekspertnih sistema u računovodstvu kao i opseg primjene istih je specifičan za svako preduzeće. Prvi počeci primjene ekspertnih sistema i vještačke inteligencije u računovodstvu primjećuju se u drugoj polovini prošlog stoljeća. Tako je 1977. godine bio dostupan ekspertni sistem pod nazivom Taxman kojeg je razvio L.T. McCarthy[8]. Tako da se upravo 1977. godina smatra ključnom godinom početka primjene ekspertnih sistema u računovodstvu. Međutim, uvriježeno je mišljenje da se vještačka inteligencije nedovoljno primjenjuje u računovodstvu jer su istraživanja pokazala da samo 16% od ukupnog korištenja ekspertnih sistema se odnosi na korištenje u računovodstvu[9]. Ali ako pogledamo u kojoj mjeri su informacione tehnologije doživjele ekspanziju i prema predviđanjima stručnjaka koliko će se još razvijati za očekivat je i da će procenat primjene ekspertnih sistema u računovodstvu rasti i da će ekspertni sistemi zauzeti važno mjesto u računovodstveno – finansijsko – menadžerskoj profesiji.

Poslovna inteligencija u računovodstvu se može primjenjivati kroz različite kupljene i vlastito razvijene ekspertne sisteme. Odluka koju preduzeće treba da donese je ta da li će kupiti ekspertni sistem ili će razvijati vlastiti, ova odluka uveliko zavisi od finansijske snage, veličine preduzeća, ljudskih potencijala i kapaciteta samog preduzeća.

- Računovodstveni ekspertni sistemi se mogu koristiti za:⁹
- Oblikovanje,
- Predviđanje,
- Dijagnozu,
- Praćenje,
- Planiranje,
- Ispravljanje grešaka,
- Postupke popravka,
- Davanje instrukcija,
- Interpretaciju...

Ekspertni sistemi se mogu koristiti u okviru sljedećih područja računovodstva i revizije¹⁰:

⁸ Hall, Accounting Information System“, Lehigh University, second edition, South – Western College Publishing, 1999. g.

⁹ M.A. Vasarhelyi, „AI&ES in Accounting and Auditing: Knowledge Representation, Accounting Applications and the Future“

¹⁰ <http://accounting.rutgers.edu/raw/publisher/in-tro1.htm>, 2003.

- Ekspertni sistemi na polju finansijskog, upravljačkog računovodstva i računovodstva troškova,
- Ekspertni sistemi na polju poreza,
- Ekspertni sistemi na području kontrole i revizije,
- Ekspertni sistemi na polju analize.

Na tržištu računovodstvene ekspertne sisteme srećemo obično kao samostalne informatičke aplikacije, a mali broj ćemo ih naći da predstavljaju integrisani dio računovodstvenog informacionog sistema.

Područja finansijskog, upravljačkog računovodstva ili računovodstva troškova gdje je moguća primjena ekspertnih sistema jesu¹¹:

- Određivanje adekvatnosti računovodstvenog tretmana za složene računovodstvene transakcije,
- Određivanje kupaca kojima bi se mogla odobriti odgoda plaćanja na temelju postojećih podataka iz analitičkog knjigovodstva, kao što su učestalost kupovine, opseg kupovne, redovno izmirivanje obaveza,
- Analiza troškova i uočavanje značajnih odstupanja i određivanje razloga odstupanja,
- U sistemu nabavke zaliha, ekspertni sistemi upućuju na potrebe nabavke zaliha, a poneki omogućavaju nabavku bez ljudske intervencije,
- Kontrola troškova i analiza profitabilnosti,
- Budžetiranje kapitala,
- Analiza akvizicije i fuzije,
- Odluke o investiranju,
- Analiza ostvarivanja prihoda po regijama, po proizvodima,
- Planiranje novčanih tokova i usporedba sa ostvarenim veličinama s određivanjem razloga odstupanja i projekcija mogućih smijernica poboljšanja novčanih tokova u budućnosti,
- Ocjena opravdanosti proizvodnje određenog proizvoda utvrđivanjem cijene koštanja i usporedbom prodaje kroz određeno razdoblje,
- Mogućnost predviđanja trendova.

Iako je primjena vještačke inteligencije na području poreza relativno nova, rješenje porezne problematike takođe se može znatno unaprijediti i olakšati kroz primjenu ekspertnih sistema i to kroz planiranje poreznog opterećenja preduzeća i razvoj porezne strategije, povrat poreza, analizu porezne problematike, određivanje poreznog tretmana investicija, otkrivanje poreznih kriminalnih radnji. Ako posmatramo mogućnost primjene ekspertnih sistema na nivou države, uvođenje ovakvih sistema bi moglo koristiti u svrhu izračunavanja godišnje naplate poreznih davanja ili povrata poreza, zatim u svrhu određivanja poreznih učinaka prilikom izmjene poreznih zakona.

Uvođenje ekspertnih sistema i njihova praktična primjena uveliko će olakšati donošenje odluka i rješenje problema uz manje angažovanje ljudskih resursa. Tako npr. ako posmatramo Upravu za indirekto oporezivanje BiH i sistem samooporezivanja obveznika koji izvještaj o poreznoj obavezi (PDV prijava) dostavljaju na mjesečnom nivou koristi od primjene i uvođenja ekspertnog sistema su višestruke jer ekspertni sistem je taj koji treba da analizira visinu porezne obaveze iskazane u prijavi od strane poreznog obveznika, i da upozori na svako značajno odstupanje podataka na poreznoj prijavi u odnosu na podatke dostavljene u prethodnim periodima. Takođe, navedeni sistem na osnovu unaprijed

¹¹ Mamić i Žager – op. cit (bilj.5), str. 276.

definisanih faktora rizika od strane eksperata u UINO BiH automatski prati prijavu podataka od strane obveznika i signalizira Upravi za svakog obveznika koji je ušao u polje rizika.

3. Zaključak

Na osnovu rezultata provedenog istraživanja nameće se zaključak da je postavljena naučna hipoteza koja glasi „**Vještačka inteligencija u računovodstvu unapređuje računovodstvenu funkciju u preduzeću i samim time predstavlja značajnu i pouzdanu potporu prilikom donošenja poslovnih odluka**“ u potpunosti dokazana. Vještačka inteligencija u računovodstvu, odnosno računovodstveni ekspertni sistemi imaju značajnu ulogu u savremenom poslovanju. računovodstveni ekspertni sistem ima temeljnu ulogu kod fluktuacije poslovnih informacija. Da bi preduzeće u toku svog životnog ciklusa uspješno poslovalo, menadžment mora imati na raspolaganju dovoljnu količinu kvalitetnih informacija potrebnih za poslovno odlučivanje. Računovodstveni ekspertni sistem predstavlja generator različitog oblika poslovnih informacija i rješenja, međutim računovodstveni ekspertni sistem još uvijek nema značajno mjesto u poslovnom ambijentu BiH. Veoma korisno bi bilo značajnije urediti i unaprijediti upotrebu računovodstvenih ekspertnih sistema u savremenom poslovanju jer računovodstveni ekspertni sistemi povećavaju kvalitet poslovanja, transparentnost, smanjuje mogućnost izlaganja riziku u poslovanju, odnosno veća zastupljenost računovodstvenih ekspertnih sistema u svakodnevnom poslovanju bi značajno uticala na smanjenje privrednog kriminala i nezakonitog poslovanja jer bi i kontrolnim i inspekcijским organima olakšala kontrolisanje poslovanja.

4. Literatura

- Hall, Accounting Information System“, Lehigh University, second edition, South – Western College Publishing, 1999. g.
- <http://accounting.rutgers.edu/raw/publisher/in-tro1.htm>, 2003.
- <http://wikipedia.org>,
- Ivana Mamić Sačer i Katarina Žager – „Računovodstveni Informacioni Sistem“ Hrvatska zajednica računovođa i finansijskih djelatnika, Zagreb, 2008. godine,
- M.A. Vasarhelyi, „AI&ES in Accounting and Auditing: Knowledge Representation, Accounting Applications and the Future“,

MOGUĆNOSTI I PROJEKCIJE NAUČNO-ISTRAŽIVAČKE SARADNJE VISOKOOBRAZOVNIH USTANOVA I ODBRAMBENIH INSTITUCIJA U BOSNI I HERCEGOVINI³

Sažetak

U ovom radu dat je osvrt na mogućnosti i projekcije saradnje između pravnih subjekata koji realiziraju zakonsku nadležnost zaštite teritorijalnog integriteta, nezavisnosti i sigurnosti države u cjelini, odnosno onih kojih osposobljavaju i kreiraju kapacitete, u jednom dijelu, za realiziranje prethodne navedene nadležnosti. Analiza je fokusirana na formalno-pravni okvir saradnje između visokobrazovnih ustanova i odbrambenih institucija, te analizu dostignutih oblika saradnje. Usmjeravajući se na takvo težište, cilj rada je podstaknuti na sagledavanje i podsticanje auditorija, kao i stručne i naučne javnosti na iznalaženje najoptimalnijih rješenja za unapređenje saradnje koja će doprinijeti zajedničkim interesima visokoobrazovnih ustanova i odbrambenih struktura u Bosni i Hercegovine. Time se, ne postiže samo njihova prepoznatljivost, već u aktuelnoj bosanskohercegovačkoj zbilji, kroz efikasnije planiranje i programiranje radi na izgradnji stabilnosti i prosperitetu društva u cjelini.

Ključne riječi: *Odbrambene institucije, visokoobrazovne ustanove, saradnja, planiranje, programiranje*

Summary

This paper provides a review of the possibilities and projections of cooperation between legal entities that implement the legal competence for the protection of the territorial integrity, independence and security of the state as a whole, and also those who are establishing and creating capacities in one part for the realization of the aforementioned competences. The analysis focuses on the formal and legal framework of cooperation between higher education institutions and defense institutions, and an analysis of the achieved forms of cooperation. Taking this into focus, the aim of the work is, in this context, to encourage the examination and encourage of audiences, as well as the expert and scientific public, on finding the most optimal solutions for improving cooperation that will contribute to the common interests of higher education institutions and defense structures in Bosnia and Herzegovina. Thus, not only their recognition is achieved, but in the current Bosnian-Herzegovinian reality, through more efficient planning and programming, it works on building stability and prosperity of society as a whole.

Keywords: *Defense institutions, higher education institutions, cooperation, planning, programming*

¹ Sekretar Ministarstva odbrane, i vanredni profesor na Američkom univerzitetu u Bosni i Hercegovini, te CKM-Mostar.

² Pomoćnik ministra za upravljanje personalom, i docent na Američkom univerzitetu u Bosni i Hercegovini.

³ Stajališta prezentirana u ovom radu predstavljaju pristup autora, a ne institucionalna, i ista su bazirana na dugogodišnjem radu u organu uprave. Obavljajući poslove sekretara Ministarstva odbrane, odnosno pomoćnika ministra odbrane za upravljanje personalom autori su se, u protekloj deceniji, kontinuirano bavili saradnjom sa različitim bosanskohercegovačkim i međunarodnim institucijama i ustanovama.

1. Zašto je saradnja zadatost i neophodnost

Termin "saradnja" je faktor koji determinira, i budući da je vremenski futuristički usmjeren, opredjeljuje bitisanje individue, organizirane grupe, uključivo sa državnim i međunarodnim nivoom. U naznačenom kontekstu čini se opravdanom i upitnost da li je moguće zamisliti savremenu zbilju sveukupnog razvoja i egzistencije čovječanstva u cjelini, bez saradnje različitih nosilaca u brojnim oblastima individualnog ili organiziranog djelovanja.

Ukoliko se rasvijetli pojam "saradnja" u etimološkom smislu, isti kao imenica implicira situaciju u kojoj pojedinci ili organizacije rade zajedno usmjereni zajedničkim interesom. Dakle, mjere i aktivnosti bi trebale rezultirati zajedničkom uzajamnom koristi koja bi trebala biti multiplicirana, jer je opredijeljena prepoznatim ciljevima i interesima. Da li i "prikrivenim" namjerama učesnika u određenom procesu, dilema nije isključena.

Za potrebe ovog rada nije bilo nužno šire elaborirati odgovor na pitanje kada je saradnja započela. Ipak, može se u načelu konstatirati da ista započinje onda kada su se počeli uspostavljati organizovani oblici ljudske zajednice. U tom periodu bilo je nužno razviti, na nivou tadašnje svijesti, odnose u zajednici i podjelu rada unutar zajednice i slično.

Potreba za uspostavljanjem i razvojem saradnje potencirana je uslijed konstituiranja država i osiguranja granice država, ali i opštih društvenih potreba. Uloga i značaj nauke u evoluciji čovjeka i društva na određenom nivou razvoja je evidentna, jer čovjeku je imanentno da uvijek teži ka boljem i naprednijem ambijentu. Pri unapređenju funkcija saradnje značajno mjesto pripada i ekonomiji, kao oblasti ljudskog djelovanja, koja na osoben način određuje i utiče na ishod mnogih pitanja od značaja za stabilnost i prosperitet čovjeka i društva u cjelini.

Organizacije, bilo koje djelatnosti ili nivoa, u savremenim uvjetima, sve češće se udružuju u razne oblike poslovne saradnje. Ostvarivanje savremenih programskih razvoja, većih ekonomskih efekata i veće kompetentnosti, a za pojedine organizacije i veća konkurentnost, su ciljevi koji se prepoznaju ili nalaze u ugovorima odnosno sporazumima o saradnji. Uloga i značaj nauke u evoluciji čovjeka i društva na određenom nivou svog razvoja je evidentna, jer čovjeku je svojstveno da teži uvijek ka boljem i naprednijem ambijentu. Uloga saradnje visokoobrazovnih ustanova⁴ i odbrambenih institucija⁵ je izuzetno važna, jer

⁴ Visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini je regulisano Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", broj 59/07, 59/09). Ovim zakonom utvrđena je: organizacija visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, odgovornost nadležnih vlasti u ovoj oblasti, ustanovljavaju tjelja za provodenje zakona i međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine, te način osiguravanja kvaliteta u oblasti visokog obrazovanja. Visokoškolske ustanove u Bosni i Hercegovini su univerziteti i visoke škole. Termin «univerzitet»: ograničen je na visokoškolske ustanove koje se bave i nastavnim i istraživačkim radom, koje nude akademske stepene sva tri ciklusa, sa ciljevima koji uključuju unapređenje znanja, misli i školstva u Bosni i Hercegovini, obrazovni, kulturni, društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine, promociju demokratskog građanskog društva i postizanje najviših standarda nastave i istraživačkog rada; ili se odnosi na visokoškolsku ustanovu koja realizira najmanje pet različitih studijskih programa iz najmanje tri naučne oblasti – prirodne nauke, tehničke nauke, biomedicina i zdravstvo, biotehničke nauke, društvene nauke i humanističke nauke. Termin «visoka škola ograničen je na visokoškolsku ustanovu koja je akreditirana za davanje diploma i stepena prvog ciklusa, sa ciljevima koji uključuju pripremu i obuku pojedinaca za stručni, ekonomski i kulturni razvoj Bosne i Hercegovine i promociju demokratskog građanskog društva, te postizanja visokih standarda nastave i učenja; ili se odnosi na visokoškolsku ustanovu koja realizira najmanje jedan studijski program iz jedne naučne oblasti i ispunjava druge uvjete u skladu sa zakonom. Na osnovu Okvirnog zakona o visokom obrazovanju

se oblicima te saradnje doprinosi izgradnji kapaciteta za primjenu zakonski definiranih nadležnosti čime se u (sve)ukupnosti prepoznaje sadržaj koji čini elemente sigurnosti, stabilnosti i prosperiteta države, ili nižeg nivoa vlasti ili društvu u cjelini. Projekcija budućeg razvoja društva uopće je nezamisliva bez angažovanja naučno-istraživačkih ustanova, koje su specijalizirane za oblast istraživanja⁶ i to u svim dijelovima procesa (od procjene, preko izrade do realizacije projekata).

2. Formalno-pravna osnova i iskustva saradnje u prethodnom periodu- (ne)iskorištene mogućnosti

U ovom dijelu rada nastojat će se rasvijetliti postojeći formalno-pravni osnov i aktuelna praksa saradnje, te razmotriti stajališta da li su prepoznata težišta te saradnje. U Zakonu o odbrani Bosne i Hercegovine, kao lex specialis zakonu, za odbrambene institucije, pored ostalih nadležnosti Ministarstva odbrane u član 13. stav (1) tačka ee) utvrđeno je i “planiranje i organiziranje naučno-istraživačkog rada značajnog za odbranu”.⁷ Nadalje, opće i posebne nadležnosti za saradnju mogu se identificirati i u drugim zakonskim propisima, kao što su: Zakon o ministarstvima i drugim organima uprave i Zakon o upravi Bosne i Hercegovine.

Slijedom formalno-pravnog okvira, a pretežno na inicijativu visokoobrazovnih ustanova, Ministarstvo odbrane je zaključilo do kraja 2017. godine 16 sporazuma.

Sporazumi o saradnji impliciraju determinante kao što su: predmet, ciljevi i zadaci saradnje i istraživanja, i uključuju sljedeća područja saradnje:

- uzajamna ekspertna pomoć,
- organizacija i učešće na naučnim skupovima, seminarima, radionicama, vježbama, stručnim praksama i drugim vidovima sticanja i razmjene znanja i iskustava iz oblasti: odbrana, sigurnost, međunarodna sigurnost, kibernetička sigurnost, krizni menadžment, međunarodni odnosi i diplomatija, borba protiv terorizma,
- praćenje i analiza vojno-političkih i drugih kretanja u širem sigurnosnom kontekstu,
- afirmacija i publiciranje naučne i stručne misli u oblasti odbrane,
- međusobna koordinacija, saradnja i zajedničko djelovanje u definisanim misijama i zadacima u skladu sa važećim propisima

Bez obzira na široko postavljene okvir saradnje između visokoobrazovnih ustanova i odbrambenih institucija u Bosni i Hercegovini evidentirano je tek nekoliko primjera saradnje.

izvršeno je usklađivanje Zakona o visokom obrazovanju u Republici Srpskoj, deset kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine.

⁵ Termin odbrambene institucije u Bosni i Hercegovini nije definisan, ali se za potrebe istraživačkog rada razumjevaju institucije koje shodno nadležnostima utvrđenim u Zakonu odbrani Bosne i Hercegovine uključuju u užem smislu Ministarstvo odbrane i Oružane snage Bosne i Hercegovine, dok se zbog uloge vrhovne komande i demokratskog nazora u širem kontekstu mogu posmatrati i Predsjedništvo i Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine. Ipak, za potrebe ovog rada akcenat je na nadležnosti Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine.

⁶ Naučno-istraživačka djelatnost ima sljedeće karakteristike: **egzaktnost**-koja se ogleda u istraživanju ranijeg perioda, te dostignutog razvoja; **realnost**-u ocjenjivanju snaga, sredstava, potencijala, kapaciteta, personala i njihovo aktivno angažovanje u procesu planiranja radi postizanja optimalnih rezultata; **kritičnost**-u procjeni mogućnosti i uslova razvoja organizacije u postavljanju ciljeva i zadataka; **preciznost i konkretnost** u postavljanju i utvrđivanju pojedinačnih i posebnih ciljeva; **usaglašenost** sa svim elementima i uticajima na razvoj organizacije ili države u cjelini; **pouzdanost i primjenljivost** odabranih pravaca razvoja sistema; **odgovornost** naučnih i stručnih kadrova u obavljanju zadataka.

⁷ Član 13. stav (1) tačka ee), („Službeni glasnik BiH” br. 88/05)

Prema vremenskom slijedu i značaju izdvojen je primjer naznačene saradnje u oblasti školovanja oficira Oružanih snaga Bosne i Hercegovine. Naime, Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine je, uvažavajući realitet da Oružane snage Bosne i Hercegovine, u svom organizacijskom sastavu, nemaju razvijen sistem niti infrastrukturu u oblasti vojnog školstva pokrenulo aktivnost na izradi Koncepta edukacije i obuke oficira u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine. Cilj ove aktivnosti bio je izrada i unificiranje politika i procedura za obuku oficira u Oružanim snagama BiH, te saradnja sa drugim bosanskohercegovačkim institucijama na izradi jedinstvenog koncepta edukacije i obuke u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine.

Nakon više održanih sastanaka Radne grupe, održanih seminara i radionica o osnovnoj obuci i obrazovanju oficira u razdoblju od 2008. do 2012. godine, konačno je u martu 2012. godine usvojen Koncept profesionalnog razvoja oficira. Bitna odrednica tokom naznačene aktivnosti bila je vezana za razumijevanje potrebe o uzajamnoj upućenosti Ministarstva odbrane i bosanskohercegovačke akademske zajednice u pogledu razvoja sistema školstva i obrazovanja u Ministarstvu odbrane Bosne i Hercegovine.⁸

Uspostavljeni Koncept, te potpisanih 17 sporazuma, predstavljali su osnovu i usmjerenje za kreiranje budućih aktivnosti od zajedničkog interesa. Jedno od tih područja predstavlja i mogućnost prezentacije studijskih programa koji su prezentirani od strane visokoobrazovnih institucija pripadnicima Oružanih snaga Bosne i Hercegovine. U prethodnom periodu ta mogućnost je prakticirana 8 puta i to od strane visokoobrazovnih ustanova kojima osnivači nisu društveno-politički nivoi vlasti (entitet ili kantoni). Iz navedenog bi se mogao izvući i zaključak da kroz tu praksu institut vlasništva podstiče kreativnost i borbu za klijenta, jer dolazak u komande i jedinice Oružanih snaga Bosne i Hercegovine jeste prilika približavanja, a ne samo marketinška aktivnost. Jedna od karakteristika prezentacije studijskih programa jeste i da je više puta prakticirana praksa prezentacije na cijelom području Bosne i Hercegovine, a ne samo na mikrolokacijskoj osnovi sjedišta visokoškolske ustanove.

Nadalje, kao bitno područje saradnje determinirano u zaključenim sporazumima jeste i afirmacija i publiciranje naučne i stručne misli u oblasti odbrane. Okvir je kreiran, i u dosadašnjoj praksi kao afirmacija naučne misli mogu se prepoznati istraživačke aktivnosti koja su provođena u periodu priprema magistarskih radova i doktorskih disertacija. Ministarstvo odbrane je u prethodnom periodu, u propisanoj proceduri, odobrilo 38 zahtjeva za provođenje istraživanja od strane pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga. Najčešće korištena podrška bilo je u provođenju anketa. Pored toga, pružena je podrška za provođenje empirijskih istraživanja u periodu obuke kandidata za prijem u profesionalnu vojnu službu, korištenje infrastrukture i opreme, ali i ustupanje dokumentacije.

Također, pružena je podrška i za 3 zahtjeva od strane osoba koje nisu statusom vezane za institucije odbrane, ali su tematski okviru magistarskih radova i doktorske disertacije korespondirali sa njihovom nadležnošću.

Evidentan interes kandidata za sticanje naučnih zvanja, prezentirani pokazatelji o pruženoj podršci mogu se posmatrati i u kontekst stava misli američkog znanstvenika Daniel Bela da "za svakog obrazovanog čovjeka, obrazovanje je trajan proces dug koliko i život".⁹

Kao još jedan od sadržaja saradnje jeste i realiziranje 5. kongresa psihologa Bosne i Hercegovine od 2. do 4. marta 2017. godine.¹⁰ U okviru Petog kongresa psihologa Bosne i

⁸ Za ilustraciju tadašnjih polazišta izdvojen je stav Dr. Heinz Vetschera, predstavnika Republike Austrije u Centru za mirovne operacije (PSOTC), koji je na jednom od sastanaka Radne grupe istakao da: „svaki plan visokog vojnog obrazovanja mora biti u korelaciji sa sistemom civilnog visokog obrazovanja.“ Zabiljška autora.

⁹ Daniel Bell (1919–2011) američki sociolog, pisac i profesor na Harvard University, najpoznatiji je po studijama postindustrijalizma.

¹⁰ Na Petom kongresu psihologa organiziranom od strane saveza i društava psihologa u Bosni i Hercegovini i njenim entitetima te distriktu Brčko, učestvovali su psiholozi iz Republike Hrvatske, Republike Srbije, Crne

Hercegovine, po prvi put u Bosni i Hercegovini, je organiziran Simpozij vojne psihologije kojem su, osim predstavnika iz Bosne i Hercegovine, učestvovali i stručnjaci iz Kraljevine Norveške i Kraljevine Danske, te stručnjaci iz nekoliko susjednih zemalja. Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine, skupa sa Međunarodnom organizacijom za migracije (IOM) bilo je partner ovog kongresa.

Bitno je ukazati i na sljedeću činjenicu. Naime, prepoznavanjem značaja razvoja funkcije brige o mentalnom zdravlju i razvojem programa „Preventiva“ Ministarstvo odbrane i Oružane snage Bosne i Hercegovine, su djelujući u duhu prakse NATO i partnerskih zemalja, osigurali pretpostavke da se u budućnosti mogu na sistemski način suočavati sa potencijalnim izazovima u sferi mentalnog zdravlja, kako zbog učešća u različitim vidovima misija u inostranstvu tako i zbog angažiranja pripadnika Oružanih snaga Bosne i Hercegovine, koji veoma često iziskuju vanredna naprezanja i značajan nivo rizika. Projekat je, također, prepoznao postojeće kapacitete u Bosni i Hercegovini na način njihovog uključivanja u svoju viziju razvoja, izbjegavajući dupliranje kapaciteta, te osigurao zavidan nivo sinergije državnih i entitetskih institucija koja bi se nedvojbeno mogla koristiti i u drugim projektima koji mogu biti na dobrobit bosanskohercegovačkih građana i bh. institucija.

Prema prethodno elaboriranom uočljivo je da formalno-pravni okvir u Zakonu o odbrani Bosne i Hercegovine, Zakon o upravi, Okvirni Zakon o visokom obrazovanju pružaju dovoljnu osnovu za saradnju između odbrambenih institucija i visokoobrazovnih ustanova. Ipak, prezentirane mogućnosti prepoznate i kroz zaključene sporazume, nisu u dovoljnoj mjeri iskorištene. U svijetlu ovih činjenica, kao jedno od aktuelnih pitanja koje traži rješenje, postavlja se i potreba kreiranja posebnog stručnog foruma na kojem bi se tematski razgovaralo o unapređenju saradnje, ali i identificiranju jezgra za praćenje raznih oblika saradnje. To se može implementirati preko raznih studija, rada stručnih i specijalizovanih grupa, simpozija, seminara i savjetovanja, pod pretpostavkom da su isti dobro pripremljeni, usmjereni sa jasno izraženim težišta. Nadalje, ta se ideja implementira kroz rad i studijske analize pojedinih problema. Dodatno tome, sticanje akademskih zvanja, ne samo pripadnika odbrambeno-sigurnosnih struktura, već i izvan tog okvira, uz pretpostavku da budu organizovani planski, programski i metodološki kako bi se ostvarili opći i posebni zahtjevi da bi takvo istraživanje bilo kvalificirano kao naučni odnosno stručni nivo.¹¹ Svakako da je dodatno finansijsko ulaganje u tu saradnju pretpostavka koja će omogućiti rješavanje ključnih pitanja za stabilnost i prosperitet Bosne i Hercegovine u cjelini. Na potrebu podrške istraživačkom radu ističe i dobitnik Nobelove nagrade američki znanstvenik Joseph Stiglitz koji smatra da je neophodna i važna uloga države „u pružanju podrške u istraživanje i razvoj iz oblasti tehnologije.“¹² Ukoliko nije zastupljena državna „intervencija“/podrška u istraživanje dolazi do stagnacije društva, jer treba uvažavati maksimu da znanje i nauka imaju karakteristike javnog dobra. Stoga je bitno prepoznati potrebu da i Bosna i Hercegovina, bez obzira na nivo vlasti, a posebno institucije koje imaju i legalni osnov, da osiguraju finansijska sredstva za podršku istraživanjima. Svakako da je neophodna podrška i za istraživanja u oblasti odbrane i odbrambenih tehnologija. U tom kontekstu, u narednom periodu treba razmotriti i ideju o mogućnost uspostavljanja partnerskog odnosa javnog i privatnog sektora u cilju kreiranja adekvatnog okvira.

Gore, Republike Slovenije, Republike Makedonije, Republike Bugarske, Švicarske, Savezne Republike Njemačke, Kraljevine Norveške, Kraljevine Švedske, Kraljevine Danske i Bosne i Hercegovine.

¹¹ “Znanstveni i stručni rad su dvije različite, ali međusobno vrlo povezane aktivnosti. Primjena spoznaja u praksi njihova je konačna verifikacija. Ako tu nastaju problemi otvara se prostor za nova znanstvena istraživanja kako bi se došlo do novih, za praksu upotrebljivih, saznanja. Često su stručna istraživanja društvenih i političkih pojava vrlo slična znanstvenim istraživanjima. Razlika je najčešće samo u uzorku. (...)“ Izvor: Vujević, Miroslav: 1986, Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti – drugo, dopunjeno izdanje, Informator, Zagreb, str. 15-16

¹² Stiglitz E. Joseph, Ekonomija javnog sektora, drugo izdanje, Ekonomski fakultet, Beograd, 2008, str. 356

Prema tome, kritičke napomene na sadašnje stanje saradnje između visokoobrazovnih institucija i odbrambeno-sigurnosnih struktura u Bosni i Hercegovini trebaju biti usmjeravajuće za prevazilaženje nedorečenosti i evidentne neefikasnosti međusobne saradnje tih subjekata. Iz tog slijedi, da se u narednom periodu mjere i aktivnosti te saradnje usmjere i organiziraju na kreativnije forme u kojima će na osnovu zakonitosti i međuzavisnosti osigurati adekvatni uslovi za razvoj tih subjekata, njihove saradnje, a time i bosanskohercegovačkog društva u cjelini.

3. Kako povećati efikasnost i unaprijediti postojeću saradnju-projekcija

Polazeći od prisutnog realiteta da se razmatranju pitanja saradnje između visokobrazovnih ustanova i odbrambenih institucija u Bosni i Hercegovini nije posvećivala potrebna pažnja, u nastavku rada će se naznačiti samo nekoliko mogućih oblasti za unaprjeđenje buduće saradnje.

Razvoj istraživačke djelatnosti u savremenim uvjetima predstavlja potrebu i imperativ kako za odbrambene strukture, tako i za visokoobrazovne institucije. Jedan od mogućih aspekata tog razvoja uključuje i sagledavanje onoga što drugi rade, ili su radili, te kakve rezultate postižu u naučno-istraživačkoj saradnji. Svakako da sva pozitivna, i za bosanskohercegovačke uvjete, prihvatljiva iskustva i rješenja treba uvažavati i koristiti u narednom periodu. Drugačiji pristup ne bi bio racionalan i (ili) bi bio teško objašnjiv. Eksploatacija već dostignutog može biti osnova kojom se istraživački napori i resursi usmjeravaju na područja saradnje kako bi se tražila solucije na opća, posebna ili pojedinačna pitanja. Svakako da je to moguće realizirati ukoliko se provodi proces planiranja, i pripremaju adekvatni planovi. Stoga, vrijedi se podsjetiti i primjenjivati pravila uspjeha koja je identificirao Napoleon, a koje pored ostalog uključuju pravilo neprekidnog planiranja, odnosno „korišćenje metoda izrađivanja planiranja u talasima, tako što se planira svaki horizont koji dolazi.“¹³

U tom kontekstu, usmjeravanje saradnje odbrambenih institucija i visokoobrazovnih ustanova treba da se zasniva na formalno-pravnoj i naučno utvrđenoj zakonitosti, koja treba uključiti projektno upravljanje. Sa obje strane trebaju biti inicirani projekti, koji će na identificiranom problemu i predmetu istraživanju, biti osnova za iznalazjenje finansijskih sredstava za realizaciju. Naravno, tu je i uključen i kompetentan personal za realizaciju istraživačkih projekata. Posebno, ukoliko se aplicira na međunarodne fondove, kao što je **Program NATO-Science for Peace and Security**,¹⁴ ili bilo koje druge međunarodne organizacije ili fondacije.

Naredno polje saradnje moguće je kreirati u okviru aktuelnog procesa modernizacije Oružanih snaga Bosne i Hercegovine. Naime, Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je postavilo modernizaciju Oružanih snaga kao jedan od prioriteta koji će biti implementiran do 2025. godine, u zavisnosti od finansijskih sredstava. Modernizacija uključuje, ne samo savremenu tehničku opremu, oruđa i opremu, već i obrazovan i obučen personal koji će upravljati sredstvima i opremom. Osim toga, tehničko-tehnološki razvoj iznova pokazuje i upućuje na međuzavisnost sile (vojne) i nauke. Očito je da nove tehnologije omogućavaju prevagu i „gospodarenje“, te je stoga teško iz perspektive Bosne i Hercegovine sagledati futurističke implikacije odnosa na međunarodnoj geostrateškoj razdjelnici. Ipak, Bosna i Hercegovina shodno opredijeljenjima i realnostima treba, uz podršku visokoobrazovnih ustanova, razvijati i modernizirati Oružane snage Bosne i Hercegovine.

¹³ Manas Dž. (2007), *Napoleon o projektnom menadžmentu*, Leo Commerce, Beograd, str. 138.

¹⁴ Šta uključuje Program i kako pokrenuti postupak za apliciranje više o tome na: <https://www.nato.int/science/>.

Publiciranje naučne i stručne misli je jedno od mogućih područja koje se treba u narednom periodu potencirati. Na bazi iskustava i prakse koju NATO savez promovira sa drugim državama u regiji moguće je kreiranje magazina koji će omogućiti prostor za afirmativno predstavljanje autora naučnih i stručnih radova, kako u Bosni i Hercegovini, ali i šire.

Razvoj i buduća saradnja mogli bi se bazirati i na evolutivnom prelaženju sa sadržaja modernističkog pristupa na posmoderne sadržaja u sferi obrazovanja.¹⁵ Na izazove savremene zbilje tehničko-tehnološkog razvoja i potencijalnih rizika stabilnosti za bilo koju državu neophodno je kreirati i odgovor koji će prepoznati benefite u procesu prilagođavanja u aktuelnim i mogućim situacijama. Kao jedan od odgovora jesu „pametne strategije“, koje promoviraju autori djela Dividenda znanja, i pri tom konstatiraju da „jedna nikada nije dovoljna, jer je rizik neuspjeha preveliki.“¹⁶ U tom smislu implicira se na komplementarnost odnosno međuzavisnost aktera i faktora u provođenju kreiranih rješenja.

Priprema projekata i provođenje naučne djelatnosti trebaju biti podržane sa savremenim pristupom za funkcioniranje, jer to implicira brzi razvoj nauke i veoma dinamičan razvitak društva i tehnologije. Pri tome, planovi i programi saradnje za potrebe odbrambenih institucija treba da osiguraju izvršenje općih i posebnih ciljeva koji se žele realizirati u određenim vremenskim periodima. U tom smislu moguće je praviti diferencijaciju projekta u okviru planova i programa saradnje po vrstama saradnje na fundamentalna, primijenjena i razvojna istraživanja. Fundamentalna istraživanja bi trebala da se odnose na projekcije sigurnosne ili odbrambene politike ili bilo koje sektorske politike. Primijenjena istraživanja bi uključivala projektni pristup, primjenu već dostignutih određenih rješenja odnosno sredstava i opreme. Razvojna istraživanja bi uključili projekte razvoja sredstava i opreme koja se koristi od strane odbrambeno-sigurnosnih struktura (naoružanje, borbena oprema, specijalizirana vozila i dr).

Naredno polje za unapređenje saradnje je osposobljavanje personala/kadrova, jer kada se razmotri važnost faktora za funkcionalnost odbrambeno-sigurnosnih struktura onda se može zaključiti da je u svim sistemima odlučujući čovjek. Zato se osposobljavanje i obučavanje može smatrati izuzetno značajnim zadatkom, budući da samo osposobljen i obučan čovjek, motivisan i opredijeljen, može odgovoriti izazovima. Stoga je veoma značajno i tretiranje saradnje u unapređenju kapaciteta za školovanje i osposobljavanje pripadnika odbrambeno-sigurnosnih struktura, jer rješavanje problema koje implicira visoko razvijena nauka i tehnologija nemoguće je pratiti bez odgovarajućeg visoko stručnog i naučnog personala, i bez sistematskog, planskog i svrsishodnog ulaganja u podsticanje i razvoj znanja. Ovo bi se moglo akcentirati i kao prioritetno pitanje, jer se kvalitetnim i kompetentnim personalom kreiraju i osnove za sva druga polja saradnje.

Na koncu, korisnim se čini istaći i solidnu bazu sa kojom raspolažu Ministarstvo odbrane i Oružane snage Bosne i Hercegovine u ljudskom potencijalu (personalu). Naime, Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine u svom sastavu ima značajan broj doktora nauka i magistara od kojih su neki trenutno angažirani u nastavnom i naučno-istraživačkom procesu na bh. univerzitetima. Također, značajan potencijal je koncentriran i kroz vojna lica u sistemu odbrane sa završenim najvećim nivoima vojne izobrazbe. Naznačeni akademski i stručni

¹⁵ Šire vidjeti u tekstu: „Military Education Reconsidered: A postmodern Update, Journal of Philosophy of education, Vol. 51, No.1, 2017, u kojem autor (A.M. Sookermany) identificira i elaborira šest postmodernih pedagoških strategija i to: emancipacija, dekonstrukcija, jezik, dijalog, različitosti i estetika. Autor ističe da te strategije koristi radi omogućavanja debate o tome kako posmoderni pogled može utjecati na pedagoški okvir vojnog obrazovanja s ciljem razvijanja i osnaživanja profesionalnog stava koji će omogućiti da se kroz proces obučavanja vojnog osoblja osigura što adekvatnije suočavanje sa nepredvidljivim izazovima koji će se pojavljivati pred pripadnicima vojne organizacije u budućnosti

¹⁶ Tisen Rene, Daniel Andriesen, Frank Lekan Depre, 2006, Dividenda znanja, Adižes, Novi Sad, str. 128.

potencijal bi se, kroz uzajamnu saradnju, mogao produktivno iskoristiti u interesu daljnjeg razvoja bosanskohercegovačkog društva.

4. Ka završnim promišljanjima

Sumirajući prethodno izneseno može se konstatirati da je saradnja individualna i organizaciona zadatost, jer se saradnjom kreiraju pretpostavke za zadovoljavanje svih potreba koje su bile primjerne historijskom stepenu razvoja društvenog konteksta, odnosno kapacitetima čovjeka i društva.

Nadalje, predviđanje futurističkih događaja i spremnost na suočavanje sa istim može osigurati bolji okvir i adekvatne mjere ukoliko se pravovremeno uspostavlja saradnja između različitih subjekata, pa tako i odbrambenih institucija i visokoobrazovnih ustanova u Bosni i Hercegovini. Očito je da je saradnja proces kojim se usmjerava „putovanje znanja“ i simultani rad za ostvarivanje zajedničkih interesa i poboljšanje funkcionalnih sistema, odbrambenog i obrazovnog, ili sistema Bosne i Hercegovine u cjelini.

Umjesto zaključka mogli bi konstatirati da je u ovim razmišljanjima moguće prepoznati odgovore na pitanja koje traži funkcionalno ostvarivanje nadležnosti odbrambeno-sigurnosnih struktura i visokoobrazovnih institucija. Odgovore na otvorena pitanja treba nalaziti u zajedničkom radu, kako bi u okviru postojećeg što bolje izvršili postavljene zadatke i već preuzete obaveze i kroz proces usavršili shodno potrebama odbrambenih struktura u Bosni i Hercegovini. Svakako da su ovdje prezentirana razmatranja polazna osnova, i da će se razmišljanja u budućnosti dopuniti sa ciljem poboljšanja.

5. Literatura

Joseph E. Stiglitz, 2008, Ekonomija javnog sektora, drugo izdanje, Ekonomski fakultet, Beograd

Manas Džeri, 2007: Napoleon o projektnom menadžmentu, Leo Commerce, Beograd

Tisen Rene, Daniel Andriesen, Frank Lekan Depre, 2006, Dividenda znanja, Adižes, Novi Sad

Vujević, Miroslav, 1986: Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti – drugo, dopunjeno izdanje, Informator, Zagreb

„Military Education Reconsidered: A postmodern Update, Journal of Philosophy of education, Vol.51, No.1, 2017

Вакулина Елена Васильевна, Белоус Наталья Николаевна

Россия, Брянский государственный университет имени академика И.Г.
Петровского

Проблемы формирования системы морально-нравственных ценностей российской молодежи

(Russia)

Belous Natalya

Russia, Bryansk State University

Vakulina Elena

Russia, Bryansk State University

Аннотация: Сложная ситуация выдвигает проблему формирования системы морально-нравственных ценностей у современной российской молодежи в категорию преимущественно важных. В статье проанализированы характерные тенденции для системы морально-нравственных ценностей. Приведены данные опроса, отражающие представление молодежи и представителей старшего поколения об актуальности морально-нравственных норм.

Ключевые слова: система морально-нравственных ценностей, ценностный упадок, моральные нормы, массовая культура

Annotation: Complex situation puts forward the problem of forming a system of moral values in a category of primarily important among modern Russian youth. The article analyzes characteristic tendencies for the system of moral values. Here are the survey data reflecting the performance of young and older generation about the relevance of moral standards.

Key words: system of moral values; decline of values; moral norms, mass culture

Кардинальные изменения, происходящие в России, вызывают необходимость обращения к общенациональным российским ценностям, что объективно востребовано потребностями развития общества, не случайно интерес к ним с каждым годом имеет тенденцию к возрастанию.

Данные проблемы обусловлены с одной стороны, происходящими в современном мире — процессами глобализации, информатизации, урбанизации и т. д. С другой стороны, предпосылкой их возникновения являются итоги молодежной политики, проводившейся в отношении молодежи. В настоящее время у молодежи наблюдается ценностный упадок: происходят трудные, в то же время непоследовательные процессы, свидетельствующие и о пересмотре серии ценностей предыдущих поколений. В российском социуме получилось так, что старшие поколения прожили на основе одной системы моральных норм, правил и ценностей, а новое поколение застало общество в процессе утверждения новых ценностей. Молодые люди отмечают, что в современных условиях каждый человек, стараясь выжить и самоутвердиться, удовлетворяет собственные потребности.

В иерархии ценностей возрастает роль «личной» нацеленности. Как в массовом сознании россиян, так и в структуре ценностных ориентаций молодежи снижается роль духовных приоритетов и возрастает интерес к потребительским и экономическим. Узко индивидуальный, эгоистический дух ведет к обеднению человеческих потребностей, подавляет чувства сопереживания, уважения к другим и к самому себе. Происходит эмоциональное отчуждение людей, что ведет к социальной разобщенности. Прослеживается тенденция к преобладанию агрессивных поведенческих стандартов, ориентирование на специфическую элитарность материального достатка и незамедлительное удовлетворение социальных запросов, но наряду с этим игнорируются государственные и общественные интересы и цели. Этому оказывает содействие и преобладающая в средствах массовой информации тенденция замены коллективизма, общечеловеческих идеалов солидарности, взаимопомощи людей на крайний индивидуализм.

Нередко ценности великой отечественной культуры вытесняются моделями массовой культуры в понимании молодых людей, устремленными на получение модели «американского образа жизни» [1]. В промежуток времени, когда финансово-экономическая составляющая страны пребывает в кризисном состоянии, материальное богатство в виде главной ценности пытается стать квинтэссенцией жизни общества. Данная негативная тенденция подталкивает российское общество и отдельного индивида к пренебрежению национальными традициями, определяющими духовно-нравственные устои, веками сохраняющие и формирующие естественные социальные структуры, делающими устойчивыми жизнь этносов.

Рост «социального эгоизма» российской молодежи становится серьезным препятствием для оптимизации модернизационного процесса. Возникает вопрос: «Насколько актуальны морально-нравственные нормы среди современных россиян?» Пытаясь ответить на этот вопрос, приведем некоторые данные.

Опрос о суждении молодежи и представителей старшего поколения об актуальности морально-нравственных норм показал, что наибольшая часть представителей молодежи (54 %) убеждены в том, что основные моральные нормы всегда остаются актуальными, невзирая на время. Однако немногим менее половины опрошенных представителей молодежи (46 %) в ходе опроса считают, что многие традиционные моральные нормы уже устарели [2]. Почти каждый третий представитель старшего возраста (31 %) признал, что моральные нормы «стареют» и уже не отвечают современным нормам и образу жизни.

Улучшение системы морально-нравственных ценностей российской молодежи в основных элементах образовательной деятельности, необходимо начать с совершенствования государственной политики. Система образования должна лучше учитывать как отечественный, так и зарубежный опыт, а для этого требуются усилия и самих участников системы образования [3].

Таким образом, формирование системы морально-нравственных ценностей у современной российской молодежи следует выделять как направление в воспитании и как ценности систем самого высокого порядка — личности, семьи, нации, государства и общества.

Литература:

1. Хваля-Олинтер Н. А. Интернет-фактор в ценностном развитии молодежи России / Н. А. Хваля-Олинтер // *Alma Mater*, № 5, Май 2016, С. 104–109
2. Ткаченко И. Н., Берсунькаева З. В. Проблемы формирования системы морально-нравственных ценностей у современной российской молодежи // *Молодой ученый*. — 2017. — №15. — С. 518-520. — URL <https://moluch.ru/archive/149/42313/> (дата обращения: 27.01.2018).
3. Личная и семейная жизнь в ценностной иерархии молодежи [Электронный ресурс] URL: http://www.isras.ru/analytical_report_Youth_8.html

ZAHTEVI SAVREMENOG KONCEPTA OBRAZOVANJA I OBUČAVANJA

Veliki cilj obrazovanja nije znanje, već akcija
Herbert Spenser

Rezime

U radu je kompleksno sagledan segment obrazovanja i obučavanja i to u kontekstu zahteva koje postavlja savremeni integralni koncept kontinuirane pripreme i doživotnog osposobljavanja zaposlenih za izvršavanje sadašnjih i budućih poslova i zadataka. Obrazložen je sadržaj, značaj i dometi obrazovanja i obučavanja i identifikovani osnovni faktori kao i zahtevi iskazani u strategiji obrazovanja koji se moraju uvažiti u planiranju, definisanju, realizaciji i ocenjivanju obrazovnog procesa. Posebno su naglašeni svi oni zahtevi koji predstavljaju novinu u konceptu upravljanja znanjem kao i samom procesu obrazovanja i koji donose suštinsku razliku i kvalitativno poboljšanje u odnosu na tradicionalni koncept. Kroz iznošenje celovitog novog koncepta, data su i neka konkretna rešenja za poboljšanja u sistemu obrazovanja i obučavanja koja će omogućiti da se odgovori što većem broju zahteva i potreba prakse i tako stvore pretpostavke da ulaganje u znanje zaista postane investicija u budućnost.

Ključne reči: *savremeni, koncept, obrazovanje, obučavanje, zahtevi, faktori, planiranje, plan, program, metodologija, škole, privreda, teorija, praksa*

REQUIREMENTS OF A MODERN CONCEPT OF EDUCATION AND TRAINING

“The great aim of education is not knowledge, but action.”

Herbert Spenser

Summary

The paper deals with a complex view of the education and training segment, in the context of the requirements posed by the modern integral concept of continuous preparation and lifelong training of employees for performing current and future tasks and exercises. The content, significance and scope of education and training and the identified basic factors as well as the requirements stated in the strategy of education that must be respected in the planning, definition, realization and evaluation of the educational process are explained. Particularly emphasized are all those requirements that represent a novelty in the concept of knowledge management as well as the process of education itself, and which bring a substantial difference and qualitative improvement

¹ Evropski univerzitet Brčko

² FINE GROUP Beograd

in relation to the traditional concept. Through the introduction of a comprehensive new concept, some concrete solutions for improvements in the education and training system are provided, which will enable them to respond to as many requests and needs of practice as possible, thus creating the assumptions that investment in knowledge really becomes an investment in the future.

Key words: *contemporary, concept, education, training, requirements, factors, planning, plan, program, methodology, schools, economics, theory, practice.*

1. Uvod

Kompleks obrazovanja i obučavanja je po svom sadržaju i efektima mogućeg uticaja izuzetno značajan i složen odnosno višedimenzionalan. Značaj proističe iz činjenice da obrazovanje dovodi do promena u znanju učenika i studenata, a obučavanje do promena u profesionalnim veštinama zaposlenih, što rezultira ličnim razvojem i promenama u stavovima i vrednosnim shvatanjima svakog pojedinca odnosno građenjem ukupne kompetentnosti. Sve to se u konačnom iskazuje kao proces primenjenog individualnog i organizacionog učenje koje se najpotpunije može sagledati i oceniti kroz sposobnost preduzeća da adekvatno deluje na izazove, promene i zahteve okruženja s ciljem stvaranja i održavanja konkurentske prednosti. Zato se, s pravom, može reći da poslovne organizacije kroz adekvatno obrazovanje i obučavanje zaposlenih stvaraju snažan instrument koji im omogućuje da proaktivno i adaptivno deluju na okruženje i ostvaruju postavljene ciljeve. Shodno tome, sve više se shvata i prihvata stav da znanje i obrazovanje, kao i ukupni intelektualni kapital, postaju sve važniji resurs (ekonomija znanja) kojim se podižu performanse preduzeća i tako ostvaruje konkurentna prednost na zahtevnom tržištu.

Na složenost i višedimenzionalnost kompleksa obrazovanja i obučavanja ukazuje nekoliko očiglednih i bitnih činjenica. To se pre svega odnosi na otežanu mogućnost neophodnog višenivovskog povezivanja različitih subjekata u različitim strukturama, posebno u uslovima nepostojanja jasnih strategijskih opredeljenja i metodologije međusobnog usklađivanja po dubini i širini. To znači da nema sinhronizovanog dejstva i ostvarenja jedinstvenih ciljeva ako nema zajedničkog definisanja strategije ukupnog društvenog i obrazovnog razvoja kao ni definisanja zahteva budućih potreba i profila kadrova, uz uvažavanje svih onih prestrukturiranja i promena čije prve impulsi treba na vreme prepoznati. Dakle, da se radi o složenom procesu ukazuje već taj prvi metodološki korak kojim treba što preciznije definisati koloko i kakvih kadrova (po strukturi) treba pripremiti za buduće poslove koji će se stalno menjati. U pitanju je veoma kompleksan proces u kome treba sagledati budući naučnotehnoški i ukupni razvoj kao i sve druge promene koje determinišu budući profil kadrova.

U našim uslovima, složenost je dodatno pojačana činjenicom da ne postoje formalizovani oblici neophodnog povezivanja obrazovnog sistema, posebno formalnog, sa subjektima za čije se potrebe vrši priprema i osposobljavanje kadrova. Zapravo privreda ne učestvuje u definisanju obrazovnih zahteva (planova i programa), pa shodno tome često ističe da joj obrazovni sistem ne priprema kadrove sa adekvatnim znanjima i sposobnostima (ne prepoznaju vrednost obuke). Baš iz tog razloga privredni subjekti ne pokazuju neki posebni interes kada je u pitanju podsticanje i upućivanje zaposlenih na školovanje, a samim tim ni kada element sticanja više stručne sprema treba formulirati kao jedan od kriterijum za napredovanje u organizaciji³.

³ Nadoveza, B., Menadžment kadrovskog potencijala, Cekom, Novi Sad, 2011.

Zbog činjenice da se sve više prihvata stav da je kompleks obrazovanja i obučavanja zaposlenih izuzetno značajan i sa dalekosežnim efektima, ovo pitanje sve češće postaje predmet mnogih istraživanja kao i ključna razvojna funkcija kako menadžmenta ljudskog potencijala tako i generalnog menadžmenta u svim organizacijama. Nastojanja idu u pravcu nalaženja rešenja kojima će se obrazovanje afirmisati kao jedna od ključnih poluga strukturnih promena i dinamičkog razvoja privrede. U tom kontekstu treba posmatrati i stav o neophodnosti da se na nivou države definiše strategija razvoja obrazovanja sa jasnom misijom, ciljevima i smernicama, kao okvirom za planiranje, programiranje, realizaciju i evaluaciju ovog značajnog sistema. Naravno, treba uvažiti i verifikovane stavove kao i zaključke Saveta EU o strateškim okvirima za evropsku saradnju u oblasti obrazovanja i obuke, budući da se tu iznose okviri i pravci razvoja u uslovima globalnih tržišnih i ukupnih promena u koje se moramo i mi ubrzano uključivati.

2. Suština, sadržaj i dometi koncepta obrazovanja i obučavanja

*Učenje je kao veslanje izvodno, čim se prestane,
odmah se kreće unazad (Leo Ce)*

Prva stvar koju treba naglasiti je da je sistem obrazovanja i obučavanja nešto što se tiče celokupnog društva i globalnih promena, a ne samo škole kao institucije, te da se u skladu sa tim mora definisati i strukturirati kao konzistentna celina. To znači da ga treba postavljati na način da zaista bude poluga privrednog rasta i društvenog napretka, a to znači da kod polaznika razvija sposobnosti razumevanja i kritičkog razmišljanja i podstiče inicijativu i stvaralaštvo. Istovremeno treba obezbediti prekvalifikaciju i usavršavanje postojećeg kadra kroz sticanje znanja i veština koje traži nova privredna struktura. Dakle, neophodno je da formalno i neformalno obrazovanje bude postavljeno kao kompatibilan sistem koji obuhvata sve aspekte obrazovnih potreba savremenog društva. Isto tako, nesporno je da obrazovanje samo po sebi ne može dati željene efekte već samo ako je postavljeno kao deo jedinstvenog sistema, u kojem svi elementi moraju biti usklađeni. Zaposleni moraju videti u obrazovanju šansu za napredovanjem i afirmacijom, a preduzeće način da dođe do efikasnijih i fleksibilnijih radnika sposobnih da odgovore na promene u okruženju i realizuju postavljene ciljeve i misiju. Suštinska odrednica *obrazovanja (edukacija)* je da je to proces sticanja i stalnog inoviranja širih znanja iz primenjenih naučnih disciplina i uspešne poslovne prakse, relevantnih za delatnost i ciljeve preduzeća u svrhu unapređenja sadržaja i metoda rada, rukovođenja i upravljanja⁴. U tom smislu može se konstatovati da postoje dva suštinska zadatka u okviru obrazovnog procesa:

- da polaznici nauče kako se stiču znanja (naučiti sticati znanja)
- da polaznici uče za rad (naučiti raditi i zaraditi)

Edukovana osoba ima kapacitet za razumevanje šireg konteksta pojedinih zadataka, povezivanje različitih delova saznanja sa bazičnim, konstruktivnu kritiku i nezavisno mišljenje.

Formalno obrazovanje, (eng. formal education) je strukturirano učenje i omogućava sticanje osnovnih znanja i veština u skladu sa određenim planom i programom. Ono se realizuje u obrazovnim ustanovama, po svojoj suštini više je apstraktno, duže traje i ima širi obrazovni

⁴ Petrović, M : Kadrovski menadžment, Akademija lepih umetnosti, Beograd, 2004.

sadržaj, a završava se sticanjem diplome ili univerzitetskog stepena. U suštini, u pitanju je bazično opšte i stručno obrazovanje koje se u praksi mora dopunjavati sa sadržajima obuke koji su primereni konkretnim zahtevima i uslovima.

S druge strane, praksa nedvosmisleno potvrđuje da se formalni sistem obrazovanja mora stalno dograđivati odnosno biti maksimalno fleksibilan, ukoliko želi da što potpunije zadovoljava potrebe privrede, pogotovo danas u uslovima velikih promena i još složenijih zahteva. Nastavne ustanove moraju biti u stanju da brzo i kvalitetno reaguje na promene u sadržaju i načinima rada koje dolaze iz privrede, a pogotovu na specifične potrebe zaposlenih koje su u funkciji zahteva koje postavlja konkurentno rivalstvo i koncept fleksibilne organizacije.

Neformalno obrazovanje (eng. non formal education) je takođe sistematizovan oblik sticanja znanja, s tim što nije uključeno u formalni sistem obrazovanja, a to znači ne vodi sticanju diplome ili univerzitetskog stepena. Ova obrazovna aktivnost predstavlja dopunu formalnom obrazovanju. UNESCO ga definiše kao „organizovanu edukativnu aktivnost” van formalnog sistema, koja ima svrhu da zadovolji potrebe korisnika ali i ciljeve učenja. Kod ovog obrazovanja treba istaći veliku prilagodljivost individualnog i organizacionog učenja i profesionalnog razvoja, kao i primenjivost naučenog. Na taj način se potpunije usaglašavaju ciljevi pojedinca sa ciljevima organizacije i obrazovanje stavlja u funkciju uspješne realizacije zadataka i zadovoljstva zaposlenih.

U uslovima tranzicionih promena, neformalno obrazovanje ima dodatnu funkciju u cilju bržeg prevazilaženja raskoraka koji su nastali u uslovima višestrukih i višeslojnih zaostajanja u odnosu na razvijeni svet i potrebe da se gradi savremeno društvo sa efikasnom tržišnom ekonomijom.

Osnovni oblici neformalnog obrazovanja su: programi treninga - uvežbavanja i programi za inovaciju znanja. *Trening* podrazumeva uvežbavanje specifičnih međusobno povezanih radnji, a odnosi se na užu oblast i sadrži više detalja. To je ciljno usmerena aktivnost kroz koju se povećavaju veštine koje se koriste u svakodnevnom radu. Trening, kao oblik neformalnog obrazovanja, dobija sve veću ulogu i značaj. Trening može mnogo da pomogne u pripremi radnika kada se menja tehnologija, proizvodni program, metode rada ili delatnost firme, obzirom da se ne moraju tražiti novi radnici niti premeštati postojeći koji se mogu provesti kroz utvrđeni program treninga. Na taj način se obezbeđuje smanjenje svih troškova i povećava efikasnost rada zaposlenih.

Pod obukom se podrazumeva planski napor organizacije da poboljša performanse zaposlenih na njihovom radnom mestu kroz promene u specifičnim znanjima, sposobnostima, veštinama i ponašanjima zaposlenih i podrazumeva vremensku dimenziju sadašnjosti⁵. *Obučavanje*, koje se realizuje kroz neformalni sistem, podrazumeva sticanje novih praktičnih znanja i veština potrebnih za rad, rukovođenje, upravljanje i organizaciono ponašanje, u skladu sa usvojenim pravilima, propisima i standardima. Činjenica je da se danas na obuku i njen značaj gleda drugačije nego u prošlosti i da će se njena uloga sve više širiti i usložavati u skladu sa opštim promenama i zahtevima koji iz toga proističu. U ostalom, to potvrđuje i dosadašnja promena uloge obuke, od one koja je bila dominantno usmerena ka sticanju nekih tehničkih veština (npr. obuka majstora za neke praktične radnje ili nastavnika da rade konkretne planove) do toga da se danas govori o „učanju i učinku na radu“, koje treba da obezbedi ne samo podučavanje zaposlenih nego i sticanje organizacionih performansi (veštine i znanja potrebna za ostvarenje strateških ciljeva organizacije, podizanje radne efikasnosti itd).

⁵Goldstein, I. L. And Ford, K.J., Training in organizations needs assesment, development, and evaluations, Wasworth, Belmont

Obuka može da igra ključnu ulogu u postizanju konkurentne prednosti i da odgovori na zahteve i izazove samo ako je usklađena sa strateškim ciljevima preduzeća i smernicama razvoja kadrova.

U tom kontekstu, posebno mesto i razmatranje ima obuka menadžera (rukovodećeg kadra) s ciljem da se njihov učinak poboljša prenošenjem znanja, promenom stavova ili unapređenjem veština. Tu spadaju programi koji se odvijaju u okviru firme (obučavanje, kursevi, rotacija na poslu), zatim razni kursevi i seminari koje organizuju specijalizovane i školske institucije. Ovakva obuka dobija sve više na značaju u uslovima globalizacije i pooštřavaju konkurencije, gde je akcenat na što potpunijem povezivanju namenskog programa sa zadacima preduzeća.

U okviru ovog pitanja može se govoriti i o organizacionom i individualnom učenju. Organizaciono učenje se definiše kao proces sticanja i korišćenja novih znanja kojima preduzeće ostvaruje konkurentsku prednost na tržištu. Individualno učenje je sticanje znanja, veština i pravila ponašanja pojedinaca, a kada individualno učenje rezultira promenama stavova, vrednosti, načina gledanja na stvari, govori se o individualnom razvoju. Pri tome, aspekt razvoja podrazumeva mnogo više od pripreme zaposlenih za konkretni posao jer uključuje i prilagođavanje promenama u svetu rada i pripremu za preuzimanje složenijih i novih poslova i pozicija. U pitanju je razvoj koji, sa aspekta zaposlenih, ima znažno motivaciono dejstvo (po Maslow -u, razvojne potrebe su najviše ljudske potrebe).

Obrazovanje i razvoj zaposlenih ima brojne potencijalne efekte, počev od onih koji se odnose na individue (razvoj potencijala, povećanje radne sposobnosti i zadovoljstva), zatim na timove (sinergija, bolja klima, veća fleksibilnost), do segmenta koji se iskazuje nižim troškovima, povećanjem vrednosti i konkurentne sposobnosti. Zato je teorija a i praksa prihvatila snovno opredeljenje da je glavni pokretač privrednog i ukupnog razvoja produktivnost, koja se zasniva na znanju i inovacijama, a to znači na razvoju zaposlenih.

Sve ovo potvrđuje da obučavanje i obrazovanje zaista predstavlja trajni i značajni instrument za aktiviranje i usmeravanje kadrovskog potencijala ka ostvarenju sopstvenih interesa kao i ciljeva organizacije. Dakle, u pitanju je strateški značajna funkcija, koja mora biti integrisana u ukupnu politiku upravljanja ljudskim resursima. S druge strane, ako se navede zvanično prihvaćeni stav da je uloženi kapital u kadrove radi njihove opšte optimizacije bitan preduslov za ostvarivanje nacionalnog dohotka, onda je sasvim jasna uloga i značaj obučavanja i obrazovanja u ostvarenju tog osnovnog cilja. Prema tome, osnovna uloga organizacije je da motiviše zaposlene da kontinuirano uče i to tako što će ih raspoređivati u skladu sa stvarnim kompetencijama, a njihov razvoj i napredovanje usloviti sticanjem potrebnih znanja i veština.

3. Identifikacija faktora koji determinišu obrazovne profile

U uslovima brzog naučnotehničkog napretka kao i ukupnog razvoja i globalizacije nastaju velike promene u svetu rada, organizaciji, zanimanjima, strukama i specijalnostima kao i kvalifikacijama kadrova. Pod tim uticajima dolazi do bržeg zastarevanja znanja zaposlenih, tako da se u sve kraćim vremenskim periodima dolazi u situaciju da raspoloživo stručno obrazovanje i stečene radne sposobnosti ne zadovoljavaju izmenjene zahteve rada. Menja se iz osnova uloga i položaj kadrova u procesu rada i nastaju promene u profilima potrebnih kadrova, koje proističu iz promenjene strukture ljudske delatnosti. Nestaju ili stagniraju

određena zanimanja i struke radnika, a pojavljuju se nova odnosno menja se struktura potrebnih znanja kadrova⁶.

Taj dinamičan proces prate velike društvene i ekonomske strukturne promene koje determinišu prestrukturiranje kadrova po delatnostima donoseći porast potreba za širim profilima kadrova i kadrovima sa opštim i tehničkim znanjima. Zahteva se univerzalnost kadrova (multifunkcionalnost), a rastu potrebe za inovatorima, kreatorima, tehničarima, inženjerima i programerima. Smanjuje se procentualno učešće kadrova u primarnoj i sekundarnoj delatnosti, a povećava u tercijalnoj, koja zahteva niz novih aktivnosti. Sve više stručnog kadra je potrebno na poslovima pripreme proizvodnje, tehničkog upravljanja, projektovanja i konstrukcije, istraživanja, razvoja i slično. Od sve većeg broja ljudi se traže preduzetničke sposobnosti i kreativan pristup u svakodnevnom delovanju u svim sredinama, kao i odgovarajuća finansijska i informatička znanja.

Dakle, u prvom metodološkog koraku u kojem se formulišu zahtevi koje treba postaviti obrazovnom sistemu najpre treba identifikovati i kvantifikovati direktne i indirektne uticaje ukupnog i tehničkotehnološkog razvoja, opšte okvire očekujućih promena u strukturi potreba za kadrovima, kao i prihvaćena opredeljenja i stavove (strategije, prognoze, smernice). Na taj način se ostvaruje direktna povezanost između kompleksno iskazanih zahteva budućih poslova i zadataka i sadržaja obrazovnih planova i programa kroz koje se vrši priprema i osposobljavanje kadrova za te potrebe⁷.

U ostalom, sistemski pristup obrazovanju i obučavanju podrazumeva da se u prvom koraku izvrši procena potreba na bazi analize organizacije, poslova, zahteva i okruženja, s ciljem da se utvrdi koja znanja i veštine treba da steknu zaposleni da bi poboljšali performanse. Svaki nivo u obrazovnom sistemu mora biti kompatibilan sa zahtevima tržišta rada odnosno zahtevima radnih organizacija koje treba da učestvuju u određivanju obima, dubine, složenosti i trajanja obrazovanja. Kvalitet izvršenja konkretnih poslova i zadataka na radnim mestima je taj koji treba da potvrđuje adekvatnost obrazovnog sistema i shodno tome da identifikuje i koriguje evidentirane slabosti. Upravo na taj način se ostvaruje povezivanje teorije i prakse, tako što se teorijska nastava stavlja u kontekst praktične realizacije, usaglašavajući na taj način stečena znanja i veštine sa poslovima i zadacima koji će se izvršavati u okviru radnih mesta.

Iz tog razloga obrazovne institucije moraju biti fleksibilne i zajedno sa privredom stalno analizirati sve faktore koji utiču na potrebe i na osnovu toga prilagođavati studijske programe kako bi bile u stanju da polaznicima nude adekvatnu strukturu znanja koja će biti dovoljno široka kako bi im omogućila da se u toku svog radnog veka brže prekvalifikuju i kroz permanentno obrazovanje lakše prilagođavaju novonastalim uslovima. Obrazovanje i obuka koji nisu reakcija na jasno definisane potrebe ne mogu da doprinesu povećanju performansi pojedinaca i organizacije.

Sistem obrazovanja i obučavanja treba da ponudi odgovor upravo na taj osnovni zahtev koji proističe iz stalnih promena i potrebe neprekidnog podizanja konkurentske prednosti i to kroz stalno ažuriranje ukupnih kompetencija zaposlenih. Samo se kroz kontinuirano sticanje novih znanja i veština i obnavljanje postojećih, kao i planirano osposobljavanje za nova zanimanja, može obezbediti kompetentan i efikasan kadar. Poznati stručnjak Nonaka ističe da su uspešne one kompanije koje stalno stvaraju nova znanja koja se brzo šire i otelotvoruju u nove tehnologije i proizvode - usluge⁸.

⁶ Nadoveza, B., Menadžment kadrovskeg potencijala, Cekom, Novi Sad, 2011

⁷ Nadoveza, B. : Integralno planiranje kadrova, VIZ, Beograd, 2000

⁸ Nonaka, I., and Takeuchi, H., :The knowledge – creating company :How Japanese create the dynamics of innovation, Oxford university press, 1995.

4. Konkretno promene u procesu novog koncepta obrazovanja

Osnovu za definisanje celovitog koncepta obrazovanja i obučavanja treba da predstavlja metodologija planiranja potreba za kadrovima kao i nacionalna strategija razvoja obrazovanja⁹, a delom i evropska strategija obrazovanja. Najvažnija određenja iz Strategije su

- da je sistem obrazovanja najvažniji element životne i razvojne infrastrukture svakog pojedinca, društva i države
- da je misija obrazovanja da omogući svima pravo na učenje tokom čitavog života i da time doprinese njihovom ličnom i profesionalnom razvoju
- da se vrši usklađivanje obrazovnih programa sa potrebama tržišta rada
- da dinamičan razvoj privrede nije moguć bez strukturnih promena, čiji će tempo dobrim delom zavisi i od reforme obrazovnog sistema

Nacionalna strategija se zasniva na politici EU u oblasti doživotnog učenja, iskazanoj u dokumentu Evropske komisije ET 2020 tj u programu "Nove veštine za nove poslove", uz uvažavanje opštih trendova dugoročnih strukturnih promena u širem okruženju. Posebno je značajan deo u kome se naglašava da se u uslovima globalizacije komparativne prednosti nacije pomeraju sa resursa prema sposobnosti stanovništva da primenjuje relativna znanja u donošenju i realizaciji bitnih odluka.

Polazeći od tih zahteva, sistem obrazovanja treba postaviti tako da se radikalno izmeni uloga polaznika kako bi oni postali aktivni kreatori i učesnici u tom procesu sa jasnim uverenjem da jedino stičući znanja i profesionalne sposobnosti stvaraju preduslove da budu uspešni u praksi i zadovoljni razvojnim mogućnostima. Suštinsku promenu u tom novom konceptu treba da predstavlja to što će se polaznici postaviti u centar obrazovnog procesa, čime bi oni faktički postali subjekti obrazovanja i obučavanja. To traži da se najpre usaglase studijski programi sa zahtevima privrede i da se potpuno menjaju metode, uloge i oblici nastave. Svakako da se od polaznika očekuje i zahteva mnogo veće angažovanje, više samoučenja i pripreme za drugačije organizovanu nastavu, kreativno rešavanje problema u okviru radionica i studija slučaja, pri čemu su predavači sve više medijatori a zaposleni doživotni učenici.

Polaznike treba pripremati za rad, ali i da razmišljaju, da rešavaju probleme uz slobodnu kreativnu imagainaciju, da timski saraduju i prihvataju odgovornost. Posebnu dimenziju ovog koncepta predstavlja to što se povezuju ciljevi obučavanja sa razvojem individualne karijere kao i sa ciljevima razvoja organizacije. To znači da se polaznici obučavaju prema zahtevima koje postavlja radna organizacija zajedno sa školom, tako da pojedinci upravo kroz taj vid sticanja stručne spreme obezbeđuje pretpostavke za sopstveni razvoj i napredovanje.

Dakle, cilj obrazovanja i obučavanja u organizaciji nije sticanje znanja radi pukog znanja, već radi uspešnijeg rada, funkcionalnijeg ponašanja i ukupnog razvoja zaposlenih. Drugim rečima, ne uči se za školu nego za obavljanje konkretnih poslova i zadataka, pa je sasvim razumljivo zalaganje da se tako stečena osposobljenost uzima kao ključni parametar u donošenju svih bitnih kadrovskih odluka (postavljenje, razmeštaj, unapređenje itd.).

Ovakav pristup upravo obezbeđuje da se poveća nivo kvaliteta obrazovanja i transfera efekata obrazovanja u praksu, odnosno da se realizuje koncept obrazovanja „po meri“ preduzeća. S druge strane, pojedinac suočen sa novim zahtevima i novim poslovima oseća potrebu za novim stručnim znanjima i veštinama i spreman je da uči. Drugim rečima, organizacija će nastojati da

⁹ Službeni glasnik RS, br. 107 /2012

motiviraju pojedinca da neprekidno uči jer će ga postavljati na osnovu kompetencija, a istovremeno njegov razvoj vezati za sticanje znanja i sposobnosti (povećanje potencijalnih radnih sposobnosti zaposlenih),

Da bi konačno i u našim radnim organizacijama počela realizacija programa „po meri preduzeća“, potrebno je mnogo toga izmeniti i nanovo definisati, počev od suštinskog povezivanja obrazovanja i obuke sa ciljevima preduzeća i ličnim ciljevima zaposlenih, preko jasnijeg i konkretnijeg definisanja potreba za obrazovanjem do doslednije realizacije čitavog koncepta. Suština tog zahteva je da se kroz obrazovanje zaposleni učine kompetentnim da deluju u praksi i to u promenljivoj situaciji i da upravljaju svojim ponašanjem.

Za sada smo tek u fazi saznavanja i razmatranja šta i kako drugi rade po tom pitanju, uz napomenu da to radi tek mali broj naših preduzeća. Ozbiljan problem je i to da je malo stručnjaka u obrazovnom procesu koji su spremni da napuste oprobani metod klasičnog predavanja kombinovan sa vežbama i diskusijom i upusti se u „neizvesnost“ utvrđivanja sadržaja prema zahtevima savremenog koncepta koji odgovara konkretnom preduzeću i polaznicima. Naravno, isto tako je i istina da ni naša preduzeća još uvek nisu nešto posebno zainteresovana za suštinski i radikalni zaokret, koji podrazumeva da menjaju svoj stav o neophodnosti i značaju kontinuiranog obrazovanja i obučavanja zaposlenih i da se aktivno uključe u proces definisanja studijskih programa obrazovnih ustanova. Obrazovni sistem treba da bude mesto gde će se redovno sretati privrednici i razmenjivati iskustva, gde će se odvijati konsultacije i rešavati konkretni problemi u vidu studija slučaja kao i kroz završne radove studenata. Promena u Zakonu o visokom obrazovanju kojom je predviđeno da se na fakultetima formiraju saveti privrednika mogla bi predstavljati početni korak u naznačenom pravcu međusobnog povezivanja. Velike promene se očekuju kod onih sistema koji se uporno drže tradicionalnog pristupa obrazovanju i obučavanju, gde se kroz klasičnu nastavu kombinovanu sa praksom na radnom mestu polaznici prevasohodno spremaju da „rade brzo, tačno i sigurno“. To je bilo prihvatljivo za uslove jednostavnih rutinskih poslova i sa uskim opsegom rada, odnosno gde se polaznici nisu obučavali da kompleksno izvršavaju zadatke kroz njihovo planiranje, organizaciju i zajedničku pripremu. Radi se o obučavanju koje nije bilo u direktnoj funkciji razvojne karijere zaposlenih odnosno koje nije pratilo i kontinuirano odgovaralo na zahteve koji su se postavljali onima koji su izvršavali različite poslove tokom radne karijere.

Suština savremenog koncepta obrazovanja i obučavanja u funkciji obezbeđenja kvaliteta podrazumeva adekvatan odnos i jasne uloge svih zaposlenih počev od top menadžmenta do neposrednog rukovodioca, kadrovske službe i funkcije obrazovanja i svakog zaposlenog pojedinačno.. Potrebno je istinsko verovanje menadžmenta da su obrazovanje i obučavanje važni i da treba uložiti odgovarajući trud da bi se postigli što bolji efekti. U savremenim firmama formiraju se posebne organizacione jedinice - odeljenja za obrazovanje i inovaciju znanja zaposlenih i tako se uspešno hvataju u koštac sa promenama koje su postale jedina konstanta savremenog poslovanja. U njihovoj nadležnosti je definisanje programa i planova, utvrđivanje ciljeva i sadržaja obrazovanja, izbor metoda, sredstava i oblika izvođenja obuke, predlaganje potencijalnih polaznika, kontrola realizacije programa obrazovanja i analiza ostvarenih rezultata.

Doživotno učenje treba da postane vodeće načelo celokupne organizacije obrazovanja i obučavanja, jer u znanju i osposobljavanju leži ključ za prilagođavanje promenama, koje postaju sve brže i zahtevnije. Suštinski smisao neophodnog doživotnog obrazovanja jeste u tome da služi svrsi razvoja, oslanjanjem na najnovija naučna i tehnička dostignuća i da pospešuje napredovanje iz postojećeg u novo stanje. Činjenica je da ukupan razvoj i promene traže „organizacije koje uče“, iz čega najdirektnije proističe potreba da se zaposleni moraju

podsticati na doživotno usavršavanje, odnosno da im treba omogućiti kontinuiranu i adekvatnu obuku.

5. Proces planiranja obrazovanja i obučavanja

Proces planiranja obrazovanja treba posmatrati u *širem smislu* odnosno u kontekstu ukupne koncepcije koja se odnosi kako na iskazane obrazovne zahteve tako i na osnovne socijalne i političke uslove i faktore, kojih se treba pridržavati pri definisanju planskih zadataka i ciljeva obrazovanja i shodno tome utvrđivati predloge planova koje treba ostvariti u budućnosti u konkretnim uslovima¹⁰.

Posebno mesto i vrlo važnu ulogu ima celovit proces planiranja obrazovanja i obučavanja ljudi koji treba da se vrši po utvrđenoj metodologiji i to na svim nivoima, počev od poslovnih organizacija do zbirnog iskazivanja na nivou države. Radi se o kompleksnom procesu planiranja koji započinje utvrđivanjem skupa globalnih potreba za obučavanjem i obrazovanjem u odgovarajućem planskom periodu na bazi strategije razvoja države i obrazovanja, planova rada i razvoja organizacija, kao i izveštaja o stanju, kvalitetu i usaglašenosti potreba za kadrovima sa realnim stanjem. Metodološki posmatrano, planiranje započinje utvrđivanjem konkretnih potreba za obrazovanjem i obučavanjem, nakon čega sledi definisanje sadržaja prema iskazanim potrebama i ciljevima. Dakle, analiza potreba za obrazovanjem i obukom je prvi korak dok je transfer naučenog u radno okruženje kruna celokupnog obrazovnog sistema. Na osnovu sačinjenih planova i programa vrši se izbor odgovarajućih metoda obrazovanja, kao i izbor predavača prema predmetu i cilju. Nakon realizacije, sledi kontrola efekata obrazovanja i usaglašavanje procesa osposobljavanja i razvoja zaposlenih. Proces planiranja zahteva što preciznije određivanje ciljeva obrazovanja jer je to determinanta koja u dobroj meri uslovljava sadržaj programa, metode rada i načine provere efekata procesa obrazovanja i obučavanja. Dakle, ukoliko se želi ostvariti adekvatan kvalitet obrazovanja i obučavanja, svaki program treba da ima sopstveni jasan cilj u okviru unapred postavljenih zahteva. Pri tome, uvek treba imati na umu da cilj obrazovanja i obučavanja u organizaciji nije sticanje znanja radi pukog znanja, već radi uspešnijeg rada, funkcionalnijeg ponašanja i ukupnog razvoja zaposlenih. Zaposleni treba da znaju ne samo „kako nešto uraditi” nego da znaju „zašto” i „kome”, a to će postići razvijanjem i primenom veštine, znanja i sposobnosti koje mogu da doprinesu poslovanju kompanije¹¹ Ciljeve obučavanja treba tako postaviti da predstavljaju opis učinka (znanja, sposobnosti, kompetentnost itd.) koga polaznici treba da dostignu da bi se mogli smatrati osposobljenim. Tako postavljeni ciljevi su istovremeno i merilo za ocenu uspešnosti obuke.

Programiranje odnosno program obrazovnog sadržaja mora biti usklađen sa ciljevima i zadacima inovacije znanja, stvarnim potrebama organizacije za obukom kao i potrebama i mogućnostima zaposlenih. Skup potrebnih znanja za pojedine nivoe obrazovanja kao i neophodne inovacije znanja definiše se kroz plan i program. Planom obrazovanja definiše se struktura predmeta i broj časova predavanja i vežbi i drugih aktivnosti, dok se Programom obrazovanja utvrđuje sadržaj znanja, struktura tematskih oblasti sa osnovnim sadržajem i rasporedom izlaganja, predmetnim nastavnicima, literaturom i oblicima realizacije obrazovnog sadržaja.

¹⁰ Petrović, M : Kadrovski menadžment, Akademija lepih umetnosti, Beograd, 2004.

¹¹ Noe, R., A. : Empoyel traning and development, Mc Graw Hill /Irwin, 2010

Osnovni zahtev koji se postavlja pred obučavanje menadžera je da se programi što jasnije povežu sa zadacima firme odnosno da odgovaraju strategiji i ciljevima kompanije. Primenjuju se mnoge metode razvoja i obuke menadžera, počev od obuke na radnom mestu (rotacija posla, davanje uputstava - instrukcija, učenje kroz rad), preko primene metoda studije slučaja (analiza slučaja, utvrđivanje problema i predlaganje rešenja) kao i menadžerske igre (simulirana situacija) do oblikovanja ponašanja (pokazuje se kako nešto treba uraditi na pravinačin).

Visoki zahtevi obavezujućeg kvaliteta u privredno razvijenim zemljama, koji pretpostavljaju određeni nivo znanja i praktičnih sposobnosti, ukazuju da preduzeća treba da definišu i dosledno realizuju tri osnovne vrste programa, kroz koje će ostvariti adekvatno osposobljavanje kadrova¹²:

- redovni osnovni programi, koji sadrže osnovna, interdisciplinarna, celovita znanja neophodna za preuzimanje radne, odnosno rukovodeće ili upravljačke uloge. Namenjeni su prvenstveno, potencijalnim rukovodiocima.
- redovni inovativni programi, koji sadrže proširena znanja i novine iz odgovarajućih oblasti rada, rukovođenja i upravljanja obuhvaćenih osnovnim programom
- programi prema aktuelnim potrebama, sadrže konkretna znanja u odgovarajućoj oblasti, neophodna za kvalitet, uspešan rad, rukovođenje ili upravljanje u odgovarajućem periodu.

Proces planiranja obrazovanja i obučavanja završava se poslednjim segmentom u kome se faktički realizuje ono što je definisano planovima i programima. U tom segmentu savremene kadrovske službe imaju višestruke zadatke, počev od planiranja realizacije, obezbeđenja uslova za izvođenje programa, predlaganje predavača, procenu rezultata i izradu izveštaja, vođenje evidencije polaznicima i postignutim rezultatima, izdavanje sertifikata i ostalih dokumenta o završenim oblicima obučavanja i obrazovanja.

Procena uspešnosti procesa obrazovanja je izuzetno važna jer se upravo na osnovu toga daje ocena kvaliteta, uočavaju slabosti i nedostaci i predlažu konkretna poboljšanja. Zavisno od cilja obrazovne aktivnosti, mogu se vršiti procene po sledećem aspektima:

- kvalitet realizacije programa kao i teorijska i praktična znanja
- uspeh polaznika u sticanju znanja i veština odnosno stavovi polaznika o obrazovnom procesu
- efekti u radu, odnosno ponašanje polaznika

Evaluacijom obrazovanja i obučavanja utvrđuje se da li je došlo do promene znanja, veština, i sposobnosti koje se traže na radnom mestu i da li je to rezultiralo unapređenjem performansi preduzeća, koje se u konačnom iskazuju nivoom konkurentne sposobnosti.

Procena kvaliteta realizacije obrazovnog programa vrši se upitnikom koji sadrži odgovarajuća pitanja kao i skale procene. Procena uspeha polaznika, zavisno od cilja i sadržaja, može se vršiti putem polaganja ispita ili testom znanja. Ocena efekata u radu podrazumeva prethodno utvrđivanje kriterijuma koji treba da budu kvantifikovani i utvrđeni još pre definisanja sadržaja programa.

¹² Dessler, G :Osnovi menadžmenta ljudskih resursa, Data Status, Beograd, 2007.

Na osnovu rezultata provere efekata obučavanja i obrazovanja preduzimaju se potrebne korektivne mere, s ciljem da se izvrše potrebne promene i poboljšanja u konkretnim segmentima. Krajnji cilj mora biti da se kroz obuku i osposobljavanje stiču znanja i profesionalne sposobnosti prevashodno prema zahtevima prakse.

Što se tiče nas na prostoru bivše Jugoslavije, može se izvući generalni zaključak o nepostojanju opšteprihvaćene metodologije integralnog planiranja obrazovanja i obučavanja, što se najpotpunije može potvrditi činjenicom o neusklađenosti između zahteva ekonomskog rasta i konkretnog razvoja kadrovske strukture. Rezultat toga su neadekvatnost kadrova koja se najočiglednije uočavala kroz pojavu „viškova“ i „manjkova“.

Sa uzrocima takvog stanja ušlo se u stvaranje novih obrazovnih sistema u novonastalim državama, koji je dodatno usložen transformacionim procesima, ukupnim promenama, a kasnije i zahtevima bolonjskog procesa. U tranziciju se ušlo sa velikim problemima i bez jasno sagledanih i pripremljenih mera. Malo šta je bilo pod pravom kontrolom u smislu nekog perspektivnog sagledavanja potreba za kadrovima koje će nastati kroz tranziciju, a samim tim je izostala pravovremena priprema i prilagođavanje kadrova za ono što dolazi. Dakle, nesporno je da je malo šta urađeno da bi se podigao nivo kompetentnosti radnika i da bi se naša preduzeća uspešno uključila u globalnu tržišnu utakmicu. To je bilo realno stanje od kojeg se startovalo i krenulo nepripremljeno u sve ono što je sledilo, a odnosi se na primenu bolonje i unapređenje metodologije.

Sve to nije bilo lako premostiti jer je najpre trebalo jasno identifikovati sve probleme i sveobuhvatno precizirati čitav metodološki postupak kompleksnog planiranja. Trebalo je obezbediti sve pretpostavke kako bu se planiranje obrazovanja i profesionalne preorijentacije usaglasilo sa zahtevima razvoja nauke i tehnike, potrebama privrede i opštim odrednicama. Naravno to nije ni lako ni jednostavno i nije se moglo uraditi za kratki vremenski period. Prvi korak na tom važnom zadatku odnosi se na definisanje metodološkog postupka izrade strategijskih planovi razvoja kadrova i obrazovanja u skladu sa razvojem privrede i preduzeća. Jedino je tako moguće obezbediti ne samo kvantitativno praćenje potreba za kadrovima već i da se utiče na kvalitativne promene u strukturi kadrova

6. Zaključak

Nesumnjivo je, a to je potvrdila i teorija i praksa, da radne organizacije kroz adekvatno obrazovanja i obučavanja zaposlenih stvaraju snažan instrument koji im omogućuje da menjajući sebe proaktivno i adaptivno deluju na okruženje. Dakle, radi se o procesu kroz koji se zaposleni pravovremeno pripremaju i osposobljavaju za ono što ih očekuje, podižući sopstvenu kompetentnost kao i konkurentnu sposobnost radne organizacije. Od stepena osposobljenosti za rad, razvijenosti radnih navika, kreativnosti i motivisanosti zaposlenih zavisi, u krajnjoj liniji, realizacija postavljenih ciljeva i misije organizacije.

S druge strane, obučavanje i obrazovanje treba zaista da predstavlja trajni i značajni instrument za aktiviranje i usmeravanje kadrovskeg potencijala ka istovremenom ostvarenju sopstvenih interesa kao i ciljeva organizacije. Dakle, u pitanju je strateški značajna funkcija, koja mora biti integrisana u ukupnu politiku upravljanja ljudskim resursima. To znači da se polaznici moraju obučavati prema zahtevima koje postavlja radna organizacija zajedno sa školom, tako da pojedinci upravo kroz taj vid sticanja stručne sprema obezbeđuje pretpostavke za sopstveni razvoj i napredovanje.

Da bi kompleks obrazovanja i obučavanja ostvario takvu ulogu, istovremeno obezbeđujući usmereni lični i organizacioni razvoj, neophodno ga je metodološki postaviti tako da u potpunosti odgovori unapred postavljenim zahtevima i odrednicama. To znači da plan obrazovanja i obučavanja treba da bude sastavni deo planiranja kadrova u okviru stratejskog plana razvoja radne organizacije i metodološki definisan tako da polazi od zajednički definisanih potreba koje se iskazuju potrebnim znanjima i veštinama koje treba steći kroz konkretne planove i programe. Uz to, neophodna je metodološka povezanost subjekata na svim nivoima i u svim strukturama.

U razvijenom svetu, sve više se briše stvarna „razlika” između obuke i obrazovanja s jedne strane i razvoja zaposlenih s druge strane, čime se pokazuje da privreda prepoznaje ulogu i značaj obrazovanja u realizaciji sopstvenih zadataka i to uvažava kao bitan element pri unapređenju pojedinaca, gradeći tako znažan motivacioni faktor. Mi smo još daleko od toga i predstoji nam mnogo toga što moramo uraditi kroz celovito metodološko definisanje planiranja kadrova i kvalitetnu reformu sistema obrazovanja i obučavanja. Definisanje strategije obrazovanja na nivou države kao i zakonski predlog (Zakon o visokom obrazovanju) da se pri fakultetima formiraju saveti privrednika svakako predstavljaju prvi i neophodan korak na tom putu.

Sam proces obrazovanja i obučavanja treba postaviti tako da započinje jasno definisanim metodološkim postupkom utvrđivanja potreba, koje se u sledećem koraku razrađuju i stalno koriguju planovima i programima, koji se realizuju prema postavljenim ciljevima i načelima savremenog koncepta obrazovanja i upravljanja znanjem.

7. Literatura

1. Babić, L. : Upravljanje edukacijom u organizaciji, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.,
2. Dessler, G. : Osnovi menadžmenta ljudskih resursa, Data Status, Beograd, 2007.
3. Goldstein, I. L. And Ford, K.J., Training in organizations needs assesment, development, and evaluations, Wasworth, Belmont
4. Hausen, M.,T., Nohria, N. : What s your strategy for manangin Knowledge ?. The Knowledge Management Yearbook 2000 2001
5. Ivanchevich, J., M. : Organizational Behavior and Management – Homewood, Bostin, 1990.
6. Lončarević, B. : Znanje u funkciji strategije organizacije koja uči, Zbornik radova /Naučni skup Knowlodge Management, Univerzitet BK, 2003.
7. Nadoveza, B. : Menadžment kadrovskog potencijala, Cekom, Novi Sad, 2011.
8. Nadoveza, B. : Integralno planiranje kadrova, VIZ, Beograd, 2000.
9. Nonaka, I., and Takeuchi, H., :The knowledge – creating company :How Japanese create the dynamics of inovation, Oxford university press, 1995.
10. Noe, R., A. : Empoyel traning and development, Mc Graw Hill /Irwin, 2010
11. Orlić, R. : Kadrovski menadžment, Zoran Damjanović i sinovi, Beograd, 2005.

12. Petrović, M. : Upravljanje razvojem kadrova, FON - CIRK. Beograd, 1995.
 13. Vujić, D. : Upravljanje ljudskim resursima, USEE, Novi Sad, 2009.
 14. http://eiropa.eu/pol/indeks_en.htm http://eoropa.eu/!by34KD
- Obrazovanje, obuka, mladi i sport; Obrazovanje i obuka ključ za vašu budućnost
Objašnjenje evropske unije - Evropska komisija, Brisel, 2014
15. Strategija razvoja obrazovanja (Službeni glasnik RS, br. 107 /2012)

EKONOMSKI ASPEKT I UTJECAJ VELEUČILIŠTA NA REGIONALNO TRŽIŠTE VISOKOG OBRAZOVANJA

Sažetak

Visoko obrazovanje se ne može promatrati izvan visokog obrazovanja Europske unije i Bolonjskog procesa. Jedna od temeljnih vrednota Europske unije je mobilnost rada, kapitala, roba i usluga, a kroz program Erasmus+ potiče se mobilnost studenata. Sve to dovodi do nužnog ujednačavanja kriterija i kurikuluma u većini država Europske unije i izvan nje, te se visoko obrazovanje više ne može promatrati izvan neke šire regije. Moderna ekonomija već je duboko zašla u područje ekonomije usluga te tržište rada zahtijeva sve obrazovanije radnike što predstavlja ekonomski aspekt proučavanog problema. Svako zanimanje za koje je potrebno visoko obrazovanje ne traži nužno klasičnu sveučilišnu naobrazbu, veće teži ka stručnom znanju studenta/radnika. Ovj rad nastoji kroz ekonomski kontekst i moderne ekonomske prilike razumjeti koncept stručnog visokog obrazovanja, a potom, nakon što se utvrde sve prednosti i mane ovakvog oblika visokog obrazovanja, provjeriti jesu li veleučilišta i ostale ustanove stručnog visoko obrazovanja izgradile svoju poziciju na tržištu te jesu li dovoljno konkurentni u odnosu na druge institucije tercijarnog ili sekundarnog obrazovanja.

Ključne riječi: ekonomija, utjecaj, veleučilišta, tržište, obrazovanje

THE ECONOMIC ASPECT AND IMPACT OF POLYTECHNICS ON THE REGIONAL HIGHER EDUCATION MARKET

Abstract

Higher education can not be seen outside of the European Union Higher Education Area and the Bologna Process. Fundamental values of the European Union are the mobility of labor, capital, goods and services as well as the Erasmus + program which stimulates the mobility of students. All that leads to a necessary equalization of the criteria and curricula in most of the countries of the European Union and beyond. Therefore, higher education can no longer be seen outside of a wider region. Modern economics has been deeply rooted in the field of service economics, and labor market demands more and more educated workers representing the economic aspect of the problem being studied. Not all professions which require higher education do necessarily require classical university education – some are more oriented towards a professional knowledge of the student/worker. This paper seeks to understand the concept of higher education through an economic context and modern economic opportunities. After identifying all the advantages and disadvantages of this form of higher education its goal is to check whether Polytechnics and other institutions of higher education

¹Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, Izvanredni profesor, e-mail: jerko.glavas@efos.hr, 00 385 91 22 44 082

²Veleučilište u Slavanskom Brodu, pročelnik, Docent, e-mail: milan.stanic@vusb.hr

³Jadransko osiguranje, director podružnice Osijek, Predavač, e-mail: nedjeljko.knezevic@jadransko.hr

have built their market position and whether they are competitive enough in relation to other institutions of tertiary or secondary education.

Key words: *economics, influence, polytechnics, market, education*

1. Uvod

Visoko obrazovanje koje je stoljećima bilo zastupljeno samo na sveučilištima u drugoj polovici dvadesetog stoljeća dobiva novi oblik u institucijama stručnog obrazovanja – veleučilištima (eng. Polytechnics). Zadaće visokih škola i veleučilišta su stručno visoko obrazovanje te umjetnička i stručna djelatnost u skladu s potrebama zajednice u kojoj djeluju. Zadaće sveučilišta, s druge strane, su znanstveno, umjetničko i razvojno istraživanje, posebice ostvarivanje znanstvenih programa od strateškog interesa za zemlju u kojoj se izvode, umjetničko stvaralaštvo i stručni rad te na njima utemeljeno preddiplomsko, diplomsko, i poslijediplomsko obrazovanje. Pri tome ne treba iz vida gubiti bit veleučilišta a to je stručno obrazovanje. Ono podrazumijeva pripremu studenta za obavljanje specifičnog, točno definiranog posla. Ono čemu svako veleučilište treba težiti jest kreiranje programa koji će omogućiti studentu da nakon završetka pronađe zaposlenje upravo u poslu za koje se usko obrazovao.

Osim navedenoga, veleučilišta, a to pokazuje i dosadašnja praksa, imaju snažnu ulogu u cjeloživotnom obrazovanju. Obzirom da je pristup veleučilištu jednostavniji, ponajprije zbog blizine potencijalnih studenata, ali i manje konkurencije pri upisu, veleučilišta su idealna opcija za stjecanje novih znanja i vještina već zaposlenih osoba. Tržišno gospodarstvo i ekonomija usluga kojima težimo zahtjeva pojačanu konkurenciju s kojom se pojedinac može boriti jedino kontinuiranim učenjem i napredovanjem. Veleučilišta moraju dio svog programa prilagoditi već zaposlenim osobama i omogućiti im pohađanje visokog obrazovanja zajedno s poslovnim obvezama. Valja naglasiti da je cjeloživotno obrazovanje jedan od ciljeva desetogodišnje strategije Europske unije za rast i radna mjesta *Europa 2020*. Osim cjeloživotnog obrazovanja strategija Europa 2020 za cilj ima i smanjenje ranog napuštanja školovanja na ispod 10%, dok bi najmanje 40% mlađe generacije trebalo završiti tercijarni stupanj obrazovanja. Osim ovih ciljeva u obrazovanju ističe se i cilj da 75% populacije između 20-64 treba biti zaposleno, te da bi se 3 % BDP-a EU trebalo investirati u istraživanje i razvoj. Ovi ciljevi su međusobno povezani. Naime, rast obrazovnog stanovništva dovesti će do rasta broja radnih mjesta, a samim time i do rasta BDP-a. Veći BDP omogućiti će veći rast ulaganja u istraživanje i razvoj. Za ostvarenje ciljeva iz strategije 2020 EU planira povećati strukturalne i regionalne fondove. Osim toga, cilj je fondove što više približiti krajnjem korisniku i pospješiti rezultate koji se strukturalnim fondovima ostvaruju

2. Konkurentnost visokog obrazovanja

Konkurentnost označava splet čimbenika koji određuju stupanj konkurencijskih sposobnosti nekoga nacionalnog gospodarstva ili pojedinačnog tržišnog sudionika u odnosu na izravne konkurente na domaćemu ili inozemnim tržištima, što bitno određuje nacionalne strategije povećanja konkurentnosti gospodarstva te pojedinačne poduzetničke strategije, odnosno strategije tržišne utakmice na potencijalnim i ciljanim tržištima.⁴

Nezaobilaznu ulogu u definiranju pojma konkurentnosti imao je Porter te je detaljno razradio i utvrdio ključne čimbenike nacionalne konkurentnosti. Njegov je pristup korišten pri izradi metodologije mjerenja konkurentnosti Svjetskog gospodarskog foruma (World Economic

⁴Kuvačić, N. Poduzetnička biblija, Beretin d.o.o. Split, 2005., str. 332.

Forum, WEF), važne institucije koja svake godine publicira Izvješće o globalnoj konkurentnosti (Global Competitiveness Report, GCR).⁵

Za konkurenciju je neophodno tržište. Tržište Samuelson i Nordhaus definiraju kao mehanizam putem kojega se susreću kupci i prodavatelji kako bi odredili cijene i razmijenili robe i usluge.⁶ Već na prvu shvaćamo da tržište visokog obrazovanja se ne može promatrati kroz klasičan pojam tržišta. Tržište rješava tri ekonomsko pitanja što, kako i za koga proizvoditi. Pod strukturom tržišta podrazumijeva se broj kupaca i prodavatelja na tržištu, stupanj diferencijacije proizvoda, sloboda pristupa tržištu, informiranosti proizvođača i potrošača te veličina, odnosno jačina pojedinih proizvođača i potrošača. Ravnoteža cijena i način njenog formiranja ovisi o tipu tržišta na kojem se takva cijena formira.⁷ Glavni mehanizam koji djeluje na tržištu je konkurencija. Konkurencija na tržištu visokog obrazovanja svakako postoji. Već spomenuti Porter nabraja pet konkurentskih sila: postojeći konkurenti u industriji, potencijalni novi konkurenti, potencijalni supstituti, kupci i dobavljači.⁸ Sve nabrojene elemente konkurentskih sila možemo prepoznati i u visokom obrazovanju, međutim ono što odvaja obrazovanje od drugih tržišnih djelatnosti je izvor financiranja. Obrazovanje se u Hrvatskoj ali i EU u najvećem dijelu financira iz državnog proračuna. Obrazovanje je javni interes i obavlja se u najvećoj mjeri kroz javne ustanove.

2.1. Konkurentnost veleučilišta

Veleučilište je kao obrazovna ustanova s jedne strane u tržišnoj utakmici s obrazovnim institucijama ispod sebe, na istoj razini i na višoj razini. Ako veleučilište kao obrazovna institucija neće ponuditi studentu više znanja i vještina koje će mu biti potrebne na tržištu rada od sekundarnog obrazovanja ono neće potaknuti mlade na nastave obrazovanje. S druge strane, pored veleučilišta postoje i druge institucije visokog obrazovanja, kod nas sveučilišta i visoke škole, te veleučilišta kao takva, moraju ponuditi svakom studentu nešto što druga dva oblika nisu sposobna. Naposljetku, veleučilište može biti podloga za daljnje napredovanje i učenje na postdiplomskim studijima, te je nužno da može pružiti kvalitetan temelj za studenta koji želi nastaviti studiranje kako bi istog takvog studenta privuklo.

U Republici Hrvatskoj pojam javne ustanove ili javne službe obično promatramo kroz dva značenja. Prvo značenje je ono koje je definirano Ustavom Republike Hrvatske: javna služba predstavlja zapošljavanje i rad u državnim i javnim tijelima. Prema drugom značenju, pojam obuhvaća društvene djelatnosti – obrazovanje, znanost, zdravstvo, socijalnu i mirovinsku skrb, koje po svojoj prirodi nemaju komercijalni karakter.⁹ Javne ustanove visokog obrazovanja osnivaju Sabor (sveučilište) i Vlada (veleučilište).¹⁰ Prema tome, tržište visokog obrazovanje nije u punom smislu riječi mjesto gdje ponuđači traže najbolju cijenu za robu dok kupci traže najbolju robu za najnižu cijenu. Samom činjenicom da se ustanove financiraju javnim novcem a da studenti ne troše vlastiti već javni novac gubi se interes i jednih i drugih da potiču tržišno natjecanje. Ono što potiče tržište su napredovanje u karijeri, prestiž, budući uspjeh, istraživačka izvrsnost i sl. Konkurentska pozicija visokog obrazovanja

⁵Kersan-Škabić, I. & Tijić, L. Statistički i perceptivni indikatori u mjerenju konkurentnosti država članica Europske unije, Zbornik radova: Konkurentnost, ekonomski rast i blagostanje, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Ekonomski Fakultet, Osijek, 2014, str. 196.

⁶Samuelson, P. & Nordhaus, W. Ekonomija, Zagrebačka škola ekonomije i menagementa, 2007., str. 26.

⁷Grubišić, D.: Osnove mikroekonomije, Veleučilište u Splitu, Split, 2010., str.216.

⁸Porter, M. Konkurentna prednost, Masmedia, 2008., str. 24.

⁹Klarić, M. & Nikolić, M. Ustrojstvo javnih službi u europskom pravnom poretku, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 48, 1/2011, str. 89.

¹⁰Vidi Supra. 3.4.1.

stoga se može gledati kroz načelo oportunitetnog troška. Dakle, što student dobiva stjecanjem visokog obrazovanja u odnosu na ono što bi imao bez takvog obrazovanja.

Ako promatramo konkurentnost veleučilišta samo na uskom tržištu visokog obrazovanja (isključimo mogućnost da osoba ne želi nastaviti obrazovanje) onda veleučilište kompariramo s drugim institucijama visokog obrazovanja u zemlji i izvan nje, a prvenstveno mislimo na odnos s sveučilištima. Iz prethodnih primjera Austrije i Njemačke prikazali smo koje bi to bile prednosti koje veleučilište ima u odnosu na sveučilište i to prvenstveno obrazovanje orijentirano na praktičnu nastavu, obuku i trening. Međutim, ono što bi trebalo biti u teoriji ne mora nužno biti i u primjeni zato je za konačnu ocjenu ovoga pitanja nužno istražiti postojeću situaciju na tržištu, a koje istraživanje će biti prezentirano u sljedećem poglavlju.

3. Empirijsko istraživanje

Nastavno na raspravu o konkurentnosti veleučilišta, izrađeno je empirijsko istraživanje koje je provedeno na dvije odabrane grupe. Prvu grupu predstavlja uprava veleučilišta (dekan, prodekan, pročelnici) na veleučilištima u Hrvatskoj, dok drugu grupu predstavljaju studenti istih tih veleučilišta.

3.1. Cilj, metodologija i pretpostavke istraživanja

Temeljni cilj empirijskog istraživanja je uočiti prednosti i mane veleučilišta kao ustanove visokog obrazovanja u Hrvatskoj. Tako uočene mane poslužiti će izradi predviđenih mjera za popravljavanje konkurentne pozicije, dok će prednosti biti predstavljene kao konkurentna prednost u odnosu na usporedne ustanove te samim time razviti teoriju o ekonomskom aspektu veleučilišta.

Osnovna metoda istraživanja je anketa, tj. provođenje primarnog istraživanja. Primarni podaci prikupljaju se izravno od sudionika istraživanja, a u ovom slučaju, putem ankete na koju su sudionici pozvani odgovoriti anonimno i s mogućnošću da se odrije odgovor na bilo koje pitanje.

Obzirom da do sada nisu provođenja istraživanja ovoga tipa, pretpostavke koje su postavljene mogu ali i ne moraju odgovarati danim odgovorima. Pretpostavka je da je prednost veleučilišta u odnosu na konkurente je brzina prilagodbe, praktična nastava i manje grupe studenata. Zatim je pretpostavka da veleučilište i dalje vuče korijene iz sveučilišta te nije u potpunosti afirmirano kao zasebna, drugačija ustanova, tj. kao ustanova praktičnog obrazovanja kakvom je zamišljena, te da veleučilište zbog velike ekspanzije nije do kraja riješilo pitanje financiranja, a što predstavlja problem u daljnjem razvoju veleučilišta.

U istraživanju su rednom sudjelovali zaposlenici sljedećih ustanova: Veleučilište u Slavanskom Brodu, Veleučilište u Karlovcu, Visoko gospodarsko učilište u Križevcima, Veleučilište VERN, Međimursko veleučilište u Čakovcu, Visoka tehnička škola Bjelovar, Visoka škola za Menadžment Virovitica, Veleučilište u Požegi, Veleučilište u Šibeniku u Veleučilište u Gospiću.

Uzorak broja osoba koji su sudjelovali je 49, međutim, obzirom da je obuhvaćeno 10 veleučilišta i visokih škola, uzorak je vjerodostojan, te bi trebao obuhvatiti stajalište vodećih ljudi veleučilišta, koju u konačnici snose i odgovornost za program i funkcioniranje veleučilišta i visoke škole.

Upitnik postavljen dekanima, prodekanima i pročelnicima se sastoji od 40 pitanja. Dio pitanja će biti obrađen u ovom dijelu, ali dio će biti obrađen i u sljedećem, radi lakše usporedbe s podacima dobivenim od studenata. Rezultati ankete su prikazani kroz grafikone na način da

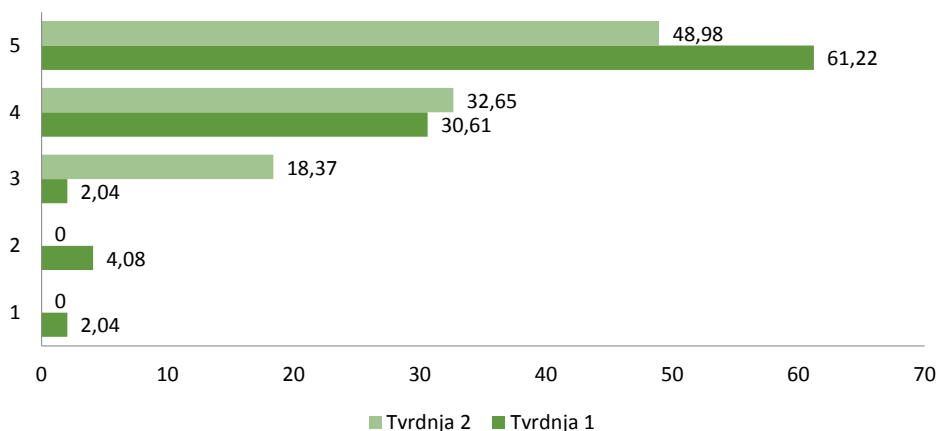
svaki grafikon sadrži jednu ili više tvrdnji međusobno povezanih. Svaka tvrdnja predstavlja jedno pitanje, te su u naslovu svakog grafikona navedena pitanja koja se odnose na taj konkretan grafikon. Broj ispitanika je 49.

3.2. Prikaz rezultata empirijskog istraživanja

Grafikon 1: Zastupljenost raznovrsnih ili specijaliziranih predavanja (5- potpuno se slažem, 1 – potpuno se ne slažem)

Tvrdnja 1 – Programi studija bi trebali uključiti opće sposobnosti kao što su vještine komuniciranja, timski rad, učenje učenja i sl.

Tvrdnja 2 – Programi studija bi trebali biti usredotočeni na specijalizirana predavanja u okvirima odabranog područja studija

Izvor: izradili autori

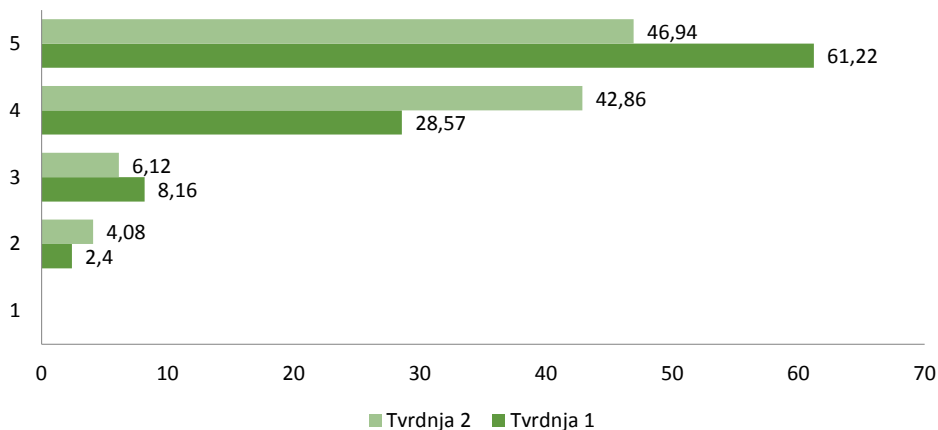
Iz Grafikona 1 vidimo da ispitanici većinom podržavaju tvrdnju kako bi programi trebali biti specijalizirani u okvirima odabranog područja studija. Na taj način vidimo i da ispitanici veleučilište drže za ustanovu stručnog obrazovanja. Međutim, ipak veliki dio ispitanika smatra da bi studente trebalo obrazovati i za opće sposobnosti izvan užeg područja specijalizacije. Njih čak 61,22 se u potpunosti slaže s tvrdnjom da bi programi trebali uključivati i razne opće sposobnosti. Postavlja se logično pitanje jesu li za sve programe koje veleučilišta u Hrvatskoj nude potrebne opće sposobnosti poput timskog rada, učenja komuniciranja i sl., ili bi se radilo o odvlačenju studentske pozornosti od onog užeg specijaliziranog područja za kojega se obrazuju.

Također je vidljivo da se niti jedan ispitanik ne slaže s prvom tvrdnjom. Međutim iza ove tvrdnje ne stoji trenutno stanje na veleučilištima, jer dobar dio veleučilišta i dalje predaje predmete koji su preopćeniti i koji su naslijeđeni od početnih faza kada su predavanja držali sveučilišni profesori. Dakle, obzirom da se svi ispitanici slažu u nužnost orijentiranosti stručnom obrazovanju, potrebno je dalje podizati da se to stručno obrazovanje potakne kroz kolegije, ali i kroz izbor nastavnika tako da nastavnici osim znanstvene imaju i profesionalnu karijeru prije započinjanja rada na veleučilištu.

Grafikon 2. Suodnos tržišta rada i veleučilišta (5- potpuno se slažem, 1 – potpuno se ne slažem)

Tvrđnja 1 – Ustanove visokog obrazovanja bi trebale pružati programe načinjene po mjeri poduzetnika kako bi unaprijedila njihovu radnu snagu;

Tvrđnja 2 – Tvirtke bi trebale biti više uključene u upravne strukture visokog obrazovanja, osmišljavanje nastavnog plana i financiranje visokog obrazovanja.

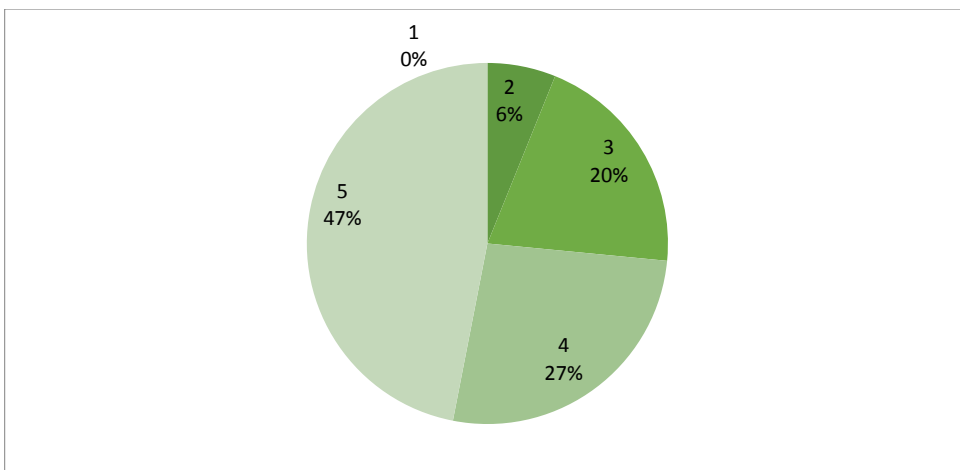
Izvor: izradili autori

Iz grafikona 2 vidimo odnos uprave veleučilišta prema privatnom poduzetništvu. Vidimo da čak 61,22 % ispitanika se u potpunosti slaže s tvrdnjom da bi ustanove visokog obrazovanja trebale pružati programe načinjene po mjeri poduzetnika kako bi unaprijedili njihovu radnu snagu. Međutim, već kod sljedeće tvrdnje kako bi tvrtke trebale biti više uključene u upravne strukture visokog obrazovanja, osmišljavanje nastavnog plana i financiranje visokog obrazovanja, broj onih koji se u potpunosti slažu s tvrdnjom je 46,94% ispitanika. 2,04% ispitanika se ne slažu s prvom tvrdnjom, dok 4,08% onih koji se ne slažu s drugom. Postotak onih koji se niti slažu niti ne slažu s prvom tvrdnjom je 8,16, dok s drugom tvrdnjom ih je 6,12. Dakle, velika većina ispitanika u potpunosti slaže ili se slaže s tvrdnjama.

Ono što ipak treba izdvojiti iz ovih tvrdnji je činjenica da ispitanici ne smatraju u tako visokom postotku da bi se privatni poduzetnici mogli uključiti u upravne strukture i osmišljavanje nastavnog plana, koliko ih smatra da bi trebali kreirati programe po mjeri poduzetnika. Međutim, ako uzmemo u obzir da je gotovo 90% ispitanika na drugu tvrdnju odgovorilo sa slažem se ili u potpunosti se slažem, dolazimo do logičnog zaključka da uprava veleučilišta ipak prihvaćaju da nemaju dovoljne kapacitete i znanja kako bi samostalno kreirali takve programe. Iz toga vidimo da pozitivna mišljenja o korisnosti povezanosti tržišta rada i veleučilišta postoji, te da preostaje izgraditi modalitete takvoj povezanosti.

Grafikon 3. Konkurentnost veleučilišta radi stručnog obrazovanja (5- potpuno se slažem, 1 – potpuno se ne slažem)

Tvrđnja 1 – Veleučilišta su konkurentna u području visokog obrazovanja zbog svoje stručne obrazovne specijalizacije

Izvor: izradili autori

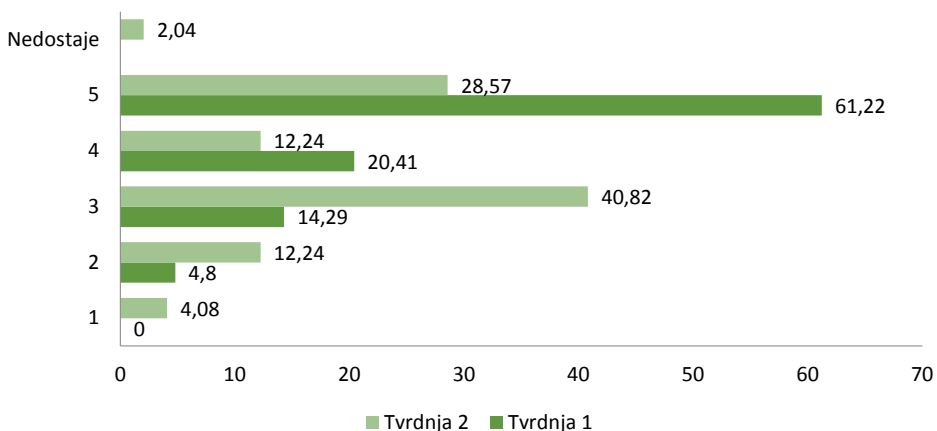
Tvrdnja uz Grafikon 3 postavljena je na način da isključuje mogućnost da veleučilišta nisu konkurentna. Međutim, ono što iz njega proizlazi da 47% ispitanika se u potpunosti slaže da stručno obrazovanje čini veleučilište konkurentnim u području visoko obrazovanja. Tek 6% ispitanika se s takvom tvrdnjom ne slaže, dok čak 20% se niti slaže niti ne slaže. 27% ispitanika se slaže s tvrdnjom.

Zaključujemo da se ipak 74% ispitanika slaže s danom tvrdnjom, što pretpostavlja da unutar veleučilišta postoji (u velikoj većini) svijest da veleučilišta jesu ustanove stručnog visokog obrazovanja te da kao takve imaju prednost u odnosu na sveučilišta. Činjenica da se 20% ispitanika niti slaže niti ne slaže, a 6% ne slaže s ovom tvrdnjom, možemo pokušati objasniti ili kao odgovor da veleučilišta trenutno nemaju tako zastupljeno stručno obrazovanje ili kao težnju da veleučilišta zadrže svojstva kao manja verzija sveučilišta gdje se obrazovanje neće bazirati samo na stručnome.

Grafikon 4: Konkurentnost na studenata veleučilišta na tržištu rada (5- potpuno se slažem, 1 – potpuno se ne slažem)

Tvrdnja 1 – Studenti sa završenim prvim stupnjem veleučilišta su konkurentniji na tržištu rada od osoba koje imaju srednju stručnu spremu

Tvrdnja 2 – Programi veleučilišta i visokih škola u Republici Hrvatskoj su usklađeni s potrebama tržišta rada

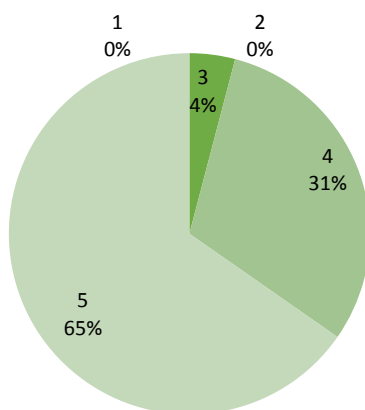
Izvor: izradili autori

Druga tvrdnja, ili pitanje jesu li programi veleučilišta usklađeni s potrebama tržišta rada najbolje ocrtava trenutnu tržišnu poziciju veleučilišta. Nesumnjivo bi odgovori bili slični ili čak nepovoljniji za pitanje programa sveučilišta i usklađenosti s tržištem rada, međutim veleučilište kao ustanova stručnog obrazovanja je po svojoj definiciji nužno povezano s tržištem rada. Prema tome, rezultati prema kojima se 4,08% ispitanika u potpunosti ne slaže, dok se 12,24% ispitanika ne slaže s navedenom tvrdnjom, a čak 40,82% ispitanika se niti slaže niti ne slaže s tvrdnjom, predstavljaju jasnu opomenu da veleučilišta ne ispunjavaju svoju osnovnu zadaću. Ako uzmemo podatke iz ranijih grafikona jasno vidimo kako uprave veleučilišta veleučilište vide kao ustanovu stručnog obrazovanja. Međutim, iako ga vide kao stručno, ne vide ga kao obrazovanje usklađeno s tržištem rada. Mogli bismo stoga reći da sama činjenica da je obrazovanje *stručno* ne mora nužno značiti i bolju konkurentsku poziciju, jer naučena struka se negdje mora moći i primijeniti.

Prva tvrdnja o konkurentnosti studenata sa završenim veleučilište u odnosu na one u odnosu na srednju stručnu spremu već je više puta spominjana, te je čak uzeta kao jedna od definicija pojma konkurentnosti. Potrebno je pozitivno ocijeniti da više od 80% ispitanika se slaže ili se u potpunosti slaže s takvom tvrdnjom. Obzirom da je već odgovoreno kako ispitanici smatraju da je stručno obrazovanje čini veleučilišta konkurentnijima na tržištu, vidljivo je da i druga kategorija konkurentnosti ispunjena, te da studenti s završenim veleučilištem ipak imaju veće šanse na tržištu visokog obrazovanja. Prema tome, tercijarizacije ekonomije polako nastupa i kod nas, te svijest o potrebi tercijarnog obrazovanja kako bi stekli veće šanse na tržištu rada vrlo je izražena.

Grafikon 5: Ponuda stručnih programa i programa cjeloživotnog obrazovanja

Tvrđnja 1 – Potrebno je povećati ponudu stručnih programa i programa cjeloživotnog obrazovanja na veleučilištima.

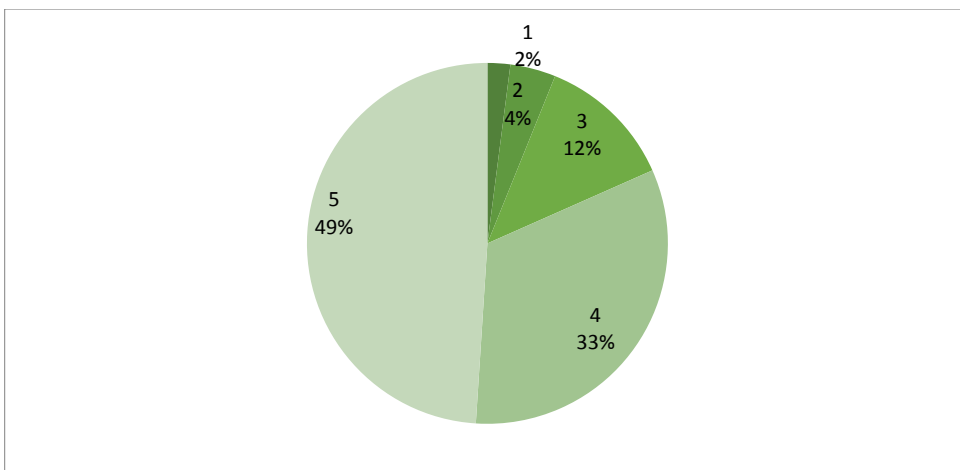
Izvor: izradili autori

Grafikon 5 svojevrsni je nastavak na Grafikon 4, ali u sebi uključuje i pitanje cjeloživotnog obrazovanja. Već je ranije isticano kako veleučilišta igraju važnu ulogu u procesu cjeloživotnog obrazovanja. S tvrdnjom kako je potrebno povećati ponudu stručnih programa i programa cjeloživotnog obrazovanja na veleučilištima u potpunosti se slaže čak 65% ispitanika, dok se 31% s istom tvrdnjom slaže. Ovo dakle čini čak 96% ispitanih, a ostatak se odnosi na one koji su odgovorili da se niti slažu niti ne slažu.

Tvrđnja i odgovor na istu iz Grafikona 5 potvrđuju da veleučilišta i dalje nisu implementirala u potpunosti ono za što su osnovana, a to je stručno obrazovanje. Prema tome, iako 74 % ispitanika potvrđuje da je stručno obrazovanje konkurentna prednost, ipak velika većina njih (96%) smatra da takvi stručni programi i cjeloživotno obrazovanje nisu dovoljno zastupljeni u programima.

Grafikon 6. Programi za izvanredne studente (5- potpuno se slažem, 1 – potpuno se ne slažem)

Tvrđnja - ustanova visokog obrazovanja bi trebala osigurati više programa za izvanredne studente/studente studija uz rad

Izvor: izradili autori

Grafikon 6 prikazuje odgovore na pitanje trebaju li veleučilišta uvesti više programa za izvanredne studente. Rezultati prikazuju da su veleučilišta premalo oslonjena na studente koji uz studij rade. Odnosno rezultati upućuju na to da su veleučilišta nedovoljno pripremljena za cjeloživotno učenje te da programi koji su osmišljeni očito ne zadovoljavaju potrebe cjeloživotnog učenja. Stoga moramo zaključiti da jedna od konkurentskih grana veleučilišta – cjeloživotno učenje – je nedovoljno razvijena, te na njoj treba puno više raditi.

4. Zaključak

Veleučilišta i drugi javni oblici stručnog visokog obrazovanja su ojačali svoj položaj u promatranoj regiji u posljednjih 50 godina. Nastali su kao odgovor na potrebe tržišta rada. Suvremenu ekonomiju karakterizira tercijarizacija tržišta rada, za koju je bilo neophodno osmisliti nove oblike visokog obrazovanja. Obzirom da klasična sveučilišta kao znanstvene ustanove zbog svoje tromosti i organizacije nisu bila sposobna zadovoljiti potrebe suvremenog tržišta rada, razvijen je koncept stručnog visokog obrazovanja. Stručno visoko obrazovanje znači obrazovanje za točno određeno zanimanje te se izbjegavaju opći predmeti karakteristični za sveučilišne studije. Takvo obrazovanje ima brojne prednosti, od kojih je najznačajnije lakši ulazak na tržište rada; ali ima i manu: osobe koje završe sveučilište teško se mogu prilagoditi za drugo zanimanje izvan onoga za što su se obrazovali.

Problemi koje pronalazimo kod veleučilišta su nedostatan financiranje, infrastruktura, nedovoljno osmišljeni programi i nekompetentno nastavno osoblje. Većina veleučilišta i visokih škola su nastali u suradnji s jednim od sveučilišta. Na taj način prvi nastavni kadar na veleučilištima su bili sveučilišni profesori, što je odmah u začetku značilo da stručno obrazovanje ne može biti u potpunosti ispunjeno. Iz više grafikona prikazanih u empirijskom istraživanju, proizlazi da je stručno obrazovanje od visoke važnosti za studente. Međutim, tek nešto više od 60% ispitanih studenata smatra kako njihovo veleučilište/visoka škola je stručna škola, što je vrlo zabrinjavajući rezultat. Osim ovog rezultata tek nešto više od 60% studenata smatra da će im veleučilišna diploma pomoći kod pronalaska posla, što jasno ukazuje da smjerovi koje danas veleučilišta nude nisu u skladu s potrebama tržišta rada, te obrazovanje na veleučilištu ne znači nužno i povećanje mogućnosti zaposlenja.

Konkurentnost veleučilišta gledana je kroz više aspekata. Prvi aspekt se tiče studenata kao korisnika usluga obrazovanja, i gledan je u dva smjera: jesu li veleučilišta konkurentna u odnosu na klasična sveučilišta, te jesu li veleučilišta konkurentna u odnosu na srednjoškolsko obrazovanje. Ovo potonje podrazumijeva da osoba koja završi veleučilišno obrazovanje ima veće šanse na tržištu rada u odnosu na osobu koja završi samo srednjoškolsko obrazovanje. Iz empirijskog istraživanja vidljivo je da oko 70% dekana, prodekana i pročelnika smatra da prethodnu tvrdnju istinitom. Drugi aspekt konkurentnosti je pitanje može li veleučilište privući najkvalitetnije predavače, dok je treći aspekt pitanje položaja veleučilišta na tržištu poslovnih subjekata. Obzirom da pozicija veleučilišta kao tržišnog poslovnog subjekta u Hrvatskoj nije dovoljno razvijena za isto možemo zaključiti kako nije dovoljno konkurentno.

Zabrinjavajuće je da više od 50% ispitanika ističe kako im odabrano veleučilište nije bio prvi izbor, što jasno pokazuje nedostatak konkurentnosti veleučilišta da privuče najbolje studente. Veleučilišta moraju dodatno raditi na svojoj promociji te isticati svoju stručnu orijentiranost, i ciljano odabranim smjerovima i programima privući studente koji žele stručno se obrazovati.

Posljednje pitanje konkurentnosti odnosi se na poziciju veleučilišta kao ustanove za cjeloživotno obrazovanje. Iz empirijskog istraživanja proizlazi da dekani prodekani i pročelnici smatraju kako veleučilišta mogu puno više napraviti po pitanju programa cjeloživotnog učenja i po pitanju programa za izvanredne studente. Studenti koji još uvijek studiraju ne razmišljaju u znatnijoj mjeri o cjeloživotnom obrazovanju, stoga je empirijsko istraživanje isključivo obuhvatilo ispitivanje dekana prodekana i pročelnika. Oni su suglasni da se mora puno više raditi na polju cjeloživotnog učenja .

Naposljetku je potrebno još jednom ponoviti da je pitanje veleučilišta u velikoj mjeri zanemareno u našoj stručnoj javnosti. Stoga je svrha ovoga ali i budućih radova na ovu temu potaknuti znanstvenu i stručnu raspravu o budućem položaju stručnog obrazovanja. Njemačka i Austrija, kao i još neke države regije su svako zemlje uzori i pokazatelji da veleučilišta mogu biti konkurentna. Hrvatska veleučilišta će svoj puni potencijal i konkurentnost razviti kada isprave nedostatke koji su prikazani; i to prije svega kroz empirijsko istraživanje anketiranjem studenta.

5. Literatura

1. Grubišić, D.: Osnove mikroekonomije, Veleučilište u Splitu, Split, 2010.
2. Kersan-Škabić, I. & Tijanić, L. Statistički i perceptivni indikatori u mjerenju konkurentnosti država članica Europske unije, Zbornik radova: Konkurentnost , ekonomski rast i blagostanje, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Ekonomski Fakultet, Osijek, 2014.
3. Klarić, M. & Nikolić, M. Ustrojstvo javnih službi u europskom pravnom poretku, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 48, 1/2011.
4. Kuvačić, N. Poduzetnička biblija, Beretin d.o.o. Split, 2005.
5. Lamza-Maronić, M. i Glavaš J. The Role of University in its Environment – Specific Features and Identity, Management Information System, Vol. 8 (2013), No 1.
6. Lamza-Maronić, M. i Glavaš, J. Bolonjski proces u funkciji transfera znanja i poboljšanja društvene odgovornosti, Znanje i konkurentnosti, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2007.
7. Porter, M. Konkurentna prednost, Masmedia, 2008.
8. Samuelson, P. & Nordhaus, W. Ekonomija, Zagrebačka škola ekonomije i menagementa, 2007.

KAKO PRIBLIŽITI INTEGRITET JAVNOG I PRIVATNOG OBRAZOVANJA U REPUBLICI SRPSKOJ /BOSNI I HERCEGOVINI

Abstrakt

Visoko obrazovanje u Republici Srpskoj/Bosni i Hercegovini predstavlja jednu od značajnijih oblasti sveukupnog društvenog razvoja. Stoga je neophodno stalno analizirati stepen dostignuća integriteta i kvaliteta obrazovnog procesa, sa nastojanjem da se svi kvalitativni segmenti podižu u pravcu savremenih tendencija obrazovnog sistema i aktuelnih zahtjeva društva.

Kako u BiH/RS prema zakonskim odredbama ravnopravno egzistira javno i privatno visoko obrazovanje potrebno je tragati za stvarnim parametrima kvaliteta u oba sistema obrazovanja. Zakon o visokom obrazovanju ne postavlja nikakve pravne razlike između privatnog i javnog obrazovanja, dok se u praksi događaju mnoge praktične nesaglasnosti, nejasnoće, praktični problemi. Naime, stalna je tendencija favorizovanja tzv. državnog obrazovanja, kroz negiranje kvaliteta privatnih obrazovanih institucija, bez argumentovanih parametara vrednovanja kvaliteta sveukupnog obrazovanog procesa i sistema.

U radu će se dati neki aspekti integriteta visokog obrazovanja, kao i mogućeg približavanja kvalitativnih parametara u oba „sistema“ obrazovanja, sa ciljem da u budućem vremenu cjelokupan obrazovani sistem stavi u zajednički ciklus stvaranja kvalitetnih novih visokoškolskih kadrova, bez obzira u kojoj instituciji se obrazovali. Posebno se to odnosi na mogućnost „ravnopravnog“ zapošljavanja, vrednujući kvalitet individue, a ne vrstu obrazovanja, političku podobnost i dr.

Ključne riječi: *Visoko obrazovanje, kvalitet, javni, privatni fakulteti, obrazovanje, naučno istraživački rad, praktični rad.*

HOW TO APPROXIMATE INTEGRITY OF PUBLIC AND PRIVATE EDUCATION IN REPUBLIKA SRPSKA / BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract

Higher education in Republika Srpska / Bosnia and Herzegovina is one of the most important areas of overall social development. Therefore, it is necessary to constantly analyze the level of achievement of integrity and quality of the educational process, with the aim that all qualitative segments are raised in the direction of the contemporary tendencies of the education system and the current demands of society.

Since in BiH/RS public and private higher education are treated equally according to legal provisions, it is necessary to search for real quality parameters in both education systems. The Law on Higher Education does not set any legal differences between private and public education systems, while in practice many practical disagreements, ambiguities and practical problems occur. Namely, there is a constant tendency to favor the so-called state education through denial of the quality of private educated institutions, without argued parameters of evaluating the quality of the overall education process and system.

¹ Fakultet pravnih nauka Univerziteta za poslovne studije, Banja Luka

² Fakultet primjenjene ekonomije, Univerziteta za poslovne studije Banja Luka

This paper will provide some aspects of the integrity of higher education, as well as a potential solution to the approximation of qualitative parameters in both education "systems" in order to put the entire education system into a common cycle of creating high-quality new higher education staff, regardless of the institution in which they were educated. In particular, this refers to the possibility of "equal" employment, evaluating the quality of the individual, not the type of education, political eligibility, etc.

Keywords: *higher education, quality, public, private faculties, education, scientific research, practical work.*

Visoko obrazovanje predstavlja jednu od naznacaknijih djelatnosti u sferi društvenog života čovjeka, koja se neposredno, posredno odražava na sve segmente života rada pojedinca, pa i društva u cjelini. Zbog toga je bitno da svaka društvena zajednica posvećuje punu pažnju razvoju, unapređenju obrazovanja počev od osnovnog, pa do najviših faza doktorskog, postdoktorskog rada. U Bosni i Hercegovini u postarnom periodu obrazovanje dobija nove organizacione i funkcionalne dimenzije, posebno kroz ustanovljenje privatnog obrazovanja, kao nove konkurentne komponente obrazovnog sistema.

Nakon više od decenije iskustava privatnog obrazovanja, a posebno njegovog kompariranja u teoriji i praksi sa javnim, tj. državnim obrazovanjem, mogu se izvući veoma bitni, interesantni zaključni, koji mogu poslužiti relevantnim subjektima za ocjenu trenutnog stanja u ovoj sferi društvene stvarnosti, te za moguće pravne kvalitativnog unapređenja u radu obaa obrazovna sistema. Državno javno obrazovanje ima tradiciju na prostorima bivše SFRJ, kao i Bosne i Hercegovine. Ulaskom privatnog obrazovanja u sistem dolazi do niza implikacija, koja nažalost uglavnom figuriraju kao „komplikacije“ na štetu kvaliteta obrazovanja, a od strane privatnog obrazaovanja.

1. Zakonske osnove visokog obrazovanja su jedinstvene

Zakonska regulativna privatnog obrazovanja je bila od ključnog značaja za kvalitetnu uspostavu ove vrste obrazovanja. Zakon o visokom obrazovanju je jedinstven pravni osnov organizovanja i funkcionisanja visokog obrazovanja. U istom ne postoje konkretne odredbe koje favorizuju državno ili privatno obrazovanje. Zakon se mora primjenjivati prema svim obrazovnim institucijama jedinstveno, bez izuzetka. Kakvo je stanje u praksi, to je faktička situacija, na koju utiču mnogi elementi. Međutim, inspekcijske službe u oblasti prosvjete su nadležne da prate i da blagovremeno i zakonito reaguju na sve nezakonitosti, nepravilnosti u visokom obrazovanju. Da li je to tako?. Koliko je fakulteta do danas zatvoreno, kome je zabranjen rad zbog kršenja zakona i dr?.

Privatno obrazovanje je pokrenuto u veoma nestabilnim društveno ekonomskim uslovima, bez jakih i jasnih zakonskih odredbi³. Naime, zakoni o visokom obrazovanju nisu dovoljno jasno precizirali bitna pitanja organizacije, djelovanja privatnog obrazovanja, dajući im veliku slobodu tzv. neiskusnim kadrovima, interesentima da pokrenu tu veoma složenu i društveno značajnu djelatnost. Tako se na tržištu pojavilo desetine raznih univerziteta, škola, koji u nekim slučajevima nisu ispunjavali ni minimalne uslove, bez sopstvenog prostora,

³ Ključnu odgovornost za osnivanje, kvalitetan rad privatnih fakulteta, škola snose nadležna Ministarstva prosvjete

nastavnih kadrova i dr. Prioritetni cilj osnivača bio je profit, što se negativno odrazilo na dalji razvoj i sveukupni ugled tih institucija.

Kasnije, dolazi do konkretnije i jače državne – inspekcijske kontrole privatnih obrazovanih institucija, što prouzrokuje djelimično poboljšanje kvaliteta rada. Posebno se to odnosi na stvaranje boljih, propisanih uslova za rad, postojanje sopstvenog nastavnog kadra i dr⁴. Obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini je veoma heterogen, nejedinstven u nizu segmenata, što se tumači tzv. akademskom slobodom univerziteta, fakulteta. Okvirni zakon o visokom obrazovanju Bosne i Hercegovine daje osnovne pravne okvire organizacije, nadležnosti i funkcionisanja visokog obrazovanja, što se dalje konkretizuje u Entitetskim, kantonalnim zakonima.

2. Ko su studenti privatnih fakulteta?

Na privatne fakultete se u prvom periodu uglavnom prepisuju, upisuju tzv. neuspješni studenti državnih fakulteta, ili oni koji su završiti dio visokog obrazovanja (više, visoke škole, stepene fakulteta)⁵. Kako su takvi kandidati uglavno odškolovali danas se na fakultetima upisuju mlađa lica, svršeni srednjoškolski, koji su redovno završiti srednju školu i opredjelili se za privatne fakultete. Detaljnijom analizom strukture studenata na privatnim fakultetima može se uočiti veoma heterogen ulazni sastav studenta (mlađa lica, nedovršeni studenti, starija lica i dr). U takvom ambijentu veoma je bitno biti fleksibilan prema pojedinim grupacijama, a ne zanemariti osnovni cilj – kvalitet studija i izlazni profil kadrova.

Značajan broj studenata na privatnim fakultetima jesu već postojeći studenti javnih fakulteta, koji iz raznih razloga žele da se „prepišu“ na privatne fakultete. Među njima postoji značajan broj kvalitetnih studenata, koji ipak jednog momenta, nisu zainteresovani da nastave tzv. dugogodišnje, iscrpljujuće studije na javnim fakultetima, gdje se „pojavi“ tzv. bank profesor“, koji se ne može proći. Zbog toga studenti, koji često već rade, napustaju javni fakultet i dovršavaju studije na privatnim fakultetima. Takvi studenti su sasvim korektni, kvalitetni i motivisani da završe studije.

Druga grupa studenata jesu studenti koji su počeli studije na javnim fakultetima, ali nemaju dovoljan potencijal za takve studije. Zbog toga, pod nekim izgovorom, ipak napustaju javne fakultete i nastavljaju „lakše“ studije na privatnim fakultetima. Jedan broj takvih studenata, uz nesebičnu pomoć nastavnika završavaju, uglavnom niskim ocjenama, ali ipak dobijaju željenu diplomu.

Treća kategorija studenata jesu najmlađi početnici, koji odmah dolaze na privatni fakultet, bez prethodne „probe“ na javnim fakultetima. Tu ima i izuzetno kvalitetnih, ali i slabijih studenata. Karakteristično je da oko polovina ove kategorije napušta studije već u prvoj godini, tj. ne prelazi u narednu godinu studija. Razlog navedenom je prevosnohodno

⁴ Na pojedine fakultete niko ne ulazi ujutro kao stalno zaposleni, što je nedopustivo, već se sve temelji na tzv. fiktivnim radnim odnosima, gostujućim profesorsima idr.

⁵ Dok je za upis na većinu državnih studija obično potrebna ozbiljnija priprema i grejanje stolice, privatne visokoobrazovne ustanove, kako bi bile privlačnije budućim studentima, nude jednostavniji prijemni ispit. Takva situacije ponekada kulminira na način, da se pri upisu na državne fakultet javljaju i oblici korupciju, tj. forsiranja pojedinih studenata koji imaju lošije uslove za upis, čime se nanosi šteta kvalitetnim kandidatima.

uvjeravanje da se i na privatnim fakultetima mora raditi, mora postići minimum, optimum znanja, što oni nisu imali u vidu, jer ih je „neko“ doveo u zabludu⁶.

3. Realizacija nastavnog programa

Poznato je da je realizacija nastave na državnim fakultetima u suštini veoma tradicionalna, stereotipna i odražava i dalje sistem tzv. „eks katedre“. Kako je na godini studija i dalje znatan broj studenata, ili se u velikim grupama (preko 100), održava predavanje, što ničim ne prihvata Bolonjske principe manjih grupa, i primjene interakcije u radu. Suprotno tome, privatni fakulteti, gdje studira znatno manji broj studenata, poštuju i primjenjuju princip rada gdje su grupe uglavnom oko 30 studenata, što omogućava daleko efikasniji, a time i kvalitetniji pristup studentu, interakciju, i aktivno učešće studenta u nastavnom procesu

Na državnim fakultetima i dalje je prisutan ambijent isključivosti, koju karakteriše visoki tzv. autoritet nastavnika, tj. profesora, koji je centralna figura u nastavnom procesu. Sudenti su u perifernom odnosu, tj. nisu u mogućnosti neposrednije uticati na neke aspekte rada na fakultetu⁷. Tačno je da je na državni fakultetima veći broj studenata, što ipak ne oslobađa obaveze nastavnika da se više posvete radu sa studentima. Za razliku od ambijenta na državnim fakultetima, na privatnim fakultetima nastavnici su obavezno da se mnogo više posvete studentskim zadacima, kroz interakcijski odnos, sa ciljem da se i manje aktivni, kvalitetni studenti uključe u proces, i da zadovoljne minimalne, optimalne zahtjeve.

4. Bolja opremljenost privatnih fakulteta

Privatni univerziteti u posljednje vrijeme učinili su značajne pozitivne pomake na obezbjeđenju kvalitetnijih uslova za rad studenta. Posebno se to odnosi na udobne, funkcionalne, manje učinice, koje su opremljene savremenom nastavnom tehnikom, koja omogućava rad sa manjim (bolonjskim) grupama studenta, i druge oblike rada.

Zahvaljujući boljoj opremljenosti nastavnim sredstvima i novijom tehnologijom privatne visokoobrazovne ustanove važe za modernije i uslovnije obrazovne ustanove, u odnosu na državne fakultete, gdje pojedini fakulteti imaju zastarjelu opremu, i manje ulažu u opremanju učinoca, kompjuterskih kabineta i dr. Vlasnici privatnih fakulteta ovom pitanju posvećuju značajnu pažnju, čime privlače studente, i opravdavaju uloženi novac u studije, koje student, roditelji ulažu u svoje obrazovanje, kroz plaćanje ne malih školarina⁸.

5. Nastavni kadar je najbitnije pitanje

Privatni fakulteti su u početku faktički počinjali rada na osnovu aktivnosti, angažovanja iskusnih profesora sa državnih fakulteta, kojima je „dosadila“ tzv. monotonija i

⁶ Na Fakultetu pravnih nauka Univerziteta za poslovne studije Banja Luka, polovina studenata prve godine prelazi na drugu godinu studija.

⁷ Dok se na državnim studijama u radu sa profesorima i službama ponekada možete osećati kao junak Kafkinog romana „Proces“, privatne visokoobrazovne institucije vide svoju glavnu prednost u većoj okrenutosti ka samom studentu. Iz tog razloga ćete ponekad imati i broj mobilnog telefona i imejl profesora radi jednostavnijih konsultacija, pravovremeno ćete dobiti potrebne odgovore i mnogo manje vremena ćete provesti čekajući ispred zatvorenih vrata profesorskih kabineta.

⁸ Zakon o visokom obrazovanju definiše univerzitete kao neprofitabilne institucije, što ih obavezuje da značajno ulažu u unapređenje nastavnog procesa (materijalna sredstva, kvalitet nastavnika, naučno istraživački rad i dr).

koji su privatno obrazovanje shvatili kao mogućnost za dodatnu i bolju zaradu. Tu se uglavnom radilo o kvalitetnim profesorima, koji su kasnije proizveli nove, mlađe kadrove na novoosnovanim fakultetima, univerzitetima.

Tu su činjene vjerovatno određene greške tzv. brzim proizvođenjem doktorata na nekim privatnim univerzitetima, čime se prag kvaliteta budućih nastavnika snizio. Međutim, analize pokazuju ipak da se vremenom i ova situacija popravila, u smislu jačanja kvaliteta nastavnog kadra na privatnim fakultetima, kao i slabljenja kadrova na javnim fakultetima.

Analize pokazuju da na državnim fakultetima rade i dalje „stariji“ nastavnici, ali se u poslednjim godinama javljaju mladi nastavnici, bez ikakvog praktičnog radnog iskustva, koji u pojedinim slučajevima „ulaze“ na fakultet i pod neregularnim okolnostima, što ugrožava integritet kvaliteta. Za razliku od toga, na privatnim fakultetima je primjetan znatan broj tzv. praktičnih nastavnika, koji su doktorirali u kasnijim godinama, ali sa dragocjenim radnim iskustvom u oblasti gdje su doktorirali. Takav kvalitet nastavnika je veoma poželjan i doprinosi višem nivou tzv. integrisane nastave i izvrsnog povezivanja teorije i prakse u nastavnom procesu na fakultetu⁹.

6. Lakše je završiti studije na privatnim fakultetima u roku

Određena istraživna statističke naravi, ukazuju da se na privatnim fakultetima „lakše, brže“ završavaju studije. Zbog čega dolazi do takvog rezultata, može se analizirati kroz više aspekata, od kojih su ključni u vezi kvaliteta svršenih studenata. Smatramo da je tačno da su studije na privatnim fakultetima, uslovno lakše, međutim, takođe je evidentno da se na privatnim fakultetima sa mnogo više pažnje prilazi studentima, zbog čega isti pokazuju i bolje rezultate. Nije tačno da na privatnim fakultetima nema dobrih studenata¹⁰.

Naprotiv, i na privatnim fakultetima se dobija takođe kvalitetan fond znanja, i jedan procenat studenata može sasvim ravnopravno konkurisati tzv. državnim diplomcima. Isto tako, lošiji studenti se nalaze i na državnim fakultetima, gdje iste završavaju na „sumnjiv“ način, gdje se javljaju oblici korupcije u pravnom obliku „plaćane ispita“, dok se na privatnim fakultetima tzv. „lošijim studentima“ posvećuje mnogo više pažnje u radu, čime oni ipak kroz izvjesni rad dostižu neki minimum kvaliteta, i zaslužuju tzv. šesticu¹¹. Uzrok ove zablude je nizak prag prolaznosti na ispitima, što je i jedan od najvećih problema koje imaju privatne visokoobrazovne ustanove. Ovoj zabludi doprinosi i generalno manje prisustvo studenata privatnih visokoobrazovnih ustanova na predavanjima i vežbama. Sa druge strane, svima koji imaju želju za novim znanjima privatne visokoobrazovne ustanove nude odlične uslove za učenje i otvoreniju komunikaciju sa profesorima. Takođe, na ovim ustanovama je i manji broj studenata zbog čega je prilika za sticanje znanja, svim zainteresovanim studentima, mnogo veća.

7. Priznatost diploma

⁹ Vršena je analiza na dva pravna fakulteta i utvrđeno da na jednom je oko 20% nastavnika radila u praksi, dok je na drugom preko 50% nastavnika radilo, ili i dalje radi u pravnoj praksi, što dovoljno govori o sveukuposti kvaliteta nastave i odnosa prema budućem zanimanju.

¹⁰ Prema ulaznim statističkim pokazateljima na Univerzitetu za poslovne studije studira trećina studenata koji su srednje obrazovanje završili odličnim ili vrlo dobrim uspjehom.

¹¹ Na privatnim fakultetima se može planirati realno vreme trajanja studija, dok je to na državnim sasvim neizvjesno, i nekada ne zavisi od samog studenta.

Pitanje tzv priznanja diploma na tržištu rada je u suštini faktičko pitanje, koje zakon unapred ne definiše, niti se bavi tim pitanjem. Ako je fakultet akreditovan, time je diploma na tržištu apsolutno validna, prihvatljiva. Faktički kvalitet diplomiranog studenta je pitanje koje će se tek provjeriti kroz fauze prijema u radni odnos, a onda i u toku rada (priprvnički, probni rad). Posebno se tu treba istaći današnja situacija u oblasti zapošljavanja u Bosni i Hercegovini, gdje veoma često je bitnija tzv. politička podobnost, nego profesionalna sposobnost, što ne pravi razlike između tzv. državne ili privatne diplome.

Poslodavci radije gledaju profil samog diplomiranog koga zapošljavaju, nego porijeklo diploma, ali ne postoji generalno pravilo. Veći poslodavci imaju i osobu zaduženu za selekciju kadrova. Poslodavac će zaposliti osobu koja najviše odgovara njegovim potrebama, te mogućnosti zapošljavanja najčešće nisu vezane isključivo za posedovanje diplome, već i za sposobnost i stav osobe da ispuni ciljeve poslodavca. Iako pojedini poslodavci i dalje daju prednost državnim diplomama primetno je da je ovaj trend u opadanju i odluka o zapošljavanju zavisi od kvaliteta kandidata koji traži posao.

Poslodavci u inostranstvu se prilikom izbora kandidata za određen posao vode istim principima kao i domaći poslodavci, dok inostrane visokoobrazovne ustanove rade poređenje nastavnih planova i programa, usklađenost studija sa Bolonjom, proveravaju reputaciju univerziteta u svetu, a uopšte ne uzimaju u obzir da li je ustanova u Srbiji u privatnom ili državnom vlasništvu. Dakle, i ovde važi pravilo da su bolji fakulteti priznatiji, a lošiji manje priznati.).

Smatra se da su svršeni studenti državnih fakulteta kvalitetniji kadar. Time bi se odmah moglo konstatovati da se i brže zapošljavaju. Međutim, u praksi i nije takva situacija. U BiH zapošljavanje predstavlja jednu veoma ispolitiziranu kategoriju društvene stvarnosti, oja u mnogome prestavlja jednu ključnu komponentu političke djelatnosti partija, stranka. Naime, popularizacija stranke ide uglavno u pravcu. „Budi član partije, i dobiješ prije posao“.

8. Najčešći problemi privatnih visokoobrazovnih ustanova

Nizak prag prolaznosti

Jedan od glavnih zamjerki na račun privatnog visokog obrazovanja je nizak prag prolaznosti. Stoga se nerjetko može čuti da studenti koji su imali problema sa prolaznošću na državnim studijama prelaze na privatne koje završavaju uz mnogo manje truda¹². Uzrok niskog praga prolaznosti na privatnim studijama često je orijentisanost ka profitu¹³, pa je iz ovog razloga omogućen lakši upis naredne godine studija (i dodatni prihod od školarine).

Svaki student na privatnim studijama može da primeti da postoji određeni broj kolega kojima je sticanje diplome važnije od sticanja novih znanja. Stoga na privatnim studijama ima dosta studenata koji retko prisustvuju nastavi i pojavljuju se isključivo na kolokvijumima i ispitima. Njima se delom prilagodio i sistem studiranja, te postoji veliki broj skripti u opticaju koje omogućavaju studentima da lakše polože ispite, mada često sa nižim ocenama. Samim tim, na većini privatnih visokoobrazovnih ustanova slabije je i prisustvo različitih studentskih organizacija i drugih vidova studentskog organizovanja.

¹² „Uveče prelistaj, ujutro zablistaj“.

¹³ Opasnost od gubljenja studenata, odlaska na druge fakultete, napuštanje studija

Okrenutost profitu

Jedan od akutnih problem privatnih univerziteta - fakulteta je taj što se ipak prevashodno radi o tzv. profitnim organizacijama, što Zakon o visokom obrazovanju ne dozvoljava¹⁴. Studenti donose novac i stvaraju profit privatnim fakultetima. Iz tog razloga privatnim visokoobrazovnim ustanovama nikako nije u interesu da studenti odustaju od studiranja zbog male prolaznosti na ispitima ili zbog preterane zahtjevnosti profesora.

Za razliku od razvijenijih obrazovnih sistema svijeta, gde sredstvima privatnih visokoobrazovnih ustanova upravlja upravni odbor i ona se u potpunosti reinvestiraju u poboljšanje nastave i uslova studiranja i istraživački rad, u Srbiji se tek u novom predlogu Strategije obrazovanja do 2020. prvi put pominje termin „neprofitna privatna visokoobrazovna ustanova“ mada nije jasno precizirano šta ovaj pojam podrazumeva, niti na koji način je zakonski regulisano funkcionisanje ovih ustanova.

Rad van sjedišta Univerziteta

Jedan od glavnih uzroka loše reputacije privatnih visokoobrazovnih ustanova je postojanje velikog broja tzv. isturenih odeljenja u manjim sredinama (rad van sjedišta). Ove ustanove u većini slučajeva nisu akreditovane od strane zvaničnog tela i ne nude studentima osnovne uslove za studiranje (profesorski kadar, oprema za izvođenje nastave...). Neriješeni administrativni i organizacioni aspekti ovih odeljenja uzrok su pojave mišljenja o „kupovini diploma“ na privatnim studijama. Stoga ova isturena odeljenja privatnih (ali i neakreditovanih državnih) odeljenja ne treba upisivati¹⁵.

Posebno je upitna zakonitost tzv. on line rada u takvim odeljenjima, gdje se faktički ne održava nikakva „stvarna“ nastavna aktivnosti, već se putem video – skipe tehnike, obavljaju sve predispitne i ispitne aktivnosti. Takvim radom se u suštini degradira integritet visokog obrazovanja, jer je faktički „indirektno“ uključeno nastavno osoblje u faze nastavnog procesa, dok se glavni dio aktivnosti provodi kroz tzv. administrativne procedure¹⁶.

Neadekvatna primena Bolonje

Proces studiranja definisanim Bolonjskim procesom, je veoma različito shvaćen u visokoobrazovnim ustanovama. U jednom broj Univerziteta ovaj proces je delimično sproveden, kroz stvaranje tzv. manjih nastavnih grupa, bolonjski sistem predispitnih aktivnosti, prohodnost studenata, prenosivost ECTS, i dr. Međutim, jedan broj fakultet, takve metode Bolonjske deklaracije, prosto ne poznaje, ne provodi, jer kako kažu nema uslova“. Tu mislimo prevashodno na javne fakultete, gdje se nastava odvija još u tradicionalnim „velikim amfiteatrima“, gdje je ECTS netransparentna sadržina i dr. Stoga se ne može reći da su izdavanje dodatka diplomama, mobilnost studenata u regionu Evrope, jasno razlikovanje strukovnih i akademskih studija, sistem bodovanja i druge novine koje je donela Bolonja zaživele u našem sistemu studiranja.

¹⁴ Član 11. Zakona o visokom obrazovanju Republike Srpske: (1) Visokoškolske ustanove su univerziteti i visoke škole. (2) Visokoškolske ustanove iz stava 1. ovog člana su neprofitne i obavljaju svoju djelatnost kao javnu službu, a dobit koju ostvare koriste za razvoj i unapređenje vlastite djelatnosti visokog obrazovanja.

¹⁵ Krajem 2011. Komisija za akreditaciju je pokrenula proces akreditacije ovih odeljenja, ali je na teritoriji čitave Srbije akreditovano tek nekoliko, te je pre upisa potrebno proveriti i da li samo odeljenje ima dozvolu i na koji način je akreditovano. Isturena odeljenja treba razlikovati od studija na daljinu koja takođe zahtevaju posebnu vrstu akreditacije za izvođenje nastave na ovaj način.

¹⁶ Čl. 34 Zakona o visokom obrazovanju RS: (4) Pojedini oblici nastave mogu se organizovati učenjem na daljinu, ali se ispiti moraju održavati u sjedištu visokoškolske ustanove navedenom u dozvoli za rad. (5) Bliži uslovi i načini ostvarivanja učenja na daljinu uređuju se uredbom iz člana 15. stav 13. ovog zakona i opštim aktom visokoškolske ustanove

Jedan od često napadnih sadržaja koje su označili kao veoma negativne jest kriterijum. Naime, poznato je da su državni fakulteti veoma često pretrjerano strogi, gdje veoma mali procenat studenata prolazi u narednu godinu studija. Takođe je poznato da na državnim fakultetima prosjek ocjena je dosta nizak, što postavlja pitanje o ulaznom kvalitetu studenata, ili realnosti kriterijuma nastavnika¹⁷.

Takva njihova orijentacija je odraz djelimično lošeg stanja na državnim fakultetima, i shvatanja studenata da na privatnim fakultetima ipak mogućakše doći do diplome. Ovo je djelimično tačno, stim što se nesmije zaboraviti način rada na privatnim fakultetima, koji je odlučujući kvalitativni faktor rada. Naime na privatnim fakultetima, gdje su nastavne grupe mnogo manje od državnih (do 30 studenata), nastavnici se mogu daleko više i neposrednije posvetiti svakom studentu, kroz tzv. interaktivni rad i istog uspješnije dovesti do znanja, pozitivne ocjene. Ovakav rad na državnim fakultetima je nezamisliv, jer i dalje vlada shvatanje i praksa o tzv. eks katedarskoj nastavi¹⁸.

9. Osnovne karakteristike i razlike javnih i privatnih sveučilišta (iskustva iz okruženja)

Komercijalizacija obrazovanja, uz određene pozitivne efekte dovela je u pitanje ostvarenje poznate sintagme tržišne ekonomije koju volimo nazvati „jednakost šansi u obrazovanju“. Naime, još šezdesetih godina 20. vijeka promovisana je teza o slobodi obrazovanja, u smislu da svi imaju jednake šanse za obrazovanje, tako da su isključene monopolne koristi od obrazovanja. Smjer promjena u obrazovanju, čini se, krenuo je (ne)željenim smjerom. Kako izgleda Europa i ostatak svijeta preplaviti će elitne obrazovne i znanstvene ustanove, centri izvrsnosti, tehnologijski instituti, mjesta vrhunskih istraživanja i sveučilišta svjetskog ugleda. Investira se u područja koja će u budućnosti biti brand, kupuju se najbolji „mozgovi“, pokreće se rang lista najboljih sveučilišta. Jednom riječju svi se „fiksiraju“ na vrhunske vrijednosti, elitizam i izvrsnost. „Suprotnost eliti uvijek je bio obični puk. Ni u znanosti to nije drukčije.

Nasuprot razmaženim vrhunskim institutima nalaze se osiromašena sveučilišta i visoke škole što moraju živjeti sa stigmom natjecateljske nesposobnosti. Svi sada skamenjeno bulje u nove elite u koje se samozvano ubrajaju. Sklonost elitizmu i etabliranju elitnih institucija ima, dakako, razvidnu jezgrovitost. Ona se, ponešto skraćeno, daje zbiti u jednu rečenicu: nakon što su sveučilišta reformama posljednjih desetljeća beznadno urušena, valja ih pod nekim drugim imenom još jednom izmisliti“ (Liessmann, 2008, 109). Postavlja se ključno pitanje o stepenu i potrebi kontinuiranog pracenja rada privatnog obrazovanja od strane države. Donedavno su većinu europskih sveučilišta kontrolirale države koje su

¹⁷ Banjalučki Pravni fakultet ima prosječnu ocjenu studija ispod 7, što je niska ocjena, u odnosu na ulazni kvalitet studenata

¹⁸ Simulacijske igre su jedna od nastavnih metoda koja se uspješno koristi u obrazovanju, pogotovo tijekom praktičnog dijela nastave. U radu je protumačen pojam simulacijskih igara te njihova uloga u obrazovanju. Da bi se utvrdilo u kojoj se mjeri primjenjuju simulacijske igre, provedeno je izvorno empirijsko istraživanje u obrazovnim institucijama ekonomskih znanosti u Republici Hrvatskoj. U istraživanju su: (1) uspoređivane su tri nastavne metode i njihov doprinos zadovoljstvu studenata, (2) utvrđena je razlika uporabe simulacijskih igara i nastave ex chatetra, (3) navedene su koristi primjene simulacijskih igara za studente i (4) ispitan je utjecaj simulacijskih igara na poboljšanje izvornosti nastave predavača.

najčešće i financirale tercijarno obrazovanje iz prikupljenih poreza. Studenti plaćaju djelomične školarine ili su od nje u potpunosti oslobođeni, ovisno o rezultatu na prijemnim ispitima. Iako, privatna sveučilišta odavno postoje i dosad ih je najčešće osnivala katolička crkva, od nedavno se javlja izuzetno snažan porast broja novoosnovanih privatnih visoko obrazovni institucija u mnogim zemljama središnje istočne Europe te u Grčkoj i Španjolskoj. To je posljedica povećane potražnje za tercijarnim obrazovanjem kojega ne prati porast javnog financiranja.

Međutim, kvalitet tih učilišta je upitna, a njihov broj se povećava u onim područjima u kojima su troškovi pružanja usluge obrazovanja niski (Romero, del Rey, 2004, 1). Tržište tercijarnog obrazovanja ima određena prepoznatljiva obilježja prema kojima se razlikuje od ostalih². Prvo, većina sveučilišta raspodjeljuje studente prema administrativnim obilježjima, koristeći prijemne ispite kao osnovu upisa na pojedine fakultete.

Drugo, kvaliteta izvedbe ovisi pozitivno o sposobnostima njihovih studenata što čini. Većina institucija visokog obrazovanja ne teži maksimizaciji profita te su njihovi ciljevi ponekad teško određivi. Epple i Romano (1998) su u svom istraživanju došli do zaključka kako javne škole imaju nižu kvalitetu od privatnih. Taj rezultat posljedica je slobodnog upisa u javne sustave i kompetitivnog privatnog sektora. Kako su javne škole besplatne, učenici/studenti će biti više voljni pohađati privatne, skuplje škole samo ukoliko su one bolje kvalitete od javnih škola. U slučaju visokog obrazovanja u SAD-u, privatna sveučilišta su općenito bolje kvalitete od javnih (Romero, del Rey, 2004, 1).

U proteklom periodu je bilo poznato da su državni fakulteti bili uglavnom „besplatni“, ili sa malim školarinama, dok se u posljednje vrijeme školarina približava privatnim fakultetima u pogledu cijena, bez obzira što i dalje država izdvaja značajna sredstva u budžetu za visoko obrazovanje¹⁹. U mnogim europskim zemljama je suprotno, javna sveučilišta imaju jako niske ili uopće nemaju školarine, ali imaju više standarde prilikom upisivanja studenta u odnosu na privatna sveučilišta. Stoga je interesantno analizirati posljedice ulaska komercijalnih institucija na tržište i postaviti sljedeća pitanja: mogu li se samofinancirajuća privatna sveučilišta uopće natjecati s javnima? Zašto su privatna sveučilišta uglavnom nižeg kvaliteta od javnih? Utiče li prisutnost privatnih sveučilišta na kvalitetu i upisnu politiku javnih sveučilišta? Prilikom uspoređivanja odnosa između javnih i privatnih učilišta potrebno je prije svega odrediti koji su ciljevi institucija visokog obrazovanja²⁰. Smatra se da javna sveučilišta uvijek nastoje maksimirati javni višak (sumu zarada studenata koji pohađaju javno sveučilište minus troškovi po studentu nastali u cilju ostvarivanja obrazovanja). Javna sveučilišta pokrivaju nastale troškove iz državnih poreza.

S druge strane, upisna politika privatnih učilišta koja se temelji na školarinama, čini ih privlačnim samo onim studentima skromnijih sposobnosti, koji nisu uspjeli zadovoljiti upisne kriterije na javnim učilištima, ali imaju mogućnosti platiti visoke privatne školarine. Tako

¹⁹ Izdvajanja za visoko obrazovanje u Republici Srpskoj su oko 100 miliona maraka godišnje.

²⁰ Ne može se zanemariti činjenica da će se u slijedećim godinama europsko tržište visokog obrazovanja značajno promijeniti. To je prije svega posljedica globalne ekonomske recesije i visoke nezaposlenosti uslijed čega je u mnogim zemljama već sada došlo do restrikcija za financiranje visokog obrazovanja. Takvo stanje, pokrenuti će ujedno i daljnji proces privatizacije javnog sustava visokog obrazovanja (Romero, del Rey, 2004, 17-18).

rezultati istraživanja, koje su provele Romero, del Rey (2004), pokazuju da postojanje privatnih učilišta na tržištu utječe na pozitivne društvene dobitke u usporedbi sa postojanjem samo javnog monopola. Naime, studenti koji pohađaju javne institucije u situaciji monopola nisu pod utjecajem konkurencije, a postojanje privatnih sveučilišta omogućava novim studentima pristup višem obrazovanju.

Generalno smatramo da ni državni fakulteti nisu onoliko dobri kako ih mi pamtimo niti su pak privatni ostali na nivou kako ih se mi sjećamo, kada su se pojavili. Sasvim sigurno menadžmenti i profesori privatnih fakulteta nemaju interes da firme za koje rade budu predmet negativnih konotacija, a posebno da se na tržištu profanišu klasičnim neznanjem svojih diplomaca. Kod većine privatnih univerziteta vidi se jasna uzlazna linija iz godine u godinu, kako u pogledu uslova za rad, nastavničkog kadra, tako i do izlaznih stručnih kompetencija, posebno kroz proces kontinuiranog uvezivanja teorije i prakse tokom studija²¹. To je jedini realan način da se opstane na tržištu. Privatni fakulteti su dinamičniji i fleksibilniji, program je uvek i isključivo orjentisan ka budućem zvanju.

10. Segmentacija tržišta u visokom ekonomskom obrazovanju u Hrvatskoj²²

U cilju cjelovitijeg sagledavanja odnosa javnih i privatnih visokih ekonomskih učilišta mogu se koristiti određena iskustva iz susjednih zemalja (Slovenija, Hrvatska). U tim zemljama istaknuti su sljedeći segmenti tržišta: studentsko tržište, akademsko – administrativno tržište, tržište obrazovnih usluga gospodarstvu i lokalnoj zajednici, te istraživačko tržište. Tek tada se postiže sveobuhvatnost djelatnosti javnih i privatnih visokih ekonomskih učilišta.²³

Javna politika u obrazovanju mora pronaći rješenja koja će biti na tragu ranije spomenute sintagme „jednakosti šansi u obrazovanju“. Svako odstupanje od poznatog načela prema kojem nema monopolnih koristi od obrazovanja otvara pitanje vezano za elitizam u sistemu obrazovanja. Akademsko tržište odražava postojanje svojevrstne mobilnosti univerzitetskih nastavnika, kako unutar javnih univerziteta, tako između javnih i privatnih fakulteta²⁴. Njegova razvijenost pretpostavlja primjerenu uređenost i transparentnost sistema koji mora postaviti jasna pravila mobilnosti nastavnika. U Bosni i Hercegovini je jedan od suštinskih problema i nerazumjevanja, nesaradnja i pogrešna percepcija integriteta javnih i privatnih univerziteta. Tako se iz prizme državnih fakulteta smatra da su privatni fakulteti stecište nerada, nekvaliteta, loših kadrova i loših studenata. Isto tako privatni fakulteti smatraju da na javnim fakultetima nema dovoljno zainteresovanosti za afirmaciju studentskih kvaliteta, da su nastavnici „korumpiraniji“, da je mnogo lakše raditi i biti univerzitetski nastavnik na budžetu.

²¹ Studenti Fakulteta pravnih nauka Univerziteta za poslovne studije Banja Luka provode aktivno jednomjesečnu stručnu praksu u pravnim institucijama, agencijama i dr, što nije praksa kod državnog Pravnog fakulteta u Banja Luci.

²² Interesantan iskustva iz Hrvatske treba prenijeti, oprobati i u Bosni i Hercegovini

²³ Barić V, Obadić A, Shema I. Segmentacija tržišta u visokom ekonomskom obrazovanju Izvor: Prilagođeno prema Dill, D.D. (1997), str. 167.-185

²⁴ Suštinski problem pogrešnog shvatanja odnosa javnih i privatnih fakulteta je nemobilnost nastavnika i studenata u oba smjera, već samo u jednom (javni prema privatnim).

Visoke škole, učilišta, pored redovnih obrazovanih usluga u sistemu formalnog obrazovanja, pružaju određene obrazovne usluge gospodarstvu i lokalnoj zajednici. Za ovu vrstu usluga potrebna je određena obrazovna infrastruktura (nastavnici, materijalni i tehnološki uvjeti) kojom se ostvaruje dodatni dohodak. Stupanj razvijenosti 1.) Studentsko tržište 2.) Akademsko tržište 3.) Tržište obrazovnih usluga gospodarstvu i lokalnoj zajednici 4.) Istraživačko tržište²⁵ Takva suradnja visokih učilišta i gospodarstva značajan je pokazatelj integracije rezultata znanstvenih istraživanja i potreba gospodarstva u njihovoj učinkovitoj primjeni. I u konačnici, istraživačko tržište „pokriva“ onaj dio djelatnosti visokih učilišta koji se odnosi na razna fundamentalna i aplikativna istraživanja. Javne potrebe za određenim istraživanjima potiču vlada nevladine institucije koje, u cilju vođenja primjerene ekonomske politike, trebaju stavove i rješenja znanosti. Potreba svakodnevnog unapređenja poslovanja privrednih subjekata o obrazovnih institucija traži istraživačke napore koji, po svojoj dubini istraživanja, imaju karakter primijenjenih istraživanja.

11. Finansiranje visokog obrazovanje u Bosni i Hercegovini

Obrazovanje se u Bosni i Hercegovini uglavnom finansira iz javnih sredstava, tj. entitetskog, kantonalnog i budžeta Distrikta Brčko²⁶. Republike Srpska i svaki kanton u F BiH imaju nadležnost određivanja budžeta i resursa za obrazovanje. Pored finansiranja iz budžetskih sredstava, u skladu sa zakonom o obrazovanju u kantonima/entitetima u BiH, visokoškolske ustanove sredstva za obavljanje svoje djelatnosti stižu i iz drugih izvora:

- a) iz sredstava osnivača²⁷ ;
- b) iz sredstava fondova;
- c) od donacija, zavještanja i poklona;
- d) od školarine;
- e) prodajom intelektualnih, kulturnih, materijalnih i komercijalnih dobara i usluga;
- f) iz prihoda na osnovu autorskih prava i patenata;
- g) iz drugih izvora u skladu sa zakonom.

Kvantitativni pokazatelji nikako ne mogu biti mjerilo povećanja kvalitete obrazovnog procesa. Kvaliteta visokog obrazovanja se može djelimično pratiti i ocijeniti kroz dva pokazatelja: prihod univerziteta po studentu i naučna kondicija nastavnika. Prihod univerziteta po studentu u BiH, odnosno izdvajanje iz budžeta po studentu je oko 500,00 – 1.000,00 eura godišnje²⁸. Prema istraživanjima Agencije za razvoj visokog obrazovanja i osiguranja kvalitete, u 2010. godini, na nivou BiH, izdvajanja iz budžeta su bila u prosjeku od 1.674,16 KM po studentu na javnim visokoškolskim ustanovama. Uz dodatna izdvajanja koja se odnose na studentske domove i stipendije, prosječno izdvajanje po studentu je nešto veće i iznosi 1.734,97 KM, što je mnogo niže od prosjeka u Europskoj uniji. Prosjek izdvajanja iz

²⁵ Odnos javnih i privatnih ekonomskih učilišta – svjetski trendovi i praksa u Hrvatskoj

²⁶ Prema istraživanjima Agencije za razvoj visokog obrazovanja i osiguranja kvalitete, u 2010. godini, na nivou BiH, izdvajanja iz budžeta su bila u prosjeku od 1.674,16 KM po studentu na javnim visokoškolskim ustanovama. Uz dodatna izdvajanja koja se odnose na studentske domove i stipendije, prosječno izdvajanje po studentu je nešto veće i iznosi 1.734,97 KM, što je mnogo niže od prosjeka u Europskoj uniji. Prosjek izdvajanja iz budžeta po studentu u Europskoj uniji je 8.000 eura, a raspon se kreće od 8000 eura do 36.000 eura u zavisnosti od vrste studija. U BiH se, u prosjeku, od bruto domaćeg proizvoda (BDP), za obrazovanje u Federaciji BiH izdvaja oko 6% BDP-a, u Republici Srpskoj oko 4% BDP-a, a u Brčko distriktu oko 11,2% budžeta distrikta,²⁶ što predstavlja najviši procenat potrošnje na obrazovni sektor u zemljama jugoistočne Europe, gdje je prosjek oko 3.5%, dok je u OECD zemljama oko 5% BND²⁶. Primjera radi, Univerzitet u Banjoj Luci od ukupnog budžeta od 34.105.000,000 KM za rashode, za lična primanja odvaja 32.732.000,000 KM.

²⁷ S obzirom da prema zakonima o visokom obrazovanju osnivači visokoškolskih ustanova mogu biti javni (nadležne vlade) te privatni, onda ti subjekti obezbjeđuju sredstva za finansiranje visokoškolskih institucija u ovoj kategoriji .

²⁸ Strategija razvoja nauke 2011-2021, Federacija BiH, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, 2010 god.

budžeta po studentu u Europskoj uniji je 8.000 eura, a raspon se kreće od 8000 eura do 36.000 eura u zavisnosti od vrste studija.

Drugi kriterij za određivanje kvaliteta visokoobrazovnog sistema jeste naučna kondicija koja se definiše preko ispunjenja OECD standarda prema kojem svaki univerzitetski nastavnik polovinu svog ukupnog radnog vremena (0,5 FTE) treba iskoristiti kao edukator, dok drugu polovinu radnog vremena treba biti istraživač. U BiH je ova norma ispunjena sa svega 3%, što je izuzetno nizak indikator u poređenju sa EU. Ovo pitanje je u realnosti na strani nastavnika na državnim fakultetima, gdje je daleko manja opterećenost, čime se nastavnici, saradnici u preostalom vremenu mogu mnogo više posvetiti svome edukovanju, naučno istraživačkom radu i dr.²⁹ Tako niski indikatori „naučne kondicije“ u BiH upućuju ili na lošu evidenciju uključenosti akademskog osoblja u istraživačke procese ili nizak nivo istraživačkih kapaciteta na akademskom nivou u BiH.

Međutim, imajući u vidu ulaganja u visoko obrazovanje u BiH, moguće je zaključiti da ni istraživački procesi nisu na visokom nivou zbog nedostatka sredstava, ali i nepostojanja dovoljno kvalitetnih istraživačkih kompetencija kadrova.

12. Zaključak

Na osnovu sveukupnog analiziranja sadržaja, karakteristika javnog i privatnog visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Republici Srpskoj i u regionu, može se zaključiti da je ova oblast društvenog života nakon više od decenije postojanja, faktički ostala u nekim segmentima, kao i na početku. Razlog takvom stanju može se tražiti kako kod javnih, tako i kod privatnih fakulteta, univerziteta.

Svakako da iz prezentovanih sadržaja o karakteristikama obrazovnog sistema, mnogo više netransparentnosti postoji kod državnih fakulteta, koji bi prosto rečeno željeli da obrazovanje bude „samo“ njihova svojina, privilegija, te da sve negativnosti koje se javljaju, pripišu privatnom sistemu, što u suštini nije tačno.

Realno je konstatovati sve, kako dobre karakteristike, tako i negativnosti na javnim i privatnim fakultetima, te iste nakon temeljite analize kroz određene institucionalne, i druge oblike rada, korigovati, dovesti u kapacitet kvaliteta, i sveukupno višeg standarda obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini.

Svi akteri visokog obrazovanja bi trebali imati određenu ulogu i odgovornost prema sistemu visokog obrazovanja, a upravo odgovornost nedostaje kako u sistemu financiranja visokog obrazovanja u BiH, tako i u sveukupnoj realizaciji svih segmenata nastavno naučnog procesa. Stoga je moguće izvesti neke moguće preporuke koje su usmjerene na odgovornosti različitih aktera kako bi se podigao nivo efikasnosti sveukupnog sistema visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini.

1. Uspostaviti realan i tržišno orjentisan sistem finansiranja visokog obrazovanja zasnovan na realnom izvoru finansijskih sredstava, do mogućeg državno privatnog partnerstva u obrazovanju,

²⁹ Zakon o visokom obrazovanju nije najjasnije postavio tzv. fond časova tj. opterećenja nastavnika, što se tumači različito. Pored toga, inspeksijski nadzor bi morao u ovoj oblasti biti jači, u cilju obavezivanja svih poslodavaca da se poštuju Zakon u svrsi unapređenja kvaliteta nastavnog procesa na univerzitetima, fakultetima.

2. Izvršiti određene izmjene, dopune Zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, Entitetima, u cilju jačanja zakonitosti i kvaliteta visokog obrazovanja, a u interesu kvaliteta studija,
3. Pojačati inspekcijski nadzor na svim institucijama visokog obrazovanja (javne, privatne),
4. Dosljedno poštovati procedure kvaliteta kod izbora nastavnika u zvanja, kroz jačanje identiteta i integriteta izbora u određenu naučnu oblast,
5. Primjeniti potpunu transparentnost ECTS u visokom obrazovanju,
6. Brže i kvalitetnije prilagođavati programe studija potrebama tržišta rada, sa akcentom na proizvodne, tehničke i primjenjene studije,
7. Omogućiti orijentaciju Univerziteta ka tržišnom poslovanju, kroz približavanje budućim poslodavcima, koji mogu učestvovati u kreiranju NNP,
8. Unaprijediti sistem komunikacije između poslodavaca i obrazovnog sektora s ciljem bolje povezanosti tržišta rada i obrazovanja i uspostavljanja novih načina financiranja visokog obrazovanja (u smislu finansiranja visokog obrazovanja iz izvora poslovnog sektora, stendiranja, podrške istraživanju i sl.),
9. Uspostaviti sistem transparentnog informisanja budućih studenata o trenutnom stanju na tržištu rada u aktuelnim oblastima zanimanja, kao i kvalitet postojećih studija na fakultetima iz tih oblasti.

13. Literatura:

1. Branković N, Sistem financiranja visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2012.
2. Vukasović M., Babin M., Ivošević V., Lažetić P., Miklavić K. "Finansiranje visokog obrazovanja u jugoistočnoj Evropi: Albanija, Crna Gora, Hrvatska, Slovenija, Srbija" Centar za obrazovne politike, Beograd 2009
3. Šundalić, A. Selo – iz autentičnosti u neprepoznatljivost, Sveučilište J.J. Strossmayera – Ekonomski fakultet, Osijek, 2009.
4. Šundalić A. Uloga obrazovanja u promjeni identiteta regije, <https://hrcak.srce.hr/file/220426>
5. Zoroja, J. dipl. oec. Korišćenje simulacijskih igara u Hrvatskim obrazovanim institucijama ekonomskih znanosti u Republici Hrvatskoj. Zbornik Ekonomskog fakultet Zagreb 2009
6. Zakon o visokom obrazovanju Republike Srpske
7. Zakon o visokom obrazovanju Federacije Bosne i Hercegovine
8. Okvirni zakon o visokom obrazovanju Bosne i Hercegovine
9. FBIH Ministarstvo obrazovanja i nauke „Upisna politika tržište rada FBIH“ 2011,
10. http://www.fmon.gov.ba/images/Informacija_upisna_politika_i_trziste_rada_2011.FMO_N_280611-1_usvojena_na_13._sjednici_Vlade_FBiH.pdf (pristupili elektronskom izvoru 1.7.2012. godine)
11. "Osnovne informacije o obrazovanju", Ministarstvo civilnih poslova BiH, dokument dostupno na: www.mcp.gov.ba/...obrazovanje/osnovne_inf pristupili dokumentu 1.8.2012. godine
12. Ministarstvo prosvjete i kulture RS „Odluka o broju redovnih studenata koji se upisuju u prvu godinu prvog ciklusa studija u akademskoj 2011/2012 godini na javnim visokoškolskim ustanovama“ mart 2012

13. Ministarstvo prosvjete i kulture RS „Odluka o broju redovnih studenata koji se upisuju u prvu godinu prvog ciklusa studija u akademskoj 2009/2010 godini na javnim visokoškolskim ustanovama“ , 2009
14. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja, 2008.–2015, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine , 51. Sjednica održana 03.06.2008.
15. Ministarstvo nauke i tehnologije Republike Srpske, Odluka o obrazovanju *Fonda „Dr Milan Jelić“* („*Službeni glasnik Republike Srpske*“, br. 35/11),
16. Laura Romero1 and Elena del Rey: Working paper 04-64 Departamento de Economía Economics Series 23 Universidad Carlos III de Madrid November 2004 Calle Madrid, 126 28903 Getafe (Spain) Fax (34) 91 624 9875 COMPETITION BETWEEN PUBLIC AND PRIVATE UNIVERSITIES: QUALITY, PRICES AND EXAMS
17. ETF Bosnia and Herzegovina Country Analasys 2009, European Training Foundation, 2009
18. Strategija razvoja nauke 2011- 2021, Federacija BiH, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Sarajevo, 2010
19. Beerkens, E. *Global Opportunities and Institutional Embeddedness: Higher Education Consortia in Europe and Southeast Asia*. Enschede: CHE(2004)

GLOBALIZACIJA OBRAZOVANJA I KULTURNI IDENTITET

Sažetak

Kulturni identitet predstavlja dijalektički i dinamički fenomen koji u procesu globalizacije doživljava i pojmovnu rekapitulaciju upućujući na drugačije poimanje i same antropološke biti kulture i čovjeka. Kroz svoj odnos prema svijetu, kroz svoje aktivnosti, čovjek slobodno kreira smisao svoje egzistencije upravo kroz kulturu, kroz uvažavanje drugog. Socijalni identitet uvjetovan je osobnim identitetom, a identitet nije ništa drugo nego naš način posebnosti, jer on i postoji u razlici, u odnosu na nešto drugo.

Sarajevski književnik Željko Ivanković u pokušaju da definiira kulturni identitet upućuje i na dominantni identitet kao prethodnicu kulturnog, naglašavajući da identiteti „jednostavno jesu” i predstavljaju svojevrsan proces bez početka i kraja.

„Kulturni identitet, koliko god bio apstraktna kategorija, uvijek je i nešto i nečiji, dakle praktična, odnosno aplikativna kategorija. Da ga pokušamo definirati, reći što je on, opisati ga, vidjeli bismo da se javlja i kao objekt i kao subjekt, ali i kao predikacija. I premda je najšira, najpunoznačnija od kategorija koje bi potvrđivale nekakav identitet, nerijetko se javlja kao potkategorija političkoga (kao dominantnog) identiteta, koliko god da mu uvijek prethodi“³

Za razliku od globalizacije koju čini kulturni, politički i ekonomski proces obilježen prohodnim komunikacionim kanalima, kulturna globalizacija djeluje dvojako: kroz obogaćivanje postojeće kulture i, istodobno, kroz narušavanje i/ili pomjeranje granica prethodno prihvaćenih vrijednosti.

Ključne riječi: kultura, kulturni identitet, globalizacija, obrazovanje, mediji.

GLOBALISATION OF EDUCATION AND CULTURAL IDENTITY

Summary

A cultural identity represents a dialectical and dynamical phenomenon which in the process of globalisation experiences a conceptual recapitulation as well, referring to a different understanding of the anthropological essence of culture and a human being. Through his/her relation to the world, through his/her activities, the human being freely creates the meaning of his/her existence precisely through culture, through the appreciation of the other. A social identity is conditioned by a personal identity, and the identity is nothing else but our way of particularity since it exists in the difference, in relation to something else.

In his attempt to define the cultural identity, Sarajevo writer Željko Ivanković also refers to the dominant identity as the predecessor of the cultural one, pointing out that identities simply are and represent a specific process without the beginning and end.

„No matter how abstract category it is, the cultural identity is always both something and someone's, therefore practical, that is, applicative category. If we try to define it, tell what it is, describe it, we would see that it appears both as an object and a subject, but as a predication as well. And although it is the widest, the most

¹ Evropski univerzitet „Kallos“ Tuzla Bosna i Hercegovina

² Evropski univerzitet „Kallos“ Tuzla Bosna i Hercegovina

³ Željko Ivanković, *Kulturni identitet*, dostupno 18.11.2017. na: <http://www.buka.com/novost/365/kulturni-identitet>

significant of all the categories that would confirm a certain identity, it often appears as the subcategory of the political (as the dominant) identity, regardless of always preceding it“[1]

Unlike the globalisation which is constituted by the cultural, political and economic process marked by the passable communication channels, the cultural globalisation functions in two different ways: through the enrichment of the existing culture and, at the same time, through the disruption and/or pushing the limits of the previously accepted values.

Key words: culture, cultural identity, globalisation, education, the media.

1. Uvod

Zahvaljujući globalizaciji kao skupu procesa, svijet je sažet i dostupan a tradicionalna društva se upravo kroz moderni sistem komunikacije brže transformiraju. Studije medija televizije ukazuju da globalizacija ovog medija uvjetuje sličnost televizijskih programa i žanrova u različitim nacijama i kulturama odražavajući sistem dominantnog političkog i ekonomskog poretka. Kulturalni imperijalizam podrazumijeva procese uspostavljanja kulturalne moći najefikasnije upravo putem medija izvozom povoljnih televizijskih programa koji, kroz promoviranje zapadnih stilova življenja, rasprostriru potrebu različitih populacija za potrošačkom kulturom. Iako mediji nisu identični s kulturom, oni itekako mogu utjecati na njen razvoj kroz otjelovljenje različitih vrijednosnih sistema koji utiču na vrijednosti u kulturama u kojima se prezentuju. No, dostupnost istih sadržaja ne znači i iste načine tumačenja tih sadržaja.

Recepcija medijskih sadržaja oduvijek je postojala u svim kulturama i pogrešno je pretpostaviti da je kulturalno miješanje noviji fenomen. Medij kao sistem signala za prijenos informacija postoji i kroz dramsku igru još od njenih/dramskih začetaka što nam kazuje da su sve kulture u različitom stepenu apsorbivale elemente koji potiču iz drugih izvora i dovodi u pitanje originalnost neke kulture. Dakle, ko i po kakvim kriterijima može procijeniti je li određena kultura kontaminirana i postoji li uopće čistota neke kulture.

U središtu književne teorije dugo je pojam narativa jer je pričanje priča potreba svih kultura, u svim periodima historije. Zahvaljujući mediju televizije i njegovim reprezentacijskim strategijama, zatim mediju interneta i radija, pa čak i mediju knjige, izdvajaju se narativne konstrukcije kao poseban narativni modus razumljiv masama. Otvorena forma pričanja, karakteristična za drame i kratke priče sa otvorenim krajem, uvodi umjetnost kroz popularne medije, odnosno medije koji prate ritam čovjekovog razvoja i potreba. Komercijalna potrošačka kultura sada sadrži i elemente iz područja visoke kulture strukturalno inkorporirane kroz mnoge segmente općeprihvaćenog. Sa procesom globalizacije u miješanju kultura osim utjecaja medija bitne su i dobrovoljne i prisilne migracije, koje po Eriksonu predstavljaju osnovu kulturne globalizacije.

„Proces globalizacije je dio jednog još više međusobno zavisnog svijeta gdje politički, gospodarski, društveni i kulturni odnosi nisu omeđeni granicama teritorija ili država i nijedna država ili entitet nije van utjecaja aktivnosti koje se zbivaju izvan njegove izravne kontrole. Razvoj tehnologije i komunikacija, formiranje složenih međunarodnih organizacija i korporacija... I promjene u međunarodnim odnosima i međunarodnom pravu od završetka hladnog rata su u velikoj mjeri utjecale na kontekst u kojem svaka osoba i zajednica živi, kao i na ulogu države.“⁴

⁴ Margaret Stimmann, Globalizacija i njezina implikacija za građansku naobrazbu, *Demokracija i ljudska prava* (zbornik radova), Sarajevo, 2003, str.211.

Zahvaljujući kulturnim kontaktima dolazi do kreolizacije odnosno sinteze prethodno nedodirljivih kultura i tradicija. No, to ne znači nužno i nastajanje kulturne homogenizacije, naprotiv, ljudska potreba za identitetom koji će ih razlikovati od drugih uvjetuje i diferencijaciju kao produkt želje za izražavanjem razlika koje uz jednakost konstituišu identitet. Globalizacija će po mišljenju znanstvenika utjecati dobro ili loše na život pojedinaca širom svijeta, neko će možda biti ugrožen međunarodnim promjenama, drugi profitirati, ali je nemoguće zamisliti neku značajnu skupinu koja će ostati netaknuta.

2. Kultura i komunikacija

Uzevši u obzir da sva ljudska bića imaju golemu potrebu za osjećajem sigurnosti u društvenom, kulturnom, političkom prostoru, orijentiraju se kroz traženje kulturnog identiteta koji postaje funkcija kulture. Kulturu je teško definirati jer predstavlja živo tkivo društva, zbirku ideja i način života njegovih pripadnika, čuvara društvene informacije, jedinstvo umjetničkih stilova... a vrijednosti kulture nisu nikada usmjerene protiv čovjeka. Najveći broj članova nekog društva prihvaća iste kulturne kodove, iste norme, vrijednosti, ideje i načine ponašanja. U zemljama na višem stupnju razvoja izraženiji su personalni identiteti, najprije zbog ljudskih sloboda i uslovljenosti ljudske komunikacije. Vrijednosne metafore različitih kultura su često vrlo slične, tako da simbolička hijerarhijska 'scena' u kulturnim kontekstima djeluje prihvatljivo: superiorni, politički utjecajni, etiketirani su i njihova stolica je na mjestu koje je izdignuto ili prihvaćeno/označeno za one na 'višem statusu'. Pod komunikacijom podrazumijevamo kompleksan i dugotrajan proces koji pored verbalnih ima mnogo i neverbalnih komponenti.

„...sve neverbalne dimenzije kulture, poput stila odevanja, konfiguracije sela, arhitekture, nameštaja, ishrane, kuvanja, muzike, fizičkih gestova, položaja tela i tako dalje, organizovane u strukturisane skupove ako bi utelovile kodiranu informaciju na način analogan zvucima i rečima i rečenicama prirodnog jezika. Zbog toga polazim od toga da ima jednakog smisla govoriti o gramatičkim pravilima koja upravljaju nošenjem odeće kao i govoriti o gramatičkim pravilima koja upravljaju govornim iskazima“.⁵

Temeljne ljudske potrebe na socijalnoj, psihološkoj i biološkoj razini predstavljaju svojevrsne referentne tačke pretpostavljenih kulturnih univerzalnosti koje se mogu uzimati kao neupitni elementi definicije čovjeka kroz umnožavanje članstva, dijeljenja usluga, postupke liječenja, lični razvoj... Kulturalne matrice, kultura kao skup simboličkih uređaja za navigaciju ponašanja, pomaže čovjeku da postane osoba. No, kada susretnemo slučajeve civilizacijske prezasićenosti koji se ogledaju ponajprije kroz trend sveopće degenerativnosti mladih, njemački sociolog Falko Blask otkriva da rutinska bezosjećajnost famoznih generacija počiva na gledištu da život doživljavaju kao glupu šalu kojoj se moraju smijati. Naravno, takvo stanje uma uvjetovano je nedostatkom ciljeva, dosadom i 'izvorom zala' kojim kormilari pop-kultura.

Vladavina tehnike je fenomen koji kreira čovjeka bez osobina i shodno tome bez odgovornosti. Stari Grci su kazivali da na kraju na sceni ostaju samo dva doista bitna lika, čovjek i njegova priroda. No, šta nam to donose tehnologija i mediji, želju za kontrolom nad prirodom i ljudima ili napredak za sve nas:

⁵ Edmund Lič, *Kultura i komunikacija*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2002, str.19.

„U korijenu moderne fizike i elektrotehnike koje su zajedničkim snagama dovele do sveopće virtualizacije i digitalizacije čovjekova svijeta, ne leži neka nevjerovatna epistemološka revolucija ili neka osobita genijalnost modernoga čovjeka, nego prije svega njegova neutaživa želja za moći i želja za globalnim ovladavanjem nad prirodom i ljudima.“⁶

Zahvaljujući novim informaciono-elektronskim tehnologijama svjedočimo kulturi brzine, svojevrsnom iščezavanju vremena i prostora ali i krizi reprezentacije koja nas suočava sa kulturom fragmentacije i višeznačnim interpretacijama.

3. Globalizacija obrazovanja i kulturni identitet

Kultura je rezultat učenja, ona ne ovisi o biološkom nasljeđu i nema nikakvu genetsku pozadinu. Obrazovanje je intenzivna i kontinuirana djelatnost a ovisi o kvaliteti inicijalnog obrazovanja nastavnika. Potreba za usavršavanjem obrazovanja je očigledna jer je znanje izvor uspjeha. Usvojen standard zanimanja i definisane kompetencije ne postoje u nastavničkoj profesiji naše zemlje tako da se ne može govoriti o ujednačenom pristupu inicijalnom obrazovanju i doedukaciji nastavnika. Ono što inicijalno obrazovanje nastavnika najprije podrazumijeva jeste osposobljavanje učenika za primjenu osnovnog znanja, snalaženja u životnim situacijama, razvoja ličnosti te osnaživanja i poštovanja različitosti i potrebe za međusobnom povezanošću.

Pod standardom zanimanja nastavnika (učitelja/profesora) koji osim što analizira svoj rad i kontinuirano uči, podrazumijeva se podržavanje razvoja punih potencijala svakog učenika, kreiranje inkluzivnog i stimulativnog okruženja, podsticanje kooperativnog učenja i uvažavanja različitosti, pomaganje učenicima da usvoje univerzalne vrijednosti i osiguravanje prilika za razvoj ključnih kompetencija, razvijanje partnerstva s porodicom, podsticanje i održavanje dobrih profesionalnih odnosa s kolegama te doprinos razvoju škole i profesije u cjelini. Paradigma od koje obrazovni sistem danas polazi mora biti promijenjena tako što će inicijalno obrazovanje biti usmjereno na studenta a ne na sadržaj koji se studenti podučavaju, praksu studenata tokom obrazovanja kako bi im boravak u učionici, nakon završetka studija, bio što prirodniji. Jako je bitno uvažavati i preporuke Evropske unije prilikom preuređivanja NPP-ova jer na taj način omogućavamo primjenu znanja naših studenata i u drugim zemljama gdje stiču međunarodna iskustva i, po povratku u zemlju, primjenjuju stečena znanja i vještine.

Obrazovanje je cjeloživotni proces a u ključne kompetencije za XXI vijek pored učenja, kritičkog mišljenja, kreativnosti, inovativnosti, ovladavanja informacionim i komunikacionim tehnologijama spadaju i socijalno-emotivne vještine poput empatije, komunikacije, kontrole emocija, saradnje, rješavanja konflikata te životne vještine, odnosno, odgovoran odnos prema radu i obavezama, zdravlju i životnoj sredini. No, ciljevi i ishodi se slabo podudaraju: u ciljevima većine predmeta predviđeno je razvijanje jedne ili više kompetencija a rezultati pokazuju da se tek petina ciljeva dosljedno i smisleno realizuje kroz programe dakle, mnogo je više deklarativnog pristupa nego osmišljenog i planskog u razvoju ključnih kompetencija kod budućih nastavnika.

U zemljama okruženja, Hrvatskoj i Crnoj Gori, zahvaljujući članstvu u Evropskoj uniji mnogo je lakše unaprijediti ključne nastavničke kompetencije jer im je dostupno više sredstava no u predpristupnom razdoblju. Strategija u razvoju obrazovanja u ovim zemljama i u našoj sadrži nekoliko ključnih ciljeva kao što su podizanje kvalitete rada i društvenog ugleda učitelja, kvalitete rukovođenja odgojno-obrazovnim ustanovama, razvoj kompletnog

⁶ Goran Starčević, Digitalno doba i novi barbari, *Zeničke sveske*, br.22, Zenica, 2015, str. 123.

sistema podrške učenicima, osiguravanje optimalnih uvjeta rada čemu prethode ili se paralelno primjenjuju programi socijalnog uključivanja, visoke zapošljivosti i mobilnosti radne snage. Ono što preferira obrazovni sistem i u svijetu i kod nas jeste unapređenje različitih vrsta pismenosti i cjeloživotnog učenja, poticanje rada sa nadarenom djecom, podrška obrazovanju pripadnika romskih i manjina općenito, stručna podrška učenicima s teškoćama, te stipendiranje i sufinansiranje troškova prijevoza.

Organizacije koje sačinjavaju globalno građansko društvo su zainteresirane za tri glavna problema: prava žena, očuvanje okoline i ljudska prava među kojima je i pravo na kulturu. S obzirom da ovakve organizacije nemaju moć u tradicionalnom smislu riječi, njihovu snagu predstavljaju informacije, ideje i strategije mijenjanja informacija sa korisnom tipologijom taktike koju su osmislili profesori Sikkink i Keck. Ova tipologija podrazumijeva:

- „1. Informacijska politika ili sposobnost da se brzo i vjerodostojno proizvedu proizvedu politički uporabive obavijesti i prenesu tamo gdje će imati utjecaj. Dostupnost lakših i brzih sredstava za komunikaciju-E-mail, faks, telefon i bilteni-potakla je širenje obavijesne politike.
2. Simbolička politika ili sposobnost da se pozove na simbole, akcije ili priče koje djeluju na emocije i pomažu ljudima da se identificiraju s dalekim situacijama.
3. Politika snage ili sposobnost da se pozovu jače osobe koje će utjecati na situaciju gdje je malo vjerovatno da će slabiji članovi imati utjecaja.
4. Politika odgovornosti ili nastojanje da jaki ljudi ostaju pri svojim ranijim načelima ili stavovima.⁷

Globalna zajednica kontinuirano afirmiše sfere života u kojima se pokušavaju postaviti etički kriteriji koji bi golemu raznolikost religija, kultura i načina življenja u svijetu približio djeci kao ključnoj dimenziji izgradnje bolje budućnosti.

4. Zaključak

Kulturni identitet činimo mi sami. Razlike među kulturama smatraju se bogatstvom a koncept kulturne raznolikosti je odgovor na globalizaciju. Svijest o kulturnoj raznolikosti veže se uz potrebu očuvanja kulturnih specifičnosti koje potiču politike međunarodnih organizacija promičući interkulturalni dijalog, toleranciju i poštovanje ljudskih prava. Identitet koji nije čvrsto određen i monolitan, univerzalna ljudska prava i multikulturalnost, suprotstavljaju se ideji nacionalnog.

Upravo kultura vrši uticaj na naše viđenje stvari i na identifikaciju. Identitet evropskog građanina je i identitet u stalnoj otvorenosti i (re)konstrukciji, razvijajući se paralelno i kroz individualni identitete i kolektivne identitete koji nisu samo nacionalni, vjerski i etnički nego i identiteti ispoljeni kroz forme grupnog solidariziranja (recimo, rodni identitet ili klasni identitet).

„Opšti globalni procesi, uslozňavanje tehnologija, vladavina globalne umreženosti i komunikacije koja se odvija trenutno, internacionalne ekonomske veze koje države drže izvan izolovanosti, povezanost naučnika i obrazovanih bez obzira gdje žive i rade, osnažuju povezivanje i miješanje kultura na jedan nov način. Zajedno sa postmodernim

⁷ Margaret Stimmann, Globalizacija i njezina implikacija za građansku naobrazbu, *Demokracija i ljudska prava* (zbornik radova), Sarajevo, 2003, str.216.

teorijama u kojima se naslućuju ono novo i drugačije, još nedovoljno jasno određeno i definisano, to neminovno vodi sagledavanju svijeta u drugačijem svjetlu, polazeći od novih paradigmi.^{8c}

Govoreći o ‚sablastima identiteta‘ i pokušaju dekonstrukcije procesa uspostavljanja novih kulturnih identiteta, historičar Radoslav Drašković ističe da političke elite svih zemalja nasljednica Jugoslavije, u poratne dvije decenije uspijevaju u zasijavanju nacionalističkog diskursa zahvaljujući medijima, školama i vjerskim institucijama. Tako se s razlogom u svom radu o globalizaciji i vrijednosnoj pometnji i pita naučnica Radmila Nakarada o ulozi intelektualca, njegovoj posvećenosti razumijevanju suštine preobražaja svijeta ili je, pak, riječ o ‚izdaji intelektualaca‘ kroz anesteziju kritičkog mišljenja. Jesu li intelektualci samo eksperti spremni da poštuju zadane granice kako bi se bolje plasirali na tržištu što dovodi do jednodimenzionalnosti usljed predaje uma smišljenim strategijama oblikovanja domašaja promišljanja⁹. Na ovo i ovakva pitanja dajemo i mi odgovor upravo izlažući svoje naučne radove kao lični mikrodoprinos rješavanju aktuelnih problema visokog obrazovanja i nauke.

5. Literatura:

1. Karapetrović Milena, *Čežnja za Evropom*, Filozofski fakultet/Art-print, Banja Luka, 2010.
2. Lič Edmund, *Kultura i komunikacija*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2002.
3. Vidojević J., Milošević A., Perišić N., *Izazovi globalizacije: siromaštvo i nejednakost*, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2015.
4. *Demokracija i ljudska prava* (zbornik radova), Civitas Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2003.
5. *Zeničke sveske* (časopis za društvenu fenomenologiju i kulturnu dijalogiku), br.22, Zenica, 2015.

Izvori:

1. Ivanković Željko, *Kulturni identitet*, dostupno 18.11.2017. na: <http://www.buka.com/novost/365/kulturni-identitet>

⁸ Milena Karapetrović, *Čežnja za Evropom*, Filozofski fakultet/Art-print, Banja Luka, 2010, str.171.

⁹ Pogl. Radmila Nakarada, Globalizacija-pometnja sveta, *Izazovi globalizacije: siromaštvo i nejednakost*, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2015, str. 48.

MODERNIZACIJA NA UNIVERZITETIMA BiH**1. Uvod**

Iz samog naslova ovoga rada: Modernizacija Univerziteta BiH proizilazi cilj i osnovni zadatak koji je veoma ambiciozan kada je u pitanju složena b-h zajednica i u manje složenim oblastima društvenog života nego li je to obrazovanje. Naslov takođe sugerise da je u pitanju problem u promišljanju položaja univerziteta u savremenoj BiH

i uloga kakvu bi trebalo da ima u našoj neposrednoj budućnosti – dakle modernizaciju, a ona je moguća na relaciji tradicionalni transformišući univerzitet u BiH u naj moderniji preobražavajući svijet integracionističke evropske zajednice prosvjećenih naroda Evrope kojima stremimo. Pri tome Univerzitet jeste institucija sui generic, jedan složeni sistem visokoškolskih organizacija koje su najviše obrazovne i naučne ustanove, pa je shodno tome univerzitet njihova integrativna zajednica, odnosno produktivna zajednica studenata, profesora, naučnih istraživača, saradnika i ostalih radnika. Nekada je autor ovoga rada, kao studentski lider koristio termin da je i student radni čovjek i uvjeren sam da je to dobra osnova za modernizaciju i danas. Tim prije što moderni univerzitet i danas je sastavni i neodvojivi dio društvene sredine u kojoj djeluje, na specifičan način je njeno ogledalo, tako kultiviše međuljudske odnose, da kritikuje autoritarne petrsonalizovane režime i ličnosti koje se izdižu iznad zakona i ustava, veoma uzdiže dostojanstvo čovjeka, treba da se bori za ljudska prava i prava univerzalnog morala i stvaralaštva uopšte. Na ovim principima počiva i evropska univerzitetska praksa koja globalno određuje da li je nešto akademski ili nije.

I

Iz uvoda doktrinarno proizilazi i moj lični stav da univerzitet ima nebrojeno razloga da sačuva svoju autonomiju kako prema državi, entitetu, privredi tako i naročito prema ideologiji, strančarenju i svim drugim centrima otuđene ili kriminogene moći.. Ali isto tako iz uvoda proizilazi i kontrateza da univerzitet ne smije biti zatvoren u sebe i tako se konfrontirati sa svim subjektima društvene zajednice.

II

On mora biti zdravo integrisan u zajednicu i djeliti sudbinu zajednice i dobru i lošu stranu siromašne ili bogate zajednice. Samo tako može da egzistira kritička svijest kroz spoznaju svih elemenata i loših i dobrih strana društvene zajednice. Tako se može oduprijeti i spoljašnjim pritiscima ako ih kritički spoznaje jer inače ih neće ni registrovati a kamoli kritikovati, da iznova zahtjeva ekspanziju i razvoj, da predupređuje probleme na bazi nanovog istraživanja, da transferiše znanje ne čuvajući ga samo za sebe nego primjenjujući ga u praksi, da isto mirom i perspektivom stameno obrazovanja, spokojem i sigurnosti u normalnom pravno uređenom životu bez iluzija o apsolutnoj istini jednih protiv nacionalističkih utvara koje su zagospodarile nametnutim rješenjima podjela i ponovo nametnutih feudalnih atara. Pomirenje nije velika prepreka u ljudima nego u izmanipulisanim politikama i usko nacionalnim liderima. Ni spolja iz međunarodne zajednice nije bilo pomoći jer je i ona i dalje nametala polovična rješenja, poluprotektorat sa varijantama personalnih modela od ličnosti do ličnosti visokog predstavnika. Nažalost, ni jedan nije imao sluha za

¹Redovni profesor na Evropskom univerzitetu Brčko Distrikt

multietički univerzitet niti se odazivao na pozive i vapaje za pomoć osnivačima. Odgovornim za nadležne strukture je činio staru političku strukturu u neprimjerenom demokratiji balkanskog tipa i njenim razvalinama. Uslovi i situacija u kojoj je Evropski univerzitet nastao prije sedam godina nije bila ni malo obećavajuća: Karakterisana je prividnim građanskim mirom, sa nedovršenim multietičkim pokušajem na APEIRONU u Banjaluci krhkim entuzijazmom ali i egzistencijalnim neizvjesnostima. U društvu je bilo sve polovično riješeno: suverena država sa dva poludržavna entiteta i jednim distriktom, jedinstvena zemlja sa garantima iz Dejtona koji su licemjerno ponavljali da će podržati sve što se tri naroda i dva entiteta dogovore, iako su svi znali da dogovora nema ni o čemu bitnom za građanina BiH, netrpeljiva koegzistencija demokratskih i autoritarnih režima, razdvojeni projekti nacionalnih orijentacija u koje su se uklapali i univerziteti sa svojim pretežno jednonacionalnim kadrovima koji su nicali kao pečurke poslije kiše. Narod je zavađan posijanim ratnim i poslijeratnim predrasudama o totalnoj krivici druge strane, znanim i počinjenim a nekažnjenim zločinima koje je bolje vidjela ona druga strana. Obični i zamoreni izmanipulisani čestiti ljudi sva tri naroda izmanipulisani i brojnim prevarama, političkim i ekonomskim, vaze za objašnjenjima savremenih procesa a studenti na univerzitetima traže odgovore na brojna pitanja iz naše bliže istorije. Univerziteti bi kao duhovni i vaspitni centri trebalo da daju slične istinske odgovore na sve brojnija pitanja naše stvarnosti ako ne istovjetna jer istina je jedna ono makar približno slična a ne dijametralno suprotna jer univerziteti bi trebalo da upijaju i reflektuju sve životne potrebe državljanina BiH i njihova humana stremljenja. I pored autonomije univerziteta, univerzitet ne može i nikad nije bio izolovan nego duboko ukorijenjen u društvene procese svog okruženja, entiteta i svoje šire zajednice dakle bosansko-hercegovačke zajednice. U najširem smislu i tako definisana zajednica je takođe tijesna za univerzitet jer je u najdubljem smislu osnovni izazov za univerzitet upravo savremeni svijet. A prošli vijek je takođe karakterisao eksplozijom nauke, posebno u tehnici i tehnologiji ali i naučni duh u društvenom životu i traganje za svakodnevnim rješenjima problema ljudskog života, ljudskih prava i entuzijazma u

III

izvornom starogrčkom značenju ovog pojma. Vjera u nauku dovela je do prave opsesije pa su politički sistemi zemalja u tranziciji nerijetko preslikavali najrazvijenije zemlje u obrazovanju kadrova tako da je zabilježeno da razvijena Holandija ograničava upis na univerzitet medicinske struke jer je njihova školarina veoma skupa a kod nas takvog ograničavanja uopšte nema pa ispada da mi ovako siromašni školujemo najskuplje plaćene

kadrove medicinske i informatičke struke i oni odlaze na rad u Njemačku i Holandiju naravno iz ekonomskih razloga, čak se hvalimo da imamo dobre odnose sa agencijama koje love naše kadrove na poslu organizovanog odliva mozgova u inostranstvo.

Svi danas i veliki i mali govore jednako o naučno-tehnološkoj revoluciji: prvoj, drugoj, trećoj, informatičkoj i postindustrijskoj sa opsesivnom željom da svi školujemo nova zanimanja iako i neka stara poput mašinskog kadra ne možemo nigdje zapošljavati jer smo uništili mašinsku industriju tokom bratoubilačkog rata 90-tih godina, tako da smo na repu novih tehnologija u BiH i potrebni su nam ponovna reindustrijalizacija kao nakon Drugog svjetskog rata. Umjesto da objektivno sagledamo šta smo sami uništili i kolika je to šteta mi u pojedinim centrima moći slavimo rat kao sredstvo rješavanja naših problema

Kao da nismo svjesni da se realno kod nas desilo sa ratom jedno dokidanje modela cjelovitosti bosansko-hercegovačkog društva u okviru šire jugoslovenske zajednice i o koraku unazad gdje su univerziteti sputani i zatvoreni u entitetske okvire, različitim nerijetko isključivim zakonima koji umjesto da šire ljudske slobode, prava čovjeka i građanina, oni unazađuju demokratska prava i guši slobode umjesto da ih razvija. Sloboda kretanja

kadrova, imenovanje profesora po pozivu u međuentitetskoj saradnji univerziteta je naprosto zakonom onemogućena a otvorena je za profesore iz susjednih zemalja pa čak i iz Turske samo ako su iste vjere i svetonazora i ispunjavaju neki minimum akademske reference. I dok su u našoj bližoj historiji u gotovo svim slučajevima progresivnih mjena i razvoja u prvim redovima progressa bili profesori univerziteta, studenti, pisci, inteligencija (da pomenem samo neke: Humo, Andrić, Selimović, Krleža, Dučić, Dizdar, Dugonjić, Čopić), danas se sa univerziteta ne čuje glas kritike i razuma koji bi postavio zahtjev političkim elitama za nove osnove svestranije ljudske emancipacije bosansko-hercegovačkog društva a time i modernizacije univerziteta. Čekamo da nam birokrate iz Brisela postave i taj uslov za pridruživanje Evropskoj uniji.

Univerziteti ne mogu ostati nijemi posmatrači naših podjela, nacionalnih isključivosti, zatvorenosti u entitete moćnih režima, nedemokratskih procesa, apsurdna oktroisanog ustava uz sve dobre strane koje je imao u zaustavljanju rata, po kome su konstitutivni narodi u kantonima i entitetima postali manjina koja ima pravo da bira ali ne i da budu birani. Naravno da i zbiljske nacionalne manjine po apelaciji Sejdić-Finci a presuđene od Evropskog suda za ljudska prava moraju biti u demokratskoj državi implementirane a ni taj zahtjev se ne čuje sa univerziteta da se hitno riješe prema kriterijumu pravde za manjine u skladu sa bezbjednosti za državu većinskog naroda na jedan moderan demokratski način. Eufemizam je i licemjerno ponašanje i zaklanjanje za depolitizaciju univerziteta u stanju kad nacionalistička politika provodi krvavi pir podjela po šavovima nevinih studenata koji uporno od profesora traže odgovore koje niko ne daje u zemlji.

Širi je značaj univerziteta i u okruženju, ovdje imamo izlagače koji nadam se neće ostati van polemičkog i samokritičkog odnosa jer se tiče i principa poštivanja modernih

IV

međunarodnih zakona a ja ističem prije svega psihičko-moralni i praktično-akademski odnos susjednih naroda i država kao etički postulat vladajućih aktuelnih režima prema Bosni i Hercegovini. Središnji problem je priznanje drugog i drugačijeg, sličnog i bliskog ali i specifičnog identiteta kao sada izvanjskog ali doskora veoma bratski bliskog, sada pak dobrosusjedskog što ipak neki susjedni nacionalizmi i hegemonizmi nastoje da ponište, nadmeno i prepotentno se postavljajući u ulogu „nikad čuli ni vidjeli,, jer eto bože moj, nismo osuđeni za agresiju, „nismo ni znali šta se događa tamo na brdovitom bosanskom balkanu,, iako smo ih vidali svo vrijeme rata upravo ovdje gdje su posljedice stradanja ne samo materijalne nego i duhovne još uvijek katastrofalne. Taj princip tekovine civilizacije – praštanja i izmirenja je univerzalan koliko i univerzitet i zato otvara ključno pitanje : šta može univerzitetska zajednica sama da učini da popravi stanje jeste za nas posebno važno pitanje jer se ni zakoni koje imamo ne poštuju a neki se hvale da ih neće poštovati ako u demokratskim izborima postanu predsjednici ove države na ovom središnjem trokutu Balkana s obje strane rijeke Drine, Une, Neretve i Save. A od toga, dakle zajedničkog napora zavisi hoćemo li 2025-te godine ući u Evropsku uniju zajedno ili niko više neće ući jer moralno jeste u redu da prva od preostalih na listi prioriteta za EU i treba da bude BiH prije svega zbog toga što je platila najveći ceh intelektualnoj zbrci koja je nastala u metehu zbog koga su svi dužni da proaktivno pomognu procese u BiH i takozvani garant i uspravana ljepotica koja je 90-tih godina imala preča posla integracija u Mastrohtu, nego da spriječi selenje rata iz susjedne zemlje u Bosnu i Hercegovinu.

Ekspanzija univerziteta koja je od potpisivanja Dejtonsko-Pariskog ugovora naovamo zahvatila gotovo sve veće gradove u BiH u jednom momentu poprimila je gotovo nekontrolisane dimenzije. Uz to nikli su i neki privatni univerziteti koji tek treba da oblikuju svoj profil, da obezbijede stručni nastavni kadar sa referencama i dokazima za relevantne

objavljene radove, validne za njihov izbor i zvanja. Nastali, što kao posljedica politike demokratizacije društva, što težnje političkih centara moći da i oni pošto poto imaju univerzitetski centar a nerijetko i posljedica spretnih i sretnih menadžera koji su imali samo jedan motiv da uvećaju ili steknu novi kapital kroz ulaganje u obrazovanje koje niko ne kontroliše. Generalno lokalne entitetske i kantonalne vlasti nisu imale dovoljno stručan kadar da ove procese izgradnje univerzitetskih zakona, prate, kontrolišu i sankcionišu nedostatnosti raznih vrsta. Epilog je najčešća pojava zamjena upornog i teškog rada kroz redovnu nastavu tzv konsultativnom nastavom zbog slabog upisa, koja je pretvorila bolonjski proces i kontrolu znanja studenata u nedovoljno stručne testove kod većine privatnih univerziteta. Sve to je nastalo i kao izraz društvenih potreba za ubrzanim razvojem, većina univerziteta oponašala je starije i gomilali su se problemi, duplirani su isti fakulteti u n-ti izdanjima novoformiranih visokoškolskih ustanova sa malo novih smjerova, istraživačkih i studijskih programa usklađenih sa potrebama privrede. To je dovelo do još veće nezaposlenosti i besperspektivnosti mladih sada i formalno brže školovanih kadrova. Tako je širenje univerzitetskih masa studentske populacije kao nikad do sada u BiH, pored pozitivnih dostignuća i zamišljenog takmičenja sa sporim državnim univerzitetima donijelo i negativne posljedice, što se

V

naročito ogledalo u osiromašenju visokog školstva i smanjenju kvaliteta studija generalno sistemom spojenih sudova kao i još većem labavljenju kriterija za izbor i unapređenje univerzitetskih nastavnika.

Sada će društvo neminovno morati da istakne zahtjev za racionalizacijom visokog školstva jer je ono skupa rabota i za mnogo razvijenije države od naše. Racionalizacija kod nas će neminovno dovesti do zatvaranja nekih odsjeka, do fuzije nekih visokih strukovnih škola i fakulteta usklađenih sa potrebama društva, u ograničavanju broja upisanih studenata i na privatnim i na državnim fakultetima. Moraju se donijeti neke zakonske odredbe kojima se pooštavaju kriteriji a u skladu sa strategijom EU trebaće donijeti i novi Zakon o univerzitetu i naučnom radu. Ne smije se dozvoliti da se pojam racionalizacije univerziteta shvati i primjenjuje tehnokratski u smislu sredstava i kvantiteta bez jasno formulisanog cilja i ideje kakav se univerzitet želi u složenom bosansko-hercegovačkom društvu, kako ga treba prestrukturisati s obzirom na samu prirodu nastavnog i naučnog radan s obzirom na potrebu industrijalizacije društva i ukupnog društvenog života a posebno kulture. Otuda je neophodno da svi univerziteti bez čekanja zakona neposredno preispitaju postojeće nastavne oblike i programe i državnih i privatnih univerziteta i na taj način doprinose modernizaciji univerziteta u BiH.

Sljedeće opšte mjesto je globalno pitanje mira i stim u vezi pomirenja u regionu i samoj BiH. Univerziteti su dobili akreditacije i najpozvanije su institucije u državi da i one kao takve daju svoj doprinos pomirenju. One to mogu razvijanjem saradnje jer je to njihov gorući zadatak. Dobar primjer je osnivanje Krovne organizacije privatnih univerziteta koja je nedavno održala svoj dobar sastanak o proširenju u Brčkom na inicijativu privatnih univerziteta u Mostaru i agilnog predsjednika ove Krovne organizacije privatnih univerziteta prof. dr. Mirka Puljića

Od dijela b-h javnosti prenaplašeno su i nerealnoprte b-e oči, kako ka susjedima i to svako „svojima,, uprte su tako i u međunarodnu zajednicu, a otuda za njih kao i od naprazno prepotentnih susjeda tzv garanata mira u regionu stižu razočaravajuće poruke.** Njihove političke elite takođe izgovaraju već hiljade puta ponovljene nemušte stavove „dogovorite se i mi ćemo to što se dogovorite podržati,, Šta znače ovakvi stavovi kad se zna da je dogovor nemoguć npr.oko izbornog zakona. Nije dovoljno imati takav stav. Treba se aktivno uključiti,

ne nametanjem već nudišenjem različitih modela koji bi mogli dovesti do dogovora poštujući osnovne principe demokratije, ništa ne nametati ali ozbiljno pomoći u dolasku do rješenja prihvatljivog za sve. Univerziteti su hramovi nauke, njihovim modernizovanjem treba ih dovesti u proaktivnu poziciju koju su oni na najeklatantniji način u stanju da prepoznaju suštinu a suština pomirenja sadrži jednostavnu formulu da je za pomirenje najvažnije izgraditi sposobnost da se uvijek uzimaju u obzir različite perspektive jednakopravno, ne samo „našu,, nego i onoga drugoga drugačijeg od mene i od nas.***

** Ivo Cvitković, Sociološki pogledi na naciju i religiju, Fojnica, 2017.g st.24

*** Bogoljub Šijaković, Kritika balkanističkog diskursa, Glasnik, Beograd,2012.st.28

VI

Postoje razni modeli univerziteta u Evropi i svijetu koji u modernizaciji univerziteta u Bosni i Hercegovini mogu da posluže kao uzori: njemački na Humboltovoj tradiciji, engleski tipa Oksford, Kembridž, američki tipa Harvard ili Berkli, ruski državni Lomonosov, a zatim u smislu osnivača i oslonaca kao što su crkveni, privatni, državni i drugi miješani oblici. U našoj bivšoj državi Jugoslaviji, postojao je jedan po mnogo čemu poseban model, samoupravni univerzitet koji zbog utopijskih ciljeva nikad nije do kraja dosljedno izveden i zaokružen jer je država zadržala u svojim rukama finansijske i na druge načine ključne instrumente regulacije. Tako liberalno idealistički i idealno zamišljen koncept samoupravnog društva, postavljen je na nerazvijenu ekonomsku i društvenu osnovu između decentralizovanog i atomiziranog samoupravljanja i delegatske skupštine, ugnijezdila se birokratija jačajući funkcije koje su trebale da odumiru a slabeći one funkcije koje su trebalo da civilizovano jačaju funkcije pravne države.

U novije vrijeme otvorene su neslućene mogućnosti za oslobađanje ljudskog stvaralaštva kao i za opštu destrukciju. Pravna etika ide ka uspostavljanju odgovornosti naučnika i univerziteta i zajedno u smislu humanog progresa i drugog – blokade nasilja i terorizma u najnovije vrijeme kojim nosiocima destrukcije su takođe dostupna veoma oslobođena znanja i nauka. Humanizacija destrukcije i terora je neophodna da bi svijet živio bezbjednije u 21-om vijeku pa u tom kontekstu treba tumačiti i savremene pokrete i nevladine međunarodne organizacije kao postvarenje ljudskih individualnih i socijalnih prava koje izražavaju najdublje težnje čovjeka za slobodom. Tradicionalni sistemi vrijednosti uvriježili su mnoge podjele među ljudima i naročito predrasude kao uvodnog podstrekača kršenja osnovnih ljudskih prava tako da podjele među ljudima odskaču na agendi podjela i predrasuda među ljudima i narodima, kao što su religiozne, ideološke, rasne, klasne koje onda naročito zbog konflikta i ograničenih ratova na duži rok postaju smetnja za ljudsku komunikaciju, za otvoreni dijalog, toleranciju i naročito solidarnost sa ugroženim i ranjivim grupama. Novom dobu je uistinu potreban novi univerzalni moral koji bi univerziteti trebali prvi evaluirati i razvijati nove sisteme ljudskih vrijednosti u kome bi čovjek kao čovjek bio centralna vrijednost bez obzira kojoj naciji ili vjeri pripadao. Ako bi bile opšteprihvaćene ove vrijednosti onda bi i univerzitet imao veliku perspektivu u skorijoj budućnosti, što u osnovi zavisi ponajviše i od samog univerziteta, od njegove unutrašnje svjesne i svrsishodne modernizacije da bi tako reformisan i prilagođen novim uslovima unaprijedio svoju proaktivniju ulogu u društvenoj zajednici, posebno u odnosu na državu. Naime još je Imanuel Kant, osnivač moderne sociologije krajem 18-tog vijeka smatrao opravdanom ingerenciju države u oblasti obrazovanja stručnjaka za pravo, medicinu i teologiju, radi regulisanja društvenih potreba u očuvanju

VII

poretka ali je osporavao pravo državi da se mješa u oblasti filozofije i nauke. Čini se da ovaj specifični dualizam u obrazovanju egzistira u mnogim evropskim univerzitetima bez obzira na humboldtovski koncept koji ga je kao medel univerziteta nastojao prevazići. Anglo-saksonski model zanemaruje posredničku ulogu države i svodi je na posredničku ulogu države u pružanju finansijskih sredstava i najopštiju zakonsku regulativu. O tome je posebno ostavio traga Snow u studiji o podvajanju univerziteta na dvije kulture **** I ona je i dalje prisutna sa bolonjskom reformom visokog obrazovanja.

Univerzitet bi kod nas stoga trebao da ostvari u skoroj budućnosti ravnotežu između državnog posredovanja pragmatičnih interesa i autonomije akademskih sloboda i njihove društvene odgovornosti. To je naše iskustvo nakon svih turbulencija u proteklih sedam godina. Kao tradicionalna kolijevka znanja i obrazovanja, univerzitet mora ostati i centar naučnih istraživanja i culture, intelektualnih sloboda i tolerancije duha. Ali budućim generacijama studenata, pored novih znanja i stručnih kvalifikacija univerzitet upravo zbog oskustva koje smo imali 90-tih godina prošloga vijeka mora da pruži opštu svijest za očuvanje mira, humanog progressa i zdrave sredine. Ono što mlad čovjek očekuje danas od modernog univerziteta jeste kvalifikovano tumačenje, kritički duh I atmosfera traganja za istinom i smislom saznatog do čega u modernoj tehnologiji i informatičkom bumu više nije problem doći. Uska specijalizacija jeste stvar višeg obrazovanja ali ni ona nije mnogo vrijedna ako nije interdisciplinarna. Navikli smo na formulu da živimo u vremenu rapidnih I nenedanih socijalni promjena I da se univerzitet mora njima prilagoditi ili će ga država prilagoditi jednostrano svojim potrebama, nerjetko na štetu univerziteta I šire društvene zajednice. Univerzitet svoju modernizaciju mora uzeti u svoje ruke, sa potrebnom odgovornošću prema zajednici u skladu sa principima humanizma da bi tako doprinio osavremenjavanju univerziteta. A da bi ove zadate ciljeve uspio ostvariti univerzitet mora samostalno i odgovorno da projektuje svoju autentičnu ulogu. Jedino tako sa izgradnjom modernih univerzitetskih centara univerzitet će da više doprinese kvalitetnom razvoju društva u Bosni I Hercegovini posredstvom afirmacije napred naznačenih univerzalnih vrijednosti, slobode kretanja ljudi i kapitala, stalnog unapređenja sistema obrazovanja, dualnog obrazovanja, ljudskih prava I istinske promocije modernog obrazovanja.

**** C.P. Snow The Two culture and a Second Look, Cambridgen, 1963

PREDNOSTI I SLABOSTI VISOKOG OBRAZOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Među najznačajnije faktore koji povećavaju rizik od ekonomske neizvjesnosti, nezaposlenosti, siromaštva i socijalne isključenosti, najvažniji i najuticajniji je nivo i kvalitet obrazovanja. Mogućnost obrazovanja kao i njegov kvalitet predstavljaju najbolje sredstvo za osiguranje ekonomske stabilnosti, prevenciju neravnopravnosti, siromaštva, pa time i socijalne isključenosti. Nasuprot tome, prerano napuštanje školovanja, nizak nivo pohađanja obrazovanja, neadekvatan pristup obrazovanju, diskriminacija u obrazovanju, obrazovanje koje nije povezano sa tržištem rada i koje ne prati nove tehničke, tehnološke, organizacijske, ekonomske i pravne trendove, kao i loša dostignuća u obrazovanju imaju za posljedicu loše obrazovane osobe koje su nekonkurentne na tržištu rada, kako unutar tako i van bilo koje države.

Ključne riječi: visoko obrazovanje, prednosti, slabosti, odgovornost, nekonkurentnost.

ADVANTAGES AND WEAKNESSES OF HIGHER EDUCATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

Among the most important factors that increase the risk of economic uncertainty, unemployment, poverty and social exclusion, the most important and most influential is the level and quality of education. The ability of education as well as its quality are the best means of securing economic stability, the prevention of inequality, poverty, and thus social exclusion. Conversely, early abandonment of education, low levels of education attendance, inadequate access to education, discrimination in education, non-labor market education and non-compliance with new technical, technological, organizational, economic and legal trends as well as poor educational achievements as a result of poorly educated persons who are uncompetitive in the labor market both inside and outside of any country.

Key words: higher education, advantages, weaknesses, responsibility, not competitiveness

1. Uvod

Upoređujući visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini i opća društvenoekonomska događanja povezana sa njima, može se reći, da je to ipak vrh ledenog brijega koji oslikava i simbolizira nagomilane probleme visokog obrazovanja, a otvorena pitanja imaju korijene još iz proteklih vremena. Bilo bi pogrešno, ukoliko bi javnost stekla utisak da je osnivanje privatnih visokoškolskih ustanova problem bh visokog obrazovanja. Paleta problema značajno je šira, radi čega bi se morala cjelovitije i međusobno povezano posmatrati i rješavati. U suprotnom se mogu u cijelom sistemu dogoditi izuzetno teške i nepopravljive posljedice. Predpostavlja se, da su upravo ključni faktori odnosno organi na tom području resorna ministarstva i Vijeće ministara BiH te Agencija za visoko obrazovanje BiH u svojoj razvojnoj i nadzornoj funkciji u značajnoj mjeri odkazali. Za tvrdnju da je bosansko-

¹ Tehnički fakultet - Evropski univerzitet Kallos u Tuzli

hercegovački visokoškolski sistem u dubokoj krizi, nisu potrebna posebna i detaljnija istraživanja. Već samo praćenje nastupa i retorike određenih ključnih aktera u posljednje vrijeme od nadležnih ministara do rektora najvećih javnih univerziteta, predstavnika Upravnog odbora za visoko obrazovanje, studentskih okruglih stolova i njihovih stavova, upućuje da su glavni kreatori visokoškolske politike, njeni izvršitelji, univerziteti, fakulteti, visoke škole te njeni glavni konzumenti sa svojim pogledima daleko jedni od drugih, radi čega sistem kao takav, očito i ne funkcioniše.

Kriza visokog obrazovanja je vidljiva i višedimenzionalna. Stvar je po svemu sudeći posljedica iz perioda od sredine devedesetih godina prošlog stoljeća dalje, uz nedovoljno osmišljene promjene visokoškolskog zakonodavstva. Sve to se nastavlja isključivo kod državnih (javnih) univerziteta koji se u novonastalim odnosima presporo odazivaju, a završava se politikom otvaranja privatnih visokoškolskih ustanova. Da Bosna i Hercegovina nije u dovoljnoj mjeri jaka i zrela država, potvrđuje se na više područja. Jake i zrele države su inače sposobne prepoznati i opredijeliti svoje dugoročne ciljeve, te se na nivou dnevne politike aktuelne vlade odnositi brzo i odlučno. Bosna i Hercegovina na žalost to nije sposobna učiniti na brojnim područjima, od vanjske politike, privrede, zdravstva pa ni školstva. Ukoliko je Bosna i Hercegovina na nešto iz prethodnog sistema posebno ponosna je to svakako razvoj sistema zdravstva i školstva koji se već duže vremena nije u stanju primjerno stabilizirati. Bez obzira na opće društveno ekonomske krize u svijetu nalazimo primjere država s odličnim sistemima javnog zdravstva i školstva. Ovo je posebno važno naglasiti, da u državama po kojima bi se u ovo vrijeme željeli ugledati, a to su skandinavske države, gdje školstvo i zdravstvo javnog sektora prevladava u svim pogledima u odnosu na privatni sektor.

Važno je također naglasiti, da ne postoje nikakva zvanična istraživanja koja bi jednoznačno utvrđivala, da bi u javnom sektoru privatizacija na dugi rok te predaja regulacije tržištu kao i nekritični prijenos usluga šireg društvenog interesa na privatni sektor bili dobri za kvalitet usluga, njihovu dostupnost svim slojevima stanovništva te za porezne obveznike. Upravo suprotno, iz prakse i literature su poznati brojni primjeri, koji upućuju da je nezaustavljiva privatizacija u devedesetim godinama i kasnije, u brojnim istočnoevropskim državama kao i na zapadu sasvim uništila neke sisteme, a u nekim slučajevima i cijele države kao što je recimo Ukrajina, koja se ni u ovo vrijeme nije oporavila od tog šoka. U Rumuniji i još nekim drugim istočnoevropskim državama su također u devedesetim godinama u vrijeme privatizacije ustanovili na desetine privatnih univerziteta, koje su im svojim nekorektnim i nepropisnim djelovanjem potpuno uništile njihov visokoškolski sistem. U tom pogledu nisu se pokazale otporne ni države iz okruženja od Slovenije, Hrvatske, Srbije, Crne Gore kao ni Bosna i Hercegovina. Od 2000 godine do danas razvoj bosanskohercegovačkog visokog obrazovanja prema ocjeni poznavalaca najbolje su okarakterizirala prije svega slijedeća četiri procesa: uvođenje visokoškolskog stručnog obrazovanja, bolonjska reforma kao najdublja sistemski promjena, sve veća masovnost studija te razvoj privatnog visokog obrazovanja kao vrlo značajni prateći faktori.

Svi navedeni procesi su danas već tako daleko, da bi bilo moguće izvršiti dublje analize, koje bi poslužile kao osnova za izradu rezolucije o budućem razvoju visokog obrazovanja te za buduće promjene i nadgradnju visokoškolskog zakonodavstva, što je u vezi s ostvarenjem bolonjske reforme hitno potrebno poduzeti.

Do sada na žalost nije izvršena niti jedna ozbiljnija analiza učinaka tih procesa, njihovih propusta i anomalija, koje su se akumulirale u sistemu, kao ni uporedba s razvojem u državama EU, koje su po površini, razvoju i kulturi nama u BiH najbliži. Vjerovatno bi to

bila dobra uputa i orijentir za buduće dogradnje sistema, koji je u određenim segmentima prijeko potreban. Nasuprot tome, događaji zadnjih godina ostavljaju utisak, kao da resorna ministarstva i Agencija za visoko obrazovanje BiH kao glavna i ekspertna tijela postoje zato da u njihovo ime ključne poteze povlače interesne skupine i pojedinci, koji imaju sasvim nesistemske interes. Potrebno je moguće prihvatiti i ocjenu, da su bosanskohercegovački univerziteti u prošlosti do 90-tih godina bili dobri. Nakon toga su se ubrzano počeli odvijati gore navedeni procesi koji su svaki na svoj način značajno utjecali na budući razvoj visokog obrazovanja, otvorili brojna neriješena pitanja i probleme na koje se do danas niti na sistemski niti izvedbeni način vlast nije odazvala. Zbog toga je u Bosni i Hercegovini kao i u okruženju moguće govoriti o dubokoj krizi visokoobrazovne politike i ništa manje njene provedbe. Cijenu takvih odnosa će najprije platiti studenti i njihovi roditelji, a na nešto dalji rok naravno i država kao cjelina, s umanjenim razvojnim potencijalima.

Međutim, previše pojednostavljeno i pristrasno bi bilo ako bi svu krivicu za ovakvo stanje pripisali trenutnim političkim garniturama. Naravno, istina je da se trude da bi na tom području već u jednom mandatu ostavili neizbrisiv pečat, generalno i dugoročno posmatrano on je negativan. Obzirom, da je više problema da bi ih istakli u jednom opisu i da za čitatelje ne bi bilo zamorno, u ovom radu će biti težište na onima elementima koji su neposredno vezani sa gore navedenim procesima.

Podaci za visoko obrazovanje su specifični po tome jer se prikazuju prema Okvirnom zakonu o visokom obrazovanju Bosne i Hercegovine. Odredbe ovog zakona se prema članu 65. ne odnose na teološke fakultete, visoke teološke škole i akademije. Visokoškolske ustanove su visoke škole i univerziteti. Visoka škola je visokoškolska ustanova koja je akreditovana za davanje diploma i stepena prvog ciklusa. Visoka škola je ustanova koja realizuje najmanje jedan studijski program iz jedne naučne oblasti i ispunjava druge uslove u skladu sa zakonom.

Univerzitet je visokoškolska ustanova koja se bavi nastavnim i istraživačkim radom i nudi akademske stepene na sva tri ciklusa. Univerzitet je ustanova koja realizuje najmanje pet različitih studijskih programa iz najmanje tri naučne oblasti – prirodne nauke, tehničke nauke, biomedicina i zdravstvo, biotehničke nauke, društvene nauke i humanističke nauke. Visokoškolske ustanove imaju organizacionu strukturu unutar ustanove koju čine jedinice koje mogu biti fakulteti, instituti, centri, akademije ili škole.

2. Kombinirani/dualni sistem studiranja

U ovom poglavlju neophodno je istaknuti određene elemente kao početak razvoja visokog stručnog obrazovanja koji se uvodi u okruženju već od 1995. godine kao kombinirani/dualni sistem visokoškolskog obrazovanja. Pored svih onih koji su u prošlosti trljali univerzitetske klupe poznatih studijskih programa, koji su u pravilu bili četverogodišnji, uvedeni su sasvim novi visokoškolski stručni trogodišnji programi. Osnovna ideja koja bi korisnicima tih programa i tržištu rada ponudila jeftinije i operativno sposobnije kadrove (umjesto teoretičara, kojima je svakako bilo potrebno još nekoliko godina praktičnih znanja, nakon studija) nije bila loša, već naprotiv, prijeko potrebna, međutim, i nažalost u praksi nikada nije bila dosljedno provedena. Najdosljednije u praksi bi bilo moguće razvijati takav visokoškolski studij, isključivo u okviru novih odvojenih samostalnih visokoškolskih zavoda i univerziteta, što se je od tada do sada vrlo rijetko dešavalo. U današnje vrijeme su takvi programi sadržajno loša kopija univerzitetskih programa, umreženi unutar postojećih fakulteta, razmatrani i koordinirani po uzoru uhodanih univerzitetskih ranijih programa. Iako

se na takve studije upisuju većinom studenti s potpuno različitom prethodnom naobrazbom, studijskim običajima, ambicijama te više na praksu usmjerenim interesima priroda tih programa zahtijeva sasvim drugačiji način studija i rada sa studentima, što se u praksi tih programa uz vrlo rijetke izuzetke nije ostvarilo.

Uočeno je da je praktičnih sadržaja i praktičnog rada vrlo malo, a i povezanost sa budućim korisnicima vrlo skroman i nedovoljan. Posebna slabost i nedostatak se ogleda i u tome, da u većini slučajeva isti ljudi predaju na svim vrstama studijskih programa, pri čemu skoro da i nema programskih razlika, što je jedan od ključnih razloga i nedostataka.

Također ni interna univerzitetska pravila se nisu adaptirala i prilagodila specifičnim potrebama tih programa, na način, da se omogući obimnije angažovanje kompetentnih stručnjaka iz prakse, koji većinom nemaju akademskih referenci, iako su među najboljim predavačima na tim programima. Krajnje je vrijeme da se visokoškolsko stručno obrazovanje u Bosni i Hercegovini dovrši, sistemski i izvedbeno. Većina eksperata je u tom pogledu jedinstvena i smatra da to ono i zaslužuje, jer je u proteklom periodu u isti ipak značajno investirano, i u određenoj mjeri dokazalo, radi čega njegovo napuštanje u ovoj fazi ne bi bilo ni dobro, niti imalo smisla.

3. Nespremnost na bolonjsku reformu

Pored prethodnog, druga ozbiljnija sistemski promjena koja se sve više pokazuje kao greška s dalekosežnim posljedicama je novijeg datuma, i posljedica naše nedovoljno pripremljene bolonjske reforme. Iako je bolonjska reforma posljedica dogovora o pojednostavljenju visokoškolskog obrazovnog prostora unutar EU na kraju devedesetih godina o čemu je bilo širih rasprava neposredno pred usvajanjem okvirnog zakona o visokoškolskom obrazovanju u BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 59/07), na brzinu i necjelishodno je pripremljena izmjena i dopuna istog, koja nije otklonila brojne nedostatke (Zakon o izmjeni i dopuni Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 59/09).

Da reforma nije dala očekivane rezultate ukazuje i dejstvo, da su brojni fakulteti nakon dvije godine provođenja drugostupanjskog bolonjskog programa počeli ponovo izvoditi već napuštene stare visokoškolske četverogodišnje i magistarske studije. Može se reći, da su svi fakulteti koji su među prvim uveli nove studijske programe pripremili radikalnu reviziju tih programa. Među najistaknutijim ciljevima reforme, pojednostavljenja obrazovnih stupnjeva, veće prohodnosti, fleksibilnosti, jedinstvenog kreditnog/bodovnog sistema, što je trebalo voditi poboljšanju studijskog kvaliteta, izuzev veće konfuzije među studentima i poslodavcima te nižih kompetencija diplomanata, ipak i na žalost, sve je manje. Uzroka za takav start je puno, pri čemu se svakako može reći da su oni isključivo sistemske prirode. Koliko je poznato većina država u okruženju ali i EU su se odlučile za jedinstvenu visokoškolsku formulu studija na prva dva ciklusa (3+2 ili 4+1), što je u praksi pojednostavilo prelazak između studijskih smjerova, programa i fakulteta, pri čemu je i pitanje klasifikacije naslova te priznavanja starih i novih obrazovnih nivoa puno lakše rješavati. Pitanje razlika između stručnih i univerzitetskih programa unutar istih struka su se još više zamaglila jer po novom, i jedni i drugi programi mogu trajati do tri godine, a diplomanti jednih i drugih programa se mogu pod istim uslovima upisati na drugi bolonjski ciklus.

Obzirom na očekivanja, da će značajan postotak studenata i jednih i drugih studijskih programa nastaviti studije na drugom ciklusu, postavlja se pitanje šta je cilj i razlog imati

kombinirani/dualni sistem na prvom ciklusu. Studentima je ovim oduzet apsolventski staž, diploma je ugrađena u dadnji semestar zadnje studijske godine što praktično znači, da će student na trogodišnjim provstepenim studijama dobiti diplomu po efektivno pet studijskih semestara. Da li je to dovoljno za oblikovanje završnog stručnog profila, nije teško procijeniti. Po svemu sudeći će to produbiti razlike među starijim i novim univerzitetkim programima te očekivanim obrazovnim stepenima. Smatra se da bi Agencija za visoko obrazovanje Bosne i Hercegovine kao i nadležna ministarstva trebali što prije pristupiti sistemskoj evaluaciji dosadašnjeg rada i učinka bolonjske reforme, osluhnuti studente koji reformu opravdano kritikuju te pripremiti temeljitu korekciju dok još ima šanse. Pored već navedenih sistemskih nedostataka i nepravilnosti država je također zaboravila na dato obećanje da će omogućiti više finansijskih sredstava te da će finansirati izvođenje drugog bolonjskog ciklusa u obliku redovnog studija. Svima postaje jasno, da je stvarno uvođenje bolonjske reforme (ne samo na papiru) i ostvarenje njenih ciljeva koji bi doprinijeli ne samo reformi već i kvalitetu studija preskup proces, koji će biti vrlo teško kvalitetno provesti bez značajnijih finansijskih sredstava.

4. Naglo povećanje upisa studenata

Naglo povećanje upisa studenata na fakultete se pojavljuje kao treći talas visokoškolskog procesa posebno krajem 2003 godine što je praćeno sve većim pomjeranjem studenata umjesto na tehničke, upis je povećan na prirodne i društvene studije. Time je posljedično došlo do naglog povećanja studenata na jednim i smanjenja na drugim fakultetima, što je prouzrokovalo velike promjene i probleme prije svega kod izvođenja programa. Neki fakulteti su u proteklih deset godina doslovice pucali po svim šavovima, radi povećanja broja studenata, a neki radi njihova nedostataka. Također ni bh entiteti kao ni kantoni u FBiH nisu mogli pratiti povećan broj studenata kako sa sistemskim instrumentima tako ni povećanim finansijskim sredstvima. Na žalost, taj problem je skoro u cjelosti bio prepušten pogodnim fakultetima. Kod društvenih nauka fakulteti su bili prisiljeni na razne načine sanirati nisko odobrena budžetska sredstva radi neočekivanog porasta studenata u većini sa školarinama i na račun upisa vanrednih studenata. Također, troškove poslovanja su pokrivali i dijelom sniženja već postojećih standarda. Uprkos tome, iako ne postoje detaljne analize postoji stav, da je taj proces na mnogim područjima najviše uticao na samnjenje kvaliteta bosanskohercegovačkog visokoškolskog obrazovanja. Iako je radi demografskih problema taj period već završen, studijske generacije će se u narednom periodu značajno smanjiti te ostati brojni neriješeni problemi. Već sam podatak, da je u prošloj 2016. godini na svim bosanskohercegovačkim univerzitetima i visokoškolskim ustanovama bilo daleko više slobodnih mjesta nego li je u BiH rođeno djece, dovoljno ukazuje. Navedeno također ukazuje da će se u narednom periodu, a posebno na onim studijskim područjima, koja su bila radi preobimnog upisa studenata u bližoj prošlosti u najvećoj ekspanziji susresti s hroničnim nedostatkom studenata. Stoga je također iznenađujuće, da se upravo na tim područjima najviše koncentriira ne jednoj strani privatna ponuda za uspostavu novih visokoškolskih ustanova, a na drugoj nekoliko liberalnija podjela državnih licenci.

U akademskoj 2016/17.godini na prvi ciklus studija visokog obrazovanja u BiH, uključujući i integrisane studije, u zimski semestar upisano je 99.977 studenata, od toga je 89.847 studenata upisano na sve godine studija, a 10.130 su u završnoj godini studijskih

programa². U istom periodu, postdiplomske, magistarske, master i specijalističke studije upisano je 11.624 studenta, dok je na doktorske studije upisano 823 studenta (cf.tabela 1).

Tabela 6. Podaci o broju studenata za period 2012/13 -2016/17.godina

Godina	Broj studenata
2016/17	99.977
2015/16	105.299
2014/15	109.259
2013/14	113.290
2012/13	116.567

Tabela 7. Podaci o broju diplomiranih studenata za period 2012-2016.godina³

Godina	Broj diplomiranih studenata
2016	14.487
2015	15.974
2014	16.922
2013	18.618
2012	18.365

5. Otvaranje privatnih univerziteta

Četvrti talas je proces otvaranja privatnih univerziteta i visokoškolskih ustanova. Većina, u javnosti iznesenih stavova kao i argumenata koji su vrlo kritični do sadašnjeg pristupa u razvoju privatnog visokog školstva se može u značajnoj mjeri i prihvatiti. U tom pogledu je moguće iznijeti neke od iznesenih pogleda dešavanja u dosadašnjoj praksi. Ukoliko se prihvata izgovor iz privrede „da je dozvoljeno sve što nije isključivo zabranjeno“ onda u principu ni univerzitetskim profesorima se nesmiije zamjeriti, ukoliko neki od njih pokušaju svoju poduzetničku žilicu dokazati registracijom privatne visokoškolske ustanove ili univerziteta. Država je inače ta koja bi trebala postaviti pravila igre i mehanizme, na način kako bi kvalitetne privatne inicijative uz neku dodanu vrijednost i privatni kapital mogle proći kroz sito i tako obogatiti bosanskohercegovačko visoko školstvo obzirom da je proračunskih sredstava ipak nedovoljno.

Na taj način bi isti mogli doprinijeti daljem razvoju, posebno na deficitarnim područjima kojih ipak na društvenom polju nije puno ali su zato na polju tehnike, informacijskih tehnologija, zaštite okoliša i sl. Tu je posebno važno naglasiti značaj privatnog kapitala bez kojeg uspostava privatnih visokoškolskih ustanova ne bi imala smisla i značila bi jedino siromašenje javnog visokog školstva kao i smanjenje kvaliteta na obje strane. Država bi se svakako u tom primjeru trebala dobro zamisliti ukoliko pravila igre omogućavaju otvaranje privatnih univerziteta bez odgovarajućeg finansijskog fonda što je osnovno pravilo na razvijenom zapadu, po kome se najčešće želimo porediti.

² Aгенација за статистику БиН, Саопћење бр. 1 од 30.05.2017.г.

³ Агенација за статистику БиН, Саопћење бр. 1 од 30.05.2017.године, Саопћење бр.2, од 09.06.2017, Саопћење бр. 2 од 12.12.2014, Саопћење бр. 2 од 06.12.2013.године

Između privatne inicijative u privredi i privatne inicijative u visokom obrazovanju je ipak nekoliko važnih razlika koje u dosadašnjim raspravama još niko nije iznio, a one su svakako vrlo važne. Univerzitete sa nekoliko hiljada upisanih studenata na različitim stepenima studija vrlo je teško zatvoriti, ukoliko im nedostaje sredstava za funkcionisanje, stoga ih također ne bi trebalo tako jednostavno ni otvoriti. Tu je riječ o posebnoj društvenoj odgovornosti koje po svemu sudeći državni organi ne shvataju dovoljno ozbiljno. U tom primjeru koji nije samo hipotetički najveću cijenu bi direktno plaćali studenti i njihovi roditelji, dok bi indirektno osjetilo i društvo kao cjelina. Kod javnih univerziteta je osnivač i garant država, koja osigurava kontinuitet finansiranja i djelovanja. Šta se dešava u tom slučaju sa privatnim univerzitetima? Na žalost, naš model osnivanja privatnog visokog školstva je tranzicijski, puno bliže rumunskom nego li američkom, gdje je privatno školstvo vjerovatno najrazvijenije.

Vrlo rijetko i teško je pronaći kvalitetan privatni univerzitet koji se osniva i razvija na način koji nam se nudi važećim državnim propisima, bez ikakve društvene potpore. Koliko je poznato SAD kao država većini privatnih univerziteta poklanja i daje niz pogodnosti od lokacije, infrastrukture i sl. posebno na područjima demografsko ugroženim i razvojnom zastoju, zato nalazimo velike američke univerzitete posebno izvan velikih gadova i mjesta, i na tom području su različito finansijski jake privatne fondacije izgradile univerzitete ne sa državnim već isključivo privatnim kapitalom. Dakle, riječ je o sasvim jasno opredijeljenom javno-privatnom partnerstvu, u kome je dodatni privatni kapital odigrao ključnu ulogu.

Bilo ko, kome je poznato visoko školstvo, zna, da univerziteti sa svim svojim elementima, u pravom smislu riječi, a posebno one najbolje, nije moguće izgraditi preko noći, već su za to potrebne godine tvrdog pedagoškog/istraživačkog/razvojnog rada i ogromno finansijskih sredstava. Ukoliko naše zakonodavstvo i nadležni organi omogućavaju osnivanje visokoškolskih ustanova bez odgovarajuće infrastrukture, tradicije, kadrova i odgovarajuće finansijske garancije onda to jasno ukazuje na veliku slabost sistema. Posebno je negativno to ukoliko se osniva privatna visokoškolska ustanova s pretežno javnim sredstvima i podjelom ciljanih koncesija, izuzev ako to nije uspostava na demografsko ugorženom području. U svakom primjeru visoko školstvo u brojnim elementima ne samo u privatnom već i u javnom sektoru Bosne i Hercegovine je na granici poštivanja zakona te ga je u značajnoj mjeri i u kraćem vremenskom roku neophodno usaglasiti sa primarnim i sekundarnim pravilima visokog školstva, u suprotnom će se vrlo teško popraviti učinjeni propusti.

Prema podacima Centra za informisanje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja u 2016 godini, 47 je licenciranih visokoškolskih ustanova u BiH. Na listi akreditovanih visokoškolskih institucija Agencije za razvoj visokog obrazovanja i obezbjeđenje kvaliteta BiH nalazi se 27 visokoškolskih ustanova, od toga, kako je navedeno, dvije ustanove iz područja visokog obrazovanja imaju uslovnu akreditaciju.⁴

6. Zaključak

Uprkos svemu navedenom problemu bosanskohercegovačkog visokog obrazovanja su vrlo složeni iz više razloga i daleko ozbiljniji u odnosu na susjedne države bez obzira na javni ili privatni sektor. Međutim, svima njima je zajednički imenilac da mogu na duži rok značajno utjecati na kvalitet visokog obrazovanja, koji je na određenim područjima već ozbiljno narušen i/ili na provjeri. Čini se, i prevladava osjećaj, da vlade na svim nivoima u Bosni i

⁴Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranja kvaliteta BiH, Lista akreditiranih visokoškolskih ustanova u BiH

Hercegovini postaju sve manje zainteresirane za jačanje kvaliteta visokog obrazovanja i da im to generalno nije prioritet. Također od strane Ministarstva civilnih poslova BiH je vrlo teško obrazložiti neodlučnost i izbjegavanje jasnijeg zahtjeva prema državnoj Agenciji za visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini da uspostavi i osigura neophodni kvalitet visokog obrazovanja te odgovarajuće standarde kvaliteta kao i njihovo nepristrasno provođenje. Ukoliko bi zaista imali takvu odlučnost nadzornog organa (Agencije), koja bi adekvatno nadzirala i provjeravala kvalitet te kvalificiranost programa i ustanova, postojećih i novo predlaganih, onda se privatnih inicijativa ne bi trebalo više bojati, odnosno ili bi bile kvalitetne ili ih ne bi bilo.

Izvori

1. Agencija za razvoj visokog obrazovanje i osiguranje kvaliteta (<http://hea.gov.ba/>),
2. Centar za informiranje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja i (<http://cip.gov.ba/>),
3. Okvirni zakon o visokoškolskom obrazovanju u BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 59/07)
4. Zakon o izmjeni i dopuni Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ br. 59/09)
5. Preporuke za implementaciju osiguranja kvalitete u visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini (<http://hea.gov.ba/>).
6. Standardi i smjernice za osiguranje kvalitete u visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini (<http://hea.gov.ba/>).

BIOGRAFIJA

	<p>Doc. dr. sc. Zijad Jagodić, - zijad.jagodic@yahoo.com</p> <p>Diplomirao je na Fakultetu za pomorstvo in promet Univerze v Ljubljani. Postdiplomske studije završio je na Fakultetu prometnih znanosti Sveučilišta u Zagrebu 2010. g., a doktorske studije iz oblasti Saobraćaja na Tehničkom fakultetu Evropskog univerziteta Brčkom 2013. g. Od 1990. godine do danas, obavljao je ključne poslove u oblasti saobraćaja kao što su: stručni saradnik u organu uprave, tehnički direktor u cest. preduzeću, generalni direktor osiguravajućeg društva, ekspert UN za BiH (klimatske promjene /saobraćaj). U periodu 2010-2014. g. bio je Poslanik u Parlament-arnoj skupštini BiH i član državne Komisije za saobraćaj i komunikacije. Od 2014. predavač je na Evropskom univerzitetu u Tuzli i Brčkom, u zvanju docenta. Sudski je vještak saobraćajne struke i tumač slovenskog jezika. Od 2015. g. član je Međunarod-nog odbora Univerze v Ljubljani.</p> <p>Autor je univerzitetskog udžbenika OSNOVE SAOBRAĆAJA, izdavač Evropski univerzitet Kallos, Tuzla, 2017.</p>
---	---

KONCEPT I TENDENCIJA RAZVOJA KVALITETA VISOKOŠKOLSKOG OBRAZOVANJA

Apstrakt

U tekstu detaljno je obrađen razvoj ideje obezbeđenja kvaliteta visokog obrazovanja i njegova evolucija tokom godina i tokom trajanja obrazovne reforme. Prikazani su i značajni koraci i strategije relevantnih institucija Evropske unije koji su realizovani sa ciljem kreiranja kulture kvaliteta u svim institucijama koje participiraju u realizaciji visokog obrazovanja. U ovom tekstu fokus je stavljen na teorijska razmatranja i definisanje pojma kvaliteta sa prikazom različitih pristupa u određenju kvaliteta u visokom obrazovanju. Zatim, prikazane su konkretne procedure, alati, standardi i smernice razrađeni u okviru evropskih nastojanja za unapređenje i kontrolu kvaliteta visokoškolskih institucija i studijskih programa.

Gljučne reči: *kvalitet, visoko obrazovanje, student, akreditacija, kontrola kvaliteta.*

CONCEPT AND TENDENCY OF DEVELOPMENT OF QUALITY OF HIGHER EDUCATION

Abstract

The text deals with the development of the idea of ensuring the quality of higher education and its evolution over the years and during the duration of educational reform. Important steps and strategies of relevant European Union institutions that have been realized with the aim of creating a quality culture in all institutions that participate in the realization of higher education are presented. In this text the focus is on theoretical considerations and defining the concept of quality with the presentation of different approaches in determining quality in higher education. Then, concrete procedures, tools, standards and guidelines are elaborated in the framework of European efforts to improve and control the quality of higher education institutions and study programs.

Key words: *quality, higher education, student, accreditation, quality control.*

1. Uvodna razmatranja

U naučnom diskursu kvalitet u najširem smislu predstavlja složen i dinamičan koncept kojem se teži u svim društvenim aspektima, a posebno u oblasti obrazovanja i vaspitanja, a interesovanje za osiguranje kvaliteta visokog obrazovanja uslovile su promene u društvu i globalnoj ekonomiji. To je posebno evidentno u evropskom visokom obrazovanju pod uticajem Bolonjskog procesa. Jedna od promena odnosi se na aktuelne zahteve da institucije visokog obrazovanja treba da budu predmet kritičkog preispitivanja kvaliteta njihovog rada (Becher 2004). U proces osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju posebno se insistira na tome da sistem odgovora zahtevima različitih interesnih grupa i na taj način utiče na osiguranje kvaliteta obrazovnog procesa. Iz tog razloga se ističe da je uspostavljanje

¹ Visoka škola za obrazovanje vaspitača i trenera, Srbija, Subotica

² OIŠŠ "Žarko Zrenjanin", Srbija, Subotica

i osiguranje kvaliteta ključna odgovornost obrazovnih institucija, kao i onih koji u njima rade (McKimm 2009).

Tokom poslednje decenije prošlog veka koncept kvaliteta počinje dodatno da se unapređuje i implementira u sve aspekte visokoškolske politike. U tom smislu, kvalitet u obrazovanju jasno je povezan sa njegovom svrhom, odnosno kvalitet je ključni deo učenja i obrazovanja, a učenje je svrha svih obrazovnih institucija (Hoy, Bayne-Jardine, Wood 2005). Ovako shvaćen, kvalitet je neodvojiv deo proizvoda i na taj način predstavlja sam proizvod, a ne proces. Kvalitet zavisi od sistema koji ga proizvodi, ali ujedno predstavlja i atribut tog sistema, isto koliko i sam proizvod i na taj način zavisi od procesa, ljudi, kao i načina na koji oni rade zajedno. Kvalitet ne može biti definisan kao određena konkretna procedura, niti se može garantovati kontrolom svake faze procesa (Isto, 2005). Ističu da „kvalitet u obrazovanju predstavlja evaluaciju obrazovnog procesa koji ima za cilj povećanje potrebe da se dostignu i razviju talenti korisnika procesa i da se istovremeno ostvare standardi odgovornosti koje postavljaju klijenti koji za to plaćaju ili učinka i ishoda obrazovnog procesa (Isto, 2005).

Mnogi autori smatraju da je pojam kvaliteta još uvek nejasno definisan i nedovoljno određen (Dale, 2003; Doherty, 2005). Barnett smatra da aktuelne percepcije kvaliteta podrazumevaju sledeće aspekte:

- tehnicistički (na osnovu tehničkih instrumenata);
- kolegijalni (na osnovu tvrdnji akademske zajednice);
- epistemički (na osnovu zahteva konkretne naučne discipline);
- konzumeristički (polaganja prava učenika ili budućih učesnika);
- percepciju poslodavaca (potrebe tržišta rada koje prihvataju proizvod sistema);
- profesionalni (tvrdnje nezavisnih profesionalnih tela)
- kontrolišući (potrebe države i drugih spoljašnjih agencija koje imaju autorizovana prava da procenjuju visoko obrazovanje i objave rezultate do kojih su došli) (Barnett 2005: 38).

Značajno je istaći da u dokumentu Standardi i smernice za osiguranje kvaliteta u Evropskom prostoru visokog obrazovanja, kvalitet je definisano kao opšti termin u visokom obrazovanju koji ima brojne interpretacije, a prihvatanje određene definicije uslovljeno je kontekstom posmatranja (ENQA 2009). U celini sagledano, kvalitet u obrazovanju predstavlja kako njegov rezultat, tako i deo samog procesa.

Posebno je značajna aktuelnost potrebe unapređenja, obezbeđenja i kontrolu kvaliteta u okviru Evropskog visokog obrazovanja. Definisani su različiti indikatori, kao i brojni pristupi određenju kvaliteta, koji olakšavaju i omogućavaju sprovođenje spoljašnje i unutrašnje kontrole, kao i drugih procedura, u cilju da se ukažu na aktuelno stanje i da daju smernice i pravce njegovog unapređenja.

2. Osiguranje kvaliteta u Evropskom prostoru visokog obrazovanja

Pojam kvaliteta postaje sve značajniji na svim visokoškolskim institucijama u Evropi, posebno u situaciji izrazite konkurentnosti među univerzitetima i potrebe osiguranja kvalitetnijih obrazovnih usluga, a razlozi za ovakvo shvatanje su sledeći:

- veliki broj visokoškolskih institucija u Evropi doživeo promenu u finansiranju,
- autonomija institucija visokog obrazovanja država zahteva i veći stepen transparentnosti i odgovornosti,

- uticaj brojnih spoljašnjih faktora kao što su tržište rada, Evropski prostor visokog obrazovanja, sve veću društvenu značajnost istraživanja i visokog obrazovanja, što jedovelo do toga da univerziteti implementiraju procedure za osiguranje kvaliteta (Orsingher 2006).

Savremeno društvo uslovalo je da sistem osiguranja i kontrole kvaliteta prenese iz poslovnog menadžmenta u oblast obrazovanja. U pedagoškoj literaturi definisani su i najznačajnije procesi osiguranja kvaliteta u različitim oblicima i formama, kao što su: osiguranje, kontrola i upravljanje kvalitetom, revizija, procena i povećanje kvaliteteta (Doherty, 2005). Pod terminom osiguranje kvaliteta podrazumeva se pregled ciljeva, sadržaja, resursa, nivoa, kao i očekivanih ishoda modula, programa i kurseva, kontrola kvalitet podrazumeva dobijanje povratne informacije od zaposlenih, studenata i poslodavaca, zahtevajući redovni monitoring i pregled modula programa i kurseva, a upravljanje kvalitetom podrazumeva procedure kao što su: analiza tržišta, razvoj kurikuluma, strateško planiranje, validacija, monitoring i analiza studentskog iskustva tokom studija. Revizija kvaliteta odnosi se na internu i eksternu reviziju sistema upravljanja kvalitetom. Revizijom se proverava da li sistem zaista radi i funkcioniše onako kako je unapred definisano, prikupljajući pri tome relevantne dokaze, procena kvaliteta podrazumeva donošenje odluka i procene performansi uprkos kriterijumima, i može biti interna ili eksterna, a povećanje kvaliteta – implicira stvaranje sofisticiranog sistema za razvoj i usavršavanje zaposlenih, kao i preduzimanje svesnih mera za rešavanje sistemskih problema, u domenu obrazovnja (Doherty 2005).

Značajno je naglasiti da su u okviru Evropskog prostora visokog obrazovanja definisane su procedure za praćenje, kontrolu i unapređenje kvaliteta obrazovanja, konstituisana su nezavisna tela, agencije i organizacije koje se bave procenom i akreditacijom visokoškolskih institucija, donete su smernice, strategije i preporuke kojih treba da se pridržavaju svi univerziteti u Evropi. Međutim, kao jedna od najznačajnijih akcija preduzetih radi stvaranja kulture osiguranja kvaliteta na evropskim visokoškolskim ustanovama ističe se konstituisanje Evropske asocijacije za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju i donošenje važnog dokumenta pod nazivom Standardi i smernice za osiguranje kvaliteta u Evropskom prostoru visokog obrazovanja (European Association for Quality Assurance in Higher Education – ENQA). Ključna uloga Asocijacije jeste da doprinese održanju i povećanju kvaliteta i da deluje kao glavna pokretačka sila za razvoj sistema za osiguranje kvaliteta u zemljama potpisnicama Bolonjske deklaracije. Asocijacija se zalaže za to da odgovornost za osiguranje kvaliteta snose pojedinačne visokoškolske institucije i nacionalne agencije za akreditaciju i kontrolu kvaliteta, pri čemu se poštuje različitost u kulturnom nasleđu kao i u nacionalnim sistemima osiguranja kvaliteta. Drugim rečima, asocijacija je na taj način odgovorna za prosleđivanje i deljenje informacija i iskustva među svim članovima koji su i njeni osnivači (Kristoffersen, 2010). U okviru ove Asocijacije, razvijen je i konstruisan dokument pod nazivom Standardi i smernice za osiguranje kvaliteta u Evropskom prostoru visokog obrazovanja (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area – ESG) koji predstavlja prekretnicu u procesu osiguranja kvaliteta u Evropi. U tom smislu, ESG može biti konceptualizovan kao supranacionalni program bolonjske politike koji uključuje tri seta standarda praćenih odgovarajućim smernicama i koji su implementirani u praksu i rad agencija za obezbeđenja kvaliteta, kao i visokoškolskih institucija zemalja potpisnica Bolonjske deklaracije (Kohoutek 2009). U okviru Bolonjskog procesa reforme visokog obrazovanja, jedan od ključnih ciljeva ogleđa se u potrebi da se smernice i strategije definisane u ovom dokumentu adekvatno implementiraju i transformišu u kulturu kvaliteta visokog obrazovanja svake zemlje: korištenjem dogovorenih standarda i smernica poboljšaće se doslednost u osiguranju kvaliteta

na celom Evropskom prostoru visokog obrazovanja; visokoškolske institucije i agencije za osiguranje kvaliteta u Evropskom prostoru visokog obrazovanja moći će da koriste zajedničke referentne tačke za osiguranje kvaliteta; registar za osiguranje kvaliteta visokog obrazovanja u Evropi (EQAR) pojednostaviće identifikovanje profesionalnih i verodostojnih agencija; osnažiće se postupci za priznavanje stečenih kvalifikacija; poboljšaće se verodostojnost rada agencija za osiguranje kvaliteta; evropski savetodavni forum za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju unaprediće razmenu stavova i iskustava između agencija i ostalih glavnih činilaca visokog obrazovanja (uključujući visokoškolske institucije, studente i predstavnike poslodavaca); unaprediće se međusobno poverenje među agencijama i ustanovama; podržaće se međusobno priznavanje stečenih kvalifikacija (ENQA, 2009).

Značajno je istaći da je 2008. godine osnovan Registar za osiguranje kvaliteta visokog obrazovanja u Evropi (The European Quality Assurance Register for Higher Education – EQAR) koji je formiran sa ciljem da objedini agencije i nacionalna tela koja se bave kontrolom i osiguranjem kvaliteta i koja rade u skladu sa Evropskim standardima i uputstvima i relevantnim nacionalnim zakonskim odredbama. Registar na taj način objedinjuje agencije i tela čija je delatnost unapređenje kvaliteta visokog obrazovanja u nacionalnim okvirima i ima za cilj da poveća poverenje i transparentnost u pogledu osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju.

U nekim zemljama osiguranje kvaliteta shvata se kao odgovornost pojedinačne visokoškolske institucije i zasniva se najviše na internoj evaluaciji studijskih programa koji se realizuju. U drugim zemljama osiguranje kvaliteta podrazumeva eksternu evaluaciju ili akreditaciju institucija i studijskih programa. Značajno je istaći da razlike u sistemima osiguranja kvaliteta u različitim državama predstavljaju sa, jedne strane, prepreke ka integraciji procesa visokog obrazovanja u Evropi, a sa druge strane, ovi različiti pristupi mogu razvijati mehanizam osiguranja kvaliteta u evropskom visokom obrazovanju zasnovan na zajedničkom prihvatanju i poštovanju različitih sistema (Orsingher 2006).

U okviru nacionalnih sistema visokog obrazovanja definisane su različite procedure osiguranja i kontrole kvaliteta koje uključuju internu i eksternu proveru, rad nezavisnih tela i agencija, kao i izveštavanje i transparentnost dobijenih rezultata. U zavisnosti od primenjenih procedura definisani su postupci i obaveze svih zainteresovanih strana kao što su visokoškolske institucije, zaposleni, nezavisna tela i agencije, spoljašnji eksperti, od kojih svaka na svojstven način učestvuje u procesu unutrašnje i spoljašnje kontrole kvaliteta visokog obrazovanja. Kada je reč o procenjivanju i obezbeđenju kvaliteta visokog obrazovanja, najznačajnija povezanost između kvaliteta nastave i obrazovanja i kvaliteta istraživanja koja se realizuju na određenoj visokoškolskoj instituciji (Green 1994). Sprovođenje kontinuirane kontrole kvaliteta od posebnog je značaja i predstavlja proces koji postaje sastavni deo svakog obrazovnog sistema, jer između ostalog, ukazuje na pozitivne aspekte, eventualne probleme, ali i daje preporuke za usavršavanje i razvijanje, odnosno kvalitet je shvaćen kao dostizanje akademske izvrsnosti oduvek bio centralna vrednost visokog obrazovanja (Gray, Patil and Codner, 2009).

Značajno istraživanje odnosilo se na proučavanje sistema za osiguranje kvaliteta visokog obrazovanja u različitim državama, a identifikovano je nekoliko zajedničkih elemenata za osiguranje kvaliteta i oni podrazumevaju sledeće: agente koji upravljaju na sistemskom nivou i koji rade manje ili više nezavisno od vlade; proces samoevaluacije koji predstavlja osnovu metodologije evaluacije u kombinaciji sa spoljašnjom proverom i kontrolom kvaliteta, koja predstavlja takav sistem da češće akademske kolege nego druge zainteresovane strane ili inspektori iz ministarstva vrše proveru i učestvuju u spoljašnjoj

evaluaciji; izveštaj o evaluaciji koji je dostupan javnosti ili bar rezime dobijenih rezultata, zbog odgovornosti; određeni uticaj vladinih odluka o finansiranju, iako najčešće na indirektan i neformalan način (Kohoutek, 2009). Na osnovu svega navedenog efikasan sistem osiguranja kvaliteta treba da ima sledeće karakteristike: jasnu specifikaciju uloga, odgovornosti i procedura; omogućuje da institucionalni ciljevi budu dostignuti; obaveštava o donošenju odluka; oslobođen je individualnih predrasuda; može se ponavljati tokom vremena; uključuje sve zaposlene; uključuje specifikaciju standarda i prihvatljivih dokaza i zahteva kontinuirano unapređenje (Newton, 2006). Na osnovu opšteg modela kontrole kvaliteta i njegovih konstitutivnih elemenata, razvijani su nacionalni sistemi kontrole i obezbeđenja kvaliteta visokog obrazovanja u zemljama Evrope. Međutim, tek nakon potpisivanja Sorbonske i Bolonjske deklaracije ovi sistemi počinju da se formalizuju, utemeljuju i dobijaju oblik definisanog i unapred određenog sistema koji je obaveza svake zemlje učesnice Bolonjskog procesa.

3. Interna i eksterna kontrola kvaliteta

Interna kontrola kvaliteta ukazuje na to koliko su efikasne različite mogućnosti za učenje dostupne studentima i koliko im pomažu u dostizanju akademskih ciljeva. Drugim rečima, interna kontrola podrazumev proveravanje da li su studentima dostupni adekvatni uslovi kao što su odgovarajuća i efikasna nastava, podrška i različite mogućnosti za učenje (Castelluccio, Lanfranco, 2006). Visokoškolske institucije bi trebalo da imaju razvijenu politiku kvaliteta i prpratne postupke za osiguranje kvaliteta i standarda svojih programa i kvalifikacija. Da bi to postigle, institucije bi trebalo da razviju i primenjuju strategiju za stalno unapređenje kvaliteta. Potom, visokoškolske institucije trebalo bi da imaju formalne mehanizme za odobravanje, periodične provere i praćenje svojih programa i kvalifikacija. Značajno je istaći i ocenjivanje studenata i osiguranje kvaliteta nastavnika. Ocenjivanje studenata podrazumeva da studente treba ocenjivati u skladu sa objavljenim kriterijumima, pravilima i procedurama koje bi trebalo dosledno primenjivati, a osiguranje kvaliteta nastavnika podrazumevaju da visokoškolske institucije treba da imaju definisane metode za proveru kvalifikacija i stručnosti nastavnog osoblja i one treba da budu dostupne onima koji obavljaju spoljašnju kontrolu kvaliteta. Visokoškolske institucije treba da osiguraju adekvatne i potrebne obrazovne resurse za svaki ponuđeni studijski program. Značajno je istaći i informisanje javnosti, visokoškolske institucije treba da objavljuju informacije (kvalitativne i kvantitativne) o svojim programima i kvalifikacijama (ENQA, 2009).

U pedagoškoj literaturi interna kontrola implicira i internu evaluaciju ili samoevaluacija koja se definiše se kao proces koji se sastoji od sistemskog prikupljanja administrativnih podataka, ispitivanja mišljenja studenata i diplomiranih studenata, održavanje vođenih intervju sa nastavnicima i studentima, što rezultira kreiranjem izveštaja. Samoevaluacija predstavlja kolektivnu institucionalnu refleksiju, ali i priliku za povećanje kvaliteta (Vlăsceanu, Grünberg, Pârlea, 2007). U celini posmatrano, interna evaluacija podrazumeva samoevaluaciju institucija koju sprovode osobe koje procenjuju efekte, procedure i aktivnosti koje se organizuju u toj instituciji u kojima oni sami učestvuju i za koje su odgovorni. Značajno je da izveštaji koji nastaju kao produkt samovrednovanja predstavljaju pouzdane podatke za sprovođenje eksterne evaluacije koju najčešće realizuju spoljašnja, nezavisna tela i agencije.

Proces samoevaluacije moguće je sagledati dvostrano, s jedne strane predstavlja polugu za promovisanje jedinstvenosti u okviru institucije i način za unapređenje performansi, a sa druge strane, samoevaluacija je sredstvo koje se koristi kada institucije pregovaraju sa drugim telima, posebno vladom (Hénard, 2007). Izveštaj o samovrednovanju

treba da bude dovoljno samokritičan i refleksivan i na taj način samoevaluacija predstavlja indikator za kontinuirano unapređenje i prvi korak ka osiguranju kvaliteta. U tom smislu, validiran izveštaj o samoevaluaciji može da predstavlja efektivan mehanizam za razvoj kvaliteta, kao i sredstvo za ovladavanje unutrašnjim sposobnostima institucije za samorazvoj, samoobnavljanje i unapređivanje.

Svaka država u Evropskom prostoru visokog obrazovanja ima razvijen sistem kontrole i osiguranja kvaliteta koji je definisan u okviru nacionalne politike visokog obrazovanja, odnosno samoevaluacija je izrađena na aktuelnom životu određene institucije, zasnovana na njenoj jedinstvenoj istoriji i individualnom kontekstu (MacBeath et al. 2004). Na taj način dolazi do pluralističkog pristupa u sprovođenju procedura samovrednovanja i time dovodi do obogaćivanja kulture kvaliteta u okvirima Evropskog prostora visokog obrazovanja. U okviru reforme visokog obrazovanja u Evropi posebni ciljevi usmereni su na promenu položaja studenata i aktivno učestvovanje u sopstvenom obrazovanju. Ovakav pristup visokom obrazovanju podrazumevaju aktivniji položaj studenata koji utiče na njihovo veće angažovanje i participaciju, ali i motivaciju za sopstveno učenje i obrazovanje. U okviru interne kontrole kvaliteta visokog obrazovanja posebno značajno mesto zauzima procedura studentske evaluacije nastave, uslova studiranja i pedagoškog rada nastavnika i saradnika. Savremeni koncepti kulture kvaliteta zahtevaju da se studenti prihvate kao potpuni i jednaki partneri. Studenti se u tom kontekstu posmatraju kao vrlo značajan resurs, čija povratna informacija, mišljenje i obrazovno iskustvo značajno doprinose unapređenju kvaliteta nastavnog rada i uslova studiranja na konkretnoj visokoškolskoj instituciji. Dobijeni podaci i zaključci mogu predstavljati put eventualnih unapređenja i poboljšanja kvaliteta nastave i obrazovanja. Podaci dobijeni studentskom evaluacijom daju realnu sliku o tome kako studenti kao jedna od najvažnijih zainteresovanih strana u visokom obrazovanju percipiraju obrazovnu ulogu na univerzitetu. Važno je istaći da evaluacija predstavlja zajednički poduhvat svih zainteresovanih strana koje učestvuju u obrazovnom procesu. Treba je shvatiti kao postupak od kojeg svi treba da imaju zajedničku korist, kao meru koju sprovode svi akteri obrazovnog procesa i važno sredstvo u radu, kako bi se kvalitet obrazovanja podigao viši nivo i time omogućili najbolji uslovi za učenje.

Eksterna kontrola kvaliteta visokoškolskih institucija i studijskih programa podrazumeva sprovođenje različitih procedura i postupaka po standardima koje unapred definišu nezavisna tela, agencije ili grupe eksperata. Na taj način se obezbeđuje objektivna procena obrazovnih uslova koji postoje na određenoj visokoškolskoj instituciji. Eksternu evaluaciju obavljaju timovi stručnjaka ili inspektora i obično podrazumeva tri različite operacije:

- analizu izveštaja samovrednovanja,
- posetu instituciji,
- izradu izveštaja evaluacije (Vlăscenau, Grünberg, Pârlea 2007).

Države potpisnice Bolonjske deklaracije kreirale su nacionalnu politiku osiguranja kvaliteta i definisale su konkretne procedure koje se sprovode u okviru kontrole kvaliteta institucija visokog obrazovanja. U većem broju slučajeva spoljašnju kontrolu sprovodi nezavisno telo koje imenuje nadležno ministarstvo, obavlja se periodično, pri čemu se za svaki naredni put prikupljaju potrebni podaci, sastavljaju izveštaji, sprovode istraživanja i analize neophodne spoljašnjim ekspertima za proveru rada institucije. Svaka visokoškolska institucija postavlja i određuje spoljašnje eksperte koji odgovaraju i podnose izveštaj upravi institucije. Oni su nezavisni akademski eksperti sa druge institucije ili iz druge oblasti koja je relevantna za konkretnu profesionalnu praksu (Orsingher, 2006). Periodična evaluacija

institucija obično se sprovodi svakih pet godina i najčešće uključuje rad spoljašnjih eksperata, a cilj ove evaluacije jeste da se utvrdi da li su programi i ciljevi i dalje validni i adekvatni i da li studenti mogu da ih dostignu (Orsingher, 2006).

U okviru dokumenta Standardi i smernice za osiguranje kvaliteta u Evropskom prostoru visokog obrazovanja (ESG) jedan deo posvećen je spoljašnjoj kontroli, a definisane su i smernice i standardi kojih treba da se pridržavaju institucije koje sprovode spoljašnju kontrolu kvaliteta. U daljem tekstu navešće se smernice za spoljnu kontrolu kvaliteta:

- Upotreba postupaka za unutrašnje osiguranje kvaliteta: u postupcima spoljašnjeg osiguranja kvaliteta treba uzeti u obzir i rezultate sprovedenih procedura za unutrašnje osiguranje kvaliteta koje su opisane u prvom delu Evropskih standarda i smernica.
- Razvoj procesa spoljašnjeg osiguranja kvaliteta: svi odgovorni (uključujući institucije visokog obrazovanja) trebalo bi da definišu svrhu procesa osiguranja kvaliteta pre njihovog uspostavljanja i razvoja i da ih objave zajedno s opisom postupaka koje koriste.
- Kriterijumi za donošenje odluka: svaka formalna odluka doneta kao rezultat aktivnosti sprovođenja spoljašnjeg osiguranja kvaliteta trebalo bi da se temelji na jasno objavljenim kriterijumima koje bi trebalo dosledno da se primenjuju.
- Svrishodnost procesa: sve procese spoljašnjeg osiguranja kvaliteta trebalo bi uspostaviti tako da odgovaraju određenoj svrsi.
- Izveštavanje: izveštaji bi trebalo da se objavljuju i budu javno dostupni, kao i da se pišu jasnim i razumljivom stilom ciljanoj publici. Sve odluke, preporuke i pohvale sadržane u izveštaju trebalo bi da budu uočljive.
- Postupci naknadnog praćenja: procesi osiguranja kvaliteta koji sadrže preporuke za određene aktivnosti ili koji traže dodatni akcioni plan trebalo bi da imaju unapred određene postupke naknadnog praćenja koji se sistemski primenjuju.
- Periodične recenzije: spoljašnje osiguranje kvaliteta visokoškolskih institucija i/ili programa treba sprovoditi u ciklusima. Dužina trajanja ciklusa i postupci recenzije bi trebalo da budu jasno definisani i objavljeni unapred.
- Analize na nivou celokupnog sistema: agencije za osiguranje kvaliteta trebalo bi da povremeno izrađuju kratke i sažete izveštaje u kojima će opisati i analizirati opšte zaključke svojih recenzija, vrednovanja, ocena i sl. (ENQA, 2009: 8).

4. Akreditacija institucija i studijskih programa

U okviru agencija za akreditaciju i kontrolu kvaliteta visokog obrazovanja definisani su minimalni standardi koje bi svaka visokoškolska institucija i studijski program koji se u okviru nje realizuje, trebalo da zadovolji, kako bi se smatralo da obezbeđuje dovoljan nivo kvaliteta obrazovne usluge za sve studente. Nakon što nezavisno telo ili agencija dobije potvrdu o stepenu ispunjenosti svih kriterijuma donosi odluku da li određena institucija ili studijski program mogu biti akreditovani. Potvrda o akreditaciji ukazuje na to da ustanova obezbeđuje bar minimum uslova za dobijanje kvalitetnog obrazovanja, sticanja znanja, iskustva, razvoja potrebnih kompetencija, kao i da studentima omogućuje da dobiju kvalitetnu obrazovnu uslugu i iskustvo na određenom fakultetu.

U pedagoškoj literaturi terminoliška odrednica akreditacija se u najužem smislu, odnosi se na profesionalnu akreditaciju, koja se koristi da odredi da li određeni program ili kvalifikacija zadovoljava pristup konkretnoj profesiji. U širem smislu, odnosi se na akademsku akreditaciju, koja označava da su određeni unapred definisani ciljevi kvaliteta

postignuti (Orsingher, 2006). Akreditacije podrazumeva i proces u kojem državna ili privatna tela vrše evaluaciju kvaliteta visokoškolske institucije u celini ili pojedinačnih obrazovnih programa sa ciljem da se i formalno utvrdi da institucija ili program zadovoljavaju unapred definisane minimalne kriterijume ili standarde. Obično podrazumeva tri značajna koraka:

- prvi se odnosi na proces samoevaluacije koji sprovode zaposleni u određenoj instituciji i on rezultira izveštajem o samovrednovanju;
- drugi korak instituciju posećuje tim stručnjaka koji procenjuju kvalitet uz preporuke komisiji za akreditaciju;
- komisija za akreditaciju pregleda dokaze i preporuke i donose konačne procene (Vlăscenau, Grünberg, Pârlea, 2007).

Navedeni procesi zahtevaju od institucija da neprestano rade na unapređenju kvaliteta svojih programa, usavršavanju nastavnog kadra, unapređenju nastavnog rada, obezbeđivanju potrebnih i adekvatnih resursa za kvalitetnu nastavu i učenje. U celini posmatrano, akreditacija mora biti zasnovana na što jasnije definisanim kriterijumima ili standardima. Ona je shvaćena kao javno priznanje koje potvrđuje da je određeni prag kvaliteta ostvaren i dostignut. Međutim, ciljevi akreditacije su u dostizanju kvaliteta jednostavnim osiguranjem da su zadovoljeni minimalni standardi (Orsingher, 2006).

Značajno je istaći da u pedagoškom diskursu prisutna je i kritika procesa akreditacije jer se fokusira na minimalnim standardima, koristeći uske i u velikoj meri specifikovane kriterijume dok pri tome zanemaruje ukupan obrazovni kontekst. Na taj način povređuje akademske slobode, ističe i nameće obiman birokratski teret, otežava inovacije, u suprotnosti je sa procesom unapređenja i služi i štiti samo sebe, umesto da služi javnom dobru (Kohoutek, 2009). Međutim, drugi autori ističu da obrazovna perspektiva sugerše akreditaciju kao osnovnu kompetenciju univerziteta (Holmes, Hooper 2000). Potvrda o akreditaciji vrlo je značajna za sve zainteresovane strane koje učestvuju u visokom obrazovanju. Važno je istaći tri ključna pokretača u visokom obrazovanju, konkurentnost, diverzifikacija i autonomija, identifikovana su kao najznačajnija za narastajuće zahteve za pouzdanim i transparentnim informacijama (Vlăscenau, L., Grünberg, L., Pârlea D., 2007).

5. Zaključna razmatranja

U celom svetu raste interes za kvalitet i standarde, što je odraz brzog razvoja visokog obrazovanja i rasta njegove cene kako za javni tako i za privatni budžet. Prema tome, ukoliko Evropa teži da postane najdinamičnija ekonomija zasnovana na znanju, onda evropsko visoko obrazovanje mora da pokaže da kvalitet svojih programa i kvalifikacija shvata veoma ozbiljno i voljno je da uspostavi načine za osiguranje i demonstriranje kvaliteta. U većini zemalja univerziteti moraju da izdrže novi pritisak, kao što je povećanje broja studenata i participaciju privatnog finansiranja visokog obrazovanja. Takođe, treba da dokažu da su propisani standardi kvaliteta očuvani i dostignuti (Chmielecka 2009).

Značajno je da Internacionalna mreža agencija za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju trenutno ima svoje predstavnike u 47 zemalja sveta (Orsingher, 2006) Kontrola kvaliteta predstavlja dugoročan proces koji osigurava poštovanje dogovorenih standarda koji treba da osiguraju da svaka obrazovna institucija ima mogućnost da dostigne postavljene kriterijume za obezbeđivanje kvaliteta. Cilj kontrole kvaliteta je da unapredi obrazovanje i zbog toga treba da bude sastavni deo svih nivoa obrazovanja, svih aspekata obrazovanja (predmeta, programa, institucija, stručnog kadra i dr.) i da bude kontinuiran proces. Ovako shvaćen kvalitet visokog obrazovanja postaje imperativ za obezbeđenje sposobnih stručnjaka i odgovor globalnim promenama.

6. Literatura

- Barnett, R. (1994/2005). The idea of quality - Voicing the educational. In J. Doherty (Ed.), *Developing quality systems in education* (pp. 38-45). London: Taylor & Francis.
- Becher, T. (2004). Higher Education in a Context of Change. In B. Moon, S. Brown, M. Ben-Peretz (Eds.), *Routledge International Companion to Education* (pp. 705-722). London: Taylor & Francis.
- Castelluccio, C., Lanfranco, M. (2006). Quality assurance in United Kingdom higher education. A case study: the London Metropolitan University. In C. Orsinger (Ed.), *Assessing Quality in European Higher Education Institutions* (pp. 23-50). Heidelberg: Physica-Verla.
- Chmielecka, E. (2014). Academic Values and the Procedures of Quality Assurance. In H. Eggins (Ed.), *Drivers and Barriers to Achieving Quality in Higher Education* (pp. 435). Rotterdam: Sense Publishers.
- Dale, B. G. (2003). TQM: An Overview. In B. G. Dale (Ed.), *Managing quality* (pp. 3-33). Malden: Blackwell Publishing Ltd.
- Doherty, J. (1994/2005). Introduction: The concern for quality. In J. Doherty (Ed.), *Developing quality systems in education* (pp. 2-19). London: Taylor & Francis.
- ENQA (2009). Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (3rd Edition), Helsinki: European Association for Quality Assurance in Higher Education, preuzeto sa http://www.enqa.eu/wpcontent/uploads/2013/06/ESG_3edition-2.pdf.
- Gray J. P., Patil, A. and Codner G. (2009). The Background of Quality Assurance in Higher Education and Engineering Education. In A. S. Patil and P. J. Gray (Eds.), *Engineering Education Quality Assurance - A Global Perspective* (pp. 3-28). Dordrecht: Springer.
- Hénard, F. (2007). Practice and effects of self-evaluation in the institutional evaluation processes of CNÉ - A study based on 17 evaluation reports of higher education Institutions of Ile-de-France. In L. Bollaert et al. (Eds.), *Embedding Quality Culture in Higher Education* (pp. 76-84). Brussels: European University Association asbl.
- Hoy, C., Bayne-Jardine, C., Wood, M. (2005). *Improving Quality in Education*. London: Taylor & Francis Group.
- Holmes, G., Hooper, N. (2000). Core Competence and Education. *Higher Education*, 40(3), 247-258.
- Kohoutek, J. (2009). Setting the Stage: Quality Assurance, Policy Change, and Implementation. In J. Kohoutek (Ed.), *Implementation of the Standards and Guidelines for Quality Assurance in Higher Education in the Central and East European Countries – Agenda Ahead* (pp. 11-20). Bucharest: UNESCO-CEPES.
- Kristoffersen, D. (2010). From the first pilot projects to the founding of ENQA (1994– 2000). In F. Crozier, N. Costes, P. Ranne and M. Stalter (Eds.), *ENQA: 10 years (2000– 2010) A decade of European co-operation in quality assurance in higher education* (pp. 5-9). Helsinki: European Association for Quality Assurance in Higher Education.
- MacBeath, J., Schratz, M., Meuret, D. and Jakobsen, L. (2004). *Self-evaluation in European Schools - A story of change*. London: Routledge Falmer.
- McKimm, J. (2009). Teaching quality, standards and enhancement. In H. Fry, S. Ketteridge, S. Marsha (Eds.), *A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education* (pp. 186-197). New York: Routledge.
- Newton, J. (2007). What is Quality?. In L. Bollaert, S. Brus, B. Curvale et al. (Eds.), *Embedding Quality Culture in Higher Education* (pp. 14-20). Brussels: European University Association asbl

- Orsingher, C. (2006). Introduction. In C. Orsingher (Ed.), *Assessing Quality in European Higher Education Institutions* (pp. 1-3). Heidelberg: Physica-Verlag.
- Vlăscenau, L., Grünberg, L., Pârlea D. (2007). *Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions (Revised and updated edition)*. Bucharest: UNESCO - CEPES.

PROFESIONALNA ORIJENTACIJA IZ UGLA STUDENATA PRIVATNIH I DRŽAVNIH FAKULTETA

Sažetak

Kvalitet u visokom obrazovanju je zasnovan na kvalitetu svih nižih nivoa, naročito srednješkolškog obrazovanja. Pretpostavka za bolji kvalitet studenata je postojanje prirodne vertikale koju čine afiniteti, želje i potrebe učenika osnovnih škola, upisana srednja škola, „dobro“ odabran fakultet i pružanje kvalitetnih usluga na fakultetu u sticanju potrebnih kompetencija studenata za budući profesionalni razvoj. Nepostojanje lične vizije učenika, neinformisanost o uslovima studiranja i tržištu rada, prije upisa na univerzitet, je poražavajuće za inpute u procesu visokoškolskog obrazovanja. Cilj provedenog istraživanja je bila procjena stavova ispitanika – studenata privatnih i državnih fakulteta o pitanjima koja su se pred njih postavljala prije upisa na fakultet, a tiču se uticaja na odluku o upisu na fakultet i načina i njihovog poimanja studiranja koji su upisali. Analizom prikupljenih podataka je ustanovljeno da priroda upisanog fakulteta nije u dovoljnoj mjeri u skladu sa vrstom završene srednje škole. Rezultati su pokazali da važeći program profesionalne orijentacije polaznika obrazovnih institucija ne daje očekivane rezultate u pravilnom odabiru fakulteta, te potrebnom informisanosti maturanata o pitanjima koja pokrivaju kontekst studiranja na univerzitetu.

Ključne riječi: *Profesionalna orijentacija, Privatni i državni fakulteti, univerzitetsko obrazovanje*

Summary

Quality in Higher Education is based on the quality of all lower levels, especially mid education. The prerequisite for a better quality of students is the existence of a natural vertical that is made up of the affinities, desires and needs of elementary school students, enrolled secondary school, "well" chosen faculty and providing quality services at the faculty to acquire the necessary competences of students for future professional development. The lack of personal visions of students, the lack of information on study conditions and the labor market before enrollment at the university is devastating for inputs in the process of higher education. The aim of the conducted research was to assess the attitudes of students of private and state faculties on the issues in the time before enrolling in the faculty, regarding the make decision on the enrollment in the faculty and the way of the studying in the faculty in which they were enrolled. Analyzing the data collected it is established that the nature of the enrolled faculty is not sufficiently in line with the type of finished secondary school. The results showed that the nowadays orientation program of the attending school institutions does not give the expected results in the proper selection of the faculty, and the necessary information of the graduates of the mid school about issues that cover the context of studying at the university.

Keywords: *Professional Orientation, Private and State Faculties, University Education*

¹ *Evropski univerzitet Brčko Distrikt BiH, Evropski univerzitet Kallos Tuzla, Bosna i Hercegovina*

1. Uvod

Javno mjenje u Bosni i Hercegovini nije daleko odmaklo u prevazilaženju stereotipa kad je u pitanju odnos: privatni i državni fakulteti. Iskustvo, zasnovano na praksi u obje vrste fakulteta, poslužila nam je kao osnova za donošenje određenih zaključaka, za koje ne tvrdim da vrijede na cijelom prostoru BiH.

- Univerzitete, uopšte, ne interesuje dešavanja u srednješkolskom, a da ne govorimo, osnovnom obrazovanju. Oni su zainteresirani da svojim marketinškim djelovanje, privatni više nego državni, pribave sebi „materijal“ za rad, da nastavnici dobiju svoje norme i da se djelimično ili potpuno obezbijedi budžet za održivo poslovanje.
- Javno mjenje još obrazovanje posmatra kao potrošnju, a ne kao razvojno ulaganje. Malo se ulaže u kvalitet obrazovanja. Nastavni planovi se mijenjaju spram potreba i kompetencija raspoloživih ili uticajnih profesora, a ne spram potreba tržišta. Tržište se često upotrebljava kao fraza koja se često u obrazovnoj politici i politici uopće, koristi bez pokrića. Često se konstatuje u zvaničnim politikama da se upisna politika formira u skladu sa tržištem rada. Vjerovatno u kreiranju politike upisa na svim nivoima, forma
- Ino participiraju predstavnici privrede, raznih komora, a onda se opet desi da se daje saglasnost za upis u medicinsku struku enormnog broja učenika ili studenata. Time se sti, mliše iseljavankje mladih u zemlje gdje tržište rada funkcioniara. Tu dolazi do izražaja pojava da učenici ili studenti dolaze bez praktičnih kompetencija. Dakle, dolazi se do naplate ponašanja u srednjim školama, a još više na fakultetima, koje je ignorisalo praktičnu nastavu i povezivanje sa zainteresiranim partnerima, privrednim subjektima, nevladinim i vladinim sektorom, u cilju obezbjeđenja praktičnog upotrebljivog znanja.
- Zadnjih godina imamo rapidno opadanje kandidata za upis na univerzitet. Za manjak studenata na državnim univerzitetima, okrivljuju se, ni manje ni više, privatni univerziteti, gdje se „štancaju diplome“ i na takav način „odvlače studenti od pravog studiranja“.
- Umjesto da se svi pozabave svojim kvalitetom u pogledu organizacijske kulture, klime, fleksibilnosti u organizaciji obrazovnog procesa prilagođeno potrebama studenata, kvalitetu nastave i evaluacije ishoda učenja studenata, komunikaciji na relaciji studenti nastavno osoblje, studenti i logistička podrška, povezivanja sa privrednim i drugim subjektima u cilju sticanja praktičnih iskusutava, državni fakulteti traže „krivca“ za stanje koji je proizvod njihovog nerada.

Dakle, ne bi bilo razloga da se bave jedni drugima, kada bi bio uspostavljen sistem definisanja, dostizanja i stalnog poboljšanja kvaliteta studija i studiranja. Samo kvalitet može uticati na buduće studente da se opredijele, u skladu sa svojim potrebama i afinitetima. U svemu tome, značajnu ulogu ima profesionalna orijentacija učenika i studenata.

Profesionalna orijentacije je kontinuiran proces, koji ide paralelno sa profesionalnim vođenjem i usmjeravanjem učenika. U ovom radu su predstavljena iskustva do kojih se došlo u istraživanju među studentima i privatnih i državnih fakulteta o pitanjima njihove profesionalne orijentacije prije i nakon dolaska na univerzitet. Dovedi smo u vezu njihovo opredjeljenje za upis na fakultet i vrstu završene srednje škole, te uporedili njihove stavove o uticajima na njihov izbor fakulteta te raznim atributima koji pokrivaju pitanja studiranja. Ovo istraživanje može obezbijediti relevantne pokazatelje koji mogu biti od pomoći za donošenje

valjanih odluka, kako obrazovnim vlastima, tako i odgovornim na univerzitetu, kada je u pitanju upisna politika i kvalitet visokog obrazovanja.

2. Profesionalna orijentacija

Profesionalna orijentacija, zajedno sa profesionalnim vođenjem ima za cilj da mladi ljudi lakše donesu odluku o tome kojem će zanimanju težiti ili čime će se u budućnosti, u svom radnom vijeku, baviti. Dobro izabrano zanimanje trebalo bi omogućiti uspješno obavljanje mnogobrojnih važnih individualnih životnih uloga, poput radne, bračne, roditeljske, građanske, društvene, rekreativne, uloge korisnika slobodnog vremena, uloge stvaraoca, umjetnika (Pastuović, 1999).

Odabir zanimanja i karijere složena je odluka jer ovisi o osobnim interesima i sklonostima, znanjima i sposobnostima, o poznavanju mogućnosti koje se pružaju, o načinima odlučivanja te o socioekonomskom i kulturnom okruženju iz kojega učenik i roditelj potječu. Prema Bogdanović (2009), upravo zbog te složenosti korektna profesionalna odluka zahtijeva znanje više disciplina, odnosno integrativni pristup svih znanja koja mogu biti u službi učenikova životnog uspjeha. Stoga je korektno profesionalno vođenje zadatak koji zahtijeva ne samo edukacijska, već i znanja društveno-ekonomskih odnosa.

“Profesionalno vođenje pritom se može smatrati procesom usmjeravanja želja i nastojanja prema društveno vrijednim ciljevima, pomoći u rješavanju osobnih poteškoća u adaptaciji na društvene odnose te pomoći u rješavanju nedoumica u vezi s profesionalnim izborom škole i zanimanja

(Potkonjak i Šimleša, 1989:260).

Put do željenog zanimanja je protkan željom mladog čovijeka za uspjeh u budućem životu. Život je kompleksan i realno nepredvidiv. Nema unaprijed najboljih odgovora na njegove zahtjeve. Nitko ne može dokraja spoznati posljedice svojega izbora iako mu znanje povećava vjerovatnost korektnog predviđanja. Prema Bogdanović (2009) svaki izbor je kombinacija prednosti i nedostataka te isključenje nekog drugog i možda povoljnijeg mogućeg izbora. “Puteva je mnogo, do rješenja se često ne dolazi pravolinijski, već krivudavim putevima života” (Bogdanović, 2009:229). Ipak se u odlučivanju za zanimanje isprepleće više subjektivnih i objektivnih faktora.

Prema Bogdanić (2009), među **subjektivne faktore spadaju**:

1. sposobnosti (tjelesne, osjetilne, psihomotorne, intelektualne);
2. osobine ličnosti (interesi, motivacija, gledišta, temperament, karakter);
3. zdravstvena obilježja;
4. osobna iskustva (znanje, navike, vještine, kognitivni stilovi),

dok pod **objektivnim** kriterijima odabira zanimanja obično se smatraju:

1. osobitosti zanimanja (što podrazumijeva određeno zanimanje? Kakvi su uvjeti rada? Postoje li neki specifični zahtjevi?);
2. mogućnosti obrazovanja (koje srednje škole postoje i koja zanimanja?);
3. mogućnosti zapošljavanja;

4. materijalne mogućnosti roditelja i njihov socijalni status (roditelji višeg socioekonomskog statusa i prestižnijeg zanimanja u pravilu savjetuju i upućuju svoje potomke u zanimanja s analognim statusom) (Bogdanović, 2009:229-230).

Svaki pojedinac ima različitu raspodjelu egzistencije navedenih faktora, što ima direktni uticaj pri odlučivanju za odabir određenog zanimanja. U situaciji darovitosti (natprosječnih opštih ili specifičnih sposobnosti) društvo bi, kao cjelina, trebalo osigurati materijalnu potporu za osposobljavanje i promociju takvih na ključna mjesta u društvu da bi se ljudski resursi optimalno primijenili. Razvitak društva, uveliko, ovisi o najboljima koje bi trebalo postavljati na prava mjesta u pravo vrijeme i prema kojima bi trebalo ispravno postupati.

Glede toga, može se primijetiti da je u našem sistemu obrazovanja prisutan nesklad, kad je u pitanju vertikalna povezanost između završene srednje škole i upisanog fakulteta. Istraživanje koje su proveli Agić i Rešić (2013) među maturantima srednjih škola TK, govori da je samo 35,73% maturanata (1.148 od anketiranih 3.213 učenika) odlučilo upisati fakultet, koji je u skladu sa usmjerenjem u srednjoj školi, što pokazuje da se na profesionalnom usmjerenju nije dovoljno radilo u osnovnoj i srednjoj školi. Veliki je gubitak za pojedinca, univerzitet i društvenu zajednicu, kada kandidat želi da upiše elektrotehniku sa završenom ekonomskom školom. Iako je želja studenta snažna, na univerzitetu ga dočekuje plan i program koji ga odmah razočara, dezorjentiše i primorava da napušta fakultet. Problem bi se mogao predvidjeti i preventivno riješiti stalnim informisanjem o zanimanjima, fakultetima, prirodi studiranja, specifičnostima struka, pravovremenim kreiranjem lične vizije mladih ljudi, davanjem savjetodavne i svake druge podrške kako bi se ostvario uspjeh u svim dijelovima karijere.

Nedostatkom sistema profesionalnog usmjeravanja u školi, mladi ljudi postaju podložni raznim uticajima u svom profesionalnom usmjeravanju. U istom istraživanju Agić i Rešić (2013) su utvrdili da $\frac{3}{4}$ učenika ili 75,10% sami donose odluku o tome koji će fakultet upisati.

Zabrinjavajući je podatak o neznatnom uticaju roditelja (5,85%), a još poražavajući je podatak da je uticaj škole, profesora, pedagoške službe sveden na mizernih 2,83%, što znači da se u školi skoro ništa ne radi na profesionalnom usmjeravanju učenika, te su učenici prepušteni sami sebi, uticajima neformalnih grupa, društava, medija i td. Ispitanici (njih 16,65%) su potvrdili da na njih „svi pomalo“ utiču (Agić, Rešić, 2013:30).

U ovom radu se nećemo baviti pitanjima kako poboljšati (ne)postojeći sistem organizirane pomoći mladim ljudima u pravilnom odabiru njihovih budućih zanimanja, jer to zahtijeva puno vremena i prostora. Odlučili smo se da evidentiramo stanje u ovoj oblasti iz ugla dvije grupe studenata, jedna iz privatnog, druga iz državnog fakulteta.

3. Metodologija istraživanja

U radu se kvantitativni pristup kombinuje sa deskriptivnom metodom, koja je uobičajenija za kvalitativni pristup istraživanja, naročito u dijelu interpretacije statističkih pokazatelja. Jasno je da ni jedan ni drugi pristup nije niti bolji niti lošiji, jer kako kaže Mužić, (1999:15) „nema najbolje paradigme«. Pristup u ovom radu je postavljen, uglavnom, sa osloncem na kvantitativni pristup, jer su stajališta i uvjerenja dobivena, u većoj mjeri, na bazi kvantitativnih podataka.

Predmet istraživanja u ovom radu je ispitati stavove studenata o tvrdnjama koje se tiču kvaliteta i kvantiteta uticaja na njihovo donošenje odluka po pitanju namjera za nastavkom školovanja na univerzitetu i njihovih spoznaja o studiranju.

Cilj istraživanja u ovom radu je identifikovati intenzitete stavova ispitanika – studenata privatnih i državnih fakulteta o načinu i uticajima u odlučivanju za upis na fakultet, te utvrditi da li postoji značajnija statistička razlika u mišljenjima studenata privatnih i državnih fakulteta o istraživačkim pitanjima, te izvesti određene zaključke. Cilj će biti generisan sa slijedećim aktivnostima:

- Utvrditi u kojoj mjeri su ispitanici odlučili koji će fakultet upisati.
- Utvrditi u kojoj je mjeri njihov izbor sukladan sa prirodom njihove srednje škole.
- Utvrditi stepen njihovog poznavanja sa prirodom studiranja.
- Na osnovu rezultata istraživanja, izvesti odgovarajuće zaključke.

Zadatak istraživanja u ovom radu je utvrditi kakav je odnos između profesionalnog usmjerenja u srednjoj školi (i ranije) i njihovog odabira željenog fakulteta.

Na osnovu navedenog se postavljaju **hipoteze istraživanja**:

H1. *»Ne postoji značajna statistička razlika u intenzitetu uticaja subjekata na sadašnje studente privatnih i državnih fakulteta pri opredeljenju za upis na fakultet.«*

H2. *»Postoji značajna statistička razlika u stavovima između studenata privatnih i državnih fakulteta o informisanosti prije upisa na fakultet o pitanjima koja pokrivaju problematiku studiranja na fakultetima koje su upisali«*

H3: *„Praktična nastava je prisutnija na privatnim fakultetima“*

Uzorak. Ispitanike smo dobili ka namjerni uzorak uzimanjem studenata prve godine, koji su se zatekli na fakultetima na dan posjete. Fokus grupu sačinjavaju studenti grupe P privatnog fakulteta (P=63) i studenti D državnog fakulteta (D=61). Oba fakulteta su iz grada Tuzla. Imajući u vidu problem i ciljeve istraživanja, isti ekonomsko-socijalni kontekst, pristupilo se istraživanju, kako bi se dobili odgovori na postavljena pitanja iz upitanika, koji bi pouzdano mogli „odrediti određenu distribuciju ponašanja, mišljenja i stavova u osnovnom skupu“ (Ristić, 2006:350). Smatramo da će promatranje podskupa osnovnog skupa – studenata prve godine fakulteta, odraziti mišljenje cijelog skupa ispitanika – svih studenata, jer su studenti prve godine svježi sa pamćenjem o svojim stavovima prije upisa na fakultet, čime se prema Mužić (1979), omogućava drastično povećanje pouzdanosti i validnosti rezultata istraživanja, a istovremeno, prema Merriem (1998), očekuje da će se „moći najviše saznati“, odnosno dobiti najviše korisnih informacija (Merriam, 1998:61).

Anketiranje je obavljeno sa anketnim upitnicima sa upotrebom zatvorenih pitanja i ponudom atributa koji ih pokrivaju. Ponuđeno je izjašnjavanje ispitanika o stepenu slaganja sa ponuđenim stavovima, pomoću Likertove skale procjene stavova.

Dakle, **upitnik** sadrži četiri dijela. Prvim se dobivaju informacije o upisanom fakultetu i završenoj srednjoj školi, izornoj grupi predmeta uzetih u općim gimnazijama.

Drugi dio upitnika omogućava prikupljanje podataka o subjektima koji su najviše uticali na donošenje odluka o njihovom upisu fakulteta. I treći dio upitnika omogućava da se odredi intenzitet slaganja sa ponuđenim tvrdnjama Likertovom skalom o tvrdnjama koji govore o njihovim shvatanjima i saznanjima o fakultetu i studiranju, stanju na Birou za zapošljavanje

kada je u pitanju struka, za koju se misle školovati i td. Četvrti dio daje mogućnost o intenzitetu postojanja praktične nastave u srednjoj školi i na fakultetu.

Ograničenja u istraživanju su povezana sa generalizacijom ili poopštavanjem. Uzorak u provedenom istraživanju je namjerno izabran na jednom privatnom i jednom državnom fakultetu. Nisu zastupljeni studenti svih fakulteta, ali rade na osnovu istog zakona o visokom obrazovanju, pod nadzorom istog nadležnog ministarstva, čime se može ustvrditi sa velikom sigurnošću da je stanje manje više isto na ostalim fakultetima, čime se može izvršiti poopštavanje na cijelu populaciju u području TK. Generalizacija se može izvesti i za prostor BiH, jer se iz ustavno pravne strukture BiH može zaključiti da su obrazovni gabariti slični u svim sredinama, kojima se odgovorni za obrazovanje u BiH ne mogu pohvaliti niti ponositi, s obzirom da se naši univerziteti nisu baš dobro plasirani na zvaničnim listama vrednovanja kvaliteta u evropskim i svjetskim okvirima.

4. Obrada podataka

U obradi podataka se koristio ambijent koji nudi Windows okruženje. Skupljeni podaci su sumirani po atributima, izraženi kvantitativno i procentualno, te kao takvi, zbog preglednosti, predstavljani tabelarno i grafički.

U drugom dijelu se naročito koristio metod AVM (Average Value Method), tačnije, metoda srednjih vrijednosti (Walker, 2006.). Ovu metodu je bilo moguće primijeniti, nakon što je četvero stepena Likertova skala procjene stavova funkcionalno povezana sa numeričkim vrijednostima od 1 do 4. Ocjena 1 označava najniži, a 4 najviši nivo zadovoljstva. Nakon dobivanja podataka sa ocjenama stavova od 1 do 4, moguće je bilo računati aritmetičku sredinu vrijednosti zadovoljstva odgovora na svako pitanje ili potpitanje i za obje populacije ispitanika.

Dobivene prosječne vrijednosti su bile efektno iskorištene za uočavanje eventualnih sličnosti i razlika u nivoima iskazanog zadovoljstva ispitanika iz obje grupe (P i D) po istim pitanjima. Na kraju su komparirani rezultati odgovora tih fokus grupa o istim pitanjima, prezentovani tabelarno i grafički.

5. Rezultati istraživanja

Profesionalna orijentacija (PO)

Upoređujući vrstu završene škole i upisani fakultet, dobiveni su podaci koji su predstavljeni na tabeli 1.

Vrsta škole	Broj anketiranih	Izabran fakultet u skladu sa vrstom škole ili izbornom nastavom	u %
Privatni fakultet	63	49	76,56
Državni fakultet	61	39	63,93
Skupa:	124	88	70,97

Tabela 1. Izbor fakulteta u skladu sa PO

Dakle, kumulativno, skoro 30% učenika nije izabralo fakultet koji odgovara „pravilnoj obrazovnoj vertikali“², što je ogromno poboljšanje u odnosu na istraživanje provedeno prije 6 godina među

² Pod ovim se podrazumijeva da učenici iz tehničkih škola upisuju tehničke fakultete, ili iz medicinske škole fakulteti iz zdravstvene struke. Zna se da studenti koji su završili srednje škole sa malim fondom časova matematike i koji upisuju tehničke fakultete, imaju velike probleme sa prohodnosti u drugu godinu.

maturantima srednjih škola TK (Agić i Rešić, 2013) kada je samo 35,73% ispitanika imalo „pravi“ izbor.

Može se izvesti zaključak da je odabir svog budućeg poziva, u većoj mjeri, pravilniji kod studenata privatnih fakulteta čiji je odabir fakulteta „pravilniji“ za 12,63% od studenata državnih fakulteta. Razlozi zbog čega je to tako, treba posebno ispitivati, ali jedan od razloga je svakako što pohađanje privatnih fakulteta nije besplatno.

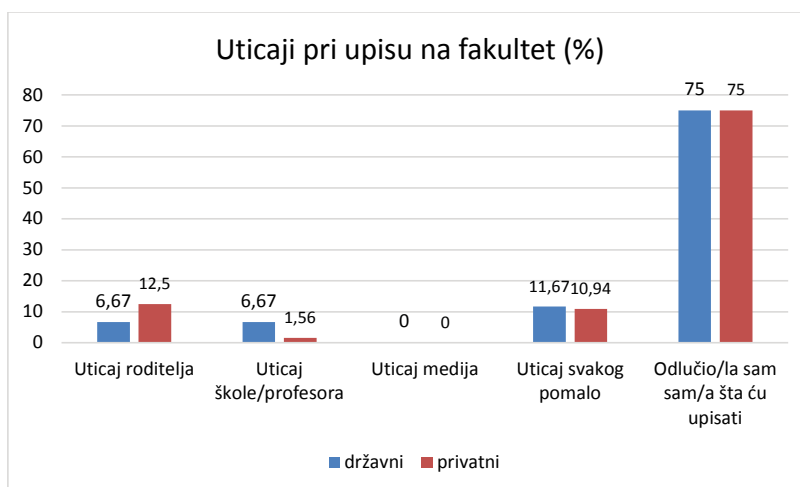
6. Uticaj na odluku o upisu na fakultet

Zanimalo nas je ko je, i uolikoj mjeri, uticao na učenike, sadašnje studente prve godine, u donošenju odluka o upisu na fakultet koji sada pohađaju.

Vrsta uticaja (u %)	D	P	Skupa	Istraživanje ³
Uticaj roditelja	6,67	12,5	9,67	5,85
Uticaj škole/profesora	6,67	1,56	4,03	2,83
Uticaj medija	0	0	0	-
Uticaj svakog pomalo	11,67	10,94	11,29	16,65
Odlučio/la sam sam/a šta ću upisati	75,00	75,00	75,00	75,10

Tabela 2. Raspodjela uticaja na maturante pri upisu na fakultet

Podaci na tabeli 1 ili grafikonu 1. ukazuju na činjenicu da je 75% sadašnjih studenata obje grupacije sami donijeli odluke o vrsti fakulteta koji će upisati, šte je sukladno rezultatima, gore pomenutog, istraživanja (Agić i Rešić, 2013), gdje je utvrđeno na velikoj fokus grupi od 88% ukupnog broja maturanata srednjih škola TK da njih 75,10% sami donose odluku o tome koji će fakultet upisati.

³ Rezultat istraživanja Agić i Rešić (2013) provedeno među maturantima srednjih škola TK 2012. godine za potrebe Vlade TK u cilju pomoći u donošenju valjanih odluka o upisnoj politici na javni univerzitet

Grafikon 1. Raspodjela uticaja na maturante pri upisu na fakultet

Kad je u pitanju intenzitet uticaja roditelja (grafikon 1.) na odluku svoje djece o upisu fakulteta, sadašnji studenti prve godine su se izjasnili u prosjeku 9,97%, što je nešto više od istog pokazatelja prije 6 godina (5,85%) (Isto, 2013). Interesan je podatak da je uticaj roditelja za studente privatnih fakulteta (12,5%) skoro 2 puta veći od onih kod studenata državnih fakulteta (6,67%). Jedan od razloga može biti intenzivniji rad u porodicama kod studenata privatnih fakulteta u radu na viziji njihovog djeteta, ali i činjenica da studiranje na privatnim fakultetima nije besplatno. Uticaj škole/profesora je bio intenzivniji na studente koji su upisali privatni fakultet. Gledajući prosječan intenzitet svih ispitanika (4,03%), koji je nešto manjeg intenziteta nego iz ranijeg istraživanja (tabela 1.) može se zaključiti da je uticaj roditelja više od 4 puta jači kod studenata državnih fakulteta. Neodređeni atribut „uticaj svakog pomalo“ ima skoro podjednak intenzitet kod studenata privatnih (10,94) i državnih (11,67).

7. O nekim aspektima studiranja na fakultetu

Treći dio upitnika se sastoji od atributa koji nam omogućava da se odredi intenzitet slaganja sa Likertovom skalom koji govore o njihovim shvatanjima i saznanjima o fakultetu i studiranju, stanju na Birou za zapošljavanje kada je u pitanju struka, za koju se misle školovati i td. Na tabeli 2. su prikazani kumulativni odgovori ispitanika i prosječne vrijednosti intenziteta stavova, koji su dobijeni računanjem srednje vrijednosti (AWM) (grafikon 2.) što je omogućeno pridruživanjem nivoa Likertove skale u upitnicima, numeričke vrijednosti od 1 do 4. Navešćemo podatke koje smo dobili po svakom atributu.

	Broj anketiranih	sasvim	uglavnom	pomalo	nikako	Prosjek
a. Upoznat sam sa načinom studiranja						
Studenti P	63	20	22	13	8	2,86
Studenti D	61	9	34	9	10	2,72
a. Upoznat sam sa pravilima studiranja po Bolonjskom procesu.						
Studenti P	63	30	23	4	7	3,24
Studenti D	61	13	22	16	10	2,62
b. Moj odabir fakulteta je sukladan mojim afinitetima, željama i mojom srednjom školom						
Studenti P	63	36	24	2	1	3,51
Studenti D	61	30	19	9	5	3,28
c. Jasan mi je stručni profil, koji se stiče nakon završetka fakulteta, koji sam odabrao/la.						
Studenti P	63	52	11	1	3	3,90
Studenti D	61	40	15	6	0	3,56
d. Znam da je u evidenciji nezaposlenih u Službi za zapošljavanje veliki broj svršenih studenata fakulteta koji sam odabrao/la.						
Studenti P	63	29	17	9	5	2,65
Studenti D	61	29	17	9	5	3,11
e. Nije me zanimao podatak o broju ne/zaposlenih iz Službe za zapošljavanje.						
Studenti P	63	19	21	7	13	2,63
Studenti D	61	23	17	13	9	2,92
f. Da li ste bili upoznati sa tematikom koja se izučava na fakultetu koji ste upisali.						
Studenti P	63	33	25	3	2	3,41

Studenti D	61	17	21	20	3	2,85
------------	----	----	----	----	---	------

Tabela 2. Podaci o odgovorima na 2. grupu pitanja

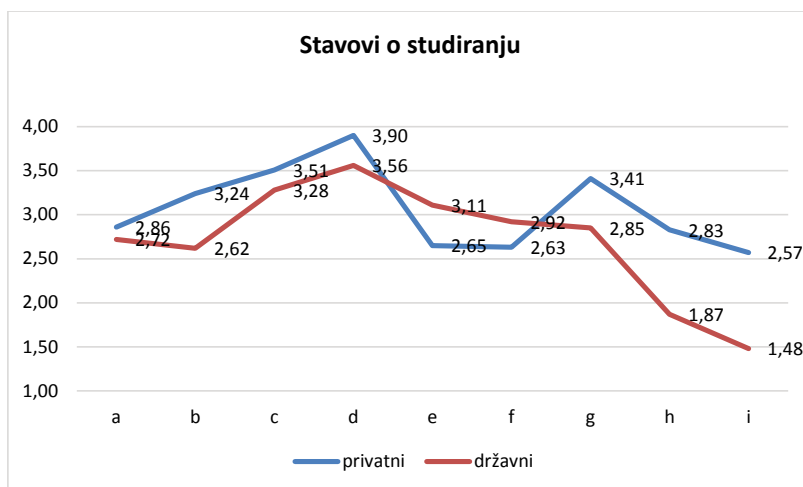
Podaci sa tabele 2. i grafikom 2. u prva dva atributa (a. i b.) pokazuju da su studenti privatnih univerziteta informiraniji od onih na državnim, kada je u pitanju način studiranja (Prosječne vrijednosti za P: 2,86 i 3,24, za D: 2,72 i 2,62). Razlozi se trebaju naknadno ispitivati. Moguće je da je jedan od njih činjenica da se privatni fakultet plaća i da je prirodno da se budući studenti informiraju o fakultetima više od onih koji ne plaćaju školarinu. Da bi informiranje podigli na viši nivo, moraju se pojačati marketinške aktivnosti i aktivnosti profesionalnog usmjeravanja

i srednjih škola i fakulteta. Interesan je podatak da skoro 30% ispitanika, nikako ili pomalo su upoznati o „studiranju po Bolonji“. To je napredak u odnosu na slično istraživanje, provedeno prije 6 godina, gdje je tada taj procenat iznosio čak 66% (Agić i Rešić, 2013). Osjetna je razlika u informisanosti posmatranih grupa P i D. Vidljivo je da oko 17% studenata privatnih i 43% studenata državnih fakulteta su nikako ili pomalo informirani o ovakvom načinu studiranja. Poznavanje načina studiranja je jedan od preduslova za pravilno donošenje odluka o svom budućem profesionalnom razvoju. Iako je Bolonjski proces na Univerzitetu u Tuzli već 8. godinu na snazi, o njemu se van univerziteta nedovoljno zna. Čak šta više, kontinuirano pokazuju svoju nesprijetnost na promjene u načinu studiranja, stavljanju studenata i njihovih potreba u prvi plan, kreiranje i modernizacija nastavnih planova, a naročito programa, spram potreba tržišta i studenata, a ne spram postojećeg stanja u kompetencijama svojih zaposleni, koji su „zabetonirani“ u svojim uženaučnim oblastima.

Na tvrdnju „c. Moj odabir fakulteta je sukladan mojim afinitetima, željama i mojom srednjom školom“ postoji razlika u intenzitetu stavova studenata iz grupe P i D. (P: 3,51; D: 3,28), što nije u suglasnosti sa rezultatima navedenim u tabeli 1.

Ovi podaci treba da zabrinu obrazovne vlasti i univerzitete, jer, skoro svaki treći ispitanik (29%) sadašnjih studenata prve godine je u opredeljenju za svoj fakultet, mijenjalo struku, skoro isti podatak je i u istraživanju Agić i Rešić (2013). I ovdje postoji razlika. Takvih „nepravilno usmjerenih“ u skupu P je 22%, a u skupu D je 36%, što je značajna statistička razlika.

Na takav način, studenti koji su „nepravilno odabrali svoj fakultet“ su ušli u visoko obrazovanje nesprijetni, siromašniji bez potrebnih znanja i vještina za uspješan nastavak školovanja i svoj profesionalni razvoj. Niti Univerzitet interesuje kako se radi u školama, koji su problemi u srednješkolnom obrazovanju, jer je akademska zajednica zatvorena u sebe (uposlenici, asistenti i docenti se regrutuju iznutra, malo je stručnjaka iz prakse), a niti škole imaju interes da utiču na učenike da donose realne, ostvarive odluke u njihovom budućem razvoju. Smatramo da je takvo stanje neodrživo i da se mora povesti šira društvena akcija da se u školama i na fakultetima više i organizovano radi na stvaranju vizije mladih, njihovom usmjeravanju i davanju podrške u ostvarivanju njihovih potreba u budućem profesionalnom razvoju.

Grafikon 2. Intenziteti stavova o pitanjima iz domena studiranja

Zanimalo nas je informisanost ispitanika o profilu i sadržajima koja se izučavaju na fakultetu koji su upisivali. O tome govore atributi d. i g. Različiti intenziteti stavova su pokazani u oba slučaja. U slučaju atributa „d. Jasan mi je stručni profil, koji se stiče nakon završetka fakulteta, koji sam odabrao/la“, gdje su studenti prvatah fakulteta iskazali jači stav o poznavanju stručnog profila (3,90), u odnosu na studente državnih fakulteta (3,56). U slučaju atributa „g. Da li ste bili upoznati sa tematikom koja se izučava na fakultetu koji ste upisali“ intenzitet stavova je na strani grupe P (3,41) u odnosu na D (2,85). Zabrinjavajući je podatak da svaki peti ispitanik (22,58%) nikako ili pomalo imaj informacije o prirodi, sadržaju, tematici i struci na fakultetima koji su želili upisati. To, svakako, može uticati na snalaženje, adaptaciji, studentskoj klimi i uspjehu, naročito, u prvoj godini studiranja.

Velike polemike se vode između vlasti i univerziteta da se uporno insistira na upisu studenata kojih je veliki broj (diplomiranih) na evidenciji nezaposlenih Službe za zapošljavanje. Zato nas je interesirao podatak, koje su informacije bile prisutne među ispitanicima, sadašnjim studentima prve godine o tome da li su informirani o stanju na „Birou za zapošljavanje.“ Interesovalo nas je da li su studenti prilikom donošenja odluke o upisu sadašnjeg fakulteta vodili računa o stanju na berzi rada, odnosno o podacima Službe za zapošljavanje. O tome govore dva atributa „e. Znam da je u evidenciji nezaposlenih u Službi za zapošljavanje veliki broj svršenih studenata fakulteta koji sam odabrao/la“ i „f. Nije me zanimalo podatak o broju ne/zaposlenih iz Službe za zapošljavanje“. U ovom slučaju su u prednosti studenti državnih fakulteta (podaci na tabeli 2 i grafikonu 2.). Očito je studente državnih fakulteta više interesiralo stanje na „Birou rada“, od onih koji su upisali privatne fakultete. Prepostavljamo da su ovi drugi, velikim dijelom, usmjereni na neka druga tržišta rada, što bi se moralo dodatno ispitati.

Četvrta grupa pitanja se odnose na tvrdnje koje nam daju mogućnost dobivanja intenziteta stavova o postojanja praktične nastave u srednjoj školi i na fakultetu koji su upisali i sada pohađaju.

Praktična nastava

Neka od determinanti kvaliteta obrazovnih institucija su: forsiranje modernih kooperativnih metoda nastave, različitih oblika nastavnih aktivnosti, uključujući i projekte, kojima se omogućavaju da se kod polaznika razvijaju praktične kompetencije. Boljka naših srednjih škola i fakulteta je nedostatak praktične nastave, koja kod polaznika razvija primjenjivo znanje i praktične stručne kompetencije za kojima vapi tržište rada. Zato nas je zanimalo

mišljenje ispitanika o praktičnoj nastavi u srednjoj školi i sada na fakultetu. Rezultati istraživanja po ovim pitanjima su navedeni na tabeli 3. i grafikonu 2. (atributi h. i i.)

	Broj anketiranih	sasvim	uglavnom	pomalo	nikako	Prosjeak
h. U srednjoj školi smo često imali susret sa praksom kroz praktičnu nastavu, posjete stručnim institucijama i gostovanje stručnjaka iz prakse na časovima.						
Studenti P	63	25	12	14	14	2,83
Studenti D	61	9	34	9	10	1,87
i. Na fakultetu imamo praktičnu nastavu, posjete stručnim institucijama ili gostujuće profesore iz prakse.						
Studenti P	63	30	23	4	7	2,57
Studenti D	61	13	25	10	15	1,48

Tabela 3. Podaci o odgovorima na 4. grupu pitanja

O slaganjima na tvrdnju „h. U srednjoj školi smo često imali susret sa praksom kroz praktičnu nastavu, posjete stručnim institucijama i gostovanje stručnjaka iz prakse na časovima” smo dobili slijedeće rezultate. Studenti iz grupe P imaju veći prosjeak od studenata D (P:D = 2,83:1,87). Slično je i sa tvrdnjom “i. Na fakultetu imamo praktičnu nastavu, posjete stručnim institucijama ili gostujuće profesore iz prakse”, gdje je stanje iskazano proporcijom P:D = 2,57:1,48.

Praktičnom nastavom ne mogu biti zadovoljni, naročito, srednje škole, ali ni fakulteti. Ipak, rezultati istraživanja pokazuju prednost privatnih fakulteta u obezbjeđenju praktične nastave. Plan, program, kvalitet i način organiziranja može biti predmet nekog drugog istraživanja. Ovi rezultati pokazuju da obrazovne vlasti moraju postaviti standard praktične nastave na obrazovnim ustanovama svih nivoa. Inače, na tržištu rada vrlo brzo neće biti dovoljno konkurentni i doći će u pitanje njihova egzistencija. Ipak, privatni fakulteti, koji su izloženi kritici i napadima od strane javnih univerziteta, skrivajući, na takav način svoj nerad, više vode računa o praktičnoj nastavi, znajući ove navedene činjenice.

Zaključna razmatranja će se navesti u narednom dijelu.

8. Zaključak i preporuke

Nakon prikupljanja i obrade podataka i prezentiranja rezultata, može se zaključiti da su kod odabira svog budućeg poziva, u većoj mjeri, studenti privatnih fakulteta bili realniji, jer je za 12,63% „pravilniji“ od studenata državnih fakulteta.

Kad je u pitanju uticaj raznih faktora na donošenje odluke o upisu na fakultet, evidentno je da je uticaj roditelja i škole nešto veći kod grupe P nego kod grupe D, u ostalim slučajevima je ispoljeno skoro potpuno slaganje kad je u pitanju, uticaj medija, svakog pomalo ili samostalnog donošenja odluke, bez ičijeg uticaja (tabela 1. i grafikon 1.).

Na osnovu navedenog može se zaključiti da »ne postoji značajna statistička razlika u intenzitetu uticaja subjekata na sadašnje studente privatnih i državnih fakulteta pri opredeljenju za upis na fakultet«, čime je potvrđena hipoteza H1. Dakle, potvrđuje se da je rad na profesionalnoj orijentaciji, usmjeravanju i vođenju učenika slab. Treba ispitati stanje u

toj oblasti, te izvršiti izmjene Programa rada odjeljenjske zajednice u segmentu rada sa učenicima na pomoći u kreiranju njihove vizije (samo) razvoja, izrade posebnog Programa profesionalnog usmjeravanja zajedno sa svim zainteresiranim, naročito univerzitetima, jer će , u konačnici, biti ti koji će osjetiti efekte u poboljšanju kvaliteta znanja i informisanosti budućih bruceša.

Ovo treba biti poticaj Univerzitetu, da se osnaži kreativnost i fleksibilnost kreiranja obrazovnih programa, koji mogu odgovoriti na sadašnje, ali i buduće potrebe studenata, što podrazumijeva kreiranje novih stručnih profila i usmjerenja, koja su trendly u okruženju, naročito na Evropskom tržištu rada.

Rezultati istraživanja o saznanjima budućih studenata o područjima koja se tiču studiranja na željenom fakultetu, (tabela 2. grafikon 2.) pokazuju da su studenti privatnih fakulteta prije upisa na fakultet bili upućeniji o načinu i kontekstu studiranja. Posmatrajući podatke na grafikonu 2. vidi se da je „plavi grafik“ nešto „visočiji“ od „crvenog“, što znači da su intenziteti stavova na ponuđene attribute koji pokrivaju područje informisanosti o studiranju, nešto jači kod studenata privatnih fakulteta, čime je i potvrđena hipoteza H2, tj. da »*postoji značajna statistička razlika u stavovima između studenata privatnih i državnih fakulteta o informisanosti prije upisa na fakultet o pitanjima koja pokrivaju problematiku studiranja na fakultetima koje su upisali*«

Na kraju, rezultati istraživanja (tabela 3. i grafikon 2.) pokazuju da su studenti privatnih fakulteta, kao srednjoškolci, imali praktičnu nastavu u većem obimu, nego njihove kolege koji su upisali državne fakultete. Interesantan je podatak da su i u slučaju sadašnjeg studiranja, studenti privatnih fakulteta zadovoljniji sa prisustvom praktične nastave i aktivnosti koja se odvijaju mimo studentskih klupa, čime je direktno potvrđena i hipoteza H3 tj. da je „*praktična nastava prisutnija na privatnim fakultetima*“.

Obrazovne vlasti i Univerzitet bi trebali ići odlučnije u promjene (Agić i Rešić, 2013). Što prije to bolje. Promjene su naučno utemeljene i praktična iskustva iz menadžmenta promjena mogu biti od koristi svim iskrenim zastupnicima promjena (Agić, 2006, 2007, 2009). Pred pedagoške službe nadležnih obrazovnih vlasti i obrazovnih institucija na svim nivoima, stoji zadatak da se više poradi na poticanju učenika na kreiranje realne, ostvarive vizije, koristeći sve resurse iz okruženja (uspješni poduzetnici, predstavnici javnih institucija i td.), naročito resurse sa univerziteta. Rezultati istraživanja mogu pomoći svim dobronamjernim obrazovnim djelatnicima na svim nivoima da obrate pažnju na ovaj veoma značajan problem: profesionalnog usmjeravanja učenika/studenata. Učenici i studenti, o tome, ne moraju biti svjesni, ali mi, njihovi nastavnici, itekako, trebamo znati da im trebamo pomagati i davati svu podršku na da nađu i odrede trasu na svom putu budućeg profesionalnog razvoja, kao što su nama pomagali naši nastavnici.

9. Literatura

- Agić, H. i dr. 2006. *Vođenje u obrazovanju*. Gradačac: JU Narodna biblioteka „Alija Isaković“ Gradačac
- Agić, H. i dr. 2007. *Organizacije i organizovanje u obrazovanju*. Gradačac: JU Narodna biblioteka „Alija Isaković“ Gradačac
- Agić, H. 2009. *Djelatnost direktora i upravljajne promjenama u obrazovanju*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, ACIMSI – Asocijacija Centara interdisciplinarnih i multidisciplinarnih studija i istraživanja.

- Agić, H., Rešić, S. 2013. Professional orientation and enrollment of Secondary school graduates at the University. *Human*, Volume 3, Issue 3, str. 26 - 38
- Bogdanić, M. 2009. Prilog primarnoj profesionalnoj orijentaciji: kako do bolje povezanosti sa stvarnim životom? *Split: Napredak* 150 (2), 224—249
- Merriam, B. Sharan. (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education*. San Francisco: Jossey-Bass
- Mužić, V. (1979) *Metodologija pedagoškog istraživanja*, IV izdanje, II prerađeno i nadopunjeno izdanje. Sarajevo: IGKRO „Savjetlost“
- Mužić, V. 1999. *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa
- Pastuović, N. (1999), *Edukologija: integralna znanost o sustavu cjelovitog obrazovanja i odgoja*. Zagreb: Znamen
- Potkonjak, N., Šimleša, P. (ur.), 1989. *Pedagoška enciklopedija 2*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ratković, M. 2000. *Uspješan direktor škole. Strategije obrazovnih reformi*. Beograd: Naučna knjiga i Centar za usavršavanje rukovodilaca u obrazovanju
- Ristić, Ž. 2006. *O istraživanju, metodi i znanju, drugo izdanje*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja
- Walker, R. 2006. *AVM Testing: It Is Not as Daunting as You Might Think*. www.facorelogic.com, 25.08.2010.

KOMPETENTAN NASTAVNIK**Sažetak**

U ovom radu ćemo teorijski i analitički razmotriti temeljne kompetencije nastavnika i u tom pogledu sagledati mogućnosti primjene savremenih modela djelovanja unutar školskog sistema „nove škole“. U ritualu tradicionalne nastave, gdje nastavnik predaje, učenik ponavlja, nastavnik ocjenjuje a učenik odgovara, poučavanje je prije programiranje umova onih koje poučavamo, nego pomoć i podrška u razvijanju kreativnog i fleksibilnog mišljenja. Demokratsko društvo, u kojem bi svi ljudi živjeli uz toleranciju i težnju ka Istini i pravdi, što je nemoguće ostvariti bez promjena u sistemu obrazovanja i odgoja, a opet takve promjene su nezamislive bez kompetentnih nastavnika. Nastavnik je onaj koji zna šta se želi nastavom postići, i kako to postići kao i kako steći uvid u nastavna postignuća učenika. Međutim, nastavnik zna da bit nastave nije u obrazovanju, već u svjesnoj „ravnoteži“ obrazovanja i odgoja. Pošto je nastava istovremeno i odgoj i obrazovanje, možemo reći, da ko želi biti nastavnikom, mora mnogo znati i biti neko.

Ključne riječi: nastavnik, kompetencija, odgoj, obrazovanje, tradicionalno, savremeno.

COMPETENT TEACHER**Abstract**

In this paper we will discuss theoretically and analytically the basic competences of teachers and give careful consideration to the possibilities of applying contemporary models of activities within the "new school" school system. In the ritual of traditional teaching, where the teacher teaches and the student repeats, and in which the teacher evaluates and student responds, teaching is more of a programming of the minds of those we teach, rather than the actual help and support in the development of creative and flexible thinking. Democratic society in which all people would live in tolerance and aspire to truth and justice is impossible to achieve without a change in the system of education and upbringing, and such changes are unthinkable without competent teachers. The teacher is the one who knows what he wants to achieve, and how to achieve it, and how to gain insight into the student's achievements. However, the teacher knows that the essence of teaching is not solely in education, but in the conscious "balance" of education and upbringing. Since teaching is consisted of education and upbringing, we are safe to say that the one who wants to be a teacher needs to possess a lot of knowledge and have a strong personality.

Keywords: teacher, competence, upbringing, education, traditional, contemporary

1. Uvod

Kompetencija dolazi od latinske riječi *competentia* i znači-mjerodavnost ; sposobnost ili pozvanost ; termin kompetentan (latinski *competens* znači mjerodavan, formalno ili stvarno osposobljen za neki posao (kvalificiran) sposoban, a kompetencija –lat. *Competitio* znači polaganje prava na, natjecanje, suparništvo.

Pedagogija se problemom nastavnih kompetencija ozbiljnije počinje baviti nakon Prvog svjetskog rata. Pokret njemačkih pedagoga: Keršenstajnera, Fovinkela, Šnajdera, Grunivalda, Deringa, Lohnera i dr. koji su se bavili ovom problematikom činili su pokret ili disciplinu pedagogije nazvanu *Pedeutologija* – termin koji je u „Pedagoškom riječniku“ definisan kao „...teorija, odnosno učenje o liku nastavnika; koji proučava, razmatra opšta i specifična svojstva i osobine, odnosno subjektivne uslove koje treba ispuniti ličnost kojoj društvo povjerava obrazovanje i vaspitanje mladih, pri čemu se ovi uslovi razmatraju i procjenjuju istovremeno i uporedo – s psihološkog, sociološkog i karakterološkog stanovišta“ (Pedagoški rečnik, 1967, str. 114)

¹ Univerzitet u Zenici

Odgoj i obrazovanje su apsolutno najvažnija ljudska djelatnost uopšte, i to nas obavezuje na najodgovorniji sistematski pristup problemu odgojno – obrazovne kompetencije a da pri tome treba imati na umu da odgoj izmiče ukalupljenim šemama, a u nekim sredinama se nastavnik shvaća i prihvaća kao neosporan stručnjak i autoritet na svom području djelovanja, pa je za uspjeh ili neuspjeh nastave, za kvalitetu učenja i trajanja tog učenja-odgovoran isključivo učenik sam!

2. Nastava danas

Nastava je uglavnom tradicionalna jer većina odgajatelja poučavaju onako kako su njih poučavali. Kao i uvijek, čast časnim izuzecima. Sigurno je da u svakoj sredini i u svakoj školi ima nastavnika i profesora koji po svom najvišem osjećaju odgovornosti i samopožrtvovanja svim silama nastoje svoju nastavu učiniti što uspješnijom. Ali u pravilu nije tako, razlozi su djelimično i u tome što je već u pravnoj regulativi vještina poučavanja zastupljena, jer se polazi od pretpostavke da će vještina / umijeće vođenja nastave „doći samo po sebi“.

Iskustvo ne može biti dovoljna garancija da neko bude kompetentan odgajatelj i nastavnik jer umijeće poučavanja se stalno razvija i usavršava. Savremeno obrazovanje i odgoj ne mogu biti, kao što je nekad bilo, zasnovani isključivo na znanju, tj. na prenošenju znanja i iskustva iz prošlosti, na autoritetu i poslušnosti nego na usmjerenosti novom, budućnosti, a to znači da ponajprije uključuju kritičko mišljenje i slobodu kao bitne odrednice jer kritičnost i sloboda mišljenja su najdragocjeniji oblici umne djelatnosti uopšte.

Savremena je škola na žalost potcjenila važnosti odgoja, a posebno uloge nastavnika i njegove kompetentnosti i kvalificiranosti za vođenje savremene nastave. A zavaravanje i samozavaravanje poluistinama može biti veoma pogubno, i što se prije prihvati činjenica da se prema odgoju mora mijenjati maćehinski i potcjenjivački odnos, pozitivne promjene će prije uroditi plodom. Veli D.Basariček da niko ne kroči u hram prosvjete ko ne voli poučavanje jer će biti nesretan, tim ne sretniji što više zna a manje ljubi. Takvi doživljavaju nastavu sa učenicima kao neizbježno zlo i muku, kojih bi se rado, ako bi bilo moguće, riješili, pa se onda punijim intenzitetom bavili onim do čega im je stvarno stalo i da odgoj učenika prepusti onima koji to vole (Čatić,2001).

Razlika je nešto znati i znati to podučavati. A prvi korak je priznati razliku između znati kako se poučava i umjeti uspješno poučavati, znači razlikovati stručnjaka, kvalificiranog nastavnika od neukog. Poučavanje je misaona ali i bitno praktična djelatnost. Većina nastavnika iznosi uvjerenje da je kompetentno znanje ne samo neophodan nego i dovoljan uslov za uspješno izvođenje nastave – jer takvi zastupaju stanovište da „ono drugo“ (vještina poučavanja i odgajanja) dolazi samo od sebe, braneći svoj stav činjenicom da onaj ko je prvi pravi znalac – taj će lako znati prenijeti svoje znanje – što može biti kobna predrasuda i jedna od onih opasnih poluistina.

„Neznanje je proklestvo Božije;

Na krilima znanja letimo u nebo“W.Shakespeare

3. Odgoj i obrazovanje kao najvažnija ljudska djelatnost

Odgoj i obrazovanje je eminentno ljudski čin i ujedno apsolutno najvažnija ljudska djelatnost uopšte i ne ograničava se samo na jedan segment ljudske ličnosti, nego na kompleksu strukturu ličnost, dakle, njegovom razumu, srcu, duši, tijelu, moralu i ponašanju.

Tek i upravo odgojem i obrazovanjem čovjek i postaje čovjek i tako biva doista ljudsko biće, biće ljudske zajednice.

„Filozofi, pedagozi, didaktičari i drugi mislioci raznih epoha i sredina isticali su složenost i značaj nastavnikovog djelovanja. Platon je isticao da ako obučar slabo radi, država neće puno izgubiti, samo će Atinjani biti nešto gore obučeni. Ali ako nastavnik slabo radi, stvorit će neznačajna i poročna pokoljenja koja će upropastiti budućnost države. Jan Amos Komenski je naglašavao da su marljivost, poštenje, ljubav prema djeci i vaspitnom pozivu i smisao za stvaranje radoznalosti učenika, ključni kvaliteti uspješnog nastavnika.“(Branković, Ilić,2003)

4. Neke od nastavnih kompetencija u pedagoškoj teoriji

U Džersajldovoj klasifikaciji osobina nastavnika „koje učenici najviše vole“ su: Ljudske kvalitete: ljubaznost, veselost, prirodnost, društvenost, dobro raspoloženje, smisao za humor;

Kvaliteti koji se odnose na stav nastavnika prema disciplini: da je pravedan, postojan, disciplinovan, nepristrasan;

Fizičke kvalitete: fizička privlačnost, prijatan glas, urednost, mladolikost, dobro zdravlje;

Nastavne kvalitete: dobro poznavanje struke, pomaganje učeniku, postupanje u interesu učenika, da je zanimljiv i entuzijasta, da predaje jasno, pregledno i da naglašava ono što je bitno. Začetnik pedeutologije Oskar Dering postavlja vrednosni kriterij i izvodi šest tipova nastavnika: religijski, estetski, socijalni, teoretski, ekonomski, i politički, dok je Fovinkelova tipologija nastavnika podijeljena na: autoritativno-istorijski, empirijsko-psihološki, psihološko-društveni, estetski i društveno kritički tip i ovaj kriterij mogli bismo nazvati vrednosna usmjerenost. Uzimajući kao kriterij odnos između nastavnika i učenika po Levinu, Lipitu i Vajtu, nastavnike možemo podijeliti na:

- autoritativne
- demokratske
- ravnodušne

„Analiza osobina nastavnika je, na određen način, kompleksnija od problema „strukture ličnosti“ jer se, pored „strukture ličnosti“ ovdje javlja i ponašanje te ličnosti u određenoj socijalnoj ulozi - ulozi nastavnika. Stoga je opravdano govoriti o profesionalnim osobinama ili kvalitetima nastavnika“. (Suzić, 2003)

Psihologizma kognitivistima zahvaljujemo otkrića u sferi racionalne dimenzije čovjekovih sposobnosti. Torndajk, Vehsler, Gilford i Keli analizirali su „strukturu intelekta“. Afektivnom ili emocionalnom dimenzijom ličnosti su se posebno bavili psiholozi humanisti Murej, Rodžers, Maslov. Genetskom, nagonskom i spacijalnom dimenzijom su se bavili psiholozi od Frojda do Skinera i modernih bihejviorista, psihologa kao što je Maurer. Na temelju radova ovih naučnika možemo izvesti jedan dosta pojednostavljen pristup analizi osobina nastavnika kao ličnosti po posebnim kriterijuma:

- Racionalne, intelektualne osobine nastavnika
- Afektivne, emocionalne osobine nastavnika
- Biološke, fiziološke osobine nastavnika

Govoreći o nastavniku kao ličnosti, stoga ne smijemo zaobići neka saznanja i otkrića psihologije ličnosti jer se puno puta pokazalo i dokazalo da su stilovi vaspitanja i obrazovanja čvrsto utkani u ukupnu strukturu ličnosti nastavnika. Racionalne ili intelektualne osobine možemo podijeliti na verbalne, numeričke i spacijalne. Gardner(1959) navodi šest područja inteligencije:

- Logičko – matematička inteligencija
- Jezičko – verbalna inteligencija
- Prostorna inteligencija
- Muzička inteligencija
- Kinestetička inteligencija
- Socijalna inteligencija
- Razumjevanje sebe i osjećaj vlastitog indentiteta
- Razumjevanje drugih, razumjevanje tuđih potreba

Spirman polazi od teze da „mentalna energija“ čini osnovu generalnog faktora opšte inteligencije dok Gilford inteligenciju tretira kao sposobnost obrade informacija pomoću saznanjih operacija i pri tom razlikuje figuralnu, simboličku, semantičku i bihejvioralnu inteligenciju. Gilford(1993) tvrdi: „figuralna inteligencija“ je konkretna, ona je data u vidu opažanja i predstava koje se kognitivno obrađuju kroz pet operacija:

- Saznanje
- Pamćenje / memorija
- Konvergentna produkcija
- Divergentna produkcija
- Evaluacija

Saznanje je shvatanje ili razumjevanje informacija. Memorija je pamćenje informacija, kovergentnom i divergentnom produkcijom se stvaraju nove informacije iz datih, a evaluacija je kvalitativna analiza po logičkom kriteriju odnosa između nove i već poznatih informacija. Simbolička inteligencija je sposobnost anticipacije stvarnosti na nivou pojedinačnih ili opštih simbola – apstrakcija. Semantička inteligencija se odnosi na značenje pojava informacija kao i uzročno – posljedičnih veza među njima. Bihevioralna inteligencija se odnosi na čovjekovu sposobnost shvatanja okoline, kako prirode tako i društva. Ova opsežna i otvorena klasifikacija osobina nastavnika ovako izvedena nameće aplikaciju na liste sposobnosti i mjerodavnosti nastavnika. Poslužiću se listom sposobnosti koju je sačinio Džon Horn sa Univerziteta Južna Kalifornija

SPOSOBNOSTI SA HORNOVE LISTE	INTELEKTUALNE OSOBINE NASTAVNIKA (naše izvođenje)
Verbalno razumjevanje	Širina riječnika, rječitost
Iskustvena evaluacija	Diplomatsko ponašanje, taktičnost
Numerička sposobnost	Numerička snalažljivost, baratanje brojkama i odnosi među njima
Kognicija semantičkih relacija	Sposobnost poređenja, logičnost
Indukcija	Sposobnost induktivnog zaključivanja
Opšte rezonovanje i figuralno rezonovanje	Pametno, razložno
Asocijativna memorija	Dobro pamćenje, ne zaboravlja
Vizualizacija	Vizuelna osjetljivost, zapažanje vizuelnih odnosa
Prostorna orijentacija	Snalažljivost u prostoru
Fleksibilnost uobličavanja	Tehničke kvalitete
Opažanje govora pri ometanju - iskrivljenju	Auditivna osjetljivost
Auditivno shvatanje odnosa	Sluh, muzikalnost
Vremensko pamćenje	Muzička memorija
Razlikovanje zvučnih sklopova	Muzička obrazovanost, ukus
Obim pamćenja	Sposobnost, širina pamćenja
Fluentnost asocijacija	Asociranje sličnosti, analogija
Fluentnost ideja	Bogastvo ideja
Ekspresivna fluentnost	Sposobnost uobličavanja i izražavanja misli, opšta pismenost

Izvor: Dr N. Suzić Osobine nastavnika i odnos učenika prema nastavi III izdanje TTC Banja Luka, 2003. str 60.

Nenad Suzić navodi: „Istraživanje Bosiljke i Jovana Đorđevića su registrovane gotovo sve sposobnosti sa Hornove liste (osim muzičkih), direktno ili indirektno, kao osobina nastavnika, mada autori nisu pravili analogiju prema Hornovim nalazima“. „Izražen viši nivo intelektualnih osobina nastavnika doprinosi prihvaćenosti i omiljenosti nastavnika u učeničkom kolektivu; nastavnik s tim osobinama lakše postaje primjer, model i uzor učenicima... Rječitost, diplomatsko ponašanje, sposobnost izražavanja i uobličavanja misli i neke druge intelektualne osobine imaju poseban značaj za obavljanje nastavničkog poziva jer u svim nastavno – predmetnim područjima postoji izražena

potreba za aplikacijom upravo ovih sposobnosti nastavnika... Nastavnički poziv ima dimenziju socijalne verifikacije i socijalne promocije u trenutku dok se realizuje, ali i u perspektivi, tj. kada se učinci vaspitanja i obrazovanja krunišu diplomama učenika, njihovim daljim uspjesima i primjenom naučenog u životu...“(Suzić,2003)

U istraživanju koje je obavio Viti 1947. g. analizirajući 12.000 slobodnih sastava učenika „o nastavniku koji im je najviše pomogao“, svojstva dobrog nastavnika rangirana su na slijedeći način:

- Da razumje učenika
- Da je dobar saradnik
- Da se demokratski ophodi
- Da je dobar, mio, strpljiv i da ima široko interesovanje
- Da je prijatne spoljašnosti, blag u ophođenju, da ima smisla za humor
- Da je stalozhen i dosljedan
- Da se interesuje za potrebe dijece, da ima sposobnost za prilagođavanje, da pravilno dodjeljuje pohvale

Tek na kraju, daleko iza različitih ličnih svojstava – traži se od nastavnika da je spretan u nastavi. „Iz ovog Vitijeovog istraživanja uočavamo niz osobina nastavnika koje se odnose na afektivna obilježja ličnosti nastavnika a u vezi sa kriterijem odnos prema učeniku, to su: razumjevanje – empatija, saradnja, demokratsko ophođenje, strpljivost, dobrotu, omiljenost, široko interesovanje, smisao za humor, odsustvo tenzije, interes za probleme učenika i pravednost u ocjenjivanju...“(Suzić,2003)

Kvaliteta i uspjeh nastave zavise od mnogih elemenata: obrazovni sistem uopšte, organizacija nastave, broj učesnika u nastavnom procesu, nastavnim planovima i programima, udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima, kao i mnogim drugim faktorima.

Svi ti elementi su važni. Svaki pojedini od njih utiče više ili manje na uspjeh i kvalitet nastave i obrazovanja. Ali ni jedan od njih nije presudan. Čak ni svi zajedno još uvijek nisu ono presudno!

Najvažniji u nastavi je nastavnik . Daleko najvažniji, o njemu presudno ovisi način kako se nastava uopšte izvodi, kvalitet nastave i njen konačan uspjeh. Sve polazi od nastavnika. On je početak i središte procesa odgoja i obrazovanja i ujedno najosjetljivija karika cijelog sistema. Dobar i kompetentan nastavnik najzaslužniji je za dobar uspjeh nastave a loš nastavnik je najodgovorniji za neuspjeh u nastavi. Slabom nastavniku neće mnogo pomoći ni najbolji program, ni dobar udžbenik niti najbolji tehnički uslovi.

Zakaže li nastavnik , malo vrijedi sve ono drugo. S druge strane, valja naglasiti i to da nastavnik i njegovi učenici tek u međusobnom povjerenju i saradnji u zajedničkom naporu mogu uspjeti u svom nastojanju oko najviših ciljeva nastave i odgoja.

Umijeće poučavanja, ovladavanje metodikom nastave zahtjeva mnogo sistematskog i upornog nastojanja osvještavanja iskustva kao i teorijskog promišljanja.

Čak ni vrhunsko znanje neke nauke i upućenost u njene metode i probleme ne nude sami od sebe sposobnost, mjerodavnost, pozvanost poučavanja u to znanje.

5. Zaključak

Odgajno-obrazovne kompetencije nastavnika treba da budu na putu „Conditio sne qua non“– Uslov bez kojeg se ne može; uslov bez kojeg (nešto) ne biva.

Problem definiranja obrazovnih, odgojnih i funkcionalnih zadataka nastave kao i klišezirane pripreme za čas, kruto zadovoljavajući formu ali ne dotičući suštinu često nemaju nikakav efekat.

Dobra nastava nosi u sebi element inventivnosti, neovisno o tome je li riječ o osnovnoškolskoj , srednješkolskoj ili visokoškolskoj nastavi . Sistematsko poučavanje ne isključuje mogućnost izvornog kreativnog pristupa i obrnuto kreativan pristup ne isključuje smišljeni metodski pristup.

Kritičko mišljenje i kreativnost bitne su odrednice uspješnog odgoja i obrazovanja mladih bića. Proces obrazovanja i odgoja se ne može svesti na egzaktne formule, niti može biti za svagda završen. Kao što je čovjek nešto izuzetno i neponovljivo, tako je to i obrazovno-odgajateljski čin. On se ne može do kraja podvrći naučnoj ili pragmatičkoj kontroli. U tom primatu odgoja kao ljudskog

čina uvijek je na djelu čarolija neposrednosti ličnog odnosa čovjeka s čovjekom. Nešto krajnje jednostavno i „prirodno“ ali istovremeno veliko, neponovljivo, neuhvatljivo i neodredivo(Ćatić,2005).

Kada nastavnik sebi postavi pitanje: koja ponašanja, stavove i vrijednosti želim da učenici usvoje, sasvim svejedno da li je to kognitivno, afektivno-konativno područje, nastavnik očekuje određeni „eho“, po mogućnosti pozitivan.

Ovdje je ključna riječ „persuazija (nagovaranje)“ jer živimo u persuazivnom svijetu u kome se persuazija uči i postaje sastavni dio sposobnosti svake uspješne osobe(u širem kontekstu je fenomen konformizma).

I konačno, više je istraživanja pokazalo da kompetentan nastavnik potice intrinzičnu motivaciju koja rezultira boljim ishodima učenja.

6. Literatura

1. Branković,D ; Ilić,M. (2003), *Osnovi pedagogije*, TTC Banja Luka
2. Pedagoški rečnik,1(1967),Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije
3. Gardner,H.(1983)Frames of mind:The teori of multiplrintelligences.New York:Basic Booksactivities:Are there gad-level and gander differences? Journal ofEdukational Psychologi,94,539-544.
4. Gentri,J.,Gable,R.K.,and Rizza,M.G.(2002)Students perceptions ofclassroom
5. Guilford,J.(1959).Personality.New York:McGraw-Hil
6. Suzić, N. (2003),(2003)*Osobine nastavnika i odnos učenika prema školi*, TTC Banja Luka
7. Suzić,N. (2003) *Pedagogija za XXI vijek*, TTC Banja Luka
8. Ćatić,R;Stevanović,M.(2001),Pedagogija,PF Zenica
9. Ćatić,R.,(2005),Elementi savremene pedagogije,PF Zenica

PROBLEMI U VISOKOM OBRAZOVANJU IZ PERSPEKTIVE STUDENATA

Sažetak

Promjene u savremenom društvu pred obrazovanje postavljaju dodatni zahtev da studenti budu osposobljeni za cjeloživotno učenje i svijet rada. Sticanje kompetencije učenja je ishod koji bi trebalo da se ostvari kod svakog studenta u sistemu obrazovanja, da se postigne na svim nivoima. Savremene tendencije razvoja i unapređenja obrazovanja, najviše su usmjerene na povećanje kvaliteta, što se u posljednje vrijeme posebno odnosi na visokoškolsko obrazovanje, baš iz razloga što se suočeno sa velikim promjenama i reformama koje mijenjaju ustaljene načine rada i djelovanja. Analiza stavova studenata je nužna ne samo zbog akademskih nego i zbog praktičnih razloga, daljnjeg razvoja obrazovne prakse i posebno visokog obrazovanja, te posljedica na društvene procese i promjene.

Jačanje globalnih pokreta, uticaj krize na obrazovne sisteme, konkurentnost, jačanje uticaja tržišta na obrazovanje i pripremljnost za tržište, potrebe izmjena planova i programa, jasnost ishoda su važna pitanja za visoko obrazovanje i načini na koji ih posmatraju studenti. Stoga osnovni problem rada je bio da se ispitaju stavovi studenata o problemima u visokom obrazovanju, dok se cilj odnosio na pridavanje važnosti najznačajnijim problema u visokom obrazovanju na koje ukazuju studenti u funkciji podizanja kvaliteta. Populaciju su činili studenti društvenih usmjerenja. Istraživanje je urađeno na prigodnom uzorku od 128 studenta.

Rezultati su pokazali da studenti smatraju da je kvalitet obrazovanja u BiH dobar ili prosječan, 84 (65,62%) ispitanika smatra da nije dovoljan omjer teorije i praktičnog osposobljavanja na studijima. Nije pronađena statistički značajna razlika u odgovorima kada su u pitanju ishodi ali jeste u pogledu stavova o inoviranosti nastavnih planova i programa, te pripremanja studija za rad. Pronađena je spolna razlika među studentima u ocjeni kvaliteta obrazovanja u BiH, nije pronađena značajna razlika s obzirom na godinu studija iako mlađi daju pozitivnije stavove. Studenti ističu veći broj problema u obrazovanju a najzastupljeniji su prema njima: nedovoljno praktično osposobljavanje, savremenost nastavnih planova i programa, korupcija, demotivisanost studenata, pristup u nastavi, odnos profesor-student, nedostatak ulaganja u obrazovanje.

¹ Evropski univerzitet Kallos Tuzla

² Evropski univerzitet Kallos Tuzla

³ Univerzitet u Travniku-Edukacijski fakultet

HIGHER EDUCATION PROBLEMS FROM THE STUDENTS' PERSPECTIVE

Summary

Changes in contemporary society pose an additional requirement on education that students have to be trained for a lifelong learning and the world of work. Learning competency is the outcome that every student in the education system needs to achieve at all levels. The contemporary tendencies of development and improvement of education are mostly focused on increasing the quality, which in the recent times especially refers to higher education, solely because they are faced with major changes and reforms that change established working methods and activities. The analysis of students' attitudes is necessary not only because of the academic but also for practical reasons, further development of educational practice, especially higher education, and consequences for social processes and changes.

The strengthening of global movements, the impact of the crisis on education systems, competitiveness, the strengthening of the market's impact on education and market preparedness, the need for changes to plans and programs, clarity of outcomes are important issues for higher education and the ways in which students are observing them. Therefore, the basic problem of the study was to examine students' attitudes about problems in higher education, while the goal was to attach importance to the most significant problems in higher education that students point to in the function of raising quality. The participants were students of social orientations. The research was conducted on 128 students.

The results showed that students believe that the quality of education in Bosnia and Herzegovina is good or average, 84 (65.62%) participants consider that the ratio of theory and practical training is not sufficient. There was no statistically significant difference in the answers regarding the outcomes, but there is statistically significant difference on the innovation of curriculum and the preparation of study programs. There was a gender difference among students in the assessment of the quality of education in Bosnia and Herzegovina, there was no significant difference with regard to the year of study, although the younger students gave more positive attitudes. Students emphasize a number of educational problems, and are mostly concerned about them: lack of practical training, curriculum modernity, corruption, student demotivation, teaching approach, teacher-student relationship, lack of investment in education.

1. Uvod

Visoko obrazovanje u BiH doživilo je niz transformacija od izmjene nastavnih planova i programa (tranzicijski ciklus, uvođenje Bolonjskog procesa) preko nastavnog osoblja do promjene obrazovnih ishoda. Procesi globalizacije i internacionalizacije stvaraju sve konkurentnije okruženje i otvoreno tržište (Sporn 2003), što dodatno utiče na reorganizaciju sistema visokog obrazovanja. U proteklom periodu globalizacija je predstavljala pokretačku silu čitavog društva, a time i visokog obrazovanja. Pod globalizacijom se obično podrazumjeva „višestruki proces koji može da utiče na zemlje na brojne različite načine, dok taj uticaj može biti i pozitivan i negativan” (Knight 2007), dok je internacionalizacija visokog obrazovanja shvaćena kao proces integracije u internacionalnoj, interkulturalnoj ili globalnoj dimenziji (Knight 2003) i predstavlja svojevrsni način na koji određena zemlja odgovara na uticaje i efekte globalizacije. Kvalitet je pojam kojim se teži u svim aspektima života, rada i svakako predstavlja imperativ prema kojem treba da se usmjeri djelovanje. To se posebno odnosi na oblast visokog obrazovanja, čiji glavni cilj jeste

osposobljavanje i obrazovanje mladih ljudi koji su aktivni u sopstvenom razvoju, kao i doprinosu razvoju zajednice. Kvalitet se posebno ogleda u sticanju potrebnih znanja i kompetencija kako bi se uspešno odgovorilo zahtevima društva koje se neprestano menja i razvija. Imperativ savremenog obrazovanja jeste razvoj kompetencija studenata za snalaženje i učenje nakon završenih studija. U ovakvoj situaciji nevjerovatnog razvoja ljudskog saznanja, nemoguće je očekivati od ljudi da jednom usvojene činjenice, znanja koriste i upotrebljavaju tokom čitavog života. Međutim, brojni su problemi, koji utiču na kvalitet obrazovanja koje upravo nameću navedene promjene u vremenu manjeg ulaganja u visoko obrazovanje, što prvenstveno zavisi od onoga ko posmatra, ali i konteksta u okviru kojeg se analizira kvalitet.

Novi pristupi podrazumjevaju uključenost savremenih nastavnih metoda i sredstava, implementaciju efikasnih strategija učenja i mnogo veće učešće studenata u sopstvenom obrazovnom procesu. Evropska unija definirala je strateški okvir za evropsku saradnju u obrazovanju koji je u ciljevima usmjeren realno ostvarenju cjeloživotnog učenja i mobilnosti, poboljšanju kvalitete i učinkovitosti obrazovanja, unapređivanju ravnopravnosti, dostupnosti obrazovanja, poboljšanju kreativnosti, inovacija, uključujući i poduzetništvo. Ulaganje u ljudski kapital prioritet je određen u više dokumenata Evropske unije i ugrađen u Lisabonsku deklaraciju (Vašiček, Dragija, 2013). Kao značajan razlog za uvođenje kontrole kvaliteta u sve obrazovne sisteme navodi se i potreba da se obezbjedi visok nivo kvaliteta studija i studijskih programa i time poveća mobilnost studenata i zaposlenih među evropskim državama. Može se zaključiti da je kvalitet visokog obrazovanja determinisan kvalitetom studijskog programa (kurikuluma), kvalitetom nastavno-naučnog procesa, kvalitetom ostvarenosti ishoda učenja ili kompetencijom koju stiču kadrovi koji završe studijske programe (Gajić, Budić, Lungulov, 2009).

Neka od aktuelnih pitanja i problema danas su svakako: globalizacija i moderno obrazovanje, mobilnosti studenata i nastavnika, rezultati i posljedice uvođenja bolonjskog procesa – da li je i u kojoj mjeri je uočen napredak, školarine, participacije školarina, povezanost teorije i prakse, obrazovanje i tržište, iskoristivost i neiskoristivost znanja, mogućnost zaposlenja studenata, buduće potrebe, nastavni planovi i programi, vrednovanje kvaliteta, savremeni modeli učenja i podučavanja, problemi interdisciplinarnosti itd. Međunarodni trendovi u obrazovanju ukazuju na premještanje fokusa interesovanja od pristupa u čijem je središtu profesor ka pristupu obrazovanju koje je *više* orijentisano na ishod (Kennedy 2007). Taj trend dobio je nov zamah Bolonjskim procesom koji akcenat stavlja na učenje orijentisano na studenta, te potrebu za većom preciznošću i jasnoćom nastavnih programa, kao i u pogledu njihovih sadržaja. Visoko obrazovne institucije se suočavaju sa velikim pritiscima konkurencije, porastom zahtjeva studenta i ostalih sudionika, uz ekonomsku krizu koja je rezultirala smanjenim ulaganjima u visoko obrazovanje.

Izazov u razvoju kurikuluma u visokom obrazovanju predstavlja upotreba ishoda učenja, tako da se proces učenja sagleda iz ugla studenata, a ne iz ugla potreba nastavnog procesa, te da se na taj način unaprijedi kvalitet učenja za studente (Allan, 1996). Prema definiciji koja je predložena u okviru Tuning projekta, ishodi učenja predstavljaju očekivano znanje koje studenti treba da dostignu, razumiju i demonstriraju po završetku procesa učenja (González, Wagenaar 2008). Također se mogu definisati kao projektovana znanja i sposobnosti koje će studenti moći da demonstriraju na kraju određenog perioda učenja i u tom smislu, predstavljaju konkretizaciju opštih i područno specifičnih kompetencija koje je potrebno razvijati i unapređivati tokom trajanja studija. Dakle jasno je da se ne mogu zanemariti konačni ishodi, odnosno šta se tim obrazovanjem želi postići? Koje sposobnosti i kompetencije žele se razviti? Kakve stručnjake želimo da imamo kada završe svoje

obrazovanje? Neka su od postavljenih pitanja na koje mora su potrebni odgovori ukoliko se želi unaprijediti kvalitet obrazovanja. Bitna odrednica kvaliteta visokog obrazovanja sa aspekta kvaliteta studijskog programa su: ciljevi i ishodi učenja, kompetencije, inovirani sadržaji, pedagoško-metodičke komponente, načini praćenja angažovanosti studenata u toku nastavnog procesa, novi sistemi usvajanja znanja studenata, izbor osnovne i šire literature, modularizacija sadržaja učenja. Pored navedenog bitni faktori kvaliteta visokog obrazovanja su: kvalitet i efikasnost nastavnog procesa kao i razvijene kompetencije studenata (Gajić, 2009). „Kompetencije predstavljaju dinamičku kombinaciju kognitivnih i metakognitivnih sposobnosti, znanja i razumjevanja, interpersonalnih, intelektualnih i praktičnih vještina, kao i etičkih vrijednosti“ (González, Wagenaar 2008:9). Na osnovu takvog određenja, u okviru Tuning projekta definišu se dvije osnovne grupe kompetencija koje se razvijaju tokom studija: generičke ili opšte (prenosive u različita područja djelovanja) i područno specifične (svojevrsne određenoj discipline ili struci) (Lokhoff et al. 2010).

Osnovno pitanje koje se postavlja studentu ili diplomcu više neće biti „šta je sve bilo potrebno da uradiš da bi stekao diplomu?“ nego „šta možeš da radiš sada kada si stekao diplomu?“. Ovakav pristup je od značaja za tržište rada i nesumnjivo je znatno fleksibilniji kada se uzme u obzir učenje tokom čitavog života.

2. Značaj sagledavanja problema u visokom obrazovanju iz perspektive studenata

U kontekstu tekućih zbivanja u visokom obrazovanju, uočavanje problema važno je za zauzimanje stavova oko pitanja koja imaju dugoročne implikacije. U ovom radu akcenat je na studentima, kao primarnim korisnicima usluge visokog obrazovanja. U novije vrijeme se sve više prihvata definiranje uloge studenata kao korisnika u visokom obrazovanju, uz ograničenje prema kojem studenti i visoko obrazovne institucije dijele odgovornost za ishode visoko obrazovnih procesa. Tako na primjer Eagle i Brennan (2007) ističu kako studente treba promatrati kao korisnike, a istovremeno oni moraju biti svjesni svoje uloge i uticaja na rezultate svog obrazovanja (Lazibat, Sutić, Baković, 2013). Uspješno svladavanje izazova zahtijeva identifikaciju potreba studenata i razumijevanje studentske percepcije problema i kvalitete obrazovanja. Pitanje koje se postavlja je zašto uopće istraživati mišljenje, očekivanja ili zadovoljstvo studenata. Douglas et al. (2006) navodi četiri glavna razloga:

1. Kako bi postojao dokaz da studenti imaju priliku komentarisati, te da bi takve informacije pomogle u poboljšanju usluge visokoobrazovne institucije;
2. Kako bi se potaklo studente na razmišljanje o vlastitom sticanju znanja;
3. Kako bi se institucijama omogućilo postavljanje kriterija kvalitete, te kako bi se mogli kreirati indikatori koji bi doprinjeli reputaciji institucije na tržištu;
4. Kako bi se studentima pružila prilika izraziti zadovoljstvo svojim akademskim iskustvom.

Odnos između očekivanja studenata i njihovog zadovoljstva kvalitetom usluge koju pruža obrazovna ustanova ima važnu ulogu u oblikovanju reputacije akademskih institucija. Stoga, razumijevanje i poznavanje očekivanja studenata može predstavljati vrijedan izvor informacija institucijama visokog obrazovanja kako bi ih mogle uključiti u kreiranje strategije razvoja kvaliteta svoje usluge, te biti u prednosti na tržištu visokog obrazovanja (Bečić, Vojinić, Stojić, 2013). Voss et al. (2007) navode kako su očekivanja i vrijednosti studenata ključne u percipiranju kvalitete visokog obrazovne institucije koja je temelj na kojem se gradi zadovoljstvo studenata. Zadovoljstvo stoga predstavlja bitan pokazatelj koji,

kao što je već prethodno rečeno, pozitivno utječe i na daljnje ponašanje studenata, ali i na reputaciju visokoobrazovne institucije.

Kako je navedeno uloga studenata u visokom obrazovnom sistemu je izuzetno važna, stoga je nužno pratiti njihovo zadovoljstvo i percepcije kvalitete primljene usluge, jer uspjeh univerziteta nije moguće mjeriti samo putem financijskih pokazatelja već i putem nefinancijskih pokazatelja koji su značajni posebice zbog studenata kao korisnika usluga. Tokom njihovog obrazovanja studenti pokazuju koliko su nezadovoljni nastavom, nastavnicima ili administracijom. Kao primjer mogu se uzeti aktivnosti nastavnika, razmjera i oblika kontrola nad ulaganjima u vlastite resurse na razini pojedinačnih institucionalnih jedinica uloga ujednačavanja pristupa u identificiranju ishoda učenja, objektivizaciji načina napredovanja studenata kroz studij, te podloga za mobilnost studenata i nastavnika (fleksibilnost programa). Podaci o studentima kao korisnicima mogu se predočiti kroz četiri skupine pokazatelja (Dražić, Lutilsky, 2006):

- Tržišni udio studenata, povećani udio kvalitetnih studenata na ukupnom obrazovnom tržištu;
- Ekstrakcija studenata, kako privući kvalitetne studente da pohađaju fakultet, što im ponuditi;
- Zadržavanje studenata, kako zadržati studente nakon upisa na fakultet;
- Zadovoljstvo studenata, na koji način doprinijeti zadovoljstvu studenata sa kvalitetnom nastavom i nastavnicima.

Smatra se da je jedan od najvažnijih pokazatelja zadovoljstvo studenata tokom i nakon njihovog obrazovanja. Brojni autori to navode (Gibbons 1998, Subotzky 1999, Clark 1998, Goddard 1997, Delanty 2001, Gibb 2002, O'Hara 2007). U velikom broju zemalja sve je veći udio mladih u broju nezaposlenih. Stoga ne čudi sve masovniji odlazak najkvalitetnijih mladih ljudi, pogotovo najobrazovnijih u zemlje koje su u stanju ponuditi bolje životne prilike (Čavrak, 2013). Kvaliteta usluge obrazovanja u visokoobrazovnim institucijama je kompleksan i raznolik koncept kojega svaka interesna skupina percipira na svoj specifičan način. Uobičajno se temelji na pretpostavci da manji broj studenata po nastavniku i saradniku znači kvalitetniji studij. S obzirom na zapažanja kojima je rezultirao ovaj početni pokušaj traženja odgovora na mnoga otvorena pitanja, veoma važne su artikulacije stavova studenata. Ono što odlikuje savremeno društvo je novi model proizvodnje znanja karakteriziran postojanjem velikog broja proizvođača znanja, koje povezuje razumijevanje značaja i odgovornost za primjenu tog znanja.

Istraživanja vode zajedničkom zaključku kako su izvođenje nastave i proces usvajanja znanja, te zadovoljstvo studenata usko povezani. Clewes (2003) analizira nekoliko istraživanja, te također pronalazi neke elemente koji su zajednički svim istraživanjima, a čine zadovoljstvo studenata ukupnom uslugom visokoobrazovne institucije: kvaliteta nastave, program kolegija i organizacije nastave, usluga biblioteke, informatička podrška, rad studentskog parlamenta, popratne usluge kao što su kantina ili studentska menza, usluge smještaja, sportski sadržaji, društveni život, zabava, itd. Douglas et al. (2006), na uzorku od 864 studenta Fakulteta za poslovnu ekonomiju i pravo u Liverpoolu, utvrđuju kako su činitelji koji imaju najveći utjecaj na zadovoljstvo ipak oni vezani za primarnu djelatnost institucija, a to su kvaliteta nastavnika i nastave, te usluge studentskih podržavajućih službi. Posljednjih nekoliko godina, posebno s bolonjskom reformom, novost je bila u preoblikovanju programa obrazovanja u evropskim državama, a glavni naglasak je stavljen na

modelu obrazovanja koji se temelji na kompetencijama. U okviru tog modela pedagoška praksa ima vrlo važnu ulogu. Iz pregleda međunarodnih izvještaja je vidljivo, da u različitim državama praktično osposobljavanje budućih pedagoških djelatnika zauzima različiti udio studijskog programa. Raskorak između sticanja teorijskih znanja i razvoja praktičnih vještina u tradicionalnim studijskim programima pokušao se riješiti 90-ih godina prošloga stoljeća primjenom nove paradigme u visokome školstvu, tj. uvođenjem kurikuluma usmjerenih na kompetencije. Valja napomenuti da su se prve ideje o obrazovanju utemeljenom na kompetencijama javile već 60-ih godina prošloga stoljeća, te su u međuvremenu razvijeni različiti konceptualni okviri (Domović, 2009)

Aldrige i Rowley (1998) ispitivali su iskustva studenata o zadovoljstvu predavanjima te ostalim uslugama i popratnim sadržajima, njihov model također kao i istraživanje koje su napravili O'Neill i Palmer (2004) naglašava važnost brzog odgovora na nezadovoljstvo studenata u trenutku kad ono nastaje. Polovica anketiranih studenata ima pozitivan stav prema nastavnom osoblju, dok ih tek 39% ima pozitivan stav o kvaliteti izvođenja nastave. Smatra se da je veća vjerojatnost da je razina zadovoljstva ukupnom uslugom veća među studentima koji studiraju manji broj godina u odnosu na kolege koji duže studiraju, te među studentima koji su imali pozitivna očekivanja prije upisa.

Prema navedenim autorima stav studenata prema kvaliteti održavanja nastave ima najveći utjecaj na ukupno zadovoljstvo studenata. Stoga je održavanje kvalitete nastave, ali i ostalih elemenata koji čine uslugu visokoobrazovne institucije je veoma važno budući da pozitivno utiče na zadovoljstvo studenata te, u konačnici, na njihovu odluku o nastavku školovanja na toj instituciji (Bečić, Vojinić, Stojčić, 2013). Neupitno je da u posljednje vrijeme univerziteti ulažu značajnije napore u razvijanje odnosa sa studentima, te da im pristupaju kao klijentima pa se u skladu s time provode brojna istraživanja koje ispituju njihovo zadovoljstvo. Da bi se ono odredilo navodi se da je potrebno istražiti komponente: zadovoljstvo dobivenim sadržajem, zadovoljstvo načinom na koji je usluga pružena. Prva komponenta odnosi se na vještine i znanja koje su stečena na fakultetu, kvalitetu nastavnog osoblja, projekte i slično, dok se druga odnosi na uvjete u kojima se predavanje sluša, te odnos profesor - student i sam način predavanja profesora. Iskustvo studenta stečeno na fakultetu uticat će na njegovo ponašanje nakon završetka fakulteta a kumulativno i na imidž visokoobrazovne ustanove u javnosti (Mandić, Pavlović, 2013). Veoma je važno da studenti budu jednaki partneri u procesu obrazovanja i nikako se ne smeju se postavljati kao posmatrači ili biti isključeni iz procesa donošenja odluka. Povezivanje nastavnog osoblja i studenata tokom realizacije je veoma važno za kvalitet obrazovanja iz perspektive studenata, jer bi studenti trebalo da imaju direktan uticaj na svoje obrazovanje i koliko god mogu doprinjeti povećanju njegovog kvaliteta. Praksa pokazuje da i obrazovni sistem i tržište rada više teže provjeri stručnih kompetencija. Taj problem prepoznaje i Weinert (1999, 2001), te ga ističe kao jedan od problema pri promišljanju i stvaranju koncepta kompetencija. On navodi kako se kognitivni koncept kompetencija primarno odnosi na intelektualne sposobnosti, umjesto na naučene vještine, znanje i strategije.

Posljednjih nekoliko godina, posebno s bolonjskom reformom, novost je bila u preoblikovanju programa obrazovanja u evropskim državama, a glavni naglasak je stavljen na modelu obrazovanja učitelja, koji se temelji na kompetencijama. U okviru tog modela pedagoška praksa ima vrlo važnu ulogu. Iz pregleda međunarodnih izvješća je vidljivo, da u različitim državama praktično osposobljavanje budućih pedagoških djelatnika zauzima različiti udio studijskog programa. Obzirom da u ovom istraživanju je uključena populacija studenata koji uglavnom se pripremaju za nastavnički poziv zbog poređenja omjera teorije i prakse je važno navesti podatke koje spominju Valenčić i Vogrinc (2011): u Mađarskoj,

praktičnom osposobljavanju budućih osnovnoškolskih učitelja namijenjeno 15 – 20 % . U Litvi i Finskoj je praktičnom osposobljavanju namijenjeno barem 20 bodova, u Švedskoj 30 bodova, na Malti budući učitelji svake studijske godine obavljaju 6 tjedana prakse u Školi, u Portugalu budući učitelji razredne nastave imaju 50 – 70 bodova prakse, budući učitelji pojedinih predmeta od 5 – 50 bodova prakse. U Norveškoj najmanje 20 tjedana, u Rusiji tijekom dodiplomskog studija 4-5 tjedan, u Belgiji (francuski dio) su studenti na praksi najmanje 600 sati, u 1. Godini je praktično osposobljavanje uglavnom promatranje, u 2. i 3. godini studenti već samostalno izvode pedagoški proces. U Nizozemskoj praktično osposobljavanje predstavlja četvrtinu studijskog programa; prva dvije godine studenti su u školi jedan dan u tjednu, u 3. godini sudan i pol, u 4. godini su 3 dana u tjednu tijekom cijele školske godine ili cijeli tjedan u polugodištu. U Hrvatskoj su studenti na praksi od 40 do 60 dana (više u Valenčić Zuljan i dr., 2011). Pedagoška praksa može pridonijeti različitim ciljevima: studentu se omogućuje spoznavanje učiteljske profesionalne uloge, razmišljanje o vlastitoj primjerenosti za obavljanje ove profesije, upoznavanjem s djelovanjem institucije i razvijanje temeljnih profesionalnih vještina planiranja, provedbe i evaluacije nastave i ostalih profesionalnih uloga

3. Metodološki okvir istraživanja

3.1. Uzorak i populacija

Uzorak je formiran po principu prigodnog odabira. Populaciju istraživanja činili su studenti društvenih usmjerenja od prve do četvrte godine studija. Uzorak je činilo 128 studenata. Starosna dob studenata se kretala od 19 do 28 godina starosti.

3.2. Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

U istraživanju, korištene su metode teorijske analize, survey metod i deskriptivna metoda, a od tehnika – tehnika anketiranja. Od instrumenata u istraživanju korišten je anketni upitnik prilagođen za ovo istraživanje.

3.4. Problem, cilj, zadaci i hipoteze

Problem istraživanja je bio ispitati stavove studenata o problemima u visokom obrazovanju. Cilj se odnosio na pridavanje važnosti najznačajnim problema u visokom obrazovanju na koje ukazuju studenti u funkciji podizanja kvaliteta.

Zadaci:

1. Ispitati kako studenti ocjenjuju kvalitet obrazovanja u BiH;
2. Istražiti stavove studenata u pogledu efinisanja ishoda u visokom obrazovanju i omjeru teorije i praktičnog osposobljavanja na studijima;
3. Utvrditi stavove studenata o planovima i programima, te pripremi za tržište rada;
4. Ispitati razlike u stavovima u pogledu kvaliteta obrazovanja s obzirom na spol i godinu studija;
5. Utvrditi koje probleme studenti ističu u visokom obrazovanju u BiH.

Hipoteze:

1. Pretpostavlja se da studenti negativno ocjenjuju kvalitet obrazovanja u BiH.
2. Pretpostavlja se da studenti smatraju da ishodi u visokom obrazovanju nisu jasno definirani i da nisu zadovoljni omjerom teorije i prakse u visokom obrazovanju.
3. Očekuje se da su studenti mišljenja da nastavni planovi i programi nisu dovoljno inovirani, te da studiji ne pripremaju dovoljno za tržište rada.
4. Očekuje se da postoji značajna razlike u ocjeni kvaliteta visokog obrazovanja s obzirom na spol studenata i godine studija.
5. Pretpostavlja se da će studenti istaći veći broj problema koji su prema njima prisutni u visokom obrazovanju BiH.

4. Rezultati

4.1. Stavovi studenata o kvalitetu visokog obrazovanja u BiH

Prvi zadatak se odnosio na ispitivanja stavova studenata o kvalitetu visokog obrazovanja u BiH. Studenti su kvalitet visokog obrazovanja ocjenjivali na skali od 1 do 5 i dodatno dali ocjenu upoređenju naspram studija u regiji. Ovaj zadatak će se statistički analizirati zahvaljujući pitanjima iz skale stavova koja su u direktnoj povezanosti sa postavljenom hipotezom. Rezultati su prikazani u narednoj tabeli 1.

	Ocena kvaliteta visokog obrazovanja u BiH	U poređenju sa drugima
N	128	128
M	3.2969	2.9375
Std. greška M	.06780	.08574
Md	3.0000	3.0000
Std. devijacija	.76703	.97002
Varianca	.588	.941
Rang	3.00	4.00
Minimum	2.00	1.00
Maximum	5.00	5.00
Ukupno	422.00	376.00

U prethodnoj tabeli je vidljivo da studenti smatraju dobrim ili prosječnim kvalitet obrazovanja u BiH (Mdn =3; SD=0,76), u poređenju sa zemljama u regiji studenti zadržavaju istu procjenu (Mdn =3; SD=0,97). Procentualno izraženo: 18 (14,1%) studenata ocjenjuje zadovoljavajućim kvalitet visokog obrazovanja, 60 (46,9%) studenata ocjenjuje kvalitet obrazovanja prosječnim, vrlo dobrim smatra 44 (34,4 %) a 6 (4,7%) smatra odličnim.

Najveći broj ispitanika, 44 ili 34, 4 % ocjenjuje prosječnim ili dobrim kvalitet obrazovanja u poređenju sa zemljama u regiji dok 8 ili 6,3% smatra lošim u odnosu na druge, zadovoljavajućim smatra 36 studenata ili 28,1 %, isti broj smatra i vrlo dobrim visoko obrazovanje u BiH u poređenju sa drugim zemljama, dok odličnim smatra 4 studenta ili 4,

1%. Kako bi se provjerilo da li postoje značajne razlike u dobijenim i očekivanim odgovorima pristupilo se računanju Hi-kvadrat testa.

Tabela 2: Testiranje značajnosti

	Ocjena kvaliteta visokog obrazovanja u BiH	Poređenje sa zemljama u regiji
Chi-Square	56.250 ^a	52.000 ^b
df	3	4
p	.000	.000

Dobijene vrijednosti *Hi-kvadrat* testa ($\chi^2=56,25$, $df=3$, $p=0.00$; $\chi^2=52,25$, $df=4$, $p=0.00$) pokazuju da postoji značajna razlika između opaženih i očekivanih odgovora. Kada je u pitanju procjena kvaliteta obrazovanja u BiH i poređenje sa drugima u regiji, dominantni su odgovori studenata koji dobrim ili prosječnim ocjenjuju kvalitet visokog obrazovanja u BiH i zadržavaju procječu ocjenu i u poređenju.

Imajući u vidu da je pretpostavka bila usmjerena da će studenti negativno procijeniti kvalitet visokog obrazovanja zbog velikog broja odlaska mladih iz BiH i nepronalaska zaposlenja u struci, vidljivo je da ova pretpostavka nije potvrđena o čemu svjedoče rezultati.

4. 2. Stavovi studenata o ishodima učenja, te omjeru teorije i praktičnog osposobljavanja

U ovom zadatku izračunati su deskriptivni parametri vezani za ishode učenja kao i omjer teorije i praktičnog osposobljavanja.

Tabela 3: Deskriptivni statistički parametri vezani za ishode učenja, omjer teorije i prakse

	Stav o definisanju ishoda	Omjer teorije i prakse
N	128	128
M	2.6250	2.2500
Std. greška M	.09477	.08592
Md	3.0000	2.0000
Std. devijacija	1.07220	.97205
Varianca	1.150	.945
Rang	4.00	4.00
Minimum	1.00	1.00
Maximum	5.00	5.00
Suma	336.00	288.00

Kada je u pitanju definisanost ishoda u visokom obrazovanju studenti smatraju da su ishodi dobro definisani ($Mdn =3$; $SD=1,07$), dok za omjer teorije i prakse imaju mišljenje da je on na nižoj razini ($Mdn =2$; $SD=0,97$). Da su ishodi nedovoljno jasno definisani smatra 22 (17,2%) studenata, zadovoljava 36 (28,1%), dobro definisani ističe 42 (32,8%), vrlo dobrim smatra 24 (18,8%) i odličnim 4 (3,1%) studenata.

Kada je u pitanju omjer teorije i prakse : 30 (23,4%) smatra nedovoljnim, 50 (39,1%) zadovoljava, 38 (29,7 %) ocjenjuje da je dobar omjer teorije i prakse, vrlo dobrim 6 (4,7%), dok odličnim smatra samo 4 ili 3,1%. Dalje su prikazane opažane i očekivane frekvencije odgovora, gdje je uočljivo da 84 studenata imaju negativan stav o omjeru teorije i prakse.

Tabela 4: Omjer teorije i prakse

	Opažene frekvencije	Očekivane frekvencije
Pozitivan stav	10	42.7
Negativan stav	84	42.7
Možda	34	42.7
Total	128	

Mišljenje da su ishodi precizno definisani u visokom obrazovanju ima 40 studenata dok njih 44 smatra da ishodi nisu precizno definisani, isti broj njih smatra da su „možda“ dobro definisani. Rezultati su prikazani u tabeli 5.

Tabela 5: Definisanje ishoda učenja

	Opažene frekvencije	Očekivane frekvencije
Da	40	42.7
Ne	44	42.7
Možda	44	42.7
Total	128	

Testiranjem značajnosti rezultata uočeno je da postoji značajna razlika u odgovorima kada je u pitanju stav o omjeru teorije i prakse, više ispitanika imaju stav da omjer nije dovoljan, dok nije pronađena razlika između odgovora u stavovima o ishodima. Značajnost rezultata pokazuje tabela.

Tabela 6: Testiranje značajnosti u odnosu na prikazane razlike

	Omjer teorije i prakse	Definisanje ishoda učenja
Chi-Square	66.813 ^a	.250 ^a
df	2	2
p	.000	.882

Nakon dobijenih rezultata može se zapaziti da je očekivanje u drugom zadatku u pogledu teorije i prakse kao i ishoda djelimično potvrđeno.

4.3. Stavovi studenata o nastavnim planovima i programima i da li studiji dovoljno spremaju za rad, vidljiva su u narednim tabelama, što ujedno predstavlja treći zadatak. Rezultati pokazuju i u ovom zadatku da studenti kada je u pitanju inoviranost nastavnih planova i programa, najviše odgovaraju sa „možda“, njih 58, sa „da“ 18 a „ne“ 52 studenata. Odgovori su prikazani u tabeli.

Tabela 7: Inoviranost planova i programa

	Opažene frekvencije	Očekivane frekvencije
DA	18	42.7
NE	52	42.7
MOZDA	58	42.7
Total	128	

U ovom zadatku je bilo važno ispitati također i stavove studenta o tome dali studiji pripremaju dovoljno za rad. Odgovori su prikazani u sljedećoj tabeli.

Tabela 8: Priprema za tržište rada

	Opažene frekvencije	Očekivane frekvencije
Pozitivan stav	24	42.7
Negativan stav	49	42.7
Možda	55	42.7
Total	128	

Najveći broj odgovora (55 ili 42,97 %) je „možda“, dok njih 49 (38, 28 %) smatra da ne pripremaju dovoljno, 24 (18,75 %) studenta smatra da studiji dovoljno pripremaju studente za tržište rada.

O značajnosti dobijenih razlika govori naredna tabela.

Tabela 9 : Testiranje značajnosti u odnosu na prikazane razlike

	Inoviranje planova i programa	Studiji u funkciji pripreme za rad
Chi-Square	21.813 ^a	53.250 ^b
df	2	2
Asymp. Sig.	.000	.000

U prikazanim rezultatima opažene i očekivane frekvencije se statistički značajno razlikuju. Izračunata vrijednost *Hi-kvadrat testa* iznosi ($\chi^2=21,813$, $df=2$, $p=0.00$; $\chi^2=53,25$, $df=2$, $p=0.00$). Postavljajnje hipoteza je djelimično potvrđena.

4. 4. Četvrti zadata se odnosio na procjenu kvaliteta visokog obrazovanja i s obzirom na spol i godinu studija. Dobijeni rezultati pokazani su u tabelama.

Tabela 10: Deskriptivni parametri u odnosu na spol

	spol	N	Sredina ranga	Suma rangova
Ocjena kvaliteta obrazovanja u BiH	muški	40	75.70	3028.00
	ženski	88	59.41	5228.00
	Total	128		

Rezultati pokazuju da muškarci bolje ocjenjuju kvalitet obrazovanja od djevojaka, što je uočljivo u tabeli. O značajnosti ovih rezultata govori Wilcoxonov test.

Tabela 11: Testiranje značajnosti u odnosu na prikazane razlike

	Ocjena kvaliteta obrazovanja
Mann-Whitney U	1312.000
Wilcoxon W	5228.000
Z	-2.493
p	.013

Vrijednosti Wilcoxonovog testa pokazuju statistički značajnu razliku između muškraca i djevojaka u ocjeni kvaliteta visokog obrazovanja ($Z= -2,493$, $p=0.013$). Kada je u pitanju razlika u ocjeni kvaliteta obrazovanja s obzirom na godinu studija ondna bolje ocjene daju prva i druga godina studija dok najniže ocjene daje treća i četvrta godina.

Tabela 12: Deskriptivni parametri s obzirom na godinu studija

	Godina studija	N	Sredina ranga
Ocjena kvaliteta obrazovanja	prva	42	68.88
	druga	30	72.77
	treca	34	56.09
	cetvrta	22	57.86
	Total	128	

O značajnosti rezultata govori sljedeća tabela.

Tabela 13: Testiranje značajnosti rezultata u odnosu na prikazane razlike

	Kvalitet obrazovanja u BiH
Chi-Square	5.305
Df	3
<i>p</i>	.151

Značajnost je provjerena Kruskal Wallisovim testom, gdje nisu utvrđene statistički značajne razlike u dobijenim rezultatima ($p > .05$)

3.5. U petom zdatku potrebno je bilo ustanoviti koje probleme ističu studenti gdje se pretpostavilo da se radi o širem dijapazonu problema koje percipiraju studenti u viokom obrazovu u BiH.

Tabela 14: Problemi u visokom obrazovanju

	Frekvencija	Procenat	Kumulativno
Valid Nedostatak prakse	40	31.3	31.3
Nedovoljno ulaganja	4	3.1	34.4
Nedostatak literature	4	3.1	37.5
Demotivisnost studenata	8	6.3	43.8

Korupcija	10	7.8	51.6
Nedovoljna povezanost sa fakultetima EU	4	3.1	54.7
Planovi i program nisu osavremenjeni	14	10.9	65.6
Odnos student-profesor	6	4.7	70.3
Ocjenjivanje	6	4.7	75.0
Nedostaju novi pristupi u nastavi	6	4.7	79.7
Nema mišljenja	26	20.3	100.0
Ukupno	128	100.0	

U tabeli je uočljivo da je nedostatak praktičnog osposobljavanja u društvenim smjerovima značajan problem prema mišljenju studenata (31,3%), potom mišljenje da planovi i programi nisu dovoljno inovirani (10,9 %), koruptivni problemi (7,8 %), demotivisanost studenta (6,3%), odnos student-profesor (4,7%) ocjenjivanje (4,7%), nedostatak novih pristupa u nastavi (4,7%), potom problem finansijske prirode (3,1 %), literatura (3,1 %) , 20, 3 % studenata nije iznijelo mišljenje o problemima. Na kraju vidljivo je da postoji širi spektar problema, što potvrđuje postavljenu hipotezu.

4. Zaključak

Rezultati pokazuju da studenti ocjenjuju prosječnim ili dobrim kvalitet obrazovanja u BiH, isto procjene daju i u poređenju sa drugim zemljama u regiji. Imjući u vidu dobijene rezultate za prvi zadatak može se zaključiti da prva pretpostavka nije potvrđena. Drugi zadatak se odnosio na ispitivanje stavova o omjeru teorije i praktične osposobljenosti kao i stavovima o ishodima. Rezultati djelimično potvrđuju pretpostavku koja je bila u smjeru da studenti smatraju da nije dovoljan omjer teorije i prakse, dok stavovi o ishodima se ne izdvajaju značajno u pozitivnom ili negativnom smjeru. Kada je u pitanju mišljenje o inoviranosti nastavnih planova i programa, te da li studiji pripremaju dovoljno za tržište rada, dobijene su značajne razlike, gdje je najveći broj odgovora „možda“ i „ne“ stoga i ova hipoteza je djelimično potvrđena a glasila je da studenti smatraju da programi nisu dovoljno inovirani, te da studiji u BiH ne pripremaju dovoljno za rad. Spolne razlike su pronađena u mišljenju o kvalitetu visokog obrazovanja u BiH, dok nisu pronađene s obzirom na godine studija, iako mlađi imaju više pozitivne stavove. Razlike između studenata i studentica nisu velike, ali su indikativne.

Studenti su iznijeli veći broj različitih problema u petom zadatku: nedovoljan omjer teorije i prakse, nesavremenost planova i programa, korupcija, demotivisanost studenata, odnos profesor-student, ocjenjivanje, nedostatak novih pristupa u nastavi, nedovoljno ulaganje, savremena literatura, nedovoljna povezanost sa fakultetima u Evropskoj uniji. Obzirom da se očekivalo da će studenti iznijeti širi dijapazan problema ova hipoteza je potvrđena. Na osnovu zaključaka svakako je vidljivo da je potrebna povratna informacija od studenta kao primarnih korisnika koji nam mogu ukazati na prioritet u radu. Imajuć u vidu potrebu za ishodima učenja baziranim na kompetencijama, omjerom prakse i teorije na

studijima u svijetu, savremenim nastavnim planovima i programima i što kvalitetniju pripremu na studijima za tržište rada, navedeni problemi i njihovo rješavanje treba postaviti kao prioritetne ciljeve koji uz više ulaganja u visoko obrazovanje mogu poboljšati kvalitet.

Zaključuje se da brojna očekivanja se odnose na izmjene kurikuluma, redefinisanje strukture, izmjene plana i programa, inoviranje predmeta i sadržaja, veći omjer prakse, prilagođavanje obrazovne politike ciljevima. Navedeno bi moglo voditi jačanju i konkurentnosti u Evropskom prostoru visokog obrazovanja, te povezivanje i ostvarenje saradnje sa drugim obrazovnim sistemima širom svijeta.

5. Literatura

- Allan, J. (1996). Learning outcomes in higher education. *Studies in Higher Education*, 21(1), 93-108.
- Bečić, M. Vojinić, P. Stojčić, N (2013). Zadovoljstvo studenata i kvaliteta usluge odjela za ekonomiju i poslovnu ekonomiju sveučilišta u Dubrovniku: Zborniku radova znanstvene konferencije Ekonomsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj- jučer, danas, sutra. Zagreb. str. 219-235.
- Čavrak, V. (2013). Obrazovanje za dobro društvo u Zborniku radova znanstvene konferencije Ekonomsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj- jučer, danas, sutra. Zagreb. str 3-27.
- Gajić, O., Budić, S., Lungulov, B. (2011). Personalne i socio-demografske karakteristike kao korelati vrednosnih orijentacija i interesovanja studenata u Vojvodini. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 43(1), 139-159.
- Gonzalez, J. and Wagenaar R (eds) (2008) Universities' contribution to the Bologna Process Tuning Education Structures in Europe. General brochure. University of Deusto
- Kennedy, D. (2007). *Writing and Using Learning Outcomes*. Cork: University College Cork.
- King, R., Ruiz-Gelicez, E. (2003). International Student Migration and the European "Year Abroad" Effects on European Identity and Subsequent Migration Behavior. *International Journal of Population Geography*, 9(3), 229-252.
- Knight, J. (2007). Internationalization: Concepts, Complexities and Challenges. In J. J. F. Forest and P. G. Altbach (Eds.), *International Handbook of Higher Education* (pp. 207-227). Dordrecht: Springer.
- Lazibat, T., Sutić, I Baković, T. (2013). Sustavi upravljanja kvalitetom na ekonomskim visoko obrazovnim institucijama u Republici Hrvatskoj u u Zborniku radova znanstvene konferencije *Ekonomsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj- jučer, danas, sutra*. Zagreb. str 173-175.
- Lokhoff, J. Wegewijs, B., Durkin, K., at all. (2010). *A Tuning Guide to Formulating Degree Programme Profiles - Including Programme Competences and Programme Learning Outcomes*. Bilbao: Universidad de Deusto.
- Lutilsky, I., D. Tominac, S., B. (2013). *Pokazatelji uspješnosti na visokoškolskim ustanovama*. u Zborniku radova znanstvene konferencije Ekonomsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj- jučer, danas, sutra. Zagreb. str. 193-219.
- Mandić, M., Pavlović, A(2013). Istraživanje očekivanja i zadovoljstva studenata diplomskog studija smjera marketing U: Zborniku radova znanstvene konferencije

Ekonomsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj- jučer, danas, sutra. Zagreb. str 235-249.

- Quiang, Z. (2003). Internationalization of Higher Education: Towards a Conceptual Framework. *Policy Futures in Education*, 1(2), 248-270.
- Sporn, B. (2003). Management in higher education: Current trends and future perspectives in European colleges and universities. In R. Begg (Ed.), *The Dialogue between Higher Education Research and Practice* (pp. 97-107). New York: Kluwer Academic Publisher.
- Vašiček, V, Dragija, M . (2013). Modeli finansiranja visokog obrazovanja i primjena u republici Hrvatskoj U: Zbornik radova znanstvene konferencije *Ekonomsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj- jučer, danas, sutra. Zagreb. str.109-135.*

- Valenčič Zuljan, M., Vogrinc, J. (2011). Teacher education in Croatia: Recent developments in teacher education (2005-2010). Ljubljana: Faculty of Education, University of Ljubljana, str. 253-270
- Vizek Vidović V. (2009). Kompetencije i kompetencijski profili u učiteljskoj i nastavničkoj profesiji U: Planiranje kurikuluma usmjerenoga na kompetencije u obrazovanju učiteljai nastavnika. Zagreb.str. 9-19.

JEZIČNA I MEDIJSKA ANALIZA NOVINSKIH NASLOVA

Sažetak

U radu se provodi medijska i jezična analiza novinskih naslova objavljivanih od 13. do 19. studenoga 2017. godine na mrežnim portalima Jutarnji.hr i 24sata.hr. Naslovi su se ispitivali u 16 kategorija, a ukupno je obuhvaćeno 140 glavnih vijesti. Glavne vijesti dana odabrane su objektivnim znanjem dvaju ispitivača. Nakon klasifikacije sadržaja članka nastojala se prikazati njegova povezanost s naslovom i pripadajućom opremom. Cilj je rada istraživačkim primjerima nadopuniti istraživanja Đ. Obradovića i A. Tomić te doprinijeti prikazu problematike medijske slike stvarnosti kada je riječ o medijskoj analizi te pokazati koliko su odrednice novinsko-publicističkoga stila, o kojima pišu L. Hudeček i J. Silić, prisutne u novinskim naslovima.

Ključne riječi: *medijska analiza, jezična analiza, novinski naslovi, novinsko-publicistički stil, mrežni mediji*

NEWSPAPER HEADLINES LINGVISTIC AND MEDIA ANALYSIS

Abstract

Using media and linguistic analysis the paper will examine newspaper headlines published on online media Jutarnji.hr and 24sata from the 13th till 19th November 2017 through 16 categories. The analysis included 140 main news published on Jutarnji.hr and 24sata. The main daily news were selected according to objective knowledge of two researchers. After the content classification of online media texts the paper examined its connection to main headlines and the rest of the headline frame. Based on explored examples the main purpose of the paper is to supplement the former researches of Đ. Obradović and A. Tomić and to contribute to the representation of media reality issues when it comes to media analysis. Also the paper wants to show the newspaper –publicist style determinants presence in newspaper headlines according to writing of L. Hudaček and J. Silić.

Key words: *media analysis, linguistic analysis, newspaper headlines, newspaper – publicist style, online media*

1. Uvod

Problematika pojma medijske slike stvarnosti često je u središtu opisa različitih znanosti. Postavlja se naime pitanje kolika je istinska povezanost između stvarnosti i njezine percepcije putem medijskih alata. Konkretnije, ovaj je rad usmjeren na novinske naslove i način kojim novinari pomoću njih kreiraju simboličke slike koje zatim predstavljaju javnosti.

Kao što je poznato, svaki čovjek od rođenja otkriva okolinu oko sebe služeći se vlastitim osjetilima. Pri čitanju pojedinih naslova cilj je novinara zadovoljiti osjetila čitatelja i tako privući njihovu pozornost kako bi članak na koncu bio pročitan u cijelosti. U skladu s tim

¹ Odjel za kulturologiju u sastavu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Trg Svetog Trojstva 3, 31 000 Osijek, Republika Hrvatska

² Odjel za kulturologiju u sastavu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Trg Svetog Trojstva 3, 31 000 Osijek, Republika Hrvatska

bitno je odrediti obilježja koja omogućuju naslovima zadobiti što veću pozornost čitatelja iz čega proizlazi njihova učinkovitost. U tom smislu, u radu se provela analiza medijskog sadržaja u razdoblju od 13. studenoga do 19. studenoga 2017. godine, a jedinica analitičke matrice bio je novinski naslov. Naslovi su se ispitivali u 16 kategorija. Ukupno je obuhvaćeno 140 glavnih vijesti od kojih polovica pripada mrežnom portalu Jutarnjeg lista, a drugi dio portalu novina 24 sata. Rezultati se ispitivanja članaka, u konačnici, prikazuju grafički i opisno.

2. Medijske poruke i prikaz stvarnosti

Iako je danas prihvaćeno mišljenje kako su mediji omogućili brži protok informacija i prikaz događaja u svijetu, postavlja se pitanje koliko je medijska slika stvarnosti uistinu slika stvarnosti. Prema tome, važno je razumjeti put koji stvarnost događaja prolazi od samog trenutka do prikaza u medijima te na kraju koliko na njezinu predodžbu utječe percepcija primatelja. Medijska slika svijeta danas je kod mnogih teoretičara prihvaćena kao druga zbilja, odnosno dio stvarnosti prave istine. Razlog prihvaćenosti te tvrdnje leži u različitoj predodžbi novinara koji mora „u svojoj glavi stvoriti mentalni model promatranja trenutka stvarnosti, potom ga imenovati, izraziti simbolički i tek tad uključiti u prostor komunikacije“ (Kurtić, 2006: 119). Dakle, novinar prema vlastitim uvjerenjima i razmišljanjima stvara viđenje stvarnosti pri čemu dakako želi ostati objektivan. Težinu objektivnosti shvatio je prije 2400 godina Tukidid pišući *Povijest peloponeskog rata* (prema Kunczik i Zipfel, 1998: 89). Razgovarajući sa sudionicima pojedinih zbivanja teško je dolazio do istine jer je svatko pričao svoju inačicu istog događaja - rata. Tako je opisno dokazao da zbilju nije moguće objektivno prenijeti i stoga je pri opisivanju događaja najbitnije opisati ih „koliko je moguće točno“. To dokazuje kako čovjekova stvarnost nije prava stvarnost jer ovisi o njegovim vlastitim mogućnostima spoznaje. (Obradović, 2007: 90). Sjena stvarnosti, kako ju je Sokrat slikovito nazvao, predstavlja mali dio stvarnosti koju novinar percipira subjektivnim mogućnostima čime slika stvarnosti biva nepotpuna.

Međutim, činjenica je da nije uvijek sve moguće prenijeti. Obradović navodi da „u cijele dnevne novine ne bi mogle stati rasprava i odluke sa sjednica tijela vlasti ne samo na državnoj, nego i na lokalnoj razini“ (2007: 91). To se, dakle, odnosi na sve vrste medija, od televizije do internetskih portala. Prijenos događaja uređen je kriterijem odabira pri čemu su osnovni kriteriji odabira vijesti: relevantnost, korisnost, zanimljivost, neobičnost, sukob, utjecaj publike i slično. Navedene smjernice utječu na pripremu medijskog prikaza čime se oblikuje treća zbilja stvarnosti. U konačnici, nastanak medijskog priloga prvenstveno mora biti uređen pravilima novinarske struke. Međutim, pravila pripreme priloga razlikuju se od medija do medija u kojoj sudjeluje velik broj ukupne uređivačke koncepcije.

Prema Spahiću, reklamu novinarskog teksta i poziv na njegovo čitanje danas predstavljaju naslovi (u Obradović, 2007: 92). Neovisno o tome koji im je cilj, činjenica je da sažimaju sadržaj poruke te tako često udaljavaju nastali novinski oblik od stvarnosti. Hoće li takav sažet oblik najave na televiziji, radiju ili internetskom portalu privući pozornost ili ne će, učinak je jednak, a „o važnosti naslova kao dijela za privlačnost poruke primatelja svjedoče mnoge napisane knjige posvećene upravo toj cjelini, dok se u suvremenijim poglavljima obrađuje i pisanje naslova u internetskim glasilima“ (Obradović 2007: 92). Lipovčan (2006) upućuje na drugačiju medijsku sliku svijeta u odnosu na stvarnost kroz tvorbu izraza za medijski prikaz stvarnosti. Autor detaljno opisuje put od stvarnosti do njezina prikaza u medijima i do onoga što na koncu prime primatelji poruka. Tako, među ostalim, svaki novinarski prilog nosi osobne odrednice njegova autora čime se tako prikazan od odabranih elemenata pretvara u četvrtu zbilju po Lipovčanu. Malović (2005) objašnjava kako novinar

činjenicama pokušava pojasniti događaj i dodaje kako je to katkada vrlo teško pa se novinarski izvještaj često doživljava kao svojevrsno bacanje novog svjetla na zbivanja. Naime, cilj je razumijevanje događanja, a ne prijenos jedinstvenog događaja, odnosno nisu važne činjenice, nego ono što novinar odluči iznijeti u javnosti. Po tome naslov nekoga teksta, baš kao i naslovna stranica u dnevnim novinama ili najavna špica u središnjem dnevniku, služi kao središnja ideja teksta – nudi „ono” što je novost u samom događaju. Važnost uloge novinskih naslova najbolje oslikava Ivas (2004:10) po kojima su oni „poruka sastavljena od jedne ili više riječi koje najavljuju naslovljeni tekst” i predstavljaju ključno mjesto teksta – njegov ulaz, kanal koji vodi u tekst, mamac. Stoga naslov treba biti kratak i cjelovit s jasnom informacijom o sadržaju teksta te kao takav može služiti kao poticaj za čitanje ili tzv. reklama za novinski tekst (Mikuljanac, 2004). U tom smislu medijski naslovi imaju dvije temeljne funkcije - da poruku čine prepoznatljivom te razumljivom. No naslovi upućuju i na namjere autora i njihov stav prema događaju o kojem se izvještava. Ta razina metakomunikacijske strukture upućuje na razinu objektivnosti, pristranosti i sugestivnosti sadržaja i medija u cjelini (Isaković, 2016: 171). Na sličan način i Ivas (2004) pojašnjava najčešće ciljeve naslova. Riječ je o privlačenju pozornosti što se naziva pragmatičkom ulogom gdje naslov djeluje kao signal te referiranje na sadržaj teksta što pripada semantičkoj ulozi naslova, odnosno sklonosti naslova rezimiranju glavne misli cijelog teksta gdje naslov onda djeluje kao simbol.

3. Jezična i stilska obilježja novinskih naslova

Naslovi imaju zadaću privući pozornost čitatelja kako bi ga nagovorili da pročita cijeli tekst. Lana Hudeček u radu *Jezične značajke novinskih naslova* opisuje ulogu naslova: „Funkcija je naslova da privuče pozornost čitatelja te da ga sažeto, zanimljivo i inteligentno upozori na glavnu misao članka koji slijedi.“ (Hudeček 2006, 297). Josip Silić u knjizi *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika* podrobnije obrazlaže ulogu novinskih naslova pri čemu ističe: „Ono po čemu se novinarski stil razlikuje od svih ostalih funkcionalnih stilova jesu, između ostaloga, i naslovi. Njihova je uloga takva da vrlo često samo o njima ovisi hoće li se novine pročitati. Zato se i opremaju tako da privuku čitatelje: posebnim pismom, na posebnu (udarnu) mjestu, s ključnim riječima (napisa), s riječima ekspresivna značenja, s karakterističnim rečeničnim i interpunkcijskim znakovima itd.“ (Silić 2006, 89). Josipa Steiner u radu *Novinski naslovi u hrvatskome jeziku* (2009.)³ upućuje na ovisnost strukture novinskog naslova o žanrovskoj i tematskoj pripadnosti članka, ali napominje i da su ekspresivnost i stilogenost naslova svakako vrlo zanimljivo područje za proučavanje i naslova i cjelokupnog novinsko-publicističkoga stila. Ivana Jozić i Alisa Mahmutović u radu *Novinski naslovi – informacija, manipulacija ili senzacija*⁴ zaključuju da „naslovi, premda imaju otvaračku poziciju prema tekstu, nisu uvijek njegove jake pozicije, jer ne zaustavlja svaki naslov čitatelja na tekstu. Drugim riječima, samo onaj naslov koji ostavlja prostor za moguće modifikacije značenja informacije koju tekst donosi može se smatrati jakom pozicijom, kao i svaki naslov koji na izvjestan način zakrivljuje glavnu informaciju. Neki naslovi postaju čvorišna značenja tek u suodnosu s ostalim jakim pozicijama u tekstu, a najčešće imenom ili fotografijom.“ (2013, 134). Tihana Zbašnik (2015.), pišući o sintaktostilističkoj analizi novinskih naslova iz kulturne rubrike,⁵ posebice ističe da je

³ Riječ je o diplomskom radu Josipe Steiner koji je obranjen 2009. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

⁴ Književni jezik, 24 (2013), 1-2; 121-136.

⁵ Riječ je o diplomskom radu Tihane Zbašnik pod naslovom *Sintaktostilistička analiza novinskih naslova iz kulturne rubrike* koji je obranjen 2015. godine na Filozofskom fakultetu u Rijeci.

„naslov (...) kondenzirana vrsta teksta čija je primarna funkcija privući pažnju čitatelja i zainteresirati ga za daljnje čitanje. Kondenzirana vrsta podrazumijeva sažetost i kratkoću, pa se pretpostavilo da će naslove tvoriti svega nekoliko riječi. (...) analiza prikupljene građe pokazala je da su naslovi iz kulturne rubrike duži od prosječnih novinskih naslova. (...) često se javlja elipsa ostvarena izostavljanjem predikata te infinitivizacija kojima se pridonosi rečeničnoj kondenzaciji.“ (2015, 44).

Josip Silić novinske naslove dijeli na nominativne, informativne i reklamne. Kada je riječ o nominativnim novinskim naslovima, autor posebice ističe: „Nominativnim se naslovima imenuje sadržaj, pa u njima glavnu ulogu imaju imenske riječi: imenice i pridjevi. Glagolske su riječi i glagolski oblici obezglagoljeni, tj. lišeni svega onoga što nose u sebi: i radnje i vremena. Učinjeno je to tako da su ili isključeni iz strukture ili pretvoreni u glagolske pridjeve (bilo radne bilo trpne) i odnosne rečenice“ (Silić 2006, 89). Informativni se novinski naslovi u mnogočemu razlikuju od nominativnih, a Silić ih pojašnjava: „Informativnim se naslovima prenosi sadržaj, pa u njima glavnu ulogu imaju glagoli, glagolski oblici, glagolska vremena, upitne riječi i načini prijenosa vijesti o sadržaju (prvenstveno) rečeničnim znakovima (često i bez njih).“ (Silić 2006, 89). Rečenični je znak (upitnik) uz (upitnu) riječ koja ga sugerira fakultativan i zato ga u naslovima katkad ima, katkad nema, dok je ondje gdje takve riječi nema on prijeko potreban. O reklamnim novinskim naslovima Silić piše: „Reklamnim se naslovima nudi sadržaj, pa u njima glavnu ulogu imaju poticajne (sugestivne) riječi, poticajna (sugestivna) sredstva (različita karaktera) i načini iskazivanja poticajnosti (sugestivnosti) (imperativi, upitnici, uskličnici, crtice itd.).“ (Silić 2006, 90). U tim se primjerima ističu poticajne riječi kao i načini izricanja poticajnosti, uglavnom postignuti imperativima i rečeničnim znakovima (dvotočje i upitnik).

Kada je riječ o opisu jezičnih i stilskih odrednica novinskih naslova, preuzima se metodološki okvir kojim se služio Dinko Petriševac u radu *Obilježja novinskih naslova* (2009, 31-38) što znači da će se pri opisu odabranih naslova primijeniti i jezično-stilska analiza naslova kao i analiza njihovih formalnih obilježja. Lana Hudeček smatra da se općenito može reći da u naslovima, u jezično-stilskome pogledu, nema mnogo toga čega općenito nema u publicističkim tekstovima. U naslovima se dakle ostvaruju sve odrednice publicističkoga funkcionalnog stila, npr. uporaba međunarodnica i žurnalizama, posuđenica i stranih riječi, nešto neobvezniji odnos prema jezičnoj normi nego što ga imaju administrativni i znanstveni funkcionalni stil. (Hudeček 2006, 298). Tako se na pravopisnoj razini prije svega brojevi pišu brojkama: „Na pravopisnoj se razini primjećuje da se brojevi redovito pišu brojkama, čak i brojevi do deset.“ (Hudeček 2006, 298). Pisanje brojeva brojkama upotrebljava se zbog ekonomičnosti prostora. Neke su od ostalih bitnih pogriješaka na pravopisnoj razini nepoštivanje interpunkcijskih pravila, često se izostavlja zarez u vokativu, često se citira bez navodnika i slično. Na kraju naslova točka se ne piše, ali uskličnik ili upitnik se upotrebljavaju. Kada je riječ o morfološkoj razini, Hudeček navodi kako se u naslovima nalaze ona odstupanja od norme koja se i inače nalaze u publicističkom stilu, npr.: uporaba oblika *kofega* umjesto *koji* u akuzativu za neživo, nesklanjanje brojeva, oblici pridjeva i zamjenica redovito su bez navezaka, posvojni se pridjevi sklanjaju po određenoj sklonidbi itd. (Hudeček 2006, 299). Pišući o leksičkoj razini u naslovima, Hudeček posebnu pozornost posvećuje novotvorenicama u naslovima. To pak pokazuje kolika jezična kreativnost i bogatstvo jezičnog korpusa postoji u novinskim naslovima. Na sintaktičkoj razini Hudeček navodi kako su naslovi koji pripadaju obavijesnoj žanrovskoj skupini nerijetko dugački te često imaju strukturu nezavisnosloženih pa i zavisnosloženih rečenica. Opisuje i uobičajen postupak navođenja mjesta događaja na početku novinskoga naslova. Silić spominje i donošenja imena osobe koja se sučeljava s nekom drugom osobom na početku novinskoga naslova. Napominje kako se „tada takvi tekstovi ne opremaju uobičajenom jezičnom i

pravopisnom normativnošću: navodnicima, primjerice.“ (Silić 2006, 90). O funkciji podnaslova Silić piše: „Naslovi se često daju u općemu vidu, tj. kao lišeni konteksta iz kojega su potekli. I zato (katkad) dobivaju podnaslove u kojima se njihov sadržaj konkretizira.“ (Silić 2006, 90). Kada je riječ o citiranju, Lana Hudeček piše kako je u naslovima često citiranje upravnim govorom, a često se citira tako da se u naslovu ne navodi čije se riječi citiraju, a citat se nalazi u navodnicima ili je naveden bez navodnika. Kao objašnjenje stilske razine novinskih naslova Lana Hudeček navodi kako su u novinskim naslovima potvrđene sve stilske figure te nabroja kontrast ostvaren antonimima, metonimiju, metaforu, personifikaciju, pojavu frazema i oksimorona. Smatra i kako je igra riječima često sredstvo za privlačenje čitateljeve pozornosti. O stilskoj razini pisala je i Marina Katanić-Bakaršić u knjizi *Stilistika* (2010.) tvrdeći kako naslovi posjeduju niz osobina koje ih čine stilogenima, a to su retorika pitanja koja imaju zadatak privući pozornost čitatelja te ih prividno uključiti u razmišljanje i davanje odgovora (prema Petriševac 2008, 36).

O tome što u naslovu treba izbjegavati, a što koristiti, uz brojne primjere objasnila je i Ankica Tomić u tekstu „*Kako se kalio naslov*“ objavljenom 2015. godine u časopisu Hrvatskog novinarskog društva „Novinar“. Tomić (2015) navodi da treba izbjegavati naslove poput: „Kako smo otkrili najdebljeg čovjeka na svijetu?“. Naslovi novog doba dio su novinarske alkemije, odnosno čarobiranja za redakcijskim računalima gdje obične vijesti, normalne priče i očekivani obrati postaju ekskluzivna otkrića strogo čuvanih tajni. Istinitost se pritom brani upitnikom kao neprobojnim štitom novinarske etike, no Betteridgeov zakon novinskih naslova glasi: „Na svaki naslov koji završava upitnikom možemo odgovoriti riječju ne, lako je provjerljiv.“ (Tomić 2015, 27). Jedni će reći da je razlog dnevni ritam i nedostatak vremena, drugi će kao argument izvući ignoranciju, nezainteresiranost za svijet oko sebe, treći će se pozvati na nekompetenciju novinara i reći da se iz većine tekstova ionako ništa bitno ne može saznati... Kako bilo, danas se, više od svega, u novinama čitaju naslovi (i gledaju fotografije). Teme su svedene na formu stripa, informacije su omeđene grafikom i u tri se reda mora znati ispričati priča. (Tomić 2015, 27)

No, ni svaki naslov nije dovoljno dobar da ga se primijeti. Courtney Seiter, dugogodišnja kolumnistica i urednica Buffera, ali i diplomirana stručnjakinja za društvene mreže, komunikologiju i marketing, u svom je istraživanju objavljenom na *online news* portalu Huffington Post došla do osam glavnih stavki zbog kojih će naslov postati "klikabilan", odnosno publika će ga poželjeti pročitati (Seiter, 2014). Bilo da je riječ o tabloidnom štivu koje traži senzaciju, ili ozbiljnijim, opreznijim temama koje se bave problemima, oba će naslova pokušati igrati na kartu iznenađenja. Moderno doba ionako dosadu smatra najgorim, smrtnim grijehom. Naslov je, dakle, tu da razbije obrazac očekivanog, privuče pažnju faktorom iznenađenja, a interes bi čitatelja trebao zadržati na članku. Zamke takvog naslova su, pak, izvlačenje iz (moguće dosadnog) konteksta; lijepljenje etikete "ekskluzivno" na svaki notorni događaj ili otkriće, a zbog čega bi se čitatelj, nakon što tekst dočita do kraja, tražeći onu, već spomenutu senzaciju, mogao osjećati prevareno. No i to je interakcija, a od čitatelja se ionako više ne očekuje da bude pasivni promatrač. (Tomić 2015, 27). Njegovu aktivnost potaknut će i pitanje u naslovu. Ono, kao i upitnik, kojim se, zbog spomenutog niječnog odgovora oprezno upravlja, stimulira ljudski mozak tako što potiče znatiželju primatelja. Kao što je istaknuto, Marina Katanić-Bakaršić (2010.) smatra kako novinski naslovi posjeduju niz osobina koje ih čine stilogenima, a to su retorička pitanja koja imaju zadatak privući pozornost čitatelja, prividno ih uključiti u razmišljanje i davanje odgovora, s naglaskom na prividno. Praksa hrvatskih redaktora i urednika pokazuje da se za naslove radije odabiru odnosne, nego upitne rečenice. Odnosne su zamjenice one koje zvuče kao upitne, ali njima se ništa ne pita. (Tomić 2015, 27).

Suptilna je razlika vidljiva na primjeru dvaju naslova: „Koliko nas tračevi mogu stajati karijere?” u odnosu na: „Koliko nas tračevi mogu stajati karijere“. Najvažnije je zadovoljiti kriterij znatiželje ili ponuditi instant rješenje problema: „Kako popuniti rupu u znanju jednim klikom?“ No, znatiželja, pritom, podrazumijeva bar nekakvo predznanje jer ono o čemu ne znamo ništa, ne može nam ni nedostajati. Stoga je važno da takav naslov potakne znatiželju, ali ne i da ju zadovolji. Čitatelja će, pak, odvesti do razine prepoznavanja jer u ljudskoj je prirodi da traži potvrdu vlastitih stavova. U suprotnome, ako nam tekst nudi odgovor na nešto o čemu nemamo pojma, motivacija za čitanje mogla bi naglo opasti zbog osjećaja da uloženi trud u probavljanje teksta neće biti proporcionalan upućenosti kojoj težimo. (Tomić 2015, 28).

Dojam kako smo prezasićeni lošim vijestima, teškim pričama i negativnošću, kada je riječ o naslovima, prilično je pogriješan. Superlativi u opremi mogu biti vrlo učinkoviti, no istraživanja pokazuju da će još veći dojam ostaviti ekstremi negativnog predznaka (Seiter, 2014). „Najgori” je tako jači pojam od “najboljeg”, a “najdeblji čovjek na svijetu” privući će veću pozornost od “ljepotice”. Studija Outbraina analizirala je 65 000 naslova na mrežnim portalima i pokazala da su naslovi s pozitivnim superlativima prošli 29 % gore, a naslovi s negativnim superlativima 30 % bolje od naslova bez superlativa. Istodobno prosječan klikovni postotak (*click-through rate*) na naslovima s negativnim superlativom bio je 63 % veći nego na naslovima s pozitivnim superlativom (Seiter, 2014). Zašto je tomu tako? Zato što smo na negativne superlative manje naviknuti te su oni kao takvi intrigantniji i neočekivaniji te mogu aktivirati element iznenađenja. Također, oni dobro nadopunjuju našu osobnu nesigurnost s obzirom na to da negativne riječi poput “izbjeći” i “nemoj” često djeluju zbog toga što svi žele saznati postoji li nešto što krivo rade i trebaju prestati (Seiter, 2014). Istodobno isticanje pozitivne superiornosti doživljava se kao klišej. Više sućuti, razumijevanja i identifikacije polučit će tako naslov u kojem je riječ o najdebljem čovjeku prije nego o misici i u tom smislu Tomić (2015) ističe da treba koristiti negativne superlative u naslovu, ali ne i niječne rečenice jer ako već u naslovu i opremi kažemo da nečim ne raspolažemo (znanjem, resursima i slično), riskiramo dojam neupućenosti. Na taj bi način čitatelj mogao pomisliti da novinski tekst nije vrijedan čitanja (Tomić 2015, 29). Umjesto toga može se upotrijebiti sintagmu „kako bi nešto trebalo“ što nadalje pojašnjava Tomić. Riječ je o sintagmi koju su naslovi u novinama i na portalima preuzeli od reklamnih slogana. Mnogi marketinški tekstovi otvaraju se upravo riječima koje zvuče kao uputa jer nema onoga tko u nečemu ne želi biti bolji i uspješniji. Naslovi koji “otkrivaju” kako bi nešto trebalo činiti aktiviraju ono “nesvjesno” u nama. Više od same informacije, ovdje oprema teksta daje privid kontrole i poretka koji nam, očito, u životu nedostaje. Osim toga, naslov “Kako izbjeći uredske tračeve” imat će bitno dalji doseg od, po značenju srodnog, “Izbjegavanje uredskih tračeva”. Dobar naslov često se konkretizira iz “Kako izbjeći...” u, primjerice, “Pet koraka za izbjegavanje uredskih tračeva.” (Tomić 2015, 29). Čitatelji vole brojke. Daju im okvir, egzaktnost, brišu neodređene odrednice, što upućuje na, u medijima, poželjnu objektivnost. Studije pokazuju da će nam čekanje u redu pasti bitno gore ako ne možemo procijeniti koliko će ono trajati. Kaže li se primjerice pacijentu u čekaonici da će liječnik zakasniti pola sata, isprva će ga informacija možda uznemiriti, no znat će u koji vremenski okvir može staviti tu neugodnu (ne)aktivnost, što svakako nema priliku govoriti li mu se uporno: „Strpite se još malo.”. Koliko je „malo” zapravo „previše” stvar je osobne, dakle neprecizne procjene. A nepreciznost, gotovo koliko i dosadu, nitko ne voli. (Tomić 2015, 29). Budući da brojke u naslovu pomažu predvidjeti do koje će se razine tekst baviti materijom, statistike kažu da publika preferira upravo takvu opremu članaka. Što je brojka u naslovu veća, to će članak imati dalji doseg. Smješteno u kontekst internetskog novinarstva, tekstovi s brojkom u naslovu prijeći će okvire portala na kojem su objavljeni i, uz malo sreće, postati viralni. Čitatelj želi postati aktivan sudionik procesa širenja informacija te će se rado odazvati

“nudenju rješenja”, osobito ako je prozvan, odnosno ako se naslov obraća “baš njemu”. (Tomić 2015, 29).

Kao što je obraćanje iz poštovanja (persiranje) nekad bilo znak kulturnoga ponašanja, tako se u posljednje vrijeme, također preuzeto iz svijeta marketinga, intimno obraćanje čitatelju smatra dodatnom vrijednošću. No obraćanje s „ti“ u naslovu ipak nije postalo uobičajeno. Međutim, naslov koji navodi ciljanu publiku izazvat će identifikaciju, potaknuti čitatelja na reakciju, ako nikako drukčije, onda barem čitanjem teksta. Evo nekoliko „istih”, a različitih naslova kojima je cilj plasiranje novoga proizvoda: „Novi smartphone u prodaji” (regularni naslov); “Kome treba novi smartphone?” (naslov s pitanjem); „Ovo je tvoj novi smartphone!” (obraćanje publici). Marketinški stručnjaci složni su u zaključku da treći naslov privlači najviše klikova, osobito ako je odnos “familijaran” kao da smo mi (konzumenti) i oni (proizvođači) na istoj razini, bez persiranja. (Tomić 2015, 29). Iako u takvim slučajevima o, primjerice, novom smartphoneu u pet-šest riječi ne doznajemo ništa, što je naslov konkretniji, veći je i dojam specifičnosti. A konkretan naslov publika bitno više cijeni od “općih mjesta”. Podatci koji će u glavi aktivirati sličice (proces prepoznavanja) promptno će, i ponovno nesvjesno, pobuditi interes publike. Slično kao i s brojkama, specifični pojmovi uokviruju temu, definiraju očekivanja i najavljuju odgovor. Drugim riječima, tekst tretiraju kao proizvod od kojeg bi publika mogla imati koristi, a što je korist detaljnije najavljena, to će i posezanje za njom biti izraženije. Razvidna su jezična obilježja takvih naslova: izbjegavanje kopule (pomoćnog glagola), aluzije, asocijacije, pomaknuti citati prilagođeni temi, brojke, obraćanja, stilemi, bombastične imenice, nesvakidašnji glagoli, oprezna upotreba pridjeva i priloga. Golem je izbor različitih riječi koje bi dobro pristajale naslovu, samo ih treba dobro odabrati.

4. Metodologija istraživanja

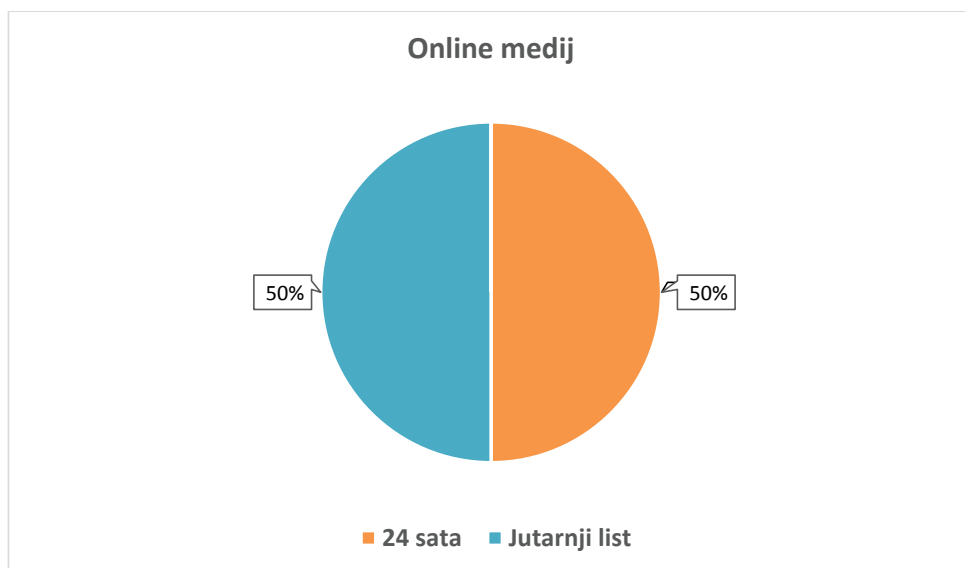
Primjenom istraživačke metode analize sadržaja i analize izraza u ovom se radu analiziraju novinski naslovi članaka internetskih portala Jutarnjeg lista i 24 sata. Analiza se sastojala od analitičke matrice i prikupljanja deset glavnih vijesti dana, sedam dana u tjednu, točnije u razdoblju od 13. studenoga do 19. studenoga 2017. godine. Taj način prikupljanja vijesti, odnosno novinskih naslova bio je jednak za oba medija. Svih deset glavnih vijesti dana neprekidno su praćeni tjedan dana te su pripadali rubrici *Vijesti iz Hrvatske*. Glavne vijesti dana odabrane su objektivnim znanjem dvaju ispitivača. Nakon klasifikacije sadržaja članka nastojali smo prikazati njegovu povezanost s naslovom. Primjer tomu bila bi kategorija utemeljenost teksta na naslovu članka te prikaz je li ona potpuna ili nije. Isto tako, razmatra se na koji se način pojavljuje *clickbait* u naslovu te koristi li se senzacionalizmom, znatiželjom, neistinom ili ga pak nema. U istraživanju novinskih naslova prikupljeno je ukupno 140 vijesti čime je prvih 70 pripalo Jutarnjem listu, a druga polovica internetskom portalu 24 sata. Temeljni izvori pri pisanju rada svakako su prethodna istraživanja Đorđa Obradovića i Ankice Tomić koji su upotpunili medijsku analizu te doprinijeli prikazu problematike medijske slike stvarnosti kao i radovi Lane Hudeček i Josipa Silića kada je riječ o jezičnoj analizi novinskih naslova. Statistički obrađeni podatci i rezultati istraživanja prikazani su grafikonima.

Ukratko, Jutarnji list izlazi od 1998. godine te je treći dnevni list u Hrvatskoj s nakladom od oko 60 tisuća primjeraka. Svakodnevno izlazi kroz pet izdanja koji su podijeljeni po regijama. U dnevnom izdanju Jutarnji se list sastoji od deset različitih rubrika, međutim onaj na internetskom portalu zbog digitalne medijske tehnike sadrži veći broj rubrika. Danas je u vlasništvu Hanza Medije, dok je većinski vlasnik bio Marijan Hanžeković. S obzirom na

političku opredijeljenost, taj list promiče liberalna i socijaldemokratska usmjerenja. Prema statističkim podacima, zbog pojave medijskih portala, mnoge klasične medijske kuće znatno gube u prodanim nakladama. Ista se pojavnost dogodila i Jutarnjem listu zato što mnoge novinske kuće danas na internetu omogućuju besplatan pregled vijesti. S druge strane, 24 sata kao multimedijalan brand djeluje od 2005. godine i nalazi se u sto postotnom vlasništvu austrijskog izdavača Styria Media Group AG. Zanimljivo je što su već nakon godinu dana postale najčitanije dnevne novine u Hrvatskoj, a 2008. je godine internetski portal postao jedan od najposjećenijih hrvatskih portala. Danas ta brojka premašuje i više od milijun posjetitelja mjesečno.

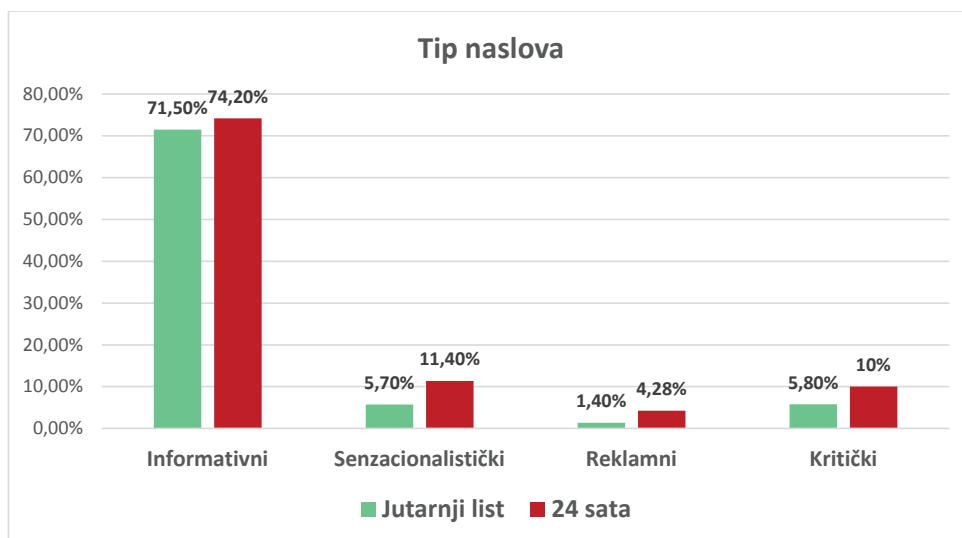
Rezultati istraživanja

Grafikon 1. Količina analiziranih naslova u mrežnim izdanjima Jutarnji.hr i 24 sata.hr

Kao što je vidljivo iz grafičkog prikaza, istraživanje je obuhvaćalo dva mrežna medija te je iz obaju obuhvaćen jednak broj novinskih vijesti, njih 70 što znači da je ukupno analizirano 140 naslova objavljenih na *online news* portalima Jutarnji.hr i 24 sata.

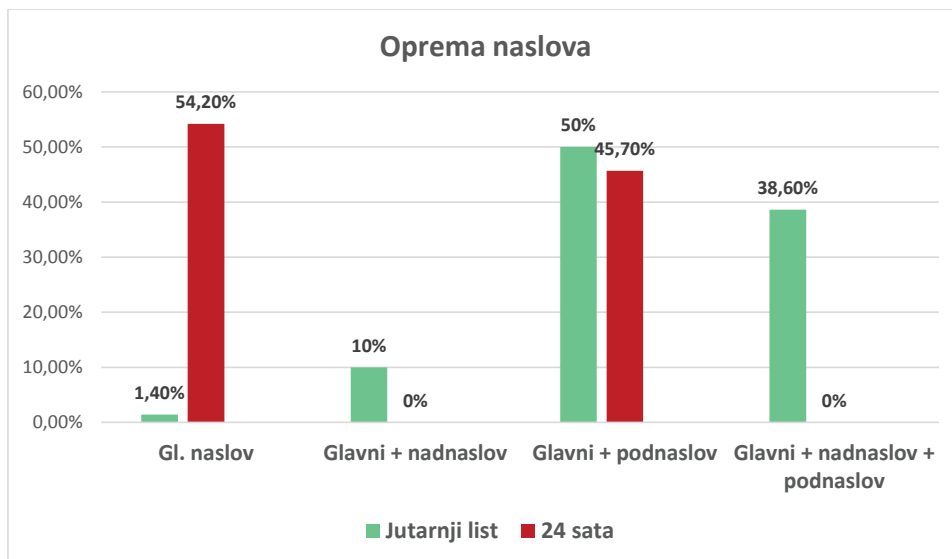
Grafikon 2. Tip naslova u analiziranim mrežnim tekstovima Jutarnji.hr i 24 sata.hr

Kada je riječ o tipu naslova, uočljivo je da je najveći udio u obama medija informativnog karaktera što je malo izraženije na portalu 24 sata. U usporedbi s Jutarnjim listom, 24 sata također imaju veći broj senzacionalističkih i kritičkih članaka, ali i reklamnih čiji je udio uočljivo najniži u obama medija. Primjer reklamnog naslova glasi: „*Video: Fantastičan uspjeh novog spota Hrvatske turističke zajednice – U samo sedam dana dosegao više od 5 milijuna ljudi!*“⁶ Kao što autorice Stolac i Vlastelić u knjizi *Jezik reklama* napominju (2014: 54), i u ovom je naslovu vidljiva atribucija pri čemu atributi naravno imaju samo pozitivno značenje i mogu se kombinirati bilo s kojim proizvodom. U nastojanju da se skrene pozornost na proizvod, autori reklamnih poruka često ih nastoje oblikovati tako da budu što upadljivije pri čemu se koriste stilskim figurama. U navedenom je primjeru prisutna formula uvjerenja koja se postiže potrošenim atributom i klišeizmom „fantastičan“ jer primatelji poruke iz naslova ne mogu znati što je mjerilo toga uspjeha, odnosno koliko su drugi videosadržaji dosegli pregleda u „samo“ sedam dana od objavljivanja. Premda je najznačajnije obilježje jezika reklama njegova sloboda, a odstupanja od norme i sklonost eksperimentiranju vidljivi su na leksičkom, sintaktičkom i stilskom planu, kada je riječ o navedenom primjeru, navedenih odstupanja nema.

Grafikon 3. Oprema naslova u analiziranim mrežnim tekstovima Jutarnji.hr i 24 sata.hr

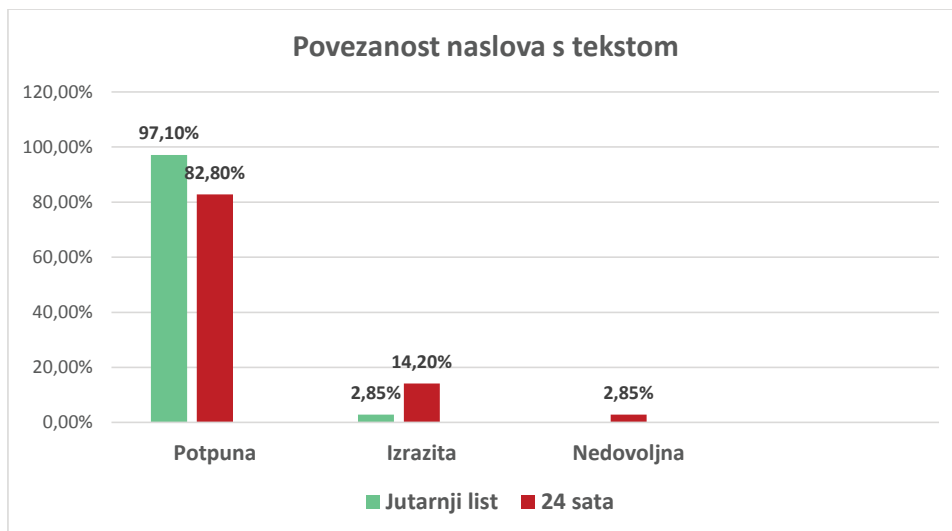
⁶ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/video-fantastican-uspjeh-novog-spota-hrvatske-turisticke-zajednice-u-samo-sedam-dana-dosegao-je-vise-od-5-milijuna-ljudi/6748881/>, pristupljeno 18.12.2017., 22,53.

Cjelovit naslovni blok nekog teksta čine nadnaslov, naslov i podnaslov gdje je naslov svakako najznačajniji i najupadljiviji dio, ali je pogreška zanemariti važnost ostalih dijelova (Mikuljanac, 2004). Grafikon 3. pokazuje da je portal 24 sata u naslovni blok najčešće uključivao samo glavni naslov (54 %) ili dodatno sadrži i podnaslov (46 %). S druge strane, Jutarnji.hr najčešće se koristio u naslovnom bloku kombinacijom glavnog naslova i podnaslova (50 %) te potpunim naslovnim blokom (39 %).

Iz toga se može zaključiti da 24 sata na prvi pogled pružaju manje informacija, a u Jutarnjem je listu razrada teme kroz naslovni blok ipak opsežnijeg karaktera zbog čega se može reći da se čitatelju nakon prvog interesa koji dobije čitajući naslov pruža još jedna prilika da kroz nadnaslov i podnaslov dozna dodatnu informaciju i utvrdi postoji li razlog da pročita cijeli tekst do kraja (Mikuljanac, 2004).

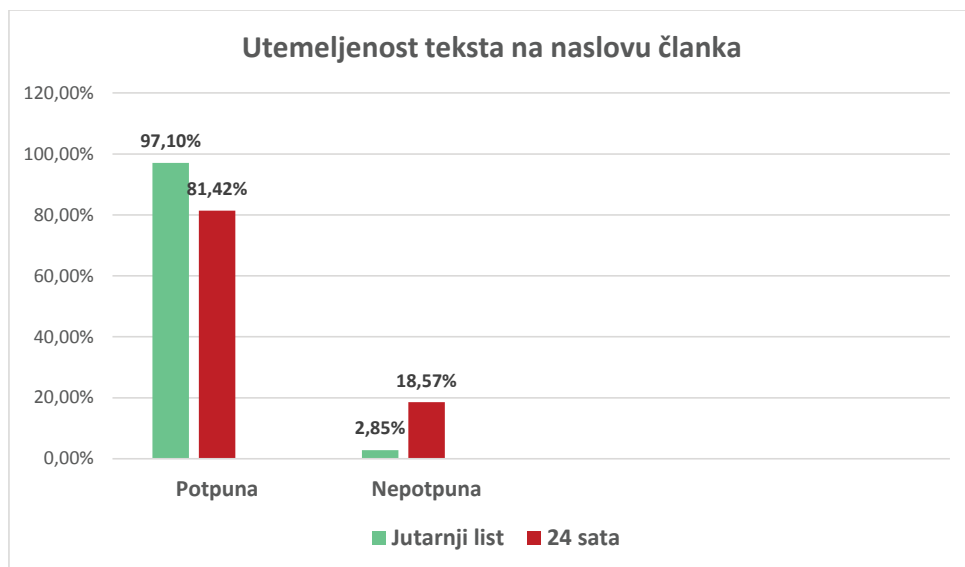
Grafikon 4. Povezanost naslova i teksta u analiziranim online izdanjima Jutarnji.hr i 24 sata.hr

Povezanost naslova s tekstem odnosi se na to koliko je određeni naslov smislen te ima li konkretne veze s viješću ili je pak senzacionalističkog karaktera i osmišljen je tako da besramno privuče čitateljstvo. Iz rezultata istraživanja moguće je uočiti da je po pitanju Jutarnjeg lista povezanost teksta i naslova iznimno visoka (97%), dok je u slučaju 24 sata zanemariv broj onih naslova čija je povezanost s tekstem nedovoljna. Jedan od primjera nedovoljne povezanosti uključuje naslov koji spominje radnika koji je snimio bezglavog duha s djetetom u naručju, a tekst pak govori o potpuno drugoj tematici, konkretnije žarulji koja je “izbila” u podrumu. Isto je i s naslovom o Oliveru Dragojeviću i rasprodanoj Spaladium Areni, gdje se u tekstu uopće ne spominje istoimena arena, nego je riječ o drugom koncertu u Frankfurtu.⁷ U potonjim slučajevima riječ je dakle o takvom naslovnom bloku koji je jači od teksta jer u sebi ima nešto što u tekstu nije objašnjeno ili čak nije ni spomenuto. U takvom pristupu (često nazivanom tabloidnom) treba voditi računa o tome da su čitatelji izuzetno osjetljivi na naslov koji daje lažnu nadu o zanimljivosti teksta, stoga se njima ne bi trebalo koristiti. (Mikuljanac, 2004).

⁷ <https://www.24sata.hr/fun/radnik-snimio-bezglavog-duha-koji-je-u-narucju-nosio-dijete-548436>, pristupljeno: 13.01.2018., 22,40.

Grafikon 5. Utemeljenost teksta na naslovu članka objavljenog na mrežnim izdanjima Jutarnji.hr i 24.sata.hr

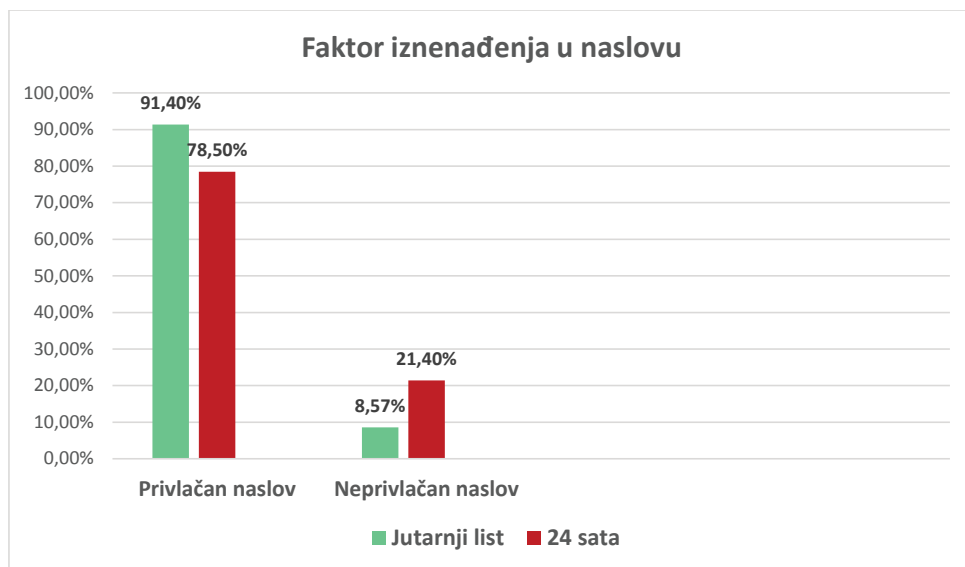

Utemeljenost teksta na naslovu članka vidljiva je u vijestima koje su u potpunosti razradile određeni naslov. Također, neki od primjera te utemeljenosti mogu biti fraze koje su upotrijebljene u naslovu, a zatim u tekstu. Primjerice, jedan od takvih naslova glasi: *'Teatar apsurd'. Otišla na pregled, nakon četiri godine skinuli joj s plaće gotovo 600 kuna: 'Najgore mi je objašnjenje zbog čega su mi uzeli novac'*.⁸ Članak započinje pojmom „teatra apsurd“ i zatim detaljno razrađuje tematiku naslova. Naime, „teatar apsurd“ nije termin strogo definiranoga značenja, već je, naprotiv, književno-kritička hipoteza za tendencije u dramskoj umjetnosti pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća. Taj je izraz u književnost uveo engleski producent i pisac drama, novinar, prevoditelj i kritičar Martin Esslin. Esslinova hipoteza vrlo je brzo prihvaćena na Zapadu te se počela koristiti kao stručni pojam.“ (Čelan 2014, 3). No nerijetko se značenje šoka iščitava iz sintagme 'teatar apsurd' kako bi se naglasio apsurd življenja, odnosno preneseno ironično značenje kojim se određuje nečije ponašanje besmislenim.⁹ Uočljivo je da je utemeljenost u najvećem broju opravdana i potpuna u obama mrežnim medijima (Jutarnji.hr 97 %; 24sata 82 %), ali je veći udio nepotpunih članaka vidljiv na portalu 24 sata (19 %).

⁸ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/teatar-apsurda-otisla-na-pregled-nakon-cetiri-godine-skinuli-joj-s-place-gotovo-600-kuna-najgore-mi-je-objasnjenje-zbog-cega-su-mi-uzeli-novac/6747594/>, pristupljeno: 22.01.2018., 15,35.

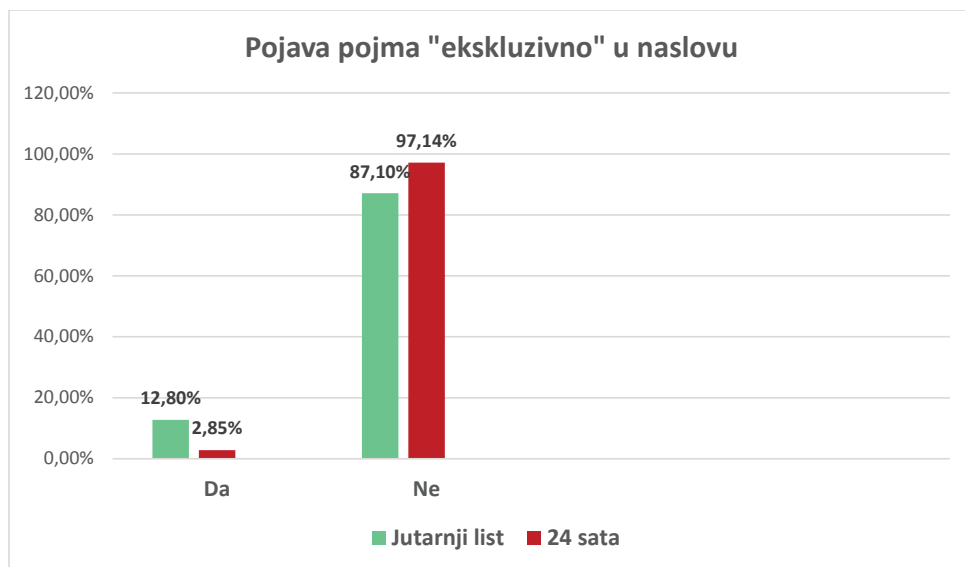
⁹ Rječnička su značenja pojma 'teatar' dostupna na poveznici: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, pristupljeno 14.02.2018., 14,02.

Grafikon 6. Analiza čimbenika iznenađenja u naslovu u analiziranim mrežnim tekstovima na Jutarnji.hr i 24 sata.hr

Iz grafičkoga je prikaza vidljivo da je većina naslova privlačnog karaktera što je posebno uočljivo u vijestima Jutarnjeg lista (91 %). S druge pak strane, 24 sata imaju veći broj neprivlačnih naslova (9 %), no on je zanemariv s obzirom na to da iznosi samo malo više od petine ukupnih članaka. Kako je istraživanje Heath i Heath (2007) pokazalo, predstavljajući nešto neočekivano (ono što odstupa normalnom poretku činjenica) može se zadržati ili zadobiti pažnja publike. Navedeno djeluje na dvije razine. Na prvoj iznenađenje zadržava našu pažnju, a na drugoj razini stvara interes za daljnje proučavanje prezentirane teme (Heath i Heath, 2007). Zbog toga, kako ističu, naslovi s čimbenikom iznenađenja privlačniji su jer će se moždani centri više “aktivirati” kada doživimo *nepredviđene* ugodne stvari usporedno s očekivanim ugodnim događajima. Drugim riječima, analizirani su se mediji koristili čimbenikom iznenađenja kako bi na lakši način privukli pozornost čitatelja, čak i kod tema i informacija s kojima su već upoznati.

Grafikon 7. Analiza pojave atributa "ekskluzivno" u naslovu u analiziranim mrežnim tekstovima na Jutarnji.hr i 24 sata.hr

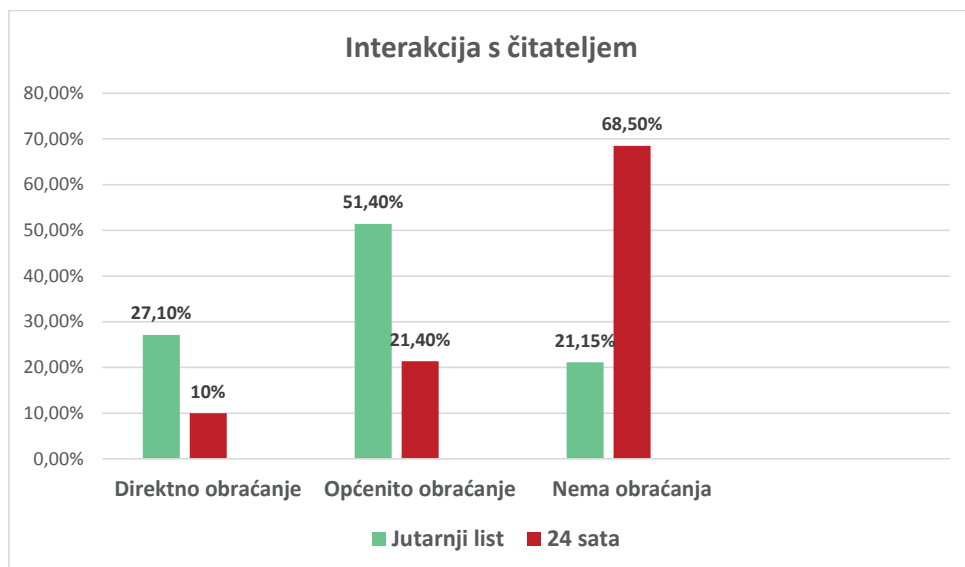

Kada je riječ o pojavnosti atributa „ekskluzivno“ u naslovima, moguće je zaključiti da se pojavljuje, ali iznimno te u većem broju u Jutarnjem listu (13 %). S obzirom obilježja tih dvaju medija, rezultat je bio suprotan od očekivanog. Jedan od primjera uporabe atributa „ekskluzivno“ sljedeći je naslov: *AUSTRIA FILES. Ekskluzivno: Dokumenti zbog kojih je Hrvatska izgubila arbitražu. Otkrili smo papire iz istrage koji povezuju MOL i offshore tvrtke*. U ovom se naslovu primjećuje uporaba riječi stranoga podrijetla – ekskluzivno i *offshore*. Engleski se jezik kao *lingua franca*¹⁰ današnjice često pojavljuje u naslovima što ne čudi jer je vrijednosno neutralan jezik (Žanić, 2007: 334), a kao globalnom jeziku odgovara mu status „jezika bez granica“ (Granić, 2007: 202). Zbog tih činjenica, često se upravo u naslovima pojavljuju leksemi engleskoga podrijetla poput *offshore* tvrtke koja označava poduzeće izvan matične zemlje ili poslove sklopljene izvan matične zemlje u području niske porezne stope i liberalnijega zakonodavstva.¹¹ Hrvatska zamjena tomu anglizmu u postojećoj literaturi još nije zabilježena.

¹⁰ Pojam označava osobitu vrstu kontaktnog jezika kojim se služe govornici različitih materinskih jezika u ograničenim komunikacijskim situacijama, najčešće za potrebe trgovine. Nazivaju se i sabirima. Prva poznata *lingua franca* govorila se u sredozemnim lukama u srednjem vijeku, a nastala je na temelju romanskih jezika (osobito talijanskoga), te grčkoga, arapskog i turskog. U proširenom smislu *lingua franca* označuje bilo koji jezik koji se u nekom dijelu svijeta upotrebljava u međunarodnoj komunikaciji; primjerice, svahili igra takvu ulogu u velikom području istočne Afrike, a engleski sve više postaje *lingua franca* u cijelome svijetu. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=36649>, pristupljeno 15.02.2018., 20,40).

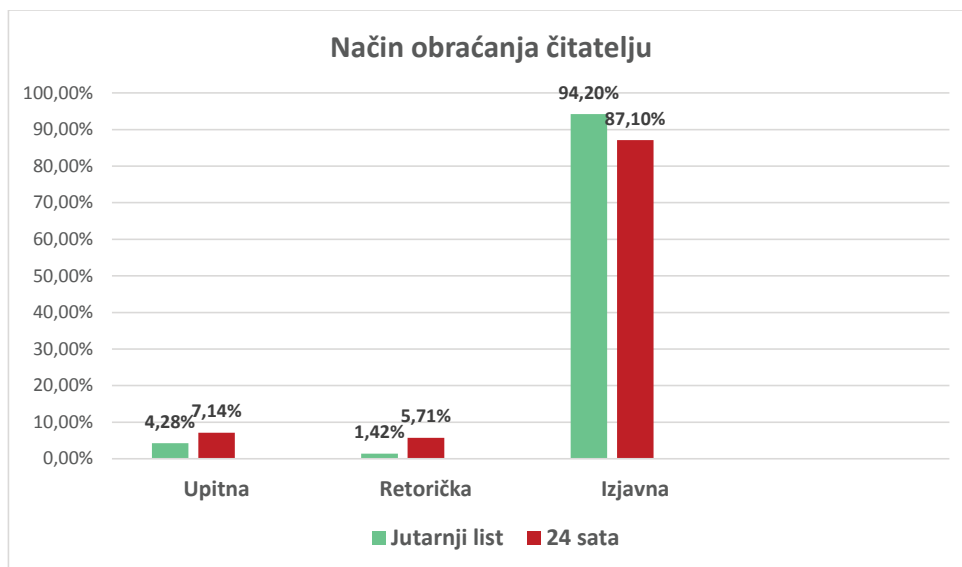
¹¹ <https://www.hrleksikon.info/definicija/off-shore.html>, pristupljeno 15.02.2018., 20,50.

Grafičkon 8. Analiza interakcije s čitateljem u naslovima analiziranih online tekstova na Jutarnji.hr i 24 sata.hr

Interaktivni pristup novinara čitatelju putem novinskog naslova pokazao se kao vrlo uspješan jer čitateljstvu „persiranje“ odgovara. Ono se tako poistovjećuje s porukom u naslovu i zamišlja da se autor teksta obraća izravno njemu. Ipak, iz grafičkog je prikaza rezultata uočljivo da se u najvećem broju članaka ne obraća izravno autoru, posebice kada je riječ o portalu novina 24 sata (69 %). U više od pola naslova Jutarnji se list obraća čitateljima općenito (51 %), a izravno je obraćanje pojedincu najmanje zastupljeno – no ipak je prisutnije u Jutarnjem listu (27 %) nego u 24 sata (10 %). Primjer je izravnoga obraćanja u naslovu: „Od sutra na cestama morate imati zimsku opremu – Evo kakva pravila vrijede za i kolike su kazne za nepoštivanje propisa“. Takvo obraćanje zbližava čitatelja i pošiljatelja poruke premda u navedenom primjeru nije prisutna potpuna bliskost koja bi se postigla uporabom osobne zamjenice „ti“ kao što je to slučaj u reklamnim oglasima.

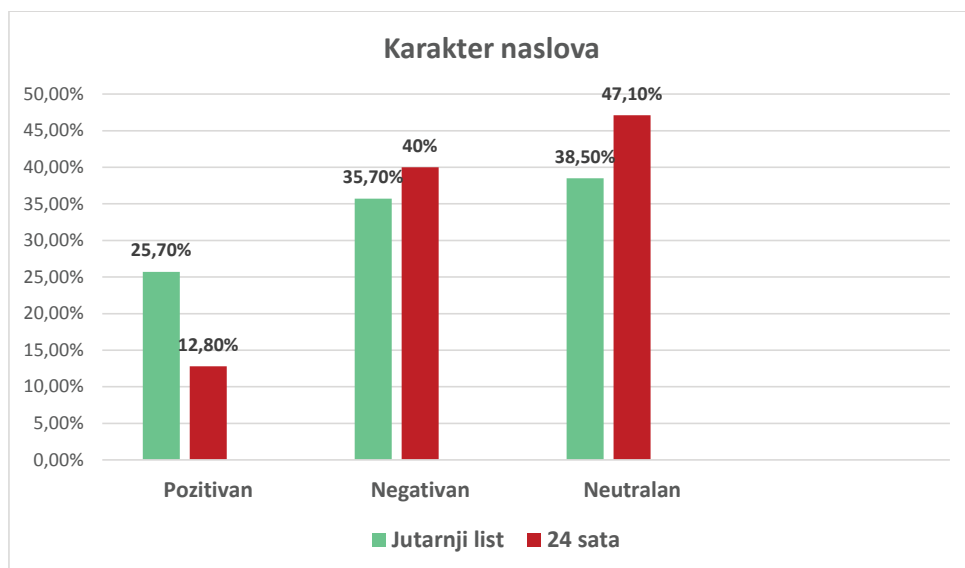
Grafikon 9. Analiza načina obraćanja čitatelju u naslovima analiziranih online tekstova na Jutarnji.hr i 24 sata.hr

Oba promatrana mrežna *news* portala u najvećoj mjeri u naslovima upotrebljavaju izjavne rečenice, Jutarnji.hr u 94 % slučajeva, a 24sata.hr u 87 %. Naslovi s retoričkim i upitnim rečenicama koriste se u malom broju slučajeva kako je prikazano u grafikonu 9. Primjerice, naslovi s retoričkim pitanjem: *Studentica „šmrkala“ na satu? VERN istražuje snimku s fejsa* dok primjer naslova s upitnom rečenicom glasi: *U Zagrebu nestali 17-godišnji Emir i Maja: Jeste li ih vidjeli?*. Retoričko je pitanje važno kohezijsko sredstvo u svim dijelovima teksta. Na takvo se pitanje najčešće ne očekuje odgovor niti ga se daje u krajnjem slučaju. Funkcija retoričkoga pitanja u ovome naslovu jest privlačenje i zadržavanje pozornosti čitatelja, tako da se stvori privid da on sudjeluje u odgovaranju, tj. u razmišljanju o problemu. (Katnić-Bakaršić, 2006: 205).¹²

¹² Katnić-Bakaršić, Marina, 2006. *Stilističke skice*. Sarajevo: Connectum.

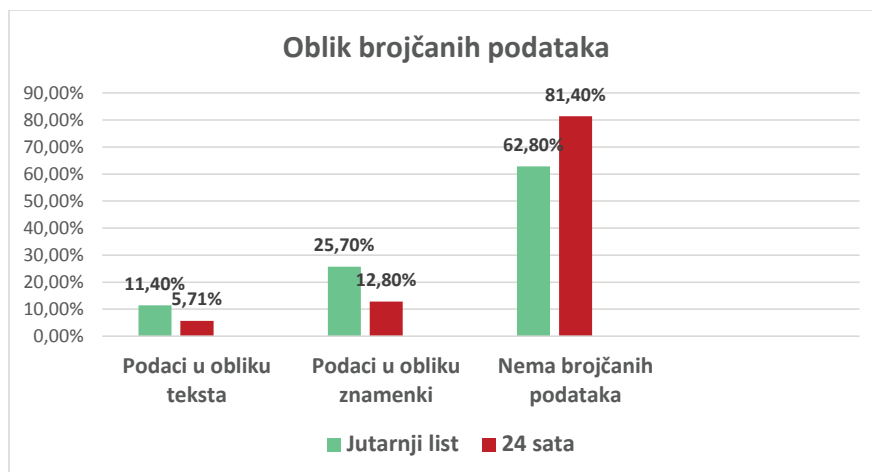
Grafikon 10. Analiza karaktera naslova analiziranih online tekstova na Jutarnji.hr i 24 sata.hr

Većina novinskih naslova neutralnog je karaktera, a također je zabilježen visok prag negativnih konotacija, pogotovo kada je riječ o portalu 24 sata. S druge strane, u Jutarnjem je listu zabilježeno više pozitivno usmjerenih naslova članaka. Primjer je negativnog tipa naslova: *Splitski studenti u domu 'Franjo Tuđman' ludovali uz hitove Arkanove udovice Cece – Organizatori brucosijade zgroženi cajkama, tvrde da ništa nisu znali*. Negativnost je izražena predikatom *zgroženi* (kojem nedostaje oblik pomoćnoga glagola biti u 3. osobi množine – *su* što je često obilježje novinsko-publicističkoga stila) te objektnom rečenicom (*da ništa nisu znali*). Pozitivan pak glasi: *Švedski Saab otvara centar u Hrvatskoj, zaposlit će 200 do 300 inženjera*, pri čemu je pozitivnost izražena semantički, te neutralan: *Svjedočenje Rohatinskog pred povjerenstvom za Agrokor izazvalo niz reakcija – Miljenić: „Logično bi bilo da se sada pozovu i Karamarko i Kujundžić“*. Neutralnost se postiže izrazom *niz* koji semantički ne upućuje na to je li riječ o dobrim ili lošim reakcijama.

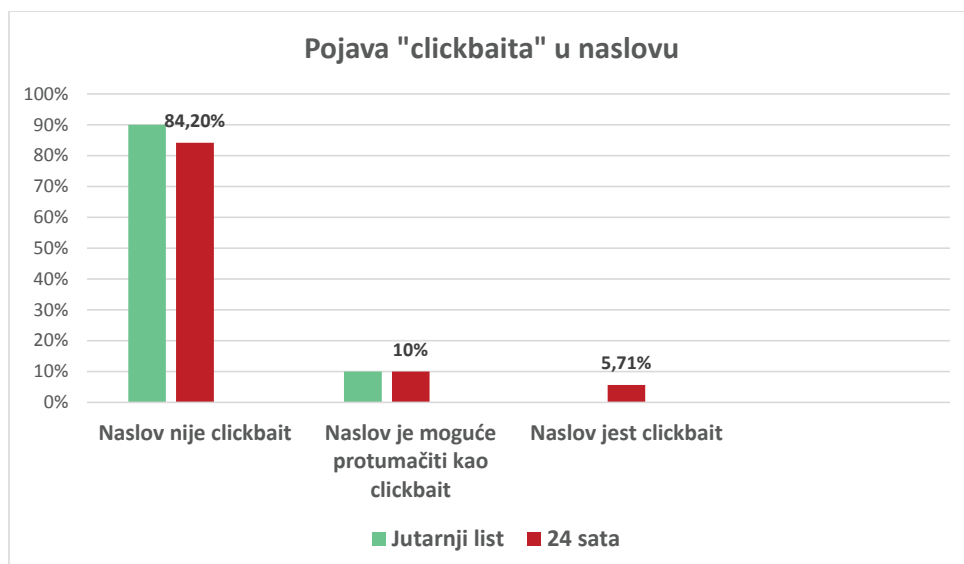
U naslovima je analizirana i prisutnost brojčanih i statističkih podataka gdje je uočeno da u naslovima u Jutarnji.hr (64 %) i 24sata.hr (80 %) najčešće nema navedenih podataka. No u slučajevima gdje su se navodili statistički podatci, navedeni su u brojčanom obliku (Jutarnji.hr u 34 %; 24sata.hr u 19 % naslova). Grafikon 11. prikazuje načine kojima su ti brojčani podatci u naslovima iskazani.

Grafikon 11. Analiza prisutnosti brojčanih podataka u naslovima analiziranih mrežnih tekstova na Jutarnji.hr i 24 sata.hr

Kao što je vidljivo, brojčani su podatci u najvećem broju prikazani u obliku znamenaka te najčešće u Jutarnjem listu (25 %). U najmanjem ih broju ima na portalu 24 sata u tekstualnom obliku (6 %). Primjeri su takvih naslova: „*PET GODINA SLOBODE - Poslani kao osumnjičeni, a vratili se kao heroji – Gotovina je još 1995. znao što želi, ni boravak u Haagu to nije promijenio*“ te „*Bijeg s dna ljestvice – Plenković u Švedskoj na Summitu EU-a o socijalnim pitanjima – cilj Hrvatske do kraja mandata ove vlade je podići stopu nezaposlenosti da 68 posto*“.

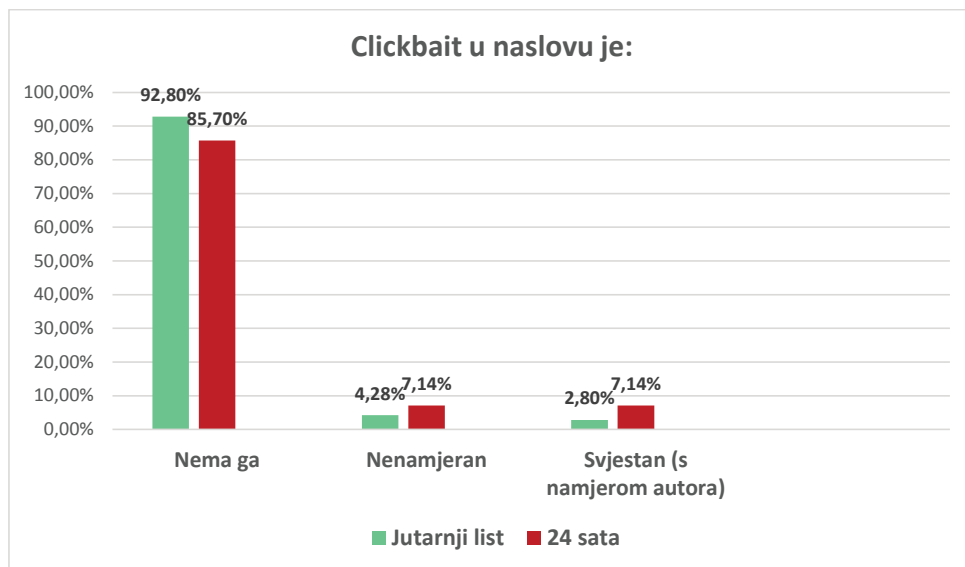
Grafikon 12. Analiza pojave *clickbaita* u naslovima analiziranih online tekstova na Jutarnji.hr i 24 sata.hr

Clickbait je vrsta senzacionalističkoga naslova koja je napisana tako da izazove zanimanje najvećeg broja čitatelja, no kada pak osoba klikne na članak, vijest ili nema nikakvu

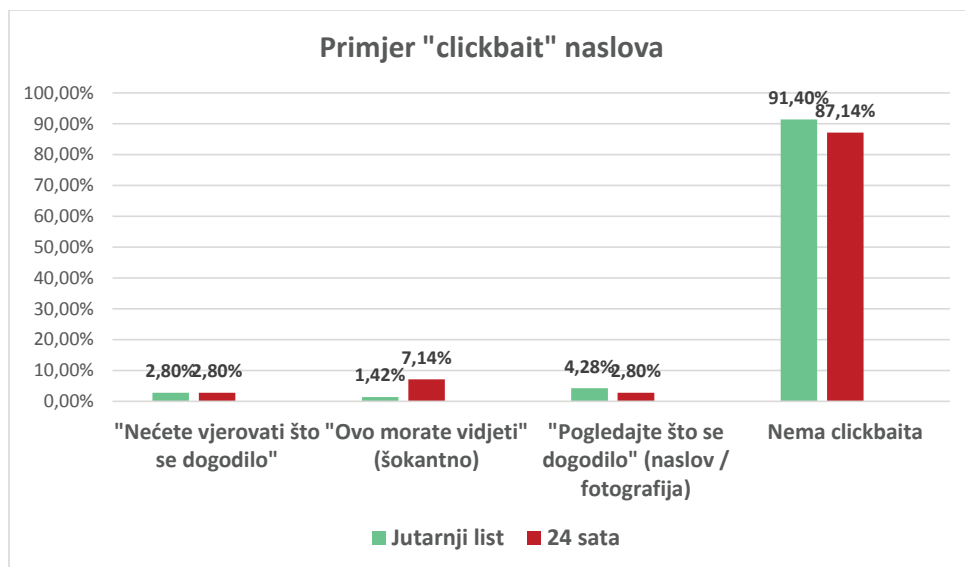
poveznicu s člankom ili je u pitanju kratka rečenica koja ne sadrži nikakvo informativno obilježje. Taj tip vijesti osmišljen je isključivo za prikupljanje „klikova“, točnije za poticanje rasta čitanosti portala. Kao što je uočljivo, najveći broj vijesti ipak nije *clickbait*, no u 24 sata potkrao se malen udio vijesti koje je ipak moguće pridružiti toj kategoriji (6 %). Primjer je toj pojavnosti spomenuti članak o Oliveru Dragojeviću u kojem vijest sadrži samo jednu rečenicu neinformativnog karaktera nevezanog uz naslov.

Grafikon 13. Analiza obilježja *clickbaita* u naslovima analiziranih online tekstova na Jutarnji.hr i 24 sata.hr

Iz ovog je grafičkog prikaza vidljivo da je u slučaju 24 sata *clickbait* u jednakoj mjeri namjeran i nesvjestan, dok ga u većini slučajeva ipak nema (85 %). Po pitanju Jutarnjeg lista, *clickbait* je u većoj razini ipak nesvjestan (4 %). Daljnja analiza *clickbait* naslova u tekstovima u kojima su korišteni je pokazala da se oni u najvećoj mjeri služe znatiželjom čitatelja (4,28 % Jutarnji.hr; 7,14 % 24sata) i senzacionalizmom (5,71 % Jutarnji.hr; 4,28 % 24sata). U najmanje je primjera *clickbait* neistinit što se pronalazi na portalu 24 sata (2,80 %).

Grafikon 14. Analiza primjera *clickbaita* u naslovima analiziranih mrežnih tekstova na Jutarnji.hr i 24 sata.hr

Posljednja se kategorija odnosi na metodologiju nastanka što više „klikova“. Drugim riječima, novinari se služe različitim načinima pridobivanja čitateljstva. Nekima služe vizualna pomagala, drugi se pak služe manipulacijom tako da uvjeravaju ljude kako će u članku pročitati nešto šokantno i do sad neviđeno. Ipak, u najviše je slučajeva riječ upravo o *clickbait* naslovima. Primjer je takvoga naslova: „*Najveći mitovi o muškarcima – koliko je tu istine, a koliko laži*“. Naslovi šokantnog karaktera koji igraju na iznenađenje čitatelja najzastupljeniji su u 24 sata, a oni koji ciljaju na nevjericu čitatelja jednako su zastupljeni u obama medijima. Ipak, služenje vizualnim pomagalima češće je moguće primijetiti u Jutarnjem listu.

5. Zaključak

Naslovu je osnovna uloga zainteresirati čitatelja te ga navesti da pročita tekst u cijelosti. Na žalost, danas mediji takvo definiranje naslova sve više zloupotrebljavaju te namjerno (u pokušaju prikupljanja klikova) ili iz neznanja, zanemaruju novinarska načela. Pri pisanju naslova ne smiju se zanemariti pravopisna i gramatička (leksička, sintaktička i morfološka) pravila, a mora se voditi briga i o formalnim odrednicama naslova (stilska obilježja). Analiza jezičnih i formalnih odrednica naslova na odabranim mrežnim *news* portalima Jutarnji.hr i 24sata.hr upućuje na sljedeće zaključke:

- Analizirani mrežni mediji većinom su se koristili informativnim naslovima, a naslovni je blok (ili oprema) upućivao na različite pristupe gdje se Jutarnji.hr za razliku od 24sata.hr priklonio takvom dizajnu koji opsežnijom građom (glavni naslov, nadnaslov i podnaslov) nastoji zadržati pozornost čitatelja i pridobiti daljnji interes ponudom dodatnog informativnog potencijala vijesti naslovnim blokom.
- Analiza povezanosti naslova s tekstem također je pokazala da analizirani mrežni portali, kada je riječ o dizajnu naslova, vode računa o čitatelju i u većini slučajeva ne

nude lažnu nadu o zanimljivosti teksta kao ni informacije koje se dalje u tekstu ne problematiziraju ili ne navode što odgovara i podatku da se ti mediji izrazito malo koriste *clickbait* naslovima.

- Čimbenik iznenađenja u naslovu najčešće se primjenjuje u većini tekstova analiziranih mrežnih portala čime mediji nastoje privući pozornost čitatelja i stvoriti interes iako neuporaba pojma „ekskluzivno“ te senzacionalističkih naslova upućuje na odmak od tabloidnog pristupa obradi naslova i tema.
- Jezična i stilska analiza odabranih mrežnih medija potvrdila je da su u naslovima pronađene odrednice novinsko-publicističkoga stila kao što su uporaba međunarodnica i žurnalizama, posuđenica i stranih riječi te neobvezniji odnos prema jezičnoj normi. S gledišta pravopisne i gramatičke norme, moglo bi se zaključiti da je u analiziranim naslovima veći odmak od leksičke norme hrvatskoga jezika, ali taj je odmak često u ulozi medijskih načina privlačenja pozornosti čitatelja čemu je krajnji cilj čitanje teksta u cijelosti.

6. Literatura

Čelan, Iva (2014) Teatar apsurdna u Poljskoj i Mađarskoj. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: Zagreb.

Gračić, Jagoda, ur. (2007) *Jezik i identiteti*. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku: Zagreb-Split.

Heath, Chip i Heath, Dan (2007) *Made to Stick: Why Some Ideas Survive and Others Die* Hardcover, Random House, New York.

Hudeček, Lana (2006) Jezične značajke novinskih naslova, u: *Jezik i mediji - jedan jezik: više svjetova* (ur. Gračić, Jagoda), Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb – Split, str. 297-303.

Isaković, Zehrudin (2016) Istinska svojstva naslova bosanskohercegovačkih dnevnih novina. u: Kurtić, N., Baraković, V. i dr. (ur) *Tabloidiziranje stvarnosti. Metamorfoza dnevnih novina*, Tešanj: Knjižarska kuća Planjax komerc d.o.o., str. 171-177.

Ivas, Ivan (2004) Tropi u novinskim naslovima, *Medijska istraživanja* 10 (2), str. 9-34.

Jozić, Ivana; Mahmutović, Alisa (2013) *Novinski naslovi – informacija, manipulacija ili senzacija? u: Književni jezik*, 24, 1-2; str. 121-136.

Katnić-Bakaršić, Marina (2001) *Stilistika*. Naučna i univerzitetska knjiga, Sarajevo.

Katnić-Bakaršić, Marina (2006) *Stilističke skice*, Connectum: Sarajevo.

Kunczik, Michael i Zipfel, Astrid (1998) *Uvod u publicističku znanost i komunikologiju*, Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb.

Kurtić, Najil (2006) *Kod novinarstva*, Media Plan institut, Sarajevo.

Lipovčan, Srećko (2006) *Mediji – druga zbilja?*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

Malović, Stjepan (2005) *Osnove novinarstva*, Golden marketing Tehnička knjiga, Zagreb.

Obradović, Đorđe (2007) Medijski prikaz zbilje ili sjenine sjene sjena odrazova odraza stvarnosti. *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima*, sv. 1, br. 2, str. 87-102.

Petriševac, Dinko (2009) Obilježja novinskih naslova. *Hrvatistika:studentski jezikoslovni časopis*. sv. 3, br. 3, str. 31-38.

Seiter, Courtney (2014) *8 Winning Headline Strategies and the Psychology Behind Them*, HuffingtonPost.com, dostupno na: https://www.huffingtonpost.com/courtney-seiter/8-winning-headline-strate_b_5489550.html (21.2.2018.)

Silić, Josip. (2006) Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika. Disput, Zagreb.

Spahić, Besim (1990) Biti propagandista, Udruženje ekonomskih propagandista BiH, Sarajevo.

Steiner, Josipa (2009) Novinski naslovi u hrvatskome jeziku. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: Zagreb.

Stolac, Diana; Vlastelić, Anastazija (2014) Jezik reklama. Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci: Rijeka.

Tomić, Ankica (2015) *Kako se kalio naslov*, u : Novinar - glasilo Hrvatskog novinarskog društva i Sindikata novinara Hrvatske, Rijeka, str. 27-29.

Zbašnik, Tihana (2015) Sintaktostilistička analiza novinskih naslova iz kulturne rubrike. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci: Rijeka.

Žanić, Ivo (2007) *Hrvatski na uvjetnoj slobodi. Jezik, identitet i politika između Jugoslavije i Europe*. Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu: Zagreb.

STAVOVI HRVATSKIH I MAKEDONSKIH STUDENATA PREMA KULTUROLOŠKIM, OBRAZOVNIM I SIGURNOSNIM IZAZOVIMA MIGRACIJSKOG VALA

Sažetak

Suvremena zbivanja predstavljena globalnim kretanjima stanovništva ujedno predstavljaju dvostruku nedoumicu za budućnost ne samo ove regije, nego i Europe. Autori analiziraju migracijske procese naroda s Bliskog i Srednjeg istoka u Europu i posljedice po sigurnost i budući kulturološki, a samim tim i sigurnosni utjecaj na europske države. Te nedoumice, a posebice posljedice utjecaja na kulturološka i sigurnosna stanja u državama Europske unije u središtu su zanimanja ovoga rada.

Naglasak je na analizi percepcije studenata osječkog i skopskog Sveučilišta u odnosu na kulturološka i sigurnosna ugrožavanja, a kroz obrazovnu razinu migranata i njihovih kulturoloških navika uključujući i religijski aspekt.

Rad obuhvaća istraživanje stavova studenata u Republici Hrvatskoj i Republici Makedoniji u svezi s kulturološkim i sigurnosnim izazovima migracijskog vala i razine obrazovanja migranata.

Ključne riječi: *migracija, obrazovanje, kulturološki i sigurnosni utjecaj*

Summary

Contemporary events, which are represented by the global migration of the population pose a dilemma about the future of the region and about Europe as a whole. Whether they concern migratory processes or it is just the transfer of population from the Near and Middle East to Europe, and what security and cultural issues these events will influence, remains to be seen. These dilemmas, and especially the consequences of that influence on the status of culture and security of the states of the European Union, present the main issue of interest in this research paper. The specific aspect of interest is the perception of students of the universities in Osijek and in Skopje towards cultural and security threats, in relation to educational levels of migrants and their cultural habits, including the religious aspect.

The research paper includes the survey of students' attitudes in Croatia and in Macedonia regarding cultural and security challenges of the migratory wave, as well as the education level of the migrants.

Key words: *migration, education, cultural and security influence*

1. Uvod

Migracijski ili izbjeglički val koji već nekoliko godina s manjim ili većim intenzitetom preplavljuje Europu predstavlja suvremeni fenomen ugrožavanja sigurnosti europskog prostora. To ugrožavanje sigurnosti kao jedan od svojih aspekata ili instrumenata kao produženi rizik nosi sa sobom kulturološke različitosti i posebnosti obrazovne razine migranata ili izbjeglica.

Migracije nisu nov rizik po sigurnost država, povijest naime pamti takve migracije ili bolje rečeno preseljenja naroda nakon čega rezultat može biti destrukcija država, promjena

¹ Lidija Getto, prof. univ. spec. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

² Doc. dr. sc. Oliver Andonov, Vojna akademija „Mihailo Apostolski“ Skopje

demografije, religije, društvenog uređenja i na kraju i kulturološki ustaljenih tradicija življenja, etnologije i sustava stanovništva i načela edukacije dotadašnjih država ili uređenih društvenih odnosa obrazovanja i odgoja.

Povijesno iskustvo potvrđuje velike migracijske valove koji su u korijenu promijenili demografsku sliku Europe i drugih regija u svijetu. Upravo takva tektonska pomjeranja prouzrokovat će ili su povijesno prouzrokovala redefiniranje ključnih ili temeljnih vrijednosti država, regija ili cijelih kontinenata, a istovremeno i samih naroda koji su se preseljavali. To je interakcija koja u mnogome odlikuje današnji migracijski val s Bliskog i Srednjeg istoka i Afrike k Europi i mogućnost da europski državni sustavi reagiraju na sve izazove. Zbog toga se aktualni migracijski događaji ne mogu i ne smiju ignorirati.

Kulturološki, edukativni i sigurnosni izazovi kao komplementarni i međuzavisni jesu tema ovoga rada. Prije svega ta tri indikatora koja zavise od etničkog porijekla, religije i njene indoktrinacije kao i državnog uređenja države iz koje migranti dolaze i njihov osobni, demokratski, kulturološki i obrazovni kapacitet utjecat će na sigurnost europskih zemalja.

Republika Hrvatska i Republika Makedonija države su koje se nalaze na glavnoj ruti prolaska migracijskog vala i time su dijelom rizičnih sigurnosnih izazova. Osim toga, izbjegavajući izravna ugrožavanja svog teritorija, postoji potreba sagledavanja percepcije mladih na osnovi utjecaja obrazovne razine migranata i na kulturološke i sigurnosne percepcije koje imaju studenti kao budući donositelji odluka u društvu.

Upravo su te percepcije pitanje koje bi države trebale rješavati u odnosu na daljnje donošenje odluka o postupanju s migrantima i ono što u osnovi očekuje najvitalniji dio stanovništva.

Prihvatanje migranata, a time i svih njihovih kulturoloških i edukativnih razlika i svjesno prihvatanje uočljivih ili sakrivenih sigurnosnih izazova, jest jedan od važnih pokazatelja onoga što i europske države mogu očekivati u bliskoj budućnosti, a kao sagledavanje percepcija studenata iz Hrvatske i Makedonije.

Dobiveni rezultati istraživanja u okviru ovoga rada prema mišljenju autora mogli bi postati dijelom mozaika o kompleksnosti problema migracija ili preseljenja naroda koje je u tijeku. Spomenuti se mozaik mora vrlo brzo sastaviti, kako teorijski u odnosu na poimanje migracija, preseljenja naroda, ekonomskih, kulturoloških, obrazovno i svakako sigurnosno, tako i znanstveno temeljem percepcija ugroženosti ili inkluzije mogućih budućih građana Europe u njen društveni sustav.

Dio tog europskog sustava, koji se prostire na cijelo područje Europe kao na sigurnosni teritorij i čini europski sigurnosni identitet građana, jest uključenje u tradicionalne vrijednosti Europe kroz kulturološki i edukativni pristup i njegov utjecaj na sigurnost. Svakako da kulturološki aspekt u tom kontekstu prije svega ima religijsku dimenziju prihvaćanja vitalnih vrijednosti Europe što predstavlja osnovu za njihovu inkluziju, ali i mjerilo kroz koje će mladi procjenjivati i na osnovi toga graditi svoje percepcije prema migrantima s Bliskog i Srednjeg istoka i Afrike, osobito onih nekršćanskih religija. Pritom, trebamo imati u vidu da je Europa dominantno kršćanska i utemeljena na kršćanskim moralnim vrijednostima i tradicijama.

2. Izbjeglička kriza, migracija ili preseljenje naroda

Naslov ovog dijela rada ustvari prikazuje dvojbe u mišljenju što se stvarno događa na geopolitičkoj pozornici. Da bismo bolje razumjeli ili dali uvod u razumijevanje cijele konstelacije relacija i uzročnih povezanosti u znanstvenom i pragmatičnom aspektu gledanja na fenomen izbjeglica, migranata ili preseljenje naroda, potrebno je na samom početku rada

dati kratko definiranje termina „izbjeglice“ kao i znanstvenog proučavanja migracija kao povijesnog i političko-ekonomskog i socijalno-kulturnog fenomena.

S međunarodno-pravnog aspekta, izbjeglice su: „lica koja su se zbog straha od gonjenja utemeljenih na religijske, nacionalne i političke razloge našla izvan zemlje čiji su državljani i nemaju zaštitu te zemlje, kao i lica koja nemaju državljanstvo kada se zbog navedenih razloga nalaze izvan zemlje njihovog prijašnjeg mjesta stanovanja-življenja i zbog straha se ne smiju vratiti u tu zemlju“ (član 1, Konvencije o statusu izbjeglica, OUN, 1951 godina. Izvor: <http://www.unhcr.org/about-us/background/4ec262df9/1951-convention-relating-status-refugees-its-1967-protocol.html>). Prilikom definiranja statusa izbjeglice, određeno je točno tko može steći taj status i pod kojim uvjetima.

Gledajući s druge strane ili s pozicije zaštite ljudskih prava i sloboda, pravo slobodnog kretanja ljudi zajamčeno je u međunarodnom pravu i ljudskim pravima. Sloboda kretanja podrazumijeva pravo pojedinca da napusti bilo koju državu uključujući i vlastitu bez obzira na karakter i razlog napuštanja države, privremeno ili trajno, kao i pravo povratka u svoju državu (član 13, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, OUN, 1948, Izvor: http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf).

Razmatrajući definiranje pojmova izbjeglica i migracije u međunarodnopravnom definiranju, potrebno je napraviti razliku između izbjeglice i migranta i to u više aspekata. Osnovno je znati da se upravljanje migracijama u načelu temelji na poštivanju nacionalnog pravnog uređenja i procedura, dok se odnos prema izbjeglicama zasniva na nacionalnim i međunarodnim pravnim obvezama i normama prvenstveno usmjerenih k njihovoj zaštiti. Taj „konfliktni“ odnos poimanja izbjeglica i migranata u osnovi je pravi izazov za znanstveno istraživanje koje ulazi mnogo dublje u posebnosti odnosa prema izbjeglicama ili migrantima s pozicije njihove percepcije domicilnog stanovništva.

Migracije predstavljaju polje znanstvenog proučavanja u XIX. stoljeću, no ipak početkom šezdesetih godina XX. stoljeća započinje sustavno proučavanje migracija. Migracije se najčešće definiraju kao preseljenje u okvirima istih kulturoloških i socioloških regija gdje je ipak moguća pojava određenih kulturoloških različitosti među stanovništvom. To nadalje dovodi do međusobnog prilagođavanja etničkih skupina, točno i dobrovoljno postizanje zajedničkog i novog, ali i čuvanje posebnog. Sami migranti uočavaju različitost među pojedinim etničkim skupinama. Ipak, najčešće svoju prvu nastambu mijenjaju zbog boljih uvjeta života, što sa sobom donosi i prihvaćanje određenih novosti zbog lakšeg prilagođavanja. Integracija migranata u društvo primitka predmet je rekonceptualizacije u svim imigracijskim zemljama, onima s dugom imigracijskom poviješću i u onima novim. Kao što su se stare imigracijske zemlje svojedobno našle zatečene pred spoznajom da su tražile radnike, a došli su ljudi, tako je i većina novijih imigracijskih zemalja povećan priljev imigranata dočekala nespremno i u hodu rješavala probleme povezane s njihovim ulaskom, boravkom i zapošljavanjem (Brubaker, 2010). Obje države, dakle Hrvatska i Makedonija, u kojima je provedeno istraživanje danas su suočene s višemjesečnim priljevom migranata, a problemi se također rješavaju „u hodu“.

Trend se priljeva migranata nastavlja i u 2016., posebice se to odnosi na velik broj migranata iz područja kriznih žarišta. Mikac i Cesarec navode da je samo tijekom 2015. u Europsku uniju ušlo 1.255.600 migranata. Barah Mikail smatra kako se novi izazovi povezani uz migrante, izbjeglice i interno razmještene osobe moraju shvatiti kao dio geopolitike regije Sjeverne Afrike i Bliskog istoka nakon arapskog proljeća. Dodaje i to da, ne bude li situacija riješena na ispravan način, posljedice će biti značajne i za tranzicijske zemlje. (Mikac Cesarec, 2017:89).

Uz priljev migranata iz ratom zahvaćenih područja na Bliskom istoku, još jedna od ugroza modernog doba jesu ilegalne migracije. To je ugroza koja je nastala zbog sve veće napučenosti zemlje, ali i zbog sve većih razlika u bogatstvu. Legalne migracije također su

jedan vid problema za sigurnost jer masovna kretanja stanovništva otvaraju pitanja etničke ravnoteže u pojedinim zemljama kao i pitanja multikulturalnosti i svakako društveno-ekonomskih odnosa. Ilegalne migracije ipak su veća sigurnosna prijetnja. One su najčešće uzrokovane sigurnosnim, ali i ekonomskim razlikama te rijetko pogađaju samo jednu zemlju - najčešće pogađaju cijelu regiju. Europska je unija prepoznala potrebu zajedničkog djelovanja i usuglašavanja kroz razmjenu informacija, suradnju policije, upravljanje granicama, usklađivanje zakonodavstva te readmisijskom politikom. (Tatalović, 2006:161).

Tadić naglašava da je više nego očito to da priljev nezakonitih migranata postaje jedno od važnih pitanja nacionalnih interesa i unutarnje sigurnosti i Republike Hrvatske i svih članica EU-a. Potrebno je istaknuti da sve države članice EU-a nisu u istoj mjeri opterećene nezakonitim migracijama. Pod najvećim su pritiskom najrazvijenije države, ali u posljednjih desetak godina i sredozemne države članice Unije bilježe veliki rast nezakonitih migracija. Nezakonite migracije predstavljaju sigurnosni rizik i za Republiku Hrvatsku, uz već navedenu činjenicu da se prostorno nalazi na području kojim prolaze krijumčarski pravci prema zapadnoj Europi, ali i, čega smo svjedoci posljednjih mjeseci, zbog vala izbjeglica iz ratom zahvaćene Sirije. (Tadić, 2016:26).

3. Integracija i sigurnost

Zbog jačanja migracijskih, posebice izbjegličkih tijekova u 2015. godini, pitanje integracije nameće se kao ključno u svim europskim zemljama, a posebno u onima koje su primile najveći broj imigranata. Usprkos tomu što u većini zapadnoeuropskih zemalja ne prevladava percepcija da su te zemlje imigracijske, u nekima od njih udio imigranata u ukupnom broju stanovnika čak je veći od njihova udjela u zemljama koje se smatraju klasičnim imigracijskim. Stoga se osim na upravljanje migracijskim tijekovima, sve veći naglasak stavlja na integraciju (i)migrantskih skupina koja odnedavno postaje dijelom javnih politika i strateških dokumenata Europske unije.

(http://www.imin.hr/c/document_library/get_file?uuid=8aa80cd9-f191-4f01-b4cb-a302b8d14a0d&groupId=10156, pristupljeno 8.12. u 19,45)

Kao neodvojiv dio službene europske politike, pojmovi integracije migranata u europsko društvo i jačanje interkulturalnosti sve se češće dovode u svezu s budućim razvitkom europskog društva u cjelini.³ Kako je u ovome radu, između ostalog, naglasak i na kulturološkom aspektu, nameće se pitanje hoće li migranti koji dolaze iz kulturološko i vjerski bitno drugačije sredine utjecati na oblikovanje europskog kulturnog identiteta, je li europski kulturni identitet time ugrožen ili će imigranti prihvatiti dominantnu kulturu europskog prostora. Nadalje, uzevši u obzir velike razlike u kulturama naroda, nameće se

³ Politika asimilacije najčešće podrazumijeva uključivanje imigranata u društvo primitka jednostranim procesom »adaptacije«. Od imigranata se ne očekuje isticanje kulturne, jezične i vjerske pripadnosti, tj. podrijetla kako bi ih se što lakše stopilo s većinskim stanovništvom. U tom procesu država ima u logu stvaranja što boljih uvjeta prijenosa dominantne kulture i vrijednosti većinskoga društva na imigrante. Glavno je sredstvo toga »prijenosa« službeni jezik i obrazovni sustav, tj. njegov školski program obvezan i za djecu migrantskog podrijetla. Asimilacijski model prevladavao je kao politika u SAD-u početkom 20. stoljeća, a od europskih zemalja najviše je bio zastupljen u Francuskoj. Taj je model u određenoj mjeri primjenjivan u svim visokorazvijenim imigracijskim zemljama te su ga nakon Drugoga svjetskog rata provodile Velika Britanija, Kanada i Australija. No kako nije polučio željeni cilj, tj. stapanje imigrantskih skupina s dominantnom kulturom, postupno ga se napušta i zamjenjuje pluralističkim modelom. U praksi se asimilacijski model najčešće kombinira s drugim modelima tako da svaki regulira određena područja integracijske politike, http://www.imin.hr/c/document_library/get_file?uuid=8aa80cd9-f191-4f01-b4cb-a302b8d14a0d&groupId=10156, pristupljeno 8.12. 2017. u 13,50.

pitanje je li kulturna integracija uopće moguća ili će se ona dogoditi samo „djelomice”, onoliko koliko imigranti to budu željeli, a domicilni narod to bude htio tolerirati.

Također, ne smije se zanemariti činjenica da se pod pojmom integracije migranata podrazumijeva integracija novopridošlih osoba u društvo primitka - da bi društvo primitka trebalo ostati nepromijenjeno, a imigranti se u njega uklopiti ekonomski, sociološki i kulturološki. Vrijeme će pokazati u kojem će se smjeru oblikovati europsko društvo budućnosti.

No sigurno je da će novonastale promjene zahtijevati oblikovanje odgovarajuće migracijske politike koje se pak ne bi smjelo svesti na puku obvezu reguliranja migracijskih tijekova i prilagodbu zahtjevima EU-a, nego bi, zasnivanjem na iskustvima regulacijske imigracijske politike, kako u novijim imigracijskim zemljama tako i u zemljama s dugom imigracijskom praksom, trebalo dovesti do promišljene državne politike prilagođene hrvatskim političkim, ekonomskim i kulturnim prilikama (Čačić Kumpes, 2012:303).

Iz perspektive EU legislative integracija je dvosmjernan proces koji podrazumijeva međusobnu prilagodbu domicilnih stanovnika i imigranata, uz maksimalno poštivanje temeljnih EU vrijednosti, kao što su poštivanje načela demokracije, ljudskih prava i temeljnih sloboda. Osim rješavanja pitanja stanovanja i zapošljavanja, za uspješnu integraciju očekuje se poznavanje i prihvaćanje kulture države primateljice te poštivanje i uvažavanje kulturoloških potreba i navika imigranata od strane domicilnog stanovništva. Prema Direktivi Vijeća Europe imigrantima treba omogućiti pristup institucijama, javnim i privatnim uslugama temeljem ravnopravnog položaja i na nediskriminirajući način. Zakoni EU-a zabranjuju diskriminaciju na temelju rasnog ili etničkog podrijetla u zapošljavanju, obrazovanju, socijalnoj sigurnosti, zdravlju, pristupu uslugama te stanovanju. Pristup institucijama i uslugama podrazumijeva poduzimanje aktivnih koraka kako bi se osiguralo da su otvorene za imigrante u skladu s provedbom Direktive Vijeća o statusu državljana trećih država.⁴

Jedan od nezaobilaznih čimbenika na putu k uspješnoj integraciji jest interakcija s domicilnim stanovništvom. U odnosu na kulturu koja je u središtu zanimanja ovog rada, država primateljica treba osigurati dovoljno aktivnosti u obrazovnom sektoru u sklopu kojih bi imigranti imali priliku komunicirati s domicilnim narodom, a ujedno prezentirati svoju kulturu i običaje. U suprotnom može doći do izolacije i diskriminacije imigranata pa tako i njihovih potomaka i posljedično stvaranja „društva u društvu”.⁵ Veliku ulogu igra percepcija imigranata od strane domicilnog stanovništva koje je dominantno pa tako i „snažno”, stoga valja razmotriti, doživljavaju li migrante možda kao

⁴<http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0083&from=HR>, pristupljeno 2. 12. 2017. u 16 sati.

⁵ Republika Hrvatska, kao i Europska unija, u posljednje vrijeme suočila se s ogromnim dolaskom izbjeglica na svoj teritorij i u samo nekoliko dana cijeli nacionalni sustavi su se pokazali nemoćnima. Naši su zakoni tijekom pregovora s EU potpuno usklađeni s europskom pravnom stečevinom i takve ih je trebalo i implementirati, a bili smo svjedoci da su se cijeli sustavi u nekoliko dana urušili. Posljedica takvih propusta su stotine tisuća migranata na teritoriju Europske unije kojima pri ulasku nije utvrđen identitet niti su kvalitetno registrirani (fotografija i otisci prstiju). Otvaranje koridora za nekontrolirani priljev migranata urušilo je pravni i sigurnosni poredak Europske unije. Izbjeglicama je pomoć morala biti pružena u skladu s međunarodnim i europskim pravom, a u tome je Europska unija potpuno zakazala i ostavila države da se same suoče s navedenim problemom. Političari su pokazali nedostatak liderstva i hrabrosti, što je rezultiralo i slabom potporom sigurnosnim službama. (Tadić, 2016:15)

prijetnju te kakva je uloga edukativne razine jedne i druge strane, u kojim će se sredinama integracija bolje odvijati, a u kojima se predviđaju eventualni sukobi, u cilju ne samo ostvarenja integracije, nego i očuvanja stabilnosti europskog društva.

Osiguranje sloboda i prava ne jamči istovremeno postojanja društva koje će u perspektivi biti stabilno ekonomski, kulturološki i politički. Na primjeru prihvaćanja migranata u ekonomski siromašnim državama kao što su Hrvatska i Makedonija vidi se dobra volja zemalja primateljica, no treba uzeti u obzir činjenicu da su spomenute države za velik postotak migranata zemlje tranzicije.

U javnosti postoji jasno gledište da obavještajne službe stranih država u kojima postoji dovoljno materijalnih mogućnosti kao i tehnička opremljenost, mogu za vrlo kratko vrijeme, koristeći se suvremenom tehnologijom satelitskog praćenja predvidjeti masovne i planirane migracije stanovništva s jednog na drugi kontinent.

Na svjetskoj razini u XXI. stoljeću stanje postaje sve alarmantnije jer se stalno očekuje da stanovništvo u većem broju napusti svoja boravišta i krene u migraciju. To posebno dolazi do izražaja ako se pojavi oružani sukob između dviju ili više zemalja ili pak dođe do unutrašnjeg ili građanskog rata kao što su događaji u Siriji i da to postane praksa u budućnosti.

Ipak, glavno pitanje koje se u ovom kontekstu postavlja jest postaju li migranti planirano „migranti“ ili su prinuđeni migrirati iz sigurnosno ugroženih država i regija? Isto tako, svjedoci smo nesigurnog, posebno broskog transporta migranata pri čemu se suočavaju s visokim rizikom po svoj život.

Migracija koju donosi globalizacija, s obzirom na to da dobrostojeće države traže svježnu radnu snagu zbog stalne depopulacije i starenja pučanstva, suočava se s porastom protuuseljeničkog raspoloženja jer mnogi protivnici globalizacije nastoje politički djelovati na platformi očuvanja postojećeg etničkog i vjerskog sastava stanovništva, ističući pritom brojne identitetske nedoumice. U svakom slučaju, globalne migracije stanovništva značajno će utjecati na nacionalnu i međunarodnu sigurnost određinih, ali sve više i tranzitnih zemalja. (Esterajher, 2015:21).

Posljedice toga odnosa snaga i politike mogu biti velike, predstavljajući rizik po očuvanje europske civilizacije. U tom se kontekstu Europska unija mora boriti ne samo protiv posljedica, već još više protiv uzročnika. Migracijska kriza trajat će sve dok su prisutne transnacionalne kompanije i globalistička ideja. Ipak se ne smije dopustiti ponovno vraćanje ideje nacionalizma zbog rizika da to bude prvi korak k ponovnom aktualiziranju ratnog stanja. Prema Tadiću, unatoč činjenici da je Europska unija jako gospodarsko tržište, postavljanje pitanja o realnim kapacitetima prihvata i uključivanja u društveno-gospodarski život ne pojavljuje se i ne postavlja dovoljno. Ako se ne ispune subjektivna očekivanja, postoji bojazan njihova okretanja činjenju različitih kaznenih djela, ne isključujući i ona nasilna povezana s rasom, vjerom. (Tadić, 2016:30).

Esterajher govori o ograničenim mogućnostima integracije imigranata pa raste ksenofobija u zemljama prihvata (napadi na izbjeglice i migrante te na prihvatne centre zabilježeni su u Nizozemskoj, Njemačkoj i Švedskoj, najvažnijim zemljama prihvata), pojačana je nestrpljivost izbjeglica i migranata da što prije dođu do određišta, bilježi se međusobna netrpeljivost i sukobi različitih etničkih skupina među izbjeglicama i migrantima itd. Integraciji migranata na zapadu ne doprinosi ni radikalizacija unutar imigrantskih zajednica kao ni veze pojedinaca i skupina s terorističkim aktivnostima. (Esterajher, 2015:21).

U suvremenom svijetu broj masovnih migracija, i legalnih i ilegalnih, u stalnom je porastu. U tom kontekstu izgledni su svi mogući scenariji, prema Yezid Sayighu, potrebna je nova paradigma u pristupu navedenom globalnom izazovu jer tri bitna čimbenika uvjetuju situaciju:

1. Povratak izbjeglica u njihove zemlje uvijek je vrlo spor, čak i nakon što mir bude uspostavljen: godine 2014. samo je 126.800 od 60 milijuna izbjeglica diljem svijeta imalo mogućnost povratka;
2. Trendovi sukoba, dislokacija i razaranja na Bliskom istoku i Sjevernoj Africi sami po sebi utječu na stvaranje polovice od sveukupnog broja prisilno raseljenih osoba u svijetu i upućuju na potencijal stvaranja sve više tijekova – po čemu se ne razlikuju ni dijelovi Subsaharske Afrike te Srednje i Južne Azije;
3. Zamor pružanja pomoći, kontinuirani povećani naponi eurozone, globalno geopolitičko rivalstvo, značajnije smanjenje prihoda proizvođača OPEC-a koji bi mogli pridonijeti većem udjelu humanitarne pomoći - sve to čini održavanje okvira za izvanredna stanja neprimjenjivim (Sayigh, 2016); (Mikac, Cesarec, Jajić, 2017:94,95).

U cijelom procesu migracije vrlo je važno sačuvati sigurnost država, regija i Europe u cijelosti, ali i ne dopustiti ugrožavanje ljudskih prava, eksploataciju migranata, njihovo postajanje žrtvama kriminala i dovoditi ih u situaciju da budu skupina u još većem riziku. Migracijski val i njegov utjecaj na pojavu krize na tlu Europe odjednom je postao velik izazov za europsku sigurnost i sigurnosne službe država Europske unije. Politički lideri kao donositelji odluka u europskim državama tvrde da ja situacija pod kontrolom i da građani nemaju razloga za zabrinutost. U krajnjoj distanci te tvrdnje ne smanjuju važnost migrantskog pitanja, posebice imaju u vidu povezanost pojedinih migranata sa širenjem terorizma i islamskog ekstremizma.

U takvim uvjetima svaka država pronalazi način kako najbolje funkcionirati, ili što je važnije - kako očuvati svoju državnu sigurnost. Osobito je važno znati da su glavni čimbenici utjecaja religijski ekstremizam i njegovi učinci ugrožavanja sigurnosti.

Tadić govori o evidentnosti sigurnosnih rizika i za EU i za Republiku Hrvatsku. Ono što je potrebno odnosi se na intenziviranje rasprave u EU-u gdje sve članice moraju postupati zajednički i imati zajednički stav jer se zbog aktualne razjedinjenosti ostavlja prostora da se postojeći sustav međunarodne pomoći izbjeglicama naruši. Potrebno je pojačati aktivnosti na diplomatskom i vojnom planu kako bi se podigla razina sigurnosti u državama odakle izbjeglice dolaze. U konačnici, potrebno je potaknuti suradnju obavještajnih agencija zemalja EU-a i trećih država kako bi se prikupile kvalitetne informacije o mogućim pripadnicima organiziranih kriminalnih skupina ili terorističkih organizacija koji pod krinkom izbjeglica pokušavaju ući u Europsku uniju te pojačati mjere na suzbijanju radikalizacije i stvaranju ekstremizma. Integracija je imigranata koji dolaze iz drugih civilizacijskih okruženja krucijalna, a to je područje gdje su se i dogodili najveći propusti koji su rezultirali velikim brojem osoba koje odlaze u ratna područja i čine razne zločine te su i spremni na počinjenje terorističkih napada. (Tadić, 2016:35).

4. Pragmatične percepcije ili stereotipi ispitanika

Istraživanje provedeno za potrebe ovoga znanstvenog rada imalo je za cilj utvrditi kakve su percepcije studenata u odnosu na obrazovnu razinu migranata i kako to može utjecati na kulturološke i sigurnosne percepcije mladih. U istraživanju je sudjelovalo oko 100 studenata

Sveučilišta u Osijeku i MIT Univerziteta iz Skoplja. Uzorak je istraživanja dostatan i uzet po slučajnom izboru ispitanika.

Osnovno znanstveno pitanje na koje istraživanje treba dati odgovor jest: „Postoji li kod studenata iz Republike Hrvatske i Republike Makedonije percepcija o velikoj divergenciji kulturoloških različitosti migranata i europskog društva te ugrožava li ta različitost sigurnost europskih država?“

Hipoteza koju želimo ispitati je sljedeća:

Migracijski val s Bliskog i Srednjeg istoka utječe na percepciju mladih iz Republike Hrvatske i Republike Makedonije o ugrožavanju sigurnosti europskog prostora kao rezultat kulturoloških divergencija i obrazovne razine migranata.

Varijable koje su upotrijebljene u istraživanju i pomoću kojih je provedeno križanje u cilju potvrđivanja ili odbacivanja hipoteze koja daje odgovor na osnovno znanstveno pitanje jesu religijska pripadnost ispitanika i država podrijetla.

Istraživanje je provedeno u akademskoj godini 2015./2016., a kao instrument upotrijebljen je anketni upitnik.

Percepcije studenata i odgovore na postavljena pitanja potrebna za ispitivanje hipoteze i dobivanje znanstvenog odgovora na osnovno pitanje razmotrit ćemo kroz nekoliko karakterističnih pitanja.

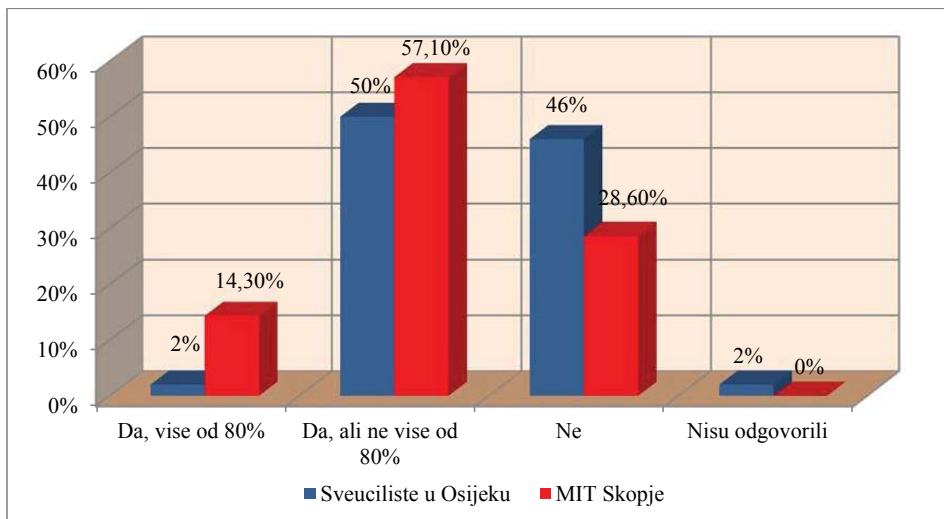
Smatramo potrebnim predstaviti opći stav ispitanika o razini obrazovanja migranata kroz pretpostavljeni udio sudjelovanja migranata s visokim sveučilišnim obrazovanjem. Ta je percepcija ispitanika vrlo važna za daljnju analizu prilikom ispitivanja hipoteze i pokazuje opći stav mladih o razini obrazovanja. Time se može dobiti uvid u očekivanju prihvaćanja europskih kulturoloških tradicija, mogućnosti asimilacije migranata u europska društva i na kraju vjerojatnost njihove deprivacije koja može prouzrokovati povećanje nesigurnosti.

Taj opći stav, odnosno percepciju ispitanika o razini obrazovanja migranata može se vidjeti u odgovorima na sljedeće pitanje: „Smatrate li da migranti koji dolaze s Bliskog i Srednjeg istoka u najvećem udjelu imaju visoko ili više obrazovanje?“

Raspodjela je dobivenih odgovora u četiri skupine, odnosno ispitanici su odgovorili: Da, i to iznad 80 %; Da, ali ne više od 80 %; Ne; Nisu odgovorili na pitanje. Distribucija se odgovora može vidjeti na grafikonu 1.

Grafikon 1.

Smatrate li da migranti koji dolaze s Bliskog i Srednjeg istoka u najvećem udjelu imaju visoko ili više obrazovanje?

Prema distribuciji dobivenih odgovora može se primijetiti da više od pola ispitanika smatra da migranti sa Srednjeg i Bliskog istoka imaju visoko obrazovanje, ali ne više od 80% ispitanika smatra da oko 80 % migranata ima visoko obrazovanje. Divergencija u distribuciji odgovora postoji u odnosu na mišljenje da više od 80 % migranata ima visoko obrazovanje pri čemu je kod studenata MIT Univerziteta u Skoplju taj udio 14,3 %, dok je kod studenata Sveučilišta u Osijeku taj udio vrlo nizak i iznosi svega 2 %. Ista je divergencija izražena i u odnosu na stav da većina migranata nema visoko obrazovanje. Taj opći stav ispitanika koji se odnosi na percepciju obrazovne razine migranata daje uvod u procjenu utjecaja obrazovne razine migranata na kulturološke i sigurnosne izazove.

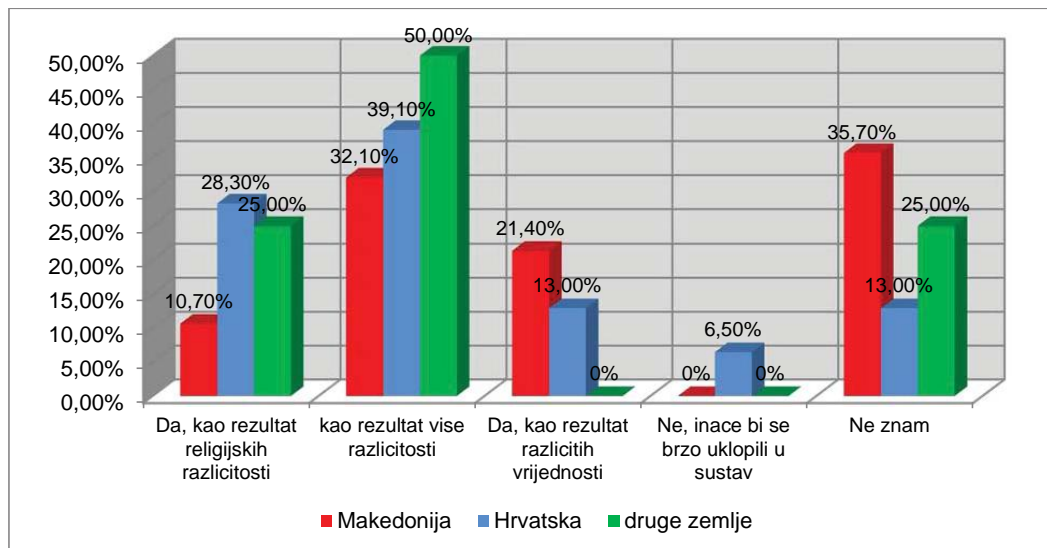
Distribucijom odgovora na to pitanje ne može se ispitati hipoteza i upravo to pitanje smatramo potrebnim radi olakšanja ispitivanja hipoteze kroz sljedeća pitanja.

U daljem razmatranju rezultata istraživanja, ispitat ćemo hipotezu proučavanjem stavova mladih u odnosu na kulturološke razlike migranata i europskih društava, a kao rezultat neadekvatnog obrazovanja migranata. Upravo to pitanje treba dati sliku povezanosti kulturoloških razlika i utjecaj obrazovanja na prihvaćanje kulturološke društvene razlike migranata i europskih društava u koja oni idu.

Pitanje glasi: „Mislite li da će migranti teško prihvatiti europske kulturološke tradicije kao rezultat različitog ili neadekvatnog obrazovanja?“

Grafikon 2.

Mislite li da će migranti teško prihvatiti europske kulturološke tradicije kao rezultat različitog ili neadekvatnog obrazovanja? (prema državi podrijetla ispitanika)

Distribucija odgovora upućuje na opći stav ispitanika da će migranti teško prihvatiti europske kulturološke tradicije, ali više kao rezultat religijskih različitosti te kao rezultat više različitosti uključujući i obrazovanje (60,4 % hrvatskih ispitanika i 42,8 % makedonskih ispitanika). Zanimljiva je činjenica da se trećina makedonskih ispitanika (35,7 %) te 13 % ispitanika iz Hrvatske izjasnila da „ne zna“, odnosno nema odgovora na to pitanje. Tek 6,5 % ispitanika iz Hrvatske misli da će migranti brzo prihvatiti europske kulturološke tradicije. Ostali studenti sudionici istraživanja strani su studenti na razmjeni na obama sveučilištima. Njih gotovo 75 % skeptično je po pitanju prihvaćanja europske kulturološke tradicije, dok se četvrtina (25 %) izjasnila da ne zna.

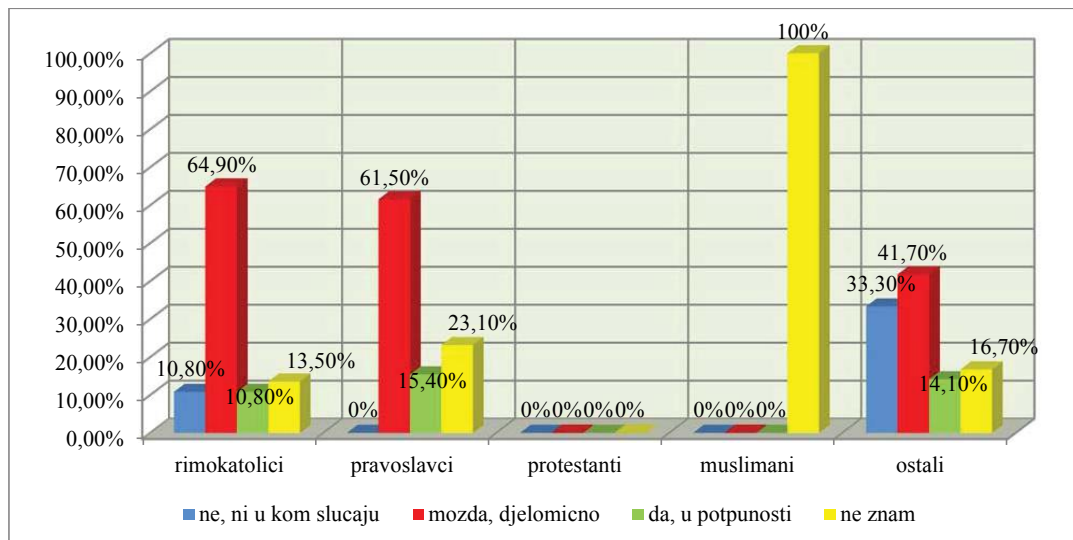
Možemo zaključiti da odgovori ispitanika na to pitanje ne potvrđuju u potpunosti hipotezu koju smo postavili i to prije svega zbog toga što mladi smatraju religiju migranata, kao i sve ostale različitosti uključujući i obrazovanje, razlozima zbog kojih će migranti teško prihvatiti kulturološke tradicije europskih društava. Osim obrazovanja, znatan utjecaj na neprihvaćanje kulturoloških različitosti prema stavovima mladih ima religija migranata.

Kao produžetak dobivanja odgovora za ispitivanje hipoteze, odnosno mogućnosti da migranti prihvate kulturološke razlike i u potpunosti se priključe, tj. socijaliziraju u europskim društvima, koristili smo se varijablom religijske pripadnosti ispitanika. Pitanje kojim smo također ispitivali hipotezu glasi: „Smatrate li da je asimilacija migranata u Europi moguća?“

To pitanje obuhvaća sve aspekte asimilacije uključujući i obrazovanje ili obrazovnu razinu migranata kao ključni aspekt pristupa u prihvaćanju migranata i sudjelovanja u životu europskih društava. Pristupili smo ispitivanju pomoću religijske varijable zbog toga što je u prethodnom pitanju religijska divergencija bila dosta izražena, a ujedno i tradicionalna europska kršćanska kultura ima vrlo jak kulturološki utjecaj na obrazovanje mladih u Republici Hrvatskoj i Makedoniji.

Grafikon 3.

*Smatrate li da je asimilacija migranata u Europi moguća?
(prema religijskoj pripadnosti ispitanika)*

Najkarakterističnija distribucija odgovora jest stav ispitanika muslimana koji ne znaju je li moguća asimilacija migranata u europskim društvima i to u potpunosti 100 % ispitanika islamske religije. Takav odgovor pretpostavlja činjenicu da na to pitanje nisu htjeli odgovoriti.

Ispitanici rimokatoličke vjere (64,9 %) i ispitanici pravoslavne vjere (61,5 %) misle da je moguća djelomična asimilacija migranata u europsko društvo i to je druga karakteristična distribucija odgovora. Treća karakteristika distribucije odgovora jest da 10,8 % rimokatolika i 15,4 % ispitanika pravoslavne vjeroispovijesti misli kako se migranti u potpunosti mogu asimilirati.

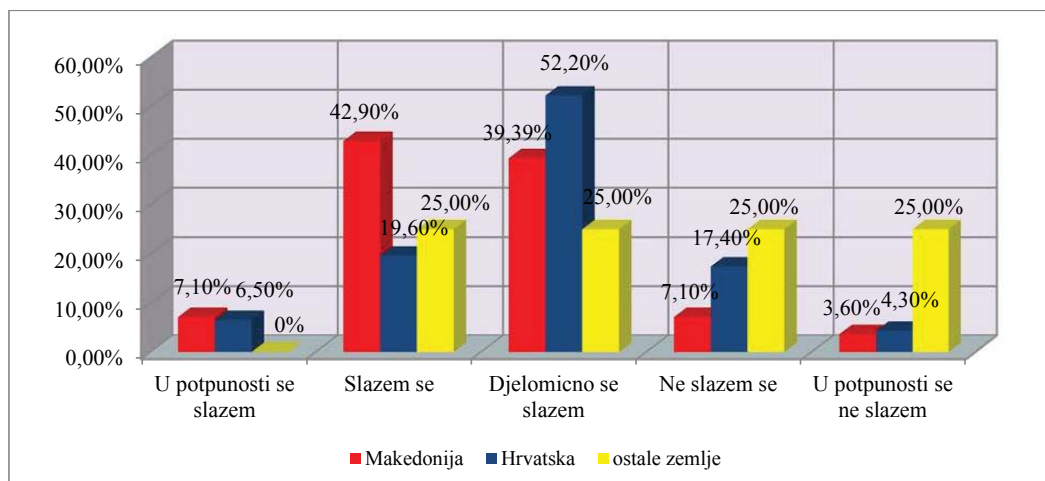
Odgovori koje smo dobili upućuju na potvrđivanje postavljene hipoteze, odnosno idu u smjeru kulturoloških osobnosti ispitanika, a još više migranata - da teško može doći do asimilacije u okvirima europskih društava koja imaju divergentno različite kulturološke osobnosti, posebice kada su one pod jakim religijskim utjecajem.

Posljednje pitanje kojim smo ispitivali postavljenu hipotezu posredni je pokazatelj percepcije mladih - studenata iz Republike Hrvatske i Makedonije na mogućnost sigurnosnoga ugrožavanja europskih društava. To ugrožavanje koje ima sigurnosne osnove rezultat je kulturoloških različitosti migranata i europskih društava i neuspješnoj asimilaciji ili inkluziji migranata u sustav europskih država može prouzrokovati njihovu deprivaciju. Depriviranost ili neinkluzivnost u društvu jest pragmatična nemogućnost korištenja resursa društva što najprije može prouzročiti religijsko-etničko političku mobilizaciju koja u samom korijenu označava ugrožavanje sigurnosti.

Tvrdnja koju smo postavili ispitanicima glasi: „Divergencija obrazovne razine migranata ili njihovo neadekvatno obrazovanje rezultat će njihovom deprivacijom“ i postavljena je kao tvrdnja u Likertovoj skali. Ponuđeno je pet odgovora, a njihovu distribuciju možemo vidjeti u grafikonu 4., prema državi podrijetla ispitanika kao varijabla kojom smo se koristili.

Grafikon 4.

Divergencija obrazovne razine migranata ili njihovo neadekvatno obrazovanje rezultat će njihovom deprivacijom (prema državi podrijetla ispitanika)

Distribucija odgovora vrlo je različita. S tvrdnjom da će divergencija obrazovne razine rezultirati deprivacijom migranata slaže se ili se u potpunosti slaže 50 % ispitanika Makedonaca i 26,1 % ispitanika Hrvata te 25 % ostalih. Nije suglasno ili uopće nije suglasno 21,7 % ispitanika iz Hrvatske i 10,7 % ispitanika iz Makedonije. Djelomično je suglasno 52,2 % ispitanika iz Hrvatske i 39,3 % ispitanika iz Makedonije.

Ukupno razmatrajući distribuciju odgovora, 32,6 % ispitanika u potpunosti je suglasno ili je suglasno s tvrdnjom da će divergencija obrazovanja izazvati deprivaciju migranata unutar europskih društava. 19,2 % ispitanika nije suglasno ili uopće nije suglasno s tom tvrdnjom.

Možemo zaključiti da su mladi iz Hrvatske i Makedonije u vrlo velikom udjelu svjesni utjecaja obrazovne razine migranata na njihovu inkluzivnost u europska društva kao i da će neinkluzivnost dovesti do deprivacije koja posljedično može prouzrokovati sigurnosne probleme.

Lapat integraciju podrazumijeva kao sudjelovanje u drugoj kulturi, ali sa sviješću o vlastitom identitetu i kulturnom naslijeđu. Pritom je riječ o susretu dviju ravnopravnih kultura u izgrađenoj osobnosti, pri čemu svaka od tih kultura predstavlja samo veliko obogaćenje osobnosti i ni u čem ne potiskuje drugu kulturu. Nasuprot tomu, asimilacija znači utapanje u novoj kulturi bez mogućnosti održanja vlastitoga identiteta, odnosno roditeljskoga kulturnoga naslijeđa. Pritom je riječ o jednostranom, neravnopravnom i nametnutom procesu. U društvu međusobnoga prihvaćanja i pružanju jednakih izgleda na uspjeh ne može biti diskriminacije i ograničavanja mogućnosti razvitka nacionalnih i kulturnih manjina od pripadnika većinske kulture. (Lapat, 2010:237).

5. Zaključak

Teorijski pristupi u odnosu na sigurnosne izazove usmjereni su k opredjeljenju utjecaja migrantske krize na sigurnost države, regije i Europe. Osnovni izazovi jesu određeni

u odnosu na religijski radikalizam, terorizam i inkluzivnost migranata u europska društva. Sljedeća važna odrednica jest pripremljenost država u suprotstavljanju migrantskoj krizi i drugim rizicima i prijetnjama, i to sposobnošću sigurnosnih službi i svih institucija sustava u poduzimanju odgovarajućih mjera te uporabom mehanizama i instrumenata u otkrivanju opasnih pojedinaca.

Jedna od institucija društva jest obrazovni sustav čiji svi dionici imaju veliku odgovornost. Kao organizatori i realizatori odgojno-obrazovnog procesa moramo biti nositelji poželjnih društvenih vrijednosti koje ćemo prenositi mladim ljudima. Naša je odgovornost u svijetu promjenjivih i upitnih društvenih vrijednosti i više nego velika. Budući da nastava i odgaja, a ne samo obrazuje, vrijednosti se aktivnosti koje realiziramo na nastavi udvostručuju. Odgovorni smo za osposobljavanje mladih ljudi za suodnos i komunikaciju prema pripadnicima kulturalno različitih kako bi i oni sutra mogli podučavati druge. (Kragulj, Jukić, 2010:197).

Opisujući rezultate istraživanja, u kontekstu ispitivanja hipoteze, može se dati nekoliko važnih zaključaka:

1. Većina ispitanika (oko 60 %) smatra da migranti koji dolaze s Bliskog i Srednjeg istoka uglavnom imaju visoko obrazovanje, ali ne više od 80 % migranata. Ta činjenica može biti stereotip o razini obrazovanja migranata, ali i percepcija koja je nastala temeljem medijskih priloga o migrantima, ali i kao rezultat poznavanja stanja prije svega u Siriji, organiziranoj arapskoj državi sa solidnim obrazovnim sustavom. Također, može se zaključiti da dio migranata ne dolazi iz Sirije, već iz Afganistana i drugih sjevernoafričkih država gdje je sustav edukacije na mnogo nižoj razini. To su indikatori koji su svakako utjecali na percepciju ispitanika - mladih iz Hrvatske i Makedonije.

2. Ispitanici smatraju religiju migranata, kao i sve ostale različitosti - uključujući i obrazovanje, razlozima zbog kojih će migranti teško prihvatiti kulturološke tradicije europskih društava.

Upravo najveći dio skeptične percepcije ispitanika o prihvaćanju kulturoloških tradicija europskih društava čini religijska divergencija između migranata i ispitanika. Empirijski pristup ovog zaključka jest jači indikator koji upućuje na ukorijenjeno mišljenje kod mladih da su razlike toliko velike, raznovrsne i proturječne da je vrlo teško da migranti izbjegnu getoizaciju i izolaciju od europskih kulturoloških tradicija. Prije svega tu je različit dogmatski i ideološko-religijski pristup koji nosi snažna kulturološka obilježja kojima će se migranti suprotstaviti.

3. U kontekstu kulturoloških osobitosti migranata teško može doći do asimilacije u okvirima europskih društava ljudi koji imaju divergentno različite kulturološke osobitosti, posebice kada su one pod jakim religijskim utjecajem. Upravo u kontekstu prethodnog zaključka izvedenog iz istraživanja, asimilacija migranata u europska društva vrlo je teška ili nemoguća zadaća u širem obliku. Svakako da će dio migranata, posebice onih koji nisu toliko vjerski privrženi islamu i ako u njihovu okruženju nema drugih migranata, lakše prihvatiti biti asimilirani u društvu. Na to će dodatno utjecati i ekonomsko-socijalni benefit po migrantima i njihovim obiteljima, a dugoročna mogućnost preveniranja sukoba moguća je utjecajem obrazovnog sustava i inkluzijom novih (druge i treće) generacija migranata.

4. Utjecaj obrazovne razine i različitost obrazovanja na inkluzivnost migranata u europska društva utječe na to da će neinkluzivnost dovesti do deprivacije koja analogno može biti uzrokom sigurnosnih problema.

Na kraju moramo se osvrnuti i na sigurnosni utjecaj koji će neizbježno biti velik ako migranti ne budu uključeni u europska društva, osobito sljedeće mlade generacije, a kao rezultat needuciranosti ili neadekvatne edukacije i time deprivacije od mogućnosti konzumiranja

društvenih resursa cijelih skupina i njihove getoizacije. Upravo ta deprivacija i getoizacija može prouzrokovati nemogućnost preveniranja konfliktnih pojava kroz sustav obrazovanja i inkluzivnost novih generacija. Taj put otvara vrata utjecaju radikalnog islama kroz različite religijsko-socijalne pristupe, a prije svega kroz financijske aspekte nakon čega slijedi religijsko-ideološka indoktrinacija mladih.

Ono što europska društva mogu učiniti, suočena s novim i produženim izazovima migrantskog vala koji se i u budućnosti očekuje, jest vrlo brza inkluzija dospelih migranata na teritoriju država Europe kroz paletu mjera i postupaka u okvirima obrazovnih sustava formalnog i neformalnog obrazovanja; ubrzano obrazovanje mladih u smjeru usađivanja europskih kulturoloških tradicija, usmjerenost k razbijanju monolitnih skupina migranata u pojedinim kvartovima i sprječavanju stvaranju uvjeta za getoizaciju. te primjena paket-mjera socijalnozdravstvenih aktivnosti, priprema migranata za mogućnost vraćanja u matične države odmah nakon okončanja oružanih sukoba, te kao najvažnije, traženje rješenja za migrantsku krizu na području Sirije i cijelog Bliskog i Srednjeg istoka, a ne na tlu Europe u obliku seobe naroda.

Reference

Brubaker, William Rogers, *Integration to immigration and the politics of citizenship in Europe and North America* u Selected Studies in Interantional Migration and imigrant Incorporation, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2010

Čačić Kumpes, Jadranka, *Migracija, integracija i stavovi prema imigrantima u Hrvatskoj*, Revija za sociologiju, 42, Filozofski fakultet Zagreb, 2012
<https://hrcak.srce.hr/file/151784>

Esterajher, Josip *Iskustva zbrinjavanja prognanika i izbjeglica i suvremena izbjegličko-migrantska kriza u Hrvatskoj*, Političke analize, Fakultet političkih znanosti Zagreb, 2015
<https://hrcak.srce.hr/file/222515>

Kragulj, Snježana; Jukić, Renata *Interkulturalizam u nastavi, Obrazovanje za interkulturalizam* zbornik radova s 2. Međunarodne znanstvene konferencije, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Osijeku, 2010

Lapat Goran *Učenici Romi u primarnom obrazovanju, Obrazovanje za interkulturalizam* zbornik radova s 2. Međunarodne znanstvene konferencije, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Osijeku, 2010

Mikac, Robert; Cesarec, Ivana; Jajić Kajo: *Migracijske politike Europske unije i Australije: sličnosti i razlike*, Međunarodne studije: časopis za međunarodne odnose, vanjsku politiku i diplomaciju, Centar za međunarodne studije, Visoka škola međunarodnih odnosa i diplomacije Dag Hammarskjöld, Zagreb, 2017

Tadić, Jure; Dragović, Filip; Tadić, Tonči, *Migracijska i izbjeglička kriza – sigurnosni rizici* Policijska sigurnost, godina 25, broj 1, Ministarstvo unutarnjih poslova RH, Policijska akademija Zagreb, 2016

Tatalović, Siniša, *Nacionalna i međunarodna sigurnost*, Politička kultura, Zagreb, 2006

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0083&from=HR>), pristupljeno 8.12. 2017. u 19 30h

http://www.imin.hr/c/document_library/get_file?uuid=8aa80cd9-f191-4f01-b4cb-a302b8d14a0d&groupId=10156, pristupljeno 8.12.2017. u 19 45h

http://www.imin.hr/c/document_library/get_file?uuid=8aa80cd9-f191-4f01-b4cb-a302b8d14a0d&groupId=10156, pristupljeno 8.12. 2017. u 13 50h

http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf, pristupljeno 10.12. 2017. u 11 35h

<http://www.unhcr.org/about-us/background/4ec262df9/1951-convention-relating-status-refugees-its-1967-protocol.html>, pristupljeno 6.12.2017. u 20 45

PARNIČNI POSTUPCI U VEZI VISOKOG OBRAZOVANJA U REPUBLICI SRPSKOJ

Rezime

Obrazovanje, a time i visoko obrazovanje je u Bosni i Hercegovini, odnosno Republici Srpskoj, prošlo je kroz značajne transformacije koje se odnose na načine i oblike organizovanja i realizacije ove djelatnosti. U ranijem periodu je država imala isključivu mogućnost da obavlja ovu djelatnost. Visoko obrazovanje kao djelatnost u okviru koje učestvuju više pravnih i fizičkih lica kroz svoju realizaciju dovodi do toga da se između tih lica razvijaju različiti sporovi koji prerastaju u parnični postupak i parnicu.

Često u postupku visokog obrazovanja određena prava učesnika; studenata, profesora ili univerziteta bivaju povrjeđena, ugrožena ili osporena.

Znači nastane spor da li zbog prava predviđenim zakonom ili prava i obaveza koja su propisana ugovorom, ugovorena prava i obaveze.

Kada nastanu ovakve životne situacije koje se ne mogu riješiti sporazumno učesnici pokreću parnični postupak pred nadležnim sudom koji se pokreće podnošenjem tužbe.

Pravila parničnog postupka u procesnom smislu u BiH su utvrđena teritorijalno i vremenski važećim Zakonom o parničnom postupku.

Materijalni osnov ili materijalni propis vezan za ove parnične postupke može da bude Zakon o visokom obrazovanju, Zakon o obligacionim odnosima, Zakon o stvarnim pravima ali i drugi zakoni. Za visoko obrazovanje sem imperativnih normi sadržanih u zakonu važno je i ugovaranje. Ugovaranje se kao pravni odnos između ljudi razvijalo kroz sve epohe društvenog života, te je tako sticalo različite forme i oblike. Ugovor je i sam postao izvor obligacije. Za visoko obrazovanje je karakteristično više ugovora i kao takvi su predmet izučavanja obligacionog prava kao grane građanskog prava. Javljaju se ugovori između studenata i univerziteta, ugovori između profesora i univerziteta, ugovori između drugih zaposlenih i univerziteta i drugi. Kao što je navedeno parnični postupci u vezi visokog obrazovanja ne moraju samo da budu vezani za ugovor kao izvor obligacije već mogu da budu vezani i za druge izvore obligacije kao što je prouzrokovanje štete, neosnovano bogaćenje i drugo.

Pokretanje i vođenje parničnih postupaka u vezi ugroženih, osporenih ili povrjeđenih subjektivnih prava učesnika u visokom obrazovanju nemaju nikakav poseban specijalni zakon proceduralnog karaktera već se i na njih primjenjuje Zakon o parničnom postupku kao procesni zakon.

U Bosni i Hercegovini imajući u vidu složeno uređenje države postoje četiri Zakona o parničnom postupku koji se primjenjuju na različitim teritorijama, shodno teritorijalnom principu, na teritoriji Republike Srpske, Federacije BiH, Brčko distrikta BiH i Zakon o parničnom postupku pred Sudom BiH.

¹ Evropski univerzitet Brčko

Stranke u parničnim postupcima u vezi visokog obrazovanja mogu da budu fizička i pravna lica, znači mogu da imaju ulogu bilo tužioca bilo tuženog.

Vrlo često stranka u ovim postupcima biva i država, odnosno Bosna i Hercegovina ili njeni entiteti ili Brčko distrikt BiH, jer tužioci smatraju da organi države ugrožavaju njihova prava pa time traže sudsku zaštitu bilo radi utvrđenje postojanja prava ili zbog naknade štete.

Nisu rjetki ni slučajevi da je pravni osnov za pokretanje parničnih postupaka u vezi visokog obrazovanja i Zakon o kleveti, odnosno da se traži sudska zaštita zbog prouzrokovanja štete iznošenjem ili prenošenjem određenih lažnih informacija.

Institut klevete u Republici Srpskoj regulisan je Zakonom o zaštiti od klevete („Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 37/01) koji je donesen 2001. godine. Cilj donošenja posebnog zakona kojim se reguliše ovaj institut bio je dekriminalizacija same klevete, koja je do donošenja ovog zakona bila regulisana Krivičnim zakonom Republike Srpske. Do donošenja posebnog Zakona o zaštiti od klevete, kleveta, odnosno klevetničko izražavanje povlačilo je za sobom teži stepen odgovornosti u odnosu na sadašnju građansku odgovornost koja obavezuje samo na isplatu novčane naknade na ime prouzrokovane štete radi povrede ugleda nastalog klevetničkim izražavanjem.²

Ključne riječi: zakon, visoko obrazovanje, parnica, tužba obligacija, ustanova, obrazovanje, povreda prava, sud, parnični postupak, diskriminacija, ugovor, univerzitet, student, profesor, kleveta, presuda.

Summary

Education and thus the higher education in Bosnia and Herzegovina, ie Serbian Republic, has undergone significant transformations relating to the ways and forms of organization and implementation of these activities. In the past the state had exclusive opportunity to perform this activity. Higher education as an activity in which participate more legal entities and individuals through its implementation leads to the fact that among these persons develop various disputes that turn into civil proceedings and litigation.

Often in the process of higher education certain rights of participants; students, professors and universities are hurting, threatened or challenged.

So if a dispute arises due to rights provided by law or the rights and obligations prescribed by the contract, contractual rights and obligations.

When you see such life situations that can not be solved by mutual agreement, participants initiated civil proceedings before the competent court which is initiated by filing a lawsuit.

The rules of civil procedure in a procedural sense in BiH are defined territorially and temporally valid Law on Civil Procedure.

The material basis or material regulations related to this litigation can be sated with an excess Education Act, Law of Obligations, Law on Property Rights or other laws. Higher education I peremptory norms contained in the law is important and contracting. Contracting is a legal relationship between humans evolved through all epochs of social life, and thus gained a variety of shapes and forms. The contract has himself become a source of obligations. Higher education is more characteristic of the contract and as such are subject to the study of contract law as a branch of civil law. They appear contracts between students

² Nataša Škrbić, (2017), Publikaciju pod nazivom „Postupak za zaštitu od klevete“, Advokatskoj firmi “Sajić” Banjaluke, str 10.

and universities, contracts between professors and universities, contracts between employees and other universities and others. As noted litigation concerning higher education must not only be related to the contract as a source of obligation but may be connected to other source of an obligation as causing damage, unjust enrichment and more.

Starting and running litigation concerning threatened, challenged, or povrjeđenih subjective rights of participants in higher education do not have any particular special law procedural nature but to them, the Law on Civil Procedure as procedural law. U Bosni i Hercegovini imajući u vidu složeno uređenje države postoje četiri Zakona o parničnom postupku koji se primjenjuju na različitim teritorijama, shodno teritorijalnom principu, na teritoriji Republike Srpske, Federacije BiH, Brčko distrikta BiH i Zakon o parničnom postupku pred Sudom BiH. The parties to the litigation concerning higher education may be individuals and legal entities, meaning they can act as any prosecutor was accused.

Very often a party to these proceedings and the state stays or Bosnia and Herzegovina or its entities and Brčko District of BiH, because prosecutors believe that the state authorities threaten their rights and thus seek court protection either for a finding of the existence of rights or for damages.

Not rarely no cases that the legal basis for the initiation of civil proceedings in respect of Higher Education and the Law on Defamation, or to seek court protection because of causing harm by making or transferring certain false information.

Institute of defamation in the Republic of Serbian regulated by the Law on Protection Against Defamation ("Official Gazette of the Republic of Serbian" no. 37/01), which was adopted in 2001. The aim of the special law regulating this institute was the decriminalization of libel itself, which is to pass this law was regulated by the Criminal Code of the Republic of Serbian. Until the adoption of a special law on defamation, libel or defamatory expression entailed heavier degree of responsibility in relation to the current civil liability which binds only to the payment of monetary compensation for the damage caused due to violation of reputation resulting defamatory expression.

Keywords: law, higher education, litigation, claim obligations, institutions, education, violation of law, the court, civil proceedings, discrimination, contract, university, student, professor, libel judgment.

1. Uvodna razmatranja

Ovakvi se novinski naslovi i tekstovi u BiH i Republici Srpskoj mogu pročitati: „Nasamareni studenti mogu da tuže profesora“, "Stari studenti u Republici Srpskoj, njih 1.800, digli su glas protiv nacrtu novog zakona o visokom obrazovanju po kojem do kraja ovog mjeseca treba da okončaju studije“, „ Dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci Vitomir Popović podnio je danas tužbu Okružnom sudu protiv ovog univerziteta, jer smatra da su prilikom izbora rektora učinjene brojne povrede zakonskih propisa i Statuta“, “Afera Plagijat, koja je tresla banjalučki Univerzitet dobija nastavak, jer su odluke koje su tada donesene bile mimo zakona, zbog čega su i poništene“, “Na Konkurs objavljen u listu "Dnevni avaz" od 03.11.2010. godine za izbor nastavnika u zvanje vanrednog profesora (napredovanje) za nastavni predmet: ... Pravna pouka može se podnijeti tužba za pokretanje upravnog spora kod Kantonalnog suda u Zenici u roku od 30 dana od dana“.

U današnjem stepenu razvoja društva visoko obrazovanje i nauka se transformišu i poprimaju nove oblike ispoljavanja i realizacije, a što stvara i određene sporove između fizičkih i pravnih lica koji učestvuju u ovoj djelatnosti.

Navedeno je nedvosmisleno vidljivo iz navedenih novinskih tekstova.

Razvoj visokog obrazovanja je uzrokovao i potrebu novog načina pravne regulative ove oblasti prvenstveno u materijalno pravnom smislu, a ta nova regulativa i razvoj visokog obrazovanja izaziva i određene, po svom sadržaju, nove, životne događaje – sporove koji često prerastaju u parnični postupak i parnicu.

Tema ovog rada je upravo davanje osvrta na dio zakonskih normi koje u BiH mogu da budu pravni osnov za pokretanje i vođenje parničnog postupka odnosno parnice, a u vezi visokog obrazovanja.

Obrazovanje ili edukacija jest proces promene ličnosti u željenom pravcu usvajanjem različitih sadržaja u zavisnosti od uzrasta i potreba jedinke. Obrazovanje uključuje i vaspitne, pored obrazovnih sadržaja. Najznačajnija obrazovna institucija obrazovno-vaspitnog karaktera je škola. Razvojem sistema komunikacije obrazovanje postaje globalni proces koji je teško usmeravati samo u željenom pravcu određene socijalne zajednice.³

Visoko obrazovanje je djelatnost od opšteg društvenog interesa u Republici Srpskoj, a ova djelatnost ima i svoje principe na kojima se zasniva:

- a) akademske slobode i akademska samouprava,
- b) autonomija visokoškolske ustanove,
- v) jedinstvo nastave i naučnoistraživačkog, odnosno umjetničkog rada,
- g) otvorenost prema javnosti i građanima,
- d) uvažavanje humanističkih i demokratskih vrijednosti evropskih i nacionalnih tradicija,
- đ) uključivanje u evropski prostor visokog obrazovanja i unapređivanje mobilnosti nastavnog osoblja i studenata,
- e) poštovanje ljudskih prava i građanskih sloboda, uključujući zabranu svih vidova diskriminacije,
- ž) učešće studenata u upravljanju i odlučivanju, posebno u vezi sa pitanjima koja su od značaja za kvalitet nastave,
- z) ravnopravnost visokoškolskih ustanova, bez obzira na oblik svojine,
- i) obezbjeđivanje kvaliteta i efikasnosti studiranja,
- j) koncept cjeloživotnog obrazovanja i
- k) afirmacija konkurencije obrazovnih i istraživačkih usluga radi povećanja kvaliteta i efikasnosti visokoškolskog sistema.⁴

Znači pravne norme iz oblasti visokog obrazovanja su sadržane u Zakonu o visokom obrazovanju. Tako da odredbe ovog zakona mogu da budu materijalno pravni osnov za vođenje parničnih postupaka što se dalje u jednom dijelu rada preciznije obrađuje.

Pored ovih materijalno pravnih odredaba sadržanih u Zakonu o visokom obrazovanju kod parničnih postupaka vezanih za ovu oblast materijalni propisi mogu da budu i odredbe Zakona o obligacionim odnosima najčešće prouzrokovanje štete i ugovori kao izvor obligacija što će takođe detaljnije biti obrađeno u ovom radu.

Ako neko u procesu visokog obrazovanja ili u vezi sa njim drugom prouzrokuje štetu dužan ju je naknaditi. Znači preduzme štetnu radnju, a ona je svaki čin ili propust jedne osobe

³ *присіуду інтєрнету 03.12.2017.їодине*

⁴ *Zakon o visokom obrazovanju (Službeni glasnik Republike Srpske broj: 73/10, 104/11, 84/12, 108/13 i 44/15)*

štetnika koji uzrokuje uništenje ili oštećenje nekog građanskim pravom zaštićenog subjektivnog prava ili interesa druge osobe.⁵

U radu se daje osvrt i na odredbe Zakona o zaštiti od klevete i Zakon o zabrani diskriminacije kao odredbe koje takođe mogu da budu pravni osnov za pokretanje parničnog postupka.

Kad dođe do situacije da je studentu povrijeđeno određeno pravo na obrazovanje, pravo na nastavu, pravo na jednak pristup, ili je profesoru ili drugom radniku povrijeđeno pravo iz radnih odnosa ili je diskriminisan u odnosu na druge profesore ili mu je povrijeđeno pravo napredovanja izbora u naučno zvanje ovi učesnici u procesu visokog obrazovanja imaju mogućnost da svoja prava zaštite kroz obraćanje državi odnosno njenim organima, to mogu da budu organi uprave; inspekcijiski, poreski i drugi organi ali i sudovi odnosno da traže sudsku zaštitu.

2. Neki aspekti prava građana u vezi visokog obrazovanja u Republici Srpskoj

Zakon o visokom obrazovanju u Republici Srpskoj sa sadržajem koji je danas na snazi je donesen u 2010. godini uz kasnije izmjene i dopune. Ovim zakonom uređuju se: principi i ciljevi visokog obrazovanja u Republici Srpskoj (u daljem tekstu: Republika), nivoi visokog obrazovanja, osnivanje, organizacija i rad visokoškolskih ustanova, obezbjeđenje kvaliteta u oblasti visokog obrazovanja, obrazovna djelatnost, prava i obaveze akademskog osoblja i studenata, tijela u oblasti visokog obrazovanja, postupak priznavanja stranih visokoškolskih isprava, finansiranje visokoškolskih ustanova, kao i druga pitanja od značaja za obavljanje djelatnosti visokog obrazovanja. Pristup visokom obrazovanju imaju sva lica koja su završila četvorogodišnju srednju školu u Republici i Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: BiH), kao i učenici koji su završili srednju školu u inostranstvu.⁶

Norme koje predstavljaju izvori prava iz oblasti visokog obrazovanja su sadržane i u Zakon o zabrani diskriminacije⁷ u kojima je propisano da pristup visokom obrazovanju ne može biti ograničen direktno ili indirektno na osnovu: pola, rase, seksualne orijentacije, fizičkog nedostatka, bračnog stanja, boje kože, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog, etničkog ili socijalnog porijekla, veze sa nekom nacionalnom zajednicom, imovine, statusa stečenog rođenjem, broja godina ili nekog drugog statusa.

Zakon o visokom obrazovanju u članu 5. propisuje da Visokoškolska ustanova utvrđuje kriterijume i način na osnovu kojih se obavlja klasifikacija i izbor kandidata za upis, uzimajući u obzir:

- a) uspjeh u prethodnom obrazovanju,
- b) vrstu prethodnog obrazovanja,
- v) rezultate postignute na prijemnom ispitu,
- g) rezultate postignute na ispitu za provjeru sklonosti i sposobnosti i
- d) druge rezultate značajne za upis kandidata.

(2) Kandidat za upis na studije prvog ciklusa polaže prijemni ispit ili ispit za provjeru sklonosti i sposobnosti.

⁵ Vladimir Pezo, (2002), *Pravni leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, *cūp*.1591.

⁶ Zakona o visokom obrazovanju, član 1, (*Službeni glasnik Republike Srpske broj: 73/10, 104/11, 84/12, 108/13 i 44/15*)

⁷ Zakon o zabrani diskriminacije (*"Službeni glasnik BiH", broj 59/09*); Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije (*"Službeni glasnik BiH", broj 66/16*)

(3) Redoslijed kandidata za upis na studije prvog ciklusa utvrđuje se na osnovu kriterijuma iz stava 1. ovog člana, na način i u postupku predviđenim opštim aktom visokoškolske ustanove i konkursom.

(4) Na studije drugog i trećeg ciklusa kandidat se upisuje pod uslovima, na način i postupku koji su predviđeni opštim aktom visokoškolske ustanove i konkursom, u skladu sa ovim zakonom.⁸

Znači povrede ovih normi kao i onih koje su sadržane u Statutu Univerziteta i drugih podzakonskih akata mogu da budu pravni osnov za podnošenje tužbe odnosno pokretanje parničnog postupka, hipotetički najčešće mogu da budu pokrenuti od strane kandidata za studente koji smatraju da su njihova prava povrijeđena.

Inače diskriminacijom će se, u smislu ovih zakona, smatrati svako različito postupanje uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica i onima koji su s njima u rodbinskoj ili drugoj vezi na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditet, starosna dob, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, spolnih karakteristika, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima života.⁹

Diskriminacija je zabranjena kako u javnom tako i u privatnom sektoru. Takođe je diskriminacija zabranjena i u radu svih javnih organa kao i fizička ili pravnih lica i u svim oblastima, a posebno i u obrazovanju.

Diskriminacija može da se posmatra i u socijologiji, kao nejednako postupanje prema skupinama ili pojedincima, te u privredi kao postupak ili odluka kojima se neko stavlja u nepovoljni privredni položaj u odnosu na druge.¹⁰

3. Primjena Zakona o obligacionim odnosima u vezi visokog obrazovanja

Obligaciono pravo je skup pravnih normi kojima su regulisani obligacioni odnosi. Obligaciono pravo kao grana prava je dio građanskog prava, koje u najširem smislu riječi spada u oblast privatnog prava, za razliku od krivičnog prava koje spada u oblast javnog prava.¹¹

Osnovni i ključni izvor Obligacionog prava je Zakon o obligacionim odnosima, koji utvrđuje pojam obligacionih odnosa ali i pojam i vrstu obligacija.¹²

Zakonom o obligacionim odnosima u članu 1. je propisano da se ovim zakonom uređuju obligacioni odnosi koji nastaju iz ugovora, prouzrokovanja štete, sticanja bez osnova, posloводства bez naloga, jednostrane izjave volje i drugih zakonom utvrđenih činjenica.

Vidljivo je da su ugovora, prouzrokovanja štete, sticanja bez osnova, posloводства bez naloga, jednostrane izjave volje u stvari izvori obligacije, odnosno obligacionog odnosa.

⁸ Zakon o visokom obrazovanju (Službeni glasnik Republike Srpske broj: 73/10, 104/11, 84/12, 108/13 i 44/15)

⁹ Zakon o zabrani diskriminacije ("Službeni glasnik BiH", broj 59/09); Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije ("Službeni glasnik BiH", broj 66/16)

¹⁰ Vladimir Pezo, (2002), Pravni leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, str.225

¹¹ Radovanov A.(2011), Obligaciono pravo, Univerzitet Sinergija Bijeljina, Bijeljina st 56

¹² Zakon o obligacionim odnosima Prilagođen za Republiku Srpsku (Prečišćeni tekst - "Službeni list SFRJ", br. 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89) ("Službeni glasnik RS", br. 17/93, 3/96, 39/03, 74/04)

Obligacija je u rimskoj pravnoj tradiciji pravni odnos između dvije osobe na temelju kojeg je jedna ovlaštena od druge da zahtjeva ispunjenje neke činidbe, koju je ta druga osoba dužna učiniti.¹³

Navedeni izvori obligacija su u zakonskom smislu detaljno obrađeni u Zakonu o obligacionim odnosima, te u ovom radu neće biti posebno obrađivani. Neophodno je istaći subjekti obligacije mogu da budu fizička i pravna lica, a sa aspekta visokog obrazovanja to uglavnom bivaju studenti, profesori, drugi zaposleni, univerziteti, ali i država kao što je to već i navedeno.

U pogledu visokog obrazovanja izvori obligacija koji su najčešće osnov za vođenje i pokretanje parničnih postupaka su ugovori i prouzrokovanje štete. Za štetu je jasna norma da onaj ko prouzrokuje štetu ima obavezu da je i nadoknadi, znači ukoliko student prouzrokuje štetu na univerzitetu uništavanjem opreme, inventara i slično dužan je tu štetu nadoknaditi. Ukoliko univerzitet svojim djelovanjem na primjer neblagovremenim izdavanjem uvjerenja, diploma i slično prouzrokuje štetu studentima dužan je tu štetu nadoknaditi.

Subjekti koji su učesnici u procesu visokog obrazovanja po različitim osnovama međusobno zaključuju i razne vrste ugovora. Zaključivanjem ugovora postaju subjekti obligacije, a u slučaju spora i parnice postaju parnične stranke (tužilac i tuženi). Kada jedna od ugovornih strana ne ispuni ugovorene obaveze to je osnov za pokretanje parničnog postupka.

Ugovori u vezi visokog obrazovanja, kao i svi ugovori, predstavljaju saglasnost volja ugovornih strana o njegovim bitnim elementima.

Najčešći ugovori koji se zaključuju u vezi visokog obrazovanja su ugovori o uslovima studiranja, ugovor o angažovanju profesora i radnog osoblja koji mogu biti i ugovori o radu na određeno i neodređeno kao i ugovori o djelu, zatim ugovor o zakupu prostora, ugovor o zakupu opreme i druge vrste ugovora.

Navedene ugovore najčešće zaključuje univerzitet kao pravno lice i fizička lica.

Jedan od čestih ugovora u vezi visokog obrazovanja je ugovor o djelu. Prema članu 600. Zakona o obligacionim odnosima ugovor o djelu je ugovor kojim se jedan ugovornik (poslenik, preduzimač, preuzimač, izvođač radova, izvršilac posla, konduktor – *conductor*) obavezuje da izvrši određeni posao za drugog ugovornika (naručioca, lokatora – *locator*), a ovaj se obavezuje da mu za to isplati određenu nagradu i da primi posao.

Ugovoreni posao može biti: **a)** fizički posao (npr. da napravi ormar; da preveze ugalj do određenog mesta), i **b)** intelektualni posao da održi određeno predavanje; da napravi određeno intelektualno, umjetničko ili stručno djelo – naučno, književno, muzičko, slikarsko, vajarsko ili neko stručno djelo.

Obavljanje intelektualnih poslova je najčešće vezano i za visoko obrazovanje pa je ova podgrupa ugovora o djelu i zastupljena u visokom obrazovanju.

Ugovor o djelu prvobitno je bio ugovor građanskog prava, ali se sa razvojem tržišnih odnosa domen ugovora o djelu proširio i na privredno pravno polje, tako da smo dobili veliki broj osamostaljenih ugovora koji istina nose osnovne osobine, gene ugovora o delu, ali dobili su i svoju posebnost i autonomnost, kako u sadržini tako i u nazivu, i postali posebni imenovani ugovori, kao što su: ugovor o građenju, ugovor o prevozu, ugovor o kontroli robe i usluga, ugovor o organizovanju putovanja; autorski ugovori, kao što su, izdavački ugovor, ugovor o predavljanju (izvođenju) dela, ugovor o filmskom delu, ugovor o preradi dela. Ovom spisku

¹³ Vladimir Pezo, *op.cit.*, str.872.

posebnih ugovora o delu, treba dodati i ugovore koji su tvorevina autonomnog privrednog prava, kao što su: ugovor o inženjeringu, ugovor o konsaltingu, ugovor o projektovanju i sl.¹⁴

4. Pokretanje i vođenje parničnih postupaka zbog povrede prava iz oblasti visokog obrazovanja

Parnični postupak zbog povrede, osporavanja ili ugrožavanja prava iz oblasti visokog obrazovanja se pokreće kao i svi drugi parnični postupci podnošenjem tužbe nadležnom sudu. Bez obzira na ponašanje pravnog subjekta koji povređuje tuđe subjektivno pravo, imalac subjektivnog prava koji hoće da to pravo ostvari, mora tražiti njegovu zaštitu. Priznajući svojim objektivnim pravom jedno subjektivno pravo, država obećava njegovom imaocu da će mu po njegovom zahtevu, svojom prinudnom silom pružiti zaštitu tog prava. Svaki pravni subjekt koji se u svom subjektivnom pravu smatra povređenim ili ugroženim, ima pravo na zaštitu u tom smislu što je nadležni državni organ (sud) dužan uzeti njegov zahtev u postupak i pružiti mu zaštitu, ako nađe da mu subjektivno pravo pripada i da je povređeno ili ugroženo.¹⁵

S obzirom na tip i sadržaj pravne zaštite tužbe vezane za oblast visokog obrazovanja kao i u drugim oblastima mogu biti:

- kondemnatorne ili obavezujuće
- deklaratorne ili utvrđujuće
- konstitutivne ili preobražajne

Tužba i kod sporova u vezi visokog obrazovanja mora da sadrži:

- 1) osnov za nadležnost suda;
- 2) određen zahtjev u pogledu glavne stvari i sporednih traženja (tužbeni zahtjev);
- 3) činjenice na kojima tužilac zasniva tužbeni zahtjev;
- 4) dokaze kojima se utvrđuju ove činjenice;
- 5) naznačenje vrijednosti spora;
- 6) pravni osnov tužbenog zahtjeva i
- 7) druge podatke koje u skladu sa odredbama člana 334. ovog zakona mora imati svaki podnesak.

Tužbe vezana i za ovu oblast, znači prava u vezi visokog obrazovanja, koja su povrjeđena kršenjem odredaba Zakona o visokom obrazovanju, Zakona o obligacionim odnosima mora, Zakona o zabrani diskriminacije, Zakona o zaštiti od klevete da sadrži sve elemente koji su propisani Zakonom o parničnom postuku.¹⁶

Kod parničnih postupaka u vezi povrede prava iz oblasti visokog obrazovanja sam prvostepeni postupak se odvija u dvije faze: priprema glavne rasprave ili pripremno ročište i glavna rasprava.

Kada govorimo o fazi pripremnog ročišta nadležni sud ima dvije glavne obaveze, zadatka:

¹⁴ Radovanov A., *op.cit.*, st 156.

¹⁵ Vesna Dabetić-Trogrlić (2013), *Građansko procesno pravo, Univerzitet Sinergija Bijeljina str 142 -149.*

¹⁶ *Zakon o parničnom postupku (Službeni glasnik RS, br.58/03, 85/03, 74/05, 63/07, 49/09 i 61/13)*

- (1) da utvrdi postojanje procesnih pretpostavki i
- (2) da pripremi procesnu građu za odlučivanje o predmetu spora.

Ova prva faza sastoji se od slijedećih procesnih radnji: prethodno ispitivanje tužbe, (u ovoj fazi sud ispituje postojanje pretpostavki koje se tiču same tužbe (potpunost i razumljivost), te procesnih nedostataka na strani suda i stranaka, dostavljanje tužbe tuženom na odgovor (sud dostavlja tužbu na odgovor tuženom sa zakonskim rokom od trideset dana), održavanje pripremnog ročišta (ovo ročište podrazumjeva da stranke iznesu prijedloge dokaza i da se o njima izjasne), i zakazivanje glavne rasprave.

Nakon održane glavne rasprave koja podrazumjeva izvođenje dokaza sud donosi presudu na koju se stranke mogu žaliti višem sudu (u Republici Srpskoj su to Okružni sudovi u FBiH su to Kantonalni sudovi, a u Brčko distriktu Apelacioni sud).

Organizacija sudova u BiH je propisana u više zakona o sudovima, a u Republici Srpskoj u Zakonu o sudovima kojim se zakonom utvrđuje organizacija sudova njihova mjesta i stvarna nadležnost.¹⁷Skup normi kojima se reguliše organizacija i nadležnost sudova, izbor i imenovanje sudija, prava i obaveze sudija i drugo predstavlja poseban dio Građanskog procesnog prava koje se naziva organizaciono procesno pravo.

Za pojedina prava u vezi rada univerziteta odnosno statusnih pitanja odluke mogu da donose i organi uprave, inspekcijiski organi, ministarstva, organi lokalne samouprave koji o zahtjevima univerziteta odlučuju rješenjima (npr.rješenje o odbijanju izdavanja odobrenja za rad, rješenje o zabrani rada i sl) protiv kojih rješenja nakon što postanu konačna se pokreću upravni sporovi podnošenjem tužbe u Republici Srpskoj, Okružnom sudu prema sjedištu prvostepenog organa.

U nastavku se daje praktičan primjer forme tužbe:

OSNOVNI SUD U BIJELJINI

Tužilac: _____ (JIB: _____)

Tuženi: _____ (JIB: _____)

Radi: Naknade štete

vsp: 10.000 KM

¹⁷ Zakon o sudovima Republike Srpske (Službeni Glasnik 37/12, 44/15 i 100/17)

T U Ž B A

Stvarna nadležnost Suda određena je članom 30. stav 1. tačka b) pod 1) Zakona o sudovima u Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske broj: 37/12 , 44/15 i 100/17) i članom 27. Zakona o parničnom Republici Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske broj: 58/03, 85/03, 74/05, 63/07) .

Mjesna nadležnost Suda određena je članom 26. Zakona o sudovima Republike Srpske i članovima 28. i članom 42. stav 2. Zakona o parničnom postupku Republike Srpske.

Ugovorom sklopljenim dana _____ godine između tužioca kao naručioca s jedne strane i _____ kao izvršioca radova s druge strane, izvršilac poslova se obavezao izvesti stolarske radove na izgradnji objekta Evropskog univerziteta radne oznake _____, u Brčkom, sve prema Ponudi koja je sastavni dio tog ugovora, a ukupna vrijednost radova je ugovorena u iznosu od 10.000 KM

Dokaz: Ugovor (sa ponudom) od _____ godine u prilogu.

Prema odredbi člana __ tog ugovora, za izvršenje stolarskih radova ugovoren je krajnji rok sa danom _____ godine, koji je nekoliko puta prolongiran, jer je tužilac bio zainteresiran da se ugovor održi, ali kako izvođač nije ni u novim rokovima ispunio svoju obvezu, čime je doveo u pitanje konačni rok završetka objekta, tužilac je dana _____ godine obavijestio tuženog o jednostranom raskidu ugovora, te ga pozvao da pristupi primopredaji i obračunu do tad izvršenih radova.

Dokaz: Obavijest o raskidu ugovora od _____ godine.

Nakon raskida ugovora izvoditelj je naručitelju dostavio konačni obračun, prema kojem je, navodno, izvedeno radova u vrijednosti od _____ KM pa kako je putem avansa naplatio _____ KM to je tražio da mu se isplati još razlika između tih iznosa, odnosno _____ KM.

Kako je osporen konačni obračun izvedenih radova, to je dana _____ godine formirana komisija od predstavnika objiju ugovornih strana koja će utvrditi stvarno izvedene radove i sačiniti konačni obračun.

Dokaz: Zapisnik sastavljen dana _____ godine

Navedena komisija je dana _____ godine pregledala objekt i skladište materijala, radi utvrđivanja stvarno izvedenih radova, pa sačinila zapisnik od _____ godine /koji se također prilaže uz tužbu. Kad su usklađene količine izvedenih i neizvedenih radova, a da bi se utvrdila vrijednost radova, pristupilo se prikupljanju ponuda za obavljanje neizvedenih radova. Komisija, uz prisustvo predstavnika izvoditelja gosp. _____ utvrdila je kao najpovoljniju ponudu onu od _____, na iznos od _____ KM.

Dokaz: Zapisnik od _____ godine.

Stoga je od ukupno utvrđenih izvedenih radova odbijena vrijednost neizvedenih radova na način i u iznosima koji su navedeni u Zapisniku o konačnom obračunu od _____ godine, a iz kojeg proizlazi da je ukupna vrijednost izvedenih radova _____ KM, pa kako je dosad izvršilac posla naplatio (po avansu od _____ godine) _____ KM, to znači da mu je isplaćeno _____ KM više od vrijednosti izvedenih radova.

Dokaz: Zapisnik od _____ godine

Kako je tužilac više isplatio na ime izvedenih radova iznos od _____ KM to je tuženi kao vlasnik zanatske radnje _____ – izvoditelja radova u obavezi, nakon raskida ugovora, vratiti više naplaćeni iznos, sa zateznim kamatama na taj iznos po čl. 1. Uredbe o visini stope zatezne kamate, kako je to regulirano odredbama čl. 132. Zakona o obligacionim odnosima.

Iz svih navedenih razloga tužilac predlaže da sud donese slijedeću:

PRESUDU

Obavezuje se tuženi isplatiti tužiocu iznos od _____ KM sa zateznim kamatama po čl. 1. Uredbe o visini stope zatezne kamate, i to počev od _____ godine, do konačne isplate, kao i naknaditi troškove spora, sve u roku 15 dana pod prijetnjom prinudnog izvršenja.

ZA TUŽIOCA

_____ 18

5. Zaključak

Visoko obrazovanje kao posebna djelatnost u Bosni i Hercegovini, a time i Republici Srpskoj je razvojem društva prošlo kroz određene transformacije u okviru kojih za ovu djelatnost stvorena mogućnost da bude predmet obavljanja i od strane fizičkih lica koja će biti osnivači univerziteta i fakulteta, a ne samo država.

Univerziteti u privatnom i državnom vlasništvu su u pogledu prava i obaveza izjednačeni, ali i dalje postoje određeni faktički problemi zasnovani na predrasudama koji uzrokuju pokretanje i vođenje parničnih postupaka.

U vezi eventualnih sporova koji su vezani za visoko obrazovanje postoje različiti pravni, odnosno materijalno pravni osnovi za njihovo pokretanje ti osnovi su sadržani u normama Zakona o visokom obrazovanju, Zakona o obligacionim odnosima, Zakona o zabrani diskriminacije, Zakona o zaštiti od klevete i drugim.

Postupak pokretanja i vođenja parnice vezane za povredu prava u visokom obrazovanju ili u vezi sa njim je identičan kao i kod drugih parnica, pokreće se i vodi u skladu sa Zakonom o parničnom postupku.

Nadležnost sudova i kod parničnih postupaka koji su predmet ovog rada je određena Zakonom o sudovima.

¹⁸ pristup internet 26.02.2018.god

Stranke u parničnim postupcima i ovde su tužilac i tuženi, a ovo svojstvo najčešće imaju studenti, profesori, drugi zaposleni, univerzitet, država, sredstva informisanja, druga privredna društva.

6. Literatura

1. Radomir Lukić i Budimir P. Košutić, (2008), Uvod u pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu,.
2. Vladimir Vodinelić, (2007), Uvod u građansko pravo, Izdavačko preduzeće „Nomos“, Beograd,
3. Vladimir Pezo, (2002), Pravni leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb,
4. Radovanov A.(2011), Obligaciono pravo, Univerzitet Sinergija Bijeljina, Bijeljina,
5. Vesna Dabetić-Trogrlić (2013), Građansko procesno pravo, Univerzitet Sinergija Bijeljina,
6. Zakon o obligacionim odnosima (objavljen u Službenom listu SFRJ broj: 29/78, 39/85, 57/89 i 31/93 i Službeni glasnik RS”, br. 17/93, 3/96, 39/03, 74/04)
7. Zakon o visokom obrazovanju (Službeni glasnik Republike Srpske broj: 73/10, 104/11, 84/12, 108/13 i 44/15)
8. Zakon o zabrani diskriminacije ("Službeni glasnik BiH", broj 59/09); Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije ("Službeni glasnik BiH", broj 66/16)
9. Zakon o parničnom postupku (Službeni glasnik RS, br.58/03, 85/03, 74/05, 63/07, 49/09 i 61/13)
10. Zakon o sudovima Republike Srpske (Službeni Glasnik 37/12, 44/15 i 100/17)
11. pristup internet 26.02.2018.godine
12. pristup internetu 03.12.2017.godine

THE DEVELOPMENT OF UNIVERSITY FINE ARTS EDUCATION IN KOSOVO AND METOHİJA

The paper discusses the development of university fine arts education in Kosovo and Metohija. The beginnings of fine arts education in the Province are associated with the establishment of the Secondary Art School in the town of Pec in 1949. Then, Teacher Training College was founded in Pristina in 1962, where the Fine Arts Group was formed. The Academy of Fine Arts in Pristina was founded in 1973, and later it grew into the Faculty of Arts, which is now part of the University of Pristina in Kosovska Mitrovica.

Keywords: *fine arts, education, university, Kosovo and Metohija*

The beginnings of contemporary Serbian fine arts creativity in Kosovo and Metohija are associated with the establishment of the first educational institutions in this area, where generations of pupils and students, who majored in art, were educated. A representative example that can show the diachronic development of art education in the southern Serbian province is the interview that was given by Boza Prodanovic for a Pristina paper *Jedinstvo* on 27 December 1973. The interview had an appropriate purpose, and the reason for conducting it was the establishment of the Academy of Arts in Pristina. Based on the contents of the interview, it can be noted that, when Prodanovic talked about the level of the art education development, he put great emphasis on the contribution of the Secondary School of Applied Arts in Pec and the Teacher Training College in Pristina, which were among the first cultural institutions to enable the establishment of the Academy of Arts in Pristina.³ In 1951, in Pec, Prodanovic painted his well-known work *The Students in Pec*.⁴

A vertical review of contemporary fine arts in Kosovo and Metohija can be traced back to 1949, when the Secondary Art School was founded in Pec.⁵ It was a time, as pointed out by Dragan Calovic, in which art was seen as a powerful means of shaping awareness of the citizens; art was given a task to support the state ideology. It was seen as a reflection, an explanation and a document of the contemporary reality. It was supposed to be adapted to everyone, and the artist had to work in an educational manner, raising social and political awareness.⁶ The school began to work in such circumstances, and it is interesting that, during the formation of the first class, no student was enrolled. Milan Besarabic, the school principal, initiated an educational mission in the territory of Kosovo, emphasizing the importance of the Secondary School of Art to students, while the head of the same process in Metohija was Vlado Radovic. According to Radovic's statement, a sudden increase in interest in the "new school" happened exactly when he enrolled his two daughters, after which,

¹ Institut za srpsku kulturu Leposavić (Srbija), zvezdana.el@gmail.com

² philipobradovich@gmail.com

³ Srdjan Markovic, Faculty of Arts in Pristina - Zvečan: 1973-2013: Arts Department. Zvečan: Faculty of Arts, 2015, 18.

⁴ Paintings, watercolors, drawings, Bozidar Prodanovic: Retrospective Exhibition. Belgrade, Art Pavilion Cvijeta Zuzorić, 8-30 March 2000.

⁵ Hivzi Muharremi, Vlada Radović. Pristina: Galerija savremene umetnosti, 1986, 29.

⁶ Dragan Calovic, "Serbian Cultural Heritage and Socialist Realism", *Megatrend University Review*, 8, 2 (2011): 322

around twenty students was enrolled in the first entrance exam.⁷ The school was of crucial importance for the development of fine arts education in the southern Serbian province, since it was necessary to form the foundations, i.e. educate talented individuals who would be the personnel for teaching fine arts in provincial schools. A suggestion for the school curriculum of the Secondary Art School in Pec was the curriculum of the former State Art School in Belgrade, and classes were conducted by visiting professors from Belgrade. The school quickly gained a high reputation and its students successfully continued their education at the University of Belgrade. Many students of the Secondary Art School achieved distinguished careers and significant contribution to the field of fine arts, which confirmed that the knowledge they acquired during their secondary school days, with its quality, created a solid starting point for further development and professional training.⁸

Srdjan Markovic, in the monograph of the Faculty of Arts talks about the presence of some school professors, who supported its early development through their generous contribution and intellectual efforts.⁹ Since the foundation of the Secondary Art School, the Sculpture course had been taught by one of the founders of Serbian sculpture in Kosovo and Metohija – Radosav Musa Miketic.¹⁰ Boza Prodanovic, who later became a professor at the Academy of Fine Arts in Belgrade, worked in the school as a teacher for a certain period of time.¹¹ After him, Svetozar Kamenovic, a teacher of drawing, painting, and painting technology, Dragan Vukosavljevic and Veljko Radovic – painting, and Slobodan Mihajlovic – graphics, came from Belgrade Academies of Fine Arts to the School in Pec in the fifties and sixties of the twentieth century.¹²

The second moment that is invaluable for the development of fine arts in Kosovo and Metohija was the establishment of the Teacher Training College in Pristina in 1962.¹³ Within this institution, the Fine Arts Group was formed, where young artists were successfully trained, many of whom became the backbone of the upswing of fine arts in the Province.¹⁴ According to Petar Djuza, a remarkable event in the development of fine arts in Kosovo and Metohija was the establishment of the Academy of Arts in Pristina.¹⁵ It was the fourth art academy in the former state, after the academies in Belgrade, Ljubljana and Zagreb. Its establishment and commencement of work was an important cultural event in the Province, as well as in a wider area.¹⁶ A prerequisite for the establishment of any educational institution is a clear legal and regulatory framework, of which it is necessary to mention a number of important data. The Assembly of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija adopted the Law on the Establishment of the Academy of Fine Arts in Pristina on 31 July 1973. Afterwards, the Council of the University of Pristina approved the decision on the start of the Academy on 21 September 1973. The official start date of the Academy was 25 December in

⁷ Hivzi Muharremi, Vlada Radovic, 29.

⁸ Ibid.

⁹ Srdjan Markovic, Faculty of Arts in Pristina - Zvecan: 1973-2013: Arts Department, 14-15.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid. p. 7

¹³ Vlado Buzancic, "Introduction," in *Contemporary Art of Kosovo*, edited by V. Buzancic. Pristina: Art Gallery, 1988, 34

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Petar Djuza, "Foreword", in *the Exhibition Catalog: 40 years of the Faculty of Arts of the University of Pristina*, edited by S. Milacic, Z. Furunovic. Kosovska Mitrovica: University of Pristina, Faculty of Arts, 2013,

2

¹⁶ Ibid.

the academic 1973/74.¹⁷ At the Academy, there were the following educational profiles: painting, sculpture, graphics and graphic design. The beginning of work of this higher education institution formed basic preconditions for further quality development of fine arts in Kosovo and Metohija. Immediately after its establishment, the Academy offered only study programs that referred to fine arts, while the Department of Music was opened in the academic 1975/76, and the Department of Dramatic Arts in 1989/90. The Academy had a major influence on the development of the art scene in the Province, educating young artists and future teachers of fine arts in schools. In the academic 1986/87, the Academy was reorganized and continued to work under the name Faculty of Arts in Pristina.¹⁸

When it comes to the teaching personnel at the Academy of Fine Arts in Pristina, it was formed of Serbian and Albanian lecturers immediately after the establishment. Painting was taught by: Voja Todoric, Muslim Mulliqi, Nusret Salihamidzic, Hilmija Catovic, Halil Muhaxher, Esat Vala, Xhevdet Xhafa, and later Rexhep Feri and Tahir Emra. The lecturers of Sculpture were the following professors: Svetomir Arsic Basara and Agim Cavardbasa. The following professors taught the course of Graphics: Bosko Karanovic, Zoran Jovanovic Dobrotin, Fatmir Kripa, and, in the later period, Masar Caka.¹⁹ The Nude course was taught by: Nebih Caka and Alije Vokshi. Painting Anatomy was taught by a professor of the Belgrade Academy, Rudolf Gaberc and later Masar Caka. Painting Technology was taught by Anton Glasnovic. The course Methodology of Teaching Art was taught by Esat Vala and later Mitar Aleksic.²⁰

The Department of Graphic Design of the Pristina Academy of Fine Arts was formed in the academic 1977/78. Industrial Design was taught at this Department by Matej Rodici; Alphabet with Typography by Stjepan Fileki (a professor of the Belgrade Academy); Graphics by Bozidar Dzmerkovic (a professor of the Academy of Applied Arts in Belgrade). Graphic Design of Books was taught by Sucre Nimani, and Interior Design and Theory of Space by Agus Beqiri. The first lecturer of Art History at the Academy was a professor of the Faculty of Philosophy in Belgrade, Gojko Subotic.²¹ One of the most important moments in the development of quality teaching at the Academy was the engagement of Belgrade professor Lazar Trifunovic as a lecturer of Art History. Trifunovic was an art critic and one of the major Serbian historians of modern art. He was considered to be one of the greatest names in art history of the Yugoslav state, because he was the founder of the Department of Contemporary Art at the Faculty of Philosophy in Belgrade, where he taught the History of Modernism until the end of his career. After Lazar Trifunovic, Art History was taught by Vojislav Devic, until the early nineteen-nineties.²²

Art College in Pec played an important role in the dissemination and popularization of art education in the territory of Kosovo and Metohija. The establishment of the Academy, which was later given the status of a Faculty in Pristina, created conditions for a continuous development of fine arts in the Province.

¹⁷ *The University of Prishtina 1970-2005*. Prishtina: University of Prishtina, 2005, 186-187; Vlado Buzancic, Introduction, 34.

¹⁸ *Ibid.* p. 34.

¹⁹ Srdjan Markovic, Faculty of Arts in Pristina - Zvecan: 1973-2013: Arts Department, 18-19.

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.* p. 19

²² *Ibid.*

The original Art Academy experienced a development in terms of organization and, in 1986, this institution was named Faculty of Arts, and the Department of Dramatic Arts was opened in it in the academic 1989/1990. The most difficult period in the history of the Faculty was in 1999, when, due to the war, the professors and students of this University were exiled. The building of the Faculty and the professors' studios were usurped, and most of the works of art that were in them were looted and destroyed. The Faculty was then moved first to Varvarin, where it stayed for two years. Then in 2001, the Faculty was moved to the territory of Kosovo and Metohija, to Zvečan, where it still operates. After improving the working conditions of the Faculty, part of the teaching has been taking place in new premises in a building in Kosovska Mitrovica since 2007. Thus, this institution has continued the tradition of education and artistic creation in Kosovska Mitrovica, the headquarters of the relocated University of Pristina.²³ Speaking at the jubilee celebration of forty years since the founding of the Academy of Arts in Pristina 2013, Petar Djuza pointed out that it was the fourth Academy of Fine Arts (after those in Belgrade, Ljubljana and Zagreb) in the former country.²⁴ After the turbulent period in the nineteen-nineties, the Faculty has survived, living up to its reputation. Nowadays, teaching is performed in accordance with the Bologna Process in three departments (art, music and drama). Djuza pointed out that the jubilee of the Faculty was "[...] more significant because it marks the historical past and the current present."²⁵ It is a period that the Faculty passed while particularly nurturing contemporary Serbian creativity through creative work on professional training of talented young artists.²⁶ The Serbian art scene in the Province has been more vivid and richer, which is contributed by a new generation of graduates of Fine Artists at the Art Faculty in Kosovska Mitrovica.

References

- Buzancic, Vlado. "Introduction," in *Contemporary Art of Kosovo*, edited by V. Buzancic. Pristina: Art Gallery, 1988.
- Djuza, Petar. "Foreword", in the *Exhibition Catalog: 40 years of the Faculty of Arts of the University of Pristina*, edited by S. Milacic, Z. Furunovic. Kosovska Mitrovica: University of Pristina, Faculty of Arts, 2013.
- Markovic, Srdjan. *Faculty of Arts in Pristina - Zvečan: 1973-2013: Arts Department*.
- Muharremi, Hivzi. *Vlada Radović*. Pristina: Galerija savremene umetnosti, 1986.
- Paintings, watercolors, drawings, Bozidar Prodanovic: *Retrospective Exhibition (Belgrade, Art Pavilion Cvijeta Zuzorić, 8-30 March 2000*.
- The University of Prishtina 1970-2005*. Prishtina: University of Prishtina, 2005.
- Calovic, Dragan. "Serbian Cultural Heritage and Socialist Realism", *Megatrend University Review*, 8, 2 (2011): 321-336.
- www.youtube.com/watch?v=gnZWYucikk4 [accessed on 3 March 2016]

²³ Film Faculty of Arts Kosovska Mitrovica:

www.youtube.com/watch?v=gnZWYucikk4 [accessed on 3 March 2016]

²⁴ Petar Djuza, "Foreword", in the *Exhibition Catalog: 40 years of the Faculty of Arts of the University of Pristina*, edited by S. Milacic, Z. Furunovic (Kosovska Mitrovica: University of Pristina, Faculty of Arts, 2013), 2

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

PRAVO NA OBRAZOVANJE KAO OSNOVNO LJUDSKO PRAVO U SVETLU PRIMENE MEĐUNARODNOPRAVNIH INSTRUMENTATA ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA

Apstrakt

Pravo na obrazovanje predstavlja osnovno ljudsko pravo čije je ostvarivanje nužan segment zaštite drugih ljudskih prava. Pravo na obrazovanje je zagarantovano brojnim međunarodnopravnim instrumentima u oblasti zaštite ljudskih prava. Poseban predmet razmatranja u radu predstavljaju Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena i Konvencija o pravima deteta koji su značajni za uspostavljanje univerzalne zaštite predmetnog prava, kao i sagledavanje istog u svetlu odredbi regionalnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava, kako na evropskom kontinentu, tako i na američkom i afričkom. Uspostavljanje međunarodnih standarda u pogledu formiranja koncepta prava na obrazovanja doprinosi afirmaciji ovog prava, ali njegova realna zaštita u najvećoj meri zavisi od samih država i njihovih mogućnosti da odgovore postavljenim zahtevima.

Ključne reči: *pravo na obrazovanje, ljudska prava, međunarodni ugovori*

THE RIGHT TO EDUCATION AS THE BASIC HUMAN RIGHT IN THE LIGHT OF THE PRACTICE OF THE INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS INSTRUMENTS

Abstract

The right to education represents fundamental human right and its realization is a necessary segment of other human rights protection. The right to education is guaranteed by numerous international legal instruments in the field of human rights. A special subjects of discussion in this paper represent the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women and the Convention on the Rights of the Child, which are relevant to the establishment of universal protection of the right to education, as well as its consideration in the light of the provisions of regional instruments for the protection of human rights, both on the European continent, and on the American and African. The establishment of international standards regarding the concept of the right to education contributes to the affirmation of this right, but its real protection depends on the ability of the countries to respond to the set requirements.

Key words: *right to education, human rights, international treaties*

¹ Docent na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, E-mail: alavuk@pravni-fakultet.info

² Saradnik u nastavi na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, E-mail: avramovic_vladimir@yahoo.com

1. Uvodna razmatranja

Pravo na obrazovanje predstavlja jedno od osnovnih ljudskih prava, čije je ostvarivanje neophodan preduslov zaštite svih drugih prava. Samo pojedinac koji je obrazovan i koji poseduje potrebna znanja, može da bude ravnopravni učesnik u društvenom životu i kao takav doprinese sveobuhvatnom napretku zajednice u kojoj živi. Važnost obrazovanja kako za pojedinca, tako i za celokupnu društvenu zajednicu predstavlja važnu društvenu komponentu koja datira još iz perioda antičke Grčke. Jedan od imperativnih zahteva savremenih demokratskih društvenih sistema jeste da obezbede svojim građanima pravo na školovanje i obrazovanje. Koliko je navedeni zahtev zaista realizovan govori podatak da je trenutno u svetu oko 870 miliona nepismenih ljudi.³

Na pravo na obrazovanje u kontekstu javnog interesa počelo je da se gleda tek početkom XVI veka. Do tad je ono pretežno predstavljalo odgovornost roditelja i crkve. Temelje savremenog koncepta prava na obrazovanje moguće je prepoznati u okviru učenja engleskog filozofa Džona Loka koji je svoje ideje u vezi sa ovim pravom izložio u delu "Razmišljanja o obrazovanju".⁴ Francuski filozof Ruso je u čuvenoj raspravi o obrazovanju, delu "Emil ili o vaspitanju" istakao da obrazovanje predstavlja osnovni mehanizam oblikovanja slobodnog pojedinca i demokratskog društva.⁵

Izričito priznavanje predmetnog prava kao osnovnog ljudskog prava ustanovljeno je Ustavom Nemačkog carstva iz 1871. godine, tzv. Bizmarkov ustav, koji predviđa dužnost države da garantuje obrazovanje kroz besplatno obavezno školovanje.⁶ Nakon Bizmarkovog ustava, različiti segmenti prava na obrazovanje zagarantovani su kako unutrašnjim propisima država, tako i aktima na međunarodnom nivou.⁷

Međunarodnopravni okvir zaštite ljudskih prava pruža zaštitu pravu na obrazovanje kroz brojne međunarodne instrumente univerzalnog i regionalnog karaktera. Predmetno pravo predviđeno je Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencijom o pravima deteta, Konvencijom o o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, Prvim dopunskim protokolom uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, Evropskom socijalnom poveljom, Poveljom o osnovnim pravima u EU, Američkom konvencijom o ljudskim pravima i Afričkom poveljom o ljudskim pravima i pravima naroda. Nakon definisanja osnovnih elemenata prava na obrazovanje, relevantne odredbe navedenih propisa predstavljace predmet daljeg istraživanja u radu.

³ Beiter Klaus Dieter, *The Protection of the Right to Education by International Law: Including a Systematic Analysis of Article 13 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, Martinus Nijhoff Publishers, 2006, str.1.

⁴ Opširnije: Yolton John, *John Locke and Education*, Random House, New York, 1971, str.28.

⁵ Barran Thomas Paul, *Russia Reads Rousseau*, Northwestern University Press, 2002, str.257.

⁶ Eiger Norman, "A Comparison of Trade Union Education in the Federal Republic of Germany and Sweden" *Special Issue: International and Comparative Labor Education*, vol.19, issue 1, 1994, str.33.

⁷ Razumevanje ljudskih prava, Priručnik o obrazovanju za ljudska prava, Beogradski centar za ljudska prava, 2005, dostupno na: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/razumevanje-ljudskih-prava.pdf> (15.01.2018.)

2. Definisanje prava na obrazovanje

Definisanje svakog ljudskog prava podrazumeva određivanje sadržaja samog prava i predmeta zaštite, kao i ovlašćenja koje pojedinac na osnovu tog prava poseduje, te i odgovarajuće obaveze države. U pogledu terminološkog određenja pojma obrazovanje, potrebno je istaći da ovaj termin ima svoje poreklo u latinskoj reči “educare” što znači “hraniti”, “podići”. Dakle, značenje reči “obrazovanje” treba posmatrati u kontekstu fizičkog i mentalnog “podizanja” dece. U najosnovnijem smislu, ono podrazumeva proces razvijanja unutrašnjih sposobnosti i moći pojedinca.⁸

Doktrina postavlja nekoliko kriterijuma u pogledu sadržaja predmetnog prava koji se pretežno odnose na raspoloživost, dostupnost, prihvatljivost i prilagodljivost obrazovanja. Raspoloživost obrazovanja podrazumeva obavezu države u smislu osnivanja i finansiranja obrazovnih ustanova. Navedena dužnost države manifestuje se kako u pogledu ustanovljavanja dovoljnog broja ovakvih ustanova, tako i broja kompetentnog osoblja. Dostupnost obrazovanja odnosi se na obezbeđivanje uslova jednakog ostvarivanja prava na obrazovanje za svakog pojedinca uz zabranu diskriminacije po bilo kom osnovu. Prihvatljivost obrazovanja tiče se obaveze države da osigura pravo na obrazovanje u skladu sa odgovarajućim standardima koji se odnose pre svega na kvalitet obrazovanja, dok se prilagodljivost odnosi na prilagođavanje ostvarivanja predmetnog prava različitim grupama u skladu sa njihovim specifičnim potrebama (npr. pripadnici manjinskih zajednica, deca sa smetnjama u razvoju).⁹

Širi koncept prava na obrazovanje obuhvata pristup osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju. Ostvarivanje predmetnog prava iako teži standardima šireg koncepta, pretežno se svodi na primarno ili osnovno obrazovanje.

3. Univerzalni instrumenti zaštite ljudskih prava

Prethodno je ukazano da je pravo na obrazovanje predstavljalo segment različitih društvenih sistema još u XIX veku, ali je tek usvajanjem Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima 1948. godine ovo pravo dobilo jedinstveno značenje uspostavljanjem globalnog međunarodnog standarda.¹⁰ Na značaj obrazovanja ukazano je već u preambuli Univerzalne deklaracije u kojoj se navodi da ostvarivanje zajemčenih prava podrazumeva spremnost pojedinca, ali i društva u celini, da učenjem i vaspitavanjem doprinesu poštovanju istih. Predmetno pravo predviđeno je članom 26 Univerzalne deklaracije na sledeći način:

“1. *Svako ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje treba da bude besplatno bar u osnovnim i nižim školama. Osnovno obrazovanje je obavezno. Tehničko i stručno obrazovanje treba da bude svima podjednako dostupno na osnovu njihove sposobnosti.*

2. *Obrazovanje treba da bude usmereno ka punom razvitku ljudske ličnosti i učvršćivanju poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ono treba da unapređuje razumevanje, trpeljivost i prijateljstvo među svim narodima, rasnim i verskim grupama, kao i delatnost Ujedinjenih nacija za održanje mira.*

3. *Roditelji imaju prvenstveno pravo da biraju vrstu obrazovanja za svoju decu.”¹¹*

Članom 26 Univerzalne deklaracije se prvi put garantuje pravo na obrazovanje kao osnovno ljudsko pravo, te značaj ove odredbe treba prvenstveno sa tog aspekta i posmatrati.

⁸ Ravi S. Samuel, *A Comprehensive Study of Education*, PHI Learning Pvt. Ltd., 2011, Str.4

⁹ Maleš Dubravka, Širanović Ana, Višnjić Jevtić Adrijana, “Pravo na odgoj i obrazovanje – za veliki broj djece još uvijek nedosanjani san”, u *Pravo djeteta na odgoj i obrazovanje: teorije, politike i prakse*, Zbornik radova - Odsjek za pedagogiju Filozofškoga fakulteta u Zagrebu, 2017, str.2

¹⁰ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 1948, OUN, Generalna skupština.

¹¹ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, član 26, 1948, op.cit.

Ipak, u okviru doktrinarnih razmatranja ovaj član je često bio predmet kritika usled činjenice da se u centar koncepta prava na obrazovanje postavljaju roditelji, a ne deca. Uzroke prioritizacija roditeljskih prava nad dečjim pravima rezultat je stava pojedinih država koje nisu želele da njihov "nacionalni" pristup obrazovanju bude podriven modelom koji je nametnuo "spoljni" autoritet. Na ovaj način je u suštini dozvoljeno da različita religijska ubeđenja i predrasude roditelja budu dominantne u procesu obrazovanja dece.¹²

Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima postavljeni su temelji regulisanja prava na obrazovanje, koje je svoju dalju konkretizaciju dobilo usvajanjem Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine.¹³ Pakt pruža garanciju predmetnom pravu u okviru članova 13 i 14. Članom 13 predviđeno je da su države ugovornice saglasne „da obrazovanje treba da omogući svakom licu da igra korisnu ulogu u slobodnom društvu, da potpomaže razumevanje, toleranciju i prijateljstvo između svih naroda i svih rasnih, etničkih ili verskih grupa i da podstiče razvoj delatnosti Ujedinjenih nacija na očuvanju mira“.¹⁴ Drugi stav istog člana utvrđuje obavezu država ugovornica da obezbede svima besplatno osnovno obrazovanje, dok se u pogledu srednjeg i visokog obrazovanja predviđa zahtev postepenog uvođenja ove obaveze države. Značenje navedenog zahteva objašnjeno je u okviru Opšteg komentara br.13 Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava¹⁵ kojim se uspostavlja dužnost država da daju prioritet obezbeđivanju besplatnog osnovnog obrazovanja, kao i da preduzmu odgovarajuće korake ka postizanju besplatnog srednjeg i visokog obrazovanja.¹⁶ Član 14 odnosi se na obavezu država da u roku od dve godine usvoje plan preduzimanja mera u cilju ostvarivanja besplatnog osnovnog obrazovanja ukoliko ono nije bilo realizovano u momentu kad država postaje strana ugovornica Pakta.

Sledeći značajan ugovor u oblasti zaštite ljudskih prava usvojen pod okriljem Ujedinjenih nacija Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena iz 1979. godine takođe predviđa zaštitu prava na obrazovanje.¹⁷ Ovaj ugovor predstavlja sistematizaciju pravila relevantnih za pravni položaj žena, te u tom kontekstu treba posmatrati i ostvarivanje predmetnog prava. Prethodno je ukazano da pravo na obrazovanje obuhvata i jednak pristup obrazovanju, te je zabranjeno svako diskriminatorno delovanje u tom pogledu.¹⁸ Stoga predmetno pravo treba sagledati pre svega kroz odredbu preambule Konvencije kojom se ističe da diskriminacija žena sprečava razvoj porodice i društva u celini. Član 10 Konvencije obavezuje države ugovornice da preduzmu sve odgovarajuće mere kako bi ženama obezbedile jednaka prava kao i muškarcima u pogledu obrazovanja, naročito u odnosu na pojedine izričito navedene aspekte obrazovnog procesa.¹⁹ Nastojanje međunarodne zajednice

¹² Dickson Brice, McCormick Conor, "The Right to Education for Humanity", *Northern Ireland Legal*, vol.67, issue 4, 2016, str.409-432, str.410

¹³ Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, 1966, Službeni list, SFRJ, br. 7/1971.

¹⁴ *Ibid.* član 13

¹⁵ Kao glavno nadzorno telo nad poštovanjem prava garantovanih Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, 1985. godine ustanovljen je Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, koga su države ugovornice obavezne da redovno izveštavaju o ispunjavanju svojih obaveza. U cilju uspešnijeg ostvarivanja zagarantovanih prava, Komitet usvaja Opšte preporuke u kojima tumači odredbe Pakta. Posebno je značajna mogućnost pojedinaca da se putem individualnih predstavki obrate Komitetu onda kad smatraju da im je država prekršila zaštićena prava, na osnovu Fakultativnog protokola iz 2008.

¹⁶ Opšti komentar br.13 Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava, 1999, HRI/GEN/1/Rev.7.

¹⁷ Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, 1979, "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 11/81.

¹⁸ Dimitrijević, Vojin, Paunović Milan, *Ljudska prava*, Beogradski centar za ljudska prava DOSIJE, Beograd, 1997. str. 385.

¹⁹ navedeni aspekti između ostalog obuhvataju: " mogućnosti za učenje i sticanje diploma u obrazovnim ustanovama svih kategorija; dostupnost jednakih nastavnih programa, jednakih ispita i nastavnog osoblja koje

da se omogući jednak pristup obrazovanju bez obzira na pol moguće je uočiti kroz različite aktivnosti koje se sprovode pod okriljem UN-a. UNICEF je u Avganistanu, gde su deca ženskog pola bila isključena iz formalnog obrazovnog procesa, podržao ustanovljavanje kućnih škola za devojčice i dečake u kojima je u periodu od 1999. do 2001. godine bilo oko 58.000 učenika.²⁰

Najvažniji međunarodni dokument koji se odnosi na prava dece, Konvencija o pravima deteta iz 1989. godine sadrži čitav set građanskih, političkih, socijalnih, ekonomskih i kulturnih ljudskih prava.²¹ Konvencija uspostavlja zaštitu prava dece kroz definisanje standarda u različitim životnim sferama, između ostalog i u oblasti obrazovanja.²² Pravo na obrazovanje zaštićeno je članovima 28 i 29 Konvencije. Konvencija, po uzoru na Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, određuje obavezno i besplatno osnovno obrazovanje, podstiče razvoj srednjeg obrazovanja, obavezuje države na omogućavanje dostupnosti obrazovanja svima, u skladu sa ličnim sposobnostima. Konvencija o pravima deteta takođe određuje da je država ugovornica obavezna da omogući deci obrazovne i stručne informacije i savete, kao i da preduzme mere za obezbeđenje redovnog pohađanja škole i smanjenje stope napuštanja škole. Imajući u vidu specifičnost ovog propisa, koja zahteva da isti posmatramo kao celinu, interpretacija prava na obrazovanje dece nije moguća samo na osnovu članova koji direktno garantuju ovo pravo. Stoga je predmetno pravo neophodno posmatrati kroz prizmu ostalih prava predviđenih Konvencijom, prvenstvo imajući u vidu načelo nediskriminacije (član 2), načelo najboljeg interesa deteta (član 3) i pravo na život i razvoj (član 6). U Opštem komentaru br.1 Komitet za prava deteta²³ ukazuje na značaj kvaliteta obrazovanja dece i naglašava da forma nastave koja je usmerena pre svega "na nagomilavanje znanja, podsticanje konkurencije i nametanje prevelikog tereta deci" može da ima negativan uticaj na adekvatan razvoj deteta, te da proces obrazovanja treba da inspiriše i motiviše decu da rade saglasno njihovim ličnim potencijalima za napredovanje.²⁴

4. Regionalni instrumenti zaštite ljudskih prava

Pored međunarodnopravnih instrumenata univerzalnog karaktera, afirmacija i zaštita ljudskih prava na međunarodnom nivou ostvaruje se i kroz različite regionalne mehanizme. Na evropskom kontinentu ona se odvija u okvirima Saveta Evrope i Evropske unije, odnosno kroz evropsko nekomunitarno i evropsko komunitarno pravo.

U pravnom poretku Saveta Evrope, pravo na obrazovanje predviđeno je članom 2 Prvog dopunskog protokola uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama iz 1952. godine. Ovim članom se garantuje da nikome neće biti uskraćeno pravo

ima kvalifikacije istog nivoa, kao i školskih prostorija i opreme istog kvaliteta; otklanjanje tradicionalnog shvatanja o ulogama muškaraca i žena na svim stepenima i u svim oblicima obrazovanja podsticanjem stvaranja mešovitenih odeljenja i drugih vrsta obrazovanja koji mogu doprineti postizanju tog cilja, posebno revizijom udžbenika i školskih programa i prilagođavanjem nastavnih metoda; jednake mogućnosti korišćenja stipendija i drugih vrsta bespovratne pomoći za studije; jednake mogućnosti pristupa programima trajnog obrazovanja, uključujući programe za obrazovanje odraslih i funkcionalne programe za opismenjavanje, posebno one čiji je cilj da se u što je moguće kraćem vremenu smanji jaz u stepenu obrazovanja između muškaraca i žena; smanjenje stope devojčica koje napuštaju škole i organizacija programa za devojke i žene koje su prerano napustile školu". Član 10 Konvencije o pravima deteta, op.cit.

²⁰ Razumevanje ljudskih prava, Priručnik o obrazovanju za ljudska prava, op.cit. str.192.

²¹ Zakon o ratifikaciji Konvencije UN o pravima deteta, 1989, "Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90 i "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 4/96 i 2/97.

²² Bueren Geraldine, "UN Convention on the Rights of the Child", *Journal of Child Law* 2/1991, str. 63.

²³ Nadzor nad primenom i poštovanjem prava, proklamovanih Konvencijom, vrši Komitet za prava deteta.

Osnovna nadležnost ovog tela odnosi se na razmatranje izveštaja država, a donosi i opšte preporuke u kojima tumači odredbe Konvencije u cilju unapređivanja zaštite dece i njihovih prava.

²⁴ Opšti komentar br. 1 Komiteta za prava deteta, 2001. U.N. Doc. CRC/C/GC/7/Rev.7.

na obrazovanje, kao i da će država poštovati pravo roditelja da osiguraju deci obrazovanje u skladu sa svojim verskim i filozofskim uverenjima.²⁵ Formulacija navedenog člana implicira da ugovorne strane ne priznaju takvo pravo na obrazovanje koje bi od njih zahtevalo da ustanove obrazovni sistem finansiran od strane države ili da subvencionišu ustanove za obrazovanje u privatnom vlasništvu. Stoga ne postoji pozitivna obaveza za države da formiraju javni obrazovni sistem ili da subvencionišu privatne škole. Ove oblasti su prepuštene diskrecionom pravu odlučivanja država ugovornica što je potvrđeno kroz jurisprudenciju Evropskog suda za ljudska prava. Evropski sud je navedeno stanovište zauzeo u slučaju *Campbell*.²⁶ Postupajući u predmetu *Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske*, Sud ističe da je pravo na obrazovanje potrebno posmatrati na osnovu člana 2 Prvog dopunskog protokola, a u svetlu odredaba Evropske konvencije kojima se garantuju sledeća ljudska prava i slobode: pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života (član 8), sloboda misli, savesti i veroispovesti (član 9), sloboda izražavanja (član 10) i zabrana diskriminacije (član 14).²⁷ Na značaj samog prava na obrazovanje Sud je ukazao u presudi *Leyla Şahin* protiv Turske naglašavajući da je ono ključno za ostvarivanje ostalih ljudskih prava u demokratskom društvu.²⁸

Sa aspekta ostvarivanja prava na obrazovanje u pravnom sistemu Saveta Evrope, veliki značaj ima i Evropska povelja o socijalnim pravima iz 1961. godine, odnosno Revidirana evropska socijalna povelja iz 1996. godine.²⁹ U kontekstu ostvarivanja koncepta prava na obrazovanja, Povelja predviđa pravo na osnovno, srednje i visoko obrazovanje, kao i pravo na stručno obrazovanje.³⁰ Članom 17 Povelje ustanovljena je obaveza država ugovornica da obezbede besplatno osnovno i srednje obrazovanje. U pogledu tumačenja navedenog člana, praksa organa nadležnog za nadzor nad poštovanjem prava proklamovanih Poveljom, Evropskog komiteta za socijalna prava (Komitet nezavisnih eksperata), pokazuje da su države ugovornice dužne svima da obezbede obrazovanje u razumnom roku, odnosno do minimalne starosti za zasnivanje radnog odnosa.³¹

U pravnom poretku Evropske unije pravo na obrazovanje proklamovano je Poveljom o osnovnim pravima EU iz 2000. godine. Povelji o osnovnim pravima je Lisabonski ugovor dodelio snagu obaveznog pravnog propisa, izjednačujući je sa osnivačkim ugovorima i na taj

²⁵ Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjene u skladu sa Protokolom broj 11, Protokola uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola broj 4 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbeđuju izvesna prava i slobode koji nisu uključeni u Konvenciju i Prvi Protokol uz nju, Protokola broj 6 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne, Protokola broj 7 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola broj 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Protokola broj 13 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima, "Službeni list SCG - Međunarodni ugovori", br. 9/2003 i 5/2005.

²⁶ *Campbell* and Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva, Predstavke broj 7511/76; 7743/76, presuda od 25 februara 1982.

²⁷ *Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen* protiv Danske, Predstavke br. 5095/71; 5920/72, presuda od 7. decembra 1976.

²⁸ *Leyla Şahin* protiv Turske, Predstavka br. 44774/98, presuda od 10. decembra 2005.

²⁹ Revidirana Evropska socijalna povelja, *Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori*, br. 42/2009.

³⁰ *Ibid.*, članovi 9, 10, 15, 17.

³¹ Ono što umanjuje značaj Evropske socijalne povelje, kao i Revidirane evropske socijalne povelje, u odnosu na Evropsku konvenciju o ljudskim pravima jeste nepostojanje posebnog sudskog organa koji bi vršio nadzor nad ovim aktom. Trenutno nadzorni mehanizam u kontekstu poštovanja odredbi Evropske socijalne povelje vrši Evropski komitet za socijalna prava (Komitet nezavisnih eksperata) na osnovu periodičnih izveštaja koje podnose države ugovornice o primeni Povelje, kao i sistemu kolektivnih žalbi, ustanovljenim Dodatnim protokolom uz Evropsku socijalnu povelju, koji je stupio na snagu 1998. godine. Mladenov Marijana, Avramović Nenad, "Pravo na rad kao osnovno ljudsko pravo" *Zbornik radova sa V međunarodnog naučnog skupa „Rad i stvaralaštvo u XXI vijeku“*, Izdavač: Evropski univerzitet Brčko distrikt i Evropski univerzitet „Kallós“ Tuzla, Brčko, 2017, str.28.

način ustanovio obavezu poštovanja ljudskih prava predviđenih ovim aktom kako od strane nacionalnih sudova, tako i u postupanju komunitarnih sudova.³² Povelja predviđa predmetno pravo u članu 14 navodeći da svako ima pravo na obrazovanje, kao i pravo na pristup stručnom i kontinuiranom usavršavanju. U svetlu navedene odredbe, koncept prava na obrazovanje obuhvata “mogućnost besplatnog obaveznog školovanja”.³³ Upotrebe ovakve formulacije ostavlja prostor za osnivanje ustanova u sistemu obaveznog školovanja u okviru kojih edukacija ne bi bila besplatna.³⁴ Istim članom garantovano je i pravo roditelja da svojoj deci obezbede obrazovanje u skladu sa sopstvenim verskim, filozofskim i pedagoškim uverenjima. Analiza jurisprudencije Evropskog suda pravde pokazuje da se pojedinci u vezi sa ostvarivanjem prava na obrazovanje ne obraćaju ovom sudu usled povrede 14 Povelje o osnovnim pravima, već isključivo u vezi sa zaštitom nekog drugog ljudskog prava, pretežno zabrane diskriminacije (član 21 Povelje o osnovnim pravima) i slobode misli, savesti i veroispovesti (član 10 Povelje o osnovnim pravima).³⁵ Prilikom tumačenja člana 14 Povelje o osnovnim pravima svakako treba uzeti u obzir i član 52 istog propisa kojim se predviđa da će prava iz Povelje biti tumačena u skladu sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, što dalje implicira obezbeđivanje zaštitite prava na obrazovanje u pravnom sistemu Evropske unije na osnovu prakse Evropskog suda za ljudska prava.³⁶

Regionalna zaštita prava na obrazovanje na američkom podneblju zasniva se pretežno na odredbama nekoliko međunarodnopravnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava. Član 26 Američke konvencije o ljudskim pravima iz 1969. godine zahteva da države ugovornice preduzmu odgovarajuće mere u cilju punog ostvarivanja prava na obrazovanje.³⁷ Usvajanje Sansalvadorskog protokola uz Američku konvenciju doprinelo je većem stepenu ostvarivanja socijalnih, ekonomskih i kulturnih prava, usled činjenice da predmet regulisanja Konvencije predstavljaju građanska i politička prava.³⁸ Navedeni protokol izričito prepoznaje univerzalno pravo na obrazovanje (član 13). U članu 16 istog propisa navedeno je pravo svakog deteta na besplatno i obavezno osnovno obrazovanje. Nadzor nad poštovanjem prava proklamovanih Američkom konvencijom i Sansalvadorskim protokolom vrši Interamerički sud za ljudska prava, čija je nadležnost fakultativna, stoga države ugovornice moraju da daju posebnu izjavu o prihvatanju iste.³⁹

Na afričkom kontinentu zaštita prava na obrazovanje je ustanovljena Afričkom poveljom o ljudskim pravima i pravima čoveka iz 1981. godine u okviru člana 17.⁴⁰ Bez obzira na činjenicu da je predmetno pravo zagantovano većinom ustava afričkih država, njegovo ostvarivanje se često svodi samo na pojedine segmente usled različitih političkih i

³² Povelja o osnovnim pravima u Evropskoj uniji, 2000, *Official Journal of the European Communities* C 364.

³³ *Ibid.* Član 14

³⁴ Opširnije: Winkler Roland, “The Right to Education according to Article 14 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union”, *International Journal for Education Law and Policy*, Vol. 1/2005, str. 60-65

³⁵ Opširnije: Alston Philip, “The Contribution of the EU Fundamental Rights Agency to the Realization of Economic and Social Rights”, *Monitoring Fundamental Rights in the EU*, (Philip Alston, Oliver de Schutter eds.), Hart Publishing, Oxford 2005.

³⁶ Opširnije o odnosu Saveta Evrope i Evropske unije u pogledu mehanizama za zaštitu ljudskih prava: Ćorić-Erić Vesna. *Odnos Evropskog suda pravde i Evropskog suda za ljudska prava*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2013.

³⁷ Američka konvencija o ljudskim pravima, 1969, http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm (22.01.2018.)

³⁸ Dodatni protokol uz Američku konvenciju o ljudskim pravima, 1988, <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html> (22.01.2018.)

³⁹ Opširnije o praksi Interameričkog suda: Buergethal Thomas, “New Upload - Remembering the Early Years of the Inter-American Court of Human Rights”, *New York University Journal of International Law and Politics* 2/2005, 259-280.

⁴⁰ Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda, 1981, <http://www.achpr.org/instruments/achpr/> (05.02.2018.)

ekonomskih okolnosti. Čak i one afričke države koje izdvajaju više od 20% svojih nacionalnih budžeta na obrazovanje, ne mogu da postignu ostvarivanje univerzalnog obrazovanja, niti da ostvare punu zaštitu prava na obrazovanje u skladu sa međunarodnim standardima.⁴¹

5. Zaključak

Ostvarivanje prava na obrazovanje, kao osnovnog ljudskog prava, predstavlja krucijalni i nepremostivi segment u afirmaciji svih ostalih prava čoveka. Njegov značaj uočljiv je kako sa individualnog aspekta svakog pojedinca, tako i iz ugla društva u celini. Naime, samo obrazovan pojedinac može na adekvatan način da doprinese napretku zajednice i da odgovori na sve njene zahteve. U svetlu ovih činjenica, ne iznenađuje podatak da je pravo na obrazovanje kao osnovno ljudsko pravo prepoznato u brojnim međunarodnim propisima u sferi zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Analizom univerzalnih i regionalnih međunarodnopravnih instrumenata zaštite ljudskih prava ustanovljeno je da je predmetno pravo zagarantovano svim najvažnijim propisima u ovoj oblasti. Međunarodni standardi koncepta prava na obrazovanje ukazuju na jasnu tendenciju uspostavljanja sistema osnovnog obrazovanja koje bi moralo da bude obavezno, besplatno i dostupno svima. U pogledu srednjeg i visokog obrazovanja, razmatrani propisi ustanovljavaju obavezu država da ih učine opštim i dostupnim, uz preduzimanje odgovarajućih mera u cilju besplatnog obrazovanja na svim nivoima. Zajednički element analiziranih propisa odnosi se i na pravo roditelja da svojoj deci obezbede obrazovanje u skladu sa sopstvenim verskim i filozofskim uverenjima.

Kao i svako drugo ljudsko pravo, i pravo na obrazovanje je nemoguće posmatrati van konteksta društvenih okolnosti u kojima se ostvaruje. Navedeni međunarodni standardi nameću određene obaveze državam, ali njihova puna realizacija u najvećoj meri zavisi od političke i ekonomske strukture same države. Stoga, ne iznenađuje činjenica da se bez obzira na napore međunarodne zajednice da obezbedi afirmaciju i zaštitu ovog prava, i danas suočavamo sa velikim brojem ljudi koji ne znaju da čitaju ili pišu. Njima je uskraćeno pravo na obrazovanje, ali da bi toga postali svesni postoji odgovornost društva da ih o tome informiše. Dakle, pravo na obrazovanje ne predstavlja više pitanje različitih civilizacijskih ubeđenja, ono je nužnost savremenog života i kao takvo imperativ svakog društvenog sistema.

6. Literatura:

1. Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda, 1981, <http://www.achpr.org/instruments/achpr/> (05.02.2018.)
2. Alston Philip, "The Contribution of the EU Fundamental Rights Agency to the Realization of Economic and Social Rights", *Monitoring Fundamental Rights in the EU*, (Philip Alston, Oliver de Schutter eds.), Hart Publishing, Oxford 2005.
3. Američka konvencija o ljudskim pravima, 1969, http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm (22.01.2018.)
4. Barran Thomas Paul, *Russia Reads Rousseau*, Northwestern University Press, 2002.

⁴¹ Na primer, Burkina Faso, koja je potrošila skoro četvrtinu svog budžeta na obrazovanje, još uvek se suočava sa velikim problemima u pogledu postizanja univerzalnog obrazovanja. Poslednjih godina, Etiopija, Gana, Kenija i Tanzanija napravile su značajan napredak u postizanju univerzalnog osnovnog obrazovanja usled angažovanja različitih vrsta donacija. Gartner David, *The Right to Education in Africa*, <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2009/12/07/the-right-to-education-in-africa/> (05.02.2018)

5. Beiter Klaus Dieter, *The Protection of the Right to Education by International Law: Including a Systematic Analysis of Article 13 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, Martinus Nijhoff Publishers, 2006.
6. Bueren Geraldine, "UN Convention on the Rights of the Child", *Journal of Child Law* 2/1991, str. 61-88.
7. Buergenthal Thomas, "New Upload - Remembering the Early Years of the Inter-American Court of Human Rights", *New York University Journal of International Law and Politics* 2/2005, 259-280.
8. *Campbell and Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Predstavke broj 7511/76; 7743/76, presuda od 25 februara 1982.
9. Ćorić-Erić Vesna. *Odnos Evropskog suda pravde i Evropskog suda za ljudska prava*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2013.
10. Dickson Brice, McCormick Conor, "The Right to Education for Humanity", *Northern Ireland Legal*, vol.67, issue 4, 2016, str.409-432.
11. Dimitrijević, Vojin, Paunović Milan, *Ljudska prava*, Beogradski centar za ljudska prava DOSIJE, Beog, 1997.
12. Dodatni protokol uz Američku konvenciju o ljudskim pravima, 1988, <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html> (22.01.2018.)
13. Eiger Norman, "A Comparison of Trade Union Education in the Federal Republic of Germany and Sweden" *Special Issue: International and Comparative Labor Education*, vol.19, issue 1, 1994, str.31-55.
14. Gartner David, *The Right to Education in Africa*, <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2009/12/07/the-right-to-education-in-africa/> (05.02.2018)
15. *Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske*, Predstavke br. 5095/71; 5920/72, presuda od 7. decembra 1976.
16. *Leyla Şahin protiv Turske*, Predstavka br. 44774/98, presuda od 10. decembra 2005.
17. Maleš Dubravka, Širanović Ana, Višnjic Jevtić Adrijana, "Pravo na odgoj i obrazovanje – za veliki broj djece još uvijek nedosanjani san", u *Pravo djeteta na odgoj i obrazovanje: teorije, politike i prakse*, Zbornik radova - Odsjek za pedagogiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, 2017.
18. Mladenov Marijana, Avramović Nenad, "Pravo na rad kao osnovno ljudsko pravo" *Zbornik radova sa V međunarodnog naučnog skupa „Rad i stvaralaštvo u XXI vijeku“*, Izdavač: Evropski univerzitet Brčko distrikt i Evropski univerzitet „Kallos“ Tuzla, Brčko, 2017, str.23-34.
19. Opšti komentar br. 1 Komiteta za prava deteta, 2001. U.N. Doc. CRC/C/GC/7/Rev.7.
20. Opšti komentar br.13 Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava, 1999, HRI/GEN/1/Rev.7.
21. Povelja o osnovnim pravima u Evropskoj uniji, 2000, *Official Journal of the European Communities* C 364.
22. Ravi S. Samuel, *A Comprehensive Study of Education*, PHI Learning Pvt. Ltd., 2011.
23. Razumevanje ljudskih prava, Priručnik o obrazovanju za ljudska prava, Beogradski centar za ljudska prava, 2005, dostupno na: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/razumevanje-ljudskih-prava.pdf> (15.01.2018.)
24. Revidirana Evropska socijalna povelja, *Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori*, br. 42/2009.
25. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 1948, OUN, Generalna skupština.
26. Winkler Roland, "The Right to Education according to Article 14 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union", *International Journal for Education Law and Policy*, Vol. 1/2005, str. 60-65
27. Yolton John, *John Locke and Education*, Random House, New York, 1971.

28. Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjene u skladu sa Protokolom broj 11, Protokola uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola broj 4 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbeđuju izvesna prava i slobode koji nisu uključeni u Konvenciju i Prvi Protokol uz nju, Protokola broj 6 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne, Protokola broj 7 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokola broj 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Protokola broj 13 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima, "Službeni list SCG - Međunarodni ugovori", br. 9/2003 i 5/2005.
29. Zakon o ratifikaciji Konvencije UN o pravima deteta, 1989, "Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90 i "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 4/96 i 2/97.
30. Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, 1979, "Službeni list SFRJ -Međunarodni ugovori", br. 11/81.
31. Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, 1966, Službeni list, SFRJ, br. 7/1971.

ZNAČAJ KONCEPTA TRIPLE HELIX U VISOKOM OBRAZOVANJU I NJEGOVE PRIMJENE U RAZVOJU PRIVREDE BOSNE I HERCEGOVINE

Apstrakt

Triple Helix teza je postavljena na način, da potencijal za inovacije i ekonomski razvoj u društvu znanja, leži u istaknutoj ulozi Univerziteta i hibridizacije elemenata sa Univerziteta, industrije i vlade, generišu nove institucionalne i socijalne formate za proizvodnju, prenos i primjenu znanja. Ova vizija obuhvata, ne samo kreativno uništenje koje se pojavljuje kao dinamika prirodnih inovacija, već i kreativna obnova koja se pojavljuje unutar svake od tri institucionalna područja, Univerziteta, industrije i vlade, kao i na njihovim raskrscima u obrazovanju i privrednom razvoju. Značaj Triple Helix teorijskog i empirijskog istraživanja raste u posljednje dvije decenije i pruža opšti okvir za istraživanje složene dinamike inovacija i informisanje nacionalnih, regionalnih i međunarodnih politika u oblasti inovacija i razvoja nacionalnih ekonomija. Ovo suštinsko tijelo Triple Helix literature se široko vidi iz dvije glavne komplementarne perspektive: regrutovanje budućih visokoobrazovanih kadrova iz različitih oblasti Univerzitetskog obrazovanja za potrebe održivog razvoja i poslovanja privrednih subjekata i direktnu podršku vlada i njihovih ministarstava zaduženih za privredni razvoj i zapošljavanje.

Ključne riječi: *Triple Helix, uiniverziteti, privredni subjekti, vladine institucije.*

THE IMPORTANCE OF THE TRIPLE HELIX CONCEPT IN HIGHER EDUCATION AND ITS APPLICATIONS IN THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract

The Triple Helix thesis is set in the way that the potential for innovation and economic development in the knowledge society formats in the prominent role of Universities and the hybridization of elements from universities, industry and government, generating new institutional and social formats for the production, transfer and application of knowledge. This vision includes not only creative destruction that appears as the dynamics of natural innovation, but also the creative renewal that occurs within each of the three institutional areas, Universities, industry and governments, as well as at their intersections in education and economic development. Highlights Triple Helix theoretical and empirical research has grown over the last two decades and provides a general framework for researching the complex dynamics of innovation and informing national, regional and international policies in the field of innovation and development of national economies. This essential body of Triple Helix literature is widely seen from two main complementary perspectives: recruiting future highly educated staff from various fields of University education for the needs of

¹ UPS - Univerzitet za poslovne studije Banja Luka, Republika Srpska, admirbeganovic52@gmail.com

² JZU – Dom zdravlja Brčko distrikt, Bosna i Hercegovine, allen.popovicbeganovic@gmail.com

sustainable development and business operations of businesses and direct support of governments and their ministries in charge of economic development and employment.

Key words: *Triple Helix, entrepreneurs, business entities, government institutions.*

1. Uvod

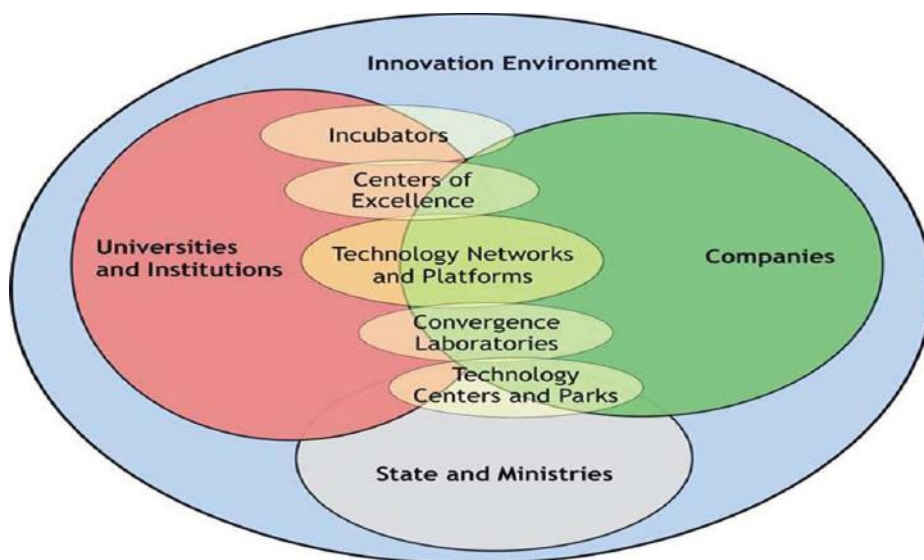
Koncept Trostrukog Helixa, povezanost između Univerziteta, industrije i vlade pokrenuo je 1990.godine Etzkowitz (1993) i Etzkowitz i Leydesdorff (1995), koji je obuhvatao elemente prethodnih radova Lowe (1982) i Sábato i Mackenzi (1982), tumačeći prelazak sa dominirajuće industrijske dijade u industrijsko društvo u rastući trijadični odnos između Univerziteta, industrije i vlade u Društvu Znanja. Pionirski pokušaji uvođenja usmjerenog obrazovanja (Stipe Šušar 1980. god. s potrebnom da se izbjegne stvaranje nove armije mladih koja će završiti na birou za zapošljavanje jer su završili neadekvatne srednje škole..) prerasta u savremeni pristup visokom obrazovanju zasnovanom na Bolonjskim principima, profilisan za zapošljavanje u različitim oblastima privrede za zanimanja koja su bila predmet izučavanja na Univerzitetima, koji su svoje nastavne planove i programme prilagodili potrebama privrednih subjekata.

Institucionalna perspektiva koja ispituje sve veću važnost Univerziteta među akterima inovacija kroz nacionalne i regionalne studije slučaja Mello i Rocha, 2004, i kroz komparativne istorijske analize, npr. Etzkowitz, 2002, Furman i MacGarvie, 2009. Ove studije razmatraju različite aspekte Univerzitetske "treće misije" komercijalizacije akademskog istraživanja i uključivanja u društveno - ekonomski razvoj, kao što su;(oblici, učesnici, predstavnici, barijere, koristi i uticaj, Univerzitetski transfer tehnologije i preduzetništvo), doprinos regionalnom razvoju, vladine politike usmjerene na jačanje veza između Univerziteta i industrije.

Neoliberalna institucionalna perspektiva razlikuje se između tri glavne konfiguracije u poziciji Univerziteta, industrije i vladinih institucionalnih djelovanja, relativno jedni prema drugima:

1. Statistička konfiguracija, u kojoj vlada ima vodeću ulogu, važnost Univerziteta i industriju, ali i ograničavajući njihov kapacitet da iniciraju i razvijaju inovativne transformacije (npr. u Rusiji, Kini, nekim zemljama Latinske Amerike i Istočne Evrope);
2. Konfiguracija laissez - faire, koja se karakteriše ograničenom državnom intervencijom u privredi (npr. SAD, neke zemlje zapadne Evrope), sa privredom kao pokretačkom snagom, a druga dva polja djeluju kao pomoćne strukture podrške i imaju ograničene uloge u inovacije: Univerzitet djeluje uglavnom kao dobavljač kvalifikovanog akademskog kapitala, a vlada uglavnom kao regulator socijalnih i ekonomskih mehanizama;
3. Uravnotežena konfiguracija, specifična za prelazak u Društvo znanja, gdje Univerzitetske i druge institucije znanja djeluju u partnerstvu sa industrijom i vladom, pa čak i vode zajedničke inicijative (Etzkowitz i Leydesdorff 2000). Izjednačena konfiguracija nudi najvažnije uvide za inovacije, s obzirom na to da se najpovoljnija okruženja za inovacije kreiraju na raskrsnicama djelovanja.

Slika broj 1. Osnove Triple Helix baze

Izvor. Etzkowitz H., Leydesdorff L, The Dynamics Of Innovation: From National Systems And "Mode 2" To A Triple Helix Of University-Industry-Government Relations, *Research Policy* 29(2) (2000) 109-123.

Evolucija perspektiva, inspirisana teorijom društvenih komunikacionih sistema (Luhmann, 1975, 1984) i matematičkom teorijom komunikacije (Shannon, 1948), vidi Univerzitet, Industriju i Vladu kao samorazvijajuće pod - setove društvenih sistema koji međusobno djeluju preko prekrivanja rekurzivnih mreža i organizacija koje preoblikuju svoje institucionalne aranžmane kroz reflektivnu padajuću dinamiku³. Ove interakcije su dio dva procesa komunikacije i diferencijacije: funkcionalnog, između nauke i tržišta i institucionalnog, između privatne i javne kontrole na nivou Univerziteta, industrije i vlade, što omogućava različite stepene selektivnog uzajamnog prilagođavanja (Leydesdorff i Etzkowitz, 1996, 1998).

2. Organizovanje preduzetničkog univerziteta

Unutrašnja diferencijacija unutar svakog institucionalnog djelovanja generiše nove vrste veza i struktura između područja djelovanja, kao što su industrijske kancelarije za vezu na Univerzitetima ili strateške saveze među kompanijama, stvarajući nove mehanizme mrežne integracije. Institucionalna djelovanja se posmatraju i kao okruženja za selekciju, a institucionalne komunikacije između njih djeluju kao selekcionni mehanizmi, koji mogu generisati nova inovativna okruženja i osigurati tako "regeneraciju" sistema⁴. Interakcije između učesnika Triple Helixa mogu se mjeriti u vidu probabilističke entropije, koja kada je negativna, predlaže samoorganizujuću dinamiku koja se privremeno može stabilizovati u prekrivanju komunikacija među nosiocima. Interakcija je obuhvaćena i posebnim

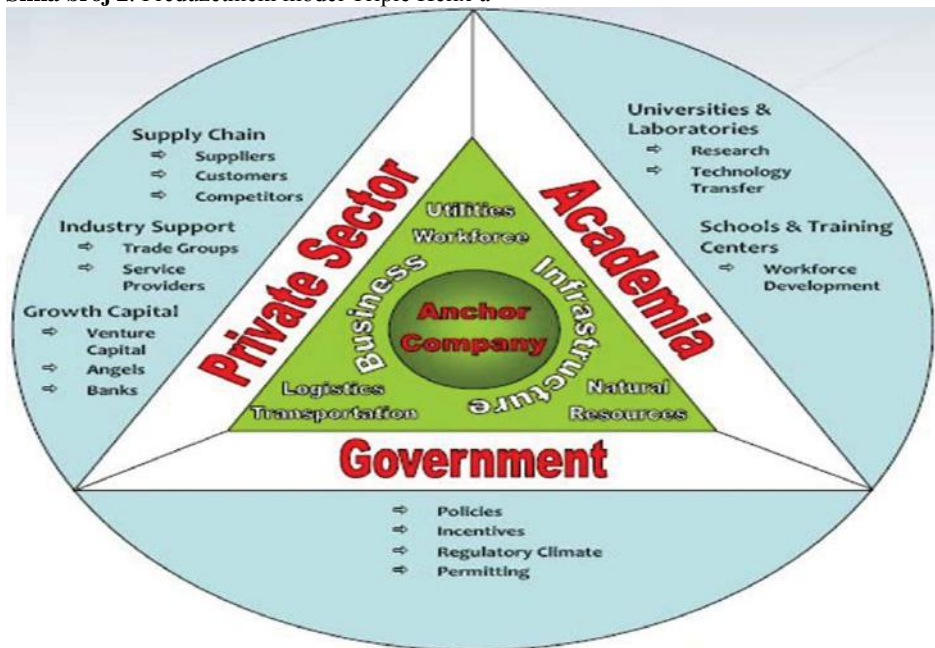
³ Tržišta i tehnološke inovacije: Leydesdorff, 1996, 1997, 1999, 2000, 2006, 2008; Leydesdorff i Meyer, 2006; Dolfma i Leydesdorff, 200.

⁴ Mehanizmi mrežne integracije. Leydesdorff i Etzkowitz, 1998, Etzkowitz i Leydesdorff, 2000, Leydesdorff, 2000.

indikatorima koji mogu pružiti uvid u trendove i obrasce javno - privatne saradnje, njegove geografske koncentracije i implikacije⁵

Organizovanje preduzetničkog Univerziteta je centralni koncept Triple Helix-a, u kome je proaktivan stav u pozicioniranje znanja i njegovu upotrebu i stvaranje novog znanja, osnovna misija. Svoj rad bazira u skladu sa interaktivnim, a ne linearnim modelom inovacija, preteći razvoj i napredak firmi, kojom brzinom firme podiže svoj tehnološki nivo i uključuju se u viši nivo obuke i razmjene znanja. Vlada deluje kao javni preduzetnik i rizični kapitalista, pored svoje tradicionalne regulatorne uloge u postavljanju pravila igre, a način na koji Univerziteti razvijaju svoje veze, mogu kombinovati diskretne dijelove intelektualne svojine i zajednički ih eksploatisati.

Slika broj 2. Preduzetnički model Triple Helix-a

Izvor: Etzkowitz H., Leydesdorff L, The Dynamics Of Innovation: From National Systems And "Mode 2"

Akadska "treća misija" - uključivanje u društveno - ekonomski razvoj, pored tradicionalnih misija nastave i istraživanja, najizraženije je na Univerzitetu Entrepreneurial. Zajedničke veze sa ostalim akterima inovacija poboljšale su centralno prisustvo Univerziteta u produkciji naučnih istraživanja tokom vremena, odbacujući bivše stavove da povećanje diverzifikacije vezano za znanje, smanjuje ulogu Univerziteta u procesu proizvodnje znanja.

Koncept "Univerzitet preduzetništva" takođe ima proširen kapacitet da studentima pruži nove ideje, vještine i preduzetnički talenat. Studenti nisu samo nove generacije profesionalaca u različitim naučnim disciplinama, biznisu, kulturi itd., ali se takođe mogu obučiti i podstaknuti da postanu preduzetnici i osnivači firmi, doprinoseći ekonomskom rastu i stvaranju novih radnih mjesta u društvu kojem su kao svrha i cilj, potrebni takvi

⁵ Bibliometrija, indikatorima patenata Leydesdorff, 2003, Leydesdorff, Dolfsma i Van der Panne, 2006 Kwon 2012, Tijssen 2006, 2012, Azagra-Caro et al., 2010, Leydesdorff i Meyer, 2010.

rezultati. Istaknuti kao važno je i to, da preduzetnički Univerziteti takođe proširuju svoje mogućnosti edukovanja pojedinaca na edukativne organizacije putem programa preduzetništva i inkubacije i novih modula obuke na mjestima kao što su, interdisciplinarni centri, naučni parkovi, akademski spin - offi, inkubatori i venture kapitalne firme.

Preduzetnički Univerziteti takođe imaju povećan kapacitet da generišu tehnologiju koja je promjenila svoju poziciju, od tradicionalnog izvora ljudskih resursa i znanja, do novog izvora proizvodnje i prenosa tehnologije. Umjesto da služe samo kao izvor novih ideja za postojeće firme, Univerziteti kombinuju svoje istraživačke i nastavne sposobnosti u novim formatima kako bi postali izvor nove formacije firmi, posebno u naprednim oblastima nauke i tehnologije. Univerziteti sve više postaju izvor regionalnog ekonomskog razvoja, a akademske zajednice su ponovo orijentisane ili osnovane u tu svrhu.

Koncept Triple Helixovih sistema inovacija⁶ kao analitički okvir koji sintetiše ključne karakteristike interakcije Triple Helixa u format "inovacionog sistema", definisan u skladu sa teorijom sistema kao skup komponenti, odnosa i funkcija.

Među komponentama Triple Helix Systems, napravljena je razlika između:

- Istraživača i razvoja i inovatora za istraživanje i razvoj;
- Koncept "jedne sfere" i "multi-sferne" (hibridne) institucije; i
- Individualnih i institucionalnih inovatora.

Odnosi između komponenti sintetizovani su u pet glavnih vrsta: transfer tehnologije, saradnja i umjerenost konflikta, liderstvo u saradnji, zamjena i umrežavanje. Cjelokupna funkcija Triple Helix sistema generisanja znanja, inovacija, difuzije i upotrebe ostvarena je kroz niz aktivnosti u oblasti znanja, inovacija i konsenzusa. Ova perspektiva pruža eksplicitni okvir za sistemsku interakciju između Triple Helix aktera koji je nedostajao do sada, i više filigranskog pogleda na cirkulaciju tokova znanja i resursa unutar i između prostora, pomažući da se identifikuju postojeće blokade ili praznine.

Iz perspektive Triple Helix-a, konsolidacija prostora i nelinearna interakcija između njih mogu generisati nove kombinacije znanja i resursa koji mogu unaprijediti teoriju i praksu inovacija, posebno na regionalnom nivou.

3. Institucionalno obrazovna uloga univerziteta

Postsocijalističke države Europe, države u razvoju i zemlje u tranziciji, modele savremenog Univerziteta primjenjuju u normativnom smislu, ali s obzirom na slabiji kapacitet, oni su često svedeni na lokalne i ograničene oblike saradnje. Ulaganje u istraživanje i razvoj u periodu tranzicije, kontinuirano se smanjivalo, stvarajući ogromne razlike intelektualnih resursa, između evropski razvijenih zemalja i država u tranziciji. Navedene promjene drastično su uticale na funkcionisanje Univerziteta kao institucije. U periodu od nekoliko decenija, Univerzitet je od utočišta bogate elite, postalo mjesto masovnog obrazovanja⁷.

⁶ Triple Helixovih sistema inovacija; Ranga i Etzkowitz, 2013.

⁷ Radošević, (2004:88).

Postojanje ogromnih razlika u ljudskim resursima, vezano za nauku, jer su zemlje Europske Unije (prije proširenja 2004.) imale veći broj naučnika istraživača u populaciji u odnosu na zemlje tranzicije (Šporer, 2004). Taj se nesrazmjer zadržao tokom vremena, danas se zemlje bivše Jugoslavije, upravo u kontekstu inovacija i uloge znanja u ekonomiji smatraju slabije razvijenima (OECD, 2012). Sličan se problem neujednačenog razvoja infrastrukture, još izraženije pojavljuje kod zemalja u tranziciji i razvoju.

U isto vrijeme Univerzitet postaje više integrisan u smislu koji je 1971. predvidio Touraine, što znači da su nove fiskalne okolnosti, odlučno uticale i na poimanje Univerzitetske autonomije, koja je vjekovima bila jedna od temeljnih obilježja Univerziteta kao institucije. Niz autora ističe upravo tu činjenicu i navode, kako se tradicionalnim ulogama još od doba Alexandra von Humboldta, odnosno proučavanju i istraživanju, pridružuje i treća, kod koje ne postoji konsenzus oko konkretnog sadržaja, ali koja jest zajednička dimenzija, koja se odnosi na saradnju s raznovrsnim akterima.

Ovaj process jezgrovito opisuju u svojoj knjizi⁸ o promjenama u funkcionisanju Univerziteta Michael i Gibbons: „Porast broja učenika koji traže obrazovanje Univerzitetskog tipa, imalo je više posljedica po sistem visokog obrazovanja; „dolazi do rasta starih, elitnih Univerziteta, do stvaranje novih Univerziteta, do širenja neuniverzitetskih oblika postsekundarnog obrazovanja i konačno, do asimilacije novih sektora u sistem koji dodjeljuje diplome, kako kod starih, tako i kod novih Univerziteta, novih fakulteta i odjeljenja koji predstavljaju nekad isključene discipline i pripremaju studente za nove profesije ili poluprofesije“. Primjena znanja i otvaranje Univerziteta, većem broju aplikanata, kao što su privreda, lokalna samouprava i društveno politička zajednica, doveli su i do redefinisanja uloge Univerziteta.

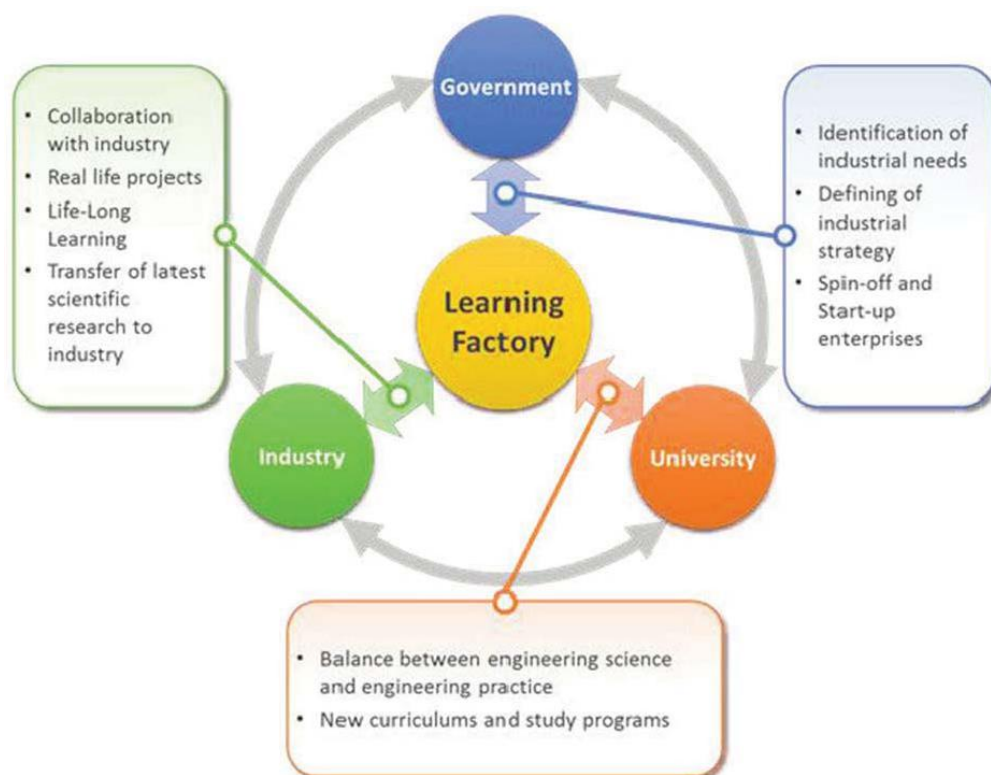
Henry Etzkowitz (2008:30) tako govori o „trećoj misiji društvenog i ekonomskog razvoja“, pri čemu izrazit naglasak stavlja na ekonomsku dimenziju i promociju ideje preduzetničkog Univerziteta⁹, naglašavajući njegovu „treću ulogu“, koja se odnosi na regionalni razvoj¹⁰, i potrebu stvaranja posredničkih institucija, koje bi omogućavale bolju razmjenu znanja i tehnologija između Univerziteta, privrede i države, u svrhu komercijalizacije stvorenog znanja. Drugi autori pak naglasak stavljaju na „javnu“ ulogu (Calhoun, 2006), „civilnu misiju“ (Ćulum i Ledić, 2010) ili „civilnu sferu“ (Cooper, 2009). Dominantna ideja u ovom kontekstu prvenstveno je jačanje ekonomske uloge Univerziteta, odnosno „treća uloga“ posmatra se prvenstveno preko uloge znanja u jačanju privrede putem inovacija, patenata, novih tehnologija i slično.

⁸ Michael Gibbons i suradnici (1994:73)

⁹ Paul Chatterton i John Goddard (2003:19)

¹⁰ Nowotny, Scott i Gibbons (2003:243)

Slika broj 3. Univerzitet - Triple Helix modela

Izvor: Etzkowitz H., Leydesdorff L, The Dynamics Of Innovation: From National Systems And "Mode 2" To A Triple Helix Of University-Industry-Government Relations, Research Policy 29(2) (2000) 109-123.

Savremeno se društvo, prvenstveno zapadno, opisuje kao „društvo znanja“ (Stehr, 1994; Mansell i Wehn, 1998), istraživanje i nauka sve više postaju ekonomski iskoristivi i iskorišteni (Habermas, 1986), dok se ekonomski procesi odvijaju u kontekstu „ekonomije zasnovane na znanju“ (Jessop, 2008). U tim su promjenama visoko obrazovanje i nauka ključne komponente, odnosno izvori znanja, a Univerzitet zauzima središnju ulogu. Pojavljuju se novi modeli integracije ekonomije i akademske sfere, što postaje dominantni diskurs visokoobrazovnih politika. „Nova agenda“ u visokom obrazovanju podrazumijevala je odgovor na zahtjeve novog i raznovrsnog skupa korisnika (Rutten, Boekema i Kuijpers, 2003). Ove su promjene bitno uticale i na regionalnu politiku, posebno vezanu za razvoj. Regije, kao teritorijalne cjeline s određenim stepenom institucionalne i društvene homogenosti (Lajić, 2010), omogućuju povezivanje Univerziteta s lokalnim subjektima u raznim područjima društvenog i ekonomskog djelovanja.

4. Temeljni principi trostruke spirale

Trostruka spirala, Triple Helix, prema najjednostavnijem opisu modela uključuje međusobnu saradnju tri načelno odvojena sektora: Univerzitet, ekonomiju i državu (Etzkowitz, 2008:1). Otvaranju Univerziteta raznim drugim učesnicima, ekonomija se nametnula kao vodeći element zbog svog finansijskog uticaja, a i sam Etzkowitz zastupa paradigmu preduzetničkog Univerziteta (Entrepreneurial University). Ipak, taj element nije jedini, njegov je stav da saradnja sva tri sektora donosi poboljšanje svakom od njih: „režim trostruke spirale tipično počinje tako da Univerzitet, industrija i država ulaze u recipročan odnos jedni sa drugima, pri čemu nastoje međusobno poboljšati produkt drugih sudionika¹¹.

Svaki od njih, obavlja neku temeljnu funkciju, ali uzajamnim djelovanjem postižu sinergiju koja pomaže svakom od njih. Ova je ideja integrisana u smislu da zastupa prevazilaženje dotadašnjih bilateralnih odnosa pojedinih učesnika i zalaže se za akademsko-naučnu politiku, koja uključuje trilateralnu saradnju, što je jasno i iz same metafore koja je odabrana kao ime modela – sva su tri sektora nužno isprepletana¹².

Drugi autori koji proučavaju ovaj model¹³, detaljnije opisuju međudjelovanje svakog od učesnika uključenih u trostruku spiralu: „Tri su poddinamike reprodukovane kao funkcije ekonomije zasnovane na znanju:

1. Stvaranje bogatstva u ekonomiji,
2. Stvaranje inovacija u organizovanoj nauci i tehnologiji, i
3. Upravljanje interakcijama između navedene dvije poddinamike, stvaranjem javnih politika u javnoj sferi i upravljanjem interakcijama i u privatnoj sferi“.

Etzkowitz slično opisuje te odnose i govori o temeljnim funkcijama (core functions)¹⁴ pa tako Univerzitet ima funkciju očuvanja i proizvodnje znanja. Svi sektori uz svoju primarnu funkciju, preuzimaju i sekundarne funkcije koje su vezane uz preostale – Univerzitete, i sve više postaje ekonomski orijentisana institucija, ekonomija se sve više bazira na znanju i inovacijama, a država se otvara srazmjerno i jednima i drugima.

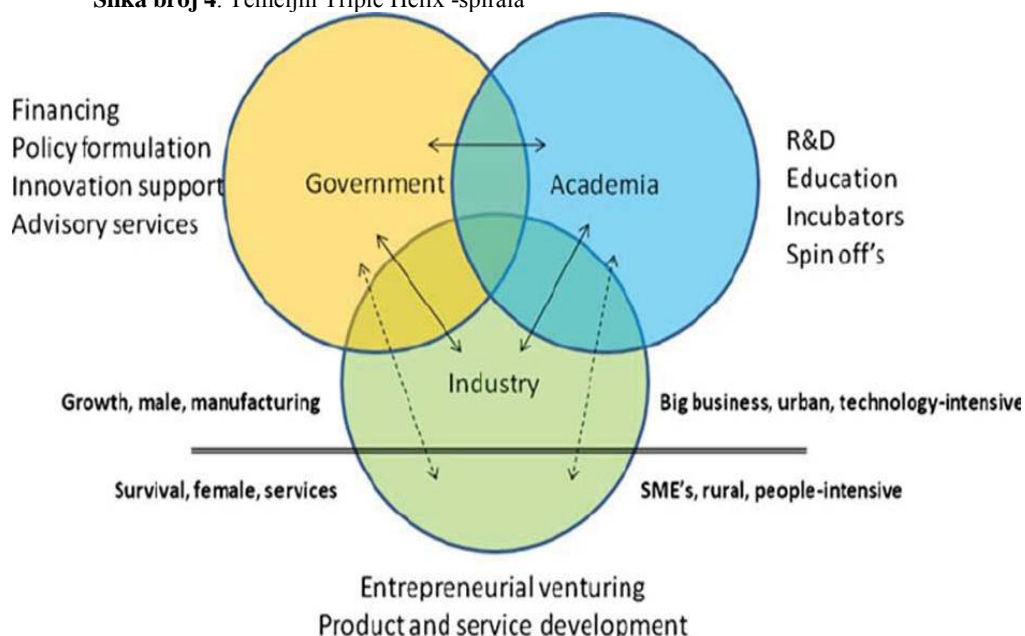
¹¹ Etzkowitz, 2008:8.

¹² Etzkowitz, 2008:10.

¹³ Loet Leydersdorff i drugi (2010:4),

¹⁴ Etzkowitz (2008:9)

Slika broj 4. Temeljni Triple Helix -spirala

Izvor: To A Triple Helix Of University-Industry-Government Relations, Research Policy 29(2) (2000)

Kao posljedica ove fluidnosti funkcija, pojavljuju se sve veće preklapanje sfera primjene ljudskog potencijala, pa tako Univerzitetski profesori i naučnici sudjeluju u različitim aktivnostima vezanim za ekonomiju i javne politike, odnosno trostruka spirala podrazumijeva fleksibilne radne uloge. Ovaj model se distancira od uloge profesora kao menadžera i uvodi kategoriju „preduzetničkog Univerziteta“ (Entrepreneurial University) kao cilja visokog obrazovanja u kontekstu trostruke spirale. Etzkowitz (2008:27) ističe kapitalizaciju znanja kao njegov temeljni cilj, a ona se pak bazira na četiri osnovice:

1. Akademsko liderstvo sposobno formulisati i implementirati strateške vizije;
2. Pravna kontrola nad akademskim resursima, uključujući nepokretnu imovinu Univerzitetske zgrade i sl., kao i intelektualno vlasništvo, rezultati istraživanja;
3. Organizacioni kapacitet za transfer tehnologije putem patenata, licenciranja i inkubacije, i
4. Prduzetnički etos među upravom, nastavnicima i studentima“.

Evidentan je naglasak na ekonomskoj dimenziji koji implicira financijski samoodrživo, odnosno fiskalno autonomni Univerzitet koji nastaje ulaskom neoliberalnih politika kao dominantnih u političkoj sferi, potreban mu je i određeni tip znanja, znanje koje je direktno primjenjivo, odnosno „performativan“, pa tako Nico Stehr (1994:100) govori o trenutno produktivnoj snazi.

Model trostruke spirale ima ugrađenu i regionalnu komponentu. Ideja saradnje lokalnog Univerziteta, privrede, preduzetništva i države, posebno je obogaćena činjenicom da u regionalnom kontekstu ljudski potencijal na terenu ima gustoću koja se ne može

upoređivati s nacionalnim ili nadnacionalnim kontekstom. Na taj se način stvaraju „prostori znanja“, „prostori konsenzusa“ i „prostori inovacija“, koji omogućavaju nastanak kritične mase naučnika istraživača i koncentraciju na područja koja su od posebnog interesa za regije¹⁵

Bitna komponenta ovog modela jest i to, da stvaranje trostruke spirale može biti inicirano s bilo koje strane, što znači da i Univerzitet može biti generator razvoja¹⁶. Ovisno o modelu države, regionalne organizacije i društvene tradicije, ta uloga najčešće pripada regionalnoj vladi ili privredi, s time da u okolnostima u kojima kada su te poluge slabe, Univerzitet, prema ovome modelu, preuzima vodeću ulogu. Ono što ideju Etzkowitza i Leydersdorffa čini važnom je i uključivanje aktuelnih ministarstava kao jednog od elemenata trostruke spirale, odnosno model je konkretniji od ideje Univerziteta drugog tipa, utoliko što konkretnije određuje aktore razvoja i njihove konkretne uloge, dok je slabije usmjereniji na akademski milje i procese proizvodnje i primjene znanja. Ono što je bitno bez obzira na inicijatore razvojnih procesa jeste, da je cijela ideja ključno usmjerena na ideju ekonomskog razvoja, odnosno da je glavna komponenta, privredna – ekonomska¹⁷

5. Triple helix u funkciji razvoja bh privrede

Realizacija prvih projekata Triple Helix – spirale koji podstiče partnerstvo između akademske zajednice, privrednog sektora i javne uprave, pokrenut je u oblasti poljoprivrede i prehrambene industrije. Radi se o pilot projektu "Triple Helix - inovativno partnerstvo između akademske zajednice, privrede i javne uprave u Bosni i Hercegovini" koju provodi Ministarstvo civilnih poslova BiH u saradnji sa Organizacijom za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD). Radi se o projektima iz različitih privrednih oblasti koji su komparativni sa sličnim projektima zemalja Evropske Unije, čije su modele plasirali stručni savjetnice za evropske integracije i međunarodnu saradnju i nauku u Ministarstvu civilnih poslova BiH. U realizaciji prihvaćenih pilot projekata, tehničku pomoć u realizaciji istih bit će pružana kroz održavanje donatorske konferencije, na kojoj će biti predstavljeni konkretni rezultati ove pomoći.

Financijska sredstva bi omogućila uspostavljanje Triple Helix inovativnog partnerstva i u drugim sektorima BiH ekonomije, s ciljem da se naučni rad implementira sa potrebama ekonomije. Tehnička pomoć odnosi se na pomoći pri definisanju projekta, obuke i treninga, izrade tržišne studije i studije izvodljivosti, potražnje za investitorom, vođenjem projekta, te nalaženjem stranog partnera. Otvaranje novih poglavlja za saradnju sa privrednim granama BiH i tržišnim zahtjevima u interakciji sa različitim privrednim granama, pruža priliku za vrednovanje naučno - istraživačkog rada. Na ovakav način, akademska zajednica pruža potrebno znanje, koje će omogućiti da se ostvare inovacije. Postojanja kritične mase naučno istraživačkih ustanova, koje imaju resurse znanja a koja su potrebna privrednim subjektima, i spremni da ih stave na raspolaganje zainteresovanim učesnicima trostruke spirale.

Ciljevi i strategije razvoja akademske zajednice BiH, a koji se odnose na stvaranje tehnološke baze društva, (inovativnost, transfer tehnologija, zaštita intelektualnog vlasništva, komercijalizacija i primjena naučnih dostignuća) te na jačanje saradnje nauke i

¹⁵ Etzkowitz, 2008:77-80.

¹⁶ Campbell i drugi 2004

¹⁷ Michael Gibbonsu (1997:3),

privrede s ciljem prerastanja obrazovanja i intelektualnog kapitala u strateški razvojni resurs. Pionirski pokušaji primjene Triple Helix modela u uslovima karakterističnim za bosansko hercegovačko društvo, generalno, predstavlja projekat koji nema potrebnu podršku društveno političke zajednice, koja po svojoj vokaciji treba da bude inicijalni pokretački faktor, s obzirom na svoju poziciju unutar Trostruke spirale, pri tome se misli na materijalna sredstva.

Uloga Univerziteta u realizaciji Triple Helix projekta, rješana je relativno brzo u saradnji sa Ministarstvima zaduženim za normative i standard nastavnog plana i programa, prilagodili su svoje nastavne planove i programme potrebama privrednih subjekata zainteresovanih za učešće u programu Trostuke spirale, pri tome uvažavajući kako Univerzitetske standard, potrebe privrednih subjekata za potrebnim kadrom kao i strategijom privrednog razvoja države, društveno političke zajednice koja participira kao ravnopravan učesnik u realizacije Triple Helix modela preduzetničkog Univerziteta. Poseban pristup Univerziteta odnosi se na edukaciju aplikanata za strukovna zanimanja za koja postoji velika potražnja u raznim privrednim djelatnostima. Kvalitetno i stručno obrazovanje ovog profila studenata, proizvest će kvalitetan brzo primjenjiv kadar za zapošljavanje, sa akademskim zvanjem i bez osjećanja podređenog položaja u društvu, koji je preovladavao do sada, zbog nižeg stepena obrazovanja.

Porede privrednih subjekata, veliko interesovanje postoji u oblasti zdravstva sa širokom lepezom zanimanja iz te oblasti. Saradnja sa javnim i privatnim zdravstvenim ustanovama, u smislu sklapanja ugovora o poslovno tehničkoj saradnji, u cilju pružanja tehničke pomoći, ustupanja prostora i opreme za edukaciju studenata, omogućava ciljano edukovanje budućih uposlenika u vlastitim zdravstvenim ustanovama. Potreba da se smanji veliki broj akademskih zvanja koja nemaju primjenu u angažovanju i zapošljavanju, hiperprodukciju visokoobrazovanog kadra koji je primoran da napušta matičnu zemlju u potrazi za zaposlenjem, učinit će značaj koncepta Triple Helixa atraktivnijim, kako za same Univerzitete tako i za privredu u svim oblastima, a posebno za politiku, koja će se na ovakav način riješiti velikog procenta nezaposlenih i smanjiti opasnost od socijalnog bunta, kao proizvoda nezaposlenosti, privredne neaktivnosti, pada standarda i osjećanja patriotizma, zbog nezainteresovanosti države i načina na koji se odnosi prema svojim građanima.

6. Zaključak

Koncept modela Triple Helix-a može se procijeniti kao fakultativni institucionalni okvir za realizaciju ključne ideje “Pametne Vlade” u funkciji povećanja demokratske inteligencije - prije svega, stvaranjem demokratskih podkomponenata, struktura, a zatim demokratskih procesa inteligentnijim - pošto je ova ideja već rasprostranjena u različitim ekonomskim i privrednim sektorima. Iako je primjer za Trostruku spiralu Univerzitet - Privreda - Vlada, gdje su uključene i društvene nauke, potrebna je u tom kontekstu apstraktnija primjena heliks struktura, tako da se može postaviti širi spektar socijalno - naučnih pitanja, a širi spektar problema može se riješiti, kao što je ilustrovano u evaluaciju - razvoj društva u cjelini sa fundamentalnim osvrtom na poboljšanje ekonomske pozicije, privrednog razvoja i zapošljavanja “proizvedenog” profila svršenih akademskih građana. Zapravo, ne egzistiraju modeli koji definišu odnose između institucija, društvo treba da bude svjesno činjenice da je razmjena stručnosti u okviru novih institucionalnih struktura korisna i neophodna mjera za suočavanje sa neznanjem i nesigurnošću i stoga mora pokazati spremnost da realizuje nove oblike upravljanja.

Namjera različitih aktera da se korporiraju, uvijek će se razlikovati, to je dio ideje Triple Helixa da svako od učesnika ima koristi od drugih, u skladu sa svojom ekspertizom. Primarna namjera ne mora nužno da izazove društvene probleme ili da razvija nove tehnologije, koje odgovaraju najboljim društvenim potrebama, već da se postignu rješenja na način koji odgovara interesima udruženih aktera. Ovo možda nije najbolja perspektiva, na osnovu koje se suočavamo sa budućim izazovima, ali bar okvir za nove oblike upravljanja koji dokazuju njihovu sposobnost da budu uspješni u cilju strteški planiranog razvoja privrednih struktura, nauke, kulture, medicine, ekonomije drugih grana društveno političke zajednice.

7. Literatura

1. Barber, B R (2003). *Strong Democracy*. Berkeley [u.a.], CA: University of California Press.
2. Castellon, N and Frinking, E (2015). *Securing Critical Infrastructures in the Netherlands. Towards a National Testbed*. Den Haag, The Netherlands: The Hague Security Delta.
3. Elias, P and Bekkers, F (2014). *National Innovation Agenda for Security 2015*. Den Haag, The Netherlands: The Hague Security Delta.
4. Etzkowitz, H (2005). Lengwiler, M and Simon, D eds. *Meta-Innovation: The Optimum Role of the State in the Triple Helix*. New Governance Arrangements in Science Policy, Discussion papers // Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), Bei der Präsidentin, Projektgruppe Wissenschaftspolitik, No. P 2005-101, : 65–80.
5. Etzkowitz, H (2008). *The Triple Helix. University-Industry-Government in Action*. New York, NY: Routledge Taylor & Francis Group, DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203929605>
6. Etzkowitz, H and Leydesdorff, L (1998). *The Endless Transition: A “Triple Helix” of University-Industry-Government Relations*. *Minerva* 36(8): 203–208.
7. Godin, B and Gingras, Y (2000). *The Place of Universities in the System of Knowledge Production*. *Research Policy* 29(2): 273–278, DOI: [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(99\)00065-7](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(99)00065-7)
8. Heinze, T (2006). *Die Kopplung von Wissenschaft und Wirtschaft: Das Beispiel der Nanotechnologie*. Frankfurt am Main, Germany: Campus Verlag.
9. Heinze, T (2009). *Institutional Interfaces of the Science System and the Economic System In: Bechmann, G and Stehr, N eds. The Social Integration of Science: Institutional and Epistemological Aspects of the Transformation of Knowledge in Modern Society*. Berlin, Germany: Edition Sigma, pp. 67–84, DOI: <https://doi.org/10.5771/9783845271125-67>
10. Lengwiler, M and Simon, D (2005). *Shifting Boundaries between Science and Politics – Recent Work on New Governance Arrangements in Science Policy*. New Governance Arrangements in Science Policy, Discussion papers // Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), Bei der Präsidentin, Projektgruppe Wissenschaftspolitik, No. P 2005-101, : 5–9. Retrieved from: <http://hdl.handle.net/10419/50767>.
11. Luna, M and Velasco, J L (2010). *Knowledge Networks: Integration Mechanisms and Performance Assessment In: Viale, R and Etzkowitz, H eds. The Capitalization of Knowledge: a Triple Helix of University-Industry-Government*. Cheltenham, England: Elgar Publishing, pp. 312–334. .
12. Willke, H (2002). *Dystopia*. Frankfurt am Main, Germany: Suhrkamp. PMCid: PMC120044.
13. Willke, H (2007). *Smart Governance: Governing the Global Knowledge Society*. Frankfurt am Main, Germany: Campus.
14. Willke, H (2013). *Regieren*. Wiesbaden, Germany: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Willke, H (2014). *Demokratie in Zeiten der Konfusion*. Berlin, Germany: Suhrkamp.

OBRAZOVANJE KAO BITAN FAKTOR TURISTIČKO – UGOSTITELJSKE PONUDE

Sažetak

Turizam, izuzetno dinamična industrija, na prostorima Bosne i Hercegovine ima tendenciju rasta, ako se uzme u obzir kontinuirano povećanje broja dolazaka i ostvarenih noćenja turista. Upravo statistički pokazatelji turističkog prometa, nameću i potrebu za kvalitetnim turističkim kadrom.

Cilj rada je ukazati na potrebu kvalitetnog obrazovanja i kontinuiranu edukaciju turističko-ugostiteljskog kadra, kao bitnog segmenta turističke ponude destinacije. Kvalitetan turistički proizvod plasiran kroz ponudu u velikoj mjeri ovisi o ljudskom potencijalu koji se reflektira kroz neposredni kontakt između turističkih djelatnika – domaćina, sa jedne strane i gosta – turista, sa druge strane. Ljudski turistički potencijal predstavlja važnu sponu koja indirektno odašilja sliku jedne Države preko gosta- turista.

Ključne riječi: turizam, obrazovanje, ljudski potencijal

EDUCATION OF HUMAN POTENTIAL, IMPORTANT FACTORTOURIST - CATERING OFFERS

Summary

Tourism, extremely dynamic industry on the territory of Bosnia and Herzegovina, has a tendency to grow, if we consider the continuous increase in the number of arrivals and the realized overnight stays of tourists.

Statistical indicators of tourist traffic, impose the need for quality tourist personnel.

The goal of the work is to point out the need quality education and continuous education and tourist catering personnel as an essential segment of tourism destinations. A quality tourist product placed through the offer depends largely on human potential which is reflected through direct contact between tourist workers – host, on the one hand and guest -tourists, on the other hand. Human touristic potential presents an important link which indirectly transmits the image one country over the guest – tourists.

Keywords: tourism, education, human potential

1. Uvod

Turizam u sadašnjim uslovima predstavlja masovnu radno intenzivnu industriju, koja u značajnoj mjeri doprinosi ekonomskom razvoju jedne države. Država Bosna i Hercegovina bilježi kontinuirano povećanje broja turističkih dolazaka kao i ostvarenih noćenja. Upravo turističko-ugostiteljska djelatnost, našoj Državi može omogućiti rješavanje mnogih problema, a na prvom mjestu smanjenje broja nezaposlenih, kroz adekvatne programe samoupošljavanja u turističko-ugostiteljskom sektoru. Kvalitetan razvoj turizma jedne države nije moguć bez dobre politike obrazovanja ljudskog potencijala. Oscilacije, promjene, novi trendovi u savremenim turističkim tokovima, nameću i potrebu za obrazovanjem visokokvalificiranih turističkih kadrova koji moraju biti spremni udovoljiti potrebama savremenih turista, a samim tim omogućiti razvoj i promociju turističke destinacije.

¹ Doktorandica ekonomskih znanosti iz oblasti turizma i ugostiteljstva;
merima.aljic.tztk@hotmail.com

2. Turistički promet Bosne i Hercegovine

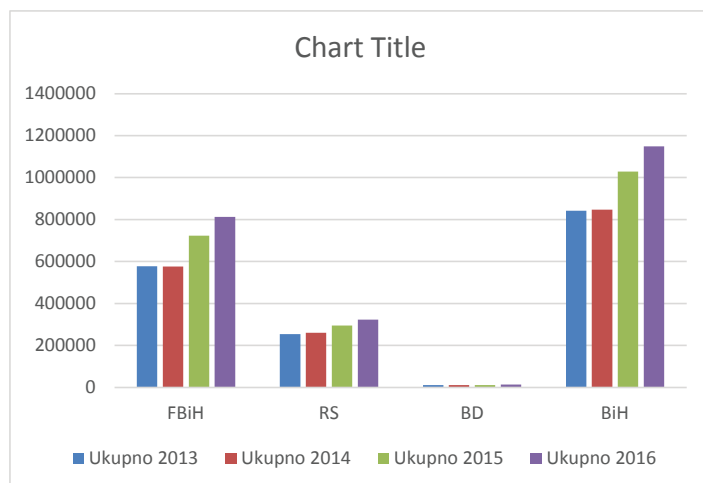
Turizam je važana grana u privredi mnogih država i shodno tome i Bosna i Hercegovina svoju razvojnu šansu može iskoristiti u tom sektoru. Izuzetno bogatstvo prirodnih i kulturno-historijskih resursa, može doprinijeti razvoju destinacije, kao i afirmaciju raznih oblika turizma. Riječ turizam u Bosni i Hercegovini bila je asocijacija na more i sunce, međutim posljednjih godina preferencije turista se mijenjaju tako da je vidna posjećenost kontinentalnih destinacija, a samim tim i razvoj kontinentalnog turizma.

Tabela 1. Dolasci turista u BiH

	dolasci 2013		Ukupno	dolasci 2014		Ukupno	dolasci 2015		Ukupno	dolasci 2016		Ukupno
	domaći	strani	2013	domaći	strani	2014	domaći	strani	2015	domaći	strani	2016
FBiH	166000	411000	577000	163000	413000	576000	186000	537000	723000	199000	613000	812000
RS	140886	112767	253653	141898	118262	260160	158571	136210	294781	166063	157845	323098
BD	5875	5162	11037	5370	5485	10855	5891	5465	11356	6710	6857	13567
BiH	312761	528929	841690	310268	536747	847015	350462	678675	1029137	371773	777702	1148665

Izvor: Za FBiH, Federalni Zavod za statistiku, Saopćenja 2014,2015, 2016; Za RS, Republički zavod za statistiku; Statistički bilten, Za BD Agencija za statistiku BiH, Bilten statistički podaci BD BiH

Grafikon 1. Dolasci turista u BiH

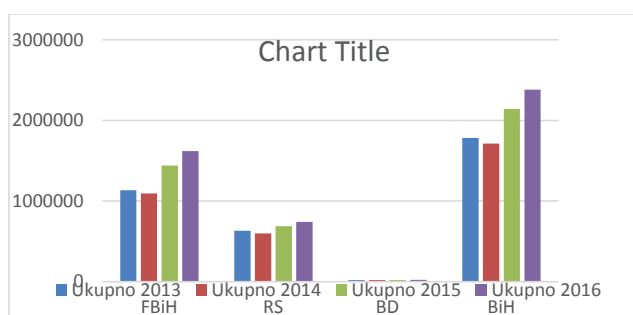
U Grafikonu 1. uočava se povećanje broja dolazaka turista u BiH u periodu 2013-2016 godina u procentu od 36%. Najveće povećanje broja dolazaka turista od 40% imao je entitet F BiH, Republika Srpska sa povećanjem od 27% i Brčko Distrikt sa povećanjem od 23% .

Tabela 2. Noćenje turista u BiH

	noćenja 2013		Ukupno	noćenja 2014		Ukupno	noćenja 2015		Ukupno	noćenja 2016		Ukupno
	domaći	strani	2013	domaći	strani	2014	domaći	strani	2015	domaći	strani	2016
FBiH	309000	826000	1135000	292000	803000	1095000	342000	1097000	1439000	346000	1274000	1620000
RS	355727	273936	629663	323002	275666	598668	366761	320183	686944	379136	361465	740601
BD	8885	8595	17480	7618	10208	17826	8999	9095	18094	10532	12043	22575
BiH	673612	1108531	1782143	622620	1088874	1711494	717760	1426278	2144038	735668	1647508	2383176

Izvor: Za FBiH, Federalni Zavod za statistiku, Saopćenja 2014,2015, 2016; Za RS, Republički zavod za statistiku; Statistički bilten, Za BD Agencija za statistiku BiH, Bilten statistički podaci BD BiH

Grafikon 2. Noćenja turista u BiH

U Grafikonu 2. vidno je povećanje broja ostvarenih noćenja turista u BiH u periodu 2013-2016 godina u procentu od 34%. Najveće povećanje broja ostvarenih noćenja turista od 43% imao je entitet F BiH, Republika Srpska sa povećanjem od 21% i Brčko Distrikt sa povećanjem od 23%

Iz grafikona 1. i 2. je vidno da u periodu 2013-2016 godine, na nivou Države dolazi do kontinuiranog povećanja broja dolazaka turista kao i broja ostvarenih noćenja.

Ekonomski pokazatelji turističkog prometa u smislu dolazaka i ostvarenih noćenja turista ukazuje na činjenicu da turizam Bosne i Hercegovine ima uzlaznu putanju, a samim tim nameće se potreba da uspjeh turističke destinacije, turističkih preduzeća ovisi o stručnosti, obrazovanosti i kompetencija turističkog kadra.

3. Obrazovanje ljudskog potencijala u turizmu – srednjoškolski nivo

Turizam predstavlja brzorastuću industriju sa izraženom heterogenošću i povezanošću sa mnogim djelatnostima i upravo ova činjenica posebno akcentira, da ljudski potencijal u turizmu, mora biti kvalitetan, imati adekvatno strukovno obrazovanje i kontinuirano stručno usavršavanje². Zadovoljstvo potrošača, konzumenta turističkih usluga direktno je povezano sa zaposlenima u turizmu, bez obzira na stepen stručne spreme i poziciju na kojoj se nalaze. Neophodnost obrazovanja i stalnog usvršavanja ljudskog potencijala u turizmu je u uskoj sprezi koja direktno zavisi od potreba savremenog turista uslijed uticaja:

- promjenane motiva i navika gostiju,
- promjene potaknute razvojem nauke i tehnologije,

²Bakić, O. : *Marketing u turizmu*, Beograd Beograd: Univerzitet Singidunum, 2011

- promjene usljed konkurencije u okruženju,
- promjene u upravljanju, uslijed izmjena vlasničke strukture,
- Promjene usljed novih turističkih trendova

Prema, J. Brekiću pojam *kadrovi* obuhvaća tri skupine ljudi:³

- osobe u pripremi za rad,
- osobe na radu, zaposlene (na poslu) i
- osobe prije odlaska u mirovinu i slično.

Iz posljednje definicije vidljiva je sličnost definicije *obrazovanja i kadrova* (obrazovanjem se ukratko pripremaju osobe za samostalan ili timski rad).

Zdrava, vaspitana i adekvatno obrazovana (stručno osposobljena) osoba jeste *humani kapital*, tako da je umesto pojma „kadrovi“ neophodno koristiti pojam ili termin „humani kapital“. U širem kontekstu, *humani kapital* obuhvata: kompetencije, znanja, iskustva, kreativnosti, i druge društvene i lične karakteristike pojedinaca, neophodne za rad i stvaranje novih vrednosti⁴.

Obrazovanje je glavno oruđe, alat, turizma.

Na teritoriju Bosne i Hercegovine turizam se izučava pretežno u okviru ekonomskih srednjih škola. U programu srednjeg obrazovnog sistema za potrebe turizam najčešće su zastupljeni smijerovi:

- turistički tehničar,
- ugostiteljski tehničar,
- kuhar,
- konobar.

Školovanje turističkog kadra u okviru četvorogodišnjeg školovanja je za smjerove turističkog i ugostiteljskog tehničara, dok je trogodišnje školovanje za kuhare, konobare i poslastičare.

Tabela 3. Primjer turističkog kadra završnih razreda u Turističko - ugostiteljskoj školi Tuzla

Kuhar razred III		Konobar razred III		Poslastičar razred III		Turistički – tehničar IV razred	
Teorija	Praksa	Teorija	Praksa	Teorija	Praksa	Teorija	Praksa
204	612	204	612	204	612	408	204

Izvor: Interni podaci Turističko – ugostiteljske škole Tuzla

Iz Tabele 3. vidno je da završni razredi trogodišnjeg školovanja imaju na nivou godine obrazovni fond sati od 816 od čega 75% časova čini praktični nastavu, dok je za turističke tehničare, četvorogodišnjeg obrazovanja na nivou godine, obrazovni fond sati 612 od čega 34% čini praktičnu nastavu.

Tabela 4. Broj časova praktične nastave u objektima i kabinetima završnih razreda u Turističko - ugostiteljskoj školi Tuzla

³ Deželjin, J.: *Upravljanje ljudskim potencijalima*, Organizator, Zagreb, 1996., str. 19.

⁴ Beck, G.S.: „*Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, wit Special Reference to Educacion*“, Chikago, University of Chicago Press, 1993.

Oblik nastave	Kuhar (III)	Konobar (III)	Poslastičar (III)	Turistički tehničar (IV)
Objekat	204	204	204	102
kabinet	408	408	408	102

Izvor: Interni podaci Turističko – ugostiteljske škole Tuzla

Iz Tabele 4. može se zaključiti da se u procentu od 34% praktična nastava, završnih razreda trogodišnjeg školovanja, odvija u konkretnim ugostiteljskim objektima. Dok se 66% nastave odvija u vještačkim uslovima odnosno kabinetima u okviru školskih ustanova, dok j za turističke tehničare, četvorogodišnjeg obrazovanja na nivou godine taj procenat iznosi 50% u ugovorenim turističkim objektima.

Shodno predhodno elaboriranom može se konstatirati da se praktična nastava u stvarnim uslovima tj. Ugostiteljskim objektima, odvija u nedostatnom procentu što može biti uzrokom neadekvatne educiranosti turističkog kadra u stvarnim uslovima rada.

4. Obrazovanje ljudskog potencijala u turizmu – visokoškolski nivo

Kada je riječ o visokoškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini, turizam se pretežno izučava na studijskim odsjecima pri ekonomskim fakultetima. U vremenu izuzetno brzog tempa uspona djelatnosti turizma, neophodno je obrazovanju za turističke potrebe pristupiti multidisciplinarno. Mnogi poslodavci u turističko-ugostiteljskoj djelatnosti su suočeni sa nedaostatkom menadžerskog kadra u ovoj oblasti, koja je specifična u odnosu na druge djelatnosti u smislu reakcije na sve promjene unutar Države kao i vanjskog okruženja.

U skladu sa promjenama turističke potražnje i ponude te s drugim promjenama u turističkoj i opće privrednoj djelatnosti, gdje se u isto vrijeme traži i tradicionalno znanje iz područja ugostiteljstva i kulture, sugerirajući kvalitativno nova, visoko interdisciplinarna i kompleksna zanimanja za koja je obrazovanje još uvijek prilično na neadekvatnom nivou i bazirano na iskustvu.⁵

Institucije Bosne i Hercegovine, poslodavci u oblasti turizma, ne koriste u dovoljnoj mjeri visokoobrazovne institucije koje bi zajedno sa njima mogle odgovoriti potrebama zahtjevnog turističkog tržišta i obrazovati kvalitetne turističke kadrove.

Dobrom sinergijom resornih ministarstava, poslodavaca i visokoškolskih ustanova i zajedničkim kreiranjem sadržaja studijskih programa, usmjerenih na osposobljavanje kadrova sa akcentom na praktičnu primjenu znanja i tehnika u svakodnevnoj turističkoj praksi pridonijela bi kvalitetnijem razvoju destinacije, zadovoljstvu gosta, a i samom poslodavcu.

Bilo bi neophodno da turistički i drugi privredni subjekti direktno ili indirektno, preko odgovarajućih institucija, se uključe u kreiranje nastavnih programa obrazovnih institucija. Na taj način bi se doprinijelo obrazovanju turističkih kadrova, koji bi uz obaveznu nastavu morali imati kvalitetnu praktičnu nastavu u struci za zvanje u kome se polaznik školuje.

⁵ Ritter, S. : *Trends and skills needed in the tourism sector: 'tourism for wellness'*, Trends and skill needs in tourism, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2005.

5. Zaključak

Posebnost je ove turističke djelatnosti je direktan kontakt sa ljudima različitih kultura, društvenih sredina i statusa. Upravo ove činjenice zahtjevaju kvalitetne turističke kadrove s visokim nivoom opće kulture, stručnog obrazovanja, znanja stranih jezika i općenito kompetencija .

Neadekvatna raznovrsnih obrazovnih programa jedan je od osnovnih manjkavosti obrazovanja kadrova za potrebe turizma u Bosni i Hercegovini. Svaki novi obrazovni programski sadržaj u skladu sa potrebama tržišnih tokova i potrebama poslodavca, predstavlja dobitak za buduće kadrove u turizmu, a i rješava problema nezaposlenosti.

Kvalitetan razvoj turizma jedne države morao bi imati strateški programski plan obrazovanja i razvoja ljudskog turističkog potencijala.

U Bosni i Hercegovini je primjetan nedostatak menadžerskih kadrova u turizmu koji su važan faktor za podizanje kvalitete i razvoja turizma jedne države. Takođe je primjetan i nedostatak obrazovnog kadra u odnosu na inovativne potrebe turističkih tokova.

6. Literatura

1. Bakić, O. : *Marketing u turizmu*, Beograd Beograd: Univerzitet Singidunum,2011.
2. Beck,G.S.: „*Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, wit Special Reference to Educacion*“, Chikago, University of Chicago Press, 1993.
3. Deželjin, J.: *Upravljanje ljudskim potencijalima*, Organizator, Zagreb, 1996., str. 19.
4. Ritter, S. : *Trends and skills needed in the tourism sector: 'tourism for wellness'*, Trends and skill needs in tourism. Luxembourg, Office for OfficialPublications of the European Communities,2005.
5. Agencija za statistiku BiH: Bilten, statistički podaci Brčko Distrikta
6. Federalni zavod za statistiku:Saopćenja – razna godišta
7. Republički zavod za statistiku RS: Statistički bilten
8. <http://fzs.ba/index.php/publikacije/saopcenjapriopcenja/turizam/>
9. http://www.bhas.ba/index.php?option=com_publicacija&view=publicacija_pregled&ids=7&id=31&n=Statisti%C4%8Dki%20bilteni%20Br%C4%8Dko%20distrikta%20BiH
10. Turističko ugostiteljska škola Tuzla - interni podaci
11. http://www2.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/turizam/Bilten_Turizam_13_web.pdf

UTICAJ POZITIVNIH I NEGATIVNIH FAKTORA NA RAD VISOKOŠKOLSKIH USTANOVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Veoma složen zakonodavno-pravni okvir koji reguliše i uređuje rad visokoškolskih ustanova ostavlja prostora da sistem visokog obrazovanja koji se provodi u Bosni i Hercegovini bude izložen uticaju različitih pozitivnih i negativnih faktora. Prihvatanje evropskih strateških ciljeva u oblasti visokog obrazovanja izražanih u Deklaraciji evropskih ministara visokog obrazovanja iz Bolonje i drugih međunarodnih dokumenata, te njihov daljnji razvoj i konceptualizacija, osiguranje „osnovnog“ zakonodavnog okvira rada visoko obrazovnih ustanova i njihove organizacije spadaju u grupu pozitivnih faktora. Nažalost u procesu uređenja rada visoko obrazovanih ustanova prisutan je veliki broj nagomilanih, nepokrenutih i nerješanih pitanja ili procesa koji Bosnu i Hercegovinu trebaju približiti evropskom sistemu visokog obrazovanja koji daju prevagu negativnim faktorima odnosno predstavljaju kamen spoticanja rada visoko obrazovnih ustanova.

Ključne riječi: *Visoko obrazovni sistem i ustanove, pozitivni i negativni faktori*

THE INFLUENCE OF POSITIVE AND NEGATIVE FACTORS ON WORK OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN BOSNIA AND HERZEGOWINA

Abstract

A very complex legislative and legal framework that regulates the work of higher education institutions leaves room for the higher education system that is being implemented in BiH to be exposed to the influence of various positive and negative factors. Accepting European strategic goals in the field of higher education expressed in Declaration of European ministers of higher education from Bologna and other international documents, their further development and conceptualization, ensuring basic legislative framework for the work of higher education institutions and their organizations belong to the group of positive factors. Unfortunately, in the process of arranging the work of higher education institutions there is a large number of accumulated and unresolved issues or processes which are supposed to bring Bosnia and Herzegovina closer to the European higher education system, but they do the opposite, they represent a stumbling block to the work of these institutions.

Key words: *Higher education system and institutions, positive and negative factors*

1. Uvod

Visokoškolske ustanove koje egzistiraju na području Bosne i Hercegovine u svome radu nailaze na niz problema koji nekad predstavljaju neprelazne barijere i utiču na kvalitet rada ovih ustanova. Uz složeno administrativno teritorijalno uređenje Bosne i Hercegovine,

¹ Mr Denis Husić dipl.pravnik iz Tuzle, III ciklus studiranja na Evropskom univerzitetu Kallos u Tuzli, Direktor Javne ustanove Odgojni centar Tuzlanskog kantona

² Mr Senad Alić, III ciklus studiranja na Evropskom univerzitetu Kallos u Tuzli, Predsjednik Skupštine Tuzlanskog kantona

šarolikost zakonodavno-pravnog okvira visoko obrazovnog sistema u BiH, strateška neusklađenost u oblasti obrazovanja, neujednačen pristup uređenju ove oblasti kao i nedovoljna koordinacija u uspostavi visokoškolskih ustanova samo su neki od problema sa kojim se visokoobrazovni sistem susreće u Bosni i Hercegovini.

Ipak, u posljednjih desetak godina Bosna i Hercegovina je pokrenula niz procesa koji za cilj imaju uređenje sistema visokog obrazovanja. Usvajanje Okvirnog zakona o visokom obrazovanju Bosne i Hercegovine koji propisuje opšte principe vezane za visoko obrazovanje, te određene nadležnosti institucija, različitih agencija i tijela predstavljao je prvi korak ka sistemskom rješavanju problema u visokom obrazovanju. Iako je Bosna i Hercegovina u tranzicijskom periodu, utvrđen je „krovni“ okvir ka uređenju ove oblasti. Također, entiteti i kantoni igraju značajnu ulogu u uređenju ovog pitanja jer ta obaveza proizilazi iz ustavnih nadležnosti da obezbijede, uredi i zaštite pravo na obrazovanje. U ovom cjelokupnom procesu značajnu ulogu imaju i visoko obrazovne ustanove (univerziteti, sveučilišta i visoko školske ustanove) imaju autonomiju u donošenju statuta, kodeksa i drugih akata ali i da učestvuju u odlučivanju o mnogim aspektima organizacije, rada, nastave i pravilima ponašanja, što dodatno usložnjava sliku o uređenosti sistema visokog obrazovanja u Bosne i Hercegovine. Nema dvojbe da Bosna i Hercegovina ima dovoljno resursa da nastavi i uredi sve procese koji se tiču uređenja sistema visokog obrazovanja a samim time i rada visoko obrazovnih ustanova. Zakonska pretpostavka ukazuje na visoko obrazovanje kao djelatnost od posebnog interesa za Bosnu i Hercegovinu te ono kao takvo ima najznačajniju ulogu u razvoju države i društva ali i pojedinaca.

2. Zakonodavno pravni okvir visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini

Sistem visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini je regulisan državnim okvirnim zakonom, zakonskim i podzakonskim aktima na nivou entiteta, kantona i Brčko Distrikta, te ovi akti imaju zadatak da obezbijede i zaštite pravo na obrazovanje uz adekvatno pridržavanje i primjenu međunarodnih principa i standarda. Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks IV Okvirnog mirovnog sporazuma predviđa da sve nadležnosti koje nisu navedene kao nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine predstavljaju nadležnosti entiteta i kantona. Ova odredba Aneksa omogućuje da entiteti, kantoni i Brčko Distrikt još uvijek imaju najveće nadležnosti kada je u pitanju uređenje visokog obrazovanja. Trenutno je u Bosni i Hercegovini na snazi jedan Okvirni zakon o visokom obrazovanju Bosne i Hercegovine i 12 ostalih Zakona o visokom obrazovanju (1 entitetski, 10 kantonalnih i jedan Zakon BD). Na nivou Bosne i Hercegovine usvojen je Okvirni zakon o visokom obrazovanju Bosne i Hercegovine. Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini³ (u daljnjem tekstu: Zakon) utvrđuje se: organizacija visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, odgovornost nadležnih vlasti u ovoj oblasti, ustanovljavaju tijela za provođenje zakona i međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine, te način osiguravanja kvaliteta u oblasti visokog obrazovanja. Zakon ustanovljava osnovne principe i standarde za sticanje visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, u skladu s relevantnim odredbama Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (ETS No. 5, 1950.) i njenih protokola, Preporukom Komiteta ministara Vijeća Evrope o priznavanju i ocjeni kvaliteta privatnih visokoškolskih ustanova [R(97)1], Preporukom o pristupu visokom obrazovanju [R(98)3] i Preporukom o istraživačkom zadatku univerziteta [R(2000)8] i drugim relevantnim principima međunarodno priznatih pravnih instrumenata čija je država ugovornica i Bosna i Hercegovina,

³ Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službene novine BiH“ broj: 59/07 i 59/09)

te u skladu s Konvencijom Vijeća Evrope/UNESCO-a o priznavanju kvalifikacija u visokom obrazovanju u evropskoj regiji (ETS No. 165, 1997.). Prema zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini, institucije koje imaju nadležnosti i uticaj na tokove u visokom obrazovanju su Ministarstvo civilnih poslova, Rektorska konferencija Bosne i Hercegovine, Centar za informiranje i priznavanje dokumenata, Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH (na nivou BiH), Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke te 10 kantonalnih ministarstva obrazovanja (na nivou FBiH), Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske (na nivou RS) i Odjeljenje za obrazovanje u Vladi Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (nivo BD BiH). Brojnost ovih institucija koje se bave pitanjem visokog obrazovanja ostavlja utisak da Bosna i Hercegovina ima dovoljno kapaciteta da se sva neriješena pitanja mogu rješavati putem ovih institucija, ali ostaje pitanje da li su one imaju dovoljno funkcionalnosti i operativnosti da se uhvate u koštac sa brojnim problemima koji opterećuju visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini. Kada sve sumiramo, u retrospektivi zakonodavstva u oblasti visokog obrazovanja imamo Okvirni zakon o visokom obrazovanju BiH, dva entitetska Zakona o visokom obrazovanju, deset kantonalnih zakona i jedan zakon na nivou Brčko Distrikta, visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini trenutno se finansira na četrnaest nivoa (1 državni, 2 entitetski, 10 kantonalni i 1 nivo Brčko Distrikta BiH). Ovakav zamršen zakonodavni splet uređenja visokog obrazovanja je finansijski iscrpljujući, složen i bezpredmetno upitan u svojoj funkcionalnosti. Uzevši u obzir navedeno, visokoškolske ustanove na području Bosne i Hercegovine suočavaju sa nizom problema u svome funkcionisanju, koje se manifestuju kao rezultat različitih zakonskih rješenja i nedovoljne usklađenosti pristupa visokom obrazovanju na državnom, entiteskom, kantonalnom nivou i distriktu Brčko, što dovodi do različitog odnosa prema obrazovanju i obrazovnoj politici na teritorijalnim područjima u Bosni i Hercegovini.

3. Visokoškolske ustanove i statistički podaci

Visokoškolske ustanove u Bosni i Hercegovini su univerziteti i visoke škole i njihovo osnivanje i organizacija uređena je zakonima o visokom obrazovanju na području Bosne i Hercegovine, te egzistiraju kao privatne ili javne. Termin "univerzitet" ograničen je na visokoškolske ustanove koje se bave i nastavnim i istraživačkim radom, koje nude akademske stepene sva tri ciklusa, sa ciljevima koji uključuju unapređenje znanja, misli i školstva u Bosni i Hercegovini, obrazovni, kulturni, društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine, promociju demokratskog građanskog društva i postizanje najviših standarda nastave i istraživačkog rada odnosno koja realizira najmanje pet različitih studijskih programa iz najmanje tri naučne oblasti – prirodne nauke, tehničke nauke, biomedicina i zdravstvo, biotehničke nauke, društvene nauke i humanističke nauke. Termin "visoka škola" ograničen je na visokoškolsku ustanovu koja je akreditirana za davanje diploma i stepena prvog ciklusa, sa ciljevima koji uključuju pripremu i obuku pojedinaca za stručni, ekonomski i kulturni razvoj Bosne i Hercegovine i promociju demokratskog građanskog društva, te postizanja visokih standarda nastave i učenja odnosno na visokoškolsku ustanovu koja realizira najmanje jedan studijski program iz jedne naučne oblasti i ispunjava druge uvjete u skladu sa zakonom. Prema statističkim podacima Agencije za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvalitete u Bosni Hercegovini⁴ se na listi akreditovanih visoko obrazovnih ustanova nalaze se, slijedeće ustanove: Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Univerzitet u Banjoj Luci, Univerzitet za poslovne studije Banja Luka, Visoka škola "Banja Luka College" Banja Luka, Nezavisni univerzitet Banja Luka, Komunikološki koledž "Kapa Fi" Banja Luka, Univerzitet Sinergija Bijeljina, University Sarajevo School of Science and Technology,

⁴ Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvalitete u Bosni Hercegovini www.heg.gov.ba

Visoka škola za uslužni biznis Istočno Sarajevo – Sokolac, Univerzitet u Zenici, Internacionalni univerzitet u Sarajevu, Univerzitet u Sarajevu, Internacionalni Burch univerzitet, Univerzitet u Tuzli, Univerzitet Džemal Bijedić, Sveučilište u Mostaru, Visoka škola "Logos centar" u Mostaru, Univerzitet u Bihaću, Američki univerzitet u Bosni i Hercegovini, Univerzitet u Travniku, Internacionalni univerzitet u Travniku, Visoka škola "CEPS-Centar za poslovne studije" u Kiseljaku, Sveučilište/Univerzitet Vitez, Panevropski univerzitet Apeiron, Visoka škola Primus, Visoka škola za primijenjene i pravne nauke "Prometej" i Sveučilište Hercegovina. Pobrojani fakulteti u većini slučajeva su akreditovani na četiri ili pet godina. Američki univerziteta i Sveučilišta Hercegovina koji imaju određenu uslovnu akreditaciju na tri, odnosno dvije godine. Određen broj visoko obrazovnih ustanova sa cjelokupnog teritorija Bosne i Hercegovine nalazi se u postupku akreditacije. U našoj zemlji, prema podacima Agencije za razvoj visokog obrazovanja i osiguranja kvaliteta BiH, akreditovano je ukupno 27 visokoškolskih ustanova, od tog broja, osam je državnih. Iako su privatni fakulteti iz godine u godinu sve popularniji među mladim ljudima, što je djelimično i uzrok sve manjeg broja upisanih studenata na državne fakultete, veliki broj građana još uvijek sumnja u vjerodostojnost privatnih visokoškolskih ustanova. Visokoškolskim ustanovama ne može se uskratiti ili ograničiti sloboda da inoviraju načine za sticanje visokog obrazovanja u okviru svojih licenci i koje nude studijske programe za sticanje vještina potrebnih ili korisnih za ostvarivanje ciljeva visokog obrazovanja. Visokoškolske ustanove pored toga što pružaju visoko obrazovanje studentima imaju i obaveze i odgovornosti prema cjelokupnom društvu, studentima koji studiraju, roditeljima koji najčešće ulažu u obrazovanje svoje djece i na kraju prema pravnim subjektima i poslodavcima koji očekuju da nakon završetka obrazovanja imaju visoko stručne obrazovane kadrove koji mogu odgovoriti svim potrebama današnjeg društva. Osim navedenoga, kada su u pitanju državne visokoškolske ustanove koje se finansiraju iz budžeta, one imaju odgovornost prema poreznim obveznicima da se ta sredstva koriste na najbolji mogući način.

2013/2014 godine⁵									
	Muški	Ženski	I	II	III	IV	V	VI	Ukupno
Studenti upisani na sve godine studija	44584	55309							99893
Studenti po godini studija			34813	25648	23551	13881	1401	599	112922
Apsolventi	6039	6990							13029
Diplomirani	7957	11904							18433
Nastavnici	5335	4069							9414

⁵ Obuhvaćene su 43 visokoškolske ustanove i 4 vjerska fakulteta (izvor Agencija za statistiku BiH)

2014/2015 godine ⁶									
	Muški	Ženski	I	II	III	IV	V	VI	Ukupno
Studenti upisani na sve godine studija	42224	53355							95579
Studenti po godini studija			36346	24458	20291	12565	1401	518	108008
Apsolventi	5752	6677							12429
Diplomirani	7957	11904							19861
Nastavnici	5420	4161							9581

2015/2016 godine ⁷									
	Muški	Ženski	I	II	III	IV	V	VI	Ukupno
Studenti upisani na sve godine studija	43284	51240							94524
Studenti po godini studija			35393	25154	20588	11630	1256	503	105304
Apsolventi	4796	5984							10780
Diplomirani	6515	9273							15788
Nastavnici	5371	4150							9521

Tabela 1. Statistički pregled upisanih studenata i angažovanog nastavnog osoblja na visoko obrazovnim ustanovama u BiH za period 2013-2016 godina

Analizom statističkih podataka upisanih studenata na visokoškolske ustanove u BiH, može se doći do slijedećeg zaključka, kako slijedi:

- U školskoj 2013/2014. godini na prvi ciklus studija visokog obrazovanja, uključujući i integrisane studije, u zimski semester upisano je 112.922 studenta, od toga je 99.893 studenta upisano na sve godine studija, a 13.029 su absolventi. U 2013. godini diplomiralo je 18.433 studenta, što je za 0,4 % više u odnosu na školsku 2012. godinu. Od ukupnog broja diplomiranih studenata 60 % su studentice.
- U školskoj 2014./2015. godini na prvi ciklus studija visokog obrazovanja, uključujući i integrirane studije, u zimski semester upisano je 108.008 studenata, od toga je 95.579 studenata upisano na sve godine studija, a 12.429 su absolventi. U 2014.

⁶ Obuhvaćene su 45 visokoškolske ustanove i 4 vjerska fakulteta (izvor Agencija za statistiku BiH)

⁷ Obuhvaćene su 49 visokoškolske ustanove i 4 vjerska fakulteta (izvor Agencija za statistiku BiH)

godini diplomiralo je 19.861 student, što je za 6,7 % više u odnosu na školsku 2013. godinu. Od ukupnog broja diplomiranih studenata 60 % su studentice.

- U školskoj 2015/2016. godini na prvi ciklus studija visokog obrazovanja, uključujući i integrisane studije, u zimski semestar upisano je 105.304 studenta, od toga je 94.524 studenta upisano na sve godine studija, a 10.780 su apsolvanti. U 2015. godini diplomiralo je 15.788 studenata, što je za 6,7 % manje u odnosu na školsku 2014. godinu. Od ukupnog broja diplomiranih studenata 58,7 % su studentice.

Analizom ovih statističkih podataka, evidentno je da u Bosni i Hercegovini raste broj visokoškolskih ustanova ali da broj upisanih studenata opada iz godine u godinu. Postavlja se pitanje uzroka ovakog stanja. U poslijeratnoj Bosni i Hercegovini došlo je do smanjenja nataliteta (smanjenje broja rođene djece), što se danas, vjerovatno, odražava na broj studenata. Međutim povećava se broj otvorenih visokoškolskih ustanova što s druge strane mora dati kvalitet u radu visokoškolskih ustanova. Jedan od pokazatelja kvalitete visokog obrazovanja je i praćenje kretanja odnosa broja upisanih i završenih studenata na visokim obrazovnim ustanovama. Drugi uzrok ovakog stanja treba tražiti u iseljavanju stanovništva Bosne i Hercegovine i sve manja želja za studiranjem gdje se prednost daje brzom zapošljavanju van zemlje.

4. Faktori koji utiču i određuju na rad visokoškolskih ustanova

Positivna kretanja u Bosna i Hercegovina počinju od 2007 godine usvajanjem Okvirnog zakona o visokom obrazovanju BiH čime se pokazala spremnost da se sistemski krene u reformu obrazovanja. Slijedom tih događanja usvojeni su entitetski zakoni, zakoni na kantonalnom nivou kao i Zakon o visokom obrazovanju u Brčko distriktu BiH. Zakonski je utvrđen određen broj institucija i ustanova koje u svojoj nadležnosti imaju rješavanje određenih pitanja koja su u vezi sa visokim obrazovanjem. Tako na nivou države Bosne i Hercegovine, *Ministarstvo civilnih poslova BiH* odgovorno je za provođenje Okvirnog Zakona i za: koordinaciju i razvoj visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, uz konsultacije s drugim nadležnim ministarstvima; promociju integracije nastavnog i istraživačkog rada i stimulaciju istraživačkih programa na univerzitetima; promociju mobilnosti studenata i osoblja u oblasti visokog obrazovanja u Evropi i u svijetu; promociju veza između visokoškolskih ustanova u Bosni i Hercegovini i visokoškolskih ustanova u regiji i u svijetu; promociju jednakih mogućnosti pristupa visokom obrazovanju, stručnom razvoju i obuci, cjeloživotnom učenju i svim drugim aspektima visokog obrazovanja; podržavanje i podsticanje jačih veza između sektora visokog obrazovanja, industrije, privrede i društva.

Rektorska konferencija koja se uspostavlja sporazumom univerziteta koja utvrđuje i zastupa zajedničke interese univerziteta u Bosni i Hercegovini, te ostvaruje saradnju sa institucijama u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Punopravni članovi Rektorske konferencije mogu biti rektori licenciranih i akreditiranih univerziteta u Bosni i Hercegovini, te djeluje i kao savjetodavno tijelo za provođenje reforme visokog obrazovanja.

Centar za informiranje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja (u daljem tekstu CIP) je samostalna upravna organizacija, a nadležan je za informiranje i poslove priznavanja u oblasti visokog obrazovanja u okviru Konvencije o priznavanju diploma u visokom obrazovanju (u daljnjem tekstu: Lisabonska konvencija). CIP je nadležan za informiranje i priznavanje u oblasti visokog obrazovanja; koordiniranje i međunarodnu razmjenu akademskog osoblja, studenata i programa u oblasti visokog obrazovanja; predstavljanje Bosne i Hercegovine u međunarodnim projektima u oblasti visokog obrazovanja iz svoje nadležnosti; kroz međunarodne mreže centara za informacije (mreže ENIC/NARIC) pruža informacije visokoškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini u vezi

sa stranim visokoškolskim ustanovama i programima kao osnov za priznavanje stepena i diploma za dalje školovanje na visokoškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini i predstavlja Bosnu i Hercegovinu u tim mrežama; daje obavještenje i mišljenje o stranim stepenima i diplomama u Bosni i Hercegovini s ciljem nastavka školovanja na visokoškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini; daje savjete i informacije o pitanjima iz svog djelokruga stranama sa zakonitim interesom; u skladu s Lisabonskom konvencijom i njenim pratećim dokumentima, donosi preporuke ministarstvu Republike Srpske, kantonalnim ministarstvima i Brčko Distriktu BiH o priznavanju diploma stečenih van Bosne i Hercegovine s ciljem zaposlenja, nastavka obrazovanja i ostvarivanja drugih prava koja proističu iz stečene kvalifikacije.

Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta (u daljnjem tekstu: Agencija) je samostalna upravna organizacija koja je nadležna za: utvrđivanje jasnih, transparentnih i pristupačnih kriterija za akreditaciju visokoškolskih ustanova i donošenje normi kojima se određuju minimalni standardi u oblasti visokog obrazovanja; utvrđivanje kriterija za izbor domaćih i međunarodnih stručnjaka koji daju ocjenu i obavljaju reviziju kvaliteta i daju preporuke o akreditaciji visokoškolskih ustanova; davanje preporuka o kriterijima i standardima ministarstvu Republike Srpske, kantonalnim ministarstvima i Brčko Distriktu BiH za osnivanje i zatvaranje visokoškolskih ustanova, te za prestrukturiranje studijskih programa; davanje preporuka o kriterijima za licenciranje visokoškolskih ustanova i studijskih programa; davanje preporuke o najnižim školarinama za sve studente na akreditiranim visokoškolskim ustanovama, s ciljem usklađivanja najnižih školarina na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine; davanje savjeta o politici rada i razvoja ministarstvu Republike Srpske, kantonalnim ministarstvima i Brčko Distriktu BiH; davanje savjeta i informacija o pitanjima iz svoje nadležnosti zainteresiranim strankama; utvrđivanje standarda kvaliteta, analizu kvaliteta, davanje preporuka za otklanjanje nedostataka kvalitete studija i visokoškolskih ustanova; predstavljanje Bosne i Hercegovine u međunarodnim organizacijama za kvalitet u visokom obrazovanju; predlaganje općih smjernica i kriterija na osnovu kojih se iz budžeta institucija BiH mogu dodjeljivati sredstva visokoškolskim ustanovama za naučnoistraživački rad; donošenje pravilnika i drugih akata iz svoje nadležnosti. U oblasti akreditacije, Agencija je nadležna za: raspisivanje javnog konkursa za izbor domaćih i međunarodnih stručnjaka za ocjenjivanje i reviziju kvaliteta i davanje preporuka o akreditaciji visokoškolskih ustanova, odnosno njihovih studijskih programa (u daljnjem tekstu: stručnjaci); osnivanje komisije za utvrđivanje liste stručnjaka, dostavljanje utvrđene liste stručnjaka na usvajanje svim ministarstvima obrazovanja u BiH i nadležnom odjelu Brčko Distrikta BiH; imenovanje komisije stručnjaka, na osnovu prijedloga nadležnih obrazovnih vlasti u pogledu izbora stručnjaka s utvrđene liste stručnjaka; davanje preporuke nadležnim obrazovnim vlastima o akreditaciji visokoškolske ustanove, odnosno studijskog programa, na osnovu mišljenja komisije stručnjaka; postupak i rješenje o akreditaciji i licenciranju visokoškolskih ustanova koje donose ministarstvo Republike Srpske, kantonalna ministarstva i Brčko Distrikt BiH, ocjenjivanje usklađenosti rješenja o akreditaciji s normama i kriterijima, u slučaju utvrđene neusklađenosti, davanje preporuke Upravnom odboru za preduzimanje daljnjih mjera, sve do mjere poništenja rješenja o akreditaciji, vođenje državnog registra akreditiranih visokoškolskih ustanova; stalnu dostupnost na svojoj internet stranici liste akreditiranih visokoškolskih ustanova u Bosni i Hercegovini i njeno objavljivanje najmanje jednom godišnje u "Službenom glasniku BiH", a najmanje dva puta godišnje u trima visokotiražnim dnevnim novinama. Agencija je utvrdila nekoliko važnih Odluka od kojih su posebno veoma važne. a) *Odluku za akreditaciju visokoškolskih ustanova u BiH*⁸ koja obuhvata slijedeće Kriteriji za akreditaciju visokoškolskih ustanova u Bosni i

⁸ Odluka za akreditaciju visokoškolskih ustanova u BiH („Službene novine“ broj: 96/16)

Hercegovini su: 1. Politika osiguranja kvaliteta 2. Izrada i odobravanje programa 3. Učenje, podučavanje i vrednovanje usmjereni na studenta 4. Upis i napredovanje studenata, priznavanje i certificiranje 5. Nastavno osoblje 6. Resursi za učenje i podrška studentima 7. Upravljanje informacijama 8. Informisanje javnosti 9. Kontinuirano praćenje i periodična revizija programa 10. Periodično vanjsko osiguranje kvaliteta. Svaki od ovih kriterija je posebno razrađen i određuje koje su obaveze visokoškolskih ustanova. b) Odluka o kriterijima za akreditaciju studijskih programa prvog i drugog ciklusa studija u BiH⁹ c) Odluka o normama kojima se određuju minimalni standardi u području visokog obrazovanja u BiH¹⁰. Na primjer, Odluka o normama kojima se određuju minimalni standardi u području visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini ne sadrži jasno utvrđene kriterije i standarde već su oni postavljeni „opisno“ i ova Odluka bi trebala jasnije i decidnije urediti ove standarde. Kada su u pitanju entiteti, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke vrši upravne, stručne i druge poslove utvrđene zakonom, a koji se odnose na koordiniranje planiranja i aktivnosti u oblasti visokog obrazovanja ali ne postoji zaseban Zakon o visokom obrazovanju Federacije BiH. S druge strane Republika Srpska ima svoj zakon o visokom obrazovanju Republike Srpske¹¹ kojim se propisuju principi i ciljevi visokog obrazovanja, nivoi, osnivanje, organizacija i rad visokoškolskih ustanova, obezbjeđenje kvaliteta, obrazovna djelatnost, prava i obaveze akademskog osoblja i studenata, tijela u oblasti visokog obrazovanja, postupak priznavanja diploma, finasiranje kao i druga pitanja vezana za ovu oblast. Kanotni i Brčko distrikt BiH imaju svoje zakone o visokom obrazovanju kojima se propisuje: sistem, uslovi i način obavljanja djelatnosti visokog obrazovanja; osnivanje, organizacija, finansiranje, upravljanje i rukovođenje visokoškolskim ustanovama; odgovornost, prava i obaveze nadležnih organa u oblasti visokog obrazovanja; prava i obaveze studenata; prava, obaveze, zvanja i izbor akademskog osoblja; način osiguranja kvaliteta u oblasti visokog obrazovanja, kao i druga pitanja od značaja za obavljanje djelatnosti visokog obrazovanja na datom administrativno teritorijanom području. Međutim, upravo u ovakvoj složenosti i šarolikosti sistema veoma često se pojavljuju i negativnosti koje imaju uticaj na rad ovih ustanova a prvenstveno su odraz izostanka platforme strategije razvoja visokog obrazovanja u BiH. Ti negativni uticaji se najčešće ogledaju u tromosti sistema, čestoj nefunkcionalnosti i izostanku operativnosti i nepostojanju podzakonskih akata koji bi pobliže rješavali određena pitanja. Ove negativnosti koje utiču ili otrežavaju rad visoko obrazovnih ustanova u Bosni i Hercegovini mogu se svrstati u vanjske i unutrašnje probleme. A) Vanjski problemi su izvan okvira djelovanja visoko obrazovnih ustanova i ogledaju se u određenim „opstrukcijama“ prilikom osnivanja ili rada visoko obrazovnih ustanova. Manifestuju se u vidu sporosti izdavanja određenih dokumenata za rad visoko obrazovnih ustanova, politički uticaj, favorizacijom određenih visoko školskih ustanova, uticaja na upisnu politiku, aktivnosti prilikom utvrđivanja liste stručnjaka ili dodjele određenih finansijskih sredstava iz budžeta u BiH, prikriveni revizorski izvještaji o poslovanju visoko obrazovnih ustanova kao i drugi faktori za čije rješenje su nadležne institucija na nivou države BiH, entiteta, kantona ili Brčko distrikta BiH. Na primjer u Brčko distriktu BiH, Zakonom je propisano osnivanje Odjeljenja za obrazovanje koje ima zadatak da rješava određena vrlo složenih pitanja iz oblasti visokog obrazovanja na području Brčko distrikta BiH, nije u potpunosti niti oformljeno¹².

⁹Odluka o kriterijima za akreditaciju studijskih programa prvog i drugog ciklusa studija u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 47/17)

¹⁰ Odluka o normama kojima se određuju minimalni standardi u području visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj: 100/11)

¹¹ Zakon o visokom obrazovanju RS („Službeni glasnik RS“ broj: 73/10, 104/11, 84/12, 108/13, 44/15 i 90/16)

¹² Član 14. Zakona o visokom obrazovanju Brčko distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, broj: 30/09) propisuje nadležnosti i obaveze Odjela za obrazovanje

B) Unutrašnji problemi u radu visoko obrazovnih pojavljuju se isključivo unutar samih visoko obrazovnih ustanova i ogledaju u najrazličitijim oblicima a ogledaju se kako slijedi:

- uticaj unutrašnjih političkih faktora na rad visoko obrazovnih ustanova,
- neusklađenosti ili neuređenosti postojećih internih akata-statuta visoko obrazovnih ustanova i ostalih akata poput pravilnika o studiranju, polaganju ispita, ocjenjivanju studenata i drugih internih akata, ili neadekvatno odnosno proizvoljno tumačenje istih,
- pitanje utvrđivanja etičkih kodeksa koji uređuju ponašanje studenata i nastavnog osoblja,
- ne postojanje plana integriteta za borbu protiv korupcije ili drugog tijela,
- odsustvo kvalitete naučno nastavnog osoblja,
- nedovoljno transparentnosti i odgovornosti u radu ustanova¹³, koja na primjer podrazumijeva objavu Plana izvođenja nastave sa tačno utvrđenim brojem sati koje obavljaju nastavnici ili vanjski saradnici na početku svake školske godine,
- nedovoljno ulaganje u infrastrukturu i opremanje visoko školskih ustanova odnosno u opremu sa kojom studenti rade i koriste je u praksi,
- neadekvatna upisna politika i produkcija određenih zanimanja koje teško pronalaze radna mjesta na tržištu rada – „hiperprodukcija kadrova“,
- negativnosti koje se javljaju prilikom zapošljavanja ili imenovanja nastavnog osoblja,
- izostanak nastavnog osoblja u cilju obavljanja poslova na drugim ustanovama ili privatnih poslova (dvostruka praksa) koji utiču na nemogućnost zapošljavanja novih predavača,
- ne pridržavanje Bolonjskog principa ocjenjivanja, davanje privatnih časova van termina nastave, poklanjanje nezasluženi ocjena, malverzacije sa ispitnim pitanjima, kupovina ocjena ili diploma kao iskorištavanje i zloupotreba studenata na druge različite načine u cilju dobijanja boljih ocjena i polaganja ispita i drugo.

Kada su u pitanja unutrašnji faktori oni se najčešće javljaju na nivou visokoškolske ustanove i mogu se brzo otkloniti snažnijim angažman rukovodstva ustanove i uvođenjem adekvatnih kontrola procesa rada.

5. Zaključak i preporuke

Kroz rad Uticaj pozitivnih i negativnih faktora na rad visokoškolskih ustanova u Bosni i Hercegovini predstavljen je zakonodavno-pravni okvir Bosne i Hercegovine koji reguliše materiju visokog obrazovanja sa pregledom zakonom utvrđenih institucija, ustanova i agencija koje u svojoj nadležnosti imaju oblast visokog obrazovanja. Također prikazani su i statistički podaci o broju studenata koji pohađaju studije na nekoj od visokoškolskih ustanova u BiH. U cilju unaprjeđenja sistema visokog obrazovanja kao unaprjeđenja pozitivnih kretanja i otklanjanja prisutnih negativnih faktora, potrebno je izvršiti analizu okvirnog zakona o visokom obrazovanju Bosne i Hercegovine kao i entitetskih, kantonalnih i zakona o visokom obrazovanju Brčko Distrikta BiH, te utvrditi „kritične tačke“ zakona koje stvaraju određene probleme u provođenju zakona i ostvarenju uloge visokoškolskih ustanova. Rezultati takve analize, najvjerovatnije bi rezultirali da se pokrenu procedure usklađivanja odnosno donošenja određenih uputstava, odluka ili zaključaka kako bi se zakoni mogli biti lakše provodljivi. Donošenjem podzakonskih akata, odluka i drugih dokumenata zakonodavni sistem će učiniti da institucije koje se bave problemom visokog obrazovanja budu operativnije i funkcionalnije. S druge strane, otklanjanje unutrašnjih problema, borba protiv

¹³ Za provjeru vjerodostojnosti diploma nadležni su Ministarstvu prosvjete i kulture Republike Srpske, kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjeljenje za obrazovanje Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.

korupcije, uspostavljanje sistema kvalitete i postavljanje etičkih standarada u radu visoko obrazovnih ustanova, unaprijediće se rad visokoškolskih ustanova. Iz svega navedenog, može se zaključiti da u Bosni i Hercegovini postoji adekvatan zakonodavnoopravni okvir koji u gotovo svim segmentima po pitanju visokog obrazovanja može ponuditi više ili manje kvalitetno rješenje, ali da se mora i dalje raditi na unaprjeđenju sistema visokog obrazovanja i otklanjanju „barijera“ koji će aktivno uticati na kvalitetniji i organizovaniji rad visokoškolskih ustanova.

6. Literatura

1. Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvalitete u Bosni Hercegovini www.hea.gov.ba
2. Agencija za statistiku BiH, statistika 2013- 2016godina, www.bhas.ba
3. ANALIZA UČINKOVITOSTI VISOKOG OBRAZOVANJA U REPUBLICI HRVATSKOJ Dunja Horvat Novak, Anica Hunjet, Tehnički glasnik 9, str.461-468, 2015
4. Hugh Glanville OSIGURAVANJE KVALITETE U VISOKOM OBRAZOVANJU – PRIRUČNIK 2006,
5. IZGRADNJA INTEGRITETA U VISOKOM OBRAZOVANJU U BIH 2011-2013. www.ti-bih.org
6. Korupcija u obrazovanju 2008, više autora www.cci.ba
7. KRIZA EKONOMSKE NAUKE I PROBLEMI VISOKOG OBRAZOVANJA, Veselin Drašković, 2016
8. Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službene novine BiH“ broj: 59/07 i 59/09),
9. Zakoni o visokom obrazovanju FBiH i RS, kantonalni zakoni i zakon Brčko Distrikta BiH,

KORUPCIJA U OBRAZOVNOM SISTEMU BOSNE I HERCEGOVINE**Sažetak**

Korupcija je krajem 1990-ih, zauzimala visoko mjesto u mnogim društvima, te su tako stvorene predrasude da u društvima bez korupcije nije moguće živjeti. Krvavim raspadom SFRJ, stvoreno je pogodno tlo za širenje korupcije u svim segmentima društva u novonastalim državama. Postratni put izgradnje Bosne i Hercegovine predvođen je u većoj mjeri od strane posredovanja i koordiniranja međunarodne zajednice, u kojoj su njeni akteri u obimnom procesu uređenja zemlje imali i na polju preuređenja, izgradnji novog obrazovnog sistema. Stoga imajući u vidu značaj obrazovnog sistema u društvu, može se smatrati da korupcija u samoj cijelini obrazovanja predstavlja veliki izazov. U ovom radu, ciljna izvedba je da kroz postojeću analizu i literaturu, prikažem štetan uticaj korupcije na sistem obrazovanja u Bosni i Hercegovini. To možemo shvatiti tako, da širenje korupcijske mreže, dovodi do upitnosti, efikasnog i kvalitetnog obrazovanja, te utiče na sigurnost i stabilnost društvenog prosperiteta.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, korupcija, obrazovni sistem, kvalitet, sigurnost.*

Summary

Corruption at the end of the 1990s occupied a high place in many societies, and thus created prejudices that in societies without corruption it was not possible to live. Bloody break up of SFRY, created a perfect ground for the spread of corruption in all segments of society in the newly emerging countries. The post-war construction of Bosnia and Herzegovina was largely driven by the mediation and coordination of the international community, in which its actors during the extensive process of organization of the country also influenced a field of reorganization by building new education system. Therefore, bearing in mind the importance of the educational system in society, it can be considered that corruption in the whole education system is a major challenge. In this paper, the goal is to demonstrate through the existing analysis and literature the damaging effect of corruption on the education system in Bosnia and Herzegovina. This can be understood in such a way that the spread of the corruption network leads to questionable, efficient and quality education, and affects the security and stability of social prosperity

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, corruption, education system, quality, security.*

1. Uvodne napomene

Bosna i Hercegovina po Dejtonskom uređenju sama za sebe predstavlja paradigmu održivosti. Na tako malom teritorijalnom prostoru kojeg zauzima Bosna i Hercegovina sa unutrašnjom podjeljenošću na dva entiteta, Federacija BiH i Republika Srpska, te Distrikta Brčko¹ u kojima svaka jedinica ima svoje propisano zakonodavno uređenje i u skladu sa tim propisima sprovode te zakone. U takvom jednom komplikovanom uređenju teško je izbjeći i pojavu korupcije² u svim društvenim sferama u kojem nije zaobišlo i obrazovanje. Šta to znači?

Aneksom IV Dejtonskog mirovnog sporazuma obrazovanje nije dodijeljeno u nadležnost državi, pa je samim tim postalo isključiva nadležnost entiteta, odnosno Brčko Distrikta, koji ima vlastite nadležnosti u ovoj oblasti. U Republici Srpskoj radi se o centraliziranom procesu obrazovanja koji je uređen odgovarajućim zakonom i podzakonskim aktima koje je donijela entitetska skupština. U Federaciji Bosne i Hercegovine obrazovni sistem je znatno složeniji, te je u nadležnosti kantona.³ Ovi zakoni koji se trebaju sprovesti u obrazovnom sistemu a u dobroj mjeri se ne sprovodi. Prema unutarnjem uređenju BiH, ostavlja prostor za poticaj nepotizma, mita, korupcije, koja na taj način ugrožava kvalitet obrazovanja počevši od predškolskog, pa sve do najvećeg stepena sticanja naučnog zvanja. Ovdje govorimo o korupciji jedne zemlje BiH, naravno da ona nije samo prisutna tu, korupcija u obrazovanju, je i u drugim zemljama u različitim sferama, globalni problem.

2. Korupcija

Korupcija predstavlja ogroman problem u svim društvenim kretanjima, odnosi se na ekonomsku, političku, zdravstvenu, socijalnu, obrazovnu, sportsku, kulturnu ... i sve druge društvene sfere. Ne sumnjivo, predstavlja jedan od najvećih problema u globalnom svijetu. Prisustvom korupcije u BiH koja traje od njenog osamostaljenja, ostavila je ogroman trag u uništavanju, prije svega, vrijednosti kvaliteta društva u državi. Do izražaja putem korupcije dolaze na vrlo odgovorne pozicije ne kompetentne ličnosti i putem podobnosti utiču na sam kvalitet i ozbiljnost institucija jedne države. Posmatrajući zakon o obrazovanju u Federaciji Bosni i Hercegovini, koji pored federalnog ima još i kantonalne zakone o obrazovanju što na prvi pogled izgleda dosta komplikovano u odnosu na drugi entitet Republiku Srpsku i Distrikt Brčko. Znači, pored federalnog zakona o obrazovanju, svaki kanton u federaciji ima pravo na donošenje svog zakona u obrazovanju u kojem najviše ima uticaja politička struktura kantona.

Kako se navodi u općem okviru strategije za borbu protiv korupcije 2016-2019 Federacije BiH, u kojem stoji da je: „Činjenica da korupcija ima takav karakter koji ne treba služiti kao utjeha i opravdanje da je borba protiv nje teška, pa i bezizgledna, nego kao poticaj

¹ Vidjeti više, Kržalić Armin, Korupcija u visokom obrazovanju: fikcija ili stvarnost? ITC, Kiseljak, 2015. str. 27.

² Mnoga istraživanja koja se posredno ili neposredno tiču korupcije svrstavaju Bosnu i Hercegovinu, a time i Federaciju Bosne i Hercegovine, na nezavidne pozicije. To se, npr., može zaključiti iz izvještaja *Lakoće poslovanja* Svjetske Banke za 2016. godinu, a *Izvještaj o globalnoj konkurentnosti 2015 - 2016* Svjetskoga ekonomskog foruma ukazuje na činjenicu da poslovanje u Bosni i Hercegovini u velikoj mjeri ometa korupcija. Vidjeti više u: Strategija za borbu protiv korupcije 2016-2019. Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.

³ Turčalo Sead, Geopolitičko kodiranje BiH u obrazovnom sistemu, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, 2017. vidjeti više na: <https://www.researchgate.net/publication/316497394>, posjećeno: 11.01.2018.

da se u antikorupcijskim programima koje su preduzimali drugi prepoznaju dobre prakse i razmisli o njihovom uvođenju u javni sektor Federacije Bosne i Hercegovine. Sem toga, mnogobrojnim međunarodnim pravnim dokumentima i inicijativama uspostavljeni su standardi u oblasti borbe protiv korupcije koje Federacija Bosne i Hercegovine namjerava u najvećoj mogućoj mjeri primijeniti u svom javnom sektoru“.⁴

I ako se smatra da je borba protiv korupcije dosta teška, ipak, nije potrebno opšte gladajući „slijegati ramenima“ i kao takvu pojavu prepustiti je vremenu, koja se širi kao zaraznu bolest našim prostorom. Korupcija, na visoko školskim ustanovam (univerzitetima) u Bosni i Hercegovini, odnosno, njenom većem entitetu Federaciji Bosne i Hercegovine je , posmatrajući je kao „karcinon“ koji je dostigao najveći stepen metastaziranja.

Kada govorimo o korupciji, može se reći da ne postoji prihvaćena definicija korupcije. Etimološki, riječ „korupcija“ ima korijene u latinskoj riječi corruptio, što znači: pokvarenost, kvarnost, razvrat, potkupljivanje, podmićivanje, potkupljenje, podmićenje, truljenje, raspadanje, krivotvorenje (spisa, mjere, utega i sl.)⁵ Postavlja se pitanje, šta zapravo dobijamo korupcijom? Da li nas korupcija čini sretnim, moćnijim, sigurnijim...? Naravno da će odgovori biti različiti i prema općem ubijeđenju svakog pojedinca, tu, prvenstveno mislim na slojeve društva, prema kojima se deklarišemo, tj., osvrt, na socijalnu sliku jednog društva. Korupcija ima dvostruke aršine i nije ni malo naivna pojava, koja s jedne strane brzo i ne zakonito ostvaruje dobiti, a gledano sa druge strane, utiče na kredibilitet jedne države, tj., učestvovanje u krivičnim dijelima.⁶ Posmatrajući u tom pravcu, korupcija predstavlja veliku prijetnju, u kojem se idiotizam masovno profilira i stavlja na pobijednički tron.

3. Zastupljenost korupcije u visokoškolskom obrazovnom sistemu bosne i hercegovine

Prije nego se dotaknemo korupcije u visokoškolskom obrzovnom sistemu Bosne i Hercegovine, treba naglasiti da se upisi na visokoškolske ustanove sprovode, odredbama upisne politike samog Univerziteta ili fakulteta. Način na koji se može steći studiranje jeste redovno, vanredno, studiranje na daljinu ili kombinovanjem sva tri načina izvođenja studiranja, u skladu sa propisima visokoškolske ustanove. Kako sam već na početku istaknu da je Bosna i Hercegovina vrlo komplikovana po svom uređenju, stoga i samo zakonsko uređenje je dosta usložnjeno po svojoj izvodljivosti i primjeni.⁷ Govoriti danas o korupciji u

⁴ Strategija za borbu protiv korupcije 2016-2019. Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016. str. 3.

⁵ U studiji je prihvaćena definicija korupcije Interpolove Grupe eksperata za korupciju (IGEC): „Korupcija je svako čimjenje ili nečinjenje pojedinca ili organizacije, javne ili privatne, kojim se krši zakon ili povjerenje zbog dobiti ili koristi“. Vidjeti više, Kržalić Armin, Korupcija u visokom obrazovanju: fikcija ili stvarnost? ITC, Kiseljak, 2015. str. 10.

⁶ Kada je riječ o zakonskom uređenju u oblasti obrazovanja, svaka država ima i sprovodi svoje zakonske propise po tom pitanju. Šta to zapravo znači? Da obrazovni sistem jedne države, je velikim dijelom odraz ustavnog uređenja same države. U ovom radu navodi se uređenje Bosne i Hercegovine, kako sam u predhodnom izlaganju napomenu da je BiH uređena prema Dejtonskom mirovnom sporazumu, koji je sačinjen iz dva entiteta sa svojim entitetskim i kantonalnim ustavima, te Statutom Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.

⁷ Složeno ustavno uređenje Bosne i Hercegovine, manifestovalo se i na obrazovni sistem Bosne i Hercegovine. Aneks IV Okvirnog mirovnog sporazuma (Ustav Bosne i Hercegovine) predvidio je da sve nadležnosti koje nisu navedene kao nadležnosti institucija BiH, potpadaju pod nadležnosti entiteta (i kantona). Obrazovanje nije uvršteno među 10 nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine. Međutim, iako obrazovanje nije prepoznato među 10 nadležnosti institucija BiH, Ustavom Bosne i Hercegovine predviđeno je da država i entitet moraju obezbijediti i zaštititi pravo na obrazovanje, kao jedno od fundamentalnih ljudskih prava. U skladu sa ovom

obrazovanju pretstavlja „mač sa dvije oštrice“. Učesnici u korupciji sigurno nisu poštteni građani, naprotiv, akteri korupcije su osobe koje su na sumnjiv način stekli moć, bogatstvo, uticaj, takve osobe se mogu povezivati, prije svega sa osobama kriminalnog miljea. Na žalost, taj milje je i u velikoj „paukovoj mreži“ prigrlio i visoko školske ustanove na prostoru Bosne i Hercegovine. Očito da se osjetila velika mogućnost za sticanje finansijske i druge koristi u ovom sektoru obrazovanja, pogotovo pojavom privatnih visokoškolskih ustanova, na kojima se po učesnicima korupcije lakše dolazi do željenog cilja. Prema navodima portparola „Transparency international BiH“ Ivane Korajlić „korupcija u obrazovanju je na visokom drugom mestu odmah posle državne uprave. Iz TI BiH kažu da iznose novca koje korupcija u obrazovanju „proguta“ godišnje nemoguće ni proceniti, a „prljavi poslovi“ najviše dolaze do izražaja na fakultetima. Kupovina i prodaja ispita je njačešći oblik, koji se često ne dešava samo razmenom novca, već kroz razne vrste poznanstva, pritisaka, političkih utisaka, ali i raznih uslovljavanja studenata“. ⁸ Naravno tu treba naglasiti i činjenicu da Univerzitet nema, izgubio je autonomiju, čime je sebe doveo u podređeni položaj sluge, u svrhu, pružanja i vrijednovanja političke šizofrenije. Što jasno stavlja do znanja da su Univerziteti postali produžena ruka političkih struktura (patuljaka), vršeći politizaciju kako univerzitetskih profesora, tako i ostalog osoblja (stranačke oligarhije), fakulteta. Što se može golim okom primjetiti kojoj političkoj stranci javni (državni) univerzitet pripada. U ovakvoj „šizofrennoj“ situaciji, gdje se veliča glupost, koristi podobnost, degradira znanje, nauka, idiotizam je u fokusu odlučivanja. Nevjerovatna je činjenica da društvo prepoznaje korupciju, prepoznaje njene aktere, uključenosti predstavnika političkih struktura a ne preduzimaju ništa. Da li uticaj strah od političkih oligarhija je toliki da se društvo (narod) boji „oligarha“ umjesto da bude obrnuto da svi oni se boje naroda! U ovakovom političkom uređenju u kojem se sve više i više podgrijava i veliča bitnost nacionalne pripadnosti i podijeljenosti (a zanemaruje seznanje i kvalitet) putem njihovih stranaka ključno određuju put validnosti jednog fakulteta.

Na primjer, istraživanja koja su na Univerzitetima Bosne i Hercegovine istraživali članovi ACCOUNT (udruženja INFOHOUSE), „prema navodima istraživanjima koja su trajala nekoliko mjeseci, navode kako su bili u situaciji da znaju za koruptivne radnje ali ih nisu prijavili - zbog straha, nisu željeli, ili su naveli da, ukoliko to drugi ne rade, ne žele ni oni. U istraživanju je učestvovalo 125 osoba (24 dekana i 101 član nastavnog osoblja na fakultetima). Većina anketiranih (80%) bi se usudila lično prijaviti korupciju kada bi pouzdano znali da postoji, a više od 60% anketiranog nastavnog osoblja (nisu ubrojani odgovori dekana) bi prijavilo korupciju i ako bi se plašili ili pouzdano znali da će zbog toga biti žrtva neke vrste odmazde – smanjenja plaće, šikaniranja, mobbinga, čak i otkaza. Ovaj podatak postaje djelimično upitan, jer oko petina anketiranih navodi kako su bili u situaciji da znaju za koruptivne radnje ali ih nisu prijavili (zbog straha, nisu željeli, ukoliko to drugi ne rade ne žele ni oni i sl.). Određeni dio anketiranog osoblja fakulteta (9%) imao je priliku susresti se lično sa koruptivnim radnjama, tj. da im neko od studenata ponudi mito. Mišljenja dekana o tome ko potiče korupciju su podijeljena, ali većina navodi kako su to profesori / docenti. Više od polovine anketiranih dekana (53%) smatra kako korupcija mnogo utječe na kvalitet visokog obrazovanja. Animiranje uposlenika fakulteta da anonimno prijavljuju korupciju prisutno je na više od 60% fakulteta koji su sudjelovali u ovom istraživanju, ali ne

obavezom, institucije BiH su pokrenule aktivnosti za uspostavljanje visokog obrazovanja na državnom nivou. Formirano je koordinaciono tijelo na državnom nivou koje je kroz svoje aktivnosti doprinijelo da se u junu 2007. godine donese Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Vidjeti više u: Kržalić Armin, Korupcija u visokom obrazovanju: fikcija ili stvarnost? ITC, Kiseljak, 2015. str. 31.

⁸ Više na: <https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/porazavajuće-fakulteti-i-skole-u-bosni-legla-korupcije-predaju-podobni-polazu-bogati/3wr16hz>, posjećeno: 31.01.2018.

postoje precizne smjernice ili osobe/institucije kojima se osoba koja želi prijaviti korupciju može javiti⁹. Iz ovoga bi se moglo reći da, strah ili bojaz utiču na pojedince da se suprotstavljaju nelegalnim radnjama, sami ti što bi pri pomisli doveli sebe u tešku poziciju sa pretpostavkom od ugrožavanja i onako teške životne egzistencije. Mehanizmi koji su duboko povezani sa korupcijskom mrežm su dobrom povezani sa politički moćnim akterima.

Prema navodima „Transparency international BiH“ „Najtužnije od svega što za ove optužbe, čak ni kada su slučajevi imali medijsku pažnju, nije niko odgovarao. Nažalost, niko ne reaguje. Čak ni kada slučaj dođe do suda, kao onaj profesora iz Tuzle i Srajeva, gotovo niko ne odgovara. Profesori optuženi za uzimanje mita i iskorištavanje studentkinja završili su na sudu, ali s obzirom na to da sudski procesi nisu dovedeni do kraja, ti profesori su vraćeni na posao. Iz grupe optuženih kažnjen je samo vozač, dok su profesori optuženi za seks afere, iskorištavanje studenta i uzimanje mita vraćeni na posao. U TI BiH naglašavaju da dodatne probleme pravi i politizovano upravljanje univerzitetima zbog čega kvalitet obrazovanja ide ka dole. Jedan od ključnih problema je politizovan izbor kadrova i rukovodstva fakulteta, gde se direktno postavljaju stranački podobni ljudi¹⁰. Iz ovoga se može izvest zaključak da fakulteti podliježu podjeli po stranačkoj vladavini što se odražava na sva druga lica koja nisu iz vladajuće oligarhije kao i sami studenti koji ne pripadaju odgovarajućem nacionalnom korpusu su manje vrijedna u odnosu onih studenata koji su skloni toj političkoj strukturi. Tu „prestaje riječ znanja i riječ akademskog zvanja“ šta ovim hoću da kažem, da nisu svi akademski zvaničnici i profesori koruptivni, ali oni se ne čuju njih nigdje nema da upute svoj akademski zdrav razum, suprotstave se takvim pojavama. Na žalost glas razuma se svodi na to da se kolege korumpirani profesori ne kritikuju, jer to je ko biva kodeks ponašanja da se nedaj bože ne bi zamjerlili jedan drugom. Ne radi se tu samo o profesorima već i studentima koji nekako na svoj način priželjkuju da nakon svršetka studija postanu aktivni članovi na fakultetu, pri tom ne mareći o samom načinu odabira u zvanje, primjera radi, asistenta, docenta i sl.

Prema navodima, Antikorupcijske mreže civilnog društva (ACCOUNT), na koji se pozivaju, prilikom prijavljivanja jednog od kandidata na konkurs za asistenta na jednom od fakulteta Univerziteta Sarajevo u kojima je izvršena odabir kandidata na ne propisan način, odnosno, ne ispunjavanjem uslova pri odabiru.

“Konkursne procedure za izbor u zvanje asistenta, što je i najbitniji izbor jer omogućava ulazak na Univerzitet, potpuno su netransparentne i zakonski loše uređene. Prema sadašnjem Zakonu o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo, a te odredbe su nepromijenjene i u novom zakonu koji se u formi nacarta nalazi u javnoj raspravi, propisani su samo minimalni uvjeti za izbor u zvanje asistenta – prosjek 8,0. O svemu ostalom potpuno autonomno odlučuje komisija koja se formira na fakultetu. U praksi se dešava da na istom fakultetu jedna komisija odluči da je prosjek ključan i izabere kandidata s boljim prosjekom, bez obzira na reference drugih kandidata, što se desilo i u mom slučaju. U drugom slučaju, na istom fakultetu, komisija se odluči za kandidata s manjim prosjekom, ali boljim referencama. Stvari su postavljene tako da komisija uvijek može ‘podesiti’ kriterije tako da odgovaraju kandidatu kojeg preferiraju i to, naravno, ostavlja prostor i za nepotizam, korupciju, negativnu selekciju... Zakonodavac ili Univerzitet bi, pored minimalnih kriterija, morali

⁹ Antikorupcijska mreža organizacija civilnog društva u BiH – Account, Centar za razvoj medija i analize, Infohouse Sarajevo, 2014.

¹⁰ Dok korupcija kao korozija zahvata fakultete širom BiH, najtužnije je da je najmanje prijavljuju studenti koji čute i neće da vide šta se oko njih dešava. Više vidjeti na: <https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/porazavajuće-fakulteti-i-skole-u-bosni-legla-korupcije-predaju-podobni-polazu-bogati/3wr16hz>, posjećeno: 31.01.2018.

pojasniti i proceduru u slučaju da više kandidata ispunjava minimalne uvjete. Moralo bi biti jasno određeno šta kandidatu donosi prosjek, šta objavljeni radovi, posebna priznanja. Time bi se minimizirale mogućnosti za najrazličitije manipulacije, pa i nepotizam u režiji komisija za izbor¹¹.

Iz ovoga se može izvesti zaključak da ne prijavljivanje i negiranje korupcije znatno utiče prisutnost straha kod osoba koji su bili svjedoci, učesnici (direktno ili posredstvom) u koruptivnim radnjama. Ne razmišljajući da proizvodnjom straha, kao garant sigurnosti, naprotiv daju i pospješuju širenju i jačanju korupcijske mreže. Da se nebi pogrešno protumačilo, iz ovih navoda u kojem se spominje samo jedan Sarajevski Univerzitet, isto je i na drugim javnim univerzitetima u Federaciji Bosne i Hercegovine. Sijetimo se aфере na Tuzlanskom Univerzitetu ...takvih dešavanja je u nekoliko godina unazad puno. Da li je to prouzrokovalo da se mladi svršeni srednjoškolski sve manje opredjeljuju za upis na državne univerzitete (u posljednje dvije godine upis se skoro upolovio) vjerovatno da jeste, a izbor im s druge strane pruža sve veći broj privatnih visokih škola, univerziteta na prostoru BiH. Otvaranjem privatnih univerziteta na prostoru kako Federacije tako i cijele Bosne i Hercegovine, predstavlja za javne prije svega konkurenciju, da li je kvalitet obrazovanja veći ili manji, u odnosu javni / privatni univerzitet, po mom mišljenju, nebi se trebalo diskutovati na neki neakademski način. Pogledajte, svi najbolji svijetski i evropski univezitate su privatni, naravno, da kad je riječ o našim fakutetima, da se tu treba raditi dosta na dostizanjukvalitete. Kako na javnom, tako i na privatnom visokoškolskom obrazovanju ima nedostataka, nisu više ni javni univerziteti što su nekad bili, što sam već u predhodnom tekstu naznačio, gubljenje autonomije i uvlačenje stranačke politike dovelo je javni univerzitet u podređenu situaciju i samu upitnost kvaliteta.

Kako navodi profesor Nerzuk Ćurak da „sloboda akademskog djelovanja kako profesora tako i studenata bila je bolja u periodu zrelog doba samoupravne Jugoslavije, uz predhodni uslov nedovođenja u pitanje vladajuće socijalne i ideološke paradigme na najopćijoj osnovi. Unutar zadovoljenja tog okvira i studenti i nastavnici bili su društveno i akademski dinamičniji i angažiraniji nego danas“.¹²

S druge strane, danas, pojavom moderno opremljenih privatnih univerziteta po nekim, svjetskim / evropskim standardima, privlače sve veći broj mladih da se opredjele za ovu vrstu studiranja. Podaci koji nam govore o porastu privatnih nad javnim univerzitetima u Bosni i Hercegovini koji su obrađeni u 2015. nam pokazuju sledeće:

„Broj visokoškolskih ustanova je u posljednjih 15 godina porastao sa 7 na 49, gdje se ekspanzija osnivanja dogodila u privatnom sektoru. Za razliku od ovog uzlaznog trenda, broj studenata koji su upisivali fakultete je zabilježio pad. Od 49 registrovanih visokoškolskih ustanova u Bosni i Hercegovini, njih 11 je u javnom vlasništvu, a 38 u privatnom vlasništvu. Od ukupnog broja registrovanih, više od polovine njih egzistira na području Fedracije BiH – 25 visokoškolskih ustanova. Od njih 25, šest je u javnom vlasništvu, a 19 u privatnom“.¹³

¹¹ Više na: <http://analiziraj.ba/2017/02/15/korupcija-i-obrazovanje-kad-akademici-utihnu/> posjećeno:10.02.2018

¹² Ćurak Nerzuk, Od erosa do polemosa, Knjiga razgovora, Buybook, Sarajevo, 2018. str.228-229

¹³ Od šest javnih visokoškolskih ustanova, 5 je akreditirano od HEA-e, a Univerzitet u Bihaću je u postupku akreditacije sa još 5 privatnih ustanova. Od 19 privatnih visokoškolskih ustanova koliko ih djeluje na području FBiH, samo su četiri privatne visokoškolske ustanove akreditirane od HEA-e Na području manjeg bh. entiteta Republika Srpska, registrirane su 22 visokoškolske ustanove, od toga 5 javnih i 17 privatnih. Osam visokoškolskih ustanova je akreditirano i to 2 javne i 6 privatnih, dok je postupak akreditacije u toku za tri privatne visokoškolske ustanove. Na području BD BiH registrirane su dvije visokoškolske ustanove, obje privatne koje nisu akreditirane. Da zaključimo, od 49 visokoškolskih ustanova, 17 je akreditiranih (9 u F BiH i 8

Da postoji uticaj politike i u privatnom obrazovnom sistemu postoji, to je neminovno, ni jedan privatni resurs se nije mogao pokrenuti bez političkog uticaja. Postoje i takvi privatni fakulteti na kojima dođete samo po „diplomu“, a isto tako, trebamo biti iskreni, nisu sve privatne visoko školske ustanove na takvom principu. Ovdje ću stati, ostavit ću vam prostor za razmišljanje „neka svaki pojedinac kreira svoj stav o kvaliteti i kvantiteti javnog / privatnog visoko školskog obrazovanja“ korupcija je prisutna i u jednom i u drugom sektoru. Budemo li se plašili, šutjeli ne govorili o prisustvu korupcije, tad nemamo ni prava osuđivati učesnike tih koruptivnih radnji, jer svojom šutnjom, strahom, sami doprinosimo jačanju korupcije. Da li je naše znanje dovedeno u prizmu pada?

„Napredak naše nacije ne može biti brži od napretka našeg obrazovnog sistema. Ljudski um je naš najdragocijeniji resurs“. John F. Kennedy, specijalna poruka Kongresu o obrazovanju, 20. februar 1961.¹⁴

Na pitanje koliki je stepen korupcije u obrazovanju prisutan na prostoru Bosne i Hercegovine? Prema podacima, koji pokazuju u kakvim okolnostima zaista živimo. „Rezultati do kojih se došlo u tom istraživanju pokazuju da je percepcija korumpiranosti visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini dio lošeg stanja i korumpiranosti bosanskohercegovačkog društva u cjelosti. Tako, velik broj ispitanika (73,9%) Bosne i Hercegovine smatra da postoji korupcija na fakultetima i visokim školama“.¹⁵

Koliko god su ovi podatci tačni! Problem je eminentan. Korupcija se pojavljuje u mnogim sferama ljudskog života, onemogućavajući na taj način pojedince da slobodno uživaju svoja zajemčena prava. Te predstavlja činjenicu, da u velikoj mjeri utiče na kvalitet i snagu samog obrazovnog sistema, slabeći na taj način ostale sfere života koje svoj osnov nalaze u dobrom i kvalitetnom obrazovnom sistemu. Nisam siguran koliko smo svijesni da živimo u vremenu gdje korupcija izjeda sve zdrave mehanizme i pritom stvara jedno šizofreno, devijantno društvo i ako se iz ove šizofrenije i proizvedenog straha (ne prijavljivanja korupcije) ne oslobodimo, postat će mo ovisni od dobro uštimate gluposti, proizvedene u spstvenoj režiji.

Prema, Transparency International, koji navodi da korupcija nije samo problem zemlja u razvoju. Kako ističu da je, „velika potražnja za univerzitetskim obrazovanjem otvorila mogućnost nezakonitom naplaćivanju obrazovnih usluga. Studentima je više nego ikad

u RS-u). Od ovih 17 akreditiranih, 7 je javnih, a 10 privatnih visokoškolskih ustanova. Za 9 visokoškolskih ustanova postupak akreditacije je u toku. Vidjeti više: Kržalić Armin, Korupcija u visokom obrazovanju: fikcija ili stvarnost? ITC, Kiseljak, 2015. str. 72-73.

¹⁴ Ćurak Nerzuk, Od erosa do polemosa, Knjiga razgovora, Buybook, Sarajevo, 2018. str. 221.

¹⁵ Korelacija između stepena obrazovanja ispitanika i njihove percepcije o prisustvu korupcije u visokom obrazovanju vrlo je ubjedljiva. Tako, među ispitanicima sa najnižim stepenom obrazovanja, najviše je onih koji smatraju da postoji korupcija u visokoškolskim ustanovama, kao i onih sa višom školom, njih 92%. Ispitanici sa najvišim stepenom obrazovanja npr. doktori i magistri, su rijetko izjavili da postoji korupcija na visokoškolskim ustanovama, a njih 56,2% su i najzastupljeniji u odgovoru *ne znam* 21,9%. Kada je u pitanju odnos muškaraca i žena prema ovom pitanju treba naglasiti da muškarci i žene podjednako percipiraju korupciju u visokoškolskim ustanovama. Nezaposleni i studenti su ispitanici sa najčešćim odgovorom da postoji korupcija u visokoškolskim ustanovama, njih oko 88%, dok je frekvencija tog odgovora nešto manja kod zaposlenih, 84%. Također, ispitanici u entitetu Federacija BiH su češće birali odgovor da postoji korupcija u visokoškolskim ustanovama u odnosu na ispitanike u entitetu RS (84,2%-74,2%). Lična iskustva sa korupcijom na fakultetima i visokim školama imalo je 11,6% ispitanika, a sami čin koruptivnog ponašanja manifestovao se u davanju mita (novca) za upis na fakultet, te kasnije tokom studiranja, davanju mita (novca) za polaganje ispita. Čini se da je jedan broj građana dosta skeptičan povodom ovih pitanja, jer je procenat onih koji izjavljuju da ne znaju ili ne žele da odgovore na ova pitanja značajan i iznosi 14,8%. Preuzeto od: Kržalić Armin, Korupcija u visokom obrazovanju: fikcija ili stvarnost? ITC, Kiseljak, 2015. str. 75-76

potrebna visoka stručna sprema i pod velikim su pritiskom da se upišu na univerzitet i da ga završe s dobrim ocjenama, što stvara plodno tlo za korupciju i prevaru“. Oni su dalje došli do saznanja, da je velika potražnja za diplomama, koja je pokrenula industriju lažnih univerziteta.¹⁶

4. Zaključna razmatranja

Analizirajući pojavu korupcije u sferi visokoškolskog obrazovanja sa stanovišta njenog funkcionisanja i značaja u okviru države, te zastupljenost oblika korupcije u obrazovnom sistemu i percepcije samih građana o ovom problemu u društvu, sa sigurnošću možemo da konstatujemo da je korupcija i te kako prisutna na prostoru Bosne i Hercegovine i kao takva ima veliki uticaj na sociojošku stabilnost u društvu. I dok mnogi okreću glavu, sliježu ramenima, pravdajući se da to nije njihov problem. Naprotiv, jeste problem svakog od nas, jer ne reagovati na svaki vid korupcijske radnje mi na neki način odobravamo sve te ne zakonske radnje. Ono što je jako bitno u suprotstavljanju korupciji u visokoškolskim ustanovama jeste osloboditi se straha od oligarha i dići glas, oni (političke elite) treba da se boje nas građana. naša šutnja proizvedena ja bih rekao više ljenošću nego bojaznošću učestvuje u stvaranju idiotističke generacije u kojem sve više i više nalazimo.

Činjenica je da nakon rata u Bosni i Hercegovini došlo do socijalne devijacije u svakom smislu i da je jedna od najgorih devastacija zahvatila obrazovni sistem, kako u kadrovskom smislu tako i u smislu gubljenja autonomije. Cjelokupna društvena situacija, društveni kontekst morao je da se reflektira i na visoko obrazovanje.¹⁷

Što se tiče posljedica korupcije u obrazovanju, one su brojne i prisutne na različitim nivoima, te uključuju posljedice po lični kredibilitet, društvenu štetu koja se odnosi na opadanje kvaliteta obrazovanja, slabljenje povijerenja u obrazovne i druge institucije, razvijanje koruptivnog ponašanja kao dominantnog modela ponašanja i slabljenje društvenih vrijednosti. Osim što vodi ka opadanju kvaliteta obrazovanja, korupcija narušava razvoj cijelog društvenog sistema i vladavine zakona, čime slabe institucionalni temelji od kojih zavisi društveni i ekonomski razvoj.

„Očigledno je da mi živimo u duboko korumpiranom društvu u kojem su mreže osobnih veza i nepotizma institucionalizirani u općeljudski način života“. „Za zbiljski reformu univerziteta u Bosni i Hercegovini potrebni su ljudi sa akademije, kao i donositelji odluka na političkom nivou, koji mogu konstituirati sinergijske i odgovorne obrazovne politike zasnovane na afirmaciji znanja. To je teško očekivati zato što je produkcija kvazielita uzela ozbiljnog maha u društvu koje je potpuno anarhično“.¹⁸

Borba protiv korupcije je neminovna i ona se nebi trebala dovoditi u pitanje. Stvar je u tome koliko će mo mi kao društvo shvatiti da zabijanje glave u pijesak, dajemo poticaj jačanju, odnosno, umrežavanju korupcije kako u visokoškolskom obrazovanju tako i u svim drugim društvenim sistemima.

¹⁶ Vidjeti više na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/mito-i-korupcija-u-obrazovnim-institucijama-diljem-svijeta/25134023.html> posjećeno: 10.01.2018.

¹⁷ Ćurak Nerzuk, Od erosa do polemosa, Knjiga razgovora, Buybook, Sarajevo, 2018. str. 223.

¹⁸ Isto, str. 231.

5. Literatura

1. Antikorupcijska mreža organizacija civilnog društva u BiH – Account, Centar za razvoj medija i analize, Infohouse Sarajevo, 2014.
2. Ćurak Nerzuk, Od erosa do polemosa, Knjiga razgovora, Buybook, Sarajevo, 2018
3. Kržalić Armin, Korupcija u visokom obrazovanju: fikcija ili stvarnost? ITC, Kiseljak, 2015.
4. Strategija za borbu protiv korupcije 2016-2019. Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.
5. Turčalo Sead, Geopolitičko kodiranje BiH u obrazovnom sistemu, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, 2017.
6. <http://analiziraj.ba>
7. <https://www.blic.rs>
8. <https://www.researchgate.net>
9. <https://www.slobodnaevropa.org>

DOPRINOS I ZNAČAJ PRAKTIČNE NASTAVE ZA STUDENTE PRAVNIH FAKULTETA

Abstrakt

Praktične metode rada spadaju u red interaktivnih oblika nastave-učenja. Interaktivni metodi rada bazirani su na činjenici da student raspolaže značajnim prethodnim teorijskim znanjima, i da taj teorijski potencijal može biti iskorišten tako što će se omogućiti interakcija učesnika konkretne praktične djelatnosti kroz slobodan i podsticajan sukob ideja i konstruktivni dijalog.

Praktična nastava kroz organizaciju i afirmisanje simulacionih suđenja će afirmisati konstruktivnu i neposrednu razmjenu mišljenja i rasprava o konkretnom predmetu, kroz koji se postepeno izgrađuju i unapređuju sposobnosti i vještine praktičnog rada studenata. Najvažnija karakteristika obrazovanja studenata kroz praktične aktivnosti je u tome što student nije pasivni „sakupljač“ informacija, već aktivno učestuje u rješavanju konkretne pravne situacije, slučaja, predmeta, sa svim svojim sklonostima, potrebama, sposobnostima, mogućnostima i interesovanjima.

U radu će se prezentirati iskustva simulacionih krivičnih i srodnih suđenja u bližem okruženju. Simulaciona suđenja u krivičnim stvarima daju priliku studentima starijih godina prava da se praktično upoznaju, tj. da sami osmisle konkretan krivični predmet, i da isti „obrade“ u sudnici kroz cjelokupni tok glavnog pretresa, do konačne sudske odluke.

Na Fakultetu pravnih nauka Sveučilišta/Univerzitetu VITEZ, u cilju što kvalitetnije interakcije studenata u praktične djelatnosti budućeg zanimanja, profesije, osnovana je Pravna klinika kao svojevrsna studentska radionica, laboratorija gdje se provjerava i unapređuje praktični aspekti pravnog obrazovanja studenata.

Ključne riječi: *praktična nastava, pravna klinika, interakcija, simulacija suđenja, besplatna pravna pomoć.*

CONTRIBUTION AND THE IMPORTANCE OF PRACTICAL COURSES FOR STUDENTS OF LEGAL FACULTIES

Abstract

Practical methods of work fall into the order of interactive forms of teaching-learning. Interactive methods of work are based on the fact that the student has significant previous theoretical knowledge, and that this theoretical potential can be exploited by allowing the participants to interact with concrete practical activities through a free and stimulating conflict of ideas and a constructive dialogue.

Practical instruction through the organization and affirmation of summation trials will affirm a constructive and direct exchange of opinions and discussions on a concrete subject, through which graduates are gradually developing and improving the abilities and skills of practical work of students. The most important characteristic of student education through practical activities is that the student is not a passive "collector" of information, but actively

¹ Fakultet pravnih nauka Sveučilišta/Univerziteta „VITEZ“ u Vitezu, adnan.piric@unvi.edu.ba
piricadnan@gmail.com

participates in solving a particular legal situation, case, case, with all his preferences, needs, abilities, possibilities and interests.

The paper will present the experiences of simulation criminal and related trials in the surrounding environment. Simulated trials in criminal matters give students of older age the opportunity to get to know each other, i.e. to create a specific criminal case themselves, and to "process" in the courtroom through the entire course of the main trial, to the final court decision.

At the Faculty of Law of the University / University of Vitez, in order to achieve a high quality student interaction in the practical activities of future practice, professions, the Legal Clinic was established as a kind of student workshop, a laboratory where the practical aspects of legal education of students are examined and improved.

Key words: *practical teaching, legal clinic, interaction, trial simulation, free legal aid.*

1. Pojam i nastanak pravnih klinika

Pravna klinika² (legal clinic, law clinic, law school clinic) je program pravničkog školovanja koji obezbeđuje neposredno pravničko iskustvo studentima Pravnih fakulteta, a istovremeno opslužuje različite klijente, kojima je potrebno pružanje pravne pomoći. Obično se na čelu pravnih klinika nalaze klinički profesori, odnosno predavači kliničkog pravničkog obrazovnog programa. Pravne klinike najčešće postupaju po principu *pro bono*, u određenim pravnim pitanjima, čime se obezbeđuje besplatna pravna pomoć klijentima.³

Pravna klinika⁴ je interaktivni metod edukacije studenata prava, koji ima za cilj da ih obuču u nekim praktičnim veštinama, koje će im biti potrebne kako bi svoju buduću profesiju obavljali kompetentno, savjesno i sa visokim profesionalnim moralom. Pritom, kliničko pravno obrazovanje ima dvije glavne svrhe. Prvenstveni cilj jeste da studente uči praktičnim vještinama i profesionalnoj odgovornosti, dajući im mogućnost da pravo primenjuju na žive ljude u stvarnim životnim situacijama. Drugi glavni zadatak pravnih klinika jeste da obezbede besplatnu pravnu pomoć za siromašne, za izbeglice, za Rome, za žrtve porodičnog nasilja, jednom riječi za ljude kojima prijete rizik socijalne isključenosti. Ovu pravnu pomoć pružaju studenti koji su završili prethodnu posebnu obuku na Pravnoj klinici, profesori i profesionalni advokati. To je metod „učenja iz iskustva“ („learning from experience“) ili „učenja na osnovu činjenja“ („learning by doing“)⁵. Praksa je, inače, da se klinički obrazovni programi formiraju za različite pravne oblasti, kao što su: imigraciono pravo; ekološko pravo; intelektualna svojina; krivične stvari, uključujući i krivično procesuiranje; ljudska prava i međunarodno krivično pravo.⁶

Pored obrazovanja studenata prava, što je i prioritetan cilj, pravne klinike imaju i vrlo značajnu društvenu ulogu. Naime, u svakom društvu postoji manji ili veći dio populacije koji sebi ne može da priušti advokata, odnosno odgovarajuću pravnu pomoć u rješavanju najrazličitijih problema. Iako u našoj državi postoji nevladina agencija za pružanje besplatne

² "Kliničko pravno obrazovanje" (clinical legal education) je interaktivni metod edukacije studenata prava, koji ima za cilj da ih obuču u nekim praktičnim veštinama koje će im biti potrebne da bi svoju buduću profesiju obavljali kompetentno, savjesno i sa visokim profesionalnim moralom. Moglo bi se najjednostavnije reći da je to metod "učenja iz iskustva" ("learning from experience") ili "učenja na osnovu činjenja" ("learning by doing").

³ Izvod iz članka: Kostić. M. „Pravna klinika kao metod nastave i pružanja besplatne pravne pomoći“, Socijalna misao, Beograd, januar/mart 2010., str. 67-77.

⁴ Termin pravna klinika prvi put se pojavio u Njemačkoj pravnoj terminologiji, početkom XX vijeka. Profesor Fromgold se zalagao da se i na Pravnim fakultetima formiraju klinike na kojima bi se studenti (radeći u direktnom kontaktu sa klijentima) učili pravnim znanjima i vještinama.

⁵ Metod učenja „learning by doing“ razvio je američki psiholog, filozof i reformator obrazovanja, John Dewey, čije su ideje vršile uticaj na obrazovnu i socijalnu reformu. On je jedan od utemeljivača filozofije pragmatizma i funkcionalne psihologije.

⁶ Legal clinic“, http://en.wikipedia.org/wiki/Legal_clinic, pristup: 25.12.2013.

pravne pomoći, do nje, odnosno termina u istoj je često jako teško doći ili se mora čekati određeni vremenski period, zbog prebukiranosti. Upravo tu još više na značaju dobija upravo pravna klinika, odnosno isto tako besplatna i kvalitetna pravna pomoć, sa obostranom koristi: klijenti imaju korist jer će dobiti besplatnu pravnu pomoć, a učesnici pravne klinike imaju korist što će na osnovu pravne problematike klijenta ući u određene sfere prava, te istražujući propise kojima je regulisan određeni slučaj, proširiti svoje znanje. Pravne klinike koje rade sa živim klijentima preuzimaju na sebe saradnju i pružanje pravne pomoći takvim licima, ali istovremeno obezbjeđuju i klijente sa kojima će raditi njihovi studenti, naravno, uz superviziju profesora.

Studenti prava prilikom učešća u radu pravnih klinika, u domenu promjene domaćeg zakonodavstva kao i čitavog obrazovnog procesa, organizovanju pravna savjetovaništa, gdje studenti, radeći zajedno sa svojim profesorima i iskusnim pravnicima praktičarima, pripadnicima različitih pravničkih profesija i pravničkih specijalizacija, rješavaju razne životne probleme klijenata i savjetuju ih kako da najbolje ostvare svoja prava. Ovo je segment dragocjenog iskustva iz tuđih života koji će mladim ljudima, budućim pravnicima, olakšati da prepoznaju u praksi mnoge životne situacije, koje bez ličnog doživljaja u svom uzrastnom dobu možda nisu ni mogli da iskuse.

Kada govorimo o pravnim klinikama u SAD možemo navesti da je ideja o pravnim klinikama nastala kratko pošto je objavljen opis jedne posebne metode obrazovanja pravnika kao pokušaj ostvarenja „popularnog puta“ za pripremu pravničke karijere.⁷ Klinički metod opisuje se u kriminologiji kao autentični metodološki postupak, kojim se ispituje individualni slučaj kriminalnog ponašanja putem multidisciplinarnog pristupa, slično postupanju ljekara na klinici prema pacijentima. U stvari, radi se o primjeni postupaka prema delinkventnom licu koji su nalogni tretmanu na klinici.⁸ Iako je došlo do brojnih promjena, možda i kompromisa prilikom uvođenja ove nove metode u edukativne sadržaje nastavnih planova na pravnim fakultetima, još je dekan Pravnog fakulteta u Nordvesternu, izvjesni Wigmore, napisao dvadesetih godina XX vijeka jednu bilješku, kao poruku, koja na svom značaju nije izgubila ništa ni do danas.

Kroz neki, čak stogodišnji period, polazeći od svojih ranih početaka, kliničko pravničko obrazovanje postalo je standardni dio nastavnih programa u američkim pravnim školama počev od šezdesetih godina prošlog vijeka, dok se u Rusiji, Centralnoj i Istočnoj Evropi u posljednjih desetak godina ustalilo na nešto više od 60 Pravnih fakulteta.

2. Vrste pravnih klinika

U zavisnosti od sveukupnog opredjeljenja Prvnih fakulteta koji organizuje i realizuje kliničke aktivnosti, a skladno stanju u društvu, aktuelnosti društvenih kretanja, događanja, moguće je organizovati klinike iz raznih oblasti pravnih nauka, djelatnosti. Klinike kao oblik interaktivnog - praktičnog rada studenata prava svakako da su prioritnije u oblasti primjenjenih grana prava (procesne djelatnosti).⁹

Na Pravnim fakultetima najčešće se organizuju slijedeće pravne klinike:

⁷ “U težnji da se metod šire prihvati na pravnim fakultetima u SAD, studenti prava, na nekoliko pravnih fakulteta u SAD ustanovili su dobrovoljne, neprofitne „pravne dispanzere“, ili biroa, za pružanje pravne pomoći, kako bi obezbjedili nepsoredne mogućnosti da uče i praktikuju pravničke veštine i pravnu analizu, kao i da doprinose misiji socijalne pravde, tako što će pružati pravnu pomoć onima koji ne mogu da angažuju advokate-profesionalce.

⁸ Aćimović, M. (1988) Psihologija zločina i suđenja, Beograd, Savremena administracija, str. 169; Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M. (2009) Kriminologija, Niš, Pelikan-PRINT, str. 33.

⁹ Građansko procesno pravo, krivično procesno pravo, upravno procesno pravo, radno pravo.

Klinika za građanska prava¹⁰ - Klinika za građanska prava pruža studentima razna saznanja i sticanje praktičnih vještina u nizu građanskih pitanja. Radeći pod nadzorom fakulteta, studenti će biti upoznati sa pravilima zastupanja u građanskim parnicama, učestvovalaće na seminaru koji će se fokusirati na materijalno pravo i izučavanje vještina prikupljanja podataka uključujući intervjuisanje klijenata i svjedoka, istraživanje činjenica i analizu istih, savjetovanje, pregovaranje, posredovanje i zastupanje na sudu. U okviru građanske klinike moguće je organizovati razne oblike kliničke edukacije, praktičnog razmatranja slučajeva iz prakse u građanskim stvarima.

Klinika za krivično i krivično procesno pravo¹¹ - Klinika za krivičnu odbranu angažuje studente krivičnog prava pod nadzorom profesora i uz nadzor advokatskih kancelarija sa kojima Fakultet saraduje. Studente na sudu prate advokati. Studenti razgovaraju sa klijentima i svjedocima, vode istragu, imaju uvid u policijske izveštaje i druge materijale od važnosti za odbranu. Pored toga, studenti zastupaju klijente u prekršajnim predmetima zajedno sa advokatskom kancelarijom. Studenti pohađaju seminare koji obuhvataju izučavanje i usavršavanje materije krivičnog prava, izvođenje dokaza i dokazni postupak, kao i usavršavanje advokatskih vještina.

Simulaciona suđenja su najinteresantniji dio praktičnog rada studenta, gdje mogu da učestvuju u konkretnom krivičnom predmetu kroz simuliranje svih procesnih subjekata, prolazeći kroz sve faze glavnog krivičnog postupka. Organizacija simulacionih sudnica predstavlja nastojanje da se u tzv. Simulaciji približi stvarni ambijent suđenja u konkretnoj krivičnoj stvari. U tom cilju je potrebno odabrani interesantne krivične predmete, koji će za studente bili inspirativni, interesantni, ali ne previše komplikovani.

Za svako simulaciono suđenje se prethodno priprema tzv. predmet, koji se sastoji od: istražnog materijala, optužnice sa svim relevantnim priložima koji su bitni za izvođenje dokaza na glavnom pretresu. Takođe je interesantno da se pripremi i tzv. istražni predmet od strane pripadnika policije, iz kojih se studenti mogu upoznati o načinu i sadržaju pribavljanja dokaza utoku istrage.

U izboru aktera sudnice, bitno je odabrati studente koji u prvoj fazi imaju afiniteta, znanja i interesovanja za ovakav oblik rada. Na osnovu prvog simulacionog suđenja, koje je u suštini i najkvalitetnije, moguće je da i drugi studenti se ohrabre i organizuju i uvježbavaju simulaciono suđenje u okviru predispitnih aktivnosti.

Apelaciona pravna klinika¹² – Apelacione klinike pružaju pomoć i mogućnosti studentima da se bave pitanjima svih vrsta žalbi u apelacionim postupcima, posebno kroz pripremu i pisanje raznih pravnih lijekova, zastupanje lica. U cilju što kvalitetnije pripreme iz ove složene pravne djelatnosti organizuju se stručni seminari iz raznih oblasti pravne prakse, gdje učestvuju eksperti, sudije, tužioci, advokati, koji studentima neposredno pomažu i učestvuju u pripremi apelacionih dokumenata, koji se kasnije i konkretno primjenjuju u simulacionoj apelacionoj praksi.

Klinika za zastupanje i zaštitu djece – Ova klinika se prioritarno bavi problemima djece, gdje se javljaju kao žrtve zločina, ali i slučajevima gdje se djeca, maloljetnici javljaju kao učinioci krivičnih djela. Učesnici pravne klinike zastupaju djecu pred sudovima, obavljaju intervju sa djecom, pružaju pomoć beskućnicima i sl. Posebno je bitna pomoć djeci i maloljetnicima koje su žrtve raznih oblika nasilja, što je posebno složena i teška djelatnost.

Klinika za zaštitu izbjeglica – se bavi izučavanjem i praktičnom djelatnošću u vezi pružanja pomoći izbjeglicama. Posebno se radi na proučavanju konkretnih slučajeva, gdje je pomoć izbjeglicama potrebna, kroz pisanje određenih molbi, žalbi i drugih akata.

¹⁰ http://www.nyls.edu/academics/jd_programs/lawyer_skills_externships/clinics/civil_rights_clinic

¹¹ http://www.nyls.edu/academics/jd_programs/lawyer_skills_externships/clinics/criminal_defense_clinic

¹² Najkvalitetniji oblik rada Pravne klinike se sastoji u izradi i zastupanju žalbi za nekuke, siromašne građane, što predstavlja krajnji cilj Pravne klinike, a na bazi besplatne prve pomoći.

Imigraciona klinika – se bavi pružanjem pomoći strankama u popunjavanju dokumenata, kontaktima sa imigracionim organima i sl

Kriminalističko forenzičke klinike - U ovim klinikama se obavljaju simulacione radnje istrage krivičnih djela kroz primjenu pravila kriminalistike, kriminalističke forenzike. Studentima pomoć pružaju iskusni kriminalistički istražioci, forenzičari, kroz prezentaciju primjera iz prakse.¹³

Pravna klinika u preduzetništvu – Ova klinika daje praktična uputstva u oblasti preduzetništva, kroz savjetodavno djelovanje u vezi pokretanja biznisa, pripreme dokumentacije, izbora preduzeća, dobijanje dozvola, registracije preduzeća, zapošljavanje i druge poslove.

Poreska klinika – studenti u ovim klinikama pod nadzorom advokata pomažu poreskim obveznicima, koji ulažu žalbe na „razrezani“ porez, i u sličnim situacijama u vezi sa poslovima iz oblasti poreza i doprinosa.

Pravna klinika za zaštitu životne sredine – kroz rad ove klinike studenti se usavršavaju za vođenje parnica u vezi zakona o zaštiti životne sredine. Rad se obavlja u saradnji sa stručnjacima iz ove oblasti – ekolozi, pravnici.

3. Pravne klinike kao oblik studentskih kancelarija

Nova obrazovna koncepcija, koja se zahtjeva po kriterijumima bolonjske deklaracije¹⁴ je fokusirana na sticanje praktično upotrebljivog znanja, što se postiže primjenom metoda učenja zasnovanog na principu „learning- by doing“, („učenje kroz delanje, činjenje“). S druge strane, klinički metodi rada spadaju u red interaktivnih oblika nastave, odnosno učenja. Interaktivni metodi rada bazirani su na činjenici da studenti raspolažu značajnim prethodnim znanjima, umjenjima i životnim iskustvima i da ovaj potencijal može biti iskorišćen tako što će se omogućiti interakcija učesnika, slobodan i podsticajan sukob ideja i konstruktivni dijalog, razmjena i rasprava, koji postepeno izgrađuju i unapređuju sposobnosti i vještine studenata. Student nije pasivni „sakupljač“ informacija, već u nastavnom procesu učestvuje kao cjelovita ličnost, sa svojim sklonostima, potrebama, sposobnostima, mogućnostima i interesovanjima. Jedna od prednosti kliničkih metoda ogleda se u tome što su zasnovani na dobrovoljnosti, ličnom angažovanju i zainteresovanosti studenata i što koriste resurse svih „stilova“ učenja.

Od posebnog je značaja da primjena ovih metoda povećava osjetljivost studenata za tuđa osjećanja i doživljaje, za različite intelektualne i socijalne perspektive. Iskustvo pokazuje da rad na klinici razvija sposobnost decentracije, izražavanja empatije, jača samopouzdanje studenata, povećava nivo „socijalnog senzibiliteta“, razvija toleranciju, razumjevanje i povjerenje i druge sposobnosti važne za profesionalni rad i svakodnevni život. U interakciji sa iskusnim pravnicima, praktičarima, angažovanim na klinici, student usvajaju etički standard i vrijednosti pravne struke, pravila profesionalizma i lične odgovornosti, istinski razumjevajući ulogu i značaj pravnih profesionalaca.

Pravne klinike najčešće postupaju po principu „pro bono“¹⁵, u određenim pravnim pitanjima, čime se obezbjeđuje besplatna pravna pomoć klijentima. Jedan od neophodnih uslova koji obezbjeđuje zapošljavanje i kompetencije diplomiranih studenata prava, u uslovima tržišne ekonomije i tržišta radne snage, nalazi se u samom pitanju primjene i savladavanja praktičnog rada za studente i njihove uspješne pripreme za obavljanje profesionalne aktivnosti pravnika. Zbog toga, studenti na pravnim klinikama imaju

¹³ Šikman M., Kriminalističko forenzička klinika, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka, 2013.

¹⁴ Bolonjska deklaracija promovira između ostalog veću aktivnost studenata, rad u manjim grupama, i pripremu studenta za buduće zanimanje, što se upravo postiže aktivnošću kliničkog rada.

¹⁵ Studenti pravne klinike na Pravnom fakultetu u Zagrebu izdaju bilten pod nazivom „Pro bono“.

moćnost da, pružajući pravnu pomoć, uče pravničke vještine, tako što: vrše istraživanja, iznose pravne argumente i savladavaju protokole prijema klijenata.

Praksa je, inače, da se klinički obrazovni programi formiraju za različite pravne oblasti, kao što su: imigraciono pravo; ekološko pravo; intelektualna svojina; krivične stvari, uključujući i krivično procesuiranje; ljudska prava i međunarodno krivično pravo. Primjenom interaktivnih metoda u okviru pravnih klinika, ostvaruje se ovladavanje praktičnim pravničkim vještinama. Tako, na pravnim klinikama studenti, uz pomoć svojih nastavnika kao i praktičara, intervjuišu i konsultuju klijente, ovladavaju tehnikom pisanja pravnih dokumenata, usvajaju kodeks pravne etike, ovladavaju vještinom informacione tehnologije i pravne informatike, upoznaju osnovne elemente psihologije suđenja, stiču saznanja iz oblasti zaštite ljudskih prava na nacionalnom i međunarodnom planu. Studenti, takođe, razvijaju vještine rješavanja pravnih stvari, što zahtjeva od njih da, uz pomoć profesora i advokata, sintetišu komponente svog teorijskog pravničkog obrazovanja. Kroz taj proces, oni stiču neophodno samopouzdanje, i to onako kako savladavaju prelaz od statusa studenta prava ka statusu pravnika koji primenjuje pravo.

Poseban značaj za studente prava prilikom učešća u radu pravnih klinika, u domenu promjena domaćeg zakonodavstva kao i čitavog obrazovnog procesa, ogleda se u organizovanju pravnih savjetovališta, gdje studenti, radeći zajedno sa svojim profesorima i iskusnim pravnicima praktičarima, pripadnicima različitih pravničkih profesija i pravničkih specijalizacija, rješavaju životne probleme klijenata i savjetuju ih kako da najbolje ostvare svoja prava. Ovo je segment dragocjenog iskustva iz tuđih života koji će mladim ljudima, budućim pravnicima, olakšati da prepoznaju u praksi mnoge životne situacije, koje bez ličnog doživljaja u svom uzrastnom dobu možda nisu ni mogli da iskuse. Zbog toga je učešće u radu multidisciplinarno postavljenih pravnih klinika na Fakultetu neophodan početak pravničkog iskustva i iskorak u stvarni život.

Rad u pravnoj klinici studenti obavljaju pod supervizijom profesora, asistenata i advokata. Takođe, na pravnim klinikama obezbeđuje se besplatna pravna pomoć za siromašne, za izbjeglice, za žrtve porodičnog nasilja, za Rome, za sve one društvene grupe koje se nalaze u riziku od socijalne isključenosti. Time studenti prava obavljaju besplatan rad u javnom interesu, što doprinosi razvijanju moralnih standarda kod budućih diplomiranih pravnika, jer je cilj razumjevanje i prihvatanje ideje da ljudi bez moći i novca zaslužuju jednak pravni tretman u društvu. Otuda se na pravnim fakultetima obrazuju posebne pravne klinike za: građansko pravo; zastupanje delinkvenata pred krivičnim sudom; interdisciplinarno zastupanje interesa djece; preduzetništvo; zastupanje javnog interesa; legislaturu; medijaciju; zastupanje pred vrhovnim sudom; međunarodno pravo. Pravilima rada klinika predviđena je dvostruka evaluacija rada studenata, i to kao evaluacija koju vrše student, profesori i advokati, i drugi vid evaluacije koju vrše klijenti. Razmatranje kvaliteta rada vrši se po obavljenoj pravnoj pomoći i odlasku klijenta, tako što se grupno razmatra niz pitanja u vezi sa "slučajem". Klijenti popunjavaju anketni list posle pružene pravne pomoći, u kome se konstatuje nivo zadovoljstva klijenta pruženim uslugama.

4. Primjer pravnih klinika u svijetu

U SAD rade brojne pravne klinike na brojnim Pravnim fakultetima.¹⁶ Univerzitet Čikago je dom mnogih visoko cjenjenih pravnih klinika i kliničkih projekata. Projekti u

¹⁶ Univerzitet u Džordžtaunu (Georgetown University) - Priznajući potrebu za visokim kvalitetom zastupanja siromašnih i optuženih za krivična djela krivično-pravna klinika osnovana je 1960. godine. Cilj ove klinike je obezbjeđiti licima koja su optužena za krivična djela pristup vrhunskim pravnim uslugama koja im pružaju studenti u saradnji sa advokatima. Studenti imaju zadatak koji uključuje: lociranje i intervjuisanje svjedoka, uzimanje izjave od svjedoka optužbe i sumiranje istraženih rezultata. Takođe će sprovesti sveobuhvatne krivične provjere. Pored rada u direktnoj vezi sa svjedocima, studenti

okviru zakona o životnoj sredini, centar za prava dece imigranata, oslobadjanja od optuzbi, institut pravde u preduzetništvu, nasilje prema polovima, tuzilastvo i odbrana. Ovi klinički programi se nalaze u okviru Artur O. Kane škole i Centra za kliničko pravno obrazovanje. Pravni fakultet je bio pionir u kliničkom pravnom obrazovanju, pošto je prva otvorena pravna klinika bila povezana sa pravnim fakultetom. Ova klinika nastavlja da služi narodu grada Čikaga do danasnjeg dana, a pravni fakultet je ponosan što je porasla na osam projekata u okviru same klinike i što se ide prema tome da se obezbede dodatne klinike u javnom interesu i da se praktična nastava time podigne na još veći nivo na pravnom fakultetu.

Studenti druge i treće godine dobijaju praktičnu obuku kroz kliničke i eksperimentalne programe na pravnom fakultetu, u kojima studenti zastupaju klijente i uključuju se u ostale djelove programa pod nadzorom stalnih kliničkih profesora, nastavnog osoblja i advokata. Trenutni projekti pravne klinike na univerzitetu Čikago obuhvataju: građanska prava i odgovornost policije, krivično pravo, pravo maloljetnika, pravo zapošljavanja, diskriminaciju, savezno krivično pravosuđe, stambenu inicijativu, projekat za mentalno zdravlje, socijalna prava.

Pravni fakultet u Kentu (Kent Law school)

Pravna klinika je partnerstvo između studenata, akademika i advokata u praksi na lokalnom nivou. Ima dva objekta: da se obezbedi javni servis za lokalno stanovništvo kojima je potreban pravni savet i zastupanje, ali ne mogu da plate za to i da se poboljša obrazovanje učenika kroz direktno iskustvo pravne prakse. Rad u Pravnoj klinici Univerziteta u Kentu podrazumeva da studenti imaju pravo na puno vođenje slučaja u ime klijenata – pod neposrednim nadzorom kvalifikovanih advokata. Oni mogu produbiti i proširiti svoja znanja kroz iskustva prilikom rada na slučajevima. Studenti takođe mogu da razvijaju specifične pravne vještine na taj način što će preduzimati takve radnje i obavljati takve zadatke kao što su intervjuisanje stranaka, vršenje pravnih istraživanja, pronalaženje odgovora, izrada slučaja kao i pregovaranje. Pravo na rad u Pravnoj klinici imaju studenti viših godina studija, kao jedan od vidova specijalizacije. Učešće studenata u Pravnoj klinici odvija se kroz niz aktivnosti, kao što su: vođenje predmeta klijenata klinike (pod nadzorom); prisustvuju nedeljnom sastanku klinike, razgovaraju i diskutuju o novim slučajevima, djelovanje u svojstvu savjetnika sat vremena nedjeljno u jednoj od kancelarija klinike, učešće na seminarima, debatama i projektima o aktuelnim pravnim pitanjima i dr.

Univerzitet Harvard (Harvard University)

Pravna klinika na Harvardu nastala je 1979. godine uz obavezu da kombinuje obrazovanje i usluge na studijama prava. Primarna svrha klinike je bila, a i danas jeste da u potpunosti obuči i pripremi studente za praksu i profesionalnu uslugu, kao i da iskoristi energiju i napore onih studenata prava da ostvare zakonske potrebe različite urbane klijentele. U klinikama, studenti polažu direktnu odgovornost za zastupanje klijenata u stvarnim slučajevima pod nadzorom profesora i instruktora koji su stručni praktičari u svojim oblastima. Harvard zahtjeva od svih studenata da doprinesu najmanje 40 sati rada na klinici, kao uslov za diplomiranje.

University of Manchester

pručavaju pisanu evidenciju i dokumentaciju koja je relevantna za slučaj i prikupljaju potrebne papire. Fotografisanje mjesta zločina i rekonstrukcija događaja su takođe uobičajene istražne radnje koju sprovode studenti u okviru zadataka krivično-pravne klinike. Pravo na učešće u ovoj klinici imaju studenti viših godina studija. Svrha kliničkog obrazovanje jeste da studenti nauče kada se teorija primjenjuje u praksi. Najčešće optužbe kojima se bave studenti ovog Univerziteta uključuju fizički napad, prostituciju, posjedovanje droge, krađe, nezakoniti ulazak, uništavanje imovine i oružana djela. Studenti koji su radili na krivično-pravnoj klinici navode da je iskustvo rada u Klinici često uzbuđljivo, ponekad iscrpljujuće, a povremeno i frustrirajuće. Svi se slažu da klinički rad nije dosadan, i da nudi potpunu dinamiku, inovativnost svakog učesnika.

Ovaj univerzitet jedan je od najstarijih i najcjeljenijih univerziteta u Engleskoj. Ova je pravna klinika svakako najbliža onoj našoj – izrađuju se pravna mišljenja i akti, bez zastupanja pred sudom, a studenti ne rade na predmetu sami, već u grupi. Međutim, prisutan je nadzor od strane advokata koji usmjeravaju studente i nadziru njihov rad, a lice koje vodi kliniku određuje koji će predmet biti primljen, a koji ne. Unutar projekata vezanih uz Streetlaw, studenti odlaze u različite društvene zajednice te održavaju radionice na kojima pokušavaju da informisu građane kako i na koji način najbolje zaštititi svoja prava. Odziv je velik, a povratne informacije gotovo uvek vrlo pozitivne.

5. Pravne klinike u zemljama okruženja

Primjeri pravne klinike na Pravnom fakultetu u Nišu¹⁷

Početak rada Pravne klinike na Pravnom Fakultetu obilježilo je osnivanje Klinike za građansko pravo 2002. godine, kao posebnog oblika fakultativne nastave. U dosadašnjem periodu, u okviru Pravne klinike razvijene su: Klinika za građansko pravo, Klinika za zaštitu prava žena, Opšta-pravna klinika i Mobilna Pravna klinika. Do 2005. godine, klinička obuka realizovana je primjenom simulacija i drugih raznovrsnih metoda interaktivnog rada. Stečeno iskustvo omogućilo je da se ustanovi Ogljedna advokatska kancelarija, u kojoj studenti, pod nadzorom profesora i advokata, pružaju besplatnu pravnu pomoć „stvarnim“ klijentima/klijentkinjama.

Na samom početku primjene kliničkog obrazovnog programa, prije nego je počeo da se ostvaruje program praktične obuke kroz rad sa stvarnim klijentima/klijentkinjama, primjenjivane su simulacije, putem raznovrsnih metoda interaktivnog rada. Iskustvo nastavnika, stečeno tokom trogodišnjeg rada Klinike (2002-2005), i njihova osposobljenost za realizaciju kliničkog obrazovanja putem raznih vidova obuke u SAD, Češkoj, Litvaniji, Rusiji, Makedoniji i Srbiji, omogućilo je da Klinika započne obuku studenata kroz rad sa "stvarnim klijentima/klijentkinjama".

Novi plan i program kliničkog obrazovanja uključuje dva ciklusa obuke: Program opšte obuke (pravni profesionalizam, pravni intervju, pravno savjetovanje, pravna etika), koji se realizuje primjenom interaktivnih oblika rada i Program praktične obuke – rad studenata sa "stvarnim" klijentima, i to u okviru tri oblasti: "Klinički obrazovni program za zaštitu svojine i zakupa", "Klinički obrazovni program za zaštitu prava iz domena porodičnih odnosa" i "Klinički obrazovni program zaštite prava žena". Posle završene opšte obuke, studentima je omogućeno da se opredjele za jednu od tri oblasti, u okviru koje će pružati pravnu pomoć klijentima pod nadzorom nastavnika i advokata.

U cilju realizacije kliničkog obrazovnog programa, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu zaključio je ugovore o saradnji sa Centrom za socijalni rad „Sveti Sava“ u Nišu i Advokatskom komorom iz Niša. Pravna klinika, kroz pojedinačne projekte u kojima se realizuje praktični program obuke studenata kroz rad sa stvarnim klijentima, saraduje i sa Prihvatištem za žene i decu žrtve nasilja, pri čemu se pružaju konkretni vidovi pravne pomoći korisnicima usluga Prihvatišta. Sličnu saradnju Klinika ima i sa udruženjem „Samohrane majke“. Tokom 2009.godine, Pravna klinika je ostvarila početak saradnje sa Nacionalnom organizacijom potrošača Srbije. Pravna klinika Pravnog fakulteta u Nišu ima status nastavno-naučne jedinice, koja obezbjeđuje uslove za izvođenje kliničkih programa obuke studenata u pravničkim vještinama. Do 2007. godine klinički programi obuke bili su fakultativnog karaktera. Novim Studijskim programom osnovnih akademskih studija prava, Kliničko pravničko obrazovanje predviđeno je kao poseban izborni predmet, koji studenti Osnovnih akademskih studija prava mogu da odaberu na trećoj godini studija.

¹⁷ www.prafak.ni.ac.rs/, pristupljeno 22. 12. 2013.

Pravna klinika pravnog Fakulteta u Beogradu¹⁸

U Srbiji Pravna klinika postoji na Pravnim fakultetima Univerziteta u Novom Sadu, Nišu, Kragujevcu i Beogradu. Još uvek je prilično mlada, u razvoju, i počinje da se razvija tek početkom XXI veka.

Na Pravnom fakultetu u Beogradu klinički rad studenata ima već solidno iskustvo i djeluje kroz više modula koji se organizuju iz oblasti prava. Tako su organizovane je klinike za porodično pravo, za obligaciono pravo, za krivično pravo, izbjegličko pravo i za pitanja diskriminacije, klinika za azil i izbjeglička prava. Ova pravna klinika pruža besplatnu pravnu pomoć siromašnim građanima i svim studentima beogradskog Univerziteta. U prvim godinama rada pravne klinike materijalnu pomoć je pružilo Američko udruženje pravnik koje je finansiralo sve neophodno za pokretanje rada, kao i prvu godinu rada pravne klinike, kao i Fond za otvoreno društvo, da bi kasnije finansiranje preuzeo sam Pravni fakultet.

Prema nastavnom planu ovog Pravnog fakulteta iz decembra 2005.godine, predmet Pravna klinika je opcioni predmet na V godini akademskih studija – master, i u sastavu je oba modula (poslovno-pravnog i upravno-sudskog) i nosi 2 boda.

Pravne klinike u Bosni i Hercegovini - Republici Srpskoj

Prema raspoloživim podacima u Bosni i Hercegovini više Pravnih fakulteta je u protekloj deceniji aktiviralo pojedine oblike pravnih klinika¹⁹. Tako su neki Pravni fakulteti²⁰ u okviru predavanja iz oblasti koje se ne izučavaju u redovnim studijama, promovisali kliničko obrazovanje, u cilju upotpunjavanja znanja studenata iz tih oblasti. U posljednje vrijeme primjećuje se pojačana aktivnost Pravnih fakulteta u organizovanju simulacionih sudjenja, uglavnom iz krivične oblasti²¹.

U cjelini kliničko obrazovanje nije još dobilo značajnije mjesto u cjelokupnom pravničkom obrazovanju, a posebno kroz vrednovanje pravne klinike u Nastavnom planu i programu studija prava. Kako su Pravni fakulteti uglavnom prepoznali neophodnost razvoja kliničkog obrazovanja studenta, primjećuje se da se svakim danom unapređuje ovaj vid obrazovanja studenata kroz razne oblike dodatne edukacije studenata. Fakultet pravnih nauka Sveučilišta/Univerziteta VITEZ je prepoznao potrebu kliničkog obrazovanja studenata pravnih nauka, zbog čega je dodjelio Pravnoj klinici određene prostorije gdje se obavlja klinička djelatnost.²²

Pravna klinika Pravnog fakulteta u Zagrebu

Pravni fakultet u Zagrebu je organizovao veoma kvalitetno i kompleksno kliničko obrazovanje studenata. Pravna klinika je organizovana 2010. godine, od kada aktivno djeluje u više aktuelnih oblasti pravnog prakse. Učesnici pravnih klinika kroz rad dobijaju pravne savjete, pripremaju, pišu razna pravna akta, ali i obavljaju praktične djelatnosti, do pružanja konkretne pravne pomoći, koja je besplatna. Bitno je istaći da Pravna klinika izdaje i svoj bilten „Pro bono“, u kome obrađuju i analiziraju sve aspekte rada klinike.

¹⁸ www.ius.bg.ac.rs/, pristupljeno 22. 08. 2014.

¹⁹ Mnogi fakulteti promovišu postojanje Pravne klinike, čime se češće pravdaju određena sredstva dobijena od raznih međunarodnih organizacija. Rad klinika se najčešće svodi na produbljeno predavanje po specifičnim temama, što nije krajnji cilj kliničkog rada.

²⁰ Na Pravnom fakultetu u Mostaru održana simulacija suđenja Gavrilu Principu (info@fmon.gov.ba), pristupljeno 22.08.2014.

²¹ Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci, Fakultet pravnih nauka Univerziteta „Apeiron“ Banja Luka, Fakultet pravnih nauka Univerziteta za poslovne studije Banja Luka, organizovali su, i javno promovisali simulaciona suđenja studenata starijih godina pravnih studija.

²² <http://stara.unvi.edu.ba/en/novosti-i-desavanja/2579-na-sveucilistu-vitez-pocela-s-radom-krivicno-pravna-klinika>.

6. Zaključak

U odnosu na klasične i tradicionalne obrazovne metode, koji dominiraju u univerzitetskoj nastavi na većini fakulteta, pravne klinike su alternativnog karaktera, zasnovane na novoj obrazovnoj koncepciji koja je fokusirana na sticanje praktično upotrebljivog znanja. Nakon diplomiranja tek počinju dugotrajne pripreme i vježbe za obavljanje jednog od najsloženijeg posla – pravničkog poziva. Upravo primjenom pravnih klinika, odnosno učešćem na istima, student bi već na fakultetu stekao dio vježbi, te bi samim tim prilikom prvog zapošljavanja, znao šta ga čeka u praksi, a i kako se postaviti u većini situacija. Nakon ovih vježbi, studenti su tek spremni za prvi, početnički, intervju sa klijentom pod nadzorom profesora i veoma pažljivo, u našim uslovima, izabranog advokata – stručnog, moralnog i strpljivog. Zato studenti nakon prethodnih vježbi treba da pristupe interaktivnim simulacijama intervjua pod nadzorom profesora, igrajući uloge klijenta i advokata.

Primjenom interaktivnih metoda u okviru pravnih klinika, ostvaruje se ovladavanje praktičnim pravničkim vještinama. Tako, na pravnim klinikama studenti, uz pomoć svojih nastavnika kao i praktičara, intervjuišu i konsultuju klijente, ovladavaju tehnikom pisanja pravnih dokumenata, usvajaju kodeks pravne etike, ovladavaju vještinom informacione tehnologije i pravne informatike, upoznaju osnovne elemente psihologije suđenja, stiču saznanja iz oblasti zaštite ljudskih prava na nacionalnom i međunarodnom planu.

Studenti, takođe, razvijaju vještine rješavanja pravnih stvari, što zahtjeva od njih da, uz pomoć profesora i advokata, sintetišu komponente svog teorijskog pravničkog obrazovanja. Kroz taj proces, oni stiču neophodno samopouzdanje, i to onako kako savladavaju prelaz od statusa studenta prava ka statusu pravника koji primjenjuje pravo. Poseban značaj za studente prava prilikom učešća u radu pravnih klinika, u domenu promjena domaćeg zakonodavstva kao i čitavog obrazovnog procesa, ogleda se u organizovanju pravnih savjetovališta, gdje studenti, radeći zajedno sa svojim profesorima i iskusnim pravicima praktičarima, pripadnicima različitih pravničkih profesija i pravničkih specijalizacija, rješavaju životne probleme klijenata i savjetuju ih kako da najbolje ostvare svoja prava. Ovo je segment dragocjenog iskustva iz tuđih života koji će mladim ljudima, budućim pravicima, olakšati da prepoznaju u praksi mnoge životne situacije, koje bez ličnog doživljaja u svom uzrastnom dobu možda nisu ni mogli da iskuse. Zbog toga je učešće u radu multidisciplinarno postavljenih pravnih klinika na Fakultetu neophodan početak pravničkog iskustva i iskorak u stvarni život.

Istraživanja pokazuju da pravne klinike, počev od eksperimentalnog obrazovnog programa, postepeno postaju regularni dio nastavnih planova Pravnih fakulteta, koji sve više pokazuju spremnost i vide potrebu da razvijaju kliničke programe i oblike obrazovanja iz raznih oblasti prava. Krajnja svrha kliničkog obrazovanja je da studenti nauče kako se teorija primjenjuje u praksi. Takvo iskustvo koje stiču mladi ljudi, budući pravnički profesionalci omogućiće im da stiču samopouzdanje i da lakše savladaju, često bolan, proces prelaska iz statusa studenta prava u status pravника koji primjenjuje pravo.

7. Literatura:

1. Kostić, M. „Pravna klinika kao metod nastave i pružanja besplatne pravne pomoći“, Socijalna misao, Beograd, januar/mart 2010.
2. Konstantinović-Vilić S, Kostić M, prof. Petrušić N, Pravna klinika, Niš, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 2011.
3. Margaret Martin Barry, Jon C. Dubin & Peter A. Joy, Clinical Education for This

4. Matijević M, Pravne klinike kao oblik interakcije studenata, Univerzitet PIM Banja Luka, 2013.
5. Matijević M, "New Knowledge for the New People" u *Ohridu*.2014.
6. Matijević M, Pravne klinike (priručnik), Fakultet pravnih nauka – Univerzitet za poslovne studije, Banja Luka, 2014.
7. Matijević M, Jurčević M; „Pravne klinike“ praktikum, Fakultet pravnih nauka Sveučilište/Univerzitet VITEZ Vitez, 2017.godine.
8. New York State Judicial Institute, Partners in Justice: A Colloquium on Developing Collaborations
9. Among Courts, Law School Clinical Programs and the Practicing Bar, Introduction to Clinical Legal, 2005.
10. www.ius.bg.ac.rs/
11. www.prafak.ni.ac.rs/
12. klinika@pravo.hr
13. Pravnaklinikafpnuniverzietps.com
14. www.apeiron-uni.eu/apeiron
15. <http://www.kent.ac.uk/law/clinic/>
16. <http://www.law.georgetown.edu/clinics/>
17. www.protectionproject.org/.../law-schools-in-nati.
18. <http://www.law.harvard.edu/academics/clinical/clinics/index.html>
19. <http://www.uj.ac.za/en/faculties/law/about/Pages/Law>
20. www.en.law.pku.edu.cn
21. www.georgetown.edu
22. www.law.washington.edu/clinics
23. <http://www.wcl.american.edu/clinical/general.cfm>
24. info@fmon.gov.ba

ZAŠTO (NE) STUDIRATI U BOSNI I HERCEGOVINI

Apstarkt

Obrazovanje u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu BiH) kao i svi drugi aspekti društvenog života su tijesno i direktno uvjetovani olitičkim sistemom. Bosna i Hercegovina je 2003.godine pristupila reformi viskog obrazovanja u skladu sa Bolonjskim procesom, a 2007.godine donesen je okvrini Zakon o viskom obrazovanju. Na početku sve izgleda ubičajno i nominalno, no kada se upustimo u dublju analizu došli smo do saznanja da u BiH postoji nova vlasti i svaka od njih ima vlastite kriterije i normative, a i nivo odgovornosti je svakog od njih je na veoma niskoj razini. Na teritoriji BiH postoje 44 visoko obrazovne ustanove od koji su 34 pravtne i da je umiješanost politike u ovoj oblasti jako izražena. Shodno tome dolazimo u situaciju kada sa razlogom postavljamo mnogo pitanja. Neuređen sustav ima za posljedicu hiper produkciju i deklarativno studiranje koje ne rezultira nikakvi značajem na znantvenu i stručnu shveru unutar BiH. upitna stručnost i kompetentnost nastavnog kadra. Bosna i Hercegovina je brzopleto i nespretno ušla u Bolonjski proces obrazovanja, loša pripremljenost studntskog i profesorskog kadra, te loša infrastruktura, nepostojanje kontrolnih mehanizama, neujednačenost kriterija i standarda...

Na žalost dobar dio obrazovnih institucija funkcioniira pod motom „zvanje, a ne znanje“.

Jedan od najvažnih faktora je u tome da „student“ u sebi pronađe motiv kako i na koji način izgraiti vlastitu akademsku karijeru. U BiH postoje univerziteti i fakulteti koji posjeduju međunarodne akreditacije i daju kvalitetno obrazovanje sa kojim se otvaraju mogućnosti zapošljavanja i izvan BiH. Ne treba zaboraviti da BiH ima velike resurse koji se mogu iskoristiti i unaprijediti kvalitetnim znanjem stečenim na visoko obrazovnim institucijama u BiH. Za studente u BiH treba naglasiti da je studiranje po sebi opcija za bolju budućnost i zbog toga isto treba promatrati kao ulaganje u sebe.

Ključne riječi: obrazovanje, politika, hiperprodukcija i kadar.

WHY (NOT) STUDY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract

Education in Bosnia and Herzegovina (later in the text reffered as B&H) similar to the other aspects of social life is tightly and directly conditional upon the political system. Bosnia and Herzegovina assessed the higher reform education in accordance with the Bologna Process in 2003. The framework Law on Higher Education was passed in 2007. At the first glance everything seems normal, but deep analysis discovers that there are levels of government in B&H, with its own criteria and normatives. The level of responsibility for each of them is considerably low. There are 44 institutions of higher education in B&H; particularly 34 instituters of law. The role of politics is especially displayed in this field. Therefore, the wide spectrum of questions is posed for a reason. Disorganized system results in the hyperproduction and declarative studies with no particular contribution to the scientific and expert sphere in B&H. Also, the expertise and competence of teaching staff is particularly questionable. Bosnia and Herzegovina has assessed the Bologna Process in a rather impetuous and awkward way, having in mind the low scale of readiness of the student and proffesorial staff, bad instrastructure, the absence of control mechanisms, unevenness of criteria and standards etc. Unfortunately, quite a number of educational institutions

¹ Doktorantica na Fakultetu za kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo. E-mail:brankica_mijic@net.hr

appreciate the title more than knowledge. One of the most significant factors is that the “student” finds a good motive for building his own academic career. There are numerous universities and faculties in Bosnia and Herzegovina, offering good education and international accreditations, providing opportunities for employment in B&H and outside the country. Having in mind the greatest resources in Bosnia, there is a good opportunity to utilize them and advance with the education provided at the educational institutions in B&H. Students in Bosnia and Herzegovina should be aware that studying is an option for better future, hence one way of investing in yourself.

Key words: *education, politics, hyperproduction, cadre.*

1. Uvodna razmatranja

Sektor obrazovanja u Bosni i Hercegovini je odraz uređenja države, definiran Ustavom BiH, ustavima entiteta, kantona, te Statutom Brčko distrikta BiH, na osnovu kojih se zakonski definiraju nadležnosti u oblasti obrazovanja.

BiH se sastoji od dva entiteta (Republike Srpske i Federacije BiH) i Brčko distrikta BiH.

Republika Srpska ima centraliziranu vladu i jedno ministarstvo obrazovanja. Federacija BiH ima decentraliziranu vladu i sastoji se od deset kantona, gdje svaki kanton ima svoje ministarstvo obrazovanja. Također, postoji i Federalno ministarstvo obrazovanja, ali ovo ministarstvo ima samo koordinativnu ulogu. I Brčko distrikt BiH ima vladu sa odjeljenjima. Jedno od ovih odjeljenja je Odjeljenje za obrazovanje.²

U vezi s tim postoji dvanaest nadležnih institucija obrazovanja u BiH. Ministarstvo prosvjete i kulture u Republici Srpskoj ([link is external](#)), deset kantonalnih ministarstava obrazovanja u Federaciji BiH i Odjeljenje za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH.

Također, postoje i dva ministarstva sa koordinirajućom ulogom: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke ([link is external](#)), između ostalog, koordinira aktivnosti unutar Federacije BiH. Ministarstvo civilnih poslova BiH je nadležno za obavljanje poslova i izvršavanje zadataka koji su u nadležnosti BiH i koji se odnose na utvrđivanje osnovnih načela koordiniranja aktivnosti, usklađivanja planova entitetskih tijela vlasti i definiranje strategije na međunarodnom planu, između ostalih, i za oblast obrazovanja.³

Na nivou BiH uspostavljene su Agencija za razvoj visokog obrazovanje i osiguranje kvaliteta, Centar za informiranje i priznavanje dokumenata iz područja visokog obrazovanja i Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje. Formirana su tijela za koordinaciju obrazovnog sektora: Konferencija ministara obrazovanja u BiH i Savjet za opće obrazovanje u BiH. Uspostavljena je i Rektorska konferencija BiH koja utvrđuje i zastupa zajedničke interese univerziteta u Bosni i Hercegovini, ostvaruje suradnju sa institucijama u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini i djeluje kao savjetodavno tijelo za provođenje reforme visokog obrazovanja. Sve ovo je važno da bi u nastavku rada mogli izložiti razloge zašto studirati, odnosno ne studirati u Bosni i Hercegovini. Rad će biti koncipiran vrlo sadržajno, a uključivat će jedan naslov u kome ćemo obraditi organizaciju i funkcioniranje

² Mršić, D. (2017). *Ključne karakteristike obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini*. Preuzeto 28.1.2018. godine sa: <https://ec.europa.eu/epale/hr/resource-centre/content/kljucne-karakteristike-obrazovnog-sistema-u-bosni-i-hercegovini>

³ Ibid ¹

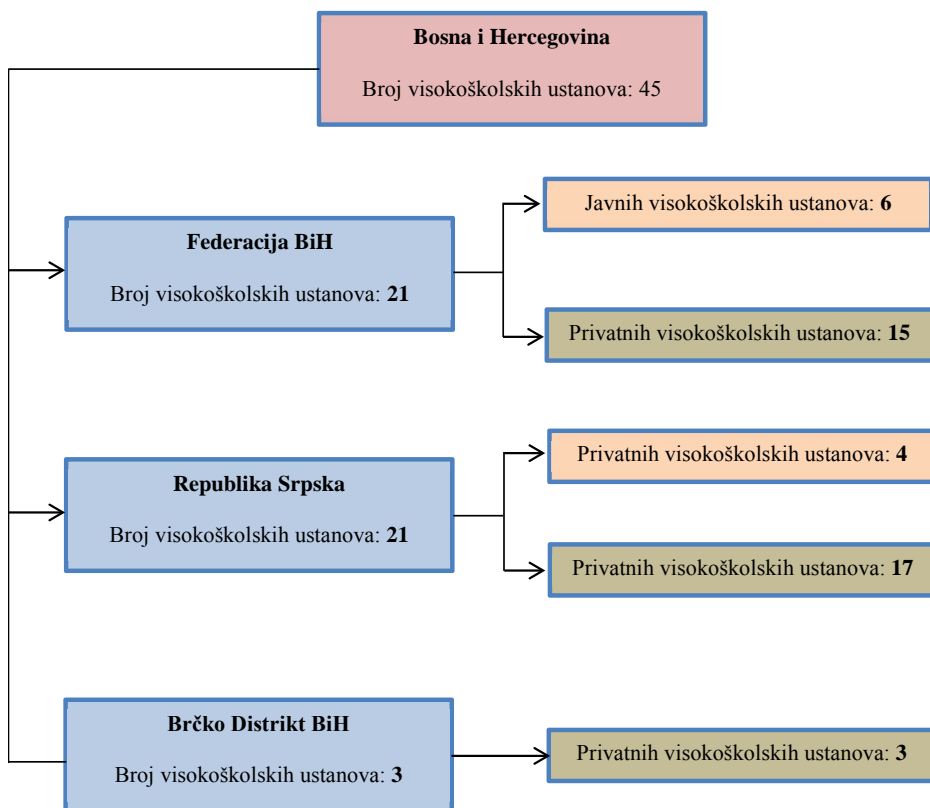
visokoobrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini, a zatim preko toga i drugih činjenica vezanih uz visoko školstvo u BiH iznijet ćemo nekoliko argumenata i za jednu i za drugu tvrdnju.

2. Organizacija i funkcionisanje visokoobrazovnog sistema u bosni i hercegovini

Obrazovanje u Bosni i Hercegovini, uostalom kao i svi drugi aspekti društvenog života, su direktno i tijesno uvjetovani političkim sistemom. Unutar BiH egzistiraju četiri nivoa vlasti i to državni, entitetski, kantonalni (samo u Federaciji BiH) i općinski nivo. Složenost političkog sistema, ali i administrativna složenost odražava se na obrazovni sistem unutar Bosne i Hercegovine, pa time i na sistem visokog obrazovanja. Nadležnosti organizacije obrazovanja unutar Bosne i Hercegovine regulirani su Ustavom BiH, odnosno ustavima entiteta i Brčko Distrikta BiH i s tim u vezi apsolutnu nadležnost u polju obrazovanja imaju Republika Srpska, svih deset kantona pojedinačno unutar BiH i Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine.

Proces tranzicije unutar Bosne i Hercegovine koji je prisutan još od završetka ratnih sukoba, te proces približavanja članstvu u Evropskoj uniji, podstakli su mnoge promjene reformskog karaktera koje su vezane za sistem obrazovanja i time i visokog obrazovanja. Nastojanje usvajanja evropskih vrijednosti rezultiralo je počinjenju reforme 2007. godine u polju visokog obrazovanja kada je donijet i Okvirni zakon o visokom obrazovanju BiH („Službeni glasnik BiH“ 59/07). Donošenje ovog zakona imalo je za cilj koordinaciju i harmonizaciju politika visokog obrazovanja unutar Bosne i Hercegovine, odnosno u dvanaest postojećih nadležnih obrazovnih vlasti. Dodatno, njime je izvršena primjena evropskih reformi koje se odnose na oblast visokog obrazovanja, a u skladu sa Bolonjskim procesom. Ovom procesu Bosna i Hercegovina je pristupila 2003. godine (Stanišić, Puška, Maksimović, 2015: 2).

Slika 1. Broj visokoškolskih ustanova u BiH prema teritorijalnoj podjeli i vlasništvu

Član 4. Okvirnog zakona o visokom obrazovanju BiH određuje visoko obrazovanje kao „obrazovanje nakon srednje škole koje vodi do međunarodno priznato stepena visokog obrazovanja“. Pristup ovom sistemu, prema zakonu, imaju svi koji su završili četverogodišnju srednju školu, a prilikom upisa na visokoškolske ustanove vrednuju se propisani kriteriji grupirani u tri grupe i to (Stanišić, Puška, Maksimović, 2015: 4):

- a) Opći kriteriji (uspjeh tokom srednje škole),
- b) Pojedinačni kriteriji (prosječna ocjena na određenom broju predmeta koji su važni za fakultet na koji je kandidat predao), i
- c) Prijemni ispit (koji se polaže od jednog do tri predmeta važna za fakultet koji se upisuje).

Svi navedeni kriteriji se različito vrednuju, a to zavisi od propisa koje donosi fakultet za sebe. Visokoškolsko obrazovanje također, prolazi kroz tri stadija, i unutar Bosne i Hercegovine se na svim nivoima odvija u tri ciklusa gdje prvi ciklus podrazumijeva stjecanje akademskog zvanja dodiplomskih studija (the degree of Bachelor) ili njoj jednaka i nosi 180 ili 240 ETCS bodova; drugi ciklus može početi tek po završetku prvog ciklusa i njime se stiče zvanje magistra nauka ili njemu jednakog zvanja i nosi 60 ili 120 ETCS bodova; i na kraju treći ciklus se upisuje nakon završenog drugog ciklusa i njegovim završetkom se stiče zvanje

doktora nauka ili jednake titule, a nosi 180 ETCS bodova.⁴ Jedan semestar studija nosi 30 ECTS bodova u svakom ciklusu.

U sferi visokog obrazovanja nastavni proces se odvija na visokoškolskim ustanovama koje po svojoj vokaciji mogu biti univerziteti i visoke škole. U navedenom slučaju jedino univerziteti kao visokoškolske ustanove pružaju mogućnost obrazovanja na sva tri ciklusa, dok to nije slučaj sa školama koje pokrivaju samo nivo obrazovanja dodiplomskog studija. Važeća legislativa također ne dozvoljava fakultetima u sastavu univerziteta da imaju status visokoškolske ustanove. Prema posljednjim podacima u BiH licencu posjeduje 44 visokoškolske ustanove, a kada je u pitanju omjer svega 10 javnih visokoškolskih ustanova ili 22,72% od ukupnog broja i 34 privatnih visokoškolskih ustanova ili 77,28% važe za licencirane visokoškolske ustanove u BiH (Stanišić, Puška, Maksimović, 2015: 4-5).

Najvećim dijelom financiranja visokog obrazovanja u BiH se vrši iz budžetskih sredstava entiteta, kantona (u Federaciji BiH), općina i Brčko distrikta BiH. Mladi i obrazovanje odraslih može biti formalno, neformalno i informalno. Zakonske odredbe koje daju pravo na nastavak obrazovanja odraslih definiraju ovo područje kao dio jedinstvenog obrazovnog sistema.

Sagledavajući tokove kojima se kretao razvoj visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini posljednjih godina prošle dekade vidljiv je znatan sudar sa velikim problemima i pritiskom globalizacije, te novih tehnologija i u konačnici je sve to rezultiralo promjenama u polju visokog obrazovanja. Kada su postale suočene sa nizom navedenih problema visokoškolske ustanove u Evropi su počele da rade na donošenju jasnih kriterija kako bi akreditirali studijske programe i kako bi izvršile kontrolu kvalitete obrazovanja. Projekt koji je nosilac svih tih promjena je tzv. Bolonjski proces i u njemu su sadržani svi elementi najsveobuhvatnije reforme u Evropi.

Bosna i Hercegovina je postala potpisnica Bolonjske deklaracije 19.9.2003. godine u Berlinu. Time se razvijaju jedinstveni standardi koji osiguravaju kvalitetu i smjernice vezane za visoko obrazovanje. Konačni cilj je da ministri zemalja potpisnica navedenog procesa preko njihovih članica zajedno sa EUA, EURASHE i ESIB-om razrade i usuglase set standarda, procedura i smjernica koje daju garanciju kvaliteta.

U cilju realizacije svih obaveza preuzetih potpisivanjem Bolonjske deklaracije, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvaja dokument od velike važnosti za visokoškolsko obrazovanje u Bosni i Hercegovini. Taj dokument se zove „Standardi i smjernice za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini“ i one su po svojoj vokaciji usuglašene sa Evropskim područjem visokog obrazovanja (skraćeno: ESG), a u skladu sa tim osnovana je i Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta.

3. Visoko obrazovanje – problemi

U Bosni i Hercegovini visokoškolsko obrazovanje, kao i u većini drugih zemalja u Evropi koje su pristupile Bolonjskom procesu, suočeno je sa nizom izazova među kojima se imaju izdvojiti poboljšanje kvaliteta i usklađivanje proučavanja i učenja sa širim društvenim potrebama te potreba tržišta rada, potom globalizacija i prilagođavanje njoj, znatno veći broj studenata i institucija koje će zadovoljiti potrebe novog obrazovnog sistema, zatim uvođenje novih tehnologija (naročito informatičkih) koje karakteriziraju masovnost i otvorenost, te

⁴ Izuzeci su integrisane studije medicinske grupe koji se u prvom ciklusu vrednuju do 360 ECTS bodova.

virtualno učenje, odnosno učenje na daljinu. Dodatni problem je ekonomska kriza, a naročito u Bosni i Hercegovini koja se u situaciji već višedecenijskog lošeg ekonomskog stanja i niskog životnog standarda. S tim u vezi visoko obrazovanje se nerijetko marginaliziraju. Tako u Bosni i Hercegovini visoko obrazovanje nije uključeno kao cilj, a nerijetko ni kao sredstvo, jednostavno se promatra kao nešto što treba da postoji, ali kvaliteta visokoobrazovnih institucija nerijetko se promatra marginalno. Umjesto da bude među vodećim faktorima koji će dovesti do pronalazača načina na koji će društvo, a naročito kao društvo koje je u stanju krize kao društvo Bosne i Hercegovine, izaći iz krize, te uspostaviti stabilnu privredu, riješiti niz sigurnosnih i drugih problema, u Bosni i Hercegovini studiranje skoro pa da ima deklarativni karakter u nizu institucija koje imaju karakter društvenih nauka. To se naročito dešava kada izostaje pažnja i podrška visokoškolskim ustanovama kada je u pitanju buđenje njihove kreativnosti, inovativnosti, podrobnosti naučnog rada, i sl. (Nanić, 2016: 6).

Osnivanjem Evropskog prostora visokog obrazovanja Bolonjski proces donosi značajnu promjenu u strukturu visokog obrazovanja Bosne i Hercegovine koja ima još nekoliko karakteristika. Iako je u nekim poljima značajan doprinos nesporno postignut i o njemu ćemo govoriti kasnije, neadekvatna primjena Bolonjskog procesa je dovela također do niza posljedica koje su negativne.

Međutim oni se nikako ne mogu promatrati izolirano, već se svakako ne kvaliteta studiranja mora promatrati u širokom političkom i društvenom spektru. Glavni problem opet predstavlja loše državno i društveno uređenje Bosne i Hercegovine koja nije imala temelje za prihvaćanje takvog procesa, jer niz drugih i mnogo krupnijih problema nije riješen u državi, a među njima možemo nominirati izuzetnu politizaciju svih institucija u državi uključujući i visokoškolske ustanove, zatim izuzetno veliki broj privatnih visokoobrazovnih ustanova koje su napravile hiper produkciju kadra sa diplomom, ali bez znanja (dakle zvanje, ne znanje), izuzetno visoku stopu korupcije u svakoj poru društvenog i državnog života, nizak nivo zapošljavanja mladih, slaba ekonomska stabilnost, itd. Kada sve ovo analiziramo možemo izvesti jedan od osnovnih argumenata za nestudiranje u Bosni i Hercegovini, a to je apsolutna nespremnost uspostavljanja sistema Bolonjskog sistema školovanja koji je doveo do omalovažavanja znanja, nepostojanje infrastrukture koja će iznijeti potrebe ovog sistema, i na kraju deklarativno studiranje koje ne rezultira skoro pa nikakvim značajem na naučnu i stručnu sferu unutar Bosne i Hercegovine.

Međutim, za ojačavanje argumenata treba se vratiti još malo u prošlost pa biti iskren i pitati se koliko je bivša Jugoslavija imala profesora koji su izuzetni i međunarodno priznati stručnjaci, koji su skoro na dnevnom nivou unapređivali naučni i stručni razvoj zemlje, a koliko je to danas? Ne treba pretjerivati, ali većina nastavnog kadra koji je svoje standarde i znanje bazirao na sistemu koji je važio u bivšoj Jugoslaviji, a koji su aktivni i danas, imaju izuzetnu ulogu i značaj u društvu i njihovo znanje se ne osporava, dok je ovaj status mladog kadra koji je došao na predavačku funkciju i dalje jako upitan. Tome treba dodati i činjenicu kvaliteta i značaj naučnog rada i ostvarenog naučnog doprinosa nekada i sada. Sve navedeno predstavlja i daje izuzetno blijedu sliku visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Prema tome možemo reći da je Bosna i Hercegovina na svojevrsan način brzopleto ušla u proces prihvaćanja Bolonjskog sistema obrazovanja, te da je njegova primjena više štetna, nego li korisna. Ovo govorimo iz ranije konstatacije o nespremnosti Bosne i Hercegovine na svim nivoima, od studentskog (gdje student mora biti samo student i ništa drugo), do infrastrukturnog i profesorskog (gdje profesori apsolutno nisu adekvatno apsolvirali svoju ulogu u suvremenom sistemu obrazovanja u Bosni i Hercegovini).

Bolonjski sistem u Bosni i Hercegovini je donio niz dodatnih problema koji se imaju promatrati kao površnost, parcijalnost i neprincipijelnost. Ranije spomenuta nespремnost nastavnog kadra u novom sistemu funkcioniranja nosi niz problema i negativnosti, a do te mjere ne postoji kontrola ispravnosti rada da skoro svaki profesor postavlja svoj standard. Još uvijek nije izvršen stvarni prelazak iz starog u novi sistem i to se može uočiti na najmizernijem primjeru npr. citiranja literature kod pisanja rada (Nanić, 2016: 7).

Prostorni i nastavni kapaciteti su također, problem da se sistem školovanja na visokoškolskim institucijama provede do kraja. Nedostaje novac za realizaciju i otklanjanje ovog problema, a u najvećoj mjeri nedostaje novac za stvarni naučno-istraživački rad.

Problem koji relativno govori u prilog tvrdnji nepoželjnosti studiranja u Bosni i Hercegovini je činjenica da visokoškolske ustanove trebaju osigurati i garantirati kvalitetu. Da bi se garantirao kvalitetu mora postojati izuzetno visok ili neograničen stepen podrške institucija visokog obrazovanja od strane vlade kako bi se postigla kvaliteta. U Bosni i Hercegovini to nije slučaj, pa izostankom vizije i prioriteta svake institucije izostaje različitost i specijalizacija institucija visokog obrazovanja, pa time i izostanak suradnje i izostanak ugrađivanja postignutih rezultata naučnog rada u odlučivanje i napredak. Kvalitet obrazovanja predstavlja ključno pitanje u ustanovama visokog obrazovanja i garancija za taj kvalitet predstavlja srž stvaranje Evropskog prostora visokog obrazovanja. Osiguranje kvaliteta je dakle dužnost ustanova visokog obrazovanja, odnosno dužnost cijelog državnog aparata koji tretira ovaj segment. Obzirom da je kvalitet ono čemu se uopćeno teži u životu pitanje je zapravo koliko visokoškolske ustanove u Bosni i Hercegovini mogu osigurati željeni kvalitet. S tim u vezi opet se spominju deklarativna tijela kontrole kvaliteta, kao i veliki broj privatnih visokoobrazovnih ustanova čiji je kvalitet školstva ispod svakog nivoa.

Obzirom da je kvaliteta obrazovanja bukvalno pokretač razvoja i napretka, a on izostaje, onda je opravdano staviti ovaj argument na stranu ne studiranja u Bosni i Hercegovini. Posebni naponi se trebaju uložiti u shvaćanje značaja visokog obrazovanja, daljem poboljšanju i razvoju istraživanja. Napori usmjereni na strukturalne promjene i poboljšanje kvaliteta visokog obrazovanja najviše treba da su usmjereni na aktivizaciju studenata, koje treba ohrabrivati da izraze svoje mišljenje i stavove o aktualnim problemima, da učestvuju u dijalozima i argumentiranim raspravama. Poznato je da je odavno praksa visokoškolskih ustanova u zapadnoj hemisferi, naročito najrazvijenijeg nivoa, da studenti počinju raditi, istraživački učestvovati ili na drugi način aktivno učestvovati u životu zajednice još od prvih stadija studija. U Bosni i Hercegovini to nije slučaj, te i tu izostaje kvalitet. Studenti po završetku studija čak i nemaju jednake prilike učešća u struci, ravnopravno sa ostalima (razlog ranije spomenuti problemi).

Neizostavan argument protiv studiranja u Bosni i Hercegovini je i korupcija. Istraživanje dostupno od strane Transparency International-a koje je proveo (Kurtić: 2010: 3) je jasna predstava građana o žarišnim tačkama korupcije; prije svega u državnom vrha (41,5%), obrazovanju (31%), itd., te da se kao izrazito koruptivne percipiraju životne situacije, u kojima se rješavaju najvitalnije potrebe građana; traženje i dobivanje zaposlenja (84,1%), upis u školu ili na fakultet (34,8%) i polaganje ispita na fakultetu (25,7%).

Primjena Bolonjskog procesa školovanja na visokoškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini je također vrlo otežana. Ne postoji uvezanost među fakultetima, pa i suradnja izostaje na istom nivou čak i na istom univerzitetu. Okolnosti izostanka suradnje pogoršava i nedostatak ministarstva obrazovanja na državnom nivou, čime izostaje centralizirano rukovođenje i time izostaje i mogućnost lakšeg rješavanja brojnih nakupljenih i predstojećih

problema. Veliki broj instanci usložnjava i uvećava probleme upravljanja proces reforme visokog školstva i time usporava rješavanja problema s kojima se na kraju susreće student i to ima izuzetne implikacije na njegovo studiranje. U posljednje vrijeme, pogotovo u Federaciji BiH vidljive su aktivnosti koje pokušavaju riješiti neke od problema upravljanja, ali od mnogo poduzetih aktivnosti dobiveno je malo rezultata.

Evropska asocijacija za osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju (ENQA) je 2017. godine odbila članstvo Agenciji za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH i RS iz razloga prevelikog miješanja politike u obrazovanje. Ništa od ovoga ne ide u prilog studiranju u Bosni i Hercegovini. Samo unutar Federacije BiH ima deset zakona o visokom obrazovanju, a manjak investicija u kantonima tjera kantone da snize cijene ulaganja u visoko školstvo, što koriste privatni investitori i time dolazi do masovne produkcije nekvalificiranog kadra.

4. Visoko obrazovanje – prednosti

Prije nego krenemo sa izlaganjem razloga koji idu u korist studiranju unutar Bosne i Hercegovine, moramo naglasiti da postoje argumenti koji mogu stati i na jednu i na drugu stranu, kao npr. argument akreditacije. Broj visokoškolskih ustanova koje su akreditirane je mali, ali se kreće ka većem broju što je također pozitivno. Jednostavno, treba razumjeti da u Bosni i Hercegovini mnogo veći broj krucijalnih problema ne može da se riješi godinama, ali postoje primjeri koji obećavaju. Dakle, pored toga što smo počeli argumente za studiranje u Bosni i Hercegovini sa činjenicom da ipak postoje institucije koje su akreditirane i koje će biti akreditirane, što govori da će diplome i znanja na tim institucijama morati biti visokog kvaliteta zagarantiranog i usklađenog sa međunarodnim standardima. Bosna i Hercegovina, odnosno njene vlasti na svim nivoima, ipak intenzivno rade zajedno sa institucijama Evropske unije kako bi se poboljšalo obrazovanje.

U implementaciji Bolonjskog procesa, Bosna i Hercegovina je u proteklih deset do petnaest godina uradila veliki posao, ali je pred njom i dalje dug i intenzivan period učenja. Reformski procesi trebaju poboljšati razumijevanje i atraktivnost domaćih visokoškolskih ustanova, podstaći mobilnost studenata i nastavnika, te doprinijeti da se osposobe studenti da zauzmu svoje mjesto kao građani i zaposlenici u svijetu XXI vijeka.

Neke od prednosti Bolonjskog sistema u Bosni i Hercegovini su stvaranje jedinstvenog sistema obrazovanja u Evropi, koji će svima dati jednake šanse, zatim povećanje konkurentnosti kadra nakon stjecanja obrazovanja, razmjena nastavnog osoblja i studenata tokom studija. Osim toga, pretpostavljena je mogućnost obavljanja prakse u inostranstvu, suradnja među univerzitetima, jedinstven sistem ocjenjivanja (ETCS bodovi), korištenje brojnih programa (CEEPUS, ERASMUS...) koji financiraju studentska putovanja, i brojne druge prednosti. Ideja je odlična, na njoj se radi, ali još uvijek nije dovoljno razvijena. Pozitivni primjeri naravno postoje i u budućnosti će vjerovatno biti vodilja studentima, te poticaj i motivacija za studiranje i doprinos kvalitetu studija.

Evropska unija je u svojoj novoj strategiji do 2020. godine, „Europa 2020“, kao jedan od glavnih ciljeva postavila povećanje nivoa obrazovanosti u Evropi. To planira postići kroz sprečavanje ranog napuštanja obrazovanja te kroz aktivno povećanje udjela generacije, koja ima završeno visoko obrazovanje (s trenutnih 31% na barem 40% do 2020. godine), te se navodi da obrazovanje može trajno dati najveći doprinos razvoju društva, kako ima jak, pozitivan i univerzalan utjecaj na privredni rast, kako veće obrazovanje dovodi do manje nezaposlenosti, te kako će obrazovanje u sprezi s informacijsko-komunikacijskom

tehnologijom postati najvažniji faktor prosperiteta društva. To je za studente unutar Bosne i Hercegovine pozitivan znak jer Evropska unija intenzivno nastoji poboljšati uslove studiranja na način da se otvaraju radna mjesta (naročito u privredi) koja će, nadamo se, popunjavati mladim kadrom koji je izašao iz univerzitetskih klupa. Ne treba zaboraviti da BiH ima izuzetno velike resurse koji se imaju iskoristiti i unaprijediti kvalitetnim znanjem stečenim na visokoobrazovnim ustanovama.

Positivni primjeri postoje i dalje se mogu sumirati u nekoliko primjera. Međutim ti primjeri koji su pozitivni su posljedica inicijative profesorskog, odnosno rukovodnog kadra fakulteta. Njihovo poboljšanje i usklađivanje rada nije koordinirano kroz države organe, nego kroz samostalno zalaganje i nastojanje da se u proces obrazovanja uvede i primjeni što više pozitivnih iskustava sa univerziteta iz EU i šire.

Positivan primjer predstavlja i istrajnost na provođenju reforme visokog obrazovanja mimo svih otežavajućih okolnosti. Od Bolonjskog procesa se ne odustaje, pa je umjesto prvobitna dva studijska ciklusa (I i II) od prije tri godine uveden i treći, tzv. doktorski ciklus na trajanju od tri godine. Doktorski studij, odnosno ranije spomenuti *treći ciklus* donio je obavezu studenata da dolaze na nastavu i redovno ispunjavaju svoje obaveze, ispisivanje zadatih zadataka, njihovu obranu i ulaganje u samostalni istraživački rad. Pored toga studenti moraju dolaziti na predavanja i polagati ispite. Ovo je znatna pozitivna promjena u odnosu na raniji, stari sistem, školovanja.

Za studente u Bosni i Hercegovini treba naglasiti da je studiranje po sebi sjajna opcija za budućnosti i treba je promatrati kao ulaganje u sebe. Bosna i Hercegovina iako značajno "okrnjena" sistemom koji živi u njoj, te ranijim ratnim dešavanjima, ipak treba naučni i stručni napredak i što je najvažnije ima kapacitet da ih ostvari. S tim u vezi priliku za studiranje u Bosni i Hercegovini treba promatrati kao priliku za istraživanje i priliku za dokazivanje. Trenutni status Bosne i Hercegovine koji nažalost ima negativan prefiks razlog više je da se studenti upuste u proces studiranja kako bi mogli doprinijeti njegovom poboljšanju, odnosno postati korisne jedinice društva. Države kao Bosna i Hercegovina nisu rijetkost u svijetu, promatranje problema koji se javljaju u njima u svakom aspektu društvenog i državnog života predmet su promatranja niza naučnika iz drugih država. To treba biti jasno svakome da je to prilika koja se ima iskoristiti kako bi se doprinijelo naučnom i stručnom radu u istraživanju pojava nastalih unutar države kao što je Bosna i Hercegovina.

S druge strane za studente na univerzitetima unutar Bosne i Hercegovine postoji mogućnost međunarodne suradnje i odlaska na drugi ili treći ciklus studija u inostranstvo gdje se pruža prilika znatno većeg napretka i ličnog i profesionalnog ostvarenja. To je upravo jedan od načina i modela da se znanja i prakse skoncentrirane u zapadnoj hemisferi prenesu u rad institucija za visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini.

Važno je motiv naći u vlastitom zalaganju i u tome da nije realno trenutno očekivati značajnu pomoć od sistema kako bi uspjeli u izgradnji vlastite akademske karijere. To je stvarnost u kojoj živimo, i ona podrazumijeva mnogo ličnog zalaganja u stjecanju znanja i iskorištavanje iskustava nastavnog kadra koji je uspio da se izbori za, ipak zavidnu, funkciju profesora na bosanskohercegovačkim univerzitetima. Oni razumiju situaciju i probleme sa kojima se susreću studenti.

Vrlo važno je naglasiti da u Bosni i Hercegovini postoje i vrlo priznati fakulteti koji mogu da koriste ljudima koji planiraju da napuste zemlju zarad bolje budućnosti, ali i onima koji imaju namjeru da ostanu u njoj. To su prevashodno tehnički fakulteti, fakulteti medicinskih nauka i njima slični. Ne treba zaboraviti da na ovim institucijama još uvijek

postoji zavidna organizacija i kvaliteta nastave i kvaliteta profesorskog kadra čija znanja itekako prate suvremene tendencije razvoja nauke i prakse u svijetu.

5. Zaključak

Naša tema je vrlo aktualna i o njoj se ima raspravljati na mnogo višem nivou od seminarskog rada. Obrazovanje, a pogotovo visoko obrazovanje, predstavlja izuzetno važnu dimenziju države u svakom smislu i ono može da bude konkretan pokazatelj unutrašnjeg, ali vanjskog (međunarodnog) statusa države. Što su bolji uslovi studiranja, to je kvaliteta studiranja veći, a država razvijenija, i posljedično tome je bolje i stabilnija infrastruktura i ukupno uređenje države jer je podupiru stručnjaci. U Bosni i Hercegovini je situacija u najmanju ruku loša, ali ipak ne toliko loša da ljudi ne bi studirali. Iako postoji niz razloga koji sasvim sigurno opisuju našu negativnu stvarnost koja ne ide u prilog studentima visokoškolskih ustanova i ne daje im puno entuzijazma i ne obećava previše za njih, potrebno je znati da je važno uvijek ulagati u znanje bez obzira na okolnosti.

Bosna i Hercegovina je uradila dosta kako bi pospješila sistem visokog obrazovanja i poboljšala status studenata. Jedan od tih koraka je najvažniji pristup Bolonjskom procesu školovanja i u tom smislu se ulažu značajni naponi. Pozitivni rezultati postoje, ali ipak bi ih moglo biti više. I dok je većina zemalja Evropske unije zadovoljna rezultatima koje je napravila u ovom polju, BiH će se morati potruditi još više, zbog kompliciranog državnog aparata i nadležnosti koje ovu državu i njen obrazovni sistem dodatno usporavaju.

6. Literatura

1. Kurtić, N. (2010). *Izvještaj o istraživanju percepcije korumpiranosti visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini*. Transparency International, Sarajevo,
2. Mršić, D. (2017). *Ključne karakteristike obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini*. Preuzeto 28.1.2018. godine sa: <https://ec.europa.eu/epale/hr/resource-centre/content/kljucne-karakteristike-obrazovnog-sistema-u-bosni-i-hercegovini>
3. Nanić, H. (2016). *Visoko obrazovanje: Izazovi i perspektive u moderno doba*. Zbornik radova, II Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina, Burch Unverzitet, Sarajevo,
4. Okvirni zakon o visokom obrazovanju BiH („Službeni glasnik BiH“ 59/07)
5. Stanišić, D., Puška, A., Maksimović, A. (2015). *Analiza primjene promotivnih strategija na visokoškolskim ustanovama, u uslovima ekonomizacije visokog obrazovanja, u Bosni i Hercegovini*. Tranzicija, godina XVII, br. 35, Vitez,

МОНОПОЛ У НАУЧНИМ ТЕОРИЈАМА КАО ПРОБЛЕМ ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА И УТВРЂИВАЊА НАУЧНЕ ИСТИНЕ

Апстракт

Основни проблем истраживања у овом раду је монопол који постоји у одређеним научним теоријама, како у области друштвених, тако и природних наука. Предмет рада је истраживање монопола научних теорија као фактора отежаног утврђивања научне истине. Циљ рада је стицање потребних друштвених и научних знања о проблемима високог образовања који су проузроковани монополем у научним теоријама. Научна теорија, према савременој методолошкој литератури, јесте скуп систематских, повезаних, искуствених ставова, најчешће закона, који објашњавају суштину појаве и односе се на целину или део предметне стварности. Простим речено, изградњом теорије ствара се могућност за истраживање. Према томе, појава монопола у научним теоријама може да онемогући научно објашњење и тумачење стварности. Односно, ако је монопол научних теорија присутан у систему високог образовања, онда је отежано утврђивање научне истине. Научне методе коришћене приликом израде овог рада су већина основних метода научног знања, хипотетичко-дедуктивна, компаративна и метода случаја.

Кључне речи: високо образовање, наука, монопол научних теорија, научна истина, академске слободе

MONOPOLY IN SCIENTIFIC THEORIES AS A PROBLEM OF HIGHER EDUCATION AND IN DETERMINATION OF THE SCIENTIFIC TRUTH

Abstract

The basic problem of research in this work is the monopoly that exists in certain scientific theories, both in the field of social as well as in natural sciences, that is, the problem in determination the scientific truth. The subject of the work is a research of the monopoly of scientific theories as a factor that makes the determination of scientific truth more difficult. The goal of this work is to acquire the necessary social and scientific knowledges about the problems of higher education that are caused by the monopoly in scientific theories. Scientific theory, according to contemporary methodological literature, is a set of systematic, connected, experiential attitudes, most often laws, which explain the essence of the phenomenon and are related to the whole or a part of the subject reality. Put simply, by building up the theory, an opportunity for research is being created. Therefore, the emergence of monopolies in scientific theories can disable the scientific explanation and interpretation of reality. In other words, if a monopoly in scientific theories is present in a higher education system, than it is more difficult to determine the scientific truth. The scientific methods used in the preparation of this work are the majority of basic methods of scientific knowledge, hypothetical-deductive, comparative and case study methods.

Key words: higher education, science, scientific theory, scientific truth

¹ Правни факултет Универзитета Мегатренд, Београд

„Истинина је њоестичнија од свеја на свејѹ, нарочитио у свом чистом виду, и више од њоја, чак је фантистичнија и од свеја штио би мојао замислити, слајши или ѡредставити ѡводљиви човечји ум.“ (Ф.М. Достојевски)

1. Увод

Овај истраживачки рад састоји се од три тематске целине.

У првој тематској целини објашњавају се појмови монопола у научним теоријама, науци и високом образовању, те наводи примере како плурализма, тако и монополизма научних теорија у одређеним гранама науке. Такође, наводи правне аспекте и правни оквир са тежиштем на право слободе научног мишљења и изношења научних ставова.

У другој тематској целини истраживана је теорија еволуције, њене критике и недостаци, а поред тога наведене су друге њој супротстављене теорије као што је теорија креације и др.

Трећа тематска целина објашњава разлоге опстајања монопола у научним теоријама, и њихове последице по науку, високо образовање и утврђивање научне истине.

У закључку овог рада биће наведена потврда постављене хипотезе и изнети ставови о обрађиваном проблему, као и наведен значај истраживања.

2. Проблем монопола у научним теоријама

Под монополом научне теорије подразумевамо ексклузивитет или доминацију једне научне теорије, при чему су друге маргинализоване или потпуно одбачене.

Научне теорије, иако се заснивају на научним законима и доказима, такође укључују и претпоставке, које не морају бити тачне, и закључке који не морају бити истинити. Научна теорија тиме није и не може бити доказана истина, већ само претпостављена истина. Уколико се научној теорији прида превише поверења, даљи закључци засновани на научној теорији могу бити делимично или потпуно погрешни. Али ако таква теорија задобије ексклузивитет међу научним теоријама о неком научном питању, и притом добије и монопол у школском образовању, посебно високом, то представља опасност по утврђивање научне истине. Генерације се школују да верују у претпостављену истину и тиме регрутују да је бране. На тај начин спречава се преиспитивање постављене теорије и исправљање могућих грешака или њено делимично или потпуно одбацивање.

Зато морамо указати на проблеме који постоје у неким научним областима, у којима су заступљене научне теорије са доминантним, монополским утицајем. У студији случаја фокусираћемо се на теорију еволуције као најпознатију теорију са глобалним утицајем на друштво у целини и на велики број научних грана и научних дисциплина.

Питање настанка свемира и живота у њему фундаментално је питање науке и као такво не може бити препуштено једностраним схватањима. Иницијатива за ревизију теорије еволуције коју је 2017. године у Србији потписало 166 научника и уметника², подигла је пуно прашине, али су ставови иницијатора одбачени од већине научне заједнице са пуно презира, жигосани као „ненаучни“, па се ишло дотле да се потписницима оспоравају знање и научне титуле. Могао се чак чути и став еволуционисте генетичара да само генетичари имају право да говоре на тему настанка живота, што је још један пример монополистичког размишљања. Мишљења смо да је управо мултидисциплинарни приступ овој теми једини прави, да је настанак живота пре свега

² Попадић, Ј. (05.05.2017.). *Дарвинова теорија узбуркала одбор за образовање*. Politika.rs. Виђено 11.02.2018. на <http://www.politika.rs/scc/clanak/379899/Darvinova-teorija-evolucije-uzburkala-Odbor-za-obrazovanje>

филозофско питање, а потом се њиме могу бавити многобројне научне гране и дисциплине, а не само генетика, која, узгред, има и представнике који заступају теорију креације, тј. интелигентног дизајна. Овим питањем се може бавити и правна наука, најпре у смислу забране монопола научних теорија и одбране права на слободу мишљења, а тиме и постојања другачијих теорија, наравно, поткрепљених логичким и научним доказима који им дају снагу научне хипотезе.

2.1. Ошварвање проблема

Када је један просечан млади такмичар у ски скоковима Швеђанин Јан Боклев 1986. године променио технику скока, и уместо на уско постављеним паралелним скијама, како су сви скакали, скијама формирао латинично слово „V”, почео је да скаче даље од осталих. Међутим, у почетку је изазивао подсмех, па је добио надимак „клоун на брду”³, а судије су га санкционисале очајним оценама за стил, те је и поред најдужих скокова често остајао без одличја. Боклев је био упоран, па је у сезони 1988/89 успео да постане укупни победник Светског купа⁴ и тиме покренуо револуцију у ски скоковима. Почетком деведесетих сви такмичари су прешли на „V” технику, а судије су престале да тај стил кажњавају лошим оценама. Но, прави пионир овог стила био је Пољак Мирослав Граф који га је открио целих 17 година пре Боклева, још 1969. године. Он је имао још веће проблеме, јер су га чак и његови тренери одговарали од скакања “V” стилем⁵, па није успео да га наметне. Граф није успео, али Боклев јесте. Да је наука која се бави физиком и аеродинамиком одмах испитала нови стил ски скокова и извршила потребна мерења, много раније би било установљено да су скокови техником „Граф-Боклев” не само дужи, већ, како је утврђено, и значајно безбеднији⁶ по скакаче.⁷ Али какве везе имају ски скокови са проблемима науке и високог образовања? Видећемо да ово поређење итекако има везе. Пре свега јер се у науци и високом образовању појављују исти проблеми које су имали Боклев и Граф у промовисању новог стила ски скокова. Научник који изнесе другачије мишљење суочава се са отпором и неприхватањем оних који заступају доминантан став, и неретко је извргнут руглу и подсмеху. У високом образовању студент који би изнео своје мишљење које се драстично разликује од оног у уџбеницима, могао би бити санкционисан лошијом оценом, или би пао испит. На сличан начин научна заједница често одбацује, исмејава, а потом и санкционише научника који је изнео другачију теорију од оне која је општеприхваћена, односно монополска.

2.2. Плурализам научних теорија као правило

Велика већина уџбеника за високо образовање садржи по неколико, па и десетине теорија које покушавају да објасне, разумеју и реше проблеме најважнијих појава у науци чији су део. Тако на пример, теорије о безбедности обухватају схватања:

³ Jan Boklöv. Wikipedia.org. Виђено 11.02.2018. на https://sh.wikipedia.org/wiki/Jan_Bokl%C3%B6v

⁴ FIS Ski Jumping World Cup. Wikipedia.org. Виђено 11.02.218. на https://en.wikipedia.org/wiki/FIS_Ski_Jumping_World_Cup

⁵ Mirosław Graf. Wikipedia.org. Виђено 11.02.2018. на https://en.wikipedia.org/wiki/Miros%C5%82aw_Graf

⁶ Ski jumping techniques. Wikipedia.org. Виђено 11.02.2018. на https://en.wikipedia.org/wiki/Ski_jumping_techniques

⁷ Иако данас доминантна, “V” техника није једина. Појавио се и „Н” стил, као спој паралелне и “V” технике, с тим што су скије широко размакнуте. Јасно је да је у ски скоковима укинута монопол једне технике и омогућен развој различитих стилова који, у складу са законима аеродинамике, могу дати најбоље резултате.

реализам, либерализам, теорије игара, конструктивизам, студије мира, критичку теорију, феминистичка становишта и међународну политичку социологију⁸. Сваки од поменутих осам теоријских приступа грана се на по неколико различитих праваца.

У криминологији нпр. постоји мноштво криминолошких школа и теорија. То су: класична школа, савремени неокласицизам, десни реализам, картографска школа, антрополошка школа, затим биолошка, психолошка, односно социолошка схватања, нова друштвена одбрана, социјални интеракционизам, радикална криминологија, феминистички приступ, теорија рационалног избора, нове теорије животне средине, теорија културалне криминологије, теорије о мушкости, о постиђивању и комунитарном поретку, животног циклуса, интегративне теорије и триангулација теорија.⁹ Набројали смо 20 теорија и школа, но унутар њих постоји још на десетине разних теоријских праваца.

На датим примерима можемо да приметимо да наука и научни миље по правилу нису склони да поставе одређену теорију као монополистичку. Различита мишљења и ставови могу да се сучељавају, сукобљавају, па и да буду дијаметрално супротни, при чему је у том случају јасно да никако не могу обе теорије бити истините. Али студенти и научници могу да чују разлоге за и против једне и друге и да донесу сопствени суд о томе. Чак и одбачене теорије се изучавају у склопу историје конкретне науке.

Међутим, постоје изузеци од плурализма научних теорија, а најочитији пример монополизма у данашње време је теорија еволуције. Из праксе је јасно да ова теорија не допушта постојање других теорија. Може се закључити да је теорија еволуције у одређеном историјском тренутку успоставила монопол, а онда је успостављен систем да тај монопол постане самоодржив. Због тога ћемо о њој говорити у студији случаја.

2.3. Историјско-ујоредни примери монополизма одређених теорија

Нуклеарни физичар и својевремено руководилац у НАСА Центру за васионску технологију у САД др Богдан Маглић (1928-1917), одржао је у београдском Коларцу 2009. године научно предавање на тему „Нови прагматизам у науци и глобализацији“¹⁰, током којег се могао чути и колоквијални термин „мода у науци“. Маглић је за студију случаја узео теорију глобалног загревања планете Земље и својим излагањем довео њену исправност под сумњу. Од тада па до данашњих дана, можемо приметити постепено напуштање термина „глобално загревање“, а уместо њега доминантан је постао израз „климатске промене“. Промена терминологије суштински мења значење, јер „климатске промене“ могу да означавају и загревање и хлађење и друге климатске ефекте.

Али, поред новог прагматизма у науци, заступљен је и монопол појединих научних теорија, који наноси штету науци и високом образовању. Следе неки од примера.

Теорија геоцентричног система била је некада монополистичка, а противници су ризиковали чак да заврше на ломачи. Али, иако је црква била један од главних заговорника и чувара ове теорије, укључујући и инквизиторске методе, она је није осмислила. Та теорија заправо није било нимало ненаучна, нити догматска за то доба. Она потиче од уверења старогрчког филозофа Аристотела (384-322. п.н.е.) и истраживања римског математичара, географа и астронома Птоломеја (83-161. год.), чији су ауторитети били велики, али су погрешили. Тек је пољски астроном и свештеник Никола Коперник у XVI веку формулисао хелиоцентрични систем. Али ни он није био први аутор правог решења, већ старогрчки математичар и астроном

⁸ Вилијамс, П.Д. (2012). *Увод у студије безбедности*. Службени гласник. Београд. Стр. 53-192

⁹ Игњатовић, Ђ. (2011). *Криминологија*. Досије. Београд. Стр 63-92

¹⁰ *Извештај о раду у 2009. години*. (2010). Задужбина Илије М. Коларца. Београд. Стр. 87

Аристарх (310. п.н.е - око 230. п.н.е.). Он је 18 векова пре Коперника утврдио да се само Месец окреће око Земље, а Земља и остале планете око Сунца. Зашто је онда четири века потом победио Птоломеј са геоцентричном тезом? Па зато што геоцентричну тезу потврђује пет од шест постављених критеријума, а хелиоцентричну само три.¹¹ У корист првог су говорили здрав разум, свест о померању, падање објеката на земљу, предвиђање путање планета, ретрорадно кретање планета, а једино је против био критеријум једноставности, јер је геоцентрична теорија била компликована. Хелиоцентрична теорија је била веома једноставна, али у прилог су јој ишли још само путање планета и њихово ретроградно кретање¹². Дакле, геоцентрична теорија није била ненаучна, али као монополистичка није се смела критиковати, а пример тога је и забрана Галилејевог дела „Дијалог о два главна светска система“. Аристархова¹³ хелиоцентрична теорија је била олако одбачена и можда се управо она до појаве Коперника и Галилеја чинила као ненаучна, али се испоставило да је исправна.

Дуго се веровало да Земља није планета него равна плоча, што је сваком посматрачу говорио очињи вид. Међутим, дубљим закључивањем је доказано да је Земља лопта. Диоген Лаертије наводи да је Парменид из Елеје у V веку п.н.е. „први изјавио да је земља лоптастог облика“¹⁴. Теорија Земље као равне плоче обновљена је у новије време, али са разлогом је можемо убројити у квазинаучне јер негира чак и постојање одређених закона физике, попут закона гравитације.

Математика нас учи да је са нулом немогуће делити. Било који број подељен са нулом не даје никакав резултат, јер повратна операција не важи. Али, некад је постојало и другачије размишљање, које и данас има присталице. Чарлс Сифе у делу „Нула“ пише да су Индијци у средњем веку утврдили да је: $1/0 = \infty$. „Разломак чији је именитељ нула назива се бесконачна величина“, тврди Баскара, индијски математичар из XII века.¹⁵ А када се броју $1/0$ дода број, наставља Баскара, „нема промене, без обзира да ли се много дода или много одузме; као што се ништа не мења у бесконачном и непроменљивом Богу“¹⁶. Разлика је у приступу математици и схватању нуле. Ако се нула схвати као број попут сваког другог, онда се она не уклапа у дефинисана и општеприхваћена математичка правила која важе за сваки број, но ако се схвати као изузетак, посебан број са сопственим правилима, онда се деобом са нулом може добити резултат који јесте логичан, а то је да је у сваком броју она садржана бесконачан број пута, па чак и у нули, односно у самој себи. Сифе пише: „Нула и бесконачно су одувек изгледали сумњиво слично. Помножите нулу са било којим бројем и добићете нулу. Помножите бесконачно било чиме и добићете бесконачно. Поделите број нулом и даће бесконачно; дељење броја бесконачним даће нулу.“¹⁷

Према Ајнштајновој теорији релативитета, највећа брзина у природи је брзина светлости. Али, 2011. године су научници у ЦЕРН-у измерили да одређене врсте неутрина путују нешто брже од светлости. Научни тим је тражио грешке, али није их нашао и откриће је објављено. Тек накнадно су откривена два недостатка у смислу недовољне исправности и прецизности опреме, те су нова мерења показала да неутрини путују једнако брзо као честице светлости - фотони.¹⁸ Како је ЦЕРН у овом

¹¹ Димитријевић, Б. (2011). *Мистерије времена*. Пешић и синови. Београд. Стр. 99-100

¹² *Исио*. Стр. 129

¹³ Аристарх је први тачно израчунао и удаљеност између Земље и Сунца, али и поред свега његово име је и данас остало у сенци Птоломејевог, онога који је погрешно

¹⁴ Лаертије, Д. (2003). *Животи и мишљења истакнутих филозофа*. Дерета. Београд. Стр. 308

¹⁵ Сифе, Ч. (2007). *Нула*. Stylos. НовиСад. Стр. 73

¹⁶ *Исио*. Стр 73

¹⁷ *Исио*. Стр. 129

¹⁸ *Faster-than-light_neutrino_anomaly*. Wikipedia.org. Виђено 11.02.2018. на https://en.wikipedia.org/wiki/Faster-than-light_neutrino_anomaly

тренутку једина институција која може да изврши оваква мерења, Ајнштајнова теорија је за сада преживела.

У старо време се веровало у постојање етра као петог елемента, поред ватре, воде, земље и ваздуха, а данас је та теорија одбачена, захваљујући управо теорији релативности. Ипак, неки научници и даље сматрају да етар постоји.

Марксизам као социолошка теорија представљао је идеолошку платформу у државама са комунистичким уређењем. У овим земљама укинута је приватна својина и успостављен монопол комунистичке партије, тј. забрањене су друге друге партије. У пракси се овај модел државног уређења заснован на марксизму показао као утопија.

Према теорији права устав је највиши правни акт који сваки грађанин мора да поштује. Али шта рећи онда за став да устав не обавезује? Лисандер Спунер (1808-1887), амерички правник и адвокат пише: „Устав не поседује својствен ауторитет или обавезност“¹⁹. Он 1869. године наводи да амерички устав донет 80 година раније не обавезује никога јер људи који су га донели нису више у животу. „И устав, у оној мери у којој је био њихов уговор, умро је са њима.“²⁰ А потом: „Устав не само да никога не обавезује сада, већ никада никога није обавезивао“, јер, наставља Спунер, „писани документ не обавезује никога уколико га није потписао“.²¹ Због оваквих ставова, Спунера проглашавају често анархистом. Ипак, реч је о хуманисти који је водио кампање против ропства, а често је одбеглим робовима нудио бесплатне правне услуге.²² Наравно да његове идеје о уставу звуче данас јеретички, међутим, шта онда рећи за промену устава неуставним путем, октроисаним или револуционарним уставом. А теорија државног разлога (националног интереса) оправдава кршење устава у неким ситуацијама. Многима за чуђење остаје и чињеница да Велика Британија као колевка парламентаризма нема устав.

Ово су само неки упоредно-историјски примери монопола у научним теоријама, али они јасно сведоче о њиховом постојању.

3. Монопол научних теорија на примеру теорије еволуције

„Што се трбо роди, вријеме не исјрави.“ (Валиазар Боишић)

Материјал за обраду теорија које се баве пореклом материјалног света и живота у њему толико је обиман да се не може обрадити у кратком научном раду. Због тога ћемо се осврнути само на основне поставке, односно три најважније преломне тачке. То су: 1) постанак свемира и Земље у њему; 2) постанак живота и његов развој 3) постанак човека.

3.1. Постанак свемира и Земље у њему (настанак материје)

Једно од круцијалних питања науке јесте како је ни из чега настао универзум са свим небеским телима. Прапочетак универзума објашњава доминантна теорија Великог Праска, мада постоји и модел Стационарног свемира, али и оних који одбацују оба. Наука је на основу брзине ширења свемира одредила његову старост на 13,8 милијарди година, али креационисти имају замерке на тај прорачун, па кажу да су милијарде светлосних година растојања и милијарде година еволуције звезданих објеката

¹⁹ Спунер, Л. (1997). *Без Изгаје: Устав који не обавезује (1870), Писмо томасу Ф. Бајарду (1882)*. Global book. Нови Сад. Стр. 23

²⁰ *Исио*. Стр. 24

²¹ *Исио*. Стр. 43

²² *Lysander Spooner*. Wikipedia.org. Виђено 11.02.2018. на https://en.wikipedia.org/wiki/Lysander_Spooner

израчунати „само према Хабловом закону са свим његовим условностима и нису подложне експерименталној провери другим методама“²³. Уколико би се испоставиле као погрешне претпоставке Хабловог закона о условљености „Црвеног померања“ само Доплеровим ефектом и растојању до галаксија као пропорционалном брзинама узајамног удаљавања, „теорија Великог праска и васиони која се шири мораће да се ревидира, као и старост астрономских објеката мерено милијардама година“.²⁴

Ако изузмемо део о старости универзума, теорија Великог праска може бити прихватљива и за еволуционисте и креационисте. Али и тада постоји неслагање шта је иницирало тај Велики прасак. Да ли је свемир настао сам од себе или је створен? Оба размишљања су подједнако научна и ненаучна. Ако је настао сам од себе, како је то могуће? У природи се ништа не дешава само од себе, за све постоји узрок. А ако је створен, ко га је створио? Пре стварања материје, то је могло бити само неко нематеријално биће, довољно моћно да створи све, од микрокосмоса до макрокосмоса. Религија каже да је то Бог, тј. „биће за које се тврди да изражава све, или пак да има бесконачне атрибуте, од којих је сваки бескрајно савршенство своје врсте“²⁵. Али одакле то биће?

Ни једна ни друга мисао немају крајње објашњење, али се налазе на супротним, зараћеним странама, тврдећи да је само њихова истина једина права. Еволуционисти, с једне стране, не могу да објасне одакле се из ничега појавила сва та огромна материја, одакле енергија која је то покренула, нити одакле закони физике и физичке величине као што су простор и време. Креационисти, пак, све то објашњавају Божјим стварањем. То, опет, звучи веома zgodно, јер се по принципу „*deus ex machina*“, све са лакоћом приписује Богу творцу, што се не мора објашњавати јер је дефиницијом Бога као свемогућег бића све речено. Еволуционисти са друге стране постављају питање – а ко је онда створио Бога?

Оба става, да је свет настао сам од себе или да је створен, хипотетички су могућа, али само један може бити истинит. Пошто само један може бити истинит, а не знамо који, ниједно од ова два схватања не можемо унапред одбацити. Експериментом досад нико није успео да направи универзум, а то није ни могуће по дефиницији универзума, који обухвата све што постоји (свемир), па би и нови универзум постао само део старог. А и тај нови део био би доказ само интелигентног стварања.

Велика спорења су око старости планете Земље, јер теорија еволуције говори о старости од 4,5 милијарде година, а знатан део креациониста о периоду од свега око 6.000 година. Оба прорачуна су заснована на уверењу о исправности полазних претпоставки. Еволуционисти су своју рачуницу базирали на претпоставци о тачности теорије случајних мутација за које су потребне милијарде године, а креационисти на тачности библијских родослова од првог човека Адама до Аврама. Ако ниједно уверење не би било исправно, онда би и једна и друга процена старости биле погрешне.

3.2. Насћанак животиа (оживљавање материја) и његов развој

Заступници теорије еволуције сматрају да је живот настао спонтано, у условима повољним за то, а потом се, кроз случајне мутације и природну селекцију, развијао милијардама година, те су временом од најпростијих организама настале све познате биљне и животињске врсте, укључујући и човека. Креационисти заступају тезу да су сва жива бића створена од интелигентног творца. Хришћански креационизам по правилу заступа шест дана стварања, исламски дане стварања сматра периодима, али и

²³ Прот. Сељски, Т. (2000). *Православни поглед на свети и савремена наука*. Светигора. Цетиње. Стр. 52

²⁴ *Исцо*. Стр. 52

²⁵ Спиноза, Б. (2011). *Крајња расправа о Боју, човеку и његовој срећи*. Дерета. Београд. Стр. 10

једни и други сматрају да је Бог створио све врсте и негирају настанак нових врста случајном мутацијом. Јер, ако је творац Бог, њему није било потребно ни време, ни развој једне врсте у другу, али према концепту еволуције, Бога нема²⁶, те је живот настао спонтано, споро и постепено. Опет, видимо да је хипотетички могуће или једно или друго.

И овде је изражен проблем недостатка експерименталног доказа. Научници су покушавали да створе живот у лабораторијским условима, а најближим се сматра Ури-Милеров експеримент који је створио неке аминокиселине које се налазе у живим бићима. Али као замерке томе истиче се да оне саме за себе не представљају ни жива бића ни живот, а сем тога, утврђено је да услови у време настанка живота нису били такви какви су претпостављени експериментом²⁷. Коначно, креационисти истичу да би успешан такав експеримент био само доказ стварања од интелигентног творца, а не доказ еволуције.

Слојеве земље у којима се крију фосили, теорија еволуције је поделила на геолошка доба, дуге временске периоде мерене стотинама милиона година (прекамбријум, палеозоик, мезозоик и мезозоик, сваки подељен на више периода и епоха). Такође, тврди да су они доказ еволуције, о чему би требало сведочи и распоред фосила по њиховим врстама и родовима. Ипак, креационисти највећи део фосилног записа објашњавају теоријом глобалног потопа који се помиње како у светим списима, тако и у митологијама народа широм света. Наиме, током тако великог потопа, вода је наносила слојеве земље и у њима биљке и лешеве животиња који су се таложили у наносима земље према различитим факторима попут: 1) покретљивости (птице су лакше бежале, па их има мало у фосилном запису); 2) пловности (птице плутају 76 дана, сисари 56, гмизавци 32, а водоземци 5 дана) и 3) еколошких фактора (територијални и висински распоред живих организама, они у нижим пределима били су угроженији од оних у планинским)²⁸. Другим речима, сви фосилни слојеви су настали у кратком временском раздобљу од неколико месеци колико је трајао глобални потоп. Постоје и додатна објашњења, па Рот наводи да је за фосиле влакнастих алги, које су процењене на 3,5 милијарде година старости, објашњење „чињеница да су живе влакнасте алге нађене у овим дубоким слојевима“²⁹.

Званична еволуциона наука никада није испитала овакву хипотезу потопа, инсистирајући да њихове ставове потврђују методе датирања старости фосила и стена. Опет, те методе креационисти критикују наводећи примере како је метода радиоактивног угљеника Ц-14 дала погрешне резултате датирајући живе или тек преминуле животиње на више хиљада или више десетина хиљада година старости. Терзин наводи да је укупна годишња продукција Ц-14 на целој планети око 10 килограма, те да је практично немогуће прецизно измерити старост организама том методом, па су тако живе шкољке датиране на 2.000 година.³⁰ Даље, пише да према количини хелијума у атмосфери „наша планета не може бити старија од 10.000 година“ и додаје: „Недостајући хелијум је проблем познат многим научницима и да би се

²⁶ Изузетак је теорија теистичког еволуционизма која је покушај споја две супротстављене теорије, односно да је интелигентни творац – Бог, покренуо стварање света и живота, а потом препустио да се он даље развија сам од себе. Овде се поставља питање, зашто би Бог, ако је свемогућ, препустио развој живота случају. У дебати са професорима еволуције, креациониста Кент Ховинд је рекао: „Ваше питање претпоставља ограниченог бога и то је ваш проблем“. Видети на <https://www.youtube.com/watch?v=dq3lz7yn7tY>

²⁷ Велс, Ц. (2001). *Иконе еволуције*. No limit books. Београд. Стр. 15

²⁸ Рот, А. (2001). *Посишање: повезивање науке и Библије*. No limit books. Београд. Стр. 162-164

²⁹ *Исцо*. Стр. 161.

³⁰ Терзин, Т. (2015). *Цензурирана научна ошкрића*. Препород. Београд. Стр. 132

објаснио у духу еволуционизма, верују да је хелијум некако побегао из атмосфере³¹. По питању старости стене за коју се зна да је стара 240 година, наводи да је датирањем калијум-аргоном процењена на 22 милиона година, а стене настале ерупцијом 1801. године, „дале су распон старости између 130 милиона и три милијарде година“.³²

Јункер и Шерер наводе да експерименталне наука раде на бази „методолошког атеизма“, тј. „експерименти или теренске студије раде се само под претпоставком да на процесе који се емпиријски могу утврдити не утичу натприродни узроци“, али и на „представи о правилности (униформности и поновљивости) природних процеса“.³³

Током 60-их и 70-их година XX века, амерички физичар др Роберт Центри открио је на пресецима гранитних стена тзв. ореоле изотопа радиокативног полонијума, чији је период полураспада три минута. Еволуциона теорија је говорила о веома спором хлађењу ових стена које се сматрају међу најстаријим на планети, али заробљени ореоли су сведочили да је формирање било готово тренутно. Сам Центри је навео да се „постојање Po ореола сусреће са неколико геолошких проблема: време полураспада изотопа Po ($t_{1/2} = 3 \text{ min}$ за ^{218}Po) је прекратко да би дозволило било шта осим нагле кристализације минерала, насупротив прихваћеној теорији стопе хлађења магме“.³⁴ На сличан начин, испитивао је фосилне остатке дрвета посматрајући секундарне ореоле полонијума. „И пошто елиптични полонијумови ореоли узети из јуре, тријаса и еоцена показују да су сви били у истим желатинозним условима у време уласка урана у дрво, неизбежно следи да су ове геолошке формације све наталожене скоро истовремено“³⁵, наводи Центри. То би значило да различити геолошки слојеви имају исту старост. Центри је закључио да су ореоли у граниту доказ Божјег стварања, а ореоли у фосилу дрвета доказ библијског потопа.

Центри је био позван да сведочи на суђењу којим су креационисти покушали да остваре право да се њихова теорија учи поред теорије еволуције. Са друге стране сведочили су експерти за еволуцију. „Државни правобранилац питао је геолога да ли може да објасни специјалне ореоле у граниту. Он је одговорио да сам ја пронашао `малу мистерију` коју ће научници једног дана решити. Ово је био тренутак који сам дуго чекао, тренутак истине. Одлагањем одговора на неодређено време, један од светски најистакнутијих геолога устукнуо је пред највећим представљеним доказом за стварање“³⁶, пише Центри.

Еволуциони геолог Грег Вилкерсон је коментаришући Центријеву књигу „Мала мистерија стварања“, између осталог рекао: „Не верујем да ће предавачи сматрати вредним да посвете своје време пролазећи кроз креационистичко цвиљење“³⁷. Овакав увредљив коментар засигурно не представља научни метод, нити је достојан академског нивоа.

Вреди напоменити да је сам Чарлс Дарвин имао велике недоумице око своје тезе. „Али, пошто су по овој теорији морали постојати безбројни прелазни облици, зашто их онда не налазимо наслагане у неограниченом броју у земљиној кори?“³⁸, писао је Дарвин, налазећи објашњење у „несавршености геолошких података“. Проблем непостојања фосила прелазних облика и данас је једна од највећих замерки теорији еволуције. Сам Дарвин је поставио и питање зашто међу данашњим живим врстама не

³¹ *Исџо*. Стр. 127

³² *Исџо*. Стр. 126

³³ Јункер, Р., Шерер З. (2002). *Еволуција или стварање*. Препород. Београд. Стр. 17

³⁴ Центри, Р. (2000). *Мала мистерија стварања*. Бата-књига. Београд. Стр. 76

³⁵ *Исџо*. Стр. 57

³⁶ *Исџо*. Стр. 6

³⁷ Robert V. Gentry. Wikipedia.org. Виђено 11.02.2011. на https://en.wikipedia.org/wiki/Robert_V._Gentry

³⁸ Дарвин, Ч. (2009). *Посијанак врста*. Академска књига. Нови Сад. Стр. 183

сусрећемо прелазне облике и „зашто у целој природи не постоји неред, већ су врсте, као што видимо добро одређене?“.³⁹ Заиста, где су живи прелазни облици чија је еволуција у току?

Ово питање су у новије време еволуционисти објаснили теоријом макроеволуције, односно брзим променама, које су се дешавале у малим популацијама, уместо спорим променама какве су донедавно заступане. Другим речима, век и по се веровало да ће се пронаћи прелазни облици, а када се то није десило, сама теорија је добила прелазни облик. Али недостатак макроеволуције је и што за брзе промене не требају милијарде година.

Међутим, недостаци и мане теорије еволуције, често се објашњавају веровањем да ће их наука једном успети објаснити. На сличан начин, креационисти који базирају своје ставове на светим књигама попут Библије, Курана и Талмуда, верују да ће оно што је записано у њима, а нема потврде, једног дана бити доказано. Како видимо, и једно и друго се заснива на веровању и, према томе, нема никакве везе са науком.

Нобеловац сир Френсис Крик је, како наводи Перлоф, проучавајући ДНК израчунао да је вероватноћа случајног настанка само једног протеина $1:10^{260}$, што је јединица са 260 нула, а 50 нула је, према математичарима, довољно да се сматра за практично немогуће. Уз то је ћелијама потребан и генетски код.⁴⁰ Перлоф наводи и да је Томас Хаксли, бранећи Дарвиново гледиште, утврдио да би шест мајмуна који насумично ударају по типкама, за довољно милиона година искуцали садржај свих књига из Британског музеја.⁴¹

3.3 *Постанак човека*

Теорија стварања каже да је човек дело интелигентног творца, односно Бога, а еволуција да је човек настао од заједничког претка човека и мајмуна.

Испоставља се да теорија еволуције свој замах у великој мери може да захвали фалсификатима, али и високом степену имагинације. Тако је сам Дарвин поклатио поверење Хекеловим ембрионима, који показују сличност ембрионалног развоја различитих кичмењака, укључујући човека, али, како наводи Велс, испоставило се да је Хекел знатно изменио стварне ембрионе, те „према томе, Хекелови цртежи су фалсификати...“⁴². Иако су 1915. Асмут и Хал објавили књигу „Хекелове преваре и кривотворства“, цитирајући деветнаест водећих ауторитета, а 1997. то је испитивањем потврдио ембриолог др Џорџ Ричардсон који је јасно рекао да су у питању фалсификати, „Хекелови цртежи се још увек могу наћи у многим средњошколским и факултетским уџбеницима“, наводи Перлоф.⁴³

Фалсификат је био и човек из Пилтдауна, чија је лобања „пронађена“ 1912. године и процењена на 500.000 година старости. Тек око четири деценије касније утврђено је да је доња вилица мајмунска и да није чак ни фосил, те да је вештачки спојена са људском лобањом старом тек неколико хиљада година.⁴⁴

Али ако фалсификат и може да превари научну заједницу, оно што се десило 1922. године говори о нечему што нема апсолутно никакве везе са науком, већ са маштом. У

³⁹ *Исјо*, стр. 182

⁴⁰ Перлоф, Ц. (2004). *Случај иројинг Дарвина*. Фонд Краљевић Томислав Карађорђевић. Београд. Стр. 31-32

⁴¹ *Исјо*, стр. 33

⁴² Велс, Ц. (2001). *Иконе еволуције*. No limit books. Београд. Стр. 71.

⁴³ Перлоф, Ц. (2004). *Случај иројинг Дарвина*. Фонд Краљевић Томислав Карађорђевић. Београд. Стр. 57-58

⁴⁴ Гиш, Д. (2000). *Крах еволуције*. No limit books. Београд. Стр.256-257

западној Небраски је откривен један зуб и палеонтолози су већ објавили да је реч о прелазном облику између човеколиког мајмуна и човека и дали му име *Nespeoglyphicus haroldcooki*. На основу зуба урађен је цртеж како је од главе до пете изгледао „Човек из Небраске“. Пет година касније утврђено је да је зуб припадао изумрлој врсти свиње.⁴⁵

С друге стране, највећа критика еволуциониста према теорији креације јесте веровање у непогрешивост религијских светих књига. Али, у новије време се појавила и теорија интелигентног дизајна, која се не ослања на свете списе, већ сматра да је за особине свемира и живих бића једино објашњење интелигентан узрок.

Пример њиховог закључивања је следећи. Ако на испред себе поређамо пет чаша различите величине и облика, сигурно нећемо закључити да су настале саме од себе и случајним мутацијама, еволуирајући, мењале облике, да би се потом нека од њих се претворила у флашу или бокал. Закључићемо да их је направио интелигентан творац и да их је правио различите, али по сличном моделу и принципу. Слично важи и за различите врсте аутомобила, знамо да их је дизајнирао човек, као интелигентно биће, и да нису настали случајном мутацијом од запрежних кола до формуле. На исти начин закључује се да је жива бића, микрокосмос и макрокосмос, што је све кудикамо компликованије од чаша и аутомобила, дизајнирао интелигентан творац.

3.4. Альтернативне теорије

Поменимо да постоје и нешто другачије теорије, као оне да је живот на Земљу дошао из свемира (са метеорита или под утицајем ванземаљаца), али живот засад није откривен нигде ван Земље. Опет, ни та теорија не би дала коначан одговор, већ би се наставила трвења да ли је и тамо, одакле је дошао, живот настао еволуцијом или стварањем.

Наведимо и антропозофску тезу Рудолфа Штајнера (1861-1925), која садржи елементе и еволуције и стварања, али је по својој садржини неприхватљива и за еволуционисте и за креационисте. Штајнер је изнео један сасвим другачији концепт настанка живота и универзума, који ни на који начин није могао бити плод закључивања на основу познатог, већ, или маште, или директног увида. Он је тврдио ово друго, тј. да је духовним путем, помоћу езотеријских знања, прочитао „записе акаше“, односно космичког памћења у којем су, како тврди, забележени сви догађаји из прошлости, па и будућности. Метод који је применио је непознат и непризнат у науци, али навешћемо главне црте његове тезе.

Штајнер тврди да су планете, човек, биљке и животиње најпре били створени од етра, а временом се постепено згушњавали и формирали до облика какав познајемо данас. Обликовање људи су помагале, наводно, духовне, божанске силе. Његов опис искључује теорију Великог праска, а штавише, каже нешто што звучи апсурдно: „Човек је постојао пре него је постала Земља“⁴⁶, и наглашава да није реч ни о каквом животу на другој планети, али да су потом Земља и човек заједно еволуирали. Он говори да се од Земље одвојило Сунце, а потом и Месец, након чега човек постаје усправан и дели се на полове, јер је дотад двополан. О еволуцији људи, животиња и биљака тврди да су се они касније сами могли мењати у свега неколико генерација⁴⁷ и прилагођавати новим условима живота, али само док њихова тела још нису очврснула, док су била мекана, као и сама Земља, а ваздух гушћи и вода ређа него данас. Истиче

⁴⁵ *Исио*. Стр. 257

⁴⁶ Штајнер, Р. (2005). *Из Акаша хронике*. Esotheria. Београд. Стр. 83

⁴⁷ Слично теорији макроеволуције, али промене нису случајне

да су мајмуни постали од људи.⁴⁸ „Тако су мајмуни уствари људи прошле епохе који су назадовали. Док је човек некад био несавршенији него што је данас, мајмуни су некад били савршенији него сада“⁴⁹, наводи Штајнер. Он каже да људи поседују физичко, етерично и астрално тело и его (ја).

Иако овај концепт не можемо посматрати у светлу званичне науке, јер се не може доказивати познатим научним методама, може се рећи да оно у целини има своју унутрашњу логику и конзистентност. Еволуционисти би одбацили Штајнерову тезу јер код њега еволутивне промене не настају случајно, већ су оне плод деловања божанских сила, а потом су жива бића еволуирала свесно. Такође, еволуција не тече од најпростијих организама ка сложенијим, савршенијим, већ сви еволуирају од почетних облика, а неки и назадују. Већина креациониста би га одбацила због теза да су овде божански духови субкреатори човека и света, а не директно Бог, као и дугог трајања стварања. Сем тога, Земља је овде настала након човека, што је парадокс и за креационисте и еволуционисте.

4. Правни проблем монопола научних теорија

Право на образовање има веома важну улогу са аспекта људских права, јер се не посматра само као појединачно право, већ и као предуслов за остваривање свих осталих права.⁵⁰

Парламентарна Скупштина Савета Европе је 2007. године усвојила Резолуцију број 1580 о опасностима креационизма у образовању.⁵¹ Савет Европе промовише теорију еволуције као једину валидну, а према овој одлуци креационизам „представља опасност“ и : „не може полагати право да буде научна теорија“⁵². Јасно је да је овде реч о политичкој одлуци која има за циљ да ојача монопол научне теорије. О њој су гласали чланови Парламентарне Скупштине који су и сами током свог образовања били под утицајем монопола теорије еволуције. Другим речима, проглашава се непожељном и чак опасном теорија креације, укључујући и теорију интелигентног дизајна, која се експлицитно помиње у документу. Унапред се зна да ове теорије никада не могу бити предмет науке нити бити доказиване научним методама.

Ова резолуција је у директној супротности са Европском конвенцијом о људским правима и основним слободама, односно члановима који се доносе на слободу мисли, савести и вероисповести (чл. 9), слободу изражавања (чл. 10) и забрану дискриминације (чл. 14).⁵³

Такође, унутрашња законодавства у Србији, Хрватској, БиХ и Републици Српској правно регулишу ову проблематику. У Републици Србији је у члану 5. Закона о високом образовању наведено: „Академске слободе јесу: 1) слобода научноистраживачког и уметничког рада, укључујући слободу објављивања и јавног представљања научних резултата и уметничких достигнућа, уз поштовање права интелектуалне својине; 2) слобода избора метода интерпретације наставних

⁴⁸ Неки еволуционисти су такође сматрали да је мајмун настао од човека, попут Цефрија Борна који је приметио да фетус човеколиког мајмуна најпре личи на људски, а потом тек поприма човеколико-мајмунске карактеристике. Видети: Гиш, Д. (2000). *Крах еволуције*. No limits books. Београд. стр. 242.

⁴⁹ *Истио*. Стр. 55

⁵⁰ Пауновић, М., Кривокапић, Б., Ристић, И. (2007). *Основи међународних људских њрава*. Мегатренд универзитет. Београд. Стр. 279.

⁵¹ Resolution 1580 (2007) *The dangers of creationism in education*. Council of Europe. Виђено 11.02.2018. на <https://web.archive.org/web/20140307163155/http://assembly.coe.int/Main.asp?link=%2FDocuments%2FAdoptedText%2Fta07%2FERES1580.htm>

⁵² *Истио*. Члан 4.

⁵³ *Конвенција за заштиту људских права и основних слобода*. (1950). Рим. Чл. 9, 10 и 14

сдржаја“.⁵⁴ Ова одредба требало би да спречи монопол у теоријама и утврђивању научне истине у једном сегменту високог образовања. Овоме је супротстављена поменута Резолуција Парламентарне Скупштине Савета Европе. Ипак, резолуција представља само мишљење, расположење, намеру, док је важност закона обавезујућа. Од посебне важности је да монопол научних теорија који се намеће, попут оног теорије еволуције, није у складу са Уставом Републике Србије који у делу о Слободи мисли, савести и вероисповести, у члану 43. каже: „Јемчи се слобода мисли, савести, уверења и вероисповести, право да се остане при свом уверењу или вероисповести или да се они промене према сопственом избору“.⁵⁵ Овде се види, да монопол у давању смерница у високом образовању задире и у остале сегменте људског живота, у овом случају верске слободе. У Хрватској, чланици Европске Уније, Закон о знанственој дјелатности и високом образовању у одредби која регулише слободу знанственог рада и дјеловања, у чланку 20. став (1) пише: „Знанствени рад не подлијеже никаквим ограничењима или формалним захтјевима осим оних који произилазе из поштивања етичности у знанственом и истраживачком раду, заштите људских права те заштите особне и опће сигурности на раду“.⁵⁶ У Босни и Херцеговини на снази је закон који регулише циљеве и значај високог образовања, односно у чл. 4. говори о „поштивању људских права и грађанских слобода, укључујући забрану свих облика дискриминације“⁵⁷. Слично је реглисано и у Закону о високом образовању у Републици Српској у члану 3.⁵⁸

Дакле, највећи значај је у поштовању академских слобода. Академске слободе другачије се формулишу као слобода научног истраживања и стварања. Академске слободе подразумевају право научних радника на слободан избор теме којом ће се бавити, као и на слободно објављивање радова, што би укључивало и право на приступ информацијама које су од значаја за тему.⁵⁹

5. Разлози опстајања монопола научних теорија и последице таквог стања

Разлози опстајања монопола научних теорија могу уследити због проблема објективне или субјективне природе. Објективни проблеми су препреке на које научник наилази у свом раду као што су: 1) политичке одлуке; 2) цензура; 3) фалсификати; 4) пропаганда; 5) етикетирање (ненаучност, нестручност); 6) ексклузивитет једне научне теорије у образовању и др. Субјективни разлози су оне које сам научник има у односу на теорију: 1) конформизам; 2) страх од санкције (губитак посла, лоше оцене, исмевање...); 3) лични став према проблему; 4) ауторитет појединих научника; 5) аутоцензура; 6) сујета итд.

Монопол у научним теоријама може постојати услед политичке одлуке, попут марксизма у комунистичким земљама, или скупштинске резолуције о неком научном проблему.

Цензура је некад подразумевала и спаљивање књига, а данас научни радови који могу да поремете устаљени начин размишљања, могу завршити у „корпи за отпатке“. Према реалистичкој теорији Цералда Франка, „личност, искуство, ставови и расположење

⁵⁴ Закон о високом образовању. (2017). Службени гласник Републике Србије бр. 88/2017. Чл. 5

⁵⁵ Устав Републике Србије. (2006). Службени гласник Републике Србије бр. 98/2006. Чл. 43

⁵⁶ Закон о знанственој дјелатности и високом образовању. (2003) Народне новине бр. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17. Хрватска. Чл. 20. ст. (1)

⁵⁷ Закон о високом образовању. (2007). Службени гласник БиХ бр. 59/07, 104/11, 84/12. Чл. 4.

⁵⁸ Закон о високом образовању. (2010). Службени гласник Републике Српске бр. 73/10, 104/2011, 84/2012, 108/2013, 44/2015, 90/2016, 5/2017 – одлука УС. Чл. 3

⁵⁹ М. Пауновић, Б. Кривокапић, И. Ристић. (2007). *Основи међународних људских права*. Мегатренд универзитет. Београд. Стр. 283.

судије, као и његова класна припадност знатно више утичу на исход судског спора од правила на основу којих он одлучује⁶⁰. Свакако да то не важи за све судије, али дешава се да цензори одлучују о нечијем научном раду на основу тога да ли се слажу са вредносним судовима

Фалсификати који иду у прилог научне теорије могу да јој дају добар замањак, а кад се превара открије, то се може правдати грешком, док је за то време теорија подупрta је новим открићима и пустила дубље корене. Пропаганда је добар начин за ширење доминације једне теорије, а етикетирање конкурентске теорије као ненаучне избацује ту теорију из игре и лишава монополистичку теорију опасности од неугодне критике, јер је свака таква критика „ненаучна“. По правилу се ненаучност конкурентске теорије не доказује. Они који бране такву теорију постају „нестручни“, оспоравају им се титуле и знање и често им се обраћа са омаловажавањем, а називају их и неписменима.⁶¹ Замислимо, када бисмо добитника Нобелове награде за економију Џона Неша назвали лудаком и оспоравали његову теорију игара јер је имао дијагнозу параноидне шизофреније. Био би то не само неуљудан и невоспитан приступ, већ и ненаучан, јер се аргументи могу оспоравати само аргументима, а не нападима на личност. Шопенхауер је написао 38 трикова како да се увек буде у праву у полемици, а за последњи трик каже: „Када приметимо да је противник надмоћан и да нећемо бити у праву, треба прећи на ниво лично вређања, бити груб. Интимизовање се састоји у томе да се са предмета спора (јер ту смо већ изгубили) пређе на оног са којим се препиремо и да се нападне његова личност.“⁶²

Даље, успостављањем ексклузивитета једне теорије у високом образовању, студенти се регрутују да уче само ту теорију и да је даље шире и бране, јер бранећи теорију, бране и своје дипломе. Тиме монопол научне теорије постаје самоодржив, тј. штити сам себе. Ашов експеримент⁶³ је 1950. године доказао да људи радије прихватају мишљење групе, него своје, и да је конформизам већи ако је већа и група људи која једнако мисли. Стога, када је у питању монопол научне теорије, конформизам ће овде бити изражен у великој мери. Страх од санкције може бити велики мотив за прихватање монополистичке теорије. Некада је санкција за изношење другачијег става била и спаљивање на ломачи, а данас то може бити губитак посла, падање испита, па и изложеност ругању и исмевању.

Лични ставови и моралне вредности могу имати утицај коју ћемо теорију прихватити, а такође може постојати и утицај ауторитета научника којег сматрамо „непогрешивим“. Аутоцензура се појављује из различитих разлога, па поред страха од санкције мотив је избегавање замањка, намера за постизањем каријере или због лењости да се изучава нешто ново. На крају, сујета не заобилази ни научнике, и многи од оних који су заступали монополистичку теорију неће моћи да прихвате неку другу ни под снагом аргумената, јер би тиме признали да су као учени и интелигентни људи били годинама преварени.

⁶⁰ Зекавица, Р., Живковић, М. (2013). *Увод у право*. Криминалистичко-полиц. академија. Београд. Стр. 104

⁶¹ Тако у једној ТВ полемици можемо видети како се професор који заступа еволуцију уноси у лице своје супарнику, хирургу у пензији, и пита га да ли је полагао те ствари на првој години медицине. Суштина није да његов супарник не познаје градиво, већ да се не слаже са истинитошћу градива. Видети на https://www.youtube.com/watch?v=A_YzRdK4VHM&t=1508s. Такође, омаловажавања саговорника постоје и у на овом линку https://www.youtube.com/watch?v=i_JKTFF5TG0

⁶² Шопенхауер, А. (2007). *Ерситичка дијалектика*. Адреса. Нови Сад. Стр. 46-47

⁶³ *Ашов експеримент*. Виђено 11.02.2018. на

https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%88%D0%BE%D0%B2_%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82

Последице монопола научних теорија су бројне, а међу њима су сузбијања креативног мишљења и подстицање на конформизам научне заједнице. Ако су полазне претпоставке теорије погрешне, онда су погрешни и закључци, па је погрешна и теорија, а потом могу бити погрешне и друге, изведене теорије, а из свега тога би проистекла једна велика масовна обмана у коју су утрoшена велика финансијска средства кроз образовање и научни рад. Према томе, монопол научне теорије највећу штету наноси утврђивању научне истине. Једино изучавањем различитих теорија и надметањем у аргументима и научним доказима, уз међусобни дијалог и уважавање, може се доћи до коначне научне истине.

6. Закључак

Поставимо и апсурд „квиз питања“. Ако такмичар у квизу знања на одређено питање да истинит одговор уместо оног одговора који је научно и друштвено прихваћен, али који је неистинит, он ће изгубити премију и испасти из даљег такмичења. Ако након неког времена наука промени став и утврди да је такмичар дао истинит одговор, да ли ће он моћи да тужи квиз и добије одштету? Вероватно не, јер се на квизу тражи тачан, а не истинит одговор. Слична ситуација је и у високом образовању. Монопол научних теорија у високом образовању научног радника може избацити из „игре“ као такмичара у квизу.

Истраживањем проведеним у овом раду, на неколико примера доказано је постојање монопола у високом образовању, који представља препреку успостављању научне истине. Тако да је хипотеза: „Ако је монопол присутан у систему високог образовања, онда је отежано утврђивање научне истине“ у потпуности потврђена. Циљ овог рада је навођење примера који то доказују. Неке од примера аутори рада објашњавају и закључују да је еволуција монополистичка теорија која свој монопол грчевито брани, не дозвољавајући супротстављеним теоријама да се званично представе у науци и високом образовању. Тврдња да су теорије креације ненаучне нема адекватног образложења. Не можемо се сваки пут кад немамо одговор на неко питање крити иза ненаучности друге стране, а притом веровати да ће наука једном наћи одговор на то питање. Јер, веровање није наука.

Зато је једино што се може суштински оспорити креационистима као ненаучно јесте ослањање на свете књиге као непогрешиве, што јесте проблем јер се доказивање зацртаног циља често своди на одбацивање оних истраживања која не иду у прилог том циљу. Али слично би се могло закључити и за еволуционистичко ослањање на Дарвинове „Постанак врста“ и „Порекло човека“. Међутим, теорија интелигентног дизајна као новији креационистички приступ, нема упориште у светим књигама, већ доказује да су свемир и жива бића могли настати само као плод високе интелигенције. Стога нема оправдања у томе што еволуционисти и овакав приступ одбацују као ненаучан. Веровање у постојање Бога није научни став, али исто важи и за веровање у непостојање Бога.

Ниједна друга научна област не ствара оволики сукоб у науци на глобалном нивоу, а као последица јавља се проблем у високом образовању. Управо је научни значај овог рада указивање на тај проблем који постоји, а жртве су не само научни радници, студенти и друштво у целини, већ је жртва и научна истина.

7. Литература

- Велс, Ц. (2001). *Иконе еволуције*. No limit books. Београд
- Вилијамс, П.Д. (2012). *Увод у ситуације безбедности*. Службени гласник. Београд
- Гиш, Д. (2000). *Крај еволуције*. No limit books. Београд

- Дарвин, Ч. (2009). *Посианак врста*. Академска књига. Нови Сад
- Димитријевић, Б. (2011). *Мистерије времена*. Пешић и синови. Београд
- *Закон о високом образовању*. (2007). Службени гласник БиХ бр. 59/07, 104/11,84/12
- *Закон о високом образовању*. (2010). Службени гласник Републике Српске бр. 73/10, 104/2011, 84/2012, 108/2013, 44/2015, 90/2016, 5/2017 – одлука УС
- *Закон о високом образовању*. (2017). Службени гласник Републике Србије бр. 88/2017
- *Закон о знанственој дјелатности и високом образовању*.(2003) Народне новине бр. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17. Хрватска
- Зековица, Р., Живковић, М. (2013). *Увод у право*. Криминалистичко-полицијска академија. Београд.
- Игњатовић, Ђ. (2011). *Криминологија*. Досије. Београд
- *Извештај о раду у 2009. години*. (2010). Задужбина Илије М. Коларца. Београд
- Јункер, Р., Шерер З. (2002). *Еволуција или стварање*. Препород. Београд
- *Конвенција за заштити људских права и основних слобода*. (1950). Рим
- М. Пауновић, Б. Кривокапић, И. Ристић. (2007). *Основи међународних људских права*. Мегатренд универзитет. Београд
- Перлоф, Ц. (2004). *Случај њојив Дарвина*. Фонд Краљевић Томислав Карађорђевић. Београд
- Попадић, Ј. *Дарвинова теорија узбуркала одбор за образовање*. Politika.rs. 05.05.2017. Виђено 11.02.2018. на <http://www.politika.rs/scc/clanak/379899/Darvinova-teorija-evolucije-uzburkala-Odbor-za-obrazovanje>
- Прот. Сельски, Т. (2000). *Православни поглед на свети и савремена наука*. Светигора. Цетиње
- Рот, А. (2001). *Посиане: повезивање науке и Библије*. No limit books. Београд
- Сифе, Ч. (2007). *Нула*. Stylos. НовиСад
- Спиноза, Б. (2011). *Крајња расправа о Богу, човеку и његовој срећи*. Дерета. Београд
- Терзин, Т. (2015). *Цензурирана научна ојкрића*. Препород. Београд
- *Устав Републике Србије*.(2006). Службени гласник Републике Србије бр. 98/2006
- Центри, Р. (2000). *Мала мистерија стварања*. Бата-књига. Београд
- Штајнер, Р. (2005). *Из Акаша хронике*. Esotheria. Београд
- Resolution 1580 (2007). *The dangers of creationism in education*. Council of Europe. Виђено 11.02.2018. на <https://web.archive.org/web/20140307163155/http://assembly.coe.int/Main.asp?link=%2FDocuments%2FAdoptedText%2Fta07%2FERES1580.htm>
- Wikipedia.org

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

378(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Актуелни проблеми високог
образовања и науке (2018 ; Брчко [Дистрикт])

Aktuelni problemi visokog obrazovanja i nauke. Tom 1 : zbornik
radova sa međunarodnog naučnog skupa održanog 13. aprila 2018.
godine / priredila Albina Abidović. - 1. izd. - Brčko [Distrikt] : Evropski
univerzitet, 2018 (Banja Luka : Markos). - 463 str. : ilustr. ; 25 cm

Tiraž 200. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija
uz svako poglavlje. - Rezimei na engl., rus. i njem. jeziku.

ISBN 978-99955-99-39-3

COBISS.RS-ID 7320856